

PANAIT ISTRATI

**VIATA LUI
ADRIAN ZOGRARI**

EDITURA MINERVA

PANAIT ISTRATI

VIATA LUI ADRIAN ZOGRAFI

**Ediție îngrijită, prezentare și note de
ALEXANDRU TALEX**

EDITURA MINERVA

București — 1983

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cu prezentul volum, încheiem ediția propusă : *retpărirea operelor lui Panait Istrati, traduse de el însuși în limba maternă.*

În paginile ce urmează au fost incluse :

— Ultimul ciclu al operei istratiene : *Viața lui Adrian Zografi*, din care Panait Istrati a tradus cărțile *Casa Thuringer*, *Alroul de plasare* și *În lumea Mediteranei — apus de soare.*

Aceste cărți sînt cu și inedite pentru cititorul nostru de azi, nemăfiind retpărlite de-aproape o jumătate de secol !

Am inclus în acest ciclu și povestirea *Musa*, scrisă de autor direct în românește, în anul 1925. De ce ? Musa este personajul central al volumului *În lumea Mediteranei — răsărit de soare*, în care Panait Istrati povestește peripețiile primelor sale vagabondaže prin Egipt. Cum însă acest volum n-a fost tradus de autor, am socotit util să publicăm nuvela *Musa*, apărută în *Viața românească*, mai ales că personajul era scump inimii lui Panait Istrati și ar fi fost păcat să lipsească.

— A doua secțiune a volumului grupează patru profesii de credință : *Trecut și viitor*, *Crezul meu*, *Cum am debutat eu* și *Între artă și dezrobire*, în care Panait Istrati se prezintă cititorului român, lămurindu-i ce iz va avea arta sa și cui se adresează. Aceste pagini au fost luate din volumul *Trecut și viitor*, apărut în 1925 și care marchează debutul său ca scriitor român. Un „debut” contestat de unii, din păcate, și în zilele noastre.

Tot în această secțiune se află și dramaticele *Pagini de carnet intim*, scrise în august 1934, cînd împlinea cincizeci de ani, sărbătorîți în „liniștea deplină” a confrăților români.

Pentru cititorul de azi va fi pasionant și instructiv să afle — prin intermediul acestui *carnet intim* — de unde a pornit acest vagabond de geniu, ce trepte a urcat în viață, cum le-a urcat și cu ce s-a ales până la urmă.

— În a treia secțiune a volumului se află patru manuscrise publicate postum: *Evadatul de peste Rhin*, *Moș Popa* și *Frații săraci* (din vremea când vagabonda flămînd prin Elveția „cea mai frumoasă țară din lume”) și *La un „raccord”*, care reconstituie un episod puțin cunoscut al biografiei sale. La o lună după apariția *Chirei*, în revista *Europe*, când ziarele nu mai conteneau cu laudele, Gorki al Balcanilor lucra ca... zugrav la Paris, istovindu-se zece ore pe zi...

La *Addenda*, ca și în volumul precedent, reconstituim biografia fiecărei cărți în parte, întregită cu referințe critice și repere bibliografice. Altele cît sînt sau ne-au stat la îndemînă. Ne-am străduit să comunicăm un volum cît mai mare de informații despre acest scriitor, venind astfel în sprijinul cercetării literare despre viața și opera sa, destul de săracă în rezultate concrete pînă acum.

Tot la *Addenda*, a fost inclusă — în traducerea noastră — celebra *Prefață la Adrian Zografi*, cunoscută doar din auzite de marele public cititor de la noi. (El n-a tradus-o în ediția română a *Casei Thuringer*, unde a scris doar o succintă „introducere”, în care explică: „Aș fi avut multe de spus în această introducere. Reaua stare a sănătății nu mi-o îngăduie. Lucrez, măcinat de febră și silît de nevoia de a-mi cîștiga pîinea”).

Panait Istrati a scris această „prefață” întîi la Brăila, într-o primă formă. În vara anului 1932 el se retrage la Mîinăstirea Neamț, pentru îngrijirea sănătății și continuarea operei. Aici el reface finalul prefetei, scrisă la Brăila, adăugîndu-i rechizitoriul făcut artelor și artiștilor din epocă, precum și pledoaria „omul care nu aderă la nimic”. Partea rămasă nepublicată, din *Prefață la Adrian Zografi*, s-a păstrat pînă în zilele noastre inedită. Acest text l-am inclus la *Addenda*, deoarece reconstituie secvențele dramatice ale înapoierii sale în țară, în 1930, la Brăila, cele ce s-au întîmplat cu el și cei ce-l „iubeau foarte mult”.

Înainte de-a ne despărți, se cuvine să mulțumim gazdelor noastre — Editura Minerva — care ne-a ajutat să valorificăm, prezentînd în două volume masive moștenirea literară a lui Panait

Istrăți, lăsată pînă acum de izbellște. A.m. avut șansa unei colaborări perfecte, a unei unități în intenții, care au asigurat succesul acestei ediții ce repară o nedreptate și cinstește memoria acestui scriitor al nostru, fără pereche în literatura lumii.

Mă plec cu recunoștință și „îmi scot căelula în fața mulțimii de jos, în fața acestei Sahare copleșitoare de valori umane“ (cum spunea Panait), care a umplut librăriile, înghesuindu-se ca să aibă „o carte scrisă de mîna lui Panait Istrăți“...

E un omagiu public, de proporții și meritat, adus acestui scriitor, de poporul din care se trage, căruia l-a rămas credincios pînă la moarte. Este, în același timp, și un îndemn pornit din inimă pentru noi, ca să stăruim în continuare...

ALEXANDRU TALEX

VIAȚA LU! ADRIAN ZOGRAFI
CASA THURINGER

INTRODUCERE

Cu apariția acestui prim volum în editura „Cartea Românească”, mi se realizează o veche dorință : aceea de a ceda și în România, cum am făcut la Paris, exclusivitatea publicării cărților mele unei mari case de editură, care să poată într-o zi să prezinte cititorului român colecția întregii mele opere literare, frumos tipărită.

Bîntuie azi, cum nu s-a pomenit niciodată, o mare nenorocire în lumea scriitoricească și în cea editorială. Scriitori și editori, deopotrivă de importanți în viața literelor, sacrifică totul interesului bunesc. Aproape nu există autor care să nu alerge acolo unde i se dă mai mult, schimbîndu-și editorii cum și-ar schimba amantele. La rîndul lor, atotputernicii stăpîni ai tiparului nobil nu visează decît cai verzi pe pereți sau, mai precis, zilnic tiraje amețitoare. Au apus, poate, pentru totdeauna vremurile cînd un La Bruyère oferea gratuit manuscrisul „Caracterelor”, primului său editor, care îi era și prieten, iar acesta risca să se ruineze tipărindu-l. De cînd s-a constatat că și literale pot fi o întreprindere bănoasă, care pricopsește din vreme în vreme pe cîte cineva, nimeni nu mai vrea să-și aducă aminte că arta adevărată cere sacrificii, că succesul unei opere literare nu trebuie confundat cu acela al unui edpun „Cadum” că scriitorul nu e totdeauna un om care n-are nimic de spus și că un editor, pe lângă interese materiale de apărat, mai poate avea și misiuni de îndeplinit.

Dar astăzi suntem cum suntem și nimic nu se mai poate întoarce spre un idealism de mult răposat. Totuși, nici

mentalitate de brînzari nu putem avea. Oricît s-ar înverşuna în epoca noastră autori, editori şi public să umilească literatura — reducînd-o la nivelul unei simple meserii lucrative, lipsită de orice misiune nobilă şi atîrnînd în întregime de tapajul reclamei — gîndirea tot va sfîrşi prin a învinge dispreţul ce-o copleşeşte şi a se impune.

Am greşit şi eu, la început, luat de curent. Am încercat marea cu degetul, izolînd pe la diverşi editori francezi cîteva lucrări, dintre cele mai bune. Rezultatul e că astăzi aceste cărţi nu-mi mai produc nimic, ucise înainte de a fi trăit, iar lectorul nu mai poate să şi le procure, reeditarea lor izolată fiind aproape imposibilă.

În şară însă n-am făcut nimic ca să merit împrăştierea cărţilor mele, aşa cum se văd editate azi. N-am alergat după nici un fel de chilipir, ba chiar am propus mereu un contract de exclusivitate, acceptînd bucuros partea mea de sacrificiu.

N-am fost înţeles decît, acum în urmă, la „Cartea Românească”, de care mă leagă un angajament temeinic. Sper că el va da roadele aşteptate : adică reunirea întregii mele opere într-o singură colecţie, frumos prezentată. Dacă ingratitudea vremurilor îmi va cere, în acest scop, să fac concesii materiale justificate, le voi face oricînd. Rog să mi se respecte această dorinţă şi în ziua cînd nu voi mai fi, sacrificîndu-se interesul material, celui moral.

★

Aş fi avut multe de spus, în această introducere. Reaua stare a sănătăţii nu mi-o îngăduie. Lucrez, măcinat de febră şi silit de nevoia de a-mi cîştiga pîinea. Totuşi, cîteva explicaţii sunt necesare.

După cum se vede, volumul de faţă e întîiul dintr-o serie, care ar putea să cuprindă vreo duzină, dacă aş avea zile să-mi duc opera pînă la capăt.

Care e acest capăt ?

E Viaţa lui Adrian Zografi. În jurul acestui personaj gravitează tot ce-am povestit pînă acum şi voi mai povesti. El e tipul lucrătorului idealist, cu oarecare cultură de autodidact, cu oarecare talent de scriitor şi cu mult spirit de independenţă. Această din urmă particularitate

— aderăral betesug într-o epocă de totală abdicare a personalității, cum e a noastră — îl pune pe eroul meu în conflict permanent cu acci care ar trebui să-i fie torarūși de revoltă, dar care, din motivul sus-numit, îi devin pe nesimțite dușmani înverșunași.

Cum Adrian a trăit prin multe părți ale pământului și s-a amestecat printre tot felul de oameni, istoria vieții lui e mai curînd un film episodic decît un roman, mai ales că faimoasa „psihologie” e cu totul absentă. Năzuiesc să înfățișez contemporanilor mei o vastă frescă realistă, prea puțin ilustrată cu acel soi de „documentație” care e la îndemîna oricui și nu dovedește nimic, ci bizuindu-se mai mult pe elementul autobiografic, pe faptul trăit, cunoscut de toți și care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său.

Acesta din urmă nu va fi deloc modelul luptătorului „idealist” contemporan, așa cum îl vedem reprezentat de cele două tabere de la extrema stîngă și de la cea dreaptă, după cum nu va semăna nici tipului anost și anacronic de la mijlocul acestor extremități. Adrian e un exclus al tuturor curențelor sociale din vremea noastră, un singuratic. Așa că felul lui de a gîndi nu va avea ecou decît mult mai tîrziu, atunci cînd extremele de azi își vor fi dat toată arama pe față, în materie de „idealism”, și cînd se va simți nevoia de a reacționa împotriva lor.

Din punct de vedere al originalității operei mele, e evident că nu pretind să fiu profet în țara mea, nici să fac figură de autor român. Sunt un autor care e nevoit să evite orice formă națională dat fiind că scrie într-o limbă străină. Cu totul altfel aș face o carte, dacă aș ști că o destinez librărici românești. De aci, scăderea fatală a originalității lucrărilor mele, opuse celor ieșite din pană confrașilor mei români.

Încerc să fac o largă adaptare, tot respectînd textul francez. Cîte dificultăți am de învîns, n-o vor ști decît acei care ar avea răbdarea să confrunte, linie cu linie, ambele texte. N-aș putea spune în ce măsură am reușit să fac să nu se simtă că e o traducere, nici de cîte ori am păcătuit împotriva limbii noastre.

Cred, totuși, că cu greu ar putea cineva să mă traducă mai bine decît am făcut-o singur. În orice caz, dacă 'mi-e scris să n-am răgaz să mă redau eu însumi limbii mele materne, ar fi bine ca adaptarea de față să fie luată ca model, măcar în părțile unde dovedesc că o traducere bună nu se poate obține uneori decît cu prețul unei curajoase violări a originalului.

PANAIT ISTRATI

Nisa, 1 decembrie 1933

I

Înghemuit pe un scăunel, într-un coif al acestei spațioase bucătării de mare casă burgheză, tânărul Adrian sta nemișcat și părea că trage cu urechea la ceva ce s-ar fi petrecut în sufletul lui. Era cu totul preocupat, de un ceas de când se afla acolo. Mamă-sa îl adusese, ca să-l bage la stăpîn, „băiat de alergătură“, și cu toată ora matinală, biata femeie începca să se neliniștească de tîmna puțin cuviincioasă, după părerea ei, în care încremenise fiu-său, tocmai acum cînd trebuia să-l înfățișeze stăpînilor.

„Doamne, tare-i silnic ! gîndea ea, privindu-și odrasla și stînd smirna, lipită de perete. Băiatu' ăsta n-o s-ajungă la nimic !“

Spălătoreasă în casa Thuringer, de ani de zile, mama Joita știa că, dintr-o clipă într-alta, „coana Ana“, nevasta ei-lui Max Thuringer, avea să năvălească în bucătărie, cu drotul în mînă. Ea se va așeza, ca de obicei, la ușa mașinei de gătit, stînd chiar pe acest scăunăș pe care Adrian și l-a însușit fără voia nimănui. Și acolo, guralivă ori posomorîtă, după cum îi erau toanele, coana Ana petrecea o jumătate de ceas, ca să facă trei lucruri deodată : să-și increțească părul, să-și bea calcaua cu lapte și să întocmească, în înțelegere cu mamă-sa, bucătăreasa casei, felurile de mîncare ale zilei. Apoi, gătită, gingașă, pleca la piață însoțită de un servitor.

Adrian habar n-avea de toate acestea, dar simțea, din vreme în vreme, că mamă-sa nu era mulțumită de dînsul. El n-o privea. Sta cu ochii pironiți în pămînt, la picioarele lui, unde mii de amintiri, mii de simțăminte felurite, contradictorii, cînd vesele, cînd triste, se perindau ca în vis. Totuși, el zărea picioarele mame-si, care își schimbau des locul, nerăbdătoare.

„Te pomenești c-o fi vrînd s-aștept și eu ca dînsa, în picioare !“ își zicea el.

Din respect pentru cine ?

Stăpînii — cei doi frați Thuringer — nu pot veni la bucătărie. Sunt niște „domni“ prea mari ; și „tepeni ca toți nemții“. Să fie din respect pentru „madam“ Carolina, mama coanei Ana ? Sau chiar pentru coana Ana ? Ori pentru Mitzi, sora acesteia ?

Haida-de ! Pe toate trei, astăzi stăpîne de „casă mare“ și femeii cumsecăde, dealtfel, Adrian le știa de mult, dar pe atunci nu le cunoscuse ca pe niște „cucoane mari“.

Cu șase ani în urmă, copil de-abia scăpat din cursul primar, locuise împreună cu ele în aceeași casă din Piața-Săracă. În vremea aceea, „madam“ Carolina tocmai își pierduse bărbatul, „domnul“ Müller, fost mecanic pe primele locomotive sosite în România, apoi pensionat și paralytic. Adrian admirase mult gravitatea acestui bătrîn care, înțepenit în jilțul lui, citea ziua și noaptea *Berliner Tageblatt* și *Frankfurter Zeitung*.

Sărăcia domnea pe-atunci în familia Müller, dar Adrian observase că la nemți sărăcia putea să fie demnă. Nu se pomenea la ei haine rupte sau murdare, așa cum vedcai la „ai noștri“. Iar cirpelile, totdeauna iscusite, greu de descoperit. Cît despre bucătărie, cu sume de nimic, „madam“ Carolina reușea să făurească gustoase mîncăruri, ba chiar și prăjituri.

Totuși, mizeria hărțuia din ce în ce mai tare pe biata văduvă și pe cei patru copii ai ei, trei fete și un băiat, dintre care nici unul încă nu-și scotea pîinea. Trăiau cu toții, îndatorîndu-se pe unde puteau. Se împrumutau pînă și la mama lui Adrian, cea mai sărmană dintre văduve. Apoi, datornicii, mai ales băcanii și brutarii, deveniseră agresivi. A trebuit să vîndă din mobile, una cîte una, ca să aibă ce mîncea.

În sfârșit, lăsînd toată rușinea la o parte, Ana, cea mai în vîrstă, hotărî să intre servitoare la frații Max și Bernard Thuringer, mari exportatori de cereale, la Brăila, oraș în care se desfășoară cronica noastră și, în vremea aceea, port clocotitor de activitate.

Ne aflăm în primii ani ai acestui secol.

Norocul veni fără întîrziere să răsplătească bărbăția tinerei și frumoasei Ana Müller : după șase luni de serviciu în casa Thuringer, domnul Max, șeful casei, luă în căsătorie pe blonda guvernanta a gospodăriei lui.

Acest gest, foarte natural la oamenii civilizați, închise cîteva uși domnului Max și făcu puțin scandal printre bogătașii de baștină ai urbei, mai toți scoborîtori din vechili ai boierilor de altădată.

„S-au bosumflat ? — Alîta pagubă !” își zise fericitul soț, foarte „filozof” și nicidecum veninos, cu atît mai mult cu cît era amarnic de miop și-l lăsau rece toate zîmbetele batjocoritoare ce-ar fi putut să-l întîmpine prin oraș. El își purtă mîndra peste tot și o duse s-o plimbe chiar la Viena, la Berlin, la Veneția și pe Coasta de Azur.

Doamna Thuringer, din parte-i, știu să-și păstreze bunătatea și modestia. Ca și mai înainte, ea nu lipsi o zi de a-și face singură „coșnița”, se mulțumi numai cu o servitoare, pe care o ajuta voinicește să ducă la bun sfârșit treburile unei gospodării atît de mari și făcu din propria-i mamă bucătărcasa casei, cu toate opunerile soțului său.

Netăgăduit, „madam” Carolina nu fu singura care își urmă fiica la Thuringer, îndată după căsătoria acesteia, ci aproape toată familia Müller veni să-și găsească lingă Ana mai mult un azil decît o ocupație. Acest eveniment puse în mișcare mecanismul îmbicsit al vieții monotone a celor doi holtei. Un mare număr de fuste voioase, miro-sind a curățenie, acriscau toată casa cu neîncetatele lor du-te vino.

Da, miroseau plăcut, afară de aceea a bătrînei bucătărese, care, neavînd decît una și iubind mult „schnapsul”, se cam scăpa pe poalele rochiei, cu care mătura cimentul bucătăriei. Dar „madam” Carolina nu părăsea domeniul ei decît ca să se ducă să se culce, așa că nu făcea supărare nimănui.

Ținându-și genunchii în brațe, Adrian privea cu milă la această rochie prea lungă, ce se țira de colo-colo, și o găsea mai păcătoasă chiar și decît acelea pe care biata nemțoaică le purta în toiul cumplitei mizerii din Piața Săracă. De ce ticăloșia asta ? Probabil, din nepăsare. În prezent, „madam” Carolina își punea tot sufletul în păhărelul acesta de „schnaps”, care, dealtfel, i-a fost drag totdeauna. Greoaie, suferind de reumatism, ea prepara cafcaua de dimineață, din care gusta din cînd în cînd, dar mai des alerga pînă la cămară, unde trăgea o dușcă de rachiu pe furiș.

— Madam Carolina ! zise deodată Adrian, de ce nu ții sticla cu rachiu lingă dumneata ? Te vei fi temînd poate de fata dumitale ?

La auzul acestei enormități, scăpată fiului ei, mama Joița scoase un țipăt de spaimă, dar madam Carolina se duse să-l sărute pe frunte :

— Tu ai fost totdeauna băiat de treabă. De acum încolo, tu ai să-mi cumperi „schnaps”, nu-i așa ?

— Desigur. Și mai bun decît ăsta, care pute.

— Hm ! Ești nostim. O să vedem dacă ai să poți rupe Ancii destui gologani, ca să cumperi din care nu pute. N-ai idee cît a devenit de zgîrcită, de cînd are bani.

Adrian voi să răspundă, dar servitoarea intră, și el se gîndi atunci cu totul la altceva. Văzu întîia fustă curată a casei, o unguroaică de douăzeci de ani, frumușică, grăsună, cu carnea albă și răsfrîngîndu-se de peste tot, în îmbrăcămintea-i sumară de dimineață. Ea roși tare, la vederea acestui flăcău de o etate cu ea, își acoperi sîni mari și zise, ca să zică ceva :

— Iaca. Sufrageria e gata. Boierii n-au decît să se scoale.

Apoi ca să-și învingă sfiala pe care i-o provoca prezența neașteptată a tînărului, întrebă pe mama lui Adrian, pe care o cunoștea bine :

— E băiatu' matale, țăță Joița ? Frumos flăcău ! Am să mi-l fac logodnic.

Buna mamă fu măgulită să audă că fiul ei e un „flăcău frumos”, dar răspunse cu o strîmbătură la ideea de a-l vedea însurîndu-se cu o servitoare. Așa ceva, numai

nemților bogați poate să le trăsnească prin cap. Dar Adrian al ei trebuia să se căsătorească cu o fată „de familie” și cu zestre. În privința asta, ciocoi ori calic, toată lumea la noi gîndește la fel.

În privința asta, Adrian nu gîndea nimic, n-avea nici o idee preconcepută. Ba chiar se întreba uneori de ce oamenii amestecă ideile cu carnea poftitoare ? Cum poți să vorbești de căsătorie, de zestre, de condiție socială, de inteligență și de cultură, cînd nu-i vorba decît de carne pătimașă ?

Netăgăduit, din ale cărnii femeiești, Adrian nu cunoștea încă decît culoarea și mirosul, dar acestea îi ajungeau ca să-și dea seama că, deși avea capul plin de gînduri, devenea un mic animal supus, de îndată ce o femeie tînără îi biciuia vederca cu strălucitoarea ei comoară trupească. Ah, în asemenea momente, la atingerea acelei mîini nevăzute, el se simțea gata să leșine de plăcere. O bogată parte din el se golea cu violență, ca să facă loc unei alte părți, cu totul deosebită, dar la fel de bogată. Se nimicea în el o grea comoară de gînduri tumultuoase, care forma baza vieții sale intime : frumusețile din cărți și din natură, prietenie, năzuinți, idei de dreptate socială, întreaga-i avere, adunată cu două brațe de băiat sărac, se eclipsa pe loc. Pentru un moment. Și ca să facă loc unei vijelii devastatoare ce debuta cu gingășie, ca o adiere plină de mîngîieri : avîntul impetuos către această comoară trupească a femeii. S-o atingă doar cu un deget ; cu mîna, și uncori, poate, să-și lipcească de ea obrazu-i înflăcărat.

Nu cerea nimic mai mult. Nici nu știa din ce era făcut acest „mai mult”. Căci firea lui pasionată nu admitea ca „totul” să se reducă la acea experiență vulgară cu care putea să se laude orice pușlama și pe care el o judeca prea banală, prea mărginită, prea lipsită de exaltare. Nu ! Camarazii lui, ori nu știau nici ei nimic, ori erau incapabili să-l facă să întrevadă întinderea pasională a acestui act final. Oricum ar fi fost, el respingea cu dezgust descripțiile ce i se făceau. Ele erau prea grosolane, adesea josnice și, uneori, chiar injurioase. Femeia era umilită, redusă la rangul de obiect de plăcere, sclava bărbatului. Sau se făcea din ea un dușman, un tiran.

Ea nu era nici una, nici cealaltă. Pentru Adrian, femeia era o tovarășă a omului, voioasa lui complice ori parteneră. Și mult, mult mai drăguță decât el, în ciuda tuturor mizeriilor pe care această pasiune le comporta. El o vedea bogată de culori, de linii delicate, de forme voluptuoase, de finețe senzuală. Ea era giuvaerul existenței bărbatului. Acesta putea să fie bun, puternic, viril, viteaz, dar îi lipsea prima calitate a ființei umane, în materie de senzualitate : grația.

O femeie, trecînd pe lîngă un bărbat, putea să-l facă fericit și să-i lase o amintire neștersă, numai învăluindu-l cu grația ei. Rîsul și plîsetele unei femei amintesc neîncetat cea mai frumoasă vîrstă a vieții umane : copilăria. Pînă și furia ei te face să simți că femeia nu e făcută pentru truda care slujește.

Astfel, Adrian vedea în femeie cea mai vie dintre toate operele de artă. Și adesea, fericit de locul enorm pe care femeia îl ocupa în sufletul lui, el se întreba dacă bucuria ce i-o aducea dînsa nu făcea cît mulțumirea ce-o simțea citind cutare pagină de Balzac, ori iubind cu toată pasiunea-i amicală pe Mihail, sau desfătîndu-se într-o zi de libertate totală pe malul Dunării lui dragi.

În fond, aceste mari ramuri ale existenței pasionate trebuie să aibă același trunchi și aceeași rădăcină, își zicea el. Căci începea să simtă că toate îl încălzeau și-l bucurau deopotrivă. O iubire, cedînd locul alteia, nu-i micșora ființa, dimpotrivă, completîndu-se amîndouă, îl îmbogățeau. Ceva și mai mult, prin natura lor profund deosebită, aceste pasiuni înlăturau spinul rivalității, a cărei înțepătură otrăvește inima, umilind-o.

Adrian observă că servitoarea n-avea nici o grație. Era numai ațîțătoare, cu tinăra ei carne albă. El o dori un moment, apoi cochetăriile ei puțin grațioase îl lăsară nepăsător. El se ghemui și mai mult pe scăunel și se gîndi la Mihail, la ultima lui lectură, la libertatea-i pe care avea s-o piardă peste un moment.

Gîndul că o să fie servitor îl întristă puțin, dar el căută să-și facă inimă bună. La urma urmei, trebuia să-și cîștige pînca. Și apoi, ca băiat de alergătură, n-o să fie ca în pușcărie, ci mai mult pe-afară, prin oraș, prin port,

unde „Casa“ își avea biroul de afaceri de bursă. Spre biroul acesta și spre telegraf, avea s-alerge fără încetare.

Nu-i tocmai rău. Ești la aer, la soare. E un fel de libertate.

Deodată, zarva ce-o făceau doi colți greoi, alergând unul după altul pe coridoare, îl scoase din visurile lui.

— Iată că vine cucoana Ana, zise servitoarea.

În adevăr, cîinii dormeau la un loc cu stăpînii lor, și de îndată ce li se deschidea ușa, năvăleau totdeauna zbenguindu-se spre bucătărie, unde-i aștepta strachina cu lapte. Erau doi baseți germani, unul roșcat, celălalt negru, și grași să crape. Ei se prăvăliră în bucătărie ca două ghiulele, dar cucoana Carolina îi dădu afară :

— Ia s-o ștergeți de-aici, urîților ! Dimineața trebuie mai întii „să faceți ceva“, și apoi să vă puneți pe mîncare.

În pragul bucătăriei apărură cucoana Ana, în cămășuță de zi și jupon alb cu dantele, vedenie grațioasă pe care Adrian, după șase ani, o găsea mai perfectă ca niciodată. Spre această imagine, da, el era gata să se precipite, fără șovăire, să-i înlanțuiască genunchii și să i-i sărute, cu sufletul pe buze. Apoi să moară.

El nu făcu decît să se scoale în picioare și să răspundă, la rîndu-i, la salutul stăpînei :

— Bună dimineața... cucoană Ana.

Ea surprinse sforțarea pe care tînărul o făcu ca s-o numească „cucoană“, și-l încurajă :

— Așa, Adrian : acum nu trebuie să-mi mai zici „Ana“ ca altădată, ci *cucoană*. Și pe Hedwig, de asemenea, trebuie s-o numești cucoană. Iar pe Mitzi : domnișoară. Nu pentru noi, ci de obrazul „casei“. Noi... Mereu prieteni, nu-i așa ?

Veni să-i dea mîna. O mîna frumoasă, călduță și moale, pe care el o duse la buze cu o dragoste ce-o făcu să treacă, ca arșă. Ana căută numaidecît să se pună în gardă, luînd o atitudine de stăpînă gravă și depărtîndu-se de Adrian. Apărare inutilă, căci acesta nu făcea nimic care s-o întărească în bănuiala ei. El plutea în sferele unei firi senine, lipsit de orice gînd păgîn și adinec recunoscător de plăcerea pe care o gustase cu înfrigurare.

Ușor miop, dar indeajuns ca să nu poată distinge amănuntele unui obiect situat la cinci metri de dînsul, Adrian

nici nu mai cătă spre doamna Thuringer. N-o simțea el, toată, în singele lui clocotitor ? Ce-i mai trebuia ? Nici-odată încă viziunea și atingerea unei femei nu-i transnusesese atîta căldură ; și, pentru moment, nu concepea cum ar putea fi mai fericit.

— Bună diminea-a-ța, Adrian ! ziseră, în același timp și tărăgănat, două voci de femeie.

Erau Hedwig, cea mai mare, și Mitzi, cea mai mică dintre cele trei surori Müller. Prima, măritată cu un grec pierde-vară, avea douăzeci și șapte de ani și se ocupa în casa Thuringer cu întreținerea linjeriei. Mitzi era de aceeași etate cu Adrian și căuta, printre musafirii casei, un viitor soț.

Ana fu mulțumită văzîndu-le sosind și ele la bucătărie, căci, după părerea ei, Adrian mirosea prea tare a armăsar. Și nu voia să fie singura care să-i atragă privirile, cu tot aerul confuz, preocupat, ce i-l descoperea.

— Așadar, Adrian, o să fim iar împreună ca în Piața-Săracă, acum șase ani ! zise Mitzi, venind să-i strîngă mîna. Ia povestește-ne ce-ai făcut în toată vremea asta.

— N-am făcut nici o brînză ! răspunse Adrian, cu o vădită nepăsare.

Nu-i plăcu intervenția noilor venite, care îl făceau să se scoboare din norii lui, mai ales că Mitzi, comparată cu Ana, i se părea o adevărată iapă, atît de mult crescuse și se îngrășase. Mai drăgălașă o găsi pe Hedwig, mai fină, deși era cea mai în vîrstă. Totuși, nevoind să pară grosolan, o laudă pe Mitzi pentru frumusețea ei.

Acum se aflau la bucătărie trei femei frumoase și tinere, în jupon alb, cu picioarele goale, cu umerii și sînii aproape tot așa de goi, neavînd decît un biet prosop care să-i ascundă privirilor indiscrete. Ele veneau să-și droteze părul la mașina de gătit și umpleau bucătăria de miros de femeie curată ieșind din culcuș. Asta era prea mult, chiar pentru un miop ca Adrian, care găsi cuminte să iasă în curtea de serviciu, să se joace cu cei doi cotei dolofani.

Mama-sa răsufală ușurată. Doamne, atîtea femei, pe jumătate goale, la ora asta, în fiecare dimineață ! Cum de nu s-a gîndit ca ! Netăgăduit, afară de servitoare, toate celelalte sunt stîpîncle lui, cărora el le datorează respect. Oricum, e un flăcău de nouăsprezece ani, încă neștiutor

În cele lumești și cu atât mai curios cînd e vorba de „asemenea lucruri“. Totuși, n-avea ce face, era nevoită să-l „vîre“ în haremul acesta, căci nu mai putea să-l ție pe cheltuiala ei. Cum va face oare, bietul băiat, ca să iasă la capăt cu cinste ?

Adrian fu chemat, tocmai cînd clopotul liceului vecin suna intrarea în clasă ; ora opt. În bucătărie nu se mai afla nici o femeie care să-ți aprindă simțurile. Ana, în picioare, îmbrăcată, pudrată, fermecătoare în rochia ei de vară, bogată în culori vii, se arăta pătrunsă de dorința de a părea demnă, serioasă. Ea luă pe Adrian la repezeală :

— Iată, dragă băiete : trei birouri și coridoarele de curățat și pus în ordine, precum și cele două curți, cea principală și cea de serviciu. Apoi, argintăria și alergătura. Asta este treaba ta zilnică, și nu-i puțin. Trebuie să te execuți cu punctualitate și ireproșabil. Dar vei fi răsplătit. Am obținut de la domnul Max să ți se plătească cel mai mare salariu acordat pînă azi unui băiat ca tine : optzeci de lei pe lună și toată întreținerea, casă, masă, spălat și...

Și deodată se porni pe un rîs nebun, roșind pînă la urechi, cu toată pudra, și ascunzîndu-și fața în mîini. În chipa aceea, părea o fată de șaisprezece ani, atât rămăsese de tinăra la caracter și neprefăcută.

„Madam“ Carolina interveni gravă, aproape furioasă :

— „Casă, masă, spălat și“... Și mai ce ? Nu-ți e rușine ?

— Și de ce mi-ar fi rușine ? ripostă ea, aproape înăbușită. Am vrut să spun că Adrian va mai avea și cadouri, și asta m-a făcut să mă gîndesc la altceva. Ce, nu-i îngăduit ?

— Nu, nu ! Te gîndești cam prea des la altceva-a-a“... de cînd ai devenit „doamna Thuringer“, și asta îmi displace, iaca !

Ana, potolită, melancolică, se întoarse către flăcău :

— Haide, Adrian : ia panerul și însoțește-mă la piață. Vrei ?

„Te-aș însoți chiar și în iad“, se gîndi Adrian. Dar răspunse :

— Dacă trebuie...

Un aer de reproș întunecă privirea tinerei femei, în-
tristînd frumosu-i chip :

— Cum „dacă trebuie“?... Nu trebuie deloc ! Sunt
hamali la piață. Îi iau totdeauna. Dar azi n-avem nimic
de purtat : și apoi, mi-ar plăcea să mă însoțești, iată de
ce te-am poștit. Însă fă cum vrei.

Și dădu să plece. Adrian îi tăie drumul, palid, zicîndu-și : „Cum a putut să-mi scape o asemenea gogomănie ?“
Ana îi biciui obrazul cu mănușile :

— Haide... Vino repede !

El alergă să caute panerul, meditînd, ca concluzie : „E
simplu : numai femeia e în stare să-ți dea o asemenea
fericire ! Soare, libertate, prietenie, lecturi. — toate sunt
accesorii !“

Era nenorocit că nu se afla singur cu aceea care era
pentru el un izvor de fericire. Ar fi voit să se arunce la
picioarele ei și să sărute cimentul bucătăriei.

În cămară, unde se dusesse să caute panerul, o ceapă
putredă pe care puse piciorul fu gata să-l dea în brînci.
Odaia, neavînd fereastră, era întunecoasă, dar un miros
greu îl preveni de murdăria care domnea.

— „Madam“ Carolina, zise el, ieșind, îmi vei da voie
să pun nițică ordine în cămară : nu miroase a curățenie
acolo.

— Nu știu nimic. Sunt bătrînă și n-am nas.

Ea voia să spună că nu mai avea miros.

Ana, punîndu-și mănușile murmură :

— N-ai nas, dar acela pe care îl ai, îl viri în treburile
tuturora !

„Hm ! se gîndi Adrian : mama și fiicele n-au aerul s-o
ducă bine“.

În momentul acesta, vocea domnului Max răsună pe
galeria cu geamlîc, de lingă bucătărie :

— *Maus ! Maus !* Laptele miroase a gaz, astăzi !

El îi spunea nevastei lui, *Maus*¹

— Poștim ! excaimă Ana. Cînd nu miroase friptura
sau pîinea a gaz, miroase laptele. N-o să isprăvim nici-
odată cu păcătoasa asta de lampă din policandru, pînă nu

¹ Pe nemțește : șoricel (n. n.).

Vom arunca-o la gunoi. Curge mereu gazul din ea, deși o reparăm în fiecare săptămână.

— O să mă ocup eu de ea, doamnă, zise Adrian. Am un prieten, bun tinichigiu. El o să-i vie de hac.

— Ați apucat să mâncați, barem ? întrebă Ana pe bărbatu-său.

— Deloc ! Nici Bernard, nici eu. Cum să mâncăm, cînd laptele miroase a gaz ? Și murim de foame amîndoi !

Servitoarea tocmai trecea pe lîngă ei. Ana îi trase un perdaf :

— Imbecilo ! Știi bine că lampa din sufragerie curge : de ce pui cana cu lapte sub plicandru ?

Max o dezmierdă pe obraz :

— Nu te supăra, Maus ! De astă dată, ne vom mulțumi cu ouă, unt și cafea neagră. Cîc e tînarul acesta ?

— E Adrian, despre care ți-am vorbit, fiul spălătoresei noastre. Ți-l prezint : el va fi băiatul nostru de alergătură.

Max Thuringer era un om înalt, voinic, cu privirea tulbură și părul cărunț. Ca să distingă trăsăturile feței lui Adrian, el trebui să-i vîre aproape sub nas cele două perechi de ochelari ce purta în permanență :

— Foarte bine, aprobă el cu bunățate. Caută, băiete dragă, să ne scapi de pacostea asta de gaz care curge prin mîncăruri.

Din strada Grădinii Publice, ea să se ducă în Piața Mare, Ana o lua pe bulevardul Carol. Nu e drumul cel mai scurt, dar bulevardul acesta e poate unic în lume, prin masa de aer, de cer și de spațiu pe care o cuprinde. Larg cît Cîmpiile Elysee din Paris și încă pe-atîta de lung, el e format de două nesfîrșite șiraguri de căsuțe, aproape nici una cu etaj pe atunci, dar avînd fiecare fizionomia ei proprie, gîteala ei, zorzoanele ei. Ai fi zis că erau niște leîțe rochete, stînd una lîngă alta de-a lungul trotuarului. În anotimpurile cu zile frumoase, soarele, cerul albastru, își găseau aci leagănul, întîrziînd cît mai mult timp cu puțînță.

Adrian fu recunoscător Anei de-a fi luat calca aceasta, cea mai dragă lui, din cîte avea Brăila. Mergînd spre tîrgulături de stăpîna și prietena lui, el nu știa cum să-i mul-

țumească, nu numai de-a fi ales calea asta, care era un fel de plimbare, ci pentru toate cauzele cu care îl fericise în dimineața aceea : făptura ei apărînd în jupon și cu umerii aproape goi ; rîsul acela voios, plin de mister ; lovitura ce i-o dăduse pe obraz cu mînușa parfumată ; în fine, pentru rochia de muselină pe care o purta atît de gingaș și chiar pentru felul lenevos cum mergea acum lîngă el.

Ar fi voit, dar nu putea să-i spună cît îi era de recunoscător.

Nu că i-ar fi lipsit mijloacele de a se exprima, dimpotrivă, lecturile îl făcuseră stăpîn pe un vocabular destul de bogat ; dar tocmai din cauza asta, știind-o pe dînsa cam mărginită în ale gîndirii, se temea să nu fie rău înțeles și să i se pună la îndoială curătenia sentimentelor.

— Nu mi-ai spus, făcu dînsa brusc, dacă ești mulțumit de leafa mare ce-am obținut-o pentru tine.

Adrian se opri, sufocat :

— Atîta pagubă pentru leafa ce-ai obținut-o, c-o fi mare ori mică ! răspunse el. Nu muncesc pentru „lefuri mari“.

Ea îl privi mirată, uluită :

— Pentru ce muncești, atunci ?

— Ca să trăiesc ! Și traiul cum îl înțeleg eu, n-are decît o foarte mică legătură cu chestiunea lefei. Iată, de pildă, sunt gata să muncesc la d-ta numai pe mîncare, fără nici o leafă. Și dacă într-o bună zi rămîn fără haine și desculț, n-am să-ți cer să-mi cumperi nimic, ci am să mă duc să lucrez patru ceasuri pe noapte într-o brutărie, și după o lună mi-am cumpărat tot ce-mi trebuie. Ei, înțelegi d-ta așa ceva ?

El o oprise în mijlocul bulevardului și-o fixa în albul ochilor, ca un șarpe. Ana ar fi voit să scape de privirea aceea și să continue drumul, dar nu știa cum să facă.

O droaie de căruțași din port, adevărați găligani, trecînd în goană pe lîngă ei și crezînd că e vorba de un flirt, strigară :

— Hei, frumoaso ! Vezi să nu te înghită craiul !

Adrian îi arătă cu mîna :

— Iată cine muncește pentru lefuri și ar fi bucuroși să le aibă cît mai „mari“ !

Apoi o slăbi din ochi, reluînd drumul, fără să mai scoată un cuvînt.

„Ce drac ! se gîndi Ana. Spunea drept mă-sa cînd ne povestea cum își petrece nopțile citînd. Se vede !“

Nu se vedea nimic, bineînțeles, dar tînăra stăpînă nu-și putea explica altfel caracterul prietenului ei servitor.

„Da — își zise Adrian, rectificînd o gîndire din dimineața aceea — da, nimic nu poate întrece fericirea pe care ți-o dă o femeie grațioasă. Și totuși... Cîte n-o întrec ! Păcat...”

El simțea o lovitură în inimă, de cîte ori constata zădărnicia unui sentiment. Lui îi plăcea să vadă în toate absolutul. Degradarea vreunuia dintre avînturile lui, îi lăsa în suflet goluri a căror amărăciune n-o putea învinge. Rana i se părea de nevindecat.

Astfel, de ce trebuia ca Ana să vorbească de acea stupidă chestiune de „leafă“, tocmai în clipa în care ea îl făcea așa de fericit ? El nu-i cerea nimic, nici măcar să-l lase să-i sărute mînușa ori o mîneacă a bluzei. Dealtfel, ar fi putut să-i sărute, cu aceeași plăcere, vestimentele separate de corp. Căci, venind de la ea, care era un model de grație, cel mai neînsemnat lucru îl făcea fericit. De ce, dar, să vorbească de „leafă“ ?

Ana îi spulberă aceste gînduri triste, pe care, dealtmîneri, le ignora. Observînd tăcerea lui prelungită, îi zise :

— Știi de ce era mama așa de furioasă ? Are necaz pe mine, fiindcă mă bănuiește.

— Ce bănuială ?

— Un amant.

— Și ai, într-adevăr ?

— Da' de unde ! Un flirt, asta-i tot, îți jur !

— Și cine-i flirtul acesta ?

— O să-l vezi numaidecît la piață. E un profesor de gimnastică.

— Sper că n-o să te acosteze pe stradă ! În cazul acesta, prefer să nu fiu de față, mă întorc acasă.

Și se opri.

Ea îl apucă de braț, rîzînd :

— Nu cumva ești amorezat de mine ?

— Amorezat ? Nu ! Amorezat e profesorul d-tale de gimnastică, așa cum ar putea să fie amorezați căruțașii

de adineauri, de ce nu ? Pentru mine, d-ta ești cu totul altceva. Ceva ce n-ai putea fi pentru ei. D-ta ești, vei fi în curînd, izvorul de energie care mă face să suport starea mea de servitor în casa d-tale, și aceasta, c-o vei voi sau nu vei voi-o, căci nu-ți cer nimic. Ceea ce iau cu, nimeni nu mi-o poate refuza.

De data asta, Ana fu înciudată că nu putea să-și dea seama dacă Adrian îi făcea complimente ori își rîdea de ea. Totuși, comparîndu-l cu numeroșii ei curtezani, putu să constate că Adrian era singurul tînăr care îi vorbea cu o față atît de inspirată, o privire atît de profundă. Se simți măgulită, căci îl considera ca pe un băiat foarte instruit, deși servitor. Și voind să-l minuneze, opunîndu-i propriile ei cunoștințe, îi zise surîzînd și atingîndu-i ușor obrazul cu vîrful degetelor înmănușate :

— Tu îmi amintești un personaj dintr-un roman intitulat *Majestatea Sa Banul și Alteța Sa Amorul*.

Adrian o privi aiurit și gîndi :

„Nu-ți amintesc nici pe dracul, dar chiar și așa, tot îmi ești dragă cînd îmi surîzi cu ochii tăi mari, albaștri, cu gropițele din obraji și cu cele două rînduri de mărgăritare ale dinților tăi. Iată de ce-aș munci și la ocnă, dacă m-ai trimite, ba sunt gata să rabd să fii acostată și de toți profesorii de gimnastică din lume“.

— Dacă îți plac romanele, îi zise el, dă-mi voie să ți le procur eu, dar nu mai pune mîna pe toate „Majestățile și Altețele“ astea în fascicule. Astea-s romane pentru birjari sau băieți de prăvălie.

În epoca aceea, cam pe la 1900, Piața-Marc din Brăila oferea un spectacol demn de penelul unui pictor și de avîntul liric al unui poet. Nu produsele meritau acest omagiu artistic, ci vînzătorii, sau mai curînd vînzătoarele.

Țărance, toate. Bătrînoare, cu umerii obrazilor încă frumoși, cu privirea strengărească, gata să te iscodească, și cu buzele încrețite și țuguiale, ușor pornite pe laudă dar și pe ocară. Tînere măritate, cu frumoși sîni, dolidora de lapte, scoși la lumina zilei și vîriți în gura lacomă a unui prunc. Acestea aveau ochi reci și răutăcioși, gonind privirile indiscrete. Se mai aflau codane cu fețe rușinoase, cu căutătura

drăcoasă și cu părul îmbîcsit de unt-de-migdale parfumat cu mosc.

Vara, fustele lor, bluzele, șorțurile, testemelele, semănau cu un cîmp acoperit de flori. Marfa — ouă, unt, brînză, smîntînă, sau trufandale, fructe, zarzavat — se întindea chiar pe pavajul pieței și era oferită publicului într-un vârtej de gesturi și țipete disperate care te amețeau. Fiecare își striga clienții și își făcea pomelnicul mărfii, amestecînd cuvinte deopotrivă de dezmierdătoare, și petrecîndu-te cu un iureș de sudălmî, dacă cunva gustai din unt ori din smîntînă și plecai strîmbînd din nas.

După ce termina cu măcelarul. Anei îi plăcea toldeauna mă infirzie în acest tîrg țărănesc, unde era cunoscută de toate cumetrele, mult adulată și tot atît de ocărită. Căci, hei, ea avea apucături urîte : veșnic mosturoasă, gustînd din toate oalele și tocmindu-se peste măsură. Așa că, deși bună clientă, plictisea pe toată lumea cu zgîrcenia ei. Adrian o plîngea și se mîhnea. De ce urîțenia asta de caracter, lîngă atîta grație ? Ea ar fi putut să fie mai drăguță și mai dreaptă cu aceste biete țărânci. Frumuseței nu-i stă bine să fie arțăgoasă și avară.

Și iată că pe cînd o urma, tăcut, printre rîndurile de țărîncuțe, Adrian băgă de seamă că un domn îi urmărea la o mare distanță. Ana, preocupată cu tîrguicelile ei, nu-l văzu decît mai tîrziu, se fîsteci și înclină din cap, ca să răspundă la salutul dulceag al gentlemanului, apoi își continuă cumpărăturile, indiferentă.

Acastă atitudine demnă plăcu lui Adrian, convins că se afla în prezența profesorului de gimnastică, ceea ce era adevărat. Tipul îi fu antipatic, cu mustățile lui ungurești, obrazii roz, părul pomădat, ochii langaroși și baston cu mâner de argint, reprezentînd un cap de ogar, de care părea tare mîndru, căci îl ținea cocoțat sus pe umăr, la nivelul gambetei. Dar era voinic ca un atlet, așa cum le place tuturor femeilor, fie ele tinere ori bătrîne, frumoase ori urte. Imbrăcămintea îi era desăvîrșită. Mersul, deși vădit nenatural, prefăcut, îi devenise familiar și înita pasul mîrunt al spaniolilor și clătinătura rățoiului. Un veșnic surle părea să i se fi înșepenit pe buze.

Adrian fu curios să vadă cum înțelege un om din lumea „bună” să facă curte unei femei dintr-o lume și mai „bună”,

cel puțin prin măritișul ei, ca doamna Thuringer. Cunoștea el oare trecutul ei umil și recenta ei ascensiune ? Și o va trata ca pe o fostă servitoare, ori ca pe-o doamnă onorabilă ?

La sfârșitul târgului, era fixat. Acest profesor era ca aproape toți profesorii, când sunt curtezani. El nu-și dădea osteneala să afle mai întâi cu cine avea de-a face, cu o personalitate puternică ori cu una mediocră. Se mulțumea să desfășoare aceleași banalități, aceleași glume răsuflate, adoptînd o voce de circumstanță, o privire și un suris de care era sigur că trebuiau să fascineze pe orice soi de femeie.

Așa, de pildă, făcînd pe clientul, se adresa țărancei cu care Ana sta la tocmeală și o întreba, cu miorlăieli de cotoi și dînd ochii peste cap, ca un june amorez la teatru :

— Spune-mi mata, te rog, dacă nu cumva astea au pui în ele, căci, în asemenea caz, vreau să ți le plătesc pe prețul puilor ! N-aș vrea să te înșel, doamne ferește !

Ana surîdea, firește, din complezență ori din prostie, dar lui Adrian îi venea să ridice brațele la cer și să strige, acestui profesor de gimnastică : „Ce-ai deveni d-ta, domnule profesor, cu un astfel de spirit, dacă s-ar întîmpla să te afli în prezența unei femei de geniu ? Da, o femeie de caracter, cu multă știință și inteligență. De ce nu ? Aceasta se întîmplă rar, dar nu se întîmplă numai cu artiștii consacrați. Geniul nu e totdeauna de notoritate publică. Prietenul meu Mihail e un astfel de om de geniu, fără să fie artist, și s-ar putea, deci, să existe și Mihail-femeie. Ei bine, ce te-ai face în fața unei asemenea femei, cu titlul d-tale de profesor și monumentală-ți neghiobie ?”

Adrian gîndi așa, dar nu zise nimic. El nu avea încă curajul de-a spune oamenilor gîndurile lui, chiar cele mai mature. Îi lipsea încrederea în el. Plecat de prea de jos, neavînd ca instrucție decît clasele primare și dîndu-se seama de imensitatea sarcinei lui de autodidact, el se simțea umilit în fața diplomelor, titlurilor și a științei ierarhice.

Totuși, începca să întrezărească deșertăciunea celor mai multe din aceste valori turnate în serie și pierdea, încet, respectul față de ele.

Bineînțeles, nu cerea ca omul tare să fie un oracol de înțelepciune. Și lui Mihail îi scăpa uneori câte-o prostie. Dar chiar i se întâmpla să le plaseze cu bună știință. Dar Adrian știa să deosebească neghiobia omului inteligent, de aceea a omului născut neghiob. Așa că profesorul de gimnastică fu repede judecat și clasat.

Acum ar fi voit să știe în ce stadiu se afla acest flirt. Întorcându-se acasă, tot pe bulevardul cel mare, o întreabă pe Ana :

— De cât timp îți face curte profesorul d-tale ?

-- De astă-primăvară ; cam vreo două luni. Dar de ce-l numești profesorul *meu* ? Ți-am spus că n-am vorbit niciodată cu el. Mi-a scris o singură dată, ca să-mi ceară o întâlnire. Atît.

— Și i-ai răspuns ?

Ea se burzului :

— Știi că ai haz ! Uiți că port numele unuia din frunzașii orașului !

Adrian își zise : „Dacă asta e singura cauză care te-a oprit să-i răspunzi, vai de tine !“

II

Casa Thuringer, birouri și apartamente, forma o mare clădire patrată, fără etaj, așa cum sunt majoritatea caselor la Brăila. Fațada acestei clădiri dădea pe strada Grădini Publice, dosul se afla chiar în această Grădină Publică : iar cele două părți laterale aveau, la stînga, curtea principală ; la dreapta, curtea de serviciu. Nu puteai pătrunde în clădire decît prin una din aceste două curți. Nici birourile, nici apartamentele n-aveau comunicație directă în stradă.

Adrian pierdu o zi întreagă, numai ca să se obișnuiască cu toate încăperile acestei locuințe boierești. Apoi, chiar de-a doua zi, cu o patimă puțin comună, voi să ia toată casa în spinare. Nu că ar fi fost ceea ce se numește un om harnic. Deloc. Ar fi putut să treacă mai curînd drept un hoinar. Dar, erau unele sarcini, plătite ori nu, pentru îndeplinirea cărora s-ar fi omorît, pe cînd altele îl lăsar rece și nu le executa decît din nevoie de a-și cîștiga pîinea.

Cu acestea din urmă nu se ocupa multă vreme, chiar dacă ar fi fost plătite cu aur. Le părăsea, de îndată ce economiile făcute îi îngăduiau să plece, și uneori chiar înainte. Din cauza asta, mama lui se simțea foarte nefericită, iar el își făcuse o reputație de vagabond. Una și cealaltă îl amărau peste măsură. Crezîndu-se nedreptățit, se închidea în el. Singur Mihail îl înțelegea.

La Thuringer, totul îi fu simpatic, numai decît. Mai întîi, cei doi frați nemți, stăpînii. I se păreau mai cum-

decît românii, mai de caracter. oameni de mare probitate. Apoi, femeile. Le cunoştea pînă în fundul sufletului, din vremea cînd locuiseră împreună ani de-a rîndul, şi era sigur de prietenia lor. În sfîrşit, munca făgăduia să fie pe placul lui : variată şi destul de independentă. Putea să se apuce cu inimă, s-o dea gata şi să mai rămîie liber, fără ca nimeni să-i bată capul. Nimic nu-l îngrozea mai tare decît monotonia, rigiditatea mecanică a muncii de atelier, din care gustase îndeajuns. El ura orele fixe, intrările şi ieşirile cu turma, neputinţa de-a lua o iniţiativă, zădărnicia oricărei vrednicii.

Acum se-nfăţişa prilejul de-a da curs liber fanteziei lui. El constată că locuinţa aceasta, deşi bogată, nu era îngrijită. O seamă de treburi mărunte, ce ieşeau din atribuţia servitorului, aşteptau mina îndeminatică a unui meser care să se priceapă la toate : zidărie, lăcătuşerie, vopslitorie.

În mai toate încăperile importante se puteau vedea bucăţi de tapiserie dezlipita şi atîrnînd ca nişte cirpe. Pe plafonul frumosului dormitor al domnului Bernard Thuringer, holteiul casei, se afla o mare pată de mucezeală, provenind de la o ploaie mai de demult. În biroul domnului Max riscai oricînd să-ţi frîngi gîtul, împiedîcîndu-te de-un capăt de parchet ieşit în afară. De îndată ce ploua mai tare, apa începea să picure, la bucatărie, chiar de-aşupra lingurilor de bucate. Unele minere de uşi îţi pişeau mîna pînă la sînge. Şi, mai peste tot, ferestre ce nu se închideau, covoare pe care le luai în picioare, uşi care se deschideau, găuri în pereţi sau crăpături bătătoare la ochi.

Pentru ca toate aceste urîţenii să dispară, nu trebuiau nici bani, nici vreo diplomă, ci doar puţină tragere de inimă şi o oarecare îndeminare.

Adrian le avea în aşa măsură, încît era uneori privit ca un maniac. Orice spectacol urît, orice acţiune rău-voinţoare ori neghioabă, publică sau privată, îi contrariau simţul lui înăscut pentru bine, frumos şi drept, punîndu-l într-o stare de surescitare nervoasă ce-l făcea să se ocupe mai mult de treburile altora decît de ale lui. Ar fi voit să se amestece în toate : în gospodăria vecinei, care nu ştia cum să aprindă un foc : în aceea a comunei, care nu

mătura străzile mărginaşe decît doar ca să asfixieze pe bieţii locuitori ; în conducerea guvernelor succesive, care se înconjurau numai de funcţionari hoţi şi delapidatori ai averii obşteşti.

De ce era lumea lovită de atîtea rele : ignoranţă, incapacitate, necinste ? N-ar putea ea să-şi aleagă conducători care să-i arate drumul fericirii ? Lipseau, oare, în aşa hal, şefii capabili ? Sau, poate, aceştia erau în chip sistematic înlăturaţi de la conducerea lumii ? În cazul acesta, omenirea merge la pieire ! Şi care e canalia umană ce se înverşunează să trăiască din nenorocirile unei lumi întregi ? Nu s-ar putea descoperi şi distruge acest răufăcător universal ?

Asemenia preocupări dispcrau pe Adrian. Cu cît se gîndea mai mult la ele, cu atît se încurca mai tare. Căci el nu ştia dacă omul se naşte bun sau rău. Aci era cheia dilemei. Răspunsurile lui Mihail, la chestiunile acestea, nu-l mulţumeau. Mihail era prea pesimist. După el, lumea a fost totdeauna cum o vedem şi aşa va rămîne. Nimic de făcut. Aşa că el reducea lumea la dimensiunile individului : bun, îl admitea ; rău, se dădea în lături din drumul lui.

— Asta e tot ce stă în puterea mea, zicea el. Mai îmi e cu putinţă să rămîn om cinstit şi să nu fac rău nimănu. Dar nu cred în „clase“, nici în „lupta de clasă“, ca socialiştii. Eu cred în *lupta dintre oameni*, orice ar spune Marx.

În timpul primei lor şederi de un an la Bucureşti, Mihail văzuse pe Adrian ducindu-se adesea pe la întrunirile socialiste. Ei vorbeau uneori despre socialism, dar foarte rar, căci nobilul rus scăpătat detesta tot ce era în legătură cu socialismul.

— E doctrina simpliştilor, a sclavilor, zicea el. Ea nu poate mulţumi decît masele care nu cer vieţii decît o bucată de pîine mai puţin neagră, ceva mai multă libertate, ceva mai puţine războaie. Ea nu te va mulţumi nicio dată pe tine care te revolţi şi împotriva pisicii care prinde o vrăbie. Religiile, şi ele mulţumesc poate un miliard de oameni, dar e fiindcă nu le cer decît să se ducă regulat la biserică.

Pe-atunci Mihail se afla în Manciuria. Voise să vadă cu proprii lui ochi grozăviile războiului ruso-japonez. Această brutală despărțire avusese încă o pricină : greaua înțelegere a lui Adrian, prin zvăpăiala și contradicțiile ei, abuzase pe Mihail. Suflet mortal rănit de viață, minte frământată de gânduri, trup bîntuit de mizerie, Mihail avea mare nevoie de pace fizică și morală. Îi trebuia un armisticiu cu existența. Se simțea bătrîn la douăzeci și trei de ani. Să găsească o ocupație bine retribuită, să stea cît mai mult cu putință și să pună ceva gologani la o parte, apoi să se ducă să se odihnească într-o țară cu climat blînd, acesta era planul lui de viitor pentru un an.

El întrebă pe Adrian dacă vrea să adereze la acest plan, să lucreze în comun și să plece împreună. Adrian primi cu entuziasm. Știînd cu cine avea de-a face, Mihail i se va să-i promită că, timp de un an, i se va supune în totul.

— Îți promit ! Vei fi stăpînul meu.

Tinărul ținea, o lună, două. Dar nu trebuia să i se ceară mai mult. Uitînd promisiune și „stăpîn”, dădea un plecișor la toate și pleca.

Astfel, cîteva posturi bune fură pierdute. Mihail, la rîndu-i, pleca și el, din slăbiciune amicală, fiind prea obișnuit cu acest tovarăș de viață și sperînd meritu să-l corecteze. Dar bunăvoința lui nu sluji la nimic. Atunci hotărî să-l părăsească pentru un timp și plecă în Manciuria.

Adrian crezu o clipă că n-are să poată supraviețui acestei despărțiri, dar el era așa de plin de viață mistuitoare, încît își găsi repede alte prăzi sentimentale.

Singur faptul de-a viețui, i se părea o minune. Se livirtea în jurul propriei sale ființe, scaldată de soare și de lumină, descoperindu-se pe fiece zi mai mult. Din cauza asta, nici nu prea avea timp să muncască. Ura mai ales munca ce-l priva de cer, de spațiu. Se uita cu groază la turmele omenești, fericite de-a se închide într-un atelier, o fabrică, un birou, un magazin, renunțînd la toate pentru o bucată de pîine — o pîine care devenea din ce în ce mai albă, pe măsură ce renunțai la bunurile cele mai prețioase ale existenței : dreptul de-a contempla mărețiile creației ; fericirea de-a putea gândi în voie, de-a visa, de-a te instrui ; bucuria de-a dispune de tine însuși.

Ce putea să întrecă aceste valori ? Să măninci și să bei bine ? Să te îmbraci la modă ? Să fondezi o familie și să te înhami ca o vită la nevoile ei, mereu crescînde ?

Nu, de-o mie de ori nu ! Mai bine să trăiești ca un vagabond. O zdreanță, un codru de măămăligă și puțința de-a te mișca liber !

Ia priviți ce mai muncă slobodă oferă portul Brăilei oricărei haimanale : iei pe umăr un sac cu grăunțe, alergi cu el cincizeci de pași și-l golești în hambarul unui vapor. Pînă la prînz, munca asta îți aduce cinci franci, adică cinci zile de libertate. Căci un kilogram de pîine costă douăzeci de bani, iar o farfurie de carne cu varză, tot atît. Nu e oare de-ajuns, pentru un stomac fără oglindă ?

Adrian fu hamal în port, fericit să știe că poate arunca sacul și cere plata în orice moment. Aceasta nu-i aducea nici o neplăcere. A doua zi era liber să reia sacul ori să nu-l reia. Și ar fi continuat să fie hamal, dacă mamă-sa nu s-ar fi supărat :

-- Mai bine să mor decît să te văd cu sacul în spinare ! Asta-i munca oamenilor de nimic. La ce-ți slujesc toate cărțile, la ce bun atîta citit, dacă e vorba să fii hamal ? Și care fată cu stare se mărită cu un hamal ?

Încredințat că un zid de neînțelegere îl despărțea chiar și de mama lui, Adrian renunță de a-și mai apăra cauza în fața cuiva, nutrind gîndul să dispară odată în lume. Și aceasta avea să se întîmple a doua zi după ce va fi terminat cu armata, de care spera să fie scutit.

Pînă atunci era nevoit să facă concesii mamei lui, care muncea pentru el. Dar de-acum încolo trebuia să știe că lumea e „coalizată” împotriva lui și că vrea să-l înșface în angrenajul ei. Ei bine, o să se apere din toate puterile. Căci el e sigur că acest furnicar uman își risipește viața, trudind de dimineața pînă seara pentru fleacuri, pentru prejudecăți, pentru zădărnicii. Nu, Adrian nu vrea să aibă „copii frumoși”, nici un „interior”, nici să adune „avere”. Interiorul lui cel mai bun era spațiul nesfîrșit. Cea mai mare avere : trupul, simțurile, gîndurile lui.

Acstea i se păreau adevăruri absolute și își făcea din ele un scut. Fiecare zi îi aducea confirmării cu duiumul. Bogat ori sărac, inteligent ori dobitoc, toți se încovoiau sub tirania aceleiași legi care mîină turma umană : să

Muncești, mai întâi, apoi să trăiești. Să aduni. să aduni mereu ! Rezultatul : exploatare, egoism, jinduială, ură, războaie.

Nu, Adrian n-o să-și vîre niciodată piciorul în această capcană.

Într-o seară de august, la vreo lună după intrarea în serviciu la Thüringer, Adrian se plimba pe-afară, de-a lungul casei, respirînd aerul curat și cugetînd la viața lui și la a celorlalți. Vremea era frumoasă. Noapte înstelată, mișcare dezmierdătoare, amestec de parfumuri venind de la florile din Grădina Publică, unde fanfara municipală cânta niște valsuri amețitoare.

Ca mai în toate serile, aveau musafiri, căci casa poseda o sală de biliard și alta unde se jucau cărți, șah, domino. Dar Adrian era sigur că toată lumea aceea venea mai ales fiindcă „la frații Thüringer” se găseau vinuri renumite, companie superioară, lichioruri fine și prăjituri cum alimeni nu știa să facă în tot orașul și al căror secret singură „madam” Carolina îl cunoștea.

Prefectul județului, numit „Purcelul”, din cauza fizicului și a lăcomiei lui, venea mai în fiecare seară. Aproape tot așa de des era văzut armatorul italian Carnavalli, dar acesta, om de-o rară distincție, nu venea decît pentru cele trei femei frumoase ale casei. Era numit „Europeanul”. Mare crai, mare jucător, mare voiajor. Carnavalli se ruina încet și sigur.

Printre intimi se mai număra d-l Poplinger, evreu german cu buze de căpcăun, logodnicul d-rei Mitzi și reprezentantul în străinătate al firmei Max și Bernard Thüringer. El se afla mai tot timpul în călătorie, dar cînd afacerile îl aduceau la Brăila, toată casa era cu susul în jos, căci cei doi amanți umpleau toate încăperile vastei clădiri, cu zbenguirile și certurile lor. D-l Bernard, a cărui fire marțială și austeritate nu prea admiteau glume, era scandalizat :

— Va trebui să le clădim o cazarmă, amorezaților noștri ! exclamă el într-o zi, cînd era mai bine dispus.

Dar, dintre toți obișnuiții casei, d-l Flusfisch, zis „Hubeder”, era cel mai celebru, grație unei împrejurări care i-a adus această poreclă.

În prima ei săptămână de serviciu la Thuringer, Iulia servitoarea unguroaică, intră într-o seară în sufragerie ca să anunțe grav :

— Domnul... Habeder.

Masa era pe sfârșite. Stăpînii se priviră mirați :

— Domnul... cum ai spus ?

— Habeder,

— Habeder ? ! Ce-o mai fi și asta ? Nu cunoaștem pe nimeni care să poarte un asemenea nume.

— Ba da, cucoană ! E domnul acela cu burta mare și foarte chel, cu un nume greu, dar care zice totdeauna cînd sosește : ha-be-der !

În adevăr, d-l Flusfish, avansînd enormu-i pîntec și fața stacojie, rostea, scandînd, salutul german :

— *Ich habe die Ehre !*¹

De aci, „Habeder“ al Iuliei, poreclă care prinse pe loc și fu adoptată chiar și de imperturbabilul domn Bernard.

Acești intimi, precum și cîțiva alți musafiri, umpleau cele două săli de joc, singurele camere luminate. Tot restul casei era scufundat în întuneric. Ca să nu chinuiască pe Iulia și pe Adrian, ținîndu-i în picioare noaptea tîrziu, după o zi de muncă obositoare, se puneau la îndemîna convivilor tot ce le trebuia, băuturi, patiserie etc. Totuși, unul din cei doi servitori era ținut să facă pe rînd de plan-ton pînă la unsprezece noaptea. În seara aceea era rîndul lui Adrian.

Dar el nu-și îndeplinea numai datoria, ci părea să clocească gospodăria, ca o cloșcă ouăle. Își iubea stăpînii, ca și pe mai toți invitații, și avea o grijă permanentă ca nimic neplăcut să nu li se întîmple. Ori, tocmai se petrecea ceva care ar fi putut să dea loc la mari buclucuri.

Adrian observă că de la un timp, singură buna Hedwig făcea onorurile casei, satisfăcînd cererile musafirilor. Ana și Mitzi se eclipsaseră. Și se putea ca dintr-o clipă într-alta d-l Max să se scoale de la joc și să o ia razna pe coridoarele întunecoase, strigînd, cu vocea lui guturală :

— Maus ! Mitzi ! V-ați culcat ?

¹ Am onoarea ! (n.a.).

Nici una, nici cealaltă nu se culcase, Adrian o ştia tot aşa de bine ca şi virtuoasa Hedwig. Cea dintâi era cu profesorul de gimnastică, convorbind printre grătile unei ferestre ce dădea în Grădina Publică, unde curtezanul sta lupulat în beznă ; cealaltă se legăna pe genunchii logodnicului ei, în biroul d-lui Max. Şi dacă Hedwig, certată cu surorile ei, nu voia să se amestece în treburile lor, Adrian avea să se amestece cu orice preţ. Căci era intrucitva complicele lor, mai ales al Anei. Le înţelegea şi le aproba legăturile. El aproba pe toţi cei ce se iubeau.

Pentru Ana nutrea o stimă compătimitoare din ziua când a înţeles — în urma unor aluzii transparente ce se făceau la bucătărie — că d-l Max n-a fost niciodată pentru nevasta lui altceva decât un „tată”. Ca să fie şi mai sigur, o întrebă pe mama lui, care-i confirmă acest betesug capital al neamţului :

— Da, se zice că-i „legat”. Dar ea ştia asta, înainte de a-l lua.

Că a ştiut-o sau nu, aceasta n-avea nici o importanţă pentru Adrian. Ea era în ochii lui o martiră, căci o cunoştea ca pe o femeie cinstită pînă în fundul sufletului. De cînd se căsătorise cu Max, nimeni n-ar fi putut să-i reproşeze ceva. Şi el era martor de muştrările ce-şi făcea dînsa, chiar şi numai pentru flirtul acesta cu profesorul de gimnastică.

Adrian aprecie cum se cuvine această rezervă a Anei, dar o judecă deplasată, nesănătoasă şi hotărî să intervie. Tot menajîndu-i susceptibilitatea şi fără s-o împingă la mărturisiri, decretă că acest fel de a-şi ucide viaţa e mai imoral decât prostituţia, mai trist decât călugăria. El numi aceasta : să insulţi una din primele legi ale naturii, pentru o bucată de pîine.

Într-o seară, pe cînd se aflau singuri, Ana sfîrşi prin a-şi deschide inima. Convinsă de perfecta dezinteresare a lui Adrian, care într-adevăr nu vorbea cu două înţelesuri, izbucni în plîns, sprijinind fruntea pe umărul inimosului ei servitor-confident :

— Dar Max e aşa de bun, aşa de bun ! De-asta l-am luat, nu pentru pîine, căci pîinea o aveam la el şi înainte de-a ne căsători.

Ana spunea adevărul. Devenită doamna Thuringer, ea nu-și schimbase cu nimic felul de viață. Cumpăra aceleași țesături ieftine, din care își făcea singură rochiile. În treburile gospodăriei, o vedeai zilnic cu capul înfășurat într-un tulpă, dînd ajutor servitoarei, fără să se sinchisească de surîsurile ironice ale cucoanelor mari din vecinătate.

Și dacă nu era mai puțin adevărat că adusesese pe mamă-sa și pe cele două surori — toate trei numite de gurile rele „întreaga menajerie Müller” — apoi se știa de asemenea că această „menajerie” nu costa decît hrana și că ea înlocuise o bucătăreasă și o fată în casă plătite foarte scump. Se putea chiar spune că Ana era nedreaptă cu familia ei. Și ea să repare această nedreptate. d-l Max născocea în ascuns fel de fel de „aniversări” ce-i permiteau să distribuie mici cadouri celor nedreptățiți.

Mai era ceva în caracterul Anei care plăcea mult lui Adrian : era dezgustul ei de paraziții ce-i covîrșeau casa.

— Ce de lacomi, ce de bețivani pe capul nostru ! îi spunea ea într-o zi, furioasă. La fiecare prînz trebuie să suporti unul sau doi din acești „abonați” de „profesie liberă”, care se poartă ei singuri la masă și n-au altă grijă decît a gulerului lor. Apoi, toate aceste veșnice jocuri de bridge și de poker stropite cu șampanie ! Toate la un loc, la sfîrșitul lunii, fac o groază de bani. Ori, în meseria de armator, angajîndu-ți întreg capitalul în niște grăunțe care pot oriînd să se „încingă”, fie în magazie, fie în hambarele vaselor, nu știi niciodată dacă ești bogat ori sărac. Casa asta burgheză, așa cum o vezi, a cunoscut luni cînd nu știa unde să găsească nici banii de coșniță, deși are un beci plin de vinuri alesc. Bineînțeles, pe „boierii” noștri, care n-au știut în viața lor ce e mizeria, asemenea spaima îi lăsau reci, dar eu, care am cunoscut-o de aproape, simțeam fiori de moarte. Da, prefer să mor decît s-ajung să mai trăiesc anii cînd, copilă încă, brutalul mă înghesuia și-mi strivea sîni într-un colț al brutăriei, pentru două pîini pe care mi le dădea pe datorie.

Cînd Ana îi vorbea așa, privindu-l cu ochii ei mari, albaștri, umeziți de lacrimi, Adrian vedea în ea o frumoasă dar și sărmană femeie, a cărei copilărie fusese sinistrală, pe cînd a lui nu-i lăsase decît amintiri plăcute.

Atunci îi săruta miinile, își lîpea obrazul arzător de brațul ei rece și-i zicea, fericit :

— Promite-mi că o să mă ții în serviciu, chiar dacă într-o zi o să rămînem, în casa asta, fără pîine. O să mă duc să fur !

Ea rîdea din toată inima și îndepărta încetîșor obrazul acela de loc, care, fără să știe, îi înflăcăra singele.

Era aproape de miezul nopții și Adrian continua să dea tîrcoale în jurul casei. Jucătorii nu păreau să se gîndească a pune capăt partidelor mereu reîncepute. Se bea și se juca din ce în ce mai cu temei. Ferestrele fiind deschise, din cauza căldurii și ca să lase să iasă fumul de țigări, Adrian observa, din colțul lui întunecos, figurile și gesturile acestor notabilități ale comerțului și administrației. Asculta tot ce-și spuneau și se silca să pătrundă în existența lor, s-o înțeleagă și s-o critice cu nepărtinire.

Scopul lui era să confrunte rezultatele observațiilor sale permanente, cu sentințele definitive ale judecății socialiste pe care le auzise la întrunirile de la București. Era vorba de condamnări în bloc, bazate pe un singur fapt : oamenii aceștia erau exploatare ai clasei muncitoare : trebuiau doborîți, iar societatea burgheză să fie înlocuită prin societatea socialistă, sub direcția clasei muncitoare. Iată ce înțelesese : și i se părea așa de minunat, că subscrisesese cu amîndouă miinile, cu toată pasivitatea lui Mihail, căci era vorba de suprimarea mizeriei și a războaielor, aceste flagele sociale pe care era gata să le combată din toate puterile.

Deci, Adrian se considera socialist convins : dar el era un băiat care nu accepta frazele gata ieșite din tipar. Îi plăceau adevărurile dobîndite prin observații personale. Controla fiecare afirmație a oratorilor socialiști și voia să prindă ideea vie, așa cum se înfățișa în viața zilnică. Și era de neîgăduit că poseda destule adevăruri socialiste, în privința cărora orice discuție contradictorie i se părea de prisos. Dar, spre nenorocul lui, el mai voia să aibă și scrupule, simțea trebuința de-a activa numai în chip ireproșabil.

Iată, de pildă, cazul burghezilor pe care îi avea acum sub ochi, aproape toți armatori străini, stabiliți în orașul

lui. La Brăila, unde industria era nulă, acești oameni constituiau cea mai mare parte a clasei capitaliste, care trebuia doborâtă. Foarte bine. Totuși, ia să vedem cine sunt ei. E necesar să știm pe cine suprimăm, chiar dacă n-ar fi decît din grija de-a nu risca să tăiem craca pe care stăm. Adrian începea să-i cunoască binișor și-i judeca sub două aspecte : calitate umană și capacitate socială.

Calitatea lor umană era aceea a majorității oamenilor : spirit mediocru, moralitate mediocră. Erau stăpîniți de plăcerile materiale. Niciodată nu-i auzise vorbind de artă, de morală, de gîndire. Adrian era sigur că acești domni și soțiile lor nu știau de Tolstoi, de Ibsen, de Balzac, nici măcar atîta cit știa el.

Dar nu pentru asta s-ar fi însărcinat să le taie capetele, căci, în cazul acesta, ar trebui exterminate nouă zecimi din omenire. Ba chiar le punea o notă bună la purtare : erau oameni de inimă, cumsecade, miloși cu cei săraci.

Totuși, dacă n-ar fi avut decît meritele astea, Adrian nu s-ar fi opus la înlocuirea lor cu clasa muncitoare, căci aceasta avea nevoie de cu totul altceva decît de amabilități și pomeni. Dar burghezii aceștia dețineau în mîinile lor o forță de care lucrătorii erau complet lipsiți : înțelegerea deplină a afacerilor, capacitatea comercială. Ceva și mai mult, un mecanism de-o complexitate redutabilă era la baza acestui comerț plin de riscuri. Un joc de bursă, o vastă rețea de raporturi internaționale comandau orice vînzare, orice cumpărare și țineau la cheremul lor pină și cel mai mic transport de grîne spre vreunul din acele porturi îndepărtate, ale căror nume șefuleții socialiști le silabiseau pe flancurile vapoarelor, dar de a căror situație geografică habar n-aveau. Ne aflăm, deci, în fața unui important aparat tehnic și social care trebuia aprofundat, stăpînit, înainte de a-i tulbura mersul.

Iată unde Adrian era neînduplecat : clasa muncitoare n-avea nici cea mai mică idee despre conducerea marilor întreprinderi sociale ; ea nu era decît o turmă de oi, căreia trebuia să-i explici totul, dîndu-i peste bot. Cum să pui, atunci, cîrma lumii în mîinile unei clase așa de lipsită de competență și de spirit de inițiativă ? Și de ce, toată propaganda socialistă se mărginește în a asmuți masele spre Putere, cu iureș de cîntece revoluționare, în loc să

Ele inițiate cu de-amănuntul în tehnica afacerilor ? Unde era școala socialistă însărcinată cu formarea prealabilă a elitelor muncitoare, destinată să ia într-o zi direcțiunea lumii ?

Căci Adrian nu dădea nici o atenție pălăvrelilor interminabile ce aveau loc asupra doctrinei și țintei socialismului. Pentru el, învățătura putea să fie adevărată și scopul excelent, asta nu era de-ajuns. Principalul era să-ți asimilezi toată știința burgheziei, și apoi să vorbești de înlocuirea ordinii capitaliste cu ordinea socialistă. Altfel, ar însemna să pari carul înaintea boilor. El nu vedea pe hamalii din port în stare să înlocuiască pe armatorii din Brăila.

Dar problema mai avea o latură, care tulbura adinec pe Adrian. Era latura morală.

Se acuza burghezia că e neclătită, stricată, lacomă. Dar Adrian constata că muncitorii aveau suferența de aceleași vicii. Adică, suferența fiind patea. Redusă la mizerie, era sublimă. Dar, de îndată ce împrejurările îi permitau, atingea repede cuimea crimei, lăsând cu mult în urmă pe cei mai ticăloși burghezi. Așa, de pildă, vătăfii și sinistrii lor acoliți.

Vătăfii erau toți ieșiți din clasa muncitoare, tot rămânând niște bătărași, analfabeți până a nu și-și scrie numele, în ciuda averilor considerabile pe care le adunau. Acești vătăfi reușiseră să izoleze complet masa muncitoare de patronii ei legitimi, exportatorii, luându-i orice posibilitate de contact direct.

Ca să poată obține numărul de brațe necesare operațiilor lor de încărcare a vapoarelor, casele de comerț erau nevoite să trateze cu această corporație de vătăfi, pe care nici o legislație n-o consacra. Ea trăia în marginea legilor, puternică prin bogăția membrilor ei și grație complezenței marilor electori ai ținutului, cărora vătăfii le aduceau, în vremea alegerilor, voturile exploataților lor.

Exploatarea muncitorilor de către acești foști muncitori era odioasă. Nu numai că vătăfii smintineau grosurile ce le obțineau de la armatori ca plată a muncitorilor, dar aceștia trebuiau, dacă nu voiau să moară de foame, să lucreze în condițiile următoare : 1) să accepte, fără să cîntărească, leafa pe care vătăful binevoiește să

i-o dea ; 2) să fie mușterul regulat al cîrciumii vătăfului și să închidă ochii asupra unor anumite greșeli la facerea socotelilor ; 3) să execute toate „beilicurile” cerute de vătăf ; 4) să urmeze pe acesta la urne și să voteze după indicațiile lui ; 5) să suporte, uneori, chiar să fie bătut.

Netăgăduit, acest nemilos sistem de muncă nu se putea menține fără ca zilnic să aibă loc bătăi sîngeroase. Din cauza asta, vătăful se înconjura totdeauna de-o ceată de „gîtoși”, muncitori autentici, plătiți pentru mișeliilor ori răsplătiți numai cu o muncă regulată, cum nimeni nu putea s-o aibă. Aceștia împingeau uneori cruzimea pînă la asasinat. Dar deseori ucigașul era un hamal care-și ucidea fratele de muncă, nu din nevoia de a-și asigura o pîine, ci din beție, din răzbunare ori numai din mîndrie rănită.

Adrian, cufundat în meditațiile lui nocturne, recapitula tot ce era pentru și contra ale aceleiași probleme și ajungea la un punct mort :

„Nu, își zicea el, n-am să fiu niciodată un om de acțiune. Mihail avea dreptate : trebuie să fii mărginit, dacă vrei să reușești în domeniul acesta”.

Și uitînd socialismul, îl cuprinse o mare milă de lumea asta egoistă. Oricum, ceva trebuia făcut. El se gîndea la acele vaste pături sociale martirizate de viață și care meritau o soartă mai bună. Nu puteau fi abandonate pe veci la bunul plac al tuturor tiraniilor, ori de unde ar veni acestea, de la stăpînirea de sus, ori de la fratele tău de jos.

Dar cum să separe pe cei buni de cei răi, în sinul aceleiași clase ? Căci, fără nici o îndoială, nu toți burghezii meritau să fie spînzurați, după cum nu toți hamalii din port deveneau ciomăgași vătășești. Adrian a putut să se convingă de așa ceva, cu cîteva zile în urmă, cu prilejul unor tratative la care asistase și el.

O delegație de muncitori venise să roage casa Thuringer să trateze direct cu ea, pentru tot ce privește încărcatul vaselor. Delegația oferea prețuri inferioare celor pe care casa exportatoare le vărsa vătăfilor, dar superioare celor obținute de muncitori de la călăii lor.

— Vrem să înlăturăm pe vătafi, spuneau hamalii, altfel, într-o zi, îi vom ciopîrți pe toți ! Ne-am săturat ! Iar d-voastră exportatorii n-aveți nici un interes să lucrați cu tîlharii ăștia. Nu-s de nici un folos. Ne însărcinăm noi singuri cu formarea „poștelor”. Și așa, dumneavoastră veți plăti mai puțin, iar noi vom primi mai mult, odată ce parazitul va fi înlăturat.

Felul acesta conștient de a vorbi, merse lui Adrian la inimă. Răspunsul ce-l dădu d-l Max, îi plăcu tot atît :

— Noi am fi bucuroși să vedem pe vătafi dispărînd, căci dacă pe voi vă jupoaie, nouă ne dictează prețurile ce le plac. V-am fi chiar recunoscători, dacă ne-ați scuti de lepra asta, tot scutindu-vă pe voi. Numai că, iată, nu putem trata cu toată mulțimea lucrătorilor. Cineva trebuie să semneze cu noi contractele. Și acest cineva nu poate fi decît reprezentantul unei organizații în genul celor care există în Occident și care se numesc *sindicate*. Organizați-vă deci în *sindicate* muncitorești. Legile țării o îngăduiesc. Apoi, trimiteți-ne pe șefii voștri. Cu ei suntem gata să tratăm. Așa cum sunteți acum, însă, nu reprezentați pe nimeni.

Adrian nu înțelese rostul acestui sfat în gura unui capitalist : și a doua zi îl rugă pe d-l Max să-l lămurească :

— După cîte știu, lucrătorii se organizează în *sindicate* ca să poată lupta cu eficacitate împotriva patronilor lor. Și d-voastră le recomandați tocmai această armă ?

— Da, fiindcă arma asta are pentru noi avantajele ei : muncitorul organizat e mai serios, mai conștient, poți să te bizui pe el, pe cînd celălalt e în general mai puțin calificat. Organizația sindicală nu e numai o fabrică de revoluționari, ea mai este și o școală de moralitate. În sinul ei, lucrătorul învață care-i sunt drepturile, dar și datoriile. Iată de ce în Germania acest lucrător e preferat de către toate întreprinderile serioase. Costă mai scump, dar face !

„Bravo, își zise Adrian : iată un patron care-și cunoaște și el drepturile și datoriile lui. Germania asta trebuie să fie o țară minunată. Cel puțin acolo oricine înțelege că nimic nu se poate face cu o clasă muncitoare vicioasă.

mizerabilă și vlăguită. De ce, dar, conducătorii țărilor înapoiate, cum e a noastră, nu vor să urmeze pilda acestei Germanii prospere ? Mari și mici, toată lumea ar câștiga“.

Era ora unu după miezul nopții, când musafirii se ridicară să plece. Adrian alergă la Ana, care pălăvrea însă cu amorczul ei.

— Fugi, domnule, fugi repede ! îi strigă el. D-l Max se va îndrepta peste o clipă spre dormitor, unde i-am spus că se află cucoana, și ce va spune când n-o va găsi în pat ?

Profesorul de gimnastică dispăru în întunericul parcului. Ana o tuli și ea să se culce. Ei își dădeau întâlnire la fereastra camerei lui Adrian, ce se deschidea spre partea cea mai singuratică a Grădinii Publice. Dragostea lor era încă platonicească.

Dar mai era o dragoste în casă, neștiută de nimeni și mult mai puțin platonicească, ce dădea grozav de furcă lui Adrian. Era dragostea Iuliei, servitoarea, cu amantul ei atitrat. Ea îl primea de două sau trei ori pe săptămână, timp de câteva ore, fără să știe stăpînii, care n-ar fi tolerat-o, dar cu consimțămîntul lui Adrian, care avea paza casei în seama lui și nu putea să refuze nimic amorașilor.

Totuși, el era de părere că Iulia și amantul ei făceau prea mare zgomot în camera lor ; ar fi putut să fie auziți în camerele unde se juca. În seara aceea, mai ales, Adrian fu nevoit să le bată în fereastră de mai multe ori, ca să le impună tăcere. Dacă patronii aflau ce se petrece în casa lor, s-ar fi întîmplat scandal, căci era absolut interzis accesul unui necunoscut după ora nouă seara.

Așa că, după plecarea invitaților Adrian zăvorî cele două porți și se repezi spre camera Iuliei, spumegînd de minie. Voia s-o certe pe loc.

În obscuritatea aproape completă a încăperii, unde domina un miros tare de lichior, Adrian ghici că fetișcana era pe jumătate goală, lungită în pat. Simți o lovitură în tîmple, dar, furios, nu ținu socoteală :

— Știi ceva Iulia ? Drept e, suntem prieteni, dar nu vreau să cad victima bunătății mele. De ce țipi ca o nebună, cînd ești cu amantul tău ?

— Fiindcă sunt nebună și îmi place grozav !

— Ce-ți place grozav ? Ah, îți mai și rîzi de mine ?
De lîngă asta, șterpelești sticle cu lichior și vă îmbățați ca
niște fleoarte. Ei, uite, să știi, pe viitor, amantul tău nu
va mai intra aici !

Iulia sări din pat ca o năpîrcă și îi încolăci gîtul cu
brațele ei goale, strîngindu-l la piept :

— Ba da, Adrian, o să-l lași să mai vie ! Nu poți să fii
asa de rău. Și cu n-am să mai țip. Îți făgăduiesc. Dar do-
vedește-mi că nu mai ești supărat pe mine. Hai să bem un
pahăruț amîndoi, ai să vezi ce bun e lichiorul !

Adrian o respinse cu moliciune, epuizat, ca atunci cînd
te cuprinde o spaimă. Toate scumpele lui gînduri se
pulberară pe loc. Un mare gol, un sentiment necunoscut,
îi cuprindeau creierul, pe măsură ce se lăsa strîns în
brațele acestei femei, împotriva cărcia deodată nu mai
putea nimic. Aceasta nu dură decît un minut, dar fu
de-ajuns ca să i se supună, prăbușindu-se lîngă dînsa, pe
patul în dezordine.

III

Zorii zilei ce urma ră acestei nopți, terminată într-un chip așa de memorabil pentru viața lui Adrian, surprinseră pe flăcăul nostru în patul frumoasei unguroaice. Aceasta dormea adînc, albă din cap pînă-n picioare, învăluită în mulțimea de dantele și panglicuțe multicolore. Adrian o contemplă, cu inima bătînd de recunoștință, sărută cu evlavie mîna crăpată de muncă, pe care o ținea pe piept, și gîndi : „De-acum încolo n-ai să mai speli vasele. Mă însărcinez eu cu asta“. Și, cu obiceiul lui de a împinge toate lucrurile la extrem, adăugă : „Am să-ți fac și sufrageria și-am să-ți aprind și focul la bucătărie. În felul acesta, ai să poți să dormi un ceas mai mult“.

El știa că Iuliei nu-i plăcea să se scoale prea de dimineață. Soneria deșteptătorului era potrivită pentru ora cinci și jumătate. O puse să sune la șase și jumătate. Apoi, cu multe precațiuni, se strecură afară din pat, se îmbracă și se înhămă la muncă : trei mari birouri, un vestibul și coridoarele, plus cele două curți de măturat.

De obicei, sculîndu-se la cinci, Adrian sfîrșea toată munca asta după două ceasuri de trudă fără răgaz ; și nu putea să facă altfel, căci la șapte se scula doamna Thuringer, pe care trebuia imediat s-o însoțească la piață. Acum era ora patru. El hotărî să înceapă cu sufrageria, ca nu cumva să fie surprins la munca asta, care nu intra în atribuțiile lui. Dacă ar fi fost întrebat în clipa aceea, ce-l făcea să execute și munca Iuliei, i-ar fi venit greu să dea un răspuns logic.

Camerele mari erau toate parchetate. Adrian examinează parchetul sufrageriei și-l găsi destul de murdar. Nu fu supărat pe Iulia, din contră, o plinse că n-a putut să-și facă datoria cum trebuie. În dimineața aceea era mai generos ca oricând.

Fără să se mai gîndească la puținul timp pe care-l avea înaintea lui, se trînti cu burta pe sîrma de frecat. O activitate furioasă îi stimula ceafa, închipuindu-și capul ce-l va face Iulia, cînd și-o vedea parchetul așa de curat. La urma urmei, Ana putea să afle tot adevărul. Era oare vinovat de vreo trădare ? Deloc. Ana continua să rămînă, pentru el, grația pe care n-o atingi decît cu virful buzelor, cum se face cu icoanele sfinte. Una nu putea s-o înlocuiască pe cealaltă. Ana era un vis. Iulia, o surprinzătoare realitate. Era vorba de două fericiri absolut deosebite.

Adrian știa acum ce înseamnă o Iulie : o violentă plăcere care te face mai lucid, mai tare. Îi era profund recunoscător. Pînă la această întîmplare, el văzuse lucrurile ca printr-o ușoară ceață. Undeva, în organismul lui, n-ar fi putut să spună unde, un resort care nu funcționa încă, îl împiedica să vadă viața cu ochii tuturor oamenilor. Îl ghicea inferioritatea în privirile altora. Cel din urmă imbecil putea, în privința asta, să-l confunde.

Cum să-l confunde ? Nici nu era vorba de a-l confunda. Lucrurile se prezentau cam astfel : dacă s-ar fi aflat lingă un om și ar fi privit împreună, să zicem, un cîine, Adrian știa că celălalt nu vedea, ca și dînsul, decît un cîine. Dar dacă în locul cîinelui ar fi fost o femeie, Adrian nu mai știa ce vedea celalt.

Ei bine, din dimineața aceea, vîlul îi căzuse de pe ochi. Toate femeile care treceau pe stradă erau niște Iulii. Iar el, un om ca toți oamenii.

Această lămurire o datora generoasei unguroaice. Îi mai datora plăcerea unică a cărei descoperire o făcuse și pe care își promitea s-o aprecieze și mai bine în noaptea următoare, căci, adormind pe brațul lui, dîrdulia slujnicuță îi spusese :

— N-am să-l mai primesc pe amantul meu. Ai să-l lași de-acum încolo să fluiera pe-afară cît o vrea.

Iată ce era Iulia.

Dar Ana ? Oh, nepătrunsa taină ! El o înțelegea și mai puțin acum când Iulia îi dezvăluise, ca să zicem așa, tot misterul femeii și al omului. Nu, nici femeia, nici omul nu puteau fi numai atât. Simțea că omul, în orice caz el, Adrian, ar fi putut să aibă nevoie de două femei în același timp, ba poate chiar și de mai multe.

Nu fiindcă Ana s-ar fi putut compara cu Mihail, adică să se înalțe pînă la acea prietenie care-ți îngăduie să plutești pe oceanul tuturor gândurilor umane, a cărui imensitate Adrian de-abia o întrevedea. În privința asta, ea era o creatură aproape tot așa de simplă ca și Iulia. Dar Ana deținea o pîrghie de comandă care putea să aibă o înrîurire tocmai în domeniul acesta al spiritului, amplificînd la maximum intensitatea visului. Cînd se afla lingă dînsa, Adrian înceta de a mai fi un om comun.

Necăgăduit, aceasta i se întîmpla de asemenea și cînd citea o mare pagină de literatură universală, sau cînd Mihail îi vorbea cu foc de problemele existenței. Emoția era aceeași, sau, mai bine zis, de aceeași calitate. Și totuși, era o deosebire. În apropierea Anei și cînd, uneori, îi atîngea brațul cu obrazul lui fierbinte, toate frumusețile spirituale ale vieții se încorporau în el. Acestea nu mai erau niște bucurii cerebrale. Le simțea făcute din carne caldă și nudă, ca o mie de femei frumoase lipite de corpul lui arzător.

Cu toate astea, nu era vorba de ceva trupesc. Astăzi, cînd știa de la Iulia ce formă avea dorința de a te culca cu o femeie, Adrian era și mai sigur de-a nu fi simțit niciodată dorința asta față de Ana. El se apăra chiar și numai împotriva ideii că Ana ar putea să fie o Iulie, căci constatase o slăbire a dorinței lui pentru tînăra unguroaică, imediat după primul lor contact. Se simțise chiar puțin dezamăgit, foarte puțin și numai pentru un scurt timp.

Pentru nimic în lume, așa ceva nu trebuia să se întîmple cu Ana ! Nici cea mai mică dezamăgire și nici o clipă ! Ar fi mortal pentru sufletul lui ! Ar muri de întristare. Ana era și trebuia să rămînă bucuria continuă, intensă și infinit de diversă.

După cum Iulia, dîndu-i-se, îi lămurise viziunea confuză ce-o avusese despre femei, îl scosese ca dintr-o vrajă, de asemenea Ana îi lărgea toate orizonturile minții, nu dîn-

flu-l-se, ci dimpotrivă, păstrînd întreg secretul acestor
forțe care îl făcea apt să îmbrățișeze universul.

Amîndouă îi erau necesare, ca luminile ochilor. Și
îlîndcă erau femei, binecuvîntată fie femeia ! Fără ea,
omul nu face nici cît o ceapă degerată !

Cînd la ora șase, primii furnizori veniră să aducă
laptele și chiflele, Adrian terminase toată treaba. Casa
era încă scufundată în somn. Atunci, o idee îi încălzi
obrajii : să prepare la iuțală cafeaua cu lapte și să o
servenseă Iuliei în pat !

Totul fu gata, puțin înainte ca deșteptătorul să sune
șase și jumătate. Adrian intră în vîrfurile degetelor și
depuze încetîșor tava pe un scaun la căpătîiul Iuliei, care
dormea dezvelită toată. O, da, era frumoasă, înflăcă
amantă ! Era mai frumoasă așa cum se afla acum în pat,
decît cînd se îmbrăca și se sulemenea ca să iasă la plimbare.
Îi plăcea mai ales albeața cărții ei catifelate.

Adrian privi împrejurul lui, examinînd încăperea cu
de-amănuntul, și găsi că reputația de femeie curată a
unguroaicei era justificată.

Deodată, deșteptătorul începu să sune. Iulia sări din
pat, văzu pe Adrian, se acoperi rușinată, și uitîndu-se la
oras, izbucni în plîns :

— De ce mi-ai făcut asta, Adrian ? Șase și jumătate !
Dar sufrageria ! Dar focul ! Dar cafeaua ! Ce rău ți-am fă-
cut, ca să vrei să mă certe cucoana ? Și crezînd că Adrian
îi surîdea din răutate, deschise gura ca să-l ocărase, dar
privirea îi căzu pe tava garnisită cu bunătăți : cafea
cu lapte fumegînd, chifle, unt și chiar un ou moale.
Pentru cine sunt astea ? scîncei ea necăjită.

— Pentru cine vrei să fie, Iulica mea, din moment
ce sunt în camera ta ? Pe lîngă asta, toată treaba ta e
făcută, iar patronii dorm încă. Ce mai vrei ?

Ea nu voi să-și creadă urechilor, dar înfățișarea lui
Adrian, cu bustul scăldat în sudori și mirosînd a tere-
bentină, pledă pentru buna lui credință. Iulia se aruncă
la picioarele lui, îi îmbrățișă genunchii și plînsese și mai
cu foc :

— Niciodată, nimeni n-a făcut așa ceva pentru mine.
Toți m-au bătut și m-au pus la muncă, fie părinții, fie

păcătoșii mei de amanți. Dar, să mă alinte, nu, nimeni ! Ah, tu ai să fii Dumnezeuul meu ! Și dacă cumva ai să iubești pe o alta, am să te omor !

— Mulțumesc ! făcu Adrian, curățindu-i oul.

— Nu ! n-am să te omor, dar am să te înnebunesc de dragoste !

„N-ai să mă înnebunești, gîndi Adrian. Numai Ana poate să mă înnebuncască. Dar pentru ceea ce îți datorez, n-am să te uit niciodată“.

În vremea asta, „madam“ Carolina, care se sculase, își plimba silueta-i greoaie de-a lungul galeriei cu geam-lîc dintre bucătărie și curtea de serviciu.

— Iulia, suntem pierduți ! Uite-o pe baba cum mă caută, ca să-i cumpăr „schnapsul“ ei. După ce îți vei fi băut cafeaua, ascunde tava în dulapul tău. Eu o șterg, altfel vine peste noi !

Adrian fu nevoit să facă mai multe ocoluri, ca să ascundă direcția de unde venea, dar, trudă zadarnică : baba care, deși n-avea miros, știa totdeauna să aibă „nas“, cum zicea Ana, descoperi misterul.

— Bună dimineața, madam Carolina ! Cum ai dormit ?

Bătrîna plesni din limbă, arătînd astfel cît de mulțumită era de rachiul pe care i-l cumpăra Adrian. Ceea ce n-o împiedică să fie răutăcioasă :

— Da... bună dimineața... am dormit bine... dar *dom-neavoastră*, „domnule“ Adrian ? Nu minți, cotoiule ! Să mor eu, dacă tu n-ai dormit azi-noapte cu unguroaica ! Casa asta e un adevărat bordel !

Adrian se supără de-a binelea :

— N-am să-ți mint deloc, madam Carolina, dar dacă asta este prietenia d-tale pentru mine, ei bine, prefer să plec numaidecît.

Și se duse imediat să se închidă în camera lui, care era alături de bucătărie. Madam Carolina îl urmă, înspăimîntată. Ea știa cît era de acuzată, și pe drept, că punea pe fugă pe cei mai buni servitori, din cauza caracterului ei insuportabil.

Plecarca lui Adrian, chiar a unui Adrian vinovat de păcatul de a se fi culcat cu servitoarea, i-ar fi atras toate trăsnetele, chiar și pe acelea, foarte rare, ale d-lui Bernard, directorul glacial al casei, care avea în mare

Alina pe tânărul nostru, de cînd se încredințase de concușiozitatea lui la muncă și de multiplele-i capacități. Pe lângă asta, patronii mai știau că Adrian nu era un ignorant.

Ei, dar repede te mai superi ! zise bătrîna. Îți nu ne împăcăm : dar să știi că nu glumesc : mi se pare că noaptea te-ai culcat cu unguroaica.

Și dacă ar fi adevărat, ia spun-mi, ce supărare ai avea d-ta din asta ? Sper că nu vei fi voind să mă culci cu fetele d-tale ?

- Toemai aci e baba, Adrian ! Fetele mele au o poftă nebună să se culea cu cineva ! Și chiar se rulea, atît cît le poate pielea, lăta ce e teribil !

- Ei bine, madam Carolina, dă-mi voie să-ți spun că-ți birfești copiii...

Zgomotul cîinilor în geamă umplu coridoarele, și imediat vocea Anei se auzi în pragul odăii :

-- De ce „birfeală” e vorba ?

Și presimțind ceva rău, ea se întoarse, furioasă, spre mamă-sa :

- Mamă ! Dacă continui cu răutățile tale și dacă îl faci și pe Adrian să plece, ei bine, avem ordin de la d-l Bernard să te trimitem la Franz, în Germania ! Ne-am saturat pînă în gît de schnapsul tău !

Apoi către Adrian :

-- Vezi ce faci ? Mai compără-i rachiu !

Biata madam Carolina făcu o strîmbătură, ea și cum ar fi voit să plîngă :

-- Așa-i ! Acuma nu mai sunt, pentru voi, decît o hoțvă bună de împachetat și de expediat în Germania !

Adrian interveni :

-- Cuceană Ana, dă-mi voie să-ți spun, că de astă dată eu sînt vinovatul. Dar vina mea n-are nici un raport cu îndeplinirea datoriilor mele aici.

Ana fu departe de-a bănuî de ce fel de vină vorbea Adrian. Ea se instaiă dinaintea mașinii de gătit, ea să-și încrețească părul. Servitoarea intră în bucătărie :

-- Bravo, Iulia ! îi zise ea. Astăzi sufrageria este ca o pyllindă !

-- E, fiindcă Adrian mi-a ajutat.

— Atunci, înțeleg.

Și Ana ținti asupra lui Adrian doi frumoși ochi bănuitori, ce-l făcură să privească în pământ. Puțin după aceea, rămânând singuri, ea îi zise, cu o nuanță de ironie în ton :

— Începi s-o găsești drăguță pe Iulia, nu-i așa ?

— Am găsit-o totdeauna. Vreau să spun, că este simpatcă și muncitoare. O stimez.

— E vorba numai de stimă, cu adevărat ?

Apariția oportună a Mitzii îl scuti pe Adrian de-a răspunde la această întrebare buclucașe.

„Să fie oare geleafă ?” se întreabă el.

Ar fi fost păcat ! Se poate oare compara un mare ospăț cu un înalt cult ? Ah, Ana asta ! Ea nu știe ce reprezintă pentru Adrian ! Chiar și acum, când el nu mai ignora femeia și când, de o lună de zile, o contempla în fiecare dimineață, colo, stînd la ușa mașinii de gătit, o găsea tot atît de grațioasă ca în prima zi, bogată în mișcări pline de farmec și transmițîndu-i mereu acea forță misterioasă care, credea el, era capabilă să-l facă să întreprindă orice cu succes : să scrie, să picteze, și cînte ori să guverneze lumea !

În casa Thuringer, Ana și cele două surori ale ei, ca și servitoarea Iulia, întrețineau în permanență o atmosferă de senzualitate de care nu numai Adrian era fascinat. Cele trei frumoase nemțoaice, oarecum străine de existența sever burgheză a fraților Thuringer, preferau pe cît cu putință, să se ție departe de viața de saloane de vizite și de etichetă, pentru ca să-și petreacă aproape toată vremea la bucătărie, care era vastă și confortabilă. Numai acolo ele se simțeau în intimitate.

Deloc instruite, nici obișnuite cu exhibiții vestimentare și grație fericitei lor naturi simple, nicidecum dispuse să-și joace lor înșile comedia parvenitului, ele simțeau o adevărată repulsiune față de tot ce le obliga să iasă din tihnită lor existență populară. Le plăcea să flecărească să rîdă, să mănînce sau să stea tolănite, fără să sufere tortura acelor „mari dame” care, spuneau ele, aveau aerul de-a fi „înghițit o umbrelă”.

Așa cum se aflau la bucătărie, sumar îmbrăcați, nicidecum fardate, cu totul la largul lor, ceasurile se scurgeau în liniște, pe cînd coseau între o mamă comie de arțigoasă, servitorii casei și o mulțime de cunoștințe și furnizori a căror originalitate le distra mai mult decît toate „mănușările” acestor domni și doamne stăruitoare.

Furnizorii, despre care e vorba aci, formau pe atunci o bizară specie de oameni, astăzi dispărută. Brăila, oraș cosmopolit și port de-o prodigioasă activitate, atrăgea între zidurile ei, odată cu marii speculatori, toată crema aventurierilor levantini, lacomă de îmbogățire : greci, armeni, macedoneni, bulgari. Extrem de cutezători și, în majoritate oameni cinstiți, ei căutau să adune avere prin muncă, prin economie și, evident, ajutați desori de noroc.

Pe drumul acesta anevoios, ajutorul reciproc, răbdarea, avariția sordidă, constituiau forța și singura lor garanție de succes. Timp de ani de-a rîndul, îi vedeai tirînd un cărucior cu fel de fel de mărfuri, sau lîncezind în fundul unei dughene jigărite. Și cu toate că adunau gologani peste gologani, foamea și păduchia erau partea lor în felul acela de viață. Apoi, într-o bună zi — după o dispariție care trebuia să însemne pentru ei timpul pe care-l depune crisalida ca să devină fluture — auzeau că unul și-a cumpărat un remorcher sau un cargobot ; altul îl construia o moară de făină ; un al treilea se făcea cămătar. Atunci, lepădînd la gunoi slinosul lor costum național, adoptau un incomod costum modern, începeau să-și clădească confortabile locuințe în inima orașului și deveneau niște șarlatani.

Dar nu-i era dat oricui să se aleagă, la urmă, cu un cargobot, cu o moară sau cu o zărafie. Cea mai mare parte dintre acești visători cupizi, îmbătrîneau lângă bătrînul lor cărucior cu lămîi și portocale. Îi vedeai, mai ales, cu o coșniță în mînă ; strecurîndu-se pe poarta de serviciu a boierestilor locuințe a compatrioților lor cu destul mai ferocitate, așteptînd ceasuri întregi la bucătărie, pînă ce stăpînul se scula și catadixea să vie să se uite în coșnița lui, unde zăceau, așezate cu îngrijire, azi un

iepure. altă dată o cegă, o prepeliță sau vreo. oarecare trufanda : un frumos pepene bacîr, un mănunchi de sparanghel, anghinari sau conopidă. Și suferind cu o răbdare angelică artagul parvenitului, care găsea totdeauna că marfa era prea scumpă, acești sărmani oameni nu reușeau să-și cîștige viața decît cu condiția de a rupe zece perechi de pîngele. pînă să ajungă să-și vadă banul gra muncii.

Atunci. acești foști ambițioși se dădeau bătuți. se resemnau. se umanizau. Lunga suferință îi transforma complet.

Ochiul lor bogat de triste experiențe scînteia de șiretenie. Ironia dureroasă, de care conversația lor era plină nu cruța pe nimeni. Dacă servitorii unei case de pricopsit se arătau cîtuși de puțin binevoitori, acești furnizori deveneau numaidecît familiari. povesteau istorii pline de soare și de Mediterană, aduceau detalii hazlii, mișcătoare asupra originii mai mult decît modeste a cutărui bine cunoscut parvenit și emergeau uneori pînă a-și bate joc de ei înșiși și de propriile lor visuri de altădată.

Voluptuoasele noastre nemțoaice adorau pe acești oameni. Cînd sosca. de pildă, moș Stamate sau barba Stamate, cum îl chemau pe grecește. era o sărbătoare. Il îndopau. îl turteau sub dezmierdări. Nu fiindcă barba Stamate le-ar fi adus cine știe ce bunătăți. Fiind foarte zgîrcit și temîndu-se să nu-și piardă „capitalul” angajat în vreo marfă scumpă, rămasă nevîndută, nu se găseau, cele mai adesea. în coșnița lui, decît cîteva ouă proaspete, cîteva piersici. două legături de ridichi de lună ori alte fleacuri asemănătoare, ceea ce făcu într-o zi pe madam Carolina să spună în fața fetelor ei, că barba Stamate se vîntură de colo-colo, „ca un coi în coșniță”.

Dar copoiul rebegit știu să tragă folos din gluma asta și răspunse pe loc că. oricît de neînsemnată i-ar fi marfa. el a plasat-o totdeauna cu folos și că mai este și astăzi în stare s-o ofere în bune condiții. Madam Carolina îi ripostă că, neavînd destul combustibil. ca s-o fiarbă, ea nu era amatoare.

Barba Stamate nu fusese totdeauna nenorocos în întreprinderile lui, dar îi plăcuseră prea mult fetele și la o etate cînd acestea nu vor să te mai iubească pentru ochii

Tai frumoși. Era slăbiciunea lui. Chiar și în momentul morții, avea acasă o amantă, cu patruzeci de ani mai tânără decât el. O ținea zăvorâtă. Și biata femeie, în nădejdea de a pune într-o zi mîna pe niște economii inexistente, suporta sihăstria pe care i-o impunea bătrînul gelos. Îndrăgostitul îi îngăduia uneori să vie să vadă pe doamnele germane, și atunci ea le dezvăluia toată intimitatea ei :

— El îi dă zor mereu că n-am destul „for”. Drace !

Cum aş putea să am, cînd el nu mă hrănește decât cu măsline și castraveți acri ?

— De ce nu-l lași ? o întrebau nemțoaicele.

— Fiindcă vreau să-i smulg ceva bani, ca să am cu ce să mă marit.

— Dar n-are o lețeaie !

— Credeți, zău ? Ah ! dacă e adevărat, apoi imi pierd tinerețea lîngă hodorogul ăsta bătrîn.

„Hodorogul” tăgăduia cu încăpăținare că amanta lui sta cu el din interes.

— Mă iubește, știu eu bine, dar îi e rușine s-o spună, fiindcă sunt bătrîn.

— De ce o zăvorăști, atunci ? îl tachina Ana.

— Ca s-o apăr de derbedeii din mahala, care ar putea să vie în lipsa mea. „s-o ia” cu sila.

După barba Stamate, cel mai simpatice era Hasan, lustragiul turc. Tânăr încă, existența lui părea să închidă o taină. Dar, vorbind prost românește, el era cele mai ndesca tăcut.

Totuși, venind de mulți ani în fiecare dimineața ca să lustruiască o duzină de perechi de ghete. Hasan apăsese să vorbească îndeajuns de origina lui nobilă, pentru ca să devie numaidcît ținta tuturor zeflemelelor. El sta la bucătărie mai mult decât treaba lui o cerea, bea cafele, fuma și se pierdea în lungi reverii, fără să desceșteze dințli.

Atunci, Mitzi se așeza lîngă el și-i arunca brațul pe după gît :

— Ia spune Hasan, la ce te gîndești ?

Lustragiului îi sărea țandăra :

— Rogă, madama, lasă-me ! Dumivostea, fumeile, părul lung, ma, capa mica ! Lasă pace !

— Ascultă, puiule, ascultă ce vreau să-ți spun. Știu bine : tata tău, beiu, și tu trebuia să fii acuma tot beiu. Numai că, iată : mama ta a fost găinăreasă, și din cauza asta tu ești lustragiu. Dar asta nu e un motiv ca tu să fii trist. Nu ești fericit că te iubesc eu ?

Și ca să-i dovedească iubirea ei, îi freca imensul lui nas, pînă îl podideau lacrimile.

Femeile acestea, știindu-se perfect cinstite în conștiința lor, aveau obiceiul, destul de periculos, de-a fi prea familiare cu acești bieți oameni și de-a apărea în fața lor nu destul de îmbrăcate. Vara, din cauza căldurilor înăbușitoare, iarna, fiindcă la bucătărie era cald ca-n baie, și totdeauna dintr-o nevoie permanentă de a se simți comod, ele-și petreceau cea mai mare parte a zilei învăluite într-un capot care nu le acoperea tînrul lor corp, decît tocmai cît trebuie ca să fie și mai tare rîvnit. Nu era desfriu, ci nepăsare. Față de cei ai casei, aceasta n-avea nici o importanță, căci pînă la urmă devenise o obișnuință. Dar foarte des, bucătăria era plină de fel de fel de oameni : zarzavagii sau negustori de păsări, băieți de băcănie, brutari, lăptari, vînzători de fructe, toți, nenorociți veniți din toate colțurile lumii și bătuți de toate vînturile, ca Hasan sau ca barba Stamate. Fiecare își avea trista lui poveste. Fiecare, particularitatea care îl făcea simpatic.

La început, duduile astea sincere își mai dădeau osteneala ca să-și ascundă goliciunea în fața atîtor ochi iscoditori. Apoi, tot văzîndu-i mereu și pătrunzîndu-le în suflet, sfîrșeau prin a nu se mai supraveghea. Căci toți erau umili și devotați ca niște cîini. Cei mai mulți dintre ei își lăsau la bucătărie biata lor marfă, chiar atunci cînd nimeni n-o voia, și plecau fără să ceară bani :

— O să plătiți cînd veți vrea, cucoană !

Astfel, ei deveneau obișnuiții casei, din partea bucătăriei, unde era mai multă omenie decît în saloane. Li se oferea totdeauna prăjituri sau cafea și, uneori, li se dădea să mănînce, unii dintre ei fiind aproape veșnic flămînzi.

Netăgăduit, flămînzi erau oamenii aceștia de toate lucrurile bune ale existenței, dar mai ales de puțină căldură umană duceau mai mare lipsă decît de orice. Și cine deține această căldură ? Cine știe s-o răspîndească mai bine decît femeia ?

Ea este creatoarea vieții. Ea are acest pînlec, unde omul a căutat și a găsit inția lui căldură, pe cînd nu era decît o scînteie. El s-a lipit de ea mai tare decît rîia. S-a hrănit din această căldură. Și nu poate să scape de nostalgica amintire ce i-a rămas de atunci, căci, ieșit de acolo, venit pe lume, s-a încredințat curînd că lumea aceasta era cu totul lipsită de căldură.

El cunoșcu frigul, foamea și bătaia, de îndată ce încearcă să-și reclame locul lui sub soare. Chiar și soarele se dovedi rece pentru carnea lui, care se simțise așa de bine în pînlecul femeii ! Cum n-ar privi-o el, deci, cu aviditate, cînd o vede tinăra și frumoasă, cînd o simte caldă și bună, în clipa în care se apropie. Îi ia mîinile și îi spune, dezmierdîndu-i fața cu blînda ei răsufletare :

— Sărmane Vasile : ce mîini crăpate ai ! uite : spală-le colo în apă caldă, unge-le în urmă cu glicerina asta. Și vino să faci așa în fiecare zi la noi, căci, la tine...

Ah, femeile astea frumoase ! Cum știu ele că la el acasă nu se află nicideunele, nimic, decît un pat de scînduri și o lampă puturoasă ! El nu poate să aibă nimic, chiar atunci cînd i se întîmplă să adune cîtiva poli de aur. Nu se folosește de ei. Și crezînd că au să-i fie cald, îi coase în căptușcala jigăritei lui haine.

Mai mult decît acest aur și decît tot aurul din lume, Ana, Hedwig și Mitzi îl încălzeau, numai îngaduindu-i doar să mai stîrmocască și el la bucatărie și să le privească, uneori cu gînd vinovat, atunci de pildă cînd le zărește un petec de carne albă de care își umple ochii și al a cărei viziune o duce în cocioaba lui. Asta e o adevărată bogăție, în existența lui lipsită de bucurii.

Și Hasan, care, cînd se supără, spune că „femeia are părul lung și mintea scurtă“, parcă nu știe el de ce a îndrăgit, la fel cu ceilalți, bucatăria de la Thüringer ? Corpul acela al Mitzii, care se lipește uneori de-al lui, și mîna aceea care-i freacă nasul, ah, cum ar vrea Hasan să le aibă la el, unde domnește o sinistru singurătate !

Și, cine știe, poate că ar fi avut și el astăzi o Mitzi, dacă cîntărețul lui de tată, beitul, s-ar fi căsătorit cu mama sa. Dar el e fericit și așa. Stă pe scăunăș într-un colț al bucătăriei, fumcăză, suspină și se face că nu vede nimic. Cucuonele nu se feresc de el. Ele își întregesc părul

în fiecare dimineață, sub ochii lui. Adesea glumesc, se zbenguiesc, se iau la trîntă, capotul li se desface și atunci, ca într-o fulgerare, apar niște sîni și niște genunchi care ard ochii tureului. Hasan ar face bucuros zece ani de ocnă, numai să-i poată atinge cu degetul. Dar fiindcă așa ceva nu va fi niciodată cu putință, se mulțumește și numai cu icoana lor, pe care o închide în cel mai curat colț al sufletului lui.

Apoi, în centrul orașului, cînd „face lustrul”, mai pe bani, mai pe datorie și cînd comisarul, care vrea mereu bacșiș, îi răstoarnă cutia cu o lovitură de picior, numindu-i „turc puturos”, Hasan suportă ofensa cu filosofică răbdare, în loc să scoată cuțitul de la brîu și să lovească fără milă, așa cum are uneori o poftă nebună. Indură nedreptatea asta și multe altele, numai fiindcă, la bucătăria casei Thuringer, se află niște icoane sfinte care-i umplu viața de lumină.

Dar nu numai bărbații se adunau în această bucătărie din strada Grădinii Publice. Fel de fel de femei, cpave ale vieții ca și furnizorii, veneau de asemenea ca să caute o ușurare sufletească, precum și un ajutor material. Și ele erau subjugate de farmecul celor trei nemțoaice, nu, bineînțeles, în felul cum erau bărbații, ci așa cum o dezmoștenită cu sufletul sfărîmat se simte fascinată de frumusețea și fericirea unei prietene. Căci ele erau prietene din copilărie.

Locuiseră altădată împreună în Piața Săracă, pe cînd actuala doamnă Thuringer și surorile ei n-aveau alte mijloace de trai decît mica pensie a tatălui lor. Chiar de pe atunci surorile Müller erau sincer iubite de prietenele lor române.

Deși la fel de sărace, nemțoaicele aveau asupra româncelor ascendentul unei rase orgolioase, pe acela al frumuseții și al unei oarecari educații, mult apreciată de inimile simple ale oamenilor din popor. Cele trei mici zîne blonde, care se duceau la școala catolică, pline de atenție pentru uniforma lor neagră cu guleraș alb și mereu cu grijă pentru buna lor purtare în oraș, erau niște modele pe care orice mamă româncă le dădea ca exemplu copiilor lor :

— Ia uitați-vă la surorile Müller, cât sunt de ascultătoare ! Așa că și Dumnezeu o să le ajute !

Din întâmplare, Dumnezeu le-a ajutat. Și nemțoaicele, devenite „cucoaane mari“, n-au rupt relațiile cu prietenele lor de ieri. Ele se duceau uneori să le vadă, dar mai des veneau prietenele din Piața Săracă la cele din luxosul cartier al Poligonului, din care făcea parte strada Grădini Publice.

Era natural, dat fiind că Ana, Hedwig și Mitzi aveau răspunderea unei foarte mari gospodării. Mai era natural și fiindcă prietenul sărac e acela care are nevoie de prietenul bogat. Dar nevoia unui ajutor material (cîtiva franci, o haină veche, nițică băcănie ori un braț de lemn de foc), nu venea decît în al doilea rînd. Inima avea nevoi mult mai grabnice. Ea venea să se deschidă, în această bucătărie burgheză, ca într-un altar.

În zilele de iarnă mai ales, cînd bărbații își petrec vremea la cafenea, iar copiii sunt la școală, bietele femei se instalau ea la ele acasă. Niciodată, nimeni nu le spunea că stăteau prea mult. Căci veșnic era vorba de drame de familie și scene de menaj, unele triste, altele mai curînd comice, cînd povestea începută nu mai avea sfîrșit. Și fiecare istorisea, nu numai nenorocirea sa proprie, ci și pe aceea a vecinului.

Astfel, întreaga viață a mahalalei brailene defila pe sub ochii nemțoaicelor, o viață pe care ele o cunoșteau în parte direct, dar a cărei amintire nu înceta o clipă să le inspire o adevărată groază.

Madam Carolina, severă ca un general prusian, pe vremea cînd trăia bărbatu-său, nu primea pe nimeni, nu se ducea la nimeni și veghea ca copiii ei să facă la fel, neîngăduindu-le contactul cu micile românce decît sub strictea sa supraveghere. Astăzi, cînd cele trei fiice ale ei erau aproape toate stăpîne pe capul lor și solid înfipte într-o insulă germană, ea nu se mai temea că au să se „românizeze“. În limbajul ei, cuvîntul acesta însemna să se mărite sau să trăiască cu români : „să fie hrănite de trei ori pe săptămînă și bătute în fiecare zi“.

— Nu face nimic, madam Carolina, replică Lina zisă „Încușteanca“ — o drăgălașă tinărară a cărei primă și curată gospodărie fusese tocmăi în felul aceloră — nu-i

nimic ! Alecu meu mă hrănea rău, e adevărat, și mă bătea în fiecare zi, așa cum spui. Dar, cel puțin când mi se întâmpla să-l înșel, era o adevărată sărbătoare ! Atunci mă bătea din nou, bineînțeles, căci știa că i-o făcusem dinadins, ca să-l „bag în boale”, și totă ce-mi reușea de minune. După ce mă umplea de vînătăi, pe corp și pe obraz, îmi porunceă să mă îmbrac ca pentru nuntă, alerga să aducă cea mai frumoasă trăsură și mîna băiete la „Monument” ! Ne instalam la o masă, și cum îl zăreau lăutarii pe Alecuțu meu, nu mai scăpam de ei. Mîncam, beam și ne sărutam față de toată lumea. Unele femei geloase, judecînd după numărul vînătăilor ce le aveau pe obraz, ziceau : „Vai, dragă, cît trebuie să o iubească Alecu pe Lina Bucureșteanca !” Dar, astăzi, suspina ea, trăgînd un fum de țigare, astăzi nu mai sunt nici bătută, nici iubită de cineva care să-mi fie drag !

Astăzi, biata Lina era bătută și iubită de cineva care nu-i era drag, căci, părăsind într-o zi pe Alecu al ei, se măritase cu un bătrîn și bogat cîrciumar de la mahala, care îi satisfăcea toate capriciile, dar care nu glumea, cînd era vorba de dragoste. El sta toată ziua înțepenit la tejghea, cu ochii țintă la fereastra Linei și cu pușca de vînătoare lîngă el. Și de îndată ce vedea că vreun tînăr prea da tîrcoale în stradă și prea se „zgîia” la fereastra „muerii” lui, nici una, nici două, îl lua la ochi și îi slobozea în picioare o descărcătură de alicie. Apoi, se ducea la Lina, o înșfăca de păr și o tîra prin curte pînă la cramă, unde o închidea timp de o zi și o noapte, fără mîncare nici așternut. Era inevitabil.

Dar tot așa de inevitabilă și de regulată, cu toată paza soțului, venea și răzbunarea Linei, care dispărea pe ne-gîndite o săptămînă întreagă, îi trăgea un pui de chef cu o pereche de amanți și se întorcea acasă într-un zori de zi, cu un țigan după ea, care urla dintr-un trombon de ridica toată mahalaua în picioare. Lina se făcea că nu vede nimic. Gravă, nițel beată, cu o floare de mușcată la ureche și cu țigara în colțul gurii, înainta ca o regină. În urma ei, țiganul, cu ochii cît cepele, tuna din trombon, de ai fi zis că o să scoale și morții din groapă.

— Da, madam Carolina. Nu mai e ca pe vremea lui Alecuțu ! suspina ea, cu melancolie.

Dintre toate prietenele Anei, Lina era singura care nu-l jinduia nimic, lăsînd frumuseţea la o parte :

— Ce nevoie aveai tu de neamul asta şi de toate marafeturile lui ? Ce folos tragi tu din toate astea ? Nici măcar atît cît i-e dat celui din urmă Țigănci, care ziua e batută, dar noaptea straşnic iubită ! Şi ce poate fi mai bun pe lume decît dragostea ?

Admiratoare pasionată a perfecţiunii fizice a Anei, ea îi deschidea uneori capotel, contempla sînii şi striga :

— Doamne, ce de bunătăţi ! Şi în loc să le dai oacornilor, care mor de poftă, tu le Ții ascunse. Ce vrei să faci cu ele ? Conserve ?

Cînd se întîmpla ca Hasan să fie de faţă la asemenea scene, era mai mult decît putea să rabde un om. Picioarele îşi lua lada cu scule, trîntea lesul pe ceafă şi o lua la picior, bodogănind în limba lui :

— Aman, bre ! De ce toate femeile nu gîndesc ca Lina ?

Celelalte prietene, care veneau să trîdăvască la buclărie şi să se plîngă, nu erau decît nişte nenorocite. Măritate între opt-prezece şi douăzeci de ani, cînd ajungeau pe la douăzeci şi cinci, păreau să aibă patruzeci. Mizeria lor intimă nu mai putea aproape să mişte pe almenii. Era drama veşnică a majorităţii femeilor de la mahala, care se mărită din dragoste cu un hamal sau cu un căruşas din port.

Tînăra căsnicie mergea bine, atîta timp cît biata zestre nu era cu totul risipită şi atîta timp cît copiii nu aparţineau încă, adică vreun an. Apoi naşterile începeau să curgă, „anul şi gîvanul”. Tînăra măritată se vestejeste numaidecît. Frumuseţea şi cochetăria, rămân o amintire chiar înainte ca cinci ani de la căsătorie să se fi împlinit, în vreme ce bărbatul pare mereu flăcău.

Atunci el întoarce spatele nevestei, urîtă şi murdă, şi caută amant sau alcargă prin „tractiruri”. De la un băut întotdeauna, ca orice om, dar acum el se pune să bea în fiecare zi. Mizeria se instalează în cămin, odata cu duşmănia, certurile şi bătaia. Femeia nu mai e decît o blată cerşetoare, care fuge în miez de noapte, cu ultimul născut în braţe, ascunzîndu-se pe la vecini ca să scape de minia soţului beţivan.

Nenorocitele astea nu mai aveau nici un pic de energie ca să se revolte. Se resemnau ca niște animale. În forfotala de la bucătărie, indiferent dacă erau ascultate sau nu, ele-și debitau istorisirile ca niște litanii fără suflet. Dar ochii lor urmăreau cu aviditate mișcările bătrînei Carolina, care se războia cu enorme fripturi fumegînde și impozante budinci, în vreme ce Adrian asuda invîrtind seducătoare maioneze. Li se dădea toldeauna de mîncare, căci Ana avea inimă bună și apoi bucătăria deborda de tot felul de resturi delicioase, destinate gurilor jinduinde.

— Cît trebuie să fii de fericită ! spuneau ele Anei. La voi, nemții, desigur că bărbații nu-și bat femeile, cum fac ai noștri.

Era tocmai ceea ce gîndea și Ana. Ea privea cu groază această existență a poporului de jos de la noi, în care bărbatul era călăul femeii lui, al mamei-acesteia și uneori chiar al propriei sale mame. Nenorocitele trăiau cu frica în sîn.

Mai ales în epocile de muncă abundentă în port, viața femeilor era un iad. Într-un capăt de mahala, puteai număra pe degete pe soții gospodari, ce-i vedeai seara întorcîndu-se de la muncă cu pîinea la subțioară. Cei mai mulți se duceau de-a dreptul la cîrciumă, unde se încopau cu fripturi și băutură, puneau să le cînte lăutari sau o flașnetă, jucau și chiuiau pînă după miezul nopții. În vremea asta, caii, tovarășii lor de trudă, înțepeneau afară, la ușa cîrcumii, picînd de istoveală și neavînd pe nimeni care să le plîngă de milă ; iar acasă, o biată nevastă, o mamă bătrînă, moțăiau lingă foc, ținînd mîncarea caldă ceasuri întregi.

De cele mai multe ori, nenorocitele vegheau nemîncate, fie că așa le ordona tiranul, care cerea să fie așteptat cu masa, fie că nu îndrăzneau ele să mănînce singure. În sfîrșit, cînd bețivanul se hotăra să se întoarcă acasă, bătîndu-și calul cu coada biciului și injurînd în puterea nopții, groaza ce le apuca pe sărmanele femei era mai mare decît dacă diavolul în persoană ar fi apărut în mijlocul curții.

— Vezi, spunea Adrian Anei, care îi reproșa uneori că se freca de socialiști, iată de ce orice om cinstit e dator să fie astăzi revoluționar ! Cineva trebuie să aibă o inimă

piatră, ca să rămână nesimțitor la mizeria unei întregi clase sociale, pe care guvernării o martirizează cu ajutorul armii, a bisericii și a mitralierii. Dar va veni o zi când vom face pe acești ucigași să verse și laptele pe care l-au supt de la mama lor !

Adrian rostea adeseori crunte amenințări la adresa burgheziei, dar numaidecât se încurca în judecățile lui. Ana, de pildă, ce va face el, în timpul unei revoluții cu o funcie ca Ana? Este ea cu adevărat o burgheză ? Va putea el s-o facă să sufere soarta cōlăilor poporului ?

Simțea o repulsie, numai gîndindu-se la așa ceva. Nimeni nu-și va mînji mîinile cu astfel de crime. El o considera pe Ana mai bună decît el însuși. Erau momente cînd, plictisit de toate nenorocirile acestea care veneau din fundul tuturor mahalalelor să istoricească mizerii fără sfîrșit, îi venea să le strige : „Destul ! revoltați-vă, dați foc orașului, iar dacă nu, duceți-vă de vă aruncați în gîrlă ! Dar destul, m-am săturat să vă tot aud !”

Îl exasperau pe Adrian mai ales istoriile de avort provocat. Erau cruzimi fără nume, curate barbarii. Împinse de bărbații lor să aleagă între a nu mai face copii sau să plece, bietele femei își înțepau singure uterul cu lungi undrele de înpletit. Una dintre ele avu ideea năprasnică să-și vîre în organ mămăligă fierbinte. O alta preferă mămăligii o bucată de sodă caustică. Natural, hemoragii, mortale uneori, era urmarea logică.

Veneau totdeauna să înștiințeze pe Ana, care lua o trăsură și transporta victima la spitalul comunal, al cărui medic primar era prietenul casei. Într-o zi, acest doctor povesti, în mijlocul ilarității generale, cum odată i s-a dus la spital o tinăără servitoare înecată în sînge :

— Începui s-o examinez, spunea el, dar de îndată ce introdusei mîna, mă înțepai în virful degetelor. „Ce dracu ai băgat acolo ?” întrebai pe servitoare. Ea nu voia să-mi răspundă. Cercetai cu precauție și descopăr o... perie de dinți, spartă în organ. Ia te uită, îmi zisei, toată lumea n-are dinții plasați în același loc ! Dar cum remarcam că fata nu prea avea aerul să cunoască uzajul periei de dinți, o întrebai a cui era această perie. „A stăpînului meu”, făcu ea. „Și o întrebuințai deseori în felul acesta,

înainte de a o sparge ?” „Apoi, ce să fac, că doar stăpînul meu m-a lăsat însărcinată.” „Atunci, toate bune !”

Se făcea mult haz, de poveștile astea, în jurul meselor de joc. Se făcea mai puțin haz la bucătărie. Acolo vedea femeii de douăzeci și cinci ani, schilodite pentru tot restul vieții, în urma unui avort provocat prin procedee de felul celor de mai sus. Ana le privea, așa cum privești în fundul unei prăpastii. I se păreau lucruri de necrezut și era totdeauna gata să sară în ajutor. Ea nu se gîndea să le trimeată la gîrlă

Știind din propriile începuturi amoroase, cîte riscuri și pericole amenință pe o biată femeie care se dă unui om, Ana se simțea mai mult legată de soarta acestor nenorocite, decît de viața ușoară care-i suridea de cînd întîmplarea făcuse din dînsa „doamna Thuringer”.

Iată de ce, în unele seri, cînd toată casa era luminată *à giorno*, ea își petrecea vremea cu lumea mărunță de la bucătărie, în loc să se afle în mijlocul lumii pompoase din saloane. Domnul Max venea s-o roage :

— Maus ! Pentru numele lui Dumnezeu, toți invitații te reclamă ! Vino, că nu mai știu ce să le spui.

Ea ieșea pe galeria cu geamlîc, unde bărbatu-său ră-tăcea, căutînd-o, fără să vadă nimic din ce se petrecea la bucătărie, unde nu îndrăznea niciodată să puie piciorul. Îl săruta pe obraji, își culca puțin capul pe pieptul lui, apoi, împingîndu-l de spate, cum ai face cu un vagonaș, îl trimetea înapoi :

— Spune „invitaților” tăi că nu mi-e bine !

IV

Era pe la sfârșitul lui iulie. O recoltă dintre cele mai abundente făcuse ca întreg orașul să fie cuprins de frigurile omului care crapă de bucurie. Portul fiind sufletul tuturor afacerilor locale, dacă el lucrează, fiecare e mulțumit. Și, în vara aceea, portul zbîrnea ca un imens stup.

Sosirile cerealelor se cifrau uneori până la o mie de vagoane pe zi. Toate liniile portului erau complet astupate. Cât despre slepuri, pe care remorcherile le tirau fiind, câte șase deodată, nimeni nu mai știa unde să le ancoreze. Încărate la maximum, zăceau pretutindeni, scufundate până la o palmă deasupra apei. Pe toate punțile se putea vedea acum, de aproape, toți ce se petrecea în gospodăriile acestea plătitoare, cu găini și purcei închiși în cotețe prea strâmte, cu ciine și pisici care așteptau de la un capăt la altul al glepului, mirați de a se vedea coborâți la nivelul apei, în care le plăcea să-si oglindească chipul, ca niște copii. Zecile de vagoane se îngheșuiau unele în-
tr-altele. Toate pavilioanele. Toate limbile. Scara, numeroase cele de mateloti ieau cu asalt „tracturile” cele mai suspecte. Ofițerii se duceau în locuri mai „serioase”, din centrul orașului. Simpli marinari nimereau pe strada Unirii, la „Felina” roșu” sau pe „Șanț”, cum i se mai zicea din vechime.

Cei dinții n-aveau asupra celor din urmă decât avantajul iluziei. Consumabilele și celelalte articole erau absolut aceleași, cu singura deosebire că erau plătite mult mai scump.

Cetățenii orașului mai știau că dacă ofițerul preferă să ia o trăsură ca să se întoarcă la bord, matelotul punca uneori o noapte întreagă ca să facă același drum pe jos, riscînd astfel ca la un colț de stradă obscură să cadă cu pieptul în cuțitul unui hamal la fel de beat, care n-avea nimic de împărțit cu el, bineînțeles, dar care așa hotărîse, ca tocmai în noaptea aceea să nu se ducă acasă, înaintea „de a o face lată“.

Asemenea întîmplări nu creau Brăilei reputația de oraș de hoți, căci niciodată jaful nu era motivul acestor crime. Ele n-aveau chiar nici un fel de motiv. Se ucidea din exces de sentimentalism. Și același hamal beat putea să fie tot așa de bine asasin ca și victimă. Nuanța era imperceptibilă și cu totul abandonată hazardului, care decidea într-o secundă, cine avea să minuiască cuțitul criminal și cine avea să ofere pîntecul de înjunghiat.

Căci cuțitul acesta atît de temut, faimos în toate cercurile polițiste ale țării și care făcea alîtea victime inocente la Brăila, în epocile de muncă intensă, cuțitul acesta nu era o armă, ci o sculă. Orice muncitor din port îl avea vîrît într-o leacă și oblic înfipt la brîu. El sluzea, de o sută de ori într-o zi, ca să taie sfoara cu care erau legați sacii plini de cereale. Desigur, era fioros, lung de douăzeci de centimetri, cu vîrf, și foarte ascuțit. Ca să tai o biată sfoară, cel mai neînsemnat briceag ar fi fost de-ajuns. Și ar fi evitat, ficcărui, în ceasurile de veselie furibundă, sîngeroașă tentație.

Adevărul acesta, un singur om pe vremea aceea, un om de-o mișcătoare neînsemnătate, nu înceta o clipă de a-l proclama pe toate cărările. Părea să fie un cerșetor. Bătrîn de vreo șaiszeci de ani, veșnic neras, știrb, șasiu, îmbrăcat în zdrențe și încălțat cu niște catroși pe care i-ar fi pierdut din picioare dacă nu i-ar fi legat cu sîrmă. Adrian, bătînd zilnic cheiurile portului, l-ar fi luat cu adevărat drept un cerșetor, dacă nu l-ar fi văzut purtînd într-o mînă tava cu rahat, iar în cealaltă donița cu apă rece și gonind, learcă de sudoare, sub soarele nemilos al verii. Era deci un „rahagiu“, ca atîția alții.

Îl chema „moș Ștefan“. Dar, în vreme ce toți moș Ștefanii, rahagii ai portului, își vedeau de rahatul lor și

prin puțin le păsa de ticălosul cuțit al muncitorilor, acest
măștiu rahagiu se declarase vrăjmaș de moarte al instru-
mentului ucigaș, dovedindu-se în același timp neobosit
apostol al înlocuirii lui cu un briceag inofensiv. El pro-
povădăia această reformă, cui voia să-l asculte. Și când
cineva îl întreba dacă are rahat bun și apă rece, el răs-
pundea printr-un blestem la adresa cuțitului pe care vre-
unul din clienții lui, îl purta la briu, în văzul lunii.

La început, această cruciadă a bietului bătrîn păru lui
Adrian, ca dealtfel tuturor oamenilor din port, destul de
ridicolă. Ce putea el, un om de nimic, împotriva unui
obicei pe care nici autoritățile nu reușiseră să-l stîrpească,
deși fusese combătut prin toate mijloacele? Dar, asistînd
din ce în ce mai des la acest apostolat și privind mai de
aproape fața iluminată a apostolului, Adrian își aminti
că un alt iluminat, acum două mii de ani, spusese că
credința e capabilă să miște munții din loc.

Mai era de remarcat că muncitorii aveau simpatie pen-
tru acest rahagiu. Ai fi zis că uneori îi domina. Ei accep-
tau muștrările, cu mici strîmbături din nas. Aceasta se
datora unui fapt de mare importanță în ochii omului de
jos: absoluta dezinteresare a bătrînului, ba chiar sărmana
lui generozitate. Moș Ștefan știuse totdeauna să închidă
ochii asupra micilor furtișaguri ale hamalilor, cărora le
plăceau uneori s-o ia la picior, uitînd să plătească rahatul
mîncat. Negustorul nu le-o reamintea niciodată. El le
împrumuta uneori chiar un gologan, care de asemenea
rămînea „uitat“.

Într-o zi, Adrian fu martorul unei scene care-l mișcă
adînc.

Era în timpul prînzului. Muncitorii, în izmene, cu piep-
turile goale, cu basmaua strînsă pe cap, stăteau tolăniți
și mestecau vîrtos enorme îmbucături de pîine și mici
felii de ficat fript, hrană ușoară pe care le-o distribuia un
negustor ambulant, tirînd după el un cărucior. Moș Ștefan
era și el prezent, ca să stingă setea. El se ducea de la un
grup la altul, își plasa paharul cu apă rece și predica
împotriva cuțitului.

Adrian îl urmări de-a lungul cheiului și, la un moment
dat, îl văzu agățîndu-se de un hamal care, mușcînd dintr-un
ficat, tăia cu cuțitul simetrice pătrățele de pîine și tot

îndopîndu-se căuta să scape de bătrîn, care se ținea după el, rugîndu-l să-și arunce cuțitul în Dunăre:

— Gheorghe, Gheorghe ! gemca moș Ștefan. Spune-mi dacă ești un om de treabă ori un ucigaș ?

— Ba nu sunt deloc un ucigaș ! Am femeie și copii. Dar am și cu un cuțit de care mă slujesc ca toată lumea.

— Poți să-ți faci treaba și cu o ciacîie. Uite, îți dau eu una, dar dă-ncoace cuțitul.

Și moș Ștefan, după ce își șterse cu dosul palmei ochii lui veșnic lăcrămați, scoase din buzunar unul din acele bricege germane de zece bani, foarte populare pe atunci, și-l oferi muncitorului. Acesta se opri din mîncare, privi pe rahagiu cu o vizibilă uimire și făcu schimbul, dar așteptă să vadă ce avea de gînd să facă bătrînul cu cuțitul. Moș Ștefan, de îndată ce-l avu în mînă, scuipe pe el și învîrtîndu-l de vreo două ori pe deasupra capului îl aruncă, hăt, departe, în Dunăre, apoi se depărtă fără să mai zică nimic.

Adrian îl ajunse din urmă :

— Ia spune, moș Ștefane, faci descori așa ceva ?

— E al șaptesprezecelea om pe care-l dezarmez ! șopti bătrînul, suflînd din greu și văzîndu-și de drum.

Adrian rămase pironit locului, fluierînd a pagubă și zicîndu-și cu glas tare :

— Dar eu sunt un biet vierme alături de moșneagul ăsta, care crede cu îndîrjire că va reuși să dezarmeze pe cei șase mii de „cuțitari” ai portului !

Și o luă spre casă, întristat de propria-i necredință.

Cu docherii, erau, în adevăr, aproape șase mii de muncitori, dintre care cam vreo opt sute de căruțași, numiți *ghiociari*, din cauza căruței lor cu un cal, zisă *ghioci*. Plecările în masă a acestor vehicule, la patru dimineața, dezlănțuiau pe pavajul orașului un zgomot care se auzea pînă la o leghe depărtare. Ai fi zis o cavalcadă de cîteva regimente de artilerie, alergînd în galop. Se poate ușor închipui în ce infern trăiau nenorciții locuitori ai străzilor pe unde treceau aceste opt sute de căruțe.

Dar iadul cel mai intolerabil începea scara, odată cu bețivăniile care aveau să dureze pînă tîrziu în noapte. Cea mai mare parte dintre căruțași și hamali, sfîrșind munca

Ilor, se opreau regulat pe la cîrciumile semănate în drumul lor. Ei nu erau hotărîți să întîrzie mai mult de un sfert de ceas. Mulți dintre ei erau chiar încărcuți cu tîrguieli pentru casă : pește, carne, pîine. Era vorba doar să ciocnască un pahar cu un „frate”. Iată de ce nici nu luau loc la o masă ; beau în picioare, rezemați de teighele, ținînd într-o mînă știuca spînzurată de sfoară.

Apoi, fiecare dintre cei doi „frați”, ținînd să plătească cel din urmă rînd, ceea ce făcea pe celălalt să comande, din ambiție, un „kil și două fleieri”, ba chiar și să puie pe un țigan să le cînte la ureche. În felul acesta, îi apuca miezul nopții, cînd „frăția” degenera într-o încăierare generală, unde puteai vedea știuca strivindu-se în capul celui mai bun prieten, sticlele zburînd în bucăți și sîngele curgînd din belșug.

Uneori, spectacolul acesta era ambulant. Doi gliociari, după ce și-au distribuit reciproc o bună porție de paamî, se urcau în caruțele lor și o porneau într-o goană turbată pe străzile pustii cufundate în întuneric, biciuindu-și caii și biciuindu-și între ei, pîcă ea, la un col de stradă, violența unui vîraj îi trimitea pe amîndoi cu capetele de caldămă.

Puteai asista și la unele scene vesele. Cutare nevastă, ce-și îngăduia să fie erunta, pleca în căutarea bărbatului, de îndată ce acesta întîrzia o jumătate de oră, îl descoperea, instalat la o masă, în tovărășia unui prieten, amîndoi băncni de treabă, sentimentali și domol cherebeliți. Furioasa cunătreă n-avea nici cea fel de îndurare. Inițiată în pragul cîrciumii, cu mîinile în șolduri și fulgerîndu-și ochii cu niște ochi de scorpia, îi arunca în auzul întregii prăvălii cea mai murdară dintre ocările românești :

— Facu-ți și dregu-ți în sufletul mamei de păcătos !

Și năpustindu-se asupra bietului om, îl scotea din prăvălie cu lovituri de papuc.

Dar feministecele astea erau rare. Mult mai des vedeai coții plîngînd, rugătoare, pe la ușile cîrciumilor, și prîncind-le la bărbații lor conținutul unei pahare de vin în plin obraz, cînd nu se întîmpla să fie bătute măr pe loc, pentru n fi îndrăznit să-și caute bărbatul prin cîrciumi și, deci, să-l „facă de rușine”.

Adrian cunoștea, în toate tristețile ei amănunte, această crudă viață de greiere pe care o duce muncitorul din port, o parte a anului, după cum o cunoștea și pe aceea din partea cea mai lungă a anului, când sărăcia lucie, frigul, foamea, boalele, bîntuiau căminul. Astfel, pilda de devotament ce i-o dădea moș Ștefan, îi biciui conștiința.

Cum ? Un om bătrîn și slab considera ca o datorie a lui să facă ceva pentru îmbunătățirea soartei apropiatului său, pe cînd el, Adrian, tînăr cu capul plin de pretenții, sta inactiv, mulțumindu-se să citească și să filozofeze ?

„În fond nu sunt decît un profitor în felul meu, își zicea el. Nu vreau să fac decît ce-mi place. Și iată că acum plăcerile pe care ți le aduce femeia încep să ocupe un loc din ce în ce mai mare în viața mea. În curînd am să trăiesc numai pentru ele, pentru lecturile mele și egoista mea nevoie de libertate personală. Dar aproapele meu ? Nu există frumusețe morală într-o viață care rămîne indiferentă față de nenorocirile altuia. Unde este adevărata frumusețe morală a vieții mele ?”

El ținea mult la asta, dar înțelegea că nu e de-ajuns să recunoști răul și să-l înfiierezi, pentru ca să fii chit. Și apoi, nu uita de unde se trage.

Viața mamei lui, spălătorcasă muncind din greu pentru o bucată de pîine, trebuia să-i aducă aminte cită nedreptate domnea pe pămînt. Cînd te naști mai inteligent și mai generos decît cea mai mare parte dintre frații tăi de mizerie, această origină umilă creează obligații. El își amintea a fi citit undeva că „inteligenta, talentul, generozitatea inimii sunt patrimoniul umanității”. Cu cit ești mai dotat, cu alita ești mai obligat față de aceasta.

În fine, continuînd cu critica persoanei sale, Adrian își zise că, la urma urmei, el nu-i decît o slugă și se disprețui. Da, o slugă sensibilă la amabilitățile stăpînilor lui și care, colac peste pupăză, diviniza grațiile doamnei. Mai că ar fi fost în stare să se culce chiar și numai cu cămașa stăpînei lui, pe cînd un idiot ca profesorul de gimnastică obținea de la Ana cu totul altceva.

Cert, frații Thuringer erau niște burghezi cinstiți, nicidecum hrăpăreți, umani, chiar foarte largi cu cei care-i serveau. Dar asta nu schimba cu nimic soarta celor învinși.

Fu crutînd pe cît posibil oameni ca domnul Max și femeia Anna, trebuia începută opera de dărîmare a acestui regim care favorizase prea mult pe unii, făcea din ceilalți sclavii victimei, ai ignoranței, ai muncii animalice și chiar ai lipsei de muncă, ceea ce era și mai trist.

Această schimbare de idei îl făcu să treacă dintr-o dată de la o extremă la alta. El nu mai avu nici o dragoste de muncă. Și dragostea asta era tot un semn de slugărnicie. Altfel cum? Avea el care să-și facă o carieră din starea de astăzi? Iși va fura el acel suflet servil pe care-l vedea în „domnul Weber“, în „domnul Aion“, cei doi „înalți“ funcționari ai casei, care, în prezența patronilor, luau niște alibi-uri cînd nu știau ce să „adairi“ mai mult: josnicia vizibilă sau ipocrizia ascunsă?

Acești oameni le curgeau balele după situația stăpînitorilor lor. Slabi și lași, ei erau corecți în munca lor numai cînd trebuia ca să nu fie prinși cu vreo vinovăție. Dar, în ascuns, se inițiau în arta de a face comerț cu străinătatea și, de cîte ori le era posibil, furau clienți de-ai casei, gata să lucreze mai cu folos cu firme suspecte pe care ei le dirijau pe sub mîră, pe numele unui tată, al unui frate ori al unui văr. În felul acesta, casa Thuringer, încrezător, pierduse o bună parte din clientela ei. Cînd prindea cu mîta în sac pe funcționarul necinsit, era prea tîrziu. Concedierea acestuia nu repara nimic.

„De ce să-mi leg soarta de oamenii ăștia de afaceri? Iși zicea Adrian. Curate sau suspecte, marile afaceri se fac totdeauna pe spina omului sărac. Ori, eu sunt și am să rămîn toată viața totmai acest om sărac, care n-are altă avere decît cele două brațe ale lui. Nu cu bacșișuri și cu costume vechi, cu care te gratifică stăpînii tăi din cînd în cînd, are să se facă dreptate pe pămînt. Soarta mea e deci aceea a tuturor dezmoșteniților și locul meu e alături de ei. Cu voie sau fără voie!“

El începu să se gîndească la mijloacele de a activa. Toată energia lui se concentra asupra acestui cuvînt: să activeze. Dar cum să înceapă?

Singer, nu era cu puțință. Cu nici un preț n-ar fi adoptat caraghiosul sistem de propagandă al acestui iluminat născut Ștefan. Și, la Brăila, nu se aflau decît cîtiva idealști

izolați, ca el, dar nici un fel de organizație. Chiar și așa nu i-ar fi plăcut să se frece de toți așa zișii „libertari” sau „individualiști”, dintre care cei mai mulți nu erau decât niște adevărate lichele. Te pisau veșnic cu Kropotkin ori cu Bakunin și aveau un răspuns gata la orice, dar schimbau vorba de îndată ce le cereai să-și precizeze niște loacele de trai.

Nu, lui îi trebuia un club socialist ca la București. Acolo cel puțin, puteai să vezi limpede : niște bieți lucrători silabiseau broșuri ca *Să fie lumină sau: Cartea muncitorului* și răcneau pe toate tonurile imnuri revoluționare. Dar nu puteai să te înșeli, erau cu adevărat lucrători, pe câtă vreme cu anarhiștii aceștia, nu știai niciodată cu cine aveai de-a face. Tovarășul fără pată își freca coatele de cel mai autentic agent al Siguranței.

Într-o seară de pe la începutul lui august, Adrian nu mai putu să rabde și se duse să-și revadă un vechi prieten la care ținea mult, pentru sufletul lui drept și viața-i exemplară. Era un cizmar numit Avramache, al cărui trecut dureros impunea și mai mult respect.

Rămânând orfan la vîrsta de șase ani, un unchi fierar se însăreînă cu creșterea lui, adică îl instalează sub foale și-l dădu ordin „să sufle pînă o plesni”, dacă voia să fie „hrănit, adăpostit, îmbrăcat”. Micul Avramache „suflea” de la trei dimineața pînă la nouă seara, leșinînd de mai multe ori pe zi. Unchiul îl readucea la viață, eroindu-i rinichii cu vergele de fier înroșite. Așa fu „crescut” pînă pe la zece ani, cînd, într-o noapte, își luă lumea în cap, cu trupul acoperit de răni și cu cîteva coaste rupte, căci tutorele său, cînd nu putea să-l lovească cu o vergea, îi mai trimitea și ciocanul în șale.

Avramache merse o săptămînă întregă, fără să știe încotro se ducea, cerșind prin sate, străbătînd păduri și ape și culcîndu-se prin câpițele de fîn de pe cîmp, pînă ce ajunse la Brăila, unde primul om pe care-l întîlni, un cizmar de treabă, înduioșat de înfățișarea lui, îl duse numai decît acasă, îl consideră ca pe al nouălea copil al lui, alături de ceilalți opt ce-i avea, și îl învăță meseria.

— Ah, ce fericit eram ! povestea Avramache. Nici nu începeam o viață mai dulce în rai, cu toată munca noastră grea și sărăcia care domnea în gospodărie.

Dar era scris undeva că suferințele lui trebuiau să reîntorpească sub o formă nemaipomenită. Învățase repede cizmaria, precum și puțină carte. Avea tocmai treisprezece ani și i se acordase un mic salariu ca bani de buzunar, când, ducându-se să predea o pereche de pantofi unci blestemate femeii de moravuri ușoare, aceasta îl reținu pe băietan la mână, îl îmbătă și...

Avramache jura că nu-și mai aducea aminte de ce se întâmplase după asta, dar câteva zile mai târziu se pomeni că suferă de o „boală rușinoasă“, de care el doar auzise vorbindu-se. La vîrsta lui, boala asta îi păru ceva monstruos. El ascunse tot, suferi crîncer, slăbind groaznic, apoi două teribile buboaze îi apărură în ambele părți de jos ale pîtecului.

Atunci durerea deveni atît de insuportabilă încît, de teamă să nu se dea de gol, părăsi casa binefăcătorului său, apoi cum o părăsise pe a unchiului, fierarul, cu deosebirea numai că de astă dată abandona o casă ospitalieră și mergea sprijinindu-se de garduri. Se duse să se prăbușască la poarta spitalului comunal, unde fu internat și descoperit mai târziu de patronul și prietenii lui, care îl plînsu, nu-i făcu nici o muștrare și îl aduse acasă, de îndată ce fu vindecat. Avramache stătu pînă la etatea de douăzeci și unu de ani cînd, scutit de serviciul militar, se căsătorii cu fata acelei ia care de două ori îl adunase de pe drumuri și al cărui asociat deveni.

Anii se scurseră. Bătrînii muriră. Rămas singur cu femeia lui, ei fură amîndoi cuceriți de ideile socialiste, care erau pe atunci pentru întîia oară răspîndite în țară de intelectuali ca : Gherea, Morțun, Nădejde, Dianandi și alții. Avramache, al cărui suflet era preparat de lecturile a tot ce se scria și se traducea mai cu temei atunci, deveni repede apostolul brăilean al noii credințe.

El își transformă căminul în club socialist, se abonă la gruvele reviste marxiste *Contemporanul* și *Literatură și știință*, făcu să vie la Brăila oratori de frunte și luă parte în toate mișcările de stradă. Apoi, după împușcăturile de la Slatina și trădările celor mai mulți dintre șefii „mar-

xiști", care se duseră cu arme și bagaje „să formeze aripa stîngă a partidului liberal", Avramache suferi soarta tuturor apostolilor mai mărunți ; fu groaznic bătut în beciurile poliției, iar casa îi fu devastată.

Aceste evenimente se petrecuseră cu vreo cinci, șase ani în urmă. Ele avură o înfriurire dezastruoasă asupra sufletului bietului cizmar. Redus la mizerie, pierzînd orice credință în puterea de caracter a oamenilor, se retrase ca într-o sihăstrie împreună cu excelenta lui tovarășă de viață, cărțile lui dragi și o rază de speranță în viitorul depărtat al omeniirii. Neavînd copii și cum își pierduseră toată clientela bogată, se mulțumiră cu două odăițe de mahala, dormind într-una, lucrînd în cealaltă.

De astă dată, munca unuia singur și puținul cîștig ce le aducea o clientelă sărăcăcioasă, neputînd îndestula gospodăria, femeia fu nevoită să învețe și ea să puie petece și emar să tălpuiască. Îi vedeai pe amîndoi, prin ferestrele de la stradă, stînd pe scăunașele lor joase, tăcuți, resemnați. Trecuseră de patruzeci de ani ; ea, cam groasă, blondă, cu mișcările domoale ; el, doi ochi albaștri într-un cap de țigan, păros, mustăcios.

Ca orice cizmar, era nițel poet. Declamînd cu oarecare talent, pe vremuri, la serate și serbări populare, el strecura, timid, „creații personale" printre capodopere de-ale lui Eminescu, Coșbuc, Heine sau Petöfi. Chiar și astăzi, cînd venea vreun prieten să-l vadă, el îi citea cîte o poezie nouă „comisă", plimbîndu-și cu religiozitate privirea pe colecția de pontifi ai socialismului cu care erau acoperiți toți pereții : Marx, Engels, Lassalle, Bebel, Singer, Kautski.

Adrian îl cunoștea de mult și fuseseră un timp vecini, dar nu-și amintea decît vag de epoca eroică a lui Avramache. Dealtfel, mai tirziu, Adrian avu mai puțină dragoste pentru cizmarul socialist și poet, decît pentru omul afectuos și cititorul cunoscător. Cît despre militant, el găsea că Avramache era un socialist cum nu prea se vedea la Brăila, lăsînd la o parte lavaliera și „cioculețul", prin care se asemănau toți palavragiile ignoranți ai socialismului de provincie.

Din cauza aceasta, cu toată elocința doctrinară a
măiului, discipolul se încapățină să nu aprecieze decât
pe prietenul dușos, omul cinstit, idealistul singuratic, cu-
noscătorul tuturor cărților bune, ceea ce irita uneori pe
oligarh, care iubea temperamentul lui Adrian și ar fi voit
să-i încredințeze altfelul revoluționar militant, biamând pe
amatorul socialist.

Ori, Adrian tocmai venea să facă acum mare caz de
arrest grăunte de militantism pe care Avramache dorea
să-l vadă încolțind în inima adolescențului.

Era ora zece seara. Soții visători se aflau în camera
lor; ea, cîrpind rufe, el, citind cu voce tare o carte fa-
moasă, de curînd tradusă în românește : *Moș Goriot*, de
Balzac. În clipa în care Adrian pătrundea în casă, Avra-
mache ridica brațele la cer și striga :

— Ah, ah, ah ! Cit e de uman ! Cit e de grandios !
Bărmane „moș Goriot“ !

— Se citește *Gorio*, nu *Goriot*, zise Adrian, întinzîn-
du-le amîndouă mîinile. Mihail mi-a spus că, în franțu-
zește, / de la urmă nu se citește.

— O, Adrian ! O, băiatule ! Să-i ia dracul pe toți / de
la urma cuvintelor franțuzești ! Dar dacă tu ai citit deja
cartea asta, după cum ai aerul, ai să recunoști că, într-o zi,
toți oamenii, chiar și mușii, au să mugească, în fața acestui
personaj, ca boii : *mmm ! mmm !*

— Măi, frate Avramache ! Iată de ce țin eu la tine.
Tu nu ești mare cînd mă „bărbierești“ cu frumoasa voastră
„Concepție materialistă a istoriei“, ci cînd urli cu atîta
suflet asupra acestui prea bun „moș Goriot“. Totuși, te
înșeli cînd îți închipui că boii omenești au mai multă
nevoie de moși Gorioți decît de fîn.

— Ei bine, nu ! Să sfîrșim odată cu această problemă
a finului, și ai să vezi că toată lumea are să ceară numai
moși Gorioți !

Adrian repetă parafrazînd :

— Să sfîrșim odată cu această problemă a finului, și
ai să vezi că toată lumea are să ceară... să danseze !

Și înfuriîndu-se :

— Îmbătrînești nebun, Avramache ! Știi unde își pe-
trec serile foștii mei camarazi de școală primară, astăzi
bacalaureați ? Ei bine, în *Saloanele de dans Weber* ! Iată,

chiar vizavi de tine stă un bacalaureat, fiul vătafului Grigore. Pui rămășag cu mine, nu numai că nu știe „mugescă” față de un moș Goriot, dar că nici habar n-are de el ? Îți spun asta fiindcă, într-o zi, întâlnindu-l l-am vorbit de *Crimă și pedeapsă*, de Dostoievski și el m-a privit ca un vițel. Dar să zicem că Dostoievski e un rus pe cînd opera lui Balzac ar trebui s-o cunoască din liceu unde a învățat limba lui Voltaire, noroc pe care nici eu nici tu nu l-am avut.

Avramache sta cu capul rezemat de speteaza scaunului și suridea cu meiancolie. De fapt, el era într-un gînd cu Adrian, dar avea nevoie să-și apere credința împotriva adevărilor pesimiste. Altfel, n-ar fi putut trăi.

— Totuși, reluă Adrian, sunt de părerea ta ! Societatea trebuie să asigure, mai întîi, tuturor membrilor ei, pîinea zilnică. Sunt gata să lupt pentru așa ceva.

— Ah ! sări Avramache. Ești gata ? Te-au convertit cei de la București ? Felicitările mele, tinere luptător, dar cum vrei să lupți, cînd îți lipsește credința ?

— Ce credință ? E nevoie numai decît să cred că toți oamenii vor fi într-o zi ca tine, ca mine sau ca Mihail, pentru ca să le recunosc dreptul de a mîncea pe cît le o foame ? Nu. Pentru așa ceva, nevoia mea de dreptate mi-ajunge.

— Deci, tu nu speri într-o perfecționare a aluatului omenesc, în ziua în care el nu va mai fi flămînd ?

— Pînă la un punct, da. Dar nu pot să sper că fiul lui vătafu' Grigore are să vie într-o zi să-ți sărute mîinile, ție, un biet cițnar, numai din motivul că te-a văzut plîngînd deasupra unei cărți a lui Balzac. Dacă asta ar putea să se întîmple, el n-ar fi așteptat propaganda ta. De mult te-ar fi descoperit singur, așa cum l-am descoperit eu pe Mihail, fără să fiu împins de nici un fel de propagandă.

— Atunci ai să lupți pentru puțin lucru !

— Cum, puțin lucru ! ? N-ai fi tu fericit, de pildă, să vezi că hamalii noștri nu se mai omoară, nici că își schilodesc femeile, nici că se mai îmbată ca niște brute, așa cum fac astăzi ? Iată o perfecționare a aluatului omenesc. Numai alîta, și încă ar fi mult. Mi-aș sacrifica bucuria

Libertatea și chiar viața, ca să contribui la această perfec-
Monre a omului. Și, fiindcă suntem în subiect, află că am
Vomit să te întreb dacă nu vrei să ieși inițiativa înființării
Unui sindicat muncitoresc mixt, la Brăila ?

— Există acest sindicat mixt.

— De cînd ?

— De două luni.

— Ești și tu înscris ?

— Pîncînteles. Tu nu ești înscris.

— Am să fiu, nu mai tîrziu decît mîine. Am să mă
înscrisu ca zugrav, căci am de gînd să mă întorc în curînd
la vopsitoria mea. Mai e vreun zugrav înscris ?

— Sunt doi : Costea și Pamfil.

Adrian strîmbă din nas :

— Pamfil, mai merge, dar Costea... Polițist. Cartofor.
Mincinos. Pe lîngă asta, plin de pretenții, fiindcă a făcut
parte din prima mișcare socialistă. „Cunoști bazele social-
democrației sau programul de la Erfurt ?” — iată veșnica
lul întrebare pe care, cu rost sau fără rost, o pune tuturor
acelora care, ca și el, habar n-au de aceste „baze” sau
acest „program”. Nu. Nu-mi place tipul ăsta.

Avramache oftă amarnic :

— Dragă Adrian, ai luat-o pe drum greșit ! Într-o
mișcare de masă, nu toldeaua fîi iubești camarazii, dar
nu despre asta e vorba. Noi nu propovăduim creștinismul,
iar doctrina socialistă nu spune nicăieri : „Iubiți-vă unii
pe alții”, ci : Organizați-vă ! Fiți solidari ! Răsturnați capi-
talismul și zidiți societatea comunistă !

— Cu cine să zidești această societate ? Cu oamenii,
asa cum sunt ?

— Drace ! Nu cumva ai vrea ca ficcare să și-i ticlu-
lască după gustul lui ?

— Dar moralitatea ?

— O cerem de la toți tovarășii. Cei care n-o au deloc,
sunt aruncați peste bord și alit. Treccm mai departe.
N-avem timp să despicăm firul de păr în patru. Simpatie,
antipatie, astea sunt sentimente care n-au ce căuta într-o
organizație revoluționară. Acolo ești un soldat, nu altceva.
Ceea ce vrei tu, e idealul, și idealul e dușmanul omului.
Am învățat asta pe pielea mea. Corijează-te, deci, dacă
vrei să lupți în rînduri. Iar dacă rîndurile nu-ți convin,

șterge-o, pînă mai e timp, ori ai să fii călcat în picioare ! Căci, să știi, inima poate primi tot felul de gloanțe ! S-a văzut așa ceva în Franța, acum vreo sută de ani, cînd capete mai mîndre decît al tău s-au rostogolit ca niște dovleci.

Sanda, nevasta lui Avramache, puse samovarul pe masă, și vederca acestui obiect rusesc, rar în gospodăriile românești, influență sensibilatca biciuită a lui Adrian ca o dezmiardare amicală. El se sforță să-și reție lacrimile.

Sentințele reci ale militantului socialist îi răscolise sufletul. Venise, plin de duioșie, de milă, de dragoste și de revoltă, să-și ofere inima, adică tot avutul lui, mișcării revoluționare, și iată că un camarad experimentat îi spunea că această inimă nu era bună decît să primcască gloanțe din ambele părți ale baricadei.

De ce cruzimea asta ? Numai fiindcă el, Adrian, voia ca omul de mîine să fie deosebit de cel de azi. Dar asta i se părea cu totul natural. Cum ? Anumiți oameni voiau să taie capul altor oameni, și nu era oare obligatoriu să ceri celor dintîi să nu mai aibă năravurile celor din urmă ? La ce bun să lupți, atunci ? Ca să îngădui unora de-a lua locul celorlalți ? Cu alte cuvinte : scoală-te tu, să mă așez eu !

Aceasta nu interesa pe Adrian.

— La ce te gîndești ? îl întrebă Sanda, oferindu-i ceașca de ceai și dezmierdîndu-l pe cap. Ia nu-ți mai face sînge rău ! Niciodată n-ați fost de acord asupra acestor chestiuni și cred că nici n-o să fiți vreodată. De ce nu vorbești mai bine despre literatură ? Acolo vă înțelegeți de minune.

Avramache înghiți prima ceașcă de ceai, opărindu-și gîtul, apoi aprinse o țigară și își întoarse fața-i cînstită spre Adrian, care fuma gînditor :

— Ca orice militant socialist, îi zise el, ții mult să faci adepți, și tu ai putca să fii unul de frunte, căci ai mari calități, dar pentru așa ceva ar trebui să te dedublezi : omul de inimă nu trebuie să se amestece în afacerile omului de acțiune. Nici eu n-am înțeles acest adevăr, cînd am debutat în mișcare, și am suferit mult. Am adăpostit, hrănit și îmbrăcat tovarăși pe care îi credeam prieteni și

pe care i-am iubit. Unii dintre ei au dispărut într-o zi, jefuindu-mă. Alții s-au dus să raporteze la poliție toate gândurile mele. Doi sau trei au încercat chiar să-mi pîngărească tovarășa. În fine, trădarea colectivă a pontifilor noștri, pe care îi adoram ca pe niște idoli, m-a făcut să cad într-o boală din care nu credeam să mă mai scol. Căci am făcut și eu greșeala să subordonez triumful unei idei, suprimării tuturor acestor crime împotriva inimii.

— De ce „greșală” ? întrerupse Adrian. Asta nu s-a dovedit perfect adevărat ? Nu s-a prăbușit la pămînt întreg scheletul subredei voastre construcții ?

— Da, s-a prăbușit, dar de ce ? E tocmai din cauză că am amestecat afecțiunea și decepțiile ei, cu acțiunea revoluționară. Noi ne atașăm oamenilor, nu ideii. Îi iubim mai mult pe ei decît pe aceasta, pe care de-abia o întrezăream. Unii ne-o mascau cu duioșia lor efemeră, alții, cu strălucitoarea dar egoista lor personalitate. Și, în ziua în care toți acești oameni s-au prăbușit, s-a dus de ripă și biata idee. Ei bine, nu ! În războiul nostru social, mai mult decît într-un război capitalist, soldatul nu trebuie să-și părăsească postul, pentru motivul că, la spatele lui, cutare șef, cutare prieten sau chiar nevasta lui l-au trădat. Pentru nimic în lume, noi nu trebuie să dezertăm din luptă, înțelegi tu ? Patriile burgheze pot să dispară datorită lașității armatelor lor de sclavi ; și noi vom face totul ca ele să dispară într-o zi. Patria umană, ea nu poate să dispară ! În fiecare veac, în mersul ei învingător spre mai bine, ea își descoperă eroii care trebuie să o servească în cutare sau cutare moment. Astăzi, adică în acest secol, e rîndul nostru, al proletarilor, să o servim. Noi sîntem eroii destinați de cursul istoriei. Vrei să înțelegi asta, Adrian ?

Adrian tăcea, cu ochii în ceașca cu ceai.

— Bine ! zise cizmarul. Gîndește-te ! Dar spune-mi, înainte de a pleca, dacă ai venit la mine cu o idee precisă și care idee, după ce m-ai lăsat aproape un an fără nici o știre din partea ta.

Tinărul își ridică fruntea, ca un învins :

— Vin să-ți aduc o știre pe care va trebui s-o ții în taină, pentru moment. Cunoști cele două elevatoare pe șine, din docuri, care scot grîul din silozuri și-l încarcă în

vapoare. Se știe că mașinile astea fac un mare rău hamalilor, căci nu numai că au luat pîinea la sute de procente, dar mai și depreciază munca. Ai auzit, poate, că în ziua pînării lor în funcțiune muncitorii s-au năpustit furioși să le arunce în bazin și că represiunea acestei revolte a făcut atunci mai multe victime. Ei bine, istoria asta o să se repete pe curînd. Ieri, grație unei indiscreții, am aflat că firma „Oléano & Co.“, din Hamburg, unde frații Thüringer sunt acționari, a expediat la Brăila trei elevatoare plutitoare. „Cupele” acestor elevatoare, în loc să se scufunde în siloz, se scufundă în pîntecul unui șlep încărcat cu grîne. Astfel, invenția asta drăcească, după ce a furat muncitorilor o bună parte din munca din docuri, o să le sufure în curînd și pe apă, pe tot cheiul portului. Și poate că iarăși are să curgă sînge.

Avramache sări în sus ca o panteră :

— Iată, vezi ce bun camarad poți să fii tu cînd vrei ! Știrea asta face pentru noi mai mult decît o mie de discursuri ale celui mai strălucit propagandist. Va trebui ca noi, socialiștii, să fim cei dintîi care s-o anunțăm muncitorimii portului, nu cu intenția de a-i face să distrugă aceste mașini drăcești, ci ca să se organizeze și să le puie într-o zi în slujba colectivității comuniste, după ce va fi suprimat capitalismul, care face astăzi ca orice cucerire tehnică să fie fatală lucrătorilor.

— Asta e și părerea mea. Cunosc bine mecanismul muncii din port și am să te inițiez și pe tine. Vorbind muncitorilor, trebuie să pui degetul drept pe hubă, căci omul de la sac disprețuiește pe toți acești palavragii electorali, care habar n-au de durerile lui. Nu trebuie să te confunde cu ei. Vătaful va fi deci marele tău cal de bătaie. Să ataci fățiș această monstruoasă lipitoare a muncii din port, iată o operă salutară pe care nimeni încă n-a îndrăznit s-o întreprindă, dată fiind forța politică ce-o reprezintă vătafii. E sigur că această ofensivă, dusă cu-rajor în numele ideii socialiste, va face o impresie profundă asupra hamalului, om bănuitor, de mult convins că la spatele fiecărui discurs se află totdeauna o candidatură de susținut. De astă dată, el va vedea că nu un „tip”, ci o idee își pune candidatura. Am să-ți dau fapte și cifre asupra originii și formațiunii scandaloase a cîtorva mari

veri vătăsești, precum și asupra moravurilor acestor canibali...

— Dar, din moment ce ești așa de la curent, de ce n-ai vorbit tu încași acelor care te cunosc ca pe unul de-ai lor ?

— Tocmai de asta nu pot să le vorbesc eu ! Hamalii n-au nici o stimă pentru unul de-ai lor. „Ce știi tu mai mult decât mine ?” îți spun ei. Apoi, eu sunt prea tinăr, n-am nici mustață. Și ei sunt oameni în vîrstă care, la orice vorbă, au obiceiul să-și răstucească mustața și să ți-o arate, spunîndu-ți că „mucești ar face mai bine să mai sugă țită, decât să-ți învele pe ei, oameni copii, cum trebuie să trăiască”. Un alt fapt care mă împiedică să le vorbesc, e că am o teamă năprasnică de a lua cuvîntul în public. Inima mi se oprește, chiar numai cînd văd pe cineva că se urcă la tribună. Mă întreb cum fac oratorii de nu cad morți în clipa în care sint anunțați publicului ?

El se ridică să plece :

— Acum mă duc, e tîrziu și starea mea de servitor mă obligă să fiu în picioare la cinci dimineată.

— Apropo, facu Avramache, spuneai că vrîi să părăsești „slugăria” și să te întorci la „văruiată”. Fă bine, mai așteaptă nițel. Ai putea să ne fii util acolo unde ești. Vei fi omul nostru în tabăra mașinașilor burgheze.

— Da... pînă în ziua cînd tabăra va afla de dubla mea funcție.

A doua zi, seara, Adrian se duse în strada Plevnei, unde se găsea modestul sediu al „Sindicatului muncitoresc mixt”. O sală, nu mult mai mare decît o cameră ordinară, patru bănci, o tribună înfășurată cu pînză roșie, portretele obișnuite ale fondatorilor socialismului, iar deasupra tribunei, scris cu litere roșii chiar pe zid : *Proletari din toate țările, uniți-vă !*

Secretarul neplătit al acestui sindicat, un lucrător electrician, venea în fiecare seară să stea timp de un ceas la sediu, în vederea vreunor noi inserieri posibile. Cunoșcîndu-l, Adrian n-avu nevoie de nici un fel de recomandare. El plăti taxa de înscriere, precum și cotizația pe trei luni, își luă „Cartea de membru” și, ieșind în stradă, se lovi piept în piept cu un prieten din copilărie, care își

sfârșimase viitorul, datorită ideilor lui anarhiste cele mai violente și caracterului său insuportabil, dar a cărui fire cinstită și puternică personalitate păstrau toată admirația lui Adrian.

Era fostul student în fizico-chimice Ion Rizu, poreclit *Ciupitul*, din cauza feței sale groaznic ciuruită de variolă. El mai avea să-și treacă ultimele examene la Facultatea de științe din București când, tatăl său, bogat angrosist de fierărie, ruinat la joc, se omorî. Rămas fără nici un ajutor, tânărul Rizu mai avu nenorocirea să constate că unul dintre profesorii lui îl persecuta din cauza ideilor lui anarhiste și-l „trînea” pentru a treia oară la același examen de electricitate. Cum el știa că acest profesor nu răminea indiferent în fața unor anumite sume de bani pe care studenții le vărsau asistentului său în ajunul examenului, Rizu îl invectivă în plină clasă, numindu-l „profesor vicios”. Așa se sfîrși o carieră, care promitea să fie strălucită.

Exclus din Universitate, redus la mizerie, tânărul Rizu se văzu nevoit să-și câștige viața dînd lecții elevilor liceului din Brăila și fabricînd „plesnitori” și „rachete” pe care le vindea el singur pe la serbări populare. Ca o culme a nenorocirii, o femeie, una singură, trecu prin viața-i singuratică, nu ca să i-o îndulcească, ci ca să i-o facă și mai cruntă. El deveni numai venin, înainte de a fi trăit.

Nu se știa dacă are vreun prieten. Nimeni n-ar fi putut spune în ce cocioabă își rumega ideile negre. Chiar și anarhiștii îl evitau. Doar Adrian se mai ducea uneori să-l caute la *Ceainăria populară*, unde știa că își bea regulat ceaiul seara, izolîndu-se în colțul cel mai obscur. Și, față cu Adrian, mizantropia lui era mai puțin amară. Îl stima ca pe un băiat sincer și un autodidact merituos, pe care îl lăsase pe băncile școlii primare.

Totuși, văzîndu-l ieșind de la sediul „Sindicatului mixt”, nu putu rezista plăcerii de a-l înțepa cu răutate :

— Ia te uită ! făcu el, mirat. Și tu ești amestecat în marmelada asta mixtă ? N-aș fi crezut-o ! Pe cînd, candidatura d-tale de deputat socialist, d-le Adrian Zografi ?

Adrian văzu în ce hal de mizerie se afla și nu luă în seamă ironia lui. Apucîndu-i brațul, îl tîrî cu el :

— Hai să bem un ceai împreună. De mult nu ne-am mai văzut.

Rizu fu mișcat. El știa că Adrian, ca atîția alții, ar fi putut ușor să răspundă sarcasmului său, batjocorindu-i chimia și anarhia, amîndouă reduse la fabricarea de focuri de artificii. Astfel fu mulțumit că a scăpat ușor, căci nimic nu-i era mai penibil decît aluziile răutăcioase, uneori crude, la aceste două pasiuni ale vieții lui : ideile anarhiste și chimia, pe care spera s-o illustreze într-o zi de pe înălțimea unei catedre universitare.

Ei făcură tot drumul fără să mai schimbe un cuvînt. La ceainăria plină de pescari lipoveni, care miroseau a rachiu și a pește, Rizu îi zise lui Adrian, de îndată ce se instalară într-un colț :

— Ai să-mi ierți răutatea de adineaori, nu-i așa ?

— Ei, pareă eu nu știu că tu nu ești om rău.

— Oh, ba da ! Sunt rău. Ce vrei, viața pentru mine nu mai e decît o povară. Așa că... Sunt lovit. Lovesec. Ori, mai bine zis, mușc, ca un paria nepatincios.

Adrian se uita la fața lui, atît de schilodită de nemiloasa boală și găsi că Rizu era băiat simpatic, grație ochilor lui negri, arzînd de patimi înăbușite.

— Ia spune, Ioane : de ce nu vrei să ne vedem mai des ?
Trăiești prea singur.

El voi să-i ia o mînă. Celălalt și-o retrase :

— Nu trebuie să fi prea afectuos cu mine. Nu știu. M-am dezobîșnuit și nu știu din ce motiv aș relua acest obicei. Ori ești afectuos față cu viața ori nu ești deloc. Nu e cu putință să iubești un om și să-i urăști pe toți ceilalți. Și pe mine, doar ura mă mai hrănește. Îmi detest chiar și idoli. Privește pe un Elisée Reclus. În fond, chiar și tipul ăsta mare n-a putut să reziste pînă la sfîrșit de a se așeza confortabil pe marile venituri ale cărților lui. Atita pagubă pentru discipolii care au umplut pușcăriile, împinși de frumusețea scrierilor maestrului. Nu. Mai mult îmi place Georges Sorel. E mai consecvent.

— Tu știi că eu nu sunt anarhist, zise Adrian, dar uncori aprob acțiunea voastră directă, suprimarea aceleuia care este dușmanul omenirii, sau sabotajul, distrugerea mașinilor care iau pîinea de la gură. Netăgăduit, asta nu duce la nimic, dar satisface inima. Iată, de pildă, cele trei elevatoare plutitoare ce vor sosi în curînd la Brăila : cu

plăcere le-aş vedea sărind în aer, chiar dacă anul următor ar fi să le înlocuiască cu un număr dublu.

— N-am auzit nimic vorbindu-se cu privire la aceste elevatoare plutitoare, zise Rizu. Eşti sigur ?

— Peste cincisprezece zile vor fi puse în funcţiune. Dar nu vorbi nimănui.

— N-am obiceiul să mă spovedesc, ştii bine.

Rizu schimbă numaidecît vorba. Puţin după aceea, se despărţiră. Adrian insistă ca să fixeze împreună o viitoare întâlnire. Anarhistul refuză.

V

Afacerea noilor elevatoare era de o importanță capitală pentru întreg comerțul de exportare a cerealelor din Brăila, dar mai ales pentru cele două case principale, Thuringer și Carnavalli, care aduceau cele trei mașini cu riscul și pe răspunderea lor. Peripețiile dramatice care însoțiseră, cu zece ani în urmă, instalarea celor două elevatoare din docuri, erau încă în amintirea fiecăruia. Și doar, atunci, statul era acela care introdusese această noutate, ceea ce n-a împiedicat pe hamali să ia mașinile cu asalt. Ce-avea să se întâmple acum, când simpli particulari, și încă niște străini, luau această inițiativă ?

Guvernul, înștiințat de cei interesați, a răspuns că el va face tot posibilul ca să menție ordinea ; totuși, se arătase destul de îngrijorat, dat fiindcă elevatoarele erau impopulare, ba chiar odioase, nu numai muncitorilor, dar și vătătorilor, tirani electorali de care depindeau toți politicienii județului. Ministrul de Interne, care fusese întrebat dacă mașinile puteau la nevoie să se sprijine pe ajutorul armatei, răspunse că nici într-un caz acest sprijin nu va fi înspins până la vîrsare de sînge.

— Cu alte cuvinte, spălați-vă pe cap ! își zicea ficcare.

Frații Thuringer și Carnavalli țineau zilnic conciliabule, de unde nimic nu transpira. Bazîndu-se pe frumoasa recoltă a anului, ei își riscaseră capitalurile pînă la o centimă în mari angajamente.

Ana povestea la bucătărie că stocurile de grâne pe care aceste două case le acumulas zilnic în port, erau așa de mari că nu mai știau unde să le pună. Sute de vagoane erau descărcate pe pământ. Alte mii de vagoane zăceau prin șlepuri și depozitate pe cine știe unde. Pentru exportarea lor, se închiriaseră vreo treizeci de vapoare care aveau să sosească dintr-o zi într-alta. Dacă încărcarea și expedierea lor nu se efectuau în termenii prevăzuți în contracte, ruina completă pîdea pe Carnavalli ca și pe Thuringer.

Această febră care cuprinsese casa, suprimă aproape toate petrecerile. Nu se mai juca și aproape nu se mai ieșea la plimbare. Adrian alerga de zeci de ori pe zi la poștă, cu telegrame lungi cit niște serisori. Gîndindu-se la lovitura pe care socialiștii o preparau exportatorilor și de care el nu era străin, conștiința îl muștra uncori. Ana îi spusese într-o seară :

— Dacă afacerile merg bine în vara asta, Carnavalli și cu ai noștri au hotărît să creeze niște fonduri cu care să se vie iarna în ajutor nevoiasilor portului. Iar d-! Măștii va propune să te duci în Germania să înveți, pe cheltuiala Casei, Științele comerciale. El zice că tu nu ești făcut ca să fii servitor.

„Ah ! se gîndi Adrian. El vrea să mă trimeată în Germania și eu vreau să-l ruinez ! Căci greva care va izbucni în clipa cînd noi vom anunța muncitorilor sosirea elcva-toarelor, nu va fi altceva decît ruina lui“.

Accste generoase intenții ale celor trei exportatori îl făcură să se simtă foarte nenorocit. Oricum, oamenii ăștia nu erau niște canalii. Da, el știa bine că Avramache va taxa de „filantropie burgheză“ toate aceste „fonduri de ajutor“, destinate să facă pe muncitori să suporte mai ușor mizeria și servitudinea ce le-o impunea exploatarea capitalistă, dar ce puteau asemenea interpretări ale legilor sociale împotriva legii inimii lui ? Îi era peste putință lui Adrian să nu distingă binele de rău, să pună toată lumea în același sac.

El văzuse cu ochii lui pe Carnavalli și pe frații Thuringer ajutînd nevoiași, subvenționînd văduve împovărate de copii, repatriînd familii. Și văzuse de asemenea bogați ciocoi bătîndu-și argații și slobozînd cîinii asupra cerșetorilor. Se putea oare aplica aceeași măsură unora ca și celorlalți ? De oricare parte a baricadei s-ar fi aflat oame-

Adrian îi privea cu aceeași inimă. Cizmarul îi spusese că o asemenea inimă era dintre acelea care primesc „tot felul de gloanțe”. Ei bine, dacă nu-i era îngăduit să fie judecător drept, el voia mai bine să fie victimă decât sălău.

În seara în care Ana crezu că-i face plăcere dezvăluindu-i proiectele generoase ale armatorilor, Adrian se aruncă în piepturile ei și plinse de remuscări. Amintindu-și că i-a vorbit odată de elevatoare, ea îl întreabă dacă nu cumva a comis vreo indiscreție. Ori, era mai mult decât o indiscreție. Un adevărat plan de bătălie fusese stabilit în afacerea elevatoarelor. Ana credea că el plinge de bucurie.

— Înțelegi, îi spune ea, tu ești acum considerat ca un membru al casei. Viitorul tău e aici, nu în altă parte.

„Alta pagubă de viitor ! gîndea Adrian. Ce îmi sfîșie inima, e bunătatea oamenilor ăstora, nu grija viitorului meu”.

Era bunătatea lor și încă ceva : patima lui pentru Ana, împotriva căreia în zadar se apăra și care îl hrănea cu cea mai bună substanță a vieții, visul. Răvrătirile lui împotriva acestei „servitutini”, pe care el o judeca dăunătoare clăului său revoluționar, nu făceau decât să i-o impună și mai tare, ca ceva indispensabil. Chiar și dragostea trupeză a Iuliei era neputincioasă să-i micsoreze nevoia ce o avea de Ana. Dealtfel, Adrian n-o dorise niciodată. Și cu cît cunoștea mai bine tot ce putea să-i dea Iulia, cu atît adora mai tare tot ce nu era în puterea Anei să-i refuze.

Accasta, notemîndu-se de el, se obișnuise cu mîngîierile lui de șarpe misterios. Cînd se întîmpla să se bosumfle, ea era aceea care căuta să-l îmbuneze. Descori se ducea să-l caute în camera lui, unde Adrian se retrăgea ca „să se regăsească”, de îndată ce ziua de muncă era sfîrșită. Acolo stăteau de vorbă ca doi buni prieteni. Căci, în ce privește metoda de a se refugia în visuri, Ana, păstrînd proporțiile, putea și ea să spună că profesorul de gimnastică, care cunoștea bine echilibrul corpului, ignora complet pe cel al sufletului și că el nu era pentru mîndra lui metresă decât ceea ce Iulia era pentru Adrian. Iată de ce, în fața unei duioase dezmierdări, ea se simțea tot atît de mișcată și de primitoare, ca și cum ar fi fost o copilă.

De multe ori, cînd Adrian îi atingea brațele goale cu mîinile sau cu obrajii lui înflăcărați, sau cînd i se arunca la picioare și îi cuprindea genunchii, plăcerea ei întrecea cu mult tot ce știa că-i putea aduce dragostea trupască. Și atunci cu greu rezista nevoii de a lua capul tînărului și de a-l acoperi de sărutări. Într-o zi, surprinzînd pe Adrian cu fața scufundată în bluzele ei atîrnate în dulap, fu atît de emoționată, încît îi zise :

— Sărută-mă cuminte, aici, pe gît.

— Nu ! răspunse Adrian ; pe gît sărut pe Iulia. Dumitale am să-ți sărut picioarele. Și, aruncîndu-se la pămînt, i le sărută.

„Tare-i prost !” gîndi ea, cu obrajii în flăcări.

Carne mistuitoare a femeii sau numai grația ei ideală ; bunătate a oamenilor ; dor de dreptate ; dragoste de viață, revoltă, toate acestea, claie peste grămadă, Adrian le înclidea în inima lui și le plimba zilnic prin port, de-a lungul unor cheiuri în fierbere unde vuietul presentimentelor populare umplă spațiul. Acolo îi plăcea lui să-și cufunde ființa-i clocotitoare, în larma de strigăte, de fluierături de sirene, în imbulzeală, prăfărie, sudoare. Acolo oamenii erau toți buni. Eroicul zeu Munca îi înghițea în amețitorul lui vârtej de activitate, muncă cu toptanul, unde fiecare, rupîndu-și ciolanele, putea să cîștige „gros”.

Busturi și fețe aprinse, febrile, mînjite de sudoare și praf, ochi injectați de singe, furnicar uman care alerga în șiruri neîntreprute, cu sacul pe umeri, făcînd să trosnească punțile sub greutatea lor, dezlegîndu-și-se uneori izmenele și arătînd astfel cerului tot ce un om de treabă poate să aibă mai rușinos.

Într-o sîmbătă de pe la mijlocul lui august, Adrian se ducea cu nasul în vînt să caute printre „poște” pe magazinierul casei, ca să-i transmită un ordin urgent cînd, moș Ștefan, rahagiul, îl apucă de braț :

— Mîine, duminică, la ora nouă dimineața, inaugurăm *Casa Muncitorilor din Port*.

— Care „Casă” ?

— Cum, nu știi ? Acum suntem două sute și am închiriat o proprietate întregă, cu o frumoasă sală de întruniri, pe strada Ștefan cel Mare.

— Dar ce dracu ai putut să le descînți hamalilor, ca să aduni două sute ?

— Le-am spus că trebuie să se ajute între ei, colizîndu-se. Pentru boală și moarte, un leu pe leună. Pentru cheltulilele generale, alt leu. Iar cei care vor să aibă iarna lemne de foc uscate și ieftine, n-au decît să verse zece lei pe săptămînă, timp de două luni și vor deveni astfel asociații unei cooperative de lemne de foc, care le va furniza în fiecare an cinci mii de kilograme. Suma asta reprezintă jumătatea prețului pe care îl plătim de obicei pentru aceeași cantitate de lemne verzi sau ude.

— Și ai găsit trei cooperatori care să-ți verse acești zece lei pe săptămînă ?

— Am găsit cincezei și am cumpărat zece vagoane de lemne. Dar pilda va fi urmată de mulți alții, de îndată ce vor vedea că nimeni nu se atinge de banul lor, căci am băgat pe toți acești cincezei de tovarăși în Comitet.

— Cine conduce pe acești oameni ?

— Se conduce singuri. Pe mine m-au rugat să nu mai vînd rahat, să locuiesc cu familia mea într-o odăină a cooperativei, ca gardian, și să vînd lemne în devalin, cîva mai jos decît prețul zilei, împacînd cîștigul pe din două. Asta asigură pînea copiilor mei, mîndre mai mult.

„Asta, gîndi Adrian, echivalează cu zero, dar tu vei fi făcut începutul, bătrîncule, și iată ce e mult. Cu restul se însărcinăm noi”.

— Mi-ar face plăcere dacă ai vrea să vii mîine să spui două cuvinte de încurajare oamenilor noștri. Sunt prea singur și nu tocmai priceput.

— Am să vin. Și am să aduc și cîțiva tovarăși.

Chiar în seara aceea, Adrian se duse să povestească lui Avramache isprăvile lui moș Ștefan.

— Iată unul care v-a dat gata, pe voi militanții îndopați cu doctrine, zise Adrian, melancolic. Bătrînul acesta, al cărui vocabular nu trece de două sute de cuvinte, a cucerit un hamal de fiecare cuvînt, fără discursuri, nevorbind decît de boală, moarte, lemne de foc și distribuind bricege aceluia care aruncau cuțitul ! Vezi, deci, cît de puțin lucru le trebuie oamenilor, ca să-i hotărâști la fapte mari. Căci, fără nici o îndoială, rahagiul acesta analabet a pus, fără să știe, bazele unei mișcări care nu se va

opri la boală și la combustibil. Blodogorind câteva îndelungi stereotipe, el a făcut, singur, ceea ce toți șefii voștri docti n-au reușit împreună, cu toată elocința lor. Acum e rîndul tău, mîine, să trîntești bomba elevatoarelor și să pui bazele „Sindicatului Muncitorilor din Port.”

Întrunirea aceasta de a doua zi contrarie pe Avramache. El era vînător pasionat și tocmai se pregătea să închirieze o lotcă și să se ducă în bălți, de sîmbătă seara pînă duminică la prînz.

— Te așteptam, îi zise el lui Adrian, ca să-ți propun să mă însoțești, ca altădată. Deși nu ești vînător, știu că-ți place să hoinărești prin tufișurile Dunării, mai ales că avem și lună plină.

— Hai să amînăm plăcerea asta peste opt zile. Acum e momentul să faci să explodeze bomba noastră.

În clipa aceea Sanda intră, venind din oraș. Înțelegînd despre ce era vorba, ea le trase un duș rece, spunîndu-le :

— „Bomba” voastră nu mai e decît o tracatrucă ! S-a aflat astă-seară în port că cele trei elevatoare se află în docurile din Galați, unde le pune la punct. Ia duceți-vă nițel să vedeți ce se petrece în oraș. Toate mahalalele sunt în picioare.

Adrian respiră ușurat.

„E mai bine așa, își zise el. Dacă ceva grav li se va întîmpla bunilor Thuringer, cel puțin n-o să fie din vina mea. Atîta pagubă pentru bombă”.

Avramache nu gîndea la fel.

— Ce păcat ! Iată o ocazie pierdută. Ar fi trebuit să ne trezim mai de vreme, să ne fi dus în port chiar de la începutul acestei săptămîni, ca să anunțăm muncitorilor știrea. Cum se face că n-ai mirosit de sosirea elevatoarelor la Galați ?

— Astă-seară, la șapte, eram încă în port, dar nu se știa nimic. Și acasă n-am auzit vorbindu-se nimic în cursul săptămîinii.

Cei doi prieteni ieșiră. Căldura era înăbușitoare. Ei dădură o raită prin Comorofca, unde se afla „Casa Muncitorilor”, pe care aveau s-o inaugureze a doua zi, apoi coborîră strada Griviței și o luară pe strada Galați, unde lumea forfotea ca la Moși. Dinaintea tuturor prăvăliilor, munți de pepeni verzi și galbeni, luminați de cite un feli-

dar chiar. Muncitorii europăreni cît puteau să ducă în
rate. Cărutași încăreau cu duzinile. La Brăila, înspre
pomnă, pepenii sunt o desfătare populară pentru toate
bungile.

Circiumile erau pline de o mulțime agitată. Se bea
puțin și fără vasele. Nu se auzea nici un țigan scîrînc
în vioară. În schimb, injurăturile curgeau de și se făcea
prul măciucă :

— Ah, boierii ăștia din guvern ! Ei sunt pentru pro-
gres, hai ? Dar noi ? Noi ? Crucea Maicii Preciste, care
lătat pe Hristos ! Dar noi ce suntem ? Cei care plătesc
dalele sparte ? Tot noi, mereu ? Ei bine, nu ! De astă dată,
să bîrdăhănim cîteva burți pline cu mațe subțiri !

Era un munte de om acela care fulgera injurăturile și
amenințările de mai sus, din pragul unei prăvălii, scutînd
fără să privească pe nimeni din mulțimea care îl incon-
tura, atît era de furios. Un gardist, înfipt în mișecul străzii,
asculta clătîrînd din cap, apoi mormăi, ca pentru el :

— Dragă vere... Dacă nu astă-seară, dar mîine tot o să
audă vreun ticlo-vătrai și o să-ți înmoale oasele la
poliție, deși ai toată dreptat'a.

— Iată, moș Ștefan ! Iaca deodată Adrian, arătîndu-l
zmarului, care nu îl cunoștea.

Rahagiul, îmbrăcat cu hiza lui petecită, purtînd o
pălărie plină de găuri și niște naci scotociti în picioare,
ambla din cîrcă în cîrcă, repetînd a cereși frată :

— Tovarăși, veniți mîine dimineață la casa noastră,
să facem o sfeștanie și o să vorbim despre elevatoare.

Cei doi socialiști rămaseră cu gura căscată :

— Sfeștanie și elevatoare ! Asta e cu adevărat rahat
cu apă rece !

Și totuși, niciodată vreun orator celebru, nici vreo cauză
populară n-au adunat la Brăila mulțimile ce se puteau
vedea îndreptîndu-se, în duminica aceea, încă de pe la
apte dimineața, spre „Casa Muncitorilor din Port“, casa
lor, așa cum moș Ștefan avusese geniala idee s-o numească.

Imobilul era un local mare, cu dependințele și curtea
lui, ocupînd colțul străzii Ștefan cel Mare cu Carantinei,
în fața faimoasei Comorofca a Codinilor răzbunători. O
sală mare de întruniri ; trei încăperi spațioase și o imensă

curte, pe jumătate plină de lemne. Sala și curtea puteau să conțină o mie de persoane. La ora opt, ele erau arhipline. Un ceas mai târziu, alte o mie de persoane staționau în jurul localului, înghesuindu-se pe la uși și ferestre, ce erau deschise, ca să audă pe moș Ștefan care, cocoțat pe un scaun, vorbea unui întreg popor în picioare.

Hamali și căruțași veniseră în majoritate însoțiți de femeile lor, dintre care unele purtau un copil în brațe sau îl duceau de mână. Toți gătiți în straie de duminică : bărbații mai ales erau de remarcat cu clasicul lor costum negru de șeviot sau cangăr, nelipsita pălărie „Borsalino“ și încălțați cu pantofi de lac. Proaspăt rași până la sînge, gîtuiți de gulerul strîmt al unei cămăși foarte scrobite și purtînd fiecare teribilul lor baston de corn afumat, care făcea ravagii în sîngeroasele încăierări dintre comorosceni și atîrnăteni, ei ascultau pe rahagiu, luînd un aer șiret, privind pieziș, tușind mărunț, aprobînd sau dezaprobind discret din cap, tot chinuindu-și mustața și admirîndu-și în voie lavaliera roșie sau albastră. Din vreme în vreme, ca o dovadă a ciudii ce-i stăpînea, schimbau poziția pălăriei, trimițînd-o cînd pe ceafă, cînd pe frunte sau pe o ureche.

— Fraților, zicea moș Ștefan, v-am chemat în casa asta, care e a voastră, fiindcă așa vă împinge nevoia. Atîta timp cît suntem pe pămînt, este viața, este boala, este moartea. Mai este familia și copiii. Noi trebuie să veghem la toate. Cumpărați totdeauna lemne ude și scumpe. De ce n-am avea noi doctorul și lemnele noastre ? Cînd cumperi cu vagonul ești mult mai folosit. Chiar și farmacistul își rîde de noi, cu prețurile lui scumpe. Și toate astea, numai din cauză că nu suntem cu solidaritate. Iată aci comitetul și registrele voastre de cincizeci de persoane. Pentru zece lei pe săptămînă, timp de două luni, și pentru încă cincizeci de bani în plus pe săptămînă, deveniți cu toții cooperatori de lemne și membrii cu toată familia voastră împotriva boalei. Așa că o să vă fie și vouă cald iarna și o să aveți doctor la dispoziție cu toate doctoriile. Căci copiii sunt aproape totdeauna bolnavi, Dumnezeu ni l-a dat și noi n-avem ce face, dar noi avem azi știința care...

— Dar elevatoarele ? răzni o voce.

— Da, da, cum rămîne cu elevatoarele ? adăugară alte voci.

— Ei bine, zise moș Ștefan, elevatoarele, de ! asta e progresul pentru traficanții de cereale, care găsesc că e mai ușor în așa...

Un glas năprasnic întrerupse, făcînd să tremure pereții :

— Ah, dumnealor găsesc că asta e progres ! Și noi găsăm că va trebui să le înecăm în Dunăre, cînd vor sosi !

— Da, în Dunăre ! În Dunăre ! începu să vocifereze toată sala.

Moș Ștefan, foarte încurcat, simți că-l trec sudorile, privi pe deasupra capetelor, ca să descopere pe Adrian și să-i dea cuvîntul, căci nu prea știa ce să spuie cu privire la elevatoare. Nu-l văzu însă. Adrian sta pitulat lângă Avramache, în fundul sălii. Ei așteptau, pufnind de rîs, ca bătrînul să sfîrșească cu boala, lemnele și sfeștania.

— Iată preotul ! strigă deodată rahagiul, ușurat, salvat, plin de curaj. Lăsați să treacă preotul ! Și să jurați numai decît pe sfînta Evanghelic, că n-o să mai purtați cuțit și o să vă faceți treaba cu o ciacîie !

Popa, foarte tînăr, păși cu mîndrie spre masa acoperită cu o pînză albă ce i se pregătise.

— Pardon, tovarășe ! strigă brusc Avramache : e cuvîntul în chestia elevatoarelor !

— După sfeștanie ! răspunse moș Ștefan.

Voci ripostară :

— Dă-i cuvîntul ! Elevatoarele sunt mai importante decît sfeștania.

Preotul se simți jignit, se urcă pe un scaun și voi să spuie ceva, dar în clipa aceea o mare învălmășeală se produse la ușa principală. Era un subcomisar, care sosise în pas alergător, cu patru gardiști după el. Cîteva îmbrînceli avură loc, unele femei țipară. Polițistul își postă sergenții afară și, făcîndu-și loc cu coatele, ajunse pînă la moș Ștefan :

— Ce faceți voi aici ? întrebă el, gîfîind și roșu de minie. Cine v-a dat voie să vă adunați și să vorbiți de elevatoare ?

Fără să aștepte răspunsul bătrînului, care nu-l interesa, el se uită împrejur ca să descopere alți instigatori,

văzu pe preot cocoțat pe scaun și-l trase jos cu o smucitură :

— Dar tu, popo, ce descinți aici ? Ce treabă ai tu cu elevatoarele ? Ia cărați-vă, repede, toți ! Să nu văd picior de om !

Preotul, tremurînd și galben, dispăru, fără să criească. Atunci Avramache se apropie de subcomisar :

— Și acum, domnule, îi zise el calm, e rîndul d-tale să te duci după popă, dar cît mai repede.

— Da, s-o șteargă repede ! Suntem în casa noastră ! strigară mai multe voci.

Polițistul pierdu capul și se adăposti repede în spatele lui moș Ștefan, într-un colț. Avramache se urcă pe scaun :

— Tovarăși ! Vă rog să ascultați în liniște ce am să spun reprezentantului autorității. Astfel, veți ști pe viitor cum să tratați pe un om al poliției.

Coborînd și întorcîndu-se către subcomisar :

— Domnule, zise cizmarul, binevoiește de explica tuturor acestor oameni, care sunt *la ei acasă*, ce-ai venit să faci *aici, sub acoperișul nostru* ?

— Dar d-ta ? Cine ești d-ta, ca să mă întreb ? făcu polițistul, scandalizat.

— Eu sunt un muncitor, bine cunoscut de oamenii ăștia și vă vorbesc în numele lor. Noi suntem *la noi*. Sala asta este *a noastră*. Dar d-ta ?

— Apoi... asta e o adunare...

— Perfect, o adunare...

— ...Care se ocupă de elevatoare...

— ...Care poate să se ocupe de tot ce pofteste, în cadrul legilor, o adunare care, fără intervenția d-tale, avea chiar să fie botezată cu aghiasmă, ceea ce, dealtfel, se potrivește ca nuca în perete cu o adunare de oameni grozav de supărați, cum suntem noi acum !

Un ris omeric ridică toată sala :

— Bravooo Avramache !

— ...De cînd oare poliția a început să-și permită să tulbure o adunare de oameni pașnici ? Ce, ori suntem în stare de asediu ? Nu ! Atunci ? Nu știi d-ta că Constituția țării, baza tuturor legilor, ne dă dreptul să ne adunăm și să discutăm în liniște, fără să avem nevoie de nici un fel de autorizație ? Și îți dai d-ta seama că, în momentul

Aceasta, prin prezența d-tale aici, săvârșești un act de ilegalitate, cu alte cuvinte, calci în picioare una din dispozițiile cele mai sfinte ale Constituției ? Așa că, d-le subcomisar, te invit, în numele acestor două mii de oameni, să părăsești imediat sala și să nu mai vii decât înarmat cu un mandat purtând semnătura unui judecător de instrucție. Ai putea să ne arăți un astfel de mandat ? Nu ! Ei bine, iată ușa, d-le subcomisar !

În timp ce polițistul se îndrepta spre ușă, cu coada între picioare, toată sala era în delir :

— Bravo ! Bravo Avramache ! Vorbește-ne de elevatoare, pătele și grijania !

Ciamarul se întoarse către mulțime, surfzînd. .

— Acum, cînd polițistul și popa au plecat, o jumătate din statul burghezo-capitalist e gonită din această sală și noi putem, deci, să vorbim de orice.

Avramache făcu mai întîi o lungă digresie, cu privire la incidentul cu poliția și explică oamenilor drepturile și libertățile pe care Constituția le garantează întreg poporului român. El își sprijini afirmațiile cu citate de articole din legea fundamentală, tipărită într-o broșură ce o avea asupra lui.

— Vedeți, conchise el, legile noastre sunt bune, dar asta nu e de-ajuns. Mai trebuie ca fiecare cetățean să le cunoască, altfel, cel dintîi „sticlete“ venit, le calcă în picioare, îți intră în casă, te arestează și te ține arestat ilegal. Iată de ce e nevoie de o solidă educație civică a tuturor muncitorilor, dacă vor să combată cu succes pe exploatarea lor, și această educație nu poate să se facă decît în organizațiile sindicale. Eu nu spun că nu e bine să fii „cooperator... de lucru“, și „membru cu toată familia împotriva boalei“, așa cum vă sfătuiește scumpul și devotatul nostru moș Ștefan...

— Trăiască moș Ștefan !

— ...Dar aceasta nu e decît o slabă apărare. Vreți un exemplu ? Iată-l : e tocmai grozavul pericol al elevatoarelor. Să le „îneacă în Dunăre“, asta nu e o soluție, mai întîi fiindcă armata servilă a capitalismului e oricînd gata să tragă în voi, și apoi, pentru un elevator distrus,

alte zece sunt puse în șantier. Acesta e progresul tehnicii moderne, al cărui rol în istoria timpurilor noastre vi-l voi explica într-o zi. Pentru moment, am să vă spun numai că singura luptă eficace împotriva mașinismului, care aruncă pe drumuri mii de brațe, este organizația sindicală și solidaritatea internațională. Pe măsură ce mașina smulge pîinea de la gura copiilor voștri, cereți reducerea orelor de lucru și mărirea salariilor. La nevoie, ca să obțineți aceste îmbunătățiri, recurgeți la grevă. Dar greva, această armă cu două tăișuri, numai sindicatul știe cum s-o întrebuinteze cu folos.

Aci Avramache făcu un splendid tablou al *Internaționalei sindicale a muncitorilor*, organizație mondială atotputernică, ale cărei celule sunt sindicatele naționale, pe care ea le susține materialicește și moralicește în orice împrejurare, grație imenselor ei mijloace. Și cizmarul veni la ce știa el că le arde muncitorilor :

— Dacă ați fi fost acum puternic organizați în sindicatul vostru, ați fi putut opri toată munca portului, v-ați fi descotorosit de paraziții voștri, vătafii.

— Jos vătafii ! Moarte vătafilor !

— ...și dacă cineva ar fi îndrăznit să încarce vapoarele cu ajutorul clevoatoarelor, fără să vă fi dat mai întâi satisfacție vouă, ei bine, ați fi înștiințat pe frații voștri din Internaționala transporturilor și toate aceste vase, încărcate împotriva intereselor voastre, ar fi rămas imobilizate pe mare. Iată un efect al solidarității muncitorești internaționale !

Entuziasmul fu de nedescris. Avramache fu ridicat pe umeri. Bărbați și femei plîngeau. Citeva voci strigară printre sughituri :

— Trăiască sindicatul ! Trăiască... *soliditatea* internațională ! Bravo Avramache !

De îndată ce scăpă din mâinile admiratorilor săi, Avramache se urcă iar pe scaun și strigă :

— Tovarăși ! Acum la sapte ! Vom pune imediat bazele întîiului *Sindicat al Muncitorilor din Port* din România. Voi întocmi un proces verbal, îl voi trimite Comitetului Central din București și îi voi cere statutele, cărțile de membru și afiliația. Alegeți deci, dintre voi, doispre-

cece tovarăși pe care îi știți perfect cinstiți și serioși. Vom constitui astfel Comiteiul.

— Dumitru Chioru !

— Radu Popa !

— Gavrilă Lungu !

O voce contestă pe acesta din urmă :

— Nu ! Gavrilă e cinstit și serios, dar bea cam prea mult !

-- Altul, care bea mai puțin ! zise Avramache, cu condeiul în mână, stînd la masa care ar fi trebuit să servească sfeștaniei.

Comitetul astfel constituit, Avramache îi ceru să-și aleagă un secretar.

— Ce vrei mai bun secretar decît dumneata ! ziseră oamenii. Nimeni dintre noi n-ar ști să se descurce în mașinăria asta.

— Eu, dragii mei, pot să vă ajut cu modestele mele lumini, dar voi aveți nevoie de un om care să stea aici în permanență, pentru multiplele ocupații pe care le cere secretariatul unei mari organizații cum va fi a voastră, nu mai departe decît mîine-seară. Și vedeți, eu am meseria mea de cizmar pe care nu pot s-o părăsesc. Asta e pîinea mea.

Mulțimea protestă, insistă. Radu Popa strigă tare :

-- Dă-o dracului, cizmăria d-tale ! Noi vom fi astă-seară o mie de înscriși. Nevărsind decît douăzeci de bani pe lună, și încă îți vom asigura pîinea d-tale și a femeii. Ne ești cu totul trebuincios. Fără d-ta, ne ducem de rîpă, chiar înainte de a începe !

Cizmarul făgădui să răspundă după ce se va fi sfătuit cu nevasta lui. Pînă atunci, el acceptă secretariatul provizoriu și onorific. Se semnă procesul verbal, apoi se trecu la înscrieri.

— Pentru moment, zise Avramache, acela care vrea să se înscrie nu va plăti decît un leu, taxa de înscriere. Mai tirziu, cînd toate hîrțile vor fi venit, fiecare își va lua statutul, cartea de membru și va plăti cotizația lunară.

Moș Ștefan sări pe scaun :

— Nu uitați leul pentru boală, precum și cooperativa de lemne. Și mai ales, pentru numele lui Dumnezeu, depuneți aici cușitele !

— Da, tovarăși ! interveni Avramache. Nu puteți fi sindicaliști și, în același timp, să continuați a purta acest grozav cuțit ! Haide, dovediți că sunteți oameni conștienți !

O mișcare generală se produse. Puteai vedea sute de mâini ridicate, în sală, în curte, afară, fiecare muncitor ținând în mână un leu, iar în cealaltă cuțitul băgat în teacă. Femeile plîngeau, strigau :

— Moș Ștefane ! Avramache ! Să vă dea Dumnezeu sănătate ! Ne-ați scăpat de o pacoste ! Niciodată n-o să vă uităm !

A trebuit să fie aduse alte trei mese, care fură instalate peste tot, pînă și în stradă. Fiecare, dîndu-și numele și leul, depunea cuțitul sub masă. Și toate mergeau de minune, înscrierile se ridicau deja la o mie, cînd, pe la prînz, trei trăsuri se opriră în fața localului, care gema de muncitori și de curioși.

Era Parchetul, însoțit de același subcomisar și de cîțiva agenți. Primul procuror al orașului, un tînăr cu trăsăturile fine și cu privirea calmă, ceru un delegat cu care să vorbească.

— Avramache, secretarul nostru ! răspunseră o sută de voci.

Cizmarul se prezintă, liniștit și demn.

— Ce faceți aici ? întrebă magistratul cu o voce blîndă, care făcu excelentă impresie asupra spiritelor.

— Am pus, d-le Prim-procuror, bazele *Sindicatului Muncitoresc din Portul Brăila*. Iată procesul verbal, semnat de Comitet și de mine, în calitate de secretar.

— Cine ești dumneata ?

— Avramache Constantin, cizmar, locuind aici în apropiere.

— Ești socialist ?

— Da.

— Să te duci mîine, împreună cu hîrțiile d-tale, la comisarul circumscripției respective, ca să vedem dacă ești în regulă.

— Foarte bine, d-le Prim-procuror.

Magistratul văzu grămada de lei de pe masă :

— Ce e cu banii ăștia ?

— Taxa de înscriere, care va fi depusă la Casa de economie, în numele a trei oameni desemnați de sindicat. Dealtfel, vom ține o contabilitate în regulă.

— Dar cuțitele astea ? exclamă procurorul, dându-se înapoi și privind sub masă.

— Sunt cuțitele care vă dădeau alita de furcă, d-le Prim-procuror, și la care muncitorii sindicalizați renunță de bunăvoie.

Răspunsul acesta căzu la țanc. Membrii parchetului se urcară în trăsură și plecară, în strigetele mulțimii :

— Trăiască magistrații cinstiți ! Trăiască Constituția !

VI

În săptămîna care urmă acestei duminici, o atmosferă înăbușitoare apăsă asupra întregului oraș. Chiar de luni dimineată, cei care cunoșteau de mult fizionomia obișnuită a bătrînului port, înțeleseseră că a sosit momentul cînd trebuia zis adio unui întreg trecut de veselă tradiție.

Un prim semn al timpurilor ce aveau să urmeze se produse în zori, în ceasul formării echipelor de lucru, zise „poște”. Vătafii, înspăimîntați de marele eveniment din ajun, hotărîră să „lase fără pîinc”, ștergîndu-i de pe listele de muncă, pe toți acei care de-acum încolo vor fi numiți „sindicaliști”.

— Dacă Parchetul și legile nu pot nimic împotriva acestor derbedei, ziceau vătafii, ei bine, lasă că-i învățăm noi minte !

Dezamăgirea veni imediat să dovedească vătafilor că lucrurile n-aveau să se petreacă chiar așa de ușor. Se credea că sindicaliștii sunt puțin numeroși. Se mai bizuiau vătafii pe metoda clasică a intimidării. Această nădejde a lor se lovi pe loc de o masă de două mii de oameni care, la cea dintîi amenințare, ocupară aproape toate „poștele”, declarînd că numai morți vor fi scoși din lucru.

Acest conflict nu dură decît un ceas, timpul necesar armatorilor de a sări din paturile lor, deșteptați de telefoanele din port, și să comunice prefectului de poliție că cea mai mică tulburare adusă bunului mers al muncii, le-ar cauza, în condițiile actuale, pierderi considerabile. Vătafii

trebui să cedeze, furioși, dar înainte de-a fi sunat miezul zilei, încercară să-și ia revanșa recurgind, de astă dată, la mijlocul tot atât de clasic al provocării.

Li dădură de băut tuturor bălăușilor de profesie și mișuiră pe toate lepădăturile polițienesti, dându-le tuturor cuvântul de ordine de a provoca, pe toată întinderea portului, atâtea încăierări singeroase, încât operația încărcării vapoarelor să fie oprită. Nu reușiră însă decît să provoace cîteva hîrțuici neînsemnate, căci, dintr-o parte, sindicaliștii erau preveniți de Avramache, de ce avea să se întîmple, iar de altă parte, prefectul dăduse ordin comisarilor să aresteze orice om beat care ar încerca să facă scandal. Așa că, în loc de „derbedei sindicaliști”, a trebuit, de voie, de nevoie, să fie conduse la poliție chiar „mîinile drepte” ale vătăfilor.

Zilele de marți și miercuri fură hotărîtoare pentru viitorul acestei mișcări din port. Bineînțeles, înaltele autorități locale puseră toată bunăvoința ca să descopere „instigatori”, „șefi socialiști”, dar cu părere de rău trebuia să constate că le era imposibil să surprindă, pe cine ar fi dorit, în flagrant delict de „propagandă subversivă” printre echipele de muncă. Caută acestei totale lipse de „șefi” era simplă: cei doi promotori ai mișcării se aflau ocupați, unul să vîndă lemne, celălalt să cirpească ghețe. Nu mai rămînea muncitorilor decît să-și vadă singuri de treabă, fără nici un fel de conducere, și o făcură cu un instinct de conservare unic în analele socialismului român.

Dintr-o zi pe alta, mii de oameni înțelesesă că soarta lor și a copiilor lor depindea, în fața pericolului elevatoarelor, de graba pe care o vor pune de-a rupe, fie și numai pentru moment, cu un trecut de desfrîu, de violențe și de rivalități, cauze ale tuturor nenorocirilor lor.

Ar fi ușor istoricului să constate, imediat după apariția sindicalismului la Brăila, ce scădere bruscă s-a produs în numărul crimelor din oraș. Autorul acestei crenici e martorul ocular al unor fapte de care nici o statistică nu s-a ocupat vreodată și a căror însemnătate morală e totuși de o importanță socială considerabilă. E modificarea aproape spontană a temperamentului omului din port și dispariția faimosului „gîtos”, gîlcevitor și asasin, așa cum se poate vedea în povestirea noastră intitulată *Codin*. Căci

nu crima propriu-zisă constituia drama cea mai sinistă a mahalalei brăilene, ci însăși existența acestei groaznice naturi de brută inumană care, fără să meargă totdeauna pînă la crimă, tiraniza pe ai săi și răspîndea teroarea asupra unui întreg cartier, făcîndu-l să trăiască sub amenințarea constantă a bitei, a cuțitului și uneori chiar a incendiului provocat în plină noapte. Cele mai adesea, bruta nu era nici un gîtos cu reputație de asasin, nici măcar un om rău, ci un foarte cumsecade muncitor, bun soț, bun tată, dar care își schimba firea și devenea de nerecunoscut, de îndată ce apuca să bea trei păhărele de rachiu.

Iată de ce puteai vedea curtea cu jurați din Brăila achi-tînd sau neaplicînd decît o pedeapsă minimă majorității criminelilor ce se prezentau în fața ei. Jurații erau nevoiți să-și dea seama că omul încărcat de lanțuri, ce-l aveau sub ochi, era el însuși o victimă. Și totuși, ce ticăloasă era victima asta ! Cîți nevinovați, cîtă lume pașnică, acest om de treabă nu era în stare să ridice și să puic pe goană în puterea nopții, cînd venea beat și amenința să dea foc, deși asta nu se întîmpla poate decît o dată pe lună. Acest om era tipul muncitorului din port. Dacă te uital bine, mai toți erau la fel. Omul acesta nu putea fi doborît ca un cîine turbat, căci era cinstit și muncitor, uncori era iubit, toată lumea îl știa bun vecin, bun prieten, care venea a doua zi să-și ceară iertare, dîndu-și cu pumnii în cap, ca să-și exprime părerea de rău de tărăboiul făcut în ajun, fără ca totuși să se corijeze vreodată și reîncepînd tîmbăul la cea dinții ocazie.

Ei bine, acest tip de zurbagiu tiran își schimbă firea. În fața spectrului mașinii dușmane, care avea să-l înlocuiască și împotriva cărcia nici o forță umană nu putea lupta, el fu cuprins de un fel de mistică a solidarității. Pînă atunci, el își inchipuia că este un factor social indispensabil și se credea tare. Acum avea dovada nemerniceii lui slăbiciuni. Era aruncat ca o unealtă netrebnică. Nici statul, nici Dumnezeu nu voiau să se întrebe ce avea să devie el, cu nevasta și copiii lui.

Și totuși ! Un salvator mîjca la orizontul disperării lui : sindicalismul, înfrățirea națională și internațională a tuturor victimelor mașinismului. Dar, pentru ca acest salvator să poată să-și exercite forța, să-și joace rolul, era

Absolut obligatoriu ca el, hamalul, să nu mai fie același om. I se cerea viață de care totdeauna își bătușe joc. Trebuia să fie mereu îngrijorat de amenințarea care avea să apese pe tot restul zilei lui. Nu mai sea ca un mesocotit; să nu mai cante gâlcăvâ tovarășilor săi de viață; să renunțe la orice destrăbănare. Iată prima condiție a succesului ce putea să-i aștepte de la o luptă care se anunța teribil de grea. Din drepturile lui civice, din datorțiile lui sociale, pe care le dă propria în chip și metode și din care stăpîniți lui, exploatarea și ignoranța, trăgeau mari beneficii, el trebuia pe viitor să-și iace armele de război social.

Toate acestea, muncitorul din port le află din gura unor oratori cum nu mai ascultase încă. oameni impresionanți pe care Comitetul Central din București, mișcat de importanța evenimentului, îi trimisese la Brăila pentru mitingul organizat de Avramache în joia acelei săptămîni, ce se întîmplase să fie o zi de sărbătoare. Energicul secretar al noului sindicat profita de ea ca să infuzeze singe revoluționar neobișnuit alii.

Prevăzînd o mare afuență, cîmarul închirie marcea sală a teatrului „Rally” care, cu toată mărimea ei, gemea sub greutatea mulțimii ce se înghesuia din staluri pînă la galerie. Nu se făcuse nici un fel de convocare prin afișe. Un cuvînt suflat marți seara comitetului sindical ajunse ca să răspîndească în tot portul vestea mitingului și să popularizeze numele celor doi oratori sindicalisti delegați de „Centru”. Cristin, plăpumarul din București și Gheorghiu, dalgherul din Ploiești.

Erau două tinere și viguroase vlăstare ale pămîntului; apărute a doua zi după marea jalnică a plăpîndului copac exotic ce era Partidul socialist doctoral, useat din lipsă de bălăgar indigen. Cristin, adevărată prăjină, abia ieșit din adolescență, avea vorbirea eurgătoare, deși cam alandala, însă violența lui sentimentală ridica masele. Era totdeauna pus să vorbească cel dintîi, pentru ca vorbitorul următor să poată tempera entuziasmul agresiv al auditorilor și să înlătura riscul unui asalt pe baricade, pe care junele militant îi plăcea totdeauna să le cvoce, spu-

megînd. Avramache îl sfătui să-și modereze cu prudență limbajul obișnuit.

Gheorghiu, negru ca un țigan, bogată chică creață. Tot așa de înalt și de slab, se deosebea cu totul de celălalt prin temperamentul lui dramatic, curios impregnat de cel mai surprinzător umor. Originar din regiunea petroliferă, el își petrecuse copilăria cu ochii ațintiți asupra oamenilor care ieșeau din sondele în flăcări și ardeau, ca niște toțe vii, alergînd pe cîmpie. Povestind, în propaganda lui, viața infernală a acestor ocași ai aurului negru, el mișca asistența pînă la lacrimi. Apoi, fără tranziție, dar cu mult tîlc, improviza o anecdotă care înveselea toate fețele. Gheorghiu știu să fie și la Brăila același orator hazliu.

El se urcă la tribună după Cristin, al cărui discurs fu plin de o vagă demonstrație a luptei de clasă și de o interpretare destul de colorată a rolului mașinii în viitorul omînirii. Gheorghiu își uimi ascultătorii prin cunoștința lui precisă a vieții hamalului brăilean, căruia nu pregetă să-i adreseze aspre mustrări pentru moravurile lui urite ce-l făcuseră faimos în toată țara. Fondul cuvîntării lui fu un atac viguros împotriva inumanului progres al tehnicii moderne, de care singuri capitaliștii profitau. În paguba muncitorilor, osindiți să plătească gloaba cu membrele lor amputate, uneori cu viața, sau rămași pe drumuri măriți de foame.

— Așa că, făcu el deodată, batjocoritor, tare m-am minunat cînd am citit azi-dimineață în ziarele locale, nu ecouri de suferințele ce vă așteaptă, odată cu apariția elevatoarelor, ci scîncelile scribilor în solda burgheziei, plîngînd soarta armatorilor și pe aceea a vătăfilor, atît unii cît și ceilalți amenințați, după cît se pare, în existența lor, de subversiva voastră hotărîre de a vă apăra pielea cu orice preț. Nu e mai puțin adevărat că acești armatori și acești vătăfi încep și ei să se plîngă de greutatea vieții. Asta îmi amintește fabula următoare : Într-o ogradă țărănească, o căruță și o sanie se plîngeau, ca două cunetre, de trista lor soartă : „Toată viața, zicea căruța, trebuie să alerg pe o căldură care îmi usucă măduarele. Uneori simt că mă desfac în bucăți. Mă dor toate încheieturile. Nu mai pot ! M-am săturat de viața asta !“. „Dar eu ? replică sania ; deger de la un capăt la

Itul al iernii, tîrită, hîrjită pe niște drumuri îngrozitoare. Pot să spun că viața mea e un iad !” Dar o biată rablă de al, auzindu-le cum se văicăreau, se întoarse către ele : **„Fir-ați ale dracului de păcătoase ! făcu el, vă bocîți și sunteți chinuite, una iarna, cealaltă vara ? Ce să mai fac eu, atunci, de bietele mele oase, că trebuie să vă trăsc singur, pe amîndouă, și iarna și vara ?”**

Ați înțeles morala acestei fabule, prieteni ? Căruța, sunt armatorii. Sania, vătăfii. Iar veșnica gloabă, sunteți voi !

Toată sala în picioare aplaudă, rîzînd cu lacrimi.

Surpriza cea mare, la întrunirea aceasta, fu însă, pentru toată asistența, corul compus de vreo cincizeci de tinere voci, improvizat de Avramache în mai puțin de trei zile și care apărură pe scenă, spre mirarea generală, la sfîrșitul întrunirii. Fete și băieți, cu privirile naiv suspendate pe buzele cizmarului, intonară cu o însuflețire care ridică pe toată lumea în picioare. **„Internaționala și Fraților soldați, nu ne împușcați !** În entuziasmul lor, hamalii erau gata să dărîme sala. Mulți voiau să se precipite pe scenă, ca să-și sărute copiii, pe care mamele sindicaliste, confundînd manifestația de seara cu 10 Mai sau cu încoronarea regelui, își îmbrăcau eră copiii în costum național.

Puțin mai tîrziu, privindu-i traversînd centrul orașului, în fruntea cortegiului care se formase singur în stradă, primul procuror zise prefectului de poliție :

— Ei, spune-mi dacă îți dă mîna să comanzi soldaților să tragă asupra acestor... „internaționaliști”, care se gătesc cu costum național și roagă pe soldați să nu-i împuște !

Declarația asta fu numai de cît ilustrată de un mișcător incident. Un capitan de artilerie, cu timpiele albe și purtînd doliu la braț, părăsi brusc terasa cafenelei unde se afla împreună cu alți camarazi, alergă la grupul de coriști și, luînd în brațe o drăguță fetiță de vreo șase ani, dispăru cu ea într-o mare cofetarie. Tot cortegiul se opri. Mama copilului părăsi grupul de manifestanți și voi să urmeze pe răpitor, dar nu îndrăzni să pătrundă în luxoasa prăvălie, de unde ofițerul ieși, ducînd de mîna fetița

care de-abia putea să ție sub braț o mare cutie cu bomboane. După ce o acoperi de sărutări, el o dădu mamei, explicându-și gestul prin faptul că avusese de curînd durerea să piardă singurul lui copil, o fetiță de aceeași etate.

— Seamănă atît de mult cu a mea, zise căpitanul, reținîndu-și din greu lacrimile, încît mi s-a părut că revîd pe Olguța mea, în ziua cînd a venit, gătită ca a d-tale, să mă felicite pentru cincizeci de ani pe care îi împliniam.

Femeia plinse, voind să sărute mîinile nenorocitului tată. Publicul care privea scena, plinse și el.

O mentalitate nouă, în legătură cu această viguroasă mișcare populară se creă în oraș. Nu se putea contesta muncitorilor din port dreptul de a se apăra împotriva unei inovații tehnice care amenința existența lor. Acești șase mii de muncitori, împreună cu familiile și numeroasele lor neamuri din oraș și de la țară, formau trei sferturi din populația județului. Ei aveau copii în școală și la cazarmă, și făceau să prospere cea mai mare parte a comerțului local, căci bogații, din snobism, își aduceau toate cele necesare din București sau din străinătate. Se cita cazul unor familii care, cu prilejul unei căsătorii, comandaseră la Paris pînă și cîrpele de bucătărie.

În vremea asta, muncitorul din port își urca femeia și copiii în căruța lui ori în aceea a fratelui ori curatului, împodobind-o uneori cu crengi de salcîm înflorit ori salcie, și pornea să cutreiere tirgul o dimineață întreagă, făcînd cumpărături pentru toată lumea. Negustorului îl recunoștea și-l saluta de departe, chemîndu-l „nea Neculăiță” sau altfel și felicitîndu-l pentru noul născut pe care nevasta îl alăpta în plină stradă. Uneori concurența obliga pe negustor să posteze în drumul acestui client sigur o droaie de băieți, viitori comercianți, care înconjurau pe om, îl trăgeau de mîneacă, împingînd la nevoie îndrăzneala pînă a-i lua și căciula, numai ca să-l hotărască să intre în prăvălie. După un bun alîșverîș, mușterii și negustor se duceau la cîrciumă să se cinstescă, plătind fiecare un rînd.

Toată această lume de comercianți mai mari și mai mici luă partea omului care ducea sacul în spinare, nu numai din interes, ci și din simpatie, fiindcă aveau aceeași obișnie. Fiecare închise ochii și uită de socialism, această „invenție a jidovimii internaționale care voia să stăpînească universul“, după cum spuneau antisemiții.

— Elevatoarele, răspundeau negustorii, și ele sunt o invenție a jidovimii internaționale, numai atât că elevatoarele nu vin, ca hamalul, să-mi facă dever în prăvălie. Deci, atîta pagubă pentru ele !

În fața acestei întorsături a opiniei publice, de-a dreptul favorabilă sindicaliștilor, armatori și autorități dădură înapoi. Mașinile, gata să funcționeze, trebuiau să mai zăbovescă în șantierele din Galați. Era neîndoios că singura lor apariție în port ar fi dezlănțuit un uragan de minie justificată.

Nu era însă mai puțin adevărat că, după o săptămînă sau două, elevatoarele trebuiau să fie aduse. Iată de ce autoritățile căutară să trateze. Avramache fu convocat într-o dimineață în cabinetul prefectului de județ, unde elzmarul se afla în prezența fraților Thuringer și a lui Carnavalli. Prefectul îl întrebă dacă nu era chip să se ajungă la o înțelegere :

— N-ai să-mi spui, făcu el, că d-ta crezi o clipă în suprimarea pur și simplu a acestor mașini ! Au fost aduse. Deci, vor lucra mai curînd sau mai tîrziu.

— Netăgăduit ! răspunse secretarul sindicatului. Dar, dacă nu cred în suprimarea lor, cred în altceva, și iată unde nu o să ne înțelegem. Numai că, în chestiunea aceasta, bănuiesc, d-le prefect, că veți fi singur de părere d-voastră, căci acești domni armatori vor fi de părerea mea.

— În ce chestie ?

— În aceea a suprimării vîtafilor. Veți recunoaște și dumneavoastră că vîtafii nu pot să pretindă că sunt, ca elevatoarele, o inovație tehnică. Elevatoarele au viitor, eu voi sunt fără voia noastră. Vîtafii, nu ! Ei reprezintă o instituție învechită, plină de nedreptăți față de muncitori. Oameni responsabili, delegați de sindicat, pot să-i înlocuiască cu ușurință. Dacă aprobați, mă însărcinez cu restul.

— Noi suntem gata să subscriem imediat ! exclamă Carnavalli.

Omul guvernului privi în pământ, roșu de minie.

— Sunteți cam grăbiți, domnilor. Aici, eu tratez !

„Știam eu bine că politica e mai tare !“ gândi Avramache.

Prefectul îl concedie.

— Foarte bine, domnule secretar. O să ne gândim.

Iar după ce plecă cizmarul :

— De ce nu mă lăsați să fac cum știu eu ? zise el armatorilor. Pentru dumneavoastră, vătăfii sunt o cantitate neglijabilă. Pentru noi, ei joacă un rol capital în politica județului, căci brutele astea sunt toți oamenii cu avere și fiecare dintre ei posedă zestrea lui electorală. Pe cînd hamalii... Știți că la noi toată țărănimea, precum și orășanul care nu e proprietar sau n-are patru clase primare, votează în colegiul al treilea. Trebuie deci cincizeci de țărani sau tot atîția hamali, ca să dea dreptul la un vot. Înțelegeți, acum ? Nu e ușor să găsești votul acesta, fără ajutorul vătăfilor.

— Poate vă e mai ușor, zise Max Thurniger, să vă procurați acest vot păstrînd pe vătăfi și împușcînd pe toți cei care votează în colegiul al treilea. Halal de legi și de politică ! Dar asta nu ne privește. Totuși, nu ținem să plătim oalele sparte în acest conflict. Ne trebuie sceleratoarele, care sunt aduse cu autorizația guvernului.

— Mă fac tare să le pun la dispoziția dumneavoastră, fără să mă ating de vătăfi. În schimb, am să mă ating de acest cizmar improvizat secretar, care nu e din orașul nostru și pe care am să-l expediez la iuțcală în orașul lui. După asta, hamalii vor fi mai cuminți. Credeți-mă !

În seara aceleiași zile, Adrian alergă la Avramache.

— Pot să spun ce s-a petrecut în cabinetul prefectului, după plecarea ta : vei fi trimis pe curînd la locul tău de origină ! Ce-ai de gînd să faci ?

— Nimic. E perfect. Dealtfel, mă așteptam. Acesta e tîlpiiul și cel mai blind dintre mijloacele pe care burghezia le are în arsenalul ei represiv împotriva clasei muncitoare organizate.

— Bine, dar ți se prăbușește o așezare lungă de treizeci de ani în acest oraș. La Focșani, tu nu mai ai acum nici un rost, vei fi un străin. Mai ales că erai un străin chiar și de pe vremea când unchiul tău te dezmiarda cu plocanul și cu vergele înroșite.

— Așa e viața militantului revoluționar. Trebuie să poți să suferi pentru convingerile tale.

— Bun ! zise Adrian, ridicându-se. Mă duc.

— Mai stai puțin !

— Nu. Am o idee care mă arde ! La revedere, pe mâine.

— Vezi să nu faci vreo prostie ! îi strigă cizmarul din urmă.

Adrian se duse să se închidă în camera lui, unde petrecu o jumătate din noapte ca să scrie un lung articol și o scrisoare. Gîndul lui se ducea la un om cu temperament de mare luptător și jurnalist de rasă, care-și câștigase pe atunci admirația tinerimii idealiste, grație campaniilor ce se duceau pe teren curat democratic împotriva politicianismului gheșeftar : era Constantin Mille. El tocmai lansase ziarul *Dimineața*, în care lua viguros apărarea tuturor năpăstuiților. Eficacitatea campaniilor duse de ei împotriva stăpînirii abuzive, asigura acestui organ popular un răsunet din ce în ce mai adînc în straturile de jos.

La ușa lui Mille și a *Dimineții* hotărî Adrian să bată cu tot avîntul tinereții lui generoase. În articolul ce-l scrisese povestea, într-un chip vii și juvenil, lupta înăbușită ce se dădea în port și care avea să izbucnească în curînd la lumina zilei. Cu prudență, el scotea din cauză atît pe negustorii de cereale, cît și elevatoarele, ataca violent pe vatafi și clama atît de înădînsă a guvernului, care se solidariza cu aceștia din urmă împotriva unui popor de sare mîi de muncitori și se pregatea să izgonească din Brăila pe secretarul tînărului sindicat, a cărui fotografie o trimetea însoțită de o mișcătoare povestire biografică. În scrisoare spunea cine este și ruga pe director să în apărarea muncitorilor.

În cele trei zile care urmară, îi fu aproape peste putință să închidă ochii noaptea, iar a patra zi de dimineață fu gata să leșine de bucurie : articolul lui, la

portul *Brăilei* se afla în prima pagină, cu titlul pe trei coloane, cu fotografia lui Avramache în mijlocul textului și cu semnătura *Azog*.

Nu avu tăria să-l citească. Se afla cu Ana pe bulevardul Carol, ducându-se la piață. Fără să sufle o vorbă, îndoi ziarul și-l băgă în buzunar, dar nevoia de a izbucni îl stăpînea atît de tare, încît îl făcu să arunce coșnița în aer și să țopăie ca un smintit, apoi, repezindu-se la Ana, o strînse de braț pînă ce o făcu să țipe :

— Ce te-a apucat ? Ori ești nebun ?

— Nu ! Dar am o poftă turbată să mă arunc în Dunăre și îmi pare rău că nu pot s-o fac numaidecît !

Se opriră ca să se uite un moment unul la altul.

— Doamne ferește ! exclamă Ana speriată. Tu nu ești ca de obicei ! Nu mai ai aceeași privire !

— Cu siguranță ! Ți-am spus că mă faci atît de fericit, încît într-o zi aș fi capabil să reușesc tot ce aș întreprinde. Ei bine, am și reușit ceva. Și acum, dacă ai fi o adevărată eroină, mi-ai da voie să te mușc de un picior !

— Adrian, mă sperii !

Ana sări în lături, privind împrejurul ei și închinându-se.

— Haide, liniștește-te, zise Adrian, mai calm. Am să fiu cuminte. Dar, crede-mă, aveam dreptate cînd îți spuneam că toată puterea îmi vine de la dumneata. Că ce am reușit azi, am făcut-o gîndindu-mă la dumneata și la un om la care țin mult. Eu nu pot să fac lucruri minunate decît gîndindu-mă la cineva care mi-e drag. Singur nu-s bun de nimic.

Ana nu înțelegea o iotă din tot ce spunea el, dar era mulțumită să-l vadă redevenind așa cum îl cunoștea. O clipă crezuse că a innebunit cu adevărat.

Adrian nu-i mai dădu nici o atenție și nu văzu nimic din tot ce era în tîrg în dimineața aceea. Se gîndea la Avramache, căruia prefectura îi acordase trei zile ca să-și lichideze afacerile și să plece. Astăzi, la prînz, expira termenul. Adrian ardea de nerăbdare să știe ce se petrecea în strada Griviței. Voi fi ghicit că articolul era al lui ? Cu siguranță !

Astfel, secretarul izgonit din oraș, sindicaliștii vor ști că un alt tovarăș, care nu poate fi gonit, veghează asupra lor cu sprijinul unui mare ziar. Căci Adrian era acum încredințat de ospitalitatea pe care *Dimineața* o va acorda în coloanele sale viitoarelor doleanțe ale muncitorilor din port în lupta cu vătafii.

Accastă convingere deveni certitudine, la întoarcerea lui din piață. Domnul Max chemă pe Ana în biroul lui.

— Privește, zise el, arătându-i articolul și o semnătură emanând din „Cabinetul directorului” *Dimineții*. E aci un foarte important articol care ne privește, semnat *Azog*. Și iată o scrisoare pe care directorul acestui ziar o adresează lui Adrian al nostru. Nu crezi tu că *Azog* și Adrian *Zografi* sunt una și aceeași persoană ?

— Cum ? făcu Ana, roșie de plăcere. Tu crezi că Adrian a scris asta ?

— Fără nici o îndoială. Și totul e așa de bine spus, încît îmi vine să mă duc să-l sărut. Se vede bine că băiatul ăsta nu e un simplu servitor. El e chiar un tânăr plin de talent ! Dar cînd s-a deprins în meseria de jurnalist ? Iată-l dintr-o dată în corespondență cu Comte de Mille, proprietarul a două mari cotidiane și unul dintre oamenii cei mai influenți ai țării. Păstăna !

— Ah ! strigă Ana. De aceea voia el adineauri pe bulevard să se arunce în Dunăre !

Max Thuringer bolovăni ochii.

— Voia să se arunce în Dunăre ? ! Dar n-a făcut nici un rău, din contra ! De ce să vrea să se încece ?

Ana fu confuză.

— Nu ! Nu să se încece. Era, așa, din fericire.

— Ei bine, se aruncă cineva în apă cînd e fericit ? Curios chip de a-ți manifesta fericirea ! Du-te și spune-i că domnul Bernard și cu mine îi strîngem mîna și îi mulțumim pentru serviciul ce ni l-a făcut. Și să nu se mai gîndească să se arunce în Dunăre !

Ana alergă la bucătărie. Adrian era în odaia lui, unde își schimba hainele, ca să se ducă la Avromache. Ea îi dădu scrisoarea și, brusc excitată, îl cuprinde în brațe și îl sărută pe obraz. Scrisoare și sărut, dar mai ales acesta din urmă, făcură pe Adrian să simtă că i se sfîrșise puterile. El se întinse pe pat și închise ochii. Văzîndu-l atît

de pasiv, ea îl mai sărută o dată și fugi ca o căprioară, speriată de propria ei îndrăzneală.

Adrian înțelese, din felul cum Ana îi adusese scrisoarea, că stăpînii lui au ghicit totul, dar aceasta îl lăsă aproape indiferent. Chiar și scrisoarea, care îl intriga mai mult decît orice, uită un moment s-o citească, copleșit de pasiunile ce i le răvășise sărutările neașteptate ale Anei. De astă dată, contactul corpului și mai ales acela cu totul nou al buzelor ei, nu-i mai comunicau fericirea ideală de todeauna, ci o nevoie imediată de a o răsturna pe pat și de a face din ea ce făcuse din Iulia.

„Și pe urmă ? se întrebă el. Pe urmă voi avea două Iulii, dar nici o plăcere divină !”

Idcea că însăși Ana nu era în fond decît tot o Iulie. îl disperă. Ce va deveni el în ziua cînd spectacolul acestei frumuseți armonioase nu-i va mai produce decît dorinți trupești, așa cum se întîmpla cu durdulia unguroaică ? În ziua aceea nu numai că n-ar fi în stare să scrie articole frumoase, nici să încerce o descriere literară, așa cum își propunea, dar nu va mai avea nici măcar poftă de a mătura birourile. Va trebui atunci să plece, să-și reia haimanalicul fără scop, nici rezultat. Ce pericol ! Ce-i de făcut ?

Adrian deschise scrisoarea. O clipă, crezu că n-are s-o poată descifra, atît era scrisul de mărunt și încîlcit. Niște purici striviți pe două pagini. Constantin Mille începea astfel scrisoarea :

„Tinerule Adrian Zografi,

După cum vezi, publicăm în prima pagină a Dimineții de azi articolul d-tale În portul Brăilei, aproape fără să ne atingem de el.

Dacă, așa cum presupun, acesta e primul d-tale articol, apoi e strălucit. Felicitările mele ! Scrie-mi dacă ai vreun plan, vreo campanie de dus în această afacere a vătășilor sau altceva privind viața muncitorilor din port, pe care pare s-o cunoști foarte bine”.

! : " . . . : : : : : :

! :

Directorul *Dimineții* îl ruga să se pună în legătură cu reprezentantul local al ziarelor sale, căruia i se trimisese instrucțiuni în acest sens. Adrian putea să se servescă

de telegraf, pentru orice chestiune urgentă. În sfârșit, Mille îi oferea o plată pentru fiecare articol și-l întreba dacă n-ar fi dispus să devie, după un timp de încercare, corespondentul lui la Brăila.

„Correspondent, nu, gîndi Adrian, ducîndu-se repede spre strada Griviței; trebuie să te amesteci fără voie în multe murdării democratice. Dar o serie de articole, da, se poate. Asta nu-mi știrbește independența“.

Și imediat îi trecu pe sub ochi titlul general al acestei serii de articole: *Lipitorile portului*. Suna bine. Apoi, cîteva subtitluri: *Cine sunt vatașii*; *Robie modernă*; *Misterele bunișei cu două capacități* (dintre care una sărăcește pe armator, iar cealaltă îmbogățește pe „credinciosul“ lui magaziner); „*Patriotismul*“ *autorităților noastre*; *Omul din port în fața elevatorului*; *Datorii democratice*.

Adrian vedea cu precizie materia pentru o duzină de articole. Ardea deja de nerăbdare să scrie pe cel dintîi, care ar fi un fel de *Introducere*. Cititorul trebuia familiarizat cu unele generalități ignorate de marele public, ca să fie scutit mai tîrziu de explicații plictisitoare.

„Și, de astă dată, voi semna cu numele meu întreg, își zise el. Azog, care miroase a cyreu, și nu ții să încaseze altul o trînteală ce mi-ar fi destinată, dacă într-adevăr campania mea ar avea o astfel de urmare“.

Ajungînd în strada Carantinei, Adrian întîlni pe Ion Rizu, anarhistul, a cărui mină îl înspăimîntă. Bietul băiat se vedea bine că era tuberculos. Adrian nici nu îndrăzni să-l întrebe cum o duce cu sănătatea. Rizu îl felicită pentru articol

— Dai dovadă de frumos talent. Intri în lupta socială, arătînd de la început că ești o forță. Pe cînd eu, nu fac nici o ispravă. Ba da! mor de flizie galopantă. Dar n-am să aștept pînă voi cădea din picioare. Am s-o scurtez. Înainte însă de a sfîrși, am să-mi arăt și eu colții domnilor acestora care își bat joc de omul fără apărare.

Ei făcură o bucată de drum împreună. Adrian profită de un moment favorabil ca să-i strecoare doi poli în buzunarul hainei, apoi îl părăsi, promițîndu-i să vie într-o zi să îl vadă.

Cînd intră în atelierul cizmarului, mai mulți tovarăși tocmai îl întrebau pe secretarul sindicatului cine era „acest Azog ?“.

— Iată-l pe Azog ! strigă Avramache, strîngînd viguros mîna lui Adrian. Bravo băiete ! Ne-ai făcut mîrț pe toți, iar pe unii i-ai pus cu botul pe labe ! Reprezentantul *Dimineții* a fost adineauri aici, ca să ne spună că la ora nouă nu se mai găsea un număr în tot orașul și că a cerut telegrafic încă cinci sute de foi. E un succes fără precedent pentru gazetă. Încă vreo cîteva articole la fel și *Dimineața* devine pîinea zilnică a hamalului din port. Dar să nu-ți faci nici o iluzie în ce privește rezultatele. Tot unui organ burghez, îi aduci cititori, ceea ce creează o confuzie de spirite. Și dacă într-o zi vei avea poștă să faci pe Don Quijote în coloanele aceleiași *Dimineți*, ai să vezi ce fel de picior în... dindărăt ai primi de la „tovarășul“ Mille.

— Ca și cum tovarășii autentici n-ar fi capabili să-ți facă la fel ! Cel puțin, o lovitură de picior burghez nu te doare la inimă. Dar, ia spune-mi mai bine, cum stai cu trimiterea la urmă ?

— Ah, nu știi ? Ei bine, neputînd să-mi termin toate afacerile în termenul de trei zile ce mi-a fost acordat, am făcut o cerere de prelungire pentru încă trei zile, care mi s-a admis.

— Apoi, o să urmeze o prelungire la calendele grecești, zise Adrian.

— Asta nu ți-o garantez, dar ceea ce e sigur și care mă bucură enorm, e că acum n-am să mai plec fără să fi împușcat cîteva rațe în bălți. Plăcerea asta voi avea-o la sfîrșitul săptămîinii, duminică dimineața în zori. Dacă mai ții să mă însoțești, vino să te culci aici sîmbătă seara. La două dimineața vom fi în luntre. La înapoiere, înainte de amiază, te voi prezenta poporului sindicalist : „Iată pe Azog al vostru !“ Și îmi voi lua rămas bun.

Adrian acceptă și plecă. Nevoia de a-și scrie articolele cît mai repede îl făcu să-și neglijeze treaba două zile de-a rîndul. Departe de a-l certa, Ana veni de mai multe ori pe zi în camera lui, ca să-l mîngîie. Ea se gătea cu toate zorzoanele care știa că-i plac lui Adrian, punca bluzele cele mai transparente și mai ales îi plăcea să zăbovească lîngă el dimineața, abia ieșită din pat, cînd mirosul

În goliciunea pe jumătate ascunsă a corpului ei zăpăceau capul adoratorului. Dealtfel, chiar și ea își cam pierduse capul, de cînd Adrian se revelase gazetar de talent.

El scrisese două zile și două nopți, odihnindu-se foarte puțin și mincînd mai nimic. În schimb, bea multe cafele și fuma ca un turc.

Dezmierdările Anei nu-l scoaseră din hotărîrea lui de a o păstra „sublimă”. Și ea, gingaș cinstită, nu depășea limitele cele mai înaintate ale nechibzuinței femeiești, în cluda dorințelor ei secrete. Dar virtutea ei nu mai atîrna acum decît de un fir de păr, pe care Adrian putea să-l rupă în orice moment.

VII

Adrian își termină articolele sîmbătă seara, le expedie și se duse la Avramache, unde se simți așa de obosit încît adormi îndată după masă, înainte de apusul soarelui.

Era în ultimele zile ale lui septembrie, în plin cules al porumbului. Cele dintîi sute de căruțe de porumb, venind din interiorul județului și sosind pe piața Brăilei, erau luate cu asalt ca pîinea caldă, de către exportatori, deși nu mai rămăsese nici un loc unde să le înmagazineze. Le descărcau pe pavajul portului, de-a lungul cheiurilor, formînd enorme grămezi în șiruri nesfîrșite, peste care se aruncau noaptea țoluri.

Cizmarul vînător și tovarășul lui, servitorul jurnalist, defilară în zorii zilei pe dinaintea acestor nenumărate grămezi de porumb, deasupra cărora se vedea, ici-colo, dormind un păzitor de noapte. În momentul de a se urca în luntre, vederea lor fu izbită de o masă informă de fierărie uriașă care se profila la orizontul cenușiu, departe, în susul fluviului. Semiobscuritatea ce domnea, precum și pădurea de catarge și de coșuri de vapoare te făceau neputincios să definești natura acestor aparate monumentale, dar cei doi prieteni bănuiră adevărul.

— Nu crezi tu, zise Avramache, că acestea sunt în sfîrșit elevatoarele plutitoare? În cazul acesta, au fost aduse pe nesimțite, tîrziu, astă-noapte, căci nimeni nu mi-a vorbit de ele aseară. Nu s'a știut absolut nimic de posibilită lor sosire, altfel, în momentul de față, cheiurile ar fi în-

iesate de lume. Oricum, haide pe Dunăre. De acolo vom putea privi în voie. Și, atunci, vom vedea dacă ne mai putem gândi la vânătoare sau va trebui să ne întoarcem și să alergăm la... arme !

Portul era pustiu. Din distanță în distanță, o santinelă cu baioneta la armă se plimba somnoros. Pe vreun șlep, o pompă de mână scotea apa din fundul vasului, tulburînd făcerea nopții cu clămpănitul ei ritmic. Pretutindeni, lumini roșii și albe ale vapoarelor. Răsfrîngerca lor șerpuită pe suprafața netedă a fluviului, se pierdea la infinit.

Adrian și Avramache vîsliră în sîsul apei, apoi se depărtară în larg. Cînd fură la vreo două sute de metri de țăintă, zorile albe le îngăduiră să se convingă de trista realitate. Se aflau, într-adevăr, în fața celor trei elevatoare așteptate. Se putea vedea deslușit forma lor deosebită de aceea a elevatoarelor care funcționau în docuri. Erau mai mari, cu duble turnuri înalte și cu mici punți transversale. Aspect hidos. Adevărate mașini ale nenorocirii.

-- Zadarnic să mai înaintăm, zise cizmarul lui Adrian, leare vîslea. Hai să ne pregătim de război.

Dar Adrian vîslea mereu. Zărise o barcă fără vîslaș, nici vîsle, care se lăsa dusă de cursul apei, venind din direcția elevatoarelor. El voia să-i taie drumul și să vadă dacă era într-adevăr neocupată.

-- Caută s-o apuci în treacăt, șopti Adrian tovarășului său, am s-o abordez cît mai aproape. Vezi, ai zice că nu-i nimeni în ea. Ce-o mai fi și asta ?

Puțin mai tîrziu, cele două bărci se izbeau ușor, se apleau și se lăsau tîrîte de curent. Din fundul luntrei ce părea a fi goală, un om lungit ridică capul și zise, cu o voce surdă :

— Nenorocire vouă, afară numai dacă nu sunteți de la poliție !

— Ion Rizu ! strigă Adrian. Ce faci tu aici ?

— O-o-oh ! genu dureros anarhistul. Tu ești Adrian ? Ce sinistru întimplare te aduce aici ? Fugiți, prieteni, părăsiți-mă, depărtați-vă de barca mea ! O fringhiuță în luntre se desfășoară de pe ghemul ei și va provoca peste o clipă o explozie pe unul din cele trei elevatoare ! Eu o să mă duc în Dunăre, dar voi o să fiți prinși și o să plătiți în locul meu !

— Nu, Ioane ! răzni Adrian. Nu face asta ! N-o să plătim numai noi, ci întreaga mișcare muncitorească ! Unde e sfoara ? Taie-o repede !

În clipa aceea, o puternică detunătură zgudui văzduhul.

— Trăiască anarhia ! strigă Ion Rizu, și imediat dispăru în apă.

— Cine e omul acesta ? întreabă Avramache, luându-și capul în mâini.

Luminile tremurînde ale vapoarelor nășteau și mureau în undă, odată cu alunecuşul liber al celor două luntre. În timp ce aurora făcea ca pînza fluviului și creștele sălciilor să se arginteze din minut în minut. În liniștea universală, goarna pichetului de grăniceri sună alarma. Imediat, un motor începu să sfornăie și o șalupă porni în goana mare în direcția eroilor noștri, singurii vizibili pe întinsa nuditate a Dunării. Ei fură repede ajunși, iar barca lor, agățată de șalupa ocupată de un sergent și doi soldați.

Acum era ziuă. Adrian și Avramache păreau împietriți. Sergentul sări în luntrea lor, pe care o scotoci cu privirea.

— Cine sunteți ?

— Niște vînători, după cum poți vedea, răspunse Avramache, arătîndu-i pușca cu două țevi și toate dichisurile.

— Dar barca asta goală, ce-i cu ea ?

— Acolo ai să găsești ce cauți, zise Adrian, dar omul care era în ea s-a înecat. S-a aruncat în apă, în momentul exploziei, pe care ne-a declarat că el a provocat-o. L-am cunoscut bine pe omul acesta, era un anarhist.

Sergentul păru satisfăcut.

— Bine. O să povestești toate astea la Căpitănia portului.

O jumătate de oră mai tîrziu, două escadroane ale regimentului unsprezece cavalerie ocupau toate drumurile care duceau la elevatoare. Cel dinamitat de Rizu nu suferise decît la punte ușoare stricăciuni. O populație nevinovată, alarmată de vestea atentatului, avea să sufere consecințe mult mai grave. Ea năvăli în port, unde poliștii nerozi și zăpăciți de spaimă o brutalizară fără milă.

Ori, cum era duminică, oamenii se plimbau liniștiți. Familii întregi, cu socri, bunici și plozi, plecaseră dis-de-dimineață să vadă „elevatoarele pe care un anarhist le-a încercat”. Natural, se spunea asta cu multă simpatie pentru om și pentru fapta lui, cu atât mai mult cu cât Ion Rizu plătitese cu viața actul lui de răzbunare. Și mulți fură dezamăgiți, când aflară că „bomba” nu făcuse decît o pauză... „în apă!”

— Mai mare daraua decît ocaua, spunea fiecare. Ce trebuia să scoată armata pentru nimica toată!

Trebuia totuși s-o scoată. Căci pe lângă hoinarii ce veneau în port din simplă curiozitate, mai erau și hamalii cărora sosirea mașinilor le umpluse inima de groaznică ură. Și oamenii aceștia nu glumeau. Dacă vreo mică dintre ei nu mai purtau cușit, aproape toți ceilalți îl purtau încă, deși erau imblinziți de morala socialistă. Și acum nu se mai era unul singur care să nu fie solidar cu soarta tuturor.

Spăimățile se mai inveninau și din cauza arestării lui Avramche și a lui Adrian, despre care nu se știa nimic precis. Se zvonise că fuseseră „groaznic bătuți”, „puși în lanțuri” și pe cale de a fi trimiși la București. Li făceau să treacă drept „complici” ai anarhistului. Se găsisse asupra lor „arme”. Ca o culme a prostiei, poliția asediase localul sindicatului, unde o percheziție sălbatică nu mai lăsase nici urmă din ce fusese contabilitate și casă; o parte o distruseră pe loc, cealaltă o luase fără nici un fel de formalitate.

Astfel, greva generală a portului se declară singură și cu totul pe neașteptate. Rămăși fără conducători, miile de muncitori se duseră să-și arunce greutatea și volumul pe toată întinderea portului, unde se lungiră la soare și nu se mai mișcară. La venirea nopții, masa de corpuri omenești rămase neclintită. Ea mai veniră și femeile, ca să aducă bărbaților hrană, tutun, o haină mai groasă, ca să pot treacă noaptea. Ele nu-i părăsiră decît atunci cînd trebuia să se ducă acasă ca să îngrijească de copii. Și dacă bărbații dădură dovadă de un calm perfect, cel puțin la început, femeile lor, în schimb, fură de o agresivitate puțin obișnuită. Ele se duceau și veneau numai cu cîrdul, și vai de polițistul care le ieșea în cale. Era strașnic scărmanat.

Această ocupare a portului de către o mulțime liniștită, nu plăcu deloc autorităților. Primele două zile, prefectul se arătă tolerant, neînchipuindu-și că o astfel de glumă putea să dureze, apoi, sub asaltul armatorilor care spumegau de mânie și văzând pe hamali că începeau să se instaleze de-a binelea, cu pături, perne și oale, el veni să asiste în persoană la formarea echipelor trădătoare, pe care vâtafii se declarau în stare să le alcătuiască. Se făcu apel la toți acei care voiau să muncească, și mare fu mirarea când se văzu câtă lume venise să se înscrie. Dar, de îndată ce „poștele” începură munca, brusc, numeroase fluierături răsunară din toate părțile, și atunci se asistă la un spectacol de necrezut: o parte dintre muncitori arunca în Dunăre pe cealaltă parte, cu vâtafii în frunte și cu sacii de grâu pe deasupra lor.

Nici o arestare nu putu fi făcută, autorii acestei isprăvi dispărând imediat în mulțime.

Astfel erau lucrurile miercuri, înaintea prânzului, când un eveniment neprevăzut veni să întărească curajul greviștilor și să-l dărâme pe acela al autorităților. Toate gardurile fură acoperite de afișe purtând textul următor, cu litere de o șchioapă:

Muncitori din orașele dunărene! Citiți în ziarul Dimineața, cu începere de mâine, joi 2 octombrie:

LIPITORILE PORTURILOR

de Adrian Zografi, fost hamal în portul Brăilei, care descrie greaua existență a robilor sacului și dezvăluie cruzimea exploatatrilor lor.

Urma enumerarea a câtorva subtitluri din seria de articole. Iar în Dimineața, din aceeași zi un fulgerător articol de fond, semnat de Constantin Mille, soma guvernul să pună imediat în libertate pe cei doi deținuți, dintre care unul era secretarul organizației sindicale, iar celălalt „chiar corespondentul ziarului”. Încercarea „stupidelor autorități locale” de a amesteca pe acești oameni într-un atentat al cărui autor era perfect cunoscut, nu putea fi decât „o provocare polițienească de cea mai ordinară specie”. Ea putea să ducă la „conflicte sângeroase”, care trebuiau

evitate cu orice preț. Muncitorii nu cereau decât suprimarea vătafilor, „lipitorile lor”. Dacă politica nu și-ar da osteneala să susție pe „acești bătărași ai colegiului al treilea”, muncitori și armatori s-ar pune de acord fără nici o dificultate. Autoritățile să binevoiască, deci, să respecte legea. Fiecare ceas de grevă, în condițiile actuale, ruinează economia națională.

Atât ziarul cât și afișele inundară portul. Furnicarul omenesc le devoră. Primele efecte ale acestei viguroase campanii, care se anunța bogată în revelații neplăcute, nu întârziată să se producă. Sediul sindicatului fu predat muncitorilor, iar Adrian liberat chiar în seara aceea, pe când Avramache era expedit în timpul nopții la locul lui de origină. A doua zi, Dimineața fu smulsă din mâinile vânzătorilor. Și o mare întrunire se organizează singură, la Casa muncitorilor.

Adrian apărură în tribună, cu vânătăi pe obraz, și povesti, în urletele de indignare ale asistenței, cum el și Avramache fuseseră bătuți cu o vână de bou în beciul poliției, în timpul celor trei zile de arest. Cizmarul nu mai putea să se ție în picioare, fiind numai răni peste tot. A trebuit să fie transportat la gară. Drept hrană, nu li se dăduse, în tot timpul deținerii, decât o bucată de pâine pe zi și apă. Ziua și noaptea călăii lor veneau, la fiecare două, trei ceasuri, să-i schingiuiască și să le ceară, amenințându-i cu moartea, să declare că erau complicitii anarhistului înecat.

— Nu mai credeam să scăpăm cu viață din mâinile acestor brute cu față omenească! conchise Adrian.

Numeroase voci strigară că „trebuie pus foc prefecturii de poliție”. Adrian sfătui pe toată lumea să fie calmă.

— Ați văzut, zise el, cui servesc violențele. Nenorocitul de anarhist și-a dat viața ca să recolteze o satisfacție absurdă, o detunătură, dar ne-a predat pe noi toți unei represiuni care, fără gestul lui nebunesc, ar fi fost evitată. El îndemnă pe muncitori să contribuie fiecare la întărirea organizației și anunță, pentru duminica următoare, sosirea celor doi șefi sindicaliști, Gheorghiu și Cristin.

Mai mulți muncitori luară cuvîntul, ca să facă apel la solidaritate. Deși debutanți, știură să vorbească cu multă îndrăzneală și fond, expunînd limpede drepturile și datoriile lor. Adrian fu surprins. Tribuna nu îi intimidă cu pe el, deși îi considera inferiori lui.

La propunerea lui moș Ștefan, adunarea ceru lui Adrian să accepte secretariatul organizației. El se codi.

— Mai întîi, nu-mă pricep la contabilitate, și apoi nu-mi place să fiu salariatul vostru. Totuși, am să vin în fiecare seară, timp de un ceas sau două, ca să mă ocup de nevoile sindicatului, după cum făcea și Avramache.

Întîia săptămîină de grevă se termină printr-o dispariție generală. Singură casa Thuringer avea șase vapoare care așteptau în port să fie încărcate cu grînc. Cît despre Carnavalli, în afară de necazul de a nu-și putea încarca vasele, mai pășise o nenorocire tot atît de neprevăzută: o telegramă îi anunța că încărcătura de grîu a două vapoare sosite la destinație se încinsese pe drum și fusese respinsă de client.

Din partea muncitorilor, nevoia de a ajuta pe cele mai multe familii rămase fără mijloace de trai, obligă comitetul de grevă să intre în fondurile depuse la casa de economie. Dar fiecare știa că nu se poate merge departe cu aceste fonduri.

Accasta era situația cînd, luna următoare, autoritățile, ca să dea satisfacție exportatorilor, puse în mișcare cele trei elevatoare, fiecare mașină lucrînd sub paza unei companii de soldați.

Slabă satisfacție și prost rezultat, față de riscurile pe care această îndrăzneală le comporta. Un elevator încărcat optzeci de tone pe ccas. Era a treizecea parte din puterea de muncă manuală a portului. În momentul în care situația arăta limpede că totalitatea randamentului mașinilor era de zece ori insuficientă, munca celor trei elevatoare, torcînd ca niște pisici în mijlocul a vreo șaiszeci de vapoare la ananghie, făcea impresia penibilă a unui om care s-ar trudi să umple un butoi de apă, servindu-se de o lingură. Hamalii aveau dreptate să facă haz de această jalnică încercare a dușmanilor lor de a-i îngenunchea.

Pri, autoritățile se bizuiseră tocmai pe o demoralizare, apoi pe o discordie și o înfrângere a sindicaliștilor.

— O să vedeți ce dezertări compacte se vor produce în rândurile lor, după o singură zi de muncă mecanică! Așigura prefectul, acasă la Thuringer, în ajunul acestei demonstrații ridicole.

El făcea pe grozavul, fiindcă dumineca precedentă reușise să zădărnicească întrunirea proiectată în oraș, interzicând închirierea oricărei mari săli publice și trimițând la ună pe cei doi propagandiști. Gheorghiu și Cristin, la sosirea lor în gara Brăilei. Adrian putu totuși să ia contact cu acești doi oameni, care îl înștiințară că un ajutor moral și material va sosi pe curând greviștilor din partea Internaționalăi Muncii de la Amsterdam.

Ca să evite o eventuală dezamăgire, Adrian păstră pentru el această minunată știre. Dar, joi seara, a patra zi de muncă cu elevatoarele, o depesă din București aducea confirmarea neașteptatului ajutor, precum și textul salutului Internaționalăi către greviștii din Brăila.

Adrian voi să tipărească afișe cu acest salut. Toți tipograful din oraș îi răspunseră că poliția le interzicea executarea unei asemenea lucrări pentru sindicaliști. El plecă pe loc la Ploiești, de unde se întoarse a doua zi de dimineață, ducând în spărare un mare rulou de afișe. La prînz, acestea erau placardate. Se putea citi, la sfîrșitul unei entuziaste exaltări a solidarității muncitorești, următoarea telegramă din Amsterdam :

„În numele lucrătorilor de transport din lumea întreagă, Internațională Muncii trimite salutul ei frățesc camarazilor hameli din Brăila, în luptă cu monstrul capitalist, și îi asigură de întreg concursul ei moral și material. Ea a luat toate dispozițiile pentru ca orice vas încărcat în timpul grevei să fie boicotat la sosirea lui la destinație. Trăia, că hamalii din Brăila ! Trăiască socialismul !”

Și ca să le taie adversarilor pofta de a pretinde că telegrama aceasta ar fi o ficțiune, Adrian termină afișul cu următoarea declarație : „*Internațională Muncii însoțește depesă de mai sus cu un prim ajutor de treizeci mii lei, care au și sosit și se află în mâinile Comitetului Central din București*”.

În după-amiaza aceleiași zile, o manifestație cum nu mai văzuse încă Brăila, parcurse în tăcere străzile principale ale orașului. Poliția încercă s-o împiedice de a trece prin centru, dar fu debordată de un val omnesc de aproape zece mii de suflete, în fruntea căruia se putea vedea un bătrîn ducînd în brațe o litografie încadrată cu pînă roșie și reprezentînd pe Cuza-Vodă, al cărui legendar spirit de dreptate părea să fie cu totul la locul lui în această manifestație.

Seara, mulți hamali se îmbătară de bucurie. Aveau acum ferma convingere că victoria lor era sigură, căci o putere nevăzută îi proteja de departe. Într-o circumstanță, unde moș Ștefan fu tirat cu sila, cîțiva muncitori cerură fostului rahagiu să le explice ce era această „Internațională“, care avea atîția bani încît putea să trimită la toți greviștii din lume. Răspunsurile puțin limpezi ale bătrînului nu-i satisfăcură ; unul dintre ei își dădu cu părerea :

— Trebuie să fie un fel de stat, „Internaționala“ asta, își arc tarapanaua ei ! Cu siguranță !

— Și a „boicota“ ? îl întrebă un hamal. Ce-i asta să „boicotezi“ ?

— Este să împiedici un vapor să intre în port, zise moș Ștefan, la noroc.

— Nu ! făcu muncitorul. Eu cred că înseamnă să-l confiscezi cu totul și să-l vinzi în folosul greviștilor !

La aceste superstiții, privind puternica și misterioasă „Internațională“, veni să se adauge o alta privind legile atmosferice. În ultima zi a acestei a doua săptămîni de grevă, un uragan se abătu asupra portului. El fu cu adevărat dezastruos pentru armatori și providențial pentru greviști. Căzu ca un adevărat trăsnet din senin. Ploaie și furtună surprinseră elevatoarele în plină activitate. Cu mare greutate, marinarii reușiră să închidă gurile hambarelor. Capacele și țolurile le erau smulse din mîini, pe cînd trombele de apă inundau grînele depuse în pîntecul vaselor.

Elevatoarele suferiră stricăciuni grave. La magaziiile de grîne, acoperișuri întregi fură smulse ca niște simple găteje. Cît despre marfa vărsată pe pămînt, ea se trans-

Formă într-o baltă vastă cît portul, în care zăceau sute de tone de porumb, grîu, ovăz, orz, secară, fasole, mei etc.

În ziua aceea, sindicaliștii evlavioși se duseră să aprindă proase lumînări înaintea Domnului și să-i mulțumească pentru ajutorul lui, mai eficace decît acela al „Internationalei”. Căci era vorba de un dezastru ce punea virf laturor amărăciunilor cu care erau adăpați exportatorii din Brăila, de două săptămîni încoace. Consecințele aveau să se vadă imediat.

Lunea următoare, a treia luni de grevă, portul avea aspectul unui oraș devastat și părăsit. Vreo sută de bieți derbedei, recrutați în grabă, se tîrau de colo-colo, înotînd într-o papară de cereale care acoperea o întindere de mai multe hectare. Ar fi trebuit să se mobilizeze pe loc cîteva mii de brațe capabile de a repune în valoare această mare cantitate de grăunțe vătămăte.

Fără știrea și pe deasupra capetelor autorităților, ce-și arogasem dreptul de a duce tratativele, frații Thuringer, Carayvili și mulți alți armatori rupseră consemnul și cerură organizației sindicale să ia în mîna formarea și conducerea echipelor de lucru. Aceasta însemna înlăturarea pur și simplu a unei părți de vătăfi.

Comitetul grevei puse muncitorilor întrebarea dacă trebuia acceptată această jumătate victorie sau respinsă. Adrian pledă pentru compromis. Autoritățile sufereau o înfrîngere care le obliga să se dea la o parte. Atunci lupta avea să fie mult mai ușoară. Cu un sindicat recunoscut de majoritatea armatorilor, mai mult de jumătate dintre vătăfi erau învinși. Restul putea să fie învins la prima ocazie. Și era foarte posibil ca înlăturarea să se facă fără luptă, cîei casele exportatoare n-ar fi întîrziat să constate avantajele pe care le-ar avea înțelegîndu-se cu delegații sindicelui.

Contractele fură semnate în chiar după-amiaza acestei luni. Pe a doua zi portul își reluă activitatea lui febrilă în cîntecul *Internationalei*.

Dar lucrurile nu mergeau bine deloc.

O bozitură grea fusese dată comerțului de cereale. Imobilizarea totală, timp de cincisprezece zile, a unui port de însemnătate Brăilei, în momentul în care zeci de mii

de vagoane de grâne se îndreptau spre el, pe apă și pe uscat, cauzase pierderi ireparabile. Marfa vîndută și predată de producător, neputîndu-și găsi scurgerea naturală, a trebuit să fie aruncată acolo unde evenimentele au surprins-o. Mici porturi dunărene, gări și halte erau năvălite de mari stocuri de cereale, descărcate în saci sau vărsate pe țoluri. Le acopereau sumar cu cîteva rogojini și le părăseau, expuse furtunilor și intemperiilor.

Astfel, o întreagă recoltă fu vătămată de ploii. Ori, în lungile călătorii maritime, grînele nu suportă mai mult de optsprezece pînă la douăzeci la sută de umiditate. Această cifră depășită, ele fermentează, mucesc, sau, ca să întrebuițăm termenul consacrat, se încălzesc, mărimdu-și uneori volumul pînă a provoca dislocarea vasului în plină mare și, deci, pierderea lui.

Ca să se remedieze în parte acest mare neajuns trebuia să se procedeze la uscarea întregii cantități de cereale udate, operație care se face cu lăpata, la soare, și care durează multe zile. În mijlocul lui octombrie, așa ceva e peste putință. S-a încercat, totuși, sub un cer de plumb, dar umezeala permanentă din aer a făcut ca rezultatul să fie aproape nule. De unde, reducerea afacerilor, nerespectarea angajamentelor, procese, falimente.

În noiembrie, cînd de obicei exportul e în toi, portul somnola într-o mare tristete. La șase decembrie, dată la care companiile de asigurare încetează să mai garanteze navigația fluvială, ultimele vapoare încărcate lăsară drumul Mării Negre, fugind de riscul încheturii. Portul luă atunci fizionomia lui hibernică, înainte de a fi putut să verse mîile de tone de cereale pe care umezeala le consuma prin magazii și pe cheiuri.

VIII

Mîndrul gentilom italian, Luigi Carnavalli, după ce cu multă voioşie a distribuit salariul pe două luni ca gratificaţie anuală numerosului său personal, se omorî în ziua de 31 decembrie a acestui an. O servitoare drăgălaşe, cu ochii plini de lacrimi şi cu capul îmbrobodit, veni să anunţe fraţilor Thuringer groaznica ştire, cinci minute după sinuciderea generosului ei stăpîn, a cărui somptuoasă locuinţă se afla numai la două sute de paşi de aceea a exportatorilor germani.

Fraţii Thuringer se arătară foarte puţin mişcaţi. Răsturnaţi în vastele lor fotoliuri, fumînd groase trabucuri, noutatea adusă de servitoare nu făcu decît să le mărească uşor paloarea de pe frunţile lor îngheţate de săptămîni întregi de perspectiva unei soarte asemănătoare celei a armatorului care îşi rezolvase toate dificultăţile, trimiţîndu-şi un glonte în tîmplă.

— Nimeni n-ar fi bănuit aşa ceva ! gemu servitoarea. Azi-dimineaţă ne dădea fiecearuia bacşişul obişnuit de fiecare An nou, făcea tot felul de glume, şi cînd colo, te ulţaţi-vă ce „clocea“ în cap !

— Ah ! făcu d-l. Max. V-a dat bacşişul de An nou ? Bine că a putut să facă şi asta !

Servitoarea plecă, indignată.

— Ai văzut cu ce nepăsare au primit vestea ? zise ea lui Adrian, care o însoţea la locul dramei. Totuşi, d-l

Luigi era cel mai bun prieten al lor. Doamne, ce inimă rece au bogații ăștia !

— N-o au chiar așa de rece, răspunse Adrian, numai atât că alde Thuringer stau și ei prost de tot.

— Crezi ? Atunci sindicaliștii tăi sunt buni de spînzurat, căci de la ei ni se trag toate nenorocirile !

Adrian n-avea poftă să discute cu camarista afacerilor sindicaliștilor. El se gîndea cu tristețe la omul de inimă care își zburase creierii și pe care îl stimase. Pe cînd mergea, înotînd în zăpadă pînă la genunchi, figura fină, inteligentă, a nenorocitului armator îi apărură sub toate aspectele pe care i le cunoscuse. Acum avea să o vadă înțepenită de moarte.

Parchetul nu sosisese încă. Servitorime de prin împrejurimi staționa în fața casei, neîndrăznind să intre. Un valet al mortului făcea de santinelă pe pragul vestibulului. Văzîndu-l pe Adrian, începu să plîngă cu hohote și îl conduse în camera sinucisului. Carnavalli se omorîse culcat în pat. Capul, înclinat pe dreapta și atîrnînd afară din pat, nu lăsa să se vadă rana. Brațul care trimisese glonte ucigaș sta spînzurat deasupra covorului, unde revolverul zăcea într-un lac de sînge. Chipul mortului era alb și liniștit. Nici o urmă de convulsii. Pe masa de noapte, trei scrisori.

Adrian nu aruncă decît o scurtă privire asupra acestui tablou sîngeros, și întoarse repede spatele. Examină în treacăt dormitorul, traversă cîteva alte camere și plecă ducînd cu el imaginea unui interior supraîncărcat de mobile luxoase, de oglinzi de Veneția, de covoare și de tablouri pe care n-ar fi putut să le evalueze.

„S-a omorît omul acesta, oare, fiindcă nu putea să trăiască decît înconjurat de întreg fastul ce se vede ?” se întrebă Adrian. Căci valetul îi spusese că stăpînul lui ar fi fost nevoit să se despartă în curînd de această locuință princiară și de tot ce conținea.

„Ei bine, nu se poate concepe o frumoasă existență decît legîndu-ți zilele de mobile scumpe și de numeroase ziduri ? Un splendid animal omenesc așa cum era Carnavalli, bogat de sănătate și de spirit, avea el nevoie să-și condiționeze ființa de posesia unor valori așa de meschine ?”. Adrian era incapabil să-și închipuie cum aseme-

Ea aberații puteau măcar să atingă un creier sănătos, o inimă voioasă.

Totuși, el nu avu dispreț pentru cel sinucis.

„Desigur, nu știu încă decât puține lucruri despre viața vieții, își zise el. Trebuie să existe oameni în ochii cărora mândria ține un loc mai mare decât toate valorile reale ale vieții. Păcat“.

Adrian își aminti de învinuirea pe care servitorimea lui Carnavalli o adusese sindicaliștilor de a fi responsabili de ruina câtorva armatori. Era o parte de adevăr în afirmația asta, și el se simți vizat cel dintâi. Un sentiment de neliniște îi strânse inima, la ideea că soarta italianului ar putea să fie rezervată și fraților Thuringer. Mașinal, Adrian luă direcția portului, luptând cu greu împotriva unei zăpezi care cădea fără încetare de două zile. N-avea nimic de făcut acasă, unde figura îngrijorată a Ancei îl urmărea cu o expresie de tristețe aproape intolerabilă. Dealtfel, toată casa părea scufundată într-un fel de doliu, și Ana nu-i mai spunea tot ce se petrece.

Știa, cu toate astea, că frații Thuringer au fost nevoiți să vândă toate stocurile avariate pe prețuri dezastruoase, și că acum toate speranțele erau puse în ultimele încărcări plecate la sfârșitul lunii.

Această incertitudine economică a vieții burgheze celei mai învidiate puse lui Adrian mari probleme de conștiință. Subrezimea așezărilor oricărei existențe omenești îi apăru ca un adevăr elementar. De ce dar oamenii se împărțeau în bogați și săraci și se sugrumau între ei, în loc să se armeze cu toții împotriva dușmanului comun: lipsa, mizeria? Nu prin solidaritatea de clasă se va ajunge a se combate cu eficacitate acel flagel social, ci printr-o solidaritate universală. Căci o clasă socială victorioasă va crea oricând nedreptăți și va arunca în mizerie alte straturi sociale. Ori, nu aceasta e suprema țintă morală a omenirii.

De fapt, Adrian nu prea vedea unde era această faimoasă solidaritate de clasă pe care socialismul o atribuia bogaților și o dădea ca exemplu celor dezmoșteniți. Ea era numai aparentă, efemeră, platonicească. În realitate, burghezi și proletari sufereau de aceleași vicii, erau roși de același egoism. El asistase la uneltirile ascunse ale

firmelor „amice“, care făcuseră totul ca să-l ruineze pe Carnavalli și al căror cuvînt de ordine era acum să facă gol în jurul Casei Thuringer, ce se clătina. Dușmănia caselor rivale, stîrnită de introducerea elevatoarelor și de acceptarea delegaților sindicalisti în locul vătăfilor, adărase armatorilor germani și lui Carnavalli neajunsuri care le-au atras ruina. Și doar, acești dușmani de astăzi erau prietenii de ieri, frați din aceeași clasă. Unde era solidaritatea ?

În cursul lunii următoare, Casa Thuringer își închise birourile, concediind tot personalul. Iulia, presimțind mizeria, plecă ea singură, spunînd că se duce să se mărite în satul ei. Ana fu mulțumită și, la rîndu-i, închise ușa la toată lumea. Storurile ferestrelor de la stradă fură lăsate. Intrarea principală fu zăvorîtă și soneria suprimată. Locuința luă înfățișarea austeră a unui pensionat de fete.

În calmele zile ale unei frumoase ierni bogată de soare și de praf de diamant, doar bieții furnizori de merinde mai continuau să-și strige marfa dinaintea porții de serviciu, mirîndu-se că nu mai erau primiți ca altădată. Ei se făceau semn, de la fereastra bucătăriei, că nu era nevoie de nimic. Ei strigau de departe că nu voiau banii numai decît, stăruiau asupra calității păsărilor sau zarzavaturilor aduse, împodobindu-le cu tot felul de dezmiercări, și adesea nu plecau decît după ce lăsau marfa pe pervazul galeriei cu geamlie.

Astfel, mizeria putu fi suportată, pînă spre mijlocul lui februarie, cînd d-l Max declară într-o zi nevestei lui că nu mai avea o centimă. Nimic. Nici măcar suma cea mai redusă pentru coșniță.

— Și nu poți să te împrumuți la cineva ? îl întrebă ea.

— Nu ! răspunse el. Numai săracii pot să se împrumute, ca să mănînce. Bogații, cînd sunt ruinați, nu le mai rămîne decît să moară.

Ana veni să plîngă pe umărul lui Adrian și să-i repete „acest răspuns de necrezut“ al bărbatului ei.

— Iată-mă revenită la zilele triste ale copilăriei mele, cînd vindeam lucruri din casă și cumpăram pîine !

Adrian, care nu mai primea nici o leafă, îi dădu vreo sută de lei din economiile lui. Ana acceptă fără mofturi. Apoi, fu rîndul lui Hasan lustragiul să-i dea toată agoni-

scala lui, vreo mie de lei. Dar sumele acestea erau niște bogate pentru o casă ai cărei stăpîni schimbau o cămașă de mătase în fiecare dimineață, își hrăneau cîinii cu fripturi și fumau de douăzeci de lei pe zi havane. În curînd, trebuia să aleagă între a fuma sau a mîncea, între cămașa zilnic schimbată și lemnele de încălzit casa.

Max și Bernard Thuringer nu șovăiră un minut : alegeră havana și cele șapte cămăși ale săptămînii. La fiecare două-trei zile, bătrîna Carolina, tîrîndu-și cu greu picioarele umflate, se ducea în oraș ca să vîndă vreun obiect din casă, argintărie sau bijuterie, avînd totodată grijă în asemenea ocazii să-și facă mica ei rezervă de „schnaps”. Frații Thuringer și-o făceau numaidecît pe a lor de țigări. Cît despre cămăși, era mai simplu : mama lui Adrian luase acum obiceiul să spele fără să mai fie plătită.

Dar, într-o zi, domni de la Tribunal veniră să aplice sigiliile pe toate mobilele, pînă la cele mai mici lucruri. Nimic nu mai putu fi vîndut. Nu mai avură nici argintărie de care să se servească. Dar cum nu se mai găseau cine știe ce bunătăți de pus pe masă, nu făcu nimeni nazuri că supă era servită în farfurii crăpate și cu linguri de fier. Uneori, chiar o mînceau în picioare. Apoi, cei doi armatori își aprindeau excelentele lor țigări și, cu paltonul pe umeri, începeau să se plimbe prin casă ceasuri întregi, ca să nu înghețe de frig. Căci puținele lemne ce se aflu erau păstrate pentru bucătărie. În dormitoare nu se mai făcea foc decît dimineața și seara, atît cît trebuia pentru toaletă.

Felul acesta de a accepta nenorocirea, fără un murmur, Adrian îl găsi eroic. N-ar fi bănuit niciodată să descopere atîta stoicism la oameni obișnuiți cu viața ușoară. Ana se arătă mai ursuză, reproșînd în fiecare zi surorilor ei, Hedwig și Mitzi, de a aștepta „ să fie hrănite ca niște trîntori”. Hedwig, rănită, se duse să se bage la stăpîn. Cît despre Mitzi, biata fată descurcă drumul într-un chip cu totul neașteptat.

Foarte lacomă, ea devora tot ce-i cădea sub mîină. Într-o zi, cum nu era nimic de mîncat, descoperi prin birouri niște mostre de grîu, pe care îl fierse cam pe jumătate, înghiți trei farfurii una după alta și muri după

o săptămână. Era o fată de vreo optzeci de kilograme, care cu greu încăpu în coşciug.

Moartea ei ocaziona cheltuieli tragice. Ana părea gata să întrebe pe toată lumea dacă era cu putinţă să-şi îngăduie luxul de a muri pe o asemenea sărăcie. Aşa că singurul care o plinse sincer fu bunul Hasan, căruia mării sîni ai Mitzii îi făcuseră atîta plăcere altădată, cînd se arătau puţin. Tot bietul turc fu acela care scoase pe loc banii necesari înmormîntării.

Puţin mai tîrziu, o altă moarte se întîmplă în casă şi care produse şi mai multă încurcătură. Fu aceea a d-lui Bernard. Cel mai tînăr dintre cei doi fraţi, fire delicată, se împăca greu cu hrana insuficientă şi cu frigul. La sfîrşit, nu mai părăsea patul şi vărsa puţinul ce mîncă. Într-o noapte fu găsit leşinat la closet, unde domnea un ger siberian. Dimineaţa, o dublă pneumonie se declară, care-l ucise în cîteva zile.

Nu se găsi nici un doctor care să-l îngrijească, nici un prieten care să vie să-l vadă pe patul de moarte. El stătu două zile fără sicriu. Adrian şi mama lui putură întruni suma de zece lei, întorcîndu-şi buzunarele pe dos, dar nu era de-ajuns. Atunci, tristul adevăr fu adus la cunoştinţa furnizorilor care veneau să-şi reclame banii ; şi aceştia, uitînd ce li se datora, se cotizară între ei şi înlesniră îngroparea, cea mai săracă ce se poate închipui, a fostului bogătaş armator, Bernard Thuringer. Ei ţinură chiar să-l conducă la locul de odihnă.

— Nu poţi să laşi un om aşa de singur pe pămînt ! spusese barba Stamate.

Acum sărăcia care domnea în casă intră într-o fază nouă. Numărul gurilor de hrănit se redusese la jumătate. Şi iată că în curînd, soţii Thuringer şi madam Carolina, care aveau să continue calvarul, nu mai fură aşa de singuri.

Ştirea groaznicei lor mizerii, răspîndindu-se la mahala, aceleaşi femei nenorocite, pe care Ana le ajutase altădată, veniră acum în ajutorul ei. Ele erau tot aşa de nenorocite ca în trecut, dar săracul ştie şi poate totdeauna să împartă ce are cu cineva mai sărac decît el.

Dealtfel, iarna, cînd munca este aproape inexistentă într-un port ca Brăila, numeroase gospodarii de muncitori le bizuie pe ajutorul neamurilor de la țară, care le aduc ce au : un sac cu mălai ; o ciozvîrtă de porc : o baniță de fasole ori de linte ; slănină, ouă, ceapă, cartofi.

Aceste merinde modeste, uneori de calitate destul de mediocră, fură primite cu recunoștință de Ilămînzii din strada Grădinii Publice, în tot timpul lunii martie. Nu era zi în care o femeie să nu vină să scoată din coșniță partea ei de provizii, în această bucătărie pe care o cunoscuse, cu șase luni în urmă, bogată în mîncările cele mai fine, și care acum era rece și lipsită de toate. Ana nu mai putea să ofere nici măcar un ceai sau o cafea, și această mizerie nu părea s-o umilească. Dar plîngea des, și atunci cînd te așteptai mai puțin. Înfigurată într-o broboadă mare, ea petrecea ceasuri întregi stînd pe scaunul în fața mașinii de gătit, în care fisiau două lemne ude.

Prietenele și cunoștințele ei nu se arătau deloc mirate de nenorocirea care o lovea. Pentru ele, lipsurile, sărăcia cumplită chiar, erau niște dușmani familiari, pe jumătate îmblinziți de faptul de a le simți încontinuu prezența. Și nimeni nu era la adăpostul ravagiilor lor. Nu pomeneau bare basmele de existența prinților deveniți cerșetori ? Trebuia deci să facă și ea ca toată lumea, să accepte viața așa cum este și să sperc mercu, căci deznădejdea nu slujea la nimic.

Furnizorii, la rîndul lor, dădeau Anei aceleași indemnuri. La început ei nu credeau în ruina casei Thüringer, dar, puțin cîte puțin, au recunoscut adevărul. Acum nu mai reclamau datoriile. Continuau să vie din dragoste. Era o casă care totdeauna plătise cu ochii închiși, îi făcuse să cîștige mulți bani. Și, spuneau ei : „ca în orice comerț, unde e cîștig e și pagubă“. Apoi, îi păstrau Anei o vie recunoștință pentru prietenia, bunătatea, afecțiunea ce le-o dovedise totdeauna. Amintindu-și de timpul cînd ea nu lipsise niciodată să le ofere o gustare caldă, acum considerară de datoria lor să aducă zahăr, ceai, cafea și chiar un sac de lemne, „ca să încălzim bucătăria și să ne mai spunem la verzi și uscate, cu vioioșie, ca altădată“. Ana prepara băuturile și plîngea încet.

D-l Max venea și el să accepte uneori o ceașcă de ceai la aceste umile sindrofii de la bucătărie. Atunci se trudea să vadă, cu privirea lui tulbură, și să înțelcagă pe acești datornici de care se temea și care se arătau alții de umani. Nenorocitul armator slăbise groaznic și suferea de o bronșită îndărătnică. Totuși, se considera fericit că a scăpat de închisoare. După ce își lichidase toate afacerile, rămăsese sărac lipit pământului, dar cu onoarea intactă. Peste puțin, o casă de comerț din Galați avea să-l angajeze ca director, asociat la beneficiu. Nu voia să moară. Era hotărât să lupte pînă la capăt și, dacă era cu putință, să creeze nevastei lui o viață independentă.

Adrian, redevenit zugrav, lucra pe socoteala lui de la începutul lui martie, văruind și vopsind mai ales cîrciumi, ai căror stăpîni profitau de lipsa de lucru ca să-și refacă prăvălia. Cum frigul și umezeala întîrziu lucrul, împiedicînd vopseaua să se usuce, el se ducea să-și petreacă timpul liber lîngă Ana, care rămăsese în ochii lui aceeași creatură ideală, mult mai respectabilă de cînd suferea de o mizerie atît de neagră.

Mereu frumoasă și plină de grație, deși mai slabă și tristă, vizitele tinărului, statornicia lui amicală, o făceau fericită. Ea îl iubea acum frățeste, așa cum dorise el totdeauna. Relațiile lor cordiale nici nu mai erau ascunse d-lui Max, care participa adesea la convorbirile pe care le aveau, scara mai ales, lîngă mașina de gătit. Blîndul neamț ținea mult la Adrian și într-o zi îi spuse nevastei lui că dacă moartea îl va surprinde în momentul de față, era fericit de a ști că avea „un prieten sigur care s-o protejeze”, ceea ce făcu pe Ana să roșcască pînă la urechi.

Dar Adrian își prepara sufletul pentru mari încercări. Hotărît, toamna trecută, să se consacre mișcării muncitorești din orașul lui, el își schimbase acum cu totul orientarea, din cauză că, în timpul iernii, evenimente importante interveniseră. În comitetul sindical, propagandiști din București și chiar unii lucrători din oraș îl făceau să treacă drept „un camarad nesigur, gata la toate compromisiunile cu burghezia, pentru care avea simpatie”. Vechiul comitet, compus din oameni serioși, fusese înlocuit, cu sprijinul „Centrului”, cu indivizii cei mai puțin recomandabili

din port, niște ariviști al căror casier delapidă într-o zi banii organizației și trebui să fie deferit „justiției burgheze”. Adrian se convinsese că locul lui, un loc întreg așa cum îl înțelegea el, nu era printre acești „frați de clasă.”

Locul lui era cu atât mai puțin acolo, cu cât experiența, dureros umană, pe care o trăise în Casa Thuringer, îl fortificase în vechea lui credință că viața era prea complexă ca să poată fi închisă în compartimente dogmatice, așa cum i-o cercau pontifii socialiști de la București. Mihail avea dreptate : „Trebuie să fii mărginit, ca să poți activa cu frenczie sub drapelul acela, ca dealtfel sub orice drapel”.

Nu. El voia să fie liber de a suferi alături de oricine era învins de suferință, de soartă, așa cum se întâmplase cu cei doi frați armatori. Ei bine, da, el pălîmcea de nenorocirile care loviseră pe burghezii Thuringer și, dacă ar fi fost în puterea lui, ar fi făcut totul ca să-i ajute să se ridice.

„Inima mea, își zicea el, nu e simțitoare numai la suferința cutărei ori cutărei categorii sociale, ci la tot ce e suferință pe pămînt. N-o să mă cîntească nimeni din credința asta, e zadarnic”.

Va rămîne singur, se înțelege. Nici o turmă umană nu îl va admite, nici nu-l va susține. Dar, în schimb, sufletul lui va fi deschis vieții întregi. Va iubi pe cutare om aci și va detesta pe cutare, dincolo. Nici o doctrină sau solidaritate nu-i va impune o acțiune nedreaptă. Mai curînd va pieri.

Într-o seară din primele zile ale lui aprilie se duse în strada Grădinii Publice, ca să-și ia adio de la bunii lui prieteni.

— Am primit o scrisoare de la Mihail, care se întoarce din Manciuria, zise el. Imi dă întâlnire la București. Plec mîine.

— Iar noi, murmură Ana, cu ochii înroșiți de plîns, noi vom fi mîine în stradă. Ni s-au ridicat toate mobilele. Casa va fi ocupată mîine de noii chiriași.

Adrian fu copleșit de durere.

— Unde o să vă duceți ?

— Deocamdată, la Lina. Ea ne va da adăpost și hrană pînă cînd Max va ocupa postul de la Galați. Să sperăm că aceasta nu va întîrzia prea mult. Altfel...

Adrian îi îmbrățișă pe toți trei și plecă.

În Piața Sfinții Arhangheli, la lumina unui felinar, privirea îi căzu asupra unui afiș care anunța muncitorilor sosirea în oraș a lui Cristin propagandistul și conferința lui, chiar în seara aceea, la sediul sindicatului. Adrian, curios, se duse să îl asculte, dar în fața sălii de întrunire, înțesată de lume, de-abia putu să deschidă ușa cînd, vocea stridentă a lui Cristin, îl izbi cu acest crîmpei de frază :

— ...căci burghezia, lacomă de mari beneficii și solid apărată de baionete...

Adrian dădu îndărăt, închizînd repede ușa.

„Da, burghezia e ceca ce spui, dar ea mai poate fi încă ceva de care tu habar n-ai“.

Și se cufundă în noapte.

BIROUL DE PLASARE

I

Trenul mixt l-a depus pe Adrian în București, într-una din seriile lui aprilie 1904. Era un tren de săraci, compus numai din vagoane de clasa III-a și vagoane de marfă. I-a trebuit mai mult de opt ore, ca să facă cei două sute douăzeci și ceva de kilometri care despart Brăila de București, străbătând o nesfârșită cîmpie posomorită și tot părăind că nu mai vrea să pornească după fiecare oprire prin haltele singuratice ale Bărăganului. Bietul tren !

Trecind pe lângă locomotiva istovită și asudată de opintiri, Adrian o privi cu milă : „Ai zice, gîndi el, că și mașinile au suflet. Cînd le obosești rău, gem și ele tocmai ca ființele“.

I-ar fi plăcut să depene mai departe gîndul acesta al mașinei-vită-de-trudă, al locomotivei-animal-de-tras, dar, în îmbrînceala de la ieșire, fața chinuită a unei țărănci îi aduse aminte de maică-sa și numaidecît se întristă. Iar îl dăscălise. Iar nu voise să-l lase să plece. N-a ascultat-o. Ca de obicei. Dar vorbele ei îl urmăreau : „Pleci, vii... Pleci îmbrăcat, te întorci gol... Cît o s-o mai ții așa ? Ești om de douăzeci de ani și n-ai și tu, acolo, o meserie lămurită. Faci toate meșteșugurile, dar pe nici unul ca lumea. Ce mai vorbă multă : nu faci nimic ! Un leneș, asta-mi ești ! Și-un bagabond !“

Adrian știa : pentru maică-sa, ca și pentru toată mahalaua, viață ca lumca era o viață asemenea aceleia a locomotivei-animal-de-tras. Ba el mai trebuia să se și

Insoare și să-și macine oasele între o familie nenorocită și un păcătos de atelier.

Nu ! Asta nu ! Mai bine vagabond ! Mai bine de rîsul lumii ! Nu era el stăpîn pe viața lui ? De ce să i se impună sarcina unei familii și ocna unui atelier ? Nu, nu ! Lui îi plăcea să cutreiere lumca, să cunoască, să contemple. Asta era viața pe care o voia, chiar cu prețul tuturor sacrificiilor și tuturor suferințelor.

Dealtfel, o astfel de viață ducea și Mihail, care era nobil ! Și exemplul acesta îi ajungea : era un exemplu măreț de voință, de viață independentă, contemplativă. Cu cinci ani mai mare decît el, Mihail oferea înțelegerii lui Adrian o experiență care îl ajuta pe acesta să-și controleze faptele în fiecare clipă, să deosebească ce e bine de ce e rău și ce e frumos de ce e urît, pe calea ce-și alesese.

„Na ! tresări el. Mihail mă așteaptă în colțul Căii Griviței și eu l-am uitat ca un neghiob.“

Atît îl furaseră gîndurile, încît se lăsase purtat în altă direcție de un val de muncitori agricoli, coborîți din același tren, jalnică turmă care venea să cerșească de lucru pe piața Capitalei, cu un leu jumătate și mîncare pentru ziua de lucru de paisprezece ore. Adrian, încurcat și de bagaj, se smulse cu greu dintre ei, făcîndu-și loc cu coatele și bombănind.

— Iată oameni fericiți de a putea întemcia o familie și a se tocmi robi pe viață ! exclamă el, cu scîrbă. Eu, o soartă ca asta ? A, nu ! Mai bine să ajung tîlhar sau să crăp acum pe loc !

Bodogănea aproape cu glas tare. Mihail îl văzu de departe, veni fuga și-l întîmpină cu brațele deschise. Se îmbrățișară bărbătește, dar cu o căldură de amanți. Căci se iubeau mai mult chiar decît doi amanți.

— Haide mai întîi într-o cafenea, să-ți mai vîi în fire puțin, zise Mihail. Pari cam furios. Ce te doare ? Și îndreaptă-ți zdreanța aia de cravată ; totdeauna o porți sucită ! Dă-mi mie geamantanul.

Calmul pe care și-l impunea în toate împrejurările acel mare nervos care era Mihail Mihailovici Kazanski, exercita o influență binefăcătoare asupra temperamentului puțin cam deșuchiat al lui Adrian. Încă o dată, vorba

hotărîtă a rusului puse ordine în nervii tînărului său amic. Toluși, acesta nu se putu stăpîni să nu-și sublinieze proasta dispoziție, cu vorbe tari însoțite de gesturi largi.

— Ce mă doare ? zise el, ridicînd mîinile la cer. Ei bine, căteaua asta de viață mă doare ! Și cauza e mereu mama : vrea să fiu băiat model, după felul ei de a înțelege viața.

Mihail se opri, puse valiza jos, privi împrejur, își vîrî mîinile în buzunarele hainelor și, despuindu-și fața de orice expresie, îl privi pe Adrian în albul ochilor. Apoi :

— Au să creadă trecătorii că ne certăm. Și știi bine că nu-mi place s-amestec pe nimeni în intimitatea mea. Așa că, uite : cu am s-o iau înainte cu geamantanul și tu ai să mă urmezi la zece pași, pînă îți vei înfrîna proastele apucături. Și porni iar în pas potrivit, cu valiza pe umărul drept.

Adrian fu repede cuprins de o cumplită părere de rău, că și-a supărat marele amic. Ar fi primit bucuros două palme, numai ca Mihail să renunțe la cruda pedcapsă ce-i administra. Dar știa că era inutil să deschidă gura. Față de recidivele lui Adrian, nobilul tătar era de o intransigență tătărească.

„Numai pe bivoli, i-a zis el odată, trebuie să-i împingi mereu din urmă cu beldia. Oamenii, și mai ales oamenii cu pretenție, trebuie să învețe repede cum să se poarte“.

Așa stînd lucrurile, deși mîhnit din cale afară, Adrian a trebuit să se supună. Își urmă prietenul, cu capul plecat, ca un cîine bătut. Întîmplarea aceasta supărătoare, ivită chiar în clipa în care se revedeau după o despărțire de un an, îl amări peste măsură. Își făgădui, pentru a suta oară, să răscumpere noua imprudență, supraveghindu-și și mai de aproape firea impulsivă.

Pe Calea Griviței mișuna, încoace și încolo, sumedenie de norod ; olteni gură-cască, salahori fără lucru, țărani speriați, țigani hoinari, bărbați și femei, toți cu picioarele goale și îmbrăcați în zdrențe. Multe femei purtau copii în brațe sau îi tîrau după ele. La tot pasul, bruftuieli și injurături. Cele mai nerușinate vorbe erau rostite în gura mare și fără sfială de nimeni. Adrian n-auzea și nu vedea nimic. Nu-l vedea decît pe Mihail. Se uita cu dragoste după el și căuta să nu-l piardă din

ochi. Ar fi vrut să-l mîngîie, să-și plimbe mina pe spina-rea prietenului scump, care-și boțea haina sub greutatea geamantanului ce-i strivea umerii.

De statură mijlocie și constituție mai mult slabă. Mihail înainta anevoie, mergînd zigzagat printre pietoni: care își făceau parcă toți o plăcere să-l îmbrîncească. Uneori îi tremurau picioarele, iar pălăria sta gata să-i cadă.

„Merit să fiu bătut“, își zicea Adrian, umilit.

Simțea o nevoie nestăpînită să alerge la Mihail, să-i sărute umerii, spinarea și să-i smulgă valiza din mînă. Dar ce dandana ar fi fost atunci ! Prietenul lui: nu i-ar fi iertat niciodată o asemenea „mascaradă“, cum numea el orice manifestație sentimentală deplasată.

Din fericire, chinul n-a fost lung. Mihail dispăru într-o cafenea. Adrian suspină ușurat. Luară loc la o masă așezată într-un colț retras, și imediat rusul învăluî cu o privire veselă pe tînărul încă năuc.

— Gata, zise el, s-a terminat ! Nu mai vorbim despre asta. Cît despre cearta de-acasă, totdeauna ți-am spus : n-ai dreptate. Viața ta, ca și a mea, e viață de derbedeu. O mamă nu poate aproba așa ceva. Prin urmare, de ce o mai chinuiești, încăpăținîndu-te s-o faci să creadă că purtarca ta ar fi înțeleaptă ? Nu este. Suntem nebuni.

Mihail tăcu, mirat de mîntuieala și pocăit de el. Amîndoi, cu coatele sprijinite pe masă, își zîmbeau, față în față, ochi în ochi. Mihail purta acum barbă și mustață, o bărbuță și o mustăcioară roșcate, care nu se prea potriveau cu părul lui negru ca abanosul.

Adrian ar fi avut o poftă teribilă să-și descoasă prietenul despre Manciuria și despre războiul ruso-japonez, de pe unde venea, după o ședere de opt luni, dar își puse pofta în cui. Ar fi făcut o nouă nesocolință, deoarece Mihail îi scrisese să nu vorbească la nimeni de acea călătorie, destul de misterioasă, ca dealtfel toată persoana rusului, precum și originea lui, pentru care Adrian și-ar fi dat zece ani din viață ca s-o cunoască.

Localul în care intraseră era o cafenea de rînd și grozav de zgomotoasă. Hamali și salahori, amestecați cu vagabonzi trăind din furțișaguri, deopotrivă de jegosi și de suspecti, urlau și gesticulau ca surzii. Adrian știa că

Mihail alegea anume astfel de lăverne, cînd voia să stea de vorbă în siguranță.

„Unde urlă toată lumea, poți urla și tu, zicea el”.

Li se aduseră cafele. Aprinseră curioase țigări rusești, cu cartonul mai lung decît tutunul. Erau ultimele dintr-o cutie cumpărate la Odesa. Mihail le păstrase anume ca să-i ofere și lui Adrian. Acesta remarcă distincția manierelor prietenului său, vizibilă chiar și atunci cînd el nu făcea decît să fumeze sau să soarbă din cafea. Cuteză să obiecteze :

— Suntem nebuni, zici. Cu toate astea, viața noastră n-are nimic smintit : iubim natura, libertatea, artele. Suntem oare nebuni cînd preferăm aceste valori reale, falselor valori ale vieții burgheze ? Vreau...

— Vrei ! Nu știi ce vrei ! îl întrerupse Mihail, cu o vioiciune care surprinse pe Adrian. Lasă la o parte ce vrei și privește ce poți să vrei și să ai și nu poți voi în același timp o mamă care se sacrifică pentru fiul ei și o libertate care-și rîde de dragostea unei astfel de mame. Înțelegi ? Este egoism sălbatic ce vrei tu. Apoi, s-o spunem curat : „valorile” pe care le proclamăm noi nu sunt, socotind bine, decît niște năzbitii... Libertate, natură, artă, gîndire... Rahat ! Toate la un loc nu fac cît un cămin duios, o trebușoară regulată și o sănătate doldora de optimism, valori reale pe care nu le poți avea cînd cutreieri lumea, cele mai adeseori flămînd și dormind pe unde dă Dumnezeu. Nu mai tot vorbești de „valorile” astea. Le cunosc și le prea cunosc. Sunt sătul de ele pînă în gît.

Adrian se întristă.

— Poftim ! făcu el. Credeam că, dimpotrivă, ți-s dragi. Ai sacrificat pentru ele, mi se pare, ceva mai mult decît un „cămin duios și o trebușoară regulată”. Și adăugă, în vreme ce Mihail, părăsindu-și brusc severitatea, îl privea zeflemitor, cu coada ochiului : Sunt, va să zică, pe o cale greșită ! Cum se face atunci că mă iubești, tocmai fiindcă sunt așa cum sunt ? Și pentru ce n-ai rămas în lumea aceea de căminuri ultraduioase și de sănătăți care erapă de optimism ? Nu vii de-acolo ?

Mihail simți ca o arsură în inimă. Nu-i plăcea să i se amintească de trecut. I-o spusese asta lămurit lui Adrian, de atîtea ori. Și Adrian aducea acum în discuție nașterea

lui. Nașterea aceasta, trecutul acesta, lumea din care venea, Mihail nu i le destăinuisese, dealtfel, niciodată. Cel mult dacă-i scăpase uneori câteva aluzii, amicale indiscrete, în unele ceasuri de apăsătoare nostalgie. Dar, ușor putea să i se bănuiască originea nobilă, de către cel ce ar fi voit să-i observe firea aleasă și puterea caracterului, limbile pe care le vorbea și instrucția solidă care trăda pe omul superior, chiar în clipele cînd el se silea, prin cîte o expresie sau cîte un gest voit grosolane, să deruteze pe observator.

— Vezi tu, dragă Adrian, zise el cu melancolie în glas, tu ai moștenit de la maică-ta o onestitate plebeiană, multă sinceritate, o inimă bună — și astea ți-ar fi fost de-ajuns ca să fii fericit. Dar diavolul de tat-tu a stricat toată treaba, mai turnîndu-ți în sînge o mare porție de sensibilitate grecească și toată cutezanța piratilor cefaloniți din care descindea. Așa că ai ieșit, cum se zice, fire de artist, adică țigan, adică un om care ar putea cu ușurință să-l spînzure și pe tat-su ! Dealtfel, în istoria voastră românească, mai toți domnitorii au ieșit cam dintr-un astfel de amestec și mai toți s-au suit pe tron, după ce mai întîi puneau să li se ucidă tații și să li se scoată ochii fraților mai mari. Pe urmă înălțau cîte o minăstire.,

Adrian izbucni într-un hohot de rîs.

— A, nu, fii pe pace ! N-am să pun să te ucidă, nici să ți se scoată ochii !

— Asta nu ; dar tot revenind la trecutul meu s-ar putea prea bine să mă faci într-o zi să infund Siberia ! Și acum să trecem la cele practice. Să vedem ce vom face la București.

Aprinseră iar țigări rusești și mai cerură două cafele. Mihail își întrebă prietenul, privindu-l răutăcios.

— Facem iar pungă comună ?

De data asta se simți Adrian atins în inimă. Lăsă ochii în jos, apoi îi pironi rugători într-ai lui Mihail, ca pentru a nu mai stărui. Căci chestiunea aceasta își avea povestea ei.

Încă de la începutul idealei lor prietenii — mai întîi în plăcintăria lui kir Nicola din Brăila, apoi în vremea primei lor șederi la București — cei doi amici băgaseră

De seamă că banul avea pentru ei o valoare foarte relativă. Nu numai că nu înțelegeau să și-l refuze unul altuia, la nevoie, dar le-ar fi fost aproape cu neputință să-l refuze chiar și vreunui necunoscut sau cine știe cărui tovarăș de mizerie, care ar fi venit în vreo scară la ei, să-și mărturiscască strîmtorarea.

Așa că punga comună se impunea de la sine. La ce bun să-și închipuie că dispunea ficcare de banul lui, cîtă vreme viețile lor erau una, cîtă vreme nici unul dintre ei n-ar fi putut mîncea știindu-l pe celălalt flămînd.

Apoi, erau nedespărțiți. Uneori lucrau chiar împreună, pe la hoteluri, restaurante sau binalc. Și fiindcă Adrian era de o risipă nesocotită, hotărîseră să fie casier Mihail. Și-a fost, într-adevăr, un casier foarte socotit. Timp de doi ani de zile a știut să administreze mizeria lor cu o măiestrie, în fața căreia Adrian nu putea decît să se închine, mai ales că de pe urma ei nici chiar „firca lui de artist” nu prea suferea. Deoarece Mihail, suflet gingaș, știa bine că mizeria vagabonzilor e suportabilă numai cu condiția de-a o mai speria din cînd în cînd cu cîte un act de nebunie.

De aceea, în tristele și totuși voioasele lor săptămîni de șomaj, cînd simțea el că regimul pîinii cu scrumbie sau chiar al pîinii goale amenința cu explozia „căldării”, socotea că sosise momentul să mai dea drumul „supapei de siguranță”, adică să-i tragă un cheful.

Atunci, se duceau la o cîrcumă, tocău doi lei, mai cheltuiau pe urmă vreun leu într-un șantan ca s-asculte muzică, să bea cîte o cafea și să fumeze două „Regale”.

Uneori își dădeau frîu inimilor și li se întîmpla chiar să se îmbete.

Se întorceau după aceea în cocioaba lor, unde înainte de culcare, măsurau proporțiile dezastrului, și atunci începea iar să li se întunece sufletele.

Era totuși o viață frumoasă. Pînă într-o zi, cînd totul s-a stricat deodată și era să fie despărțirea definitivă a celor doi prieteni. Din vina lui Adrian, firește.

I s-a năzărit într-o zi lui Adrian, că de la o vreme muncea prea mult de unul singur ca să întrețină punga comună, pe cînd Mihail se plimba. Era adevărat. Mihail șoma de aproape două luni. Dar nu din vina lui. Totuși,

Adrian, lăsându-se odată pradă unei mâinii, pe care a regretat-o apoi amarnic, și-a învinuit prietenul de lenevie. După ce i-a numărat pe masă, într-o simbătă scara, leașa toată, i-a zis moșicește :

— Na ! Și de mâine nu mă mai duc la lucru. Cum îți place ție lenea, îmi place și mie. Am să fiu și eu... șomer, ca și tine ! I-a spus astea, răsucind tacticos o țigare. Când a ridicat capul și s-a uitat, Mihail avea fața ca de mort. Adrian s-a înfricoșat : Te-am supărat rău ?

— Nu, m-ai înveselit. Mai întâi, ia-ți banii, banii tăi... Apoi, află că mâine plec din România.

— Glumești ! a înginat Adrian, devenind alb ca varul și tremurind.

Pe rus l-a mișcat asta pînă în adîncul inimii.

Da, dar inima aceea era o inimă de lătar. Deși era incredințat că purlarea prietenului său se datora numai unei clipe de năucire și cu toate iertăciunile pe care acesta i le ceruse din suflet, Mihail a rămas neînduplecat : a doua zi dimineața și-a vîndut două costume noi și un inel, ba s-a despărțit chiar de o rară monedă veche de aur, și la miezul nopții a luat trenul spre granița rusească, punctul Ițcani.

Adrian epuiză toată gama rugăminților, apoi, văzînd că totul e zadarnic, căzu într-o tăcere lungă și suspectă, care îi dădu lui Mihail de gîndit. Toată scara i-a dat tir-coale celui pe care îl jignise, fără să rostească un cuvînt, oftînd mereu și fumînd ca un nebun. Văzîndu-i chinul, Mihail reveni cu o concesie :

— Ei bine, i-a zis, fiindcă sunt doi oameni în tine, unul care rănește de moarte și altul care suferă apoi ca un cîine, mă dau de partea acestuia de pe urmă. Prin urmare, poftim : ne despărțim numai pentru cîteva luni. Că, de-o despărțire, e neapărată nevoie. În vremea asta vei avea răgaz să-ți faci un examen al conștiinței și, poate, să-ți dai seama că prietenia nu e o otreapă cu care poți să-ți ștergi cizmele. Acum dă mîna aici : îți făgăduiesc că am să mă întorc și-am să te caut. Afară numai dacă n-oi muri. Tot eram eu pe jumătate hotărît să fac călătoria asta în Manciuria, să văd cum e un război între namila aceea tembela de rus și tenacele japoneze.

Încet german al Extremului Orient. Iar de s-o întâmpla
ca la întoarcere să te găsească însurat și cumișit, am să mă
bucur și eu pentru biata maică-ta.

Adrian apucă mîna pe care i-o întinse Mihail, dar
degetele i. rămăseră tot încleștate. Nu era în stare să
articuleze un singur cuvînt. Nici măcar n-a schițat un
zîmbet cînd, din ce în ce mai impresionat, Mihail i-a
strîns mîna și l-a mîngîiat :

— Ce păcat ! O inimă așa de bună, atîta sinceritate și
atîta de puțină minte ! N-ai să fi niciodată fericit, Adriane.
băiețe !

L-a strîns puternic în brațe și s-a suit în trenul care
se pusese în mișcare.

— He ! la revedere ! Dar zi-mi, bre, măcar la reve-
dere !

Nimic. Doar doi ochi de animal bătut, care se uimbau
lung, lung, la fugă și numai la el.

Aproape aceeași privire îl fixa acum pe Mihail, după
ce acesta mai rostise :

— Hai, zi ! Facem pungă comună ?

— Cum vrei tu, a răspuns Adrian, și s-a gîndit la cît
îl costase pungă comună și lipsa lui de caracter.

Au rîs apoi amîndoi, din toată inima.

— Eu am cam vreo treizeci de lei, zise Mihail. Aveam
două sute acum o lună, cînd am sosit în București, dar,
negăsindu-te, mi-a fost urît rău și mi-am făcut puțin
de cap.

— Tot ești mai bogat decît mine. Dar, mă întreb,
cum ți-ai putut procura atîția bani pentru o călătorie în
Manciuria, ba ca să te mai și îmbraci așa de glîghel ?

— În Rusia, ca oriunde, cine n-are bătătură în palmă
găsește parale ușor. Eu le-am găsit pe ale mele la niste
inși care-mi erau datori ; unii chiar îmi mai sunt. Nu mi
i-a procurat Ohrana¹, fii sigur. Mă crezi, nu-i așa ?

Adrian făcu ochii mari :

— Nici prin gînd nu mi-a trecut să bănuiesc una ca
asta.

— Bun. Va să zică, am treizeci de lei. Tu ?

¹ Poliția secretă țaristă (n.e.).

— Eu ? Eu am numai douăzeci. Dar mai contez pe două costume straşnice, făcute la Londra.

— Zău ? Te îmbraci la Londra, acum ?

— Eu, nu. Se îmbrăca la Londra bietul Bernard Thuringer. El mi le-a dat. Fiindcă veni vorba, în casa aia burgheză, socialismul meu a fost pus la grea încercare. Mi-a fost dat să-i văd pe bogaţii Thuringer ruinându-se şi murind sub ochii mei. Ce zici de asta ?

— Zic că descoperi America.

— Nu, dar oricum e îngrozitor ! Aşa ceva nu se vede în ficcare zi : un mare burghez crăpînd de inaniţie. Vorbeai adineauri de „palma fără bătăături“. Dacă ai şti ce soartă au avut palmele lor !

Adrian povesti cu sumedenie de amănunte „drama umană“ la care fusese martor. Mărturisi că întîmplarea aceea l-a tulburat mult şi că se cam îndoia acum de soliditatea teoriei „claselor“.

— Unde e, dar, neclintirea claselor sociale cu care ni se sparge urechile ? Am văzut că bogatul poate să devină sărac. Şi asta nu e prea grav. Dar dacă săracul poate şi vrea să se-mbogăţească — şi care e săracul care n-ar vrea să ia locul bogatului ? — atunci chestiunea se schimbă. Asta înseamnă că nu există o morală a claselor. Şi pe mine, morala săracului mă interesează, nu situaţia lui forţată. Căci oricît s-ar suprima clasele, se va găsi oricînd un loc mai bun decît altul şi, dacă proletarul de azi n-are o conştiinţă care să fie o veritabilă *morală de clasă*, lupta pentru viaţa uşoară şi nedreptatea vor rămînea aceleaşi, în ciuda tuturor răvăşirilor sociale. Uite, aşa gîndesc eu.

— Ce să zic ? Eşti un socialist original, încheie Mihail. Dealtfel, mi-a vorbit şi Cristin despre asta.

— Cristin ?

-- Da, Cristin. Care mă detestă. Şi care te detestă. Pe mine, pentru că nu sînt socialist. Pe tine, pentru că eşti. Îşi dă acum aere de corifeu socialist, face gălăgie, se zbate. Dar e băiat bun, are inimă. Era furios, mai ales de colaborarea ta de la *Dimineaţa*. Zice că-i derutezi pe muncitori, făcîndu-i să confunde socialismul cu „nemernica democraţie burgheză“. Nu găsesc. Am citit toată seria articolelor tale privitoare la conflictul hamalilor din Brăila şi cred că ai fi un bun ziarist. Se vorbeşte p-aici despre

line, cu stimă. Te sfătuiesc să stăruie. Dar n-ai să faci nimic. Ești prea schimbător, prea boem, chiar atunci și mai alcs cind e vorba să-ți vezi de interese. Păcat ! Mi-a plăcut mult stilul tău.

Adrian sorbi aceste complimente cu nesaț, dar căută să-și ascundă satisfacția și schimbă vorba.

— Cum văd, te duci pe la Cristin.

— Nu mă duc, ci locuiesc la el... Chiar și lucrez la el. Dacă ce fac cu acolo se poate chema lucru.

— Lucrezi la Cristin ? Cum asta ? El e plăpumar !

— Da, e plăpumar. Dar mai e, de o lună, și copatron al unui birou de plasare.

Adrian doar că n-a urlat.

— Ce ? Ce spui ? Cristin, socialistul, patron al unui birou de plasare ? Dar birourile astea sunt toate niște cuiburi de copoi, niște anticamere ale Siguranței !

— Al lui nu e, îți spun eu. Toți „agenții” lui sunt niște oameni cinstiți, biete cpave, ca de-alde mine și tine. Ai să te convingi singur, căci și tu tot acolo ai să dormi. Eu nu mai am cameră. Și e foarte interesant biroul ăsta de plasare. Mă distrez acolo strașnic. Uneori, mă și instruiesc.

Tînărul era nedumerit.

— Asta nu e o dovadă, făcu el, scîrbit. Un agent care plasează servitori, se freacă, vrînd-nevrînd, cu Ohrana noastră, dat fiindcă la noi servitorii sînt socotiți aproape niște răufăcători. Poți face tu o asemenea meserie ?

— Foarte bine.

— Și adineauri spunea că ți-e teamă de Siberia.

— Tocmai ! Acolo mă tem mai puțin. Sunt, așa, ca un rac pînă o coadă de vulpe. Dar iată că mă faci să vorbesc iar despre lucruri care nu-mi plac. Hai, mai bine s-o ștergem ! Se înnoptază.

Înainte de a ieși din cafenea, au pus bazele pungii comune. După ce-a plătit consumația, Mihail a făcut socoteala. „Fondul” se ridica la cincizeci și trei de lei. Aveau cu ce trăi, cumpătați, timp de două săptămîni.

— Mi-ai dat tot ? a întrebă casierul.

— Tot ! a răspuns Adrian, dar rîdea și Mihail înțelese că, după un vechi obicei al lui, mai oprise totuși vreun leu-doi.

Nu ca să-i cheltuiască singur. Nu, n-ar fi fost în stare. Dar, în momentele grele, cînd Mihail anunța că nu mai are nici un ban în casă, lui Adrian îi plăcea să-și buceure amicul, scoțînd din fundul vreunui buzunar cîtiva gologani „uitați”. Așa că păstrătorul tezaurului nu protesta împotriva acelor nevinovate pișicherlicuri, „inerente, zicea el, firii țigănești”.

Ieșiră. O ploaie subțire începuse să stropască pavajul murdar. Tramvaiul cu doi cai, deși arhiplin, fu asaltat de un norod sălbatic, egoist, fără nici o milă de bietele dobitoace, ale căror trupuri înfierbîntate și ude erau toate un abur. Zădarnic a protestat conductorul. Ba s-a ales și cu o palmă de la un „domn” care se călărasc pe tampoan și pe care îl rugase sfios să se dea jos. Domnul era de la... Interne.

Cei doi prieteni așteptară tramvaiul următor. Aceeași poveste și cu el, deoarece era ora sosirii celor mai multe trenuri. Ploaia se-ntețea.

— Hai să facem lux, hotărî Mihail. Să spînzurăm un leu pe-o birjă. Că plouă rău. Și, cu geamantanul tău, o să ne fie cam greu.

Au luat o trăsură.

Străzile erau tixite de trecători grăbiți și vinzători ambulanți, uzi ca niște șoareci.

Un oltean, vinzător de cărbuni, îmbrăcat doar în cămașe și-n izmene, nu se grăbea deloc, cu toată ploaia care răpăia. Mergea agale, cu coșurile goale ce se legăneau, ușoare, agățate de cobilița pusă strîmb, în neștire, pe-un umăr. Părea fericit, dădea din cap și cînta :

*Doamne, să nu mă omori,
C-am iubit două surori
Și-o soacră cu trei nurori.*

II

Mihail opri trăsura pe strada Sfinților, în dosul spitalului Colțea, o stradă liniștită, destul de apropiată de marile centru al Capitalei. Intrară amîndoi în biroul de plasare în care nu ardea încă nici o lămpă, cu toate că se făcuse noapte de-a binelea. Adrian putu însă deosebi aproape limpede ființele și lucrurile, grație luminii ce se strecura prin ferestra de la felinarul cu gaz de-afară, care făcea oficiu de lună în fața vitrinei biroului.

Nu era în încăpere nimic din tot ce-ar fi putut tulbura un suflet sensibil și, totuși, interiorul acela prost luminat îi dădu lui Adrian fiori. Se cutremură, ca și cum s-ar fi pomenit deodată într-un comisariat de poliție. A încercat impresia aceasta, mai întîi pentru că pe jos era ciment, apoi pentru că pereții erau goi. iar de-a lungul lor, cît ținea imensa odaie, se înșirau aliniate niște bănci de lemn sărăcăcioase. Mai era o masă șubredă, proptită parcă provizoriu, acolo în mijlocul „Biroului” și lângă ea făceau eforturi să se țină pe picioare două scaune la fel de prăpădite. Pe fotoliul din fața mesci, stătea un bărbat cam de vreo cincizeci de ani, slab, țeapăn, gălbejit, colțuros și chel. Mîncă. Nu se vedea, cc. Alți doi bărbați — unul, tînr, oacheș, cu mustăcioara răsucită, celălalt mai în vîrstă, puțin adus de spate și cu țacălic sură — măsurau tăcuți, cu pași domoli, odaia. Pe un capăt de bancă stăteau absente două femei cu basmale negre pe cap.

Intrînd, Mihail a strigat pe un ton de veselă ironie și într-o singură frază, fără marafeturi protocolare.

— Bună seara, domnilor, iată-l și pe amicul nostru Adrian Zografi.

Omul de la masă n-a răspuns nimic. Avea gura plină și s-a mulțumit să fixeze asupra lui Adrian doi ochi holbați. Cel adus de spate a îngînat o „bună seara” cu glas cîntat și fără să-și întrerupă plimbarea.

Doar tînărul a venit spre cei doi prieteni, și i-a strîns mîna lui Adrian, prezentîndu-se :

— Niță Petrescu.

Stringerea lui de mîna a fost caldă. Privirea îi era inteligentă, dreaptă. Apoi și-a reluat plimbarea. După o clipă, se opri în fața celor două femei și le vorbi aproape răstit :

— Ei ! Ce-i de făcut cu voi ? Sunteți un caz puțin cam special. Vreți să fiți plasate amîndouă la aceeași casă. Nu prea se-ntîmplă des așa ceva. Uite, aș putea, la nevoie, să vă trimet în provincie. Vă duceți ?

— *No, ke tune în ea de provincă !...*

— Atunci... n-avem nimic pentru voi.

Erău niște unguroaice care de-abia vorbeau românește. S-au sculat și-au plecat.

Biroul fu cufundat cîtva timp în tăcere. Adrian sta nemișcat lîngă Mihail, al cărui mutism i se părea destul de neînțeles și parcă batjocoritor. Găsca că prietenul lui ar fi trebuit să vorbească, să spună ceva, să rupă gheața. Îi venea să plece.

Dar, în lumina spectrală a odăii, Adrian surprinse la omul așezat înaintea mesei, gesturi ciudate. Omul stătea cu amîndouă mîinile vîrite pînă în coate în sertarul permanent deschis al mesei și tot cotrobăia ferit prin fund. Din cînd în cînd, o mîna se ridica și ducea la gură ceva ce Adrian nu putea să distingă. Fără îndoială, omul mîncea pîine goală, tăind-o tacticos cu un briceag a cărui lamă lucca uneori. Mîncea domol, duminat după duminat, fără să se uite la nimeni, nici în sertar, la ce moșmăia cu mîinile în cutia aceea din dreapta mesei, ferită de privirile lui Adrian. Se uita țintă spre ușă, la felinarul din stradă. Se uita mereu, neclintit, țeapăn ca un manechin. Ai fi zis că aștepta, cu o îngrijorare din ce în ce mai crescîndă,

să se întâmple dintr-o clipă într-alta cine știe ce eveniment, ceea ce nu-l împiedica deloc să continue a-și mes-
teca îndelung dumicații, absent la tot ce se petrecea în
jurul lui.

Adrian, nemaiputându-se stăpîni, pironi asupra insului,
spre marele haz al lui Mihail, o privire hotărît întrebă-
toare.

— Ei, e domnul Leonard, patronul nostru ! rosti, iro-
nic, Mihail.

Adrian făcu fețe-fețe. Ar fi preferat să fie informat
într-un chip mai discret. Dar celălalt îi dădu mai departe,
cu aceeași ironie :

— Și domnu' ăla cocoșatu', care se plimbă, e domnu'
Macovei, vechi prieten și coșcogea fost asociat al domnului
Leonard, într-o mare afacere de manufactură, la Călărași,
cu firma „Leonard & Macovei“, azi faliți amîndoi !

După prezentarea aceasta familiară, zeflemistă și glu-
măță, domnul Leonard, deloc tulburat, duse la gură ul-
timul pătrățel de piine și împinse sertarul. Închise apoi
bricagul și îl băgă într-un buzunar de la vestă. N-a scos
o vorbă. Doar domnul Macovei a răspuns. S-a oprit în bă-
taia luminii, cu capul plecat, cu bărbia în piept și a si-
labisit melodios, nostalgic :

— Mda... Fa-liți !...

Tonul lui a avut darul să-l impresioneze pe Adrian. Ca
și frumosul lui păr cărunt și vesela tristețe a profilului
său bine reliefat.

În clipa aceasta, o ploaie de pumni violenți prinse să
duduie într-un perete, care era mai mult un fel de des-
părțitură de scînduri, tapetată cu hîrtie vopsită și care
separa „Biroul“ de atelierul de plăpumărie. După bocă-
nituri urmă o tăcere, apoi mai multe glasuri voioase de
tineri începură să-l strige, gălăgioase, pe Mihail. Acesta
le răspunse :

— Ho, că dărîmați șandramaua ! Ce e ?

— Cum „ce e“ ? răbufni o voce de bas. Ești aici de un
ceas cu minzu' ăla păcătos de gazetar, cu infectu' ăla de
socialist brăilean și nu veniți să ne dați bună seara ?

Adrian, zîmbi, fericit. Era glasul unui prieten al lui,
Craioveanu, dar căruia îi ziceau toți nea Toma, fiindcă
era cel mai în vîrstă dintre tovarăși. Socialist din vechea

gardă. Inimă caldă, închisă de nevoi și necazuri, dar gata oricînd de luptă, ca și Avramache, cizmarul de la Brăila. Prin cultura lui de autodidact, înalta lui conștiință și temeinicia calităților lui profesionale, era socotit printre cei mai de frunte, în elita muncitorească socialistă, atît de puțin numeroasă, vai, pe acea vreme. Făcea parte din Comitetul Central al partidului, în care era aproape arbitru. Impunea chiar față de autorități. Ținea mult la Adrian, iar acesta îl adora.

Craioveanu și cu Cristin erau patronii atelierului de plăpumărie cel mai renumit din București și care executau cele mai bogate trusouri pentru fetele din înalta burghezie. La atelierul acela, lucrătorul care se distingea, intra după o bucată de vreme în asociație. Chiar așa îi era și firma : „La lucrătorii asociați.”

Adrian se apropie de perete și ciocăni de două ori cam în dreptul unde ghicea că se afla dincolo Craioveanu și-i zise, drăgălaș.

— Te salut, nene Tomo !

— Salutare, Adrian ! Merge, merge ?

— Așa și-așa. Dar ia spune-mi, Cristin e acolo ?

— Hm ! Ce-ntrebare ! Dac-ar fi Cristin aici, ar fi venit de mult să-ți lungească urechile !

— De ce ? Pentru că e acum de două ori copatron, și-acolo și-aici ?

— Te cam miră, hai ? Ei, de, mă băiete, ce să-i faci ! Așa sunt vremurile azi, cu contradicții și amestecături ! Dar, lăsînd asta la o parte, ce zici de noua noastră instalație ?

— Păi, ce să zic ? Ce-o fi p-acolo, nu știu, că n-am văzut încă nimic, decît așa ce se vede pe dinafară. Cît despre Biroul ăsta de plasare, pare mai mult o circumscripție polițienească...

Dincolo izbucniră niște risete nestăpînite. Craioveanu însă tăcuse. Părea încurcat. Un lucrător mai tînăr glăsui :

— Ascultă, Adrian, ai să repeți asta și față de Cristin ?

— De ce nu ? Ori îi veți fi știind patronului vostru și de frică. Asta mi-ar place !

Cîteva șoșoteli, apoi o tăcere deplină, puseră punct convorbirii.

Acastă scurtă ieşire din plicticosul mutism la care îl osîndea răutăciosul de Mihail, îl mai dezgheţă puţin pe Adrian. Se simţea mai la largul lui, mai dispus să aştepte urmarea acestui început de aventură pătrunsă de mister. Nu-i plăceau misterele. Voia oriunde să vadă limpede şi repede. Mihail nu-i spusese nimic despre acest „Birou” glacial şi la propriu şi la figurat, în care doi oameni se plimbau prea mult, un al treilea stătea prea nemişcat, şi în care cîteşitrei tăceau într-un chip cu totul neobişnuit. Furat de cine ştie ce banală conversaţie de circumstanţă, n-ar fi remarcat poate nimic, pe cînd aşa, debarcat aici, în atmosfera aceasta neamică, aproape ostilă, se simţea ca străin în propria lui ţară. Şi pentru ce nu aprindeau măcar o lampă ? Din zgîrcenie ? Sau zăcea, poate, atîta mizerie în biroul acesta de plasare ? Mai degrabă, asta. Adrian era aproape sigur.

Cît s-a mişcat, ducîndu-se să vorbească cu plăpumarii şi înapoiindu-se la locul lui, a avut posibilitatea să examineze, mai de aproape şi în lumină mai bună, cele trei personaje cărora nu le ştia decît numele. Toţi trei aveau chipuri la fel de suferinde şi haine la fel de jerpelite.

Adrian îl întrebă încet, în greceşte, pe Mihail :

— Aici nu se mănîncă decît pîine goală ?

Mihail a dus un deget la buze şi i-a răspuns în aceeaşi limbă :

— Nu e politicos să vorbeşti într-o limbă pe care cei de faţă n-o cunosc.

Bun. Înţelegea. Mihail îi răspundea aşa, dinadins. Îi plăceau misterele şi se amuza pe socoteala lui.

Din fericire, plăpumăria închizîndu-se, Craioveanu veni să-i strîngă mîna lui Adrian. Dădu mîna întîi cu domnul Leonard, care avea o mină inspăimîntător de lungă, albă, moartă. A întins-o fără să rostească o vorbă. Adrian n-ar fi îndrăznit să jure dacă omul acela ştia să vorbească sau era mut. Apoi, prins de nelinişte şi cînd a mai băgat de seamă că şi Craioveanu, aşezîndu-se între el şi Mihail, părea la fel de dispus să stea tăcut, Adrian, a tăbărît repede pe plăpumar :

— Nu zău, nene Tomo, de ce s-a băgat Cristin în afacerea asta sucită ? Eu găsesc că meseria de patron al

unui birou de plasare, în țara noastră polițistă, nu se prea potrivește cu calitatea de fruntaș socialist.

Craioveanu parcă încremenise. Cu mâinile pe baston și bărbia înfiptă în mîini, sta și tăcea, uitîndu-se în gol. Purta haine curate, guler și cravată, ca toți muncitorii îngrijiți care cîștigau cît le trebuia pentru trai. Avea o înfățișare decentă și chiar o oarecare prestanță care impunea respect, ceea ce se vede rar la lucrătorul român.

Întrebarea lui Adrian îl făcu să ridice capul, dar, înainte de a-i răspunde, își trecu mîna pe părul tuns numărul unu și își răsuci cîteva clipe mustața bogată și căruntă. Gestul acesta îl puse pe Adrian în gardă : nea Toma îl făcea numai cînd era nemulțumit de ceva sau plictisit de cine știe ce. Era ticul lui. Dovadă că și spuse :

— Ascultă aici la mine, Adrian, a zis cu vocea lui groasă, și silindu-se s-o îndulcească. Ce spuseși tu, nu prea face să-i repeți și lui Cristin. Că degeaba fi spui. Îl știi cum e : năbădăios, încăpățînat și stăruitor pînă la absurd. Și, pînă una alta, astea la el n-au leac. O să se sature într-o zi și o să se scuture el singur de pacostea asta nouă, mai cu scamă că nu-i mai dă pas să-și vadă cum trebuie de plăpumarie, care e o afacere serioasă. Așa că te povățuiesc să-l lași în pace. Altminteri, o să vă certați ca doi samsari. Unde mai pui, că ți-o și coace puțin. Tu, în ochii lui, ești un element primejdios pentru noua mișcare socialistă. Găsește și el, ca toți care ți-au citit articolele, că ai mult talent, dar nu vrea să pui acest talent în slujba democrației burgheze, care ne-a mai răpit o dată elementele de valoare ale mișcării.

Adrian simți că i se strînge inima. Vedeau, va să zică, în el, un viitor „transfug”. Nu, n-are să fie în stare de una ca asta niciodată ! Și de unde venea oare bănuiala aceasta.

— Aș vrea să știu care e și părerea dumitale în chestiunea asta, zise Adrian.

Craioveanu a ris și l-a privit pe tînăr în albul ochilor. Părea că vrea să pătrundă pînă în adîncul conștiinței lui Adrian, care, înțelegîndu-l, își oglinzi în priviri tot adevărul din sufletul lui curat. Celălalt fu impresionat și încetă să mai ridă. Zise :

— Eu... de !... Te apăr cît pot..:

— Lasă asta ! îi tăie vorba Adrian. Faci bine că mă aperi, dar mă interesează mai mult să știu ce crezi dumneata în chestia asta : mă socoți un om cinstit sau un potlogar ? Asta să-mi spui !

— Cred că ești un om cinstit...

— Ei bine, asta mi-e de-ajuns ! Cît despre Cristin, poate să bată cîmpii cît o vrea.

Bătrînul socialist dădu din cap cu o mină gravă :

— Ți-o fi asta de-ajuns ție. Dar nu le e de-ajuns și glotașilor mi, cărîi revoluționare care a început să crească iar și din care fac parte și eu. Problema nu e chiar așa de simplă cum ți-o închipui. Și cînd îți spun asta, nu mă gîndesc deloc la ce trîncănește Cristin. Îți spun ce gîndesc eu și ce vrei tu să afli. Iată : poți fi cel mai cinstit om din lume și să faci, totuși, operă de trădător. Și invers : poți fi un potlogar în fașă și să faci, totuși, operă de perfect socialist. Pentru că toată problema se reduce la o *chestiune de educare a maselor*. Înțelegi ?

— Nu, nu înțeleg.

— Am să-ți explic. Într-o mișcare revoluționară, lucrul important nu e să știi care dintre propagandiștii influenți de azi va rămînea cinstit pînă la sfîrșitul zilelor sale și care va trăda, peste cinci, zece sau douăzeci de ani. Nu. Asta ne e aproape indiferent. Destinul e liber să ascundă în tine un hoț și într-o bună zi să ni-l dezvăluie. Dacă pînă în ziua aia tu slujești clasa muncitoare, ajutînd la educarea ei socialistă perfectă, vei binemerita de la patria internațională de mîine. Dar dacă, dimpotrivă, tu nu faci cu propaganda ta decît să creezi confuzia în spiritul maselor, vei putea tu mult și bine să îmbătrînești și să mori om cinstit, tot criminal se va chema c-ai fost. Ba, mai mult : cu cît vei fi mai cinstit și mai înzestrat, cu atît influența ta va fi mai nefastă, deoarece e mult mai ușor să combați și să demaști un potlogar mediocru înzestrat, decît un om virtuos și de talent, chiar cînd el nu calcă pe drumul cel drept.

— Și care e acest „drum drept“ ?

— Aici am vrut să te-aduc ! Ei bine, drumul cel drept este acela care învață clasa muncitoare că o revoluție nu se face cu oameni care se scaldă în toate apele. Și tocmai asta nu învață muncitorii de la tine !

— Eu ! Eu ! nu...

— Da, da, tu, băiatul cinstit, care scrii articole pline de revoltă, acele articole care i-au scos din amorțeală pe hamalii din Brăila și datorită cărora au câștigat ei lupta — tu faci masele să creadă că lupta aceea a fost câștigată grație concursului ziarului *democrat* „Dimineața” și intervenției în parlament a directorului ei, deputatul *burghez* Constantin Mille, socialistul transfug, grație de asemenea și domnului ministru de Interne pe care același ziar l-a complimentat pentru „atitudinea sa înțeleaptă” în acel conflict, care ministru e, și el, tot un vechi socialist, trecut la liberali, și care n-a cedat ca „vechi socialist” ci de frică ; și grație, în sfârșit, câtorva armatori, ca frații Thuringer, unde slujiai și care, de asemenea, nici ei, n-au „cedat cei dinții” din bunătațe de inimă, cum lăsași tu să se-nțeleagă, ci numai ca să-și salveze interesele lor capitaliste... Toate, astea le-ai spus sau ai făcut să fie credute de muncitorii care te-au citit, și uite că astea crează confuzie în creierul nu tocmai strălucit al muncitorimii. Ai înțeles, acum ? Și dacă ai înțeles, poștește de-mi mai spune că-ți este de-ajuns, în condițiile astca, să fii numai un om cinstit și să contribui a căra apă la moara burgheziei.

Adrian parcă intrase în pământ. Insuși Mihail era emoționat. Efectul nu-l făcuse atât fondul argumentării lui Craioveanu, căruia cel dojenit îi găsea multe puncte slabe, cât tonul convingător al acelei argumentări, credința neclintită pe care bătrînul militant o avea în acel „drum drept” al tacticii socialiste. Adrian tocmai se pregătea să-i spună obiecțiile sale, cînd dădu buzna în „Birou” Cristin.

Purta un costum de catifea neagră, cu haina ca o tunică, încheiată pînă la git, cravată roșie-foc, pălărie moale de fetru plușat și o bită noduroasă în mînă. Era un bărbat înalt, slab ca un țir și iute ca argintul viu. Cum a intrat a început să țipe :

— Iar fără lumină ! Iar stați pe-ntunerie ! M-ați plictisit cu maniile astca ale voastre ! Nu-mi place asta, domnule Leonard, ți-am spus-o de o mie de ori ! Aprinde lampa, Niță ! Parcă am fi falsificatori de bani.

— Bo, bo, bo !... mormăi, în sfârșit, domnul Leonard, dînd din mînă alandala, ceea ce îl făcu pe Adrian să se

Încredințeze că omul acela nu era chiar numai un mort care se hrănea cu pîine goală.

Cristin azvîrli pe masă o servietă grea pe care o ținuse sub braț, veni la Adrian și-i strînse mîna, să i-o frîngă, așa cum avea prostul obicei să facă cu toată lumea. Adrian aproape că a țipat de durere. Cristin s-a uitat mult la el, bolovănind niște ochi cît pumnul, apoi a izbucnit :

— Ai sosit, ticălosule ? Am să-ți...

Dar Craioveanu, tunînd cu vocea lui de bas, îl opri scurt, cu un singur „Ho !” de-au zbîrniit geamurile și era să stingă lampa.

Mihail, temîndu-se de o bruftuială, se ridică :

— Prieteni, mie mi-e foame !

— Și mie, zise Adrian.

— Unde vă duceți să mîncăți ? întrebă Craioveanu, care era becher. Vă însoțesc.

— Dacă m-așteptați un minut, zise Cristin, cît să-i spun două vorbe domnului Leonard, viu și eu.

— Cu o condiție ! îi replică Mihail. Să nu te dai în spectacol, la restaurant. Aici vă puteți lua de pîr, dacă aveți chef. Mi-e egal. Dar în public, fără gălăgie ! Cel puțin, cît sunt eu de față. N-am dreptate, nene Tomo ?

— Da-a-a, burghczule, ai dreptate !

Lampa cu picior care fusese aprinsă și pusă pe birou, n-a sporit prea mult lumina, care tot de la felinar își trăgea duhul. L-a ajutat totuși pe Adrian să-și întindă cercetarea mediului în care intrase de vreo oră. Astîzi, a constatat că domnul Leonard avea o față osoasă, uscată, lucie, pecetluită de un fel de gravitate amestecată cu o spaimă pe care o exprimau niște ochi prea holbați. Nu era, totuși, antipatic. Gura, ușor întredeschisă, părea să dezmintă orice semn de răutate ce se putea bănuși că o are în suflet. Iar craniul chel îi dădea un aer de savant supt de mizerie, pe care-l trăda redingota decolorată și aproape jerpelită.

Dar mai nenorocite i s-au părut lui Adrian, celelalte două personaje. Nișă, deși tînăr, avea o mutră îmbătrînită de hămesit ros de griji : trăsături strimbe, frunte încrețită, gură amară, ochi învăluiți de o rece resemnare, gît subțire. Trupul lui, pielea și osul. Hainele, cu toate silin-

țele vizibile de-a le menține decente, erau prea cîrpite și chiar murdare. Pantalonii, comic de scurți. Minecile la fel. Dar părea sprinten, energic. Apoi capul lui oacheș, cu păr stufos, cu sprincene bogate, cu lungi gene melancolice și o mustață grațioasă, care făcea din el un băiat frumos ! Sărman băiat frumos !

Domnul Macovei, cu bogatul lui păr cărunț, ondulat natural ca și barba, ar fi fost un superb Ariost ca acela din *Larousse*, dacă n-ar fi avut „cocoșa” aceea amabilă, care îi gîrbovea bustul, și veselia aceea sfîșietoare de pe fața brăzdată de o existență care trebuie să fi fost plină de patimi. Tot așa de sărăcăcios îmbrăcat ca și Niță, Macovei era, dintre toți trei, cel mai trist, și aceasta desigur din pricina acelei luminoase bucurii lăuntrice în care ochii lui albaștri, pe jumătate închiși, și numeroasele lui reliefuri faciale, duios frămîntate de o mîină nemiloasă, se învăluiau dureros, fără să invoace mila, dar și fără să țipe vreo viață pămîntească fericită. Așa că domnul Macovei deșteptă tot interesul lui Adrian și fi cîștigă toată simpatia, devenind centrul atenției sale. Mihail băgă de seamă și se bucură, deoarece ținea mult la fostul negustor.

Adrian simțea nevoia să lege imediat o cît de mică conversație cu Macovei, fie și numai ca să-i audă frumosul timbru feminin al glasului său, dar n-avu cum, din pricina lui Cristin, care, făcîndu-i un fel de raport asociatului său, domnul Leonard, zbiera întruna, ca un apucat. Așa că toată lumea asculta la el. Chiar și Mihail.

— Uite, zicea Cristin, ziua de azi n-a fost prea rea. Am încasat trei plasamente ale domnilor ăstora : bucătăreasa plasată de domnul Macovei în strada Cuțitu-de-argint („ce tîmpenie gîndea Adrian, ca o stradă să nu se poată chema altfel decît Cuțitu-de-Argint !”) ; femeia la toate, plasată de Niță la procurorul Stavrescu ; bucătăreasa plasată de Mihail în strada Brutari. Și-n sfîrșit, am mai încasat două plasamente făcute de mine : unul la doctorul Manolescu și altul la actrița Sylvia Pralea.

După fiecare încasare anunțată, toată lumea striga „ura !”. Glasul lui Macovei suna, în corul acela, ca un clopoțel. Adrian îl întrebă încet pe Mihail ce era cu uralele ălea și despre ce anume este vorba.

— Ficare agent, îi explică Mihail, plasează servitorii. Din taxa reglementară de cinci lei de plasament, trei îi ia „Biroul“ și doi, agentul. Și asta e toată leafa și toată pîinea pe care o cîștigă agentul, care n-ar fi tocmai rea, dacă ar merge totdeauna în plin. Numai că uite : trei sferturi din plasamente cad în baltă, fie că după opt zile dă servitorul bir cu fugiții, dintr-un motiv sau altul, fie că îl dă afară stăpînul, tot din motive ce-ar fi inutil să le mai discutăm. Dar, cele mai adesea, nu se poate „încasa“, pur și simplu pentru că stăpînii sunt necinstiți, avari : se ascund, tergiversează, ba uneori chiar refuză net să plătească taxa. Desigur, taxa aceea e impusă de un regulament al poliției, dar ce poți face contra rău-platnicilor ? Nu sunt ei stăpînii țării ? Așa că, cea mai mare parte a timpului, bictul agent nu face decît să alerge de la un capăt la altul al Capitalei și să-și rupă pîngelele, ca să se întoarcă seara tîrziu și să se culce cu burta goală. Atunci intră în joc Cristin și, cu gura lui grozavă, izbutește uneori să-l „execute“ pe refractar. Azi, cum vezi, a încasat trei plasamente pe care le socoteam ca și pierdute. Asta o să le mai îndulcească amarul, lui Niță și lui Macovei care, de două zile, n-au nici măcar cu ce să-și cumpere tutun. Așa că uralele izbucnesc de-a dreptul din aceste stomacuri ghiorăite.

Adrian văzu limpede cruda realitate a mediului cu care avea să-și împartă în curînd existența. Vedeau o groapă întunecoasă în care niște epave, cum le zisese Mihail, își măcinau jalnic zilele. Dormeau pe bănci, cu cîte vreo zdreanță drept orice plapumă și se hrăneau cu pîine goală, bucuroși s-o aibă și pe aceea. A, nu ! Se va strădui să se smulgă din ghearele unei asemenea vieți. Se va duce să-și caute de lucru la zăgrăvit, meseria lui, cu toată aversiunea ce o avea pentru șantierele cu ore lungi cît veacurile, cu patroni niciodată mulțumiți și cu camarazi intriganți, și de o inconștientă care îl scîrbeau mai mult ca orice. Da, da, viitorul era sumbru ! Se obișnuise el cu ideea asta, dar, oricum, pentru un fleac de zbor din euibușorul maternal, vagabondajul său atît de iubit prea îi făcea să ispășească cumplit. Afurisită libertate !

Cristin dădu fiecărui agent cei doi lei care li se cuveneau, descreșînd astfel niște frunți explicabil îngrijorate

și se întoarce iar la domnul Leonard ca să-i continue raportul.

— Dar am și vești proaste. Rădulescu, judecătorul nu e mulțumit de jupîneasa aia. E înceată, se pare. Camerista ministrului de finanțe pleacă. Și-o înțeleg. Nevasta ministrului ăstuia e o cață fără pereche. Și baba aia zgîrie-brînză din Regală e mereu în voiaj. Sau s-ascunde. Dar cine m-a scos din sărite a fost coloneleasa. E la a patra bucătăreasă pe care o dă afară, în mai puțin de trei săptămîni. Și cu toate astea, ultima pe care i-am recomandat-o e madam Bertha, o adevărată comoară ! Nu, nu, nu mai trebuie servită putoarea asta !

— Mititica ! o compălimi Macovei. Biata coloneleasă !

— Biata ? urlă Cristin roșu de mînie. O să-i cam regulez treaba mă-si ! puse el punct, indulcind astfel cea mai populară și mai obscenă dintre înjurăturile noastre românești.

Atunci Adrian îl văzu pe Mihail uitîndu-se amuzat spre Macovei care, repetînd o glumă ce-o știa tot „Biroul”, s-a oprit din plimbarea lui, și-a îndreptat bustul și, făcînd pe revinovatul și pe speriatul, a exclamat plin de umor, cu ochii spre Adrian :

— Ce ? Ce-a zis ? Să-i reguleze treaba mă-si ? Ti-i-i !... I-auzi doamne : *treaba* mă-si ! Vai ce lucru gustos !

Și, își reluă plimbarea, în hazul general. Chiar domnul Leonard, văzîndu-l pe Adrian surprins de franca etalare a acelei obscenități umoristice, în izbitor contrast cu atmosfera mai degrabă tristă a mediului, a schițat și el o umbră de zîmbet care i-a luminat o clipă masca încordată.

Era o glumă destul de indecentă : o gustau însă totdeauna, pentru că o făcea un om bătrîn și respectabil, de loc guraliv nici vesel, și al cărui umor era aproape dureros. În zarva aceluia „Birou”, veșnic înțesat de servitori în căutarea unui loc, Macovei, cu un tact niciodată dezmințit, știa cînd și de la cine să prindă din zbor acea înjurătură mereu rostită, o intona muzical într-un fel al lui anume și izbutea totdeauna să uluiască pe cîte vreo persoană mai pudică dintre cele de față, care nu cunoștea obiceiul bătrînului, devenit aproape un rit al casei. Și, oricît de sinistru ar fi fost atmosfera aceluia birou de plasare, care

nu-și hrănea oamenii, ea era fără greș spulberată de acel bătrîn amabil care descrețea fețele cele mai întunecate, începînd prin a se scandaliza de înjurătură, repetînd apoi obscenitatea și sfîrșind prin a trage concluzia, față de însuși Dumnezeu, precum că e... gustoasă.

Trebuie să se știe că în țara românească și chiar la toate popoarele din apropiatul Orient, nu există obscenitate și, în orice caz, nu în înjurături. A fost ucisă dintr-un început, prin deasa ei folosire și prin solida sănătate a acestor popoare, în care „refulat”-ul e un lucru necunoscut. Adevărata obscenitate vine din Occident, de-acolo unde s-a inventat fusta care se oprește deasupra genunchiului, de-acolo unde pentru întâia oară femeile care au purtat aceste fuste și-au permis să-și încalce picioarele în văzul lumii și în așa hal că toată panorama sexului lor se desfășura sub ochii tuturor adolescenților, „refulați” de o educație potrivnică firii omenești.

Aceasta e obscenitatea care strică spiritul omnesc. Nu putea, firește, să se nască decît acolo unde adolescența e lacomă să știe ce ascunde o femeie sub rochie și un bărbat în pantaloni, precum și ce se face cu aceste lucruri care se ascund. Dar, de la Moscova la Atena, de la Varșovia la București și de la Constantinopol la Sofia, la Belgrad și la Budapesta, pînă și copiii știu treaba asta, și încă amănunțit. Ea e mereu actuală, pentru că face parte din convorbirea aproape curentă. Căci omul poate rareori să stea de vorbă fără să se minie și atunci trebuie să poată să-njure cu saț. Occidentul se păcătoșește din lipsă de înjurături „gustoase”, își înghite miniile și ajunge la „refulări”. Orientalul, care are la îndemînă înjurături berechet, le varsă la vremea lor și permite astfel vicții sănătoase să-și urmeze cursul ei.

În România, numele organelor sexuale și și-acelea ale funcțiilor lor sunt în gura tuturor. Ele sunt așa de iubite, că li s-a creat chiar gingașe diminutive. Mai ales cînd e vorba de „treaba” sau „daravera” mă-si, ea e comoara limbii românești și fericirea întregului popor. E „regulată” de dimineață pînă seara. Dealtminteri, „regulatul” acesta e aplicat și tuturor sfinților bisericii și chiar bisericii însăși, ca și întregii familii divine, pretutindeni și chiar față de copii : în casa țăranului, ca și într-a ministrului,

într-a popii ca și într-a episcopului. Toată nația înjură. Se spune că s-a întâmplat asta chiar la Curte, prin gura fostului prinț moștenitor, actualul rege Carol al II-lea, care trebuie să fie un bărbat strașnic de sănătos. Iată în ce împrejurare :

Se pomeneste că răposatul rege Carol I convocînd într-o zi consiliul de coroană, hotărî ca să asiste la ședințele acelui consiliu și nepotul său, pe atunci copil de vreo șase ani, în scop de a-l familiariza de mic cu îndatoririle regale. În consiliu, numai bărbați aleși. Unii dintre ei, din cea mai înaltă protipendadă. Erau de față, nu mai departe, membrii de marcă ai răposatului partid conservator : Carp, Maiorescu, Marghiloman. S-au dezbătut, desigur, după cum se cuvenea, afaceri privind fericirea poporului. Prințul-copil asculta puțin cam îmbufnat. După ce s-a sfîrșit consiliul, respectabilul rege rămînînd singur cu micul moștenitor al tronului, l-a întrebat :

— Ei ! ce zici de domnii miniștri de-adineauri ?

— Eu zic, răspunse copilul, că ar trebui să-i dăm în „treaba“ mamei lor pe toți !

Oricine își poate închipui ușor scandalul care-a urmat. Regele a ordonat o anchetă severă. Unde putuse micul prinț să audă rostindu-se o asemenea grozăvie ?

S-a aflat că era foarte bun prieten cu un caporal din garda regală, un țăran de ispravă.

Regele Carol al II-lea e, prin urmare, român neaoș.

III

— Dragă tovarășe Adrian Zografi, zise Cristin la sfârșitul mesei, te convoc la ședința Comitetului Executiv al partidului, care va avea loc săptămîna viitoare.

Erau cu toții, afară de domnul Leonard, într-un birt peste drum de „Birou”. Mîncase fiecare o porție sau două de tocană, de treizeci de bani porția și acum unii dintre ei fumau și beau cafea.

— Îl convoci ? ripostă Craioveanu. Vorbești, adică, în numele întregului Comitet ! Dar cine te-a autorizat să faci convocarea asta ? Eu nu. Și mai întîi, Adrian nu e în partid. Așa că prea puțin poate să-i pese de convocarea ta.

— Tocmai. Nu e în partid. Dar clasa muncitoare care-i citește articolele, crede că este. Prin urmare, din două una : sau se înscrie în partid și se supune directivelor Comitetului, sau, altminteri, noi declarăm că e un izolat, un soi de anarhist.

— Voi ! Declarați voi ! N-o să declarați nimic și-o să-l lăsați pe băiat în pace. În orice caz, părerea mea asta e și-am s-o spun și-n Comitet.

Lui Cristin îi sări țandăra.

— Crezi adică dumneata, nene Tomo, că e cuminte să li se permită tuturor aventurierilor să cîștige încrederea maselor, dîndu-se drept socialiști ?

— Mi se pare că n-a scris nicăieri că vorbește în numele partidului. A îndemnat masele la organizare, la socialism. Asta, oricine e liber s-o facă.

— Și, pe urmă, zise Adrian, eu cred că nu sunt un „aventurier”. Un vagabond, da.

— Totuna e, zise Cristin.

— Nu, nu e totuna. Dar admițind că ai tu dreptate, ia să-mi spui mie : dacă am să devin membru al partidului, n-am să mai fiu aventurier ? Am să-mi schimb pielea ? E-he, Cristine ! Iată mentalitatea noastră marxistă ! Și iată de ce partidele socialiste ascund atîția trădători, renegați și parveniți. Nu vă uitați la inima omului, la caracterul lui. Vă ajunge masca lui. Masca lui bigotă, respectuoasă față de dogme. Ei bine, aveți să ajungeți departe cu tactica asta !

Cristin, încurcat o clipă, reluă atacul.

— Ei, asta ar mai lipsi, să lucrezi după capul tău ! Auzi ! Te înscrii în sindicat, cum făcuși la Brăila, plătești cotizația pe trei luni și, pe urmă, salutare ! Nu mai aude nimeni de tine !... Acum nu mai faci parte nici măcar din organizația ta de breaslă. Ești exclus !

— Cine m-a exclus ?

— Statutele, cine !

— Mă scap pe statutele voastre ! Revolta nu ținește din hîrtoage, ci din inima omului asupra, care a existat înaintea registrelor. Eu țin cu inima asta. Și n-au să mă-mpiedice pe mine, de la ceea ce simt, statutele voastre !

— Au să se-ncaiere ! zise Mihail către Craiovcanu.

— Mi se pare și mie. Așa c-ar fi mai bine să ne ducem la culcare.

Craiovcanu se sculă, plictisit să mai discute fără nădejde de-a ajunge la vreo înțelegere. Plătind ce consumaseră, Niță și Macovei băgară de seamă imposibilitatea pentru ei de-a mânca „hrană caldă”.

— Cum părăsești regimul pîinii cu brînză, cum te costă aproape un leu și rămîi repede lefter. Și-a doua zi trebuie să te mulțumești cu pîine goală. Ba, uneori, n-ai nici pe aia.

— Ce viață, ce viață ! se văita Niță. Într-adevăr, societatea omenească merită să i se dea foc numaidecît !

— Ordinea burgheză, vrei să spui, îl îndreptă Cristin.

— Nu știu ! Zi-i cum vrei.

— Păi vina e-a capitalismului.

— Nu știu ! O fi ! Eu știu alît ! că și fratele muncitor, cînd poate să devină burghez și capitalist, își exploatează

„aproapele și-l apasă, ca și cum el n-ar fi suferit niciodată, lăta la ce trebuie să vă uitați. Adrian are dreptate : înirea omului. Nu e de-ajuns să fii un revoltat, când ești asupra și-apoi, de îndată ce împrejurările-ți permit, să-ți uzi trecutul și să devii la rîndul tău un asupritor.

— Tocmai, Niță, tocmai, trebuie să suprimăm acele împrejurări, acele condiții sociale care permit oricui să devină un exploatator al omului. O s-o facă, asta, socialismul!

— Dracu' știe ce-o să facă socialismul vostru. În Germania, unde e atotputernic, n-a făcut pînă azi decît o sumedenie de funcționari. Alți și alți funcționari, care trăiesc și se îngrășe pe spinarea nenorociților. Și-așa o să fie mereu !

— Vezi, nea Tomo ? țipă Cristin. Uite influența drăguțului de Adrian ! Asta nu seamănă decît dezordinea și pesimismul !

Dar nea Toma pășea pragul, dînd din umeri.

— Noapte bună ! Pe mîine !

Craioveanu și Cristin au pornit împreună spre piața Sfîntu-Gheorghe. Ceilalți patru s-au oprit o clipă, să mai stea de vorbă, în dreptul „Biroului”. Afară era frumos, deși cam răcoare. Perechi de evrei laconi de primăvară și plimbare treceau, braț la braț, conversînd amical despre ultimele cărți citite, despre mireasma salcîmilor, prea de vreme înfloriți, despre „norocul lui Schroeder” care era „colosal”, și mai ales rîzînd cu hohote de noua fustă, caraghios de strîmtă, care le făcea pe femei să cadă în nas cînd se dădeau jos din tramvai.

Macovei spuse că vrea să se ducă la culcuș :

— Mi se pare că astă-seară e rîndul meu să fac pe jupîncasa, îl întrebă el pe Niță.

— Da, domnule Macovei, e rîndul dumitale.

Cei doi se înțeleseseră să-și pregătească paturile cu rîndul. Pentru treaba asta, cel cu sarcina trecea din „Birou” în atelierul de alături și de-acolo pătrundea în depozitul de mărfuri, furnituri și vechituri pe care îl aveau plăpumarii în curtea imobilului. Depozitul acela era totdeauna plin de saltele și plăpumi scoase din uz, care așteptau să fie refăcute. Alegea de-acolo, după plac, ce-i convenea și transforma „Biroul” într-un azil de noapte. Li se dăduse voie, cu recomandarea expresă să fie atenți, la incendiu, ușor

de provocat noaptea în depozit, deoarece casa n-avea lumină electrică.

— Noi ne întoarcem peste vreo jumătate de ceas, zise Mihail. Dăm o raită pînă în Calea Victoriei, ca să se mai potolească torocala din stomac. Ne însoțești, Niță ?

— Nu. Nu-s gătit pentru Calea Victoriei. Și pe urmă, n-am nici chef. Luna asta, tot cîștigul meu s-a ridicat la cincisprezece lei. Aproape că nu mai am o cămașă curată de pus pe mine. Curînd o să am și păduchi.

Niță scuipă și-i ceru lui Mihail tabacherea cu tutun. Pe cînd își răsucea țigarea, gînditor, se ivi deodată, ieșind dintr-o străduță întunecată, un om care da zor tăind drumul de-a dreptul spre ei. Lumina puternică a felinarului îl impresură ca o proiecție de far. Era înalt, scheletic, cu capul gol și hainele în zdrențe. În mînă avea un baston. Se repezi sub felinar și dădu una cu bastonul în stîlpul de fontă. Lovitura răsună, prelung, în noapte. Apoi, cu urechea atentă la zgomotul metalic, strigă cu o voce răgușită :

— To-ki-o-o-o !

— Bun, zise Mihail, astă-seară e Tokio.

Adrian credea că visează, într-atît cei doi tovarăși ai săi nu păreau deloc surprinși de acea stranie apariție nocturnă și de gestul smintit al ciudatei făpturi. Omul, după ce și-a terminat isprava, s-a apropiat de grup și-a salutat, imperturbabil :

— Mefisto urcază prietenilor toate bucuriile emisferei.

— Ia mai du-te-n „emisfera“ mă-ti ! zise Niță, fără să se uite la ins.

— Dar bine, Mefisto, ai întîrziat astă-seară, interveni Mihail, blind.

— Foarte ! Din cauza „sticleților“. M-au dus iar la secție, pentru că am marcat „*Ma-dri-i-id !*“ pe felinarul din fața palatului prințului Cantacuzino. Și dacă-mi place mie felinarul Nababului ? Constituția nu garantează oare cetățenilor exercițiul tuturor libertăților inofensive ? Sunt în dreptul meu, nu ? Numai că, uite : cu tîmbălăul lor, mi-am pierdut eu vremea. Ca să sfîrșesc înconjurul pămîntului, trebuie să mai marchez, înainte de-a mă duce la culcare, San-Francisco, Chicago, New York și, în sfîrșit, București. Și stațiile astea sunt foarte departe una de alta.

— Slăbește-ne ! îl pofti Niță.

Omul își șterse fața soioasă cu o mână murdară de noroi. Adrian încă nu pricepea despre ce e vorba, ceea ce pe Mihail îl amuza grozav. Bietul nebun era supt de tot. Avea o privire dusă, care îi innobila figura comună. Un crac al pantalonului îi era sfîșiat de la genunchi pînă jos. Degetele picioarelor îi ieșeau din ghete. Lui Adrian îi fu milă de nenorocit, căruia nu-i putea ghici vîrsta.

— Ascultă ! făcu nebunul, încordîndu-se, Cristin e-aici ?

— Nu, a plecat adincauri, răspunse Mihail.

— N-am noroc ! De alaltăieri, n-am pus o bucățică de pîine în gură. Mihail îi întinse douăzeci de bani.

— Uite, pentru pîine. Și dă-le dracului, azi, pe celelalte orașe din ocolul lumii.

— Niciodată ! strigă omul și-o rupse imediat la fugă, fără să ia banii.

Adrian îl ajunse din cîteva salturi, dar celălalt scoase niște urlete înspăimîntătoare, ca de vită măcelărită. Sosi lîngă el și Mihail.

— Lasă-l ! E inutil ; n-ai să-l poți face deloc să primească banii acum. Dar după ce și-o termina treaba, vine el iar în „emisfera“ noastră. Nu-i așa, Mefisto ?

— Natural !

— Vezi ? zise Mihail pe grecește : este el nebun, dar cînd e vorba de „haleală“, nu-și pierde cumpătul.

Mihail îl duse pe Adrian spre centrul orașului. Ucenicul de vagabond mergea alături de dascălul său, cu capul cam frămîntat. Nu-și prea lămurea bine tot ce simțurile înregistraseră de la sosirea lui în Capitală. Frumosul și urîtul, visurile roze și negrele prevestiri se amestecau și alcătuiau un tot cenușiu, care contraria nevoia lui de-a vedea limpede, îi curma bucuria de-a se simți liber. Acestei opacități a senzațiilor, el prefera primejdia netă. Cu primejdia știa să lupte virtuos, s-o învingă sau să-i plătească cumplitul tribut al jertfirii oricărei libertăți, dar, într-un fel sau altul, să lichideze iute cu ea. Nu putea însă suferi incertitudinea și tachinările soartei.

Se înapoie la București, după ce-i mai gustase o dată mizeria timp de un an. Știa deci la ce putea să se aștepte și admitea dinainte toate capcanele pe care viața se si-

lește să le semene în calca vagabondului. Accepta suferința cu un elan eroic, fără meschinărie, dar îi pretindea destinului ca antractele acelei suferințe să fie luminoase, reconfortabile.

Și iată că Mihail îi da prilejul să simtă mirosul mizeriei, tocmai în clipa când el își reclama dreptul la antracul care crează amintiri frumoase, menite să facă, cu puțință de îndurat, nenorocirile viitoare.

Se întoarse spre prietenul său.

— De ce era necesar să mă vîri așa deodată în blestematul acela de azil de noapte, înainte măcar de a-mi fi trăit săptămîna mea de soare ?

— E mai bine așa.

— Cred că te-nșeli. Trebuie separate deslușit zilele plăcute de zilele triste. Și tu mă faci să simt, de pe-acum, toată mizeria care m-așteaptă mîine. „Biroul” acela al tău, cu nenorociții, sectarii și nebunii lui, are să fie pentru mine permanent izvor de chin. O fi fiind el interesant, dar mie nu-mi place iadul acela. Voi trăi acolo între teroarea foamei și teroarea disciplinei socialiste pe care vrea să mi-o impună Cristin.

Mihail nu mai glumea. Zise, serios :

— M-așteptam să te răscoli împotriva „Biroului” meu și de aceea te-am luat să faci plimbarea asta. Să-ți spun eu cum stau lucrurile. Nu dai acolo de „teroarea foamei” ci de *îmblinzirea* ei. Asta tu n-o știi. Cu toată ușurința ta de a-ți dărui banul, ești un vagabond egoist. „Să separi zilele plăcute de zilele triste !” E foarte frumos ! Și pe urmă ? Un vagabond surprins de mizerie, total izolat, e un om pierdut, ba chiar de două ori pierdut. Trebuie să alegi între cerșetorie și inaniția fără scăpare. Ți-aduci aminte de zilele mele de foamete de la Brăila, când trebuia să trăiesc din vînzarea plumburilor de la vagoanc pe care le adunam de pe liniile portului ? Ei bine, trăiam atunci o... „separație” după pofta inimii. Am petrecut o vară întreagă fără aproape să schimb o vorbă cu o ființă omească și era să sucomb de pe urma intoxicației de care ți-am vorbit. Noroc cu biată lipoveancă. Deși mai nenorocită decît mine, mi-a dat cu privirea ei îndurătoare îndemnuri noi. Nu, prietene. Există o solidaritate a vaga-

bonzilor. așa cum există o solidaritate a arborilor pădurii, care îi apără contra furtunilor prea violente. Trebuie să-ți spun mai mult ?

Adrian se simți puțin slăbit în repulsia lui față de spectacolul mizeriei permanente, nu însă și convins. Știa el ce știa.

-- Da. Mihail, ești ca totdeauna, greu de clintit. Totuși, nu te înțeleg. Tu, atât de independent, atât de sălbatic, aproape mizantrop — cum nu e cazul meu — te complaci să suporti viața în comun. Eu o detest : și pe-a celor bogați, și pe-a celor săraci. Mă dăruiesc bucuros semenilor, trup și suflet. Sunt gata să împart cu ei ultima bucată de piine. Dar țin să-mi păstrez neatins dreptul meu de-a fugi de ei, în ziua în care simt că vor să-mi tocească fantezia, imaginația. Și masa face totdeauna operația asta. Masa sau numai *omul-masă*, omul care se poate multiplica la infinit fără să-și schimbe vreodată fața. Asta e o *umanitate-pacoste*, o *umanitate-chin*. N-o iubesc. Dacă ar avea o clipă de luciditate, s-ar sinucide. Existența ei e nălă ca și aceea a deșertului. Mi-aș da viața ca să poată ajunge într-o zi să mănince pe săturate. Și-atât. Dar de ce să mă las tocit ?

-- Bată-te de aristocrat ! exclamă Mihail. Uite, de-asta țin eu la tine. Dovadă, încă o dată, că dracu' ăla de tat-tu, celaloniul, a purtat în ouă și scinteie divină. Dar, în ceea ce privește „Biroul” meu, n-ai dreptate. Ai să te convingi, tu singur, curînd. Îți cer să ai răbdare o săptămînă. Vei vedea. Există în iadul acela întunecat multe, multe *lucruri plăcute*. Desigur, n-ai să dai acolo de frumoasa individualitate pe care o cauți pretutindeni, dar află că „umanitatea-pacoste”, despre care vorbești, e mult mai puternică decît îți inchipui. Dacă nu ne leagă de ea nimic particular, ne leagă ansamblul. Fără ea, tu n-ai exista. E pădurea care apără arborile falnic împotriva furtunii elementelor dezlănțuite.

— Și care-l înăbușe.

— Și care-l înăbușe, firește. Așa-i soarta pămîntească. Puritatea culmilor Mont-Blancului n-ar exista fără poalele lui, care sunt murdărite de excremente.

Mihail tăcu. Adrian nu se simțea luminat, dar nu mai avea nici chef să-l contrazică. Chestiunea era prea com-

plexă. Își dădea seama că nici unul, nici altul nu putea avea dreptate deplină.

Merseră o bucată de drum, tăcuți. Pe bulevardul Carol, zgomotul orchestrei de la „Berăria Carpați” îi sili ca pe orice gură-cască să încetineze pasul. Adrian nu se pricepea deloc la muzică. Și nici nu se prăpădea după ea. N-ar fi știut niciodată să spună ce cîntă o orchestră. La fel și cu pictura și sculptura. Se uita la ele ca un vitel. Numai litera tipărită îl impresiona. O avea în sînge, de cînd se născuse. El îi ghicea sufletul. Și-așa se și instruia, singur.

— Vrei să luăm o bere ?

— Dacă vrei tu ! zise Mihail. Dar cu condiția să nu te ambalezi. Localul acesta e nou și scump.

Intrară înăuntru. Era o vastă sală pătrată, un fel de scră cu geamuri mari care ocupa unul din colțurile de la întretăierea bulevardului Carol cu strada Academiei. Era tixit de un public jumătate select, în care ministrul ședea alături de voiajerul comercial, marea actriță lîngă prostituata de lux și cabotinul obraznic, bancherul evreu în vecinătatea funcționarului său. Adrian se bucură că a găsit o măsuță liberă lîngă un cerc de scriitori, între care se distingeau figura nobil-suferindă a poetului Anghel și capul zburlit al povestitorului Delavrancea, amîndoi foarte iubiți pe-atunci de public. Ultimul, iscusit vorbitor, discuta despre simbolism. Cel dintîi asculta cu atenție și replica foarte rar cîte ceva, cu vocea lui stinsă de tuberculos. Printre mese foiau, grațioase, țișănci tinere care vindeau trandafiri superbi. Anghel, cedînd insistențelor uneia, care îi era favorită, alegea cîțiva și îi oferî celor trei femei frumoase din grup, după ce o întrebase temător pe țișăncuță :

— Sper că pe astea nu le-ai stropit cu apă din gură.

Florăreasa s-a mulțumit să zîmbească și să plece ochii cu cochetărie. Întrebarea era, vai, prea la locul ei ! Poetul se plînsese odată în scrisul lui melancolic de felul cum țișăncile stropeau florile cu apă din „gura lor murdăra”.

Adrian se uita discret spre grupul artiștilor și se silea să le prindă gesturile și conversația. În cultul său pentru frumoasa personalitate umană, era lăcom să-î afle trăsăturile caracteristice și să confrunte imaginile ce și le făcea despre ea, cu documentul viu. Dar ocaziile ce i se ofereau, pentru acest gen de investigație, erau cît se poate de rare.

Deoarece lui nu-i plăcea să se facă remarcat, numărându-se printre snobii și ratați care foiau în jurul câtorva adevărate valori ale epocii, importunându-i prin toate localurile publice, cum îi zăreau. Adrian socotea că poți foarte bine să fii cineva, să ai o personalitate însemnată, fără să fii neapărat un artist creator, ci chiar numai un om care cugetă, un consumator de gust al unei arte oarecare. Și îl mai oprea un motiv ca să-i curgă balele după artistul creator : faptul că el îi atribuia acestuia o menire civilizatoare, căreia generozitatea și măreția sufletească trebuiau să-i fie prima condiție. Și el știa că la acel examen, foarte puțini dintre așa-zii „artiști mari” rezistau. Și pe cât se bucura când artistul, și mai ales scriitorul corespundea concepției pe care o avea el despre omul, mare, pe atât se întrista când realitatea îi aducea crude dezmințiri.

— Eu cred, zise el către prietenul lui, că adevăratul artist trebuie să fie sau un apostol sau un revoltat `contra tiraniei. Frumosul care nu e în slujba binelui e ca un soare care încălzește o planetă moartă.

— Ai auzit de Maxim Gorki ? îl întreabă Mihail.

— Am citit doar un articol care semnală apariția lui ca scriitor. Un vagabond care-i descrie admirabil pe vagabonzi. Așa ceva, nu ?

— Ceva mai mult. Gorki e artistul răzvrătit pe care tu îl concepi. Păcat că nu știi rusește. Gorki descrie lumea gloatelor, ca aceea din biroul nostru de plasare, de care te sperii tu. Desigur, arta nu e viața fotografiată. E ceva mai mult decât însăși viața. Așa, de pildă, Leonard și Macovei nu-s decât doi foști negustori de mătăsuri, azi ruinați și nenorociți, unul pentru că a iubit o femeie, altul pentru că a ținut la un nepot. Niță e și mai puțin : un băiat care a vrut să-și facă o carieră în armată, care s-a prezentat ca sergent la examenul de sergent-major și s-a văzut respins, înlăturat de către examinatori, numai pentru că nu le plăceau domnilor acelora ochii lui. Asta e tot și pare să nu fie nimic. Pentru viață, e numai repetarea uneia dintre milioanele ei de fotografii banale. Pentru că toată lumea iubește femei și ține la nepoți, și toată lumea cade la examenul de sergent-major. Și, din pricina acestui amor și acestei nereușite, toată lumea suferă.

— Totuși, mi se pare că Leonard, Macovei și Niță au iubit cam prea mult, unul femeia, celălalt pe nepotul-său și al treilea galoanele de sergent-major de-au ajuns în starea în care sunt. Și numai arta ar putea să ne spună cum au iubit. Pe ei, i-am întreba degeaba.

— Ai să mai vezi mine pe Vasile Adventistul și pe moș Florea, tot agenți. Doi tipi ! Și ficcare, în felul lui. Mihail zîmbi și adăugă :

— Dar eu ? Crezi tu că nu par și eu, în ochii altora, cinc știe ce dihanie ? Dar tu ? Crezi că tu, nu ? Cei mai puțin interesanți, pentru mine, sunt Cristin și Craioveanu. Nu-s decît niște buni socialiști. Ei mă amuză.

— Dar nebunul ? întrebă Adrian.

— A, da, și nebunul ! Ei bine, bietul „Mefisto” are cea mai banală dintre povești. E orfanul unui boier sărac. Era doar un licean de optsprezece ani, cînd i-a fost dat să vadă pe tatăl-său, trăsura lor și calul, sub roatele unui tren, la încrucișarea unei șosele cu o cale ferată. A scăpat din accident, fără nici o zgîrietură, dar și-a lăsat acolo rațiunea. Și de-atunci, de cincisprezece ani de zile, face „ocolul pămîntului”.

Au ieșit din berărie, pe la miezul nopții. Înainte de-a ajunge la „Birou”, Mihail zise :

— Să știi că uneori doarme și Leonard la „azilul” nostru. Atunci trebuie să fim mai respectuoși. N-o pretinde el, dar așa ne-am obișnuit.

— Cum, zise Adrian, nici Leonard n-are adăpost ?

— Ba da. Are un apartament. Adică locuiește în apartamentul unei femei pe care o întreține. Ți-am spus că e un muieratic. E, chiar cînd îndură mizerie. Și, tot ca pe vremuri, nu alege decît tîrfe. Niciodată o femeie cumsecade ! Pe acestea nici nu le ia în seamă. Așa e el, cam așa suntem toți. Actuala, deși sinceră, îl dă pe ușă afară de trei-patru ori pe săptămîină. Uneori, în toiul nopții. Căci se ceartă mereu. Și-atunci ea îi amintește că se află la ea acasă. Și-l gonește.

— Și el rabdă, așa, ca un miel ? Nu știe să-i tragă o trîntală ?

— Aș, niciodată ! Leonard e cu adevărat un om bun.

— Bun ! Nu poți fi bun cu năpîrcile ! Știu, am văzut și cu uneori, în mahalaua noastră din Brăila, bărbați bătîndu-și degcaba femeile. În cazuri de-acestea, femeia ar trebui să-i scoată ochii acelei brute. Dar am mai cunoscut și femei cu care traiul nu era posibil decît cu condiția să le bați.

— Să nu-i spui asta lui Leonard. Ar fi caraghios ! Așa cum este el azi, n-o să-l schimbe un mînz ca tine. I-a dat și Cristin într-o zi un sfat ca al tău. I-a răspuns : „Dumitale îți place să faci dragoste cu o femeie după ce mai întîi ai bătut-o. Mie îmi place să mă culc cu ea, după ce mai întîi am dezmiardat-o. Chestie de gust, amice“.

— Și unde doarme el, acolo, în „Birou“ ?

— Pe banca de sub fereastra care dă în camera alăturată.

— De ce nu în camera aceea ? Am văzut acolo un divan strașnic.

Mihail zîmbi.

— Vrei să știi tot din prima zi ! Ei bine, camera aceea e închiriată numai de Cristin. Ca să țină sfaturi cu socialiștii, zice-se. În realitate, pentru amorurile lui extra-conjugale. Îi plac teribil servitoarele frumoase.

— Auzi, purcelul ! Om însurat, cu copii, și se ține de-astca. Și face pe socialistul virtuos ? Dar n-o să-l țiiu eu din scurt. Îl înțeleg. Și mie îmi plac femeile frumoase, chiar acelea care nu sunt servitoare. Numai că mi-e totdeauna penibil să le abordez. N-am deloc meșteșug.

— Cristin, din contră, e meșter mare. Nu intră fată frumoasă în „Birou“ să n-aibă el să-i spună ceva, dincolo, între patru ochi. Ce, numai divanul știe !

— Foarte simpatic ! Îmi place dragostea. Dealtfel, și ție îți place.

— Și, ca și tine, mă tîmpesc imediat, în fața celei mai tîmpite fete frumoase. Acum citeva zile, Cristin mi-a suflat o puștancă. Și i-ar fi fost totuși foarte ușor să mi-o lase. Dar mi-a spus pe urmă că... prea o „chinuiam“. El a înghițit-o ca pe-o gălușcă.

Ajunseseră în fața „Biroului“. Felinarul lumina slab. Pe stradă, de-a lungul caselor triste, se pilmba gardistul. Cînd să intre, auziră voci în birou.

— Vezi ? șopti Mihail. E și Leonard. E a treia noapte, de-a rândul, de când nu-l lasă tîrfa să doarmă la ea. Bietul om ! Nu te amesteca în conversația lor. Obişnuiește totdeauna, cînd doarme aici, să trîncănească cu Macovei, despre trecutul lor.

Mihail trase ușor de capătul unei sfori și zăvorul sări din loc. Ușa se deschise. Era un „sistem“ care îi permitea locatarului inițiat să intre noaptea, fără să aibă nevoie de cheie. Traversară „Biroul“ tăcut, spre depozit ca să-și aleagă „așternut“. De pe banca pe care era întins, domnul Leonard țipa cu o voce care îl miră pe Adrian.

— E-e-eh ! Să fi prevăzut !... Să fi prevăzut !... Tu de ce n-ai prevăzut, dacă erai așa breaz ?

În depozit, Adrian îl întrebă pe Mihail.

— Se ceartă ?

— Nu, dimpotrivă, sunt chiar duiosi. Pun mereu pe tapet, iar și iar, tot felul de chestiuni perimate, avînd aerul că își fac reproșuri reciproce cu privire la falimentul lor. În realitate, nu fac decît să evoce zile care au fost frumoase pentru amîndoi. Mulțumește-te numai s-ascuți. Lor le este indiferent .

— Dar se poate dormi în condițiile astca ?

— Perfect ! Mai ales cînd ai în picioare cîtiva kilometri de alergătură cu servitorii. Plicticos e că se deșteaptă uneori noaptea, ca să-și pună întrebările cele mai absurde. Dar adormi repede, că te obișnuiești. Totul e să nu te culci cu burta goală.

Mihail îi puse în brațe lui Adrian o plapumă veche, a cărei față de mătase era toată ferfeniță. Luînd și el o saltea mare de paie, spuse cu trufie copilărească :

— Asta e proprietatea mea ! Am primit-o cadou. Să vezi ce bine se doarme pe ea. Pe bănci, e un chin. Am dormit și eu cîteva nopți pe ele și m-am simțit mai rău ca în pușcărie.

Au stins lampa, au traversat atelierul plăpumăriei și și-au trîntit poverile jos, la picioarele mesei din mijlocul „Biroului“, care nu mai primea acum de la felinar decît un slab mănunchi de raze. De-abia se zăreau cei ce dormeau. Foștii negustori își continuau povestirile. Parcă vorbea fiecare singur cu sine. De data asta însă cu un glas monoton, care îl ajută pe Mihail să adoarmă numai-

decît. Adrian de-abia a putut închide ochii mai tîrziu. Îi înţepa salteaua. Îi intra în coaste. Peste tot numai noduri, găuri şi paie sîcîietoare. Pernă, deloc. Se gîndea la ceilalţi care se mulţumeau şi cu mai puţin decît el. Dormeau îmbrăcaţi, ghemuiţi sub cîte un palton vechi, cu capul pe cîte un pachet de rufe murdare sau pe pantalonii făcuţi sul. Şi băncile acelea de lemn, înguste şi tari ! Ce viaţă ! Aţipi în fluicrăturile depărtate ale gardistului, cu creierul obosit de o puzderie de senzaţii disperate, cu inima plină de presimţiri triste. Apoi, fără să ştie dacă dormise şi cît să fi fost ceasul, se deşteaptă pe jumătate, cu pleoapele grele, într-un zgomot neînţeles de voci înăbuşite, ireale.

— ... Hi ! hi ! hi !

— Voia s-o şteargă şi ea ?

— Aş ! Nici nu se sinchisea de bărbatu-său. Numai că Luţa, în zăpăceala ei şi din pricina obscurităţii, o zbughise luînd cu ea şi lucruri de-ale Constanţei. Se dezbrăcaseră amîndouă pe întuneric, aruncînd totul claie peste grămadă pe aceeaşi masă. Cînd s-a bătut în uşă „în numele legii“, Luţa şi Ionel au fugit pe fereastră, cît ai clipi din ochi şi cu hainele în braţe. Tanţi şi cu am stat liniştiţi, permiţîndu-le acelor domni să-şi facă constatările. Dumnezeu ! Ce noapte zbuciumată !

— Da, da... Numai plăcută nu putea fi !... şi care a fost rezultatul ?

— Ei bine, fuga celor doi n-a servit la nimic. Luţa se înşelase la pantofi, lăsîndu-i pe-ai ei şi luîndu-i pe-ai Tanţei. Bărbatu-său i-a recunoscut imediat. I-a şi zis Tanţei : „Iar dumneavoastră, madam Stănescu, sunteţi o scroafă şi jumătate“.

— O scroafă şi jumătate, a zis ? Ha ! ha ! ha !... şi ea n-a răspuns nimic ?

— Ba da ! „Vă rog, domnule, fără aprecieri !“ Şi cum încornoratul lua încălţăminte femeii, l-a mai rugat : „Fiţi bun şi spuneţi-i doamnei, soţiei dumneavoastră, să-mi trimită pantofii şi celelalte ! M-a lăsat aici goală, ccca ce, la urma urmei, nu e prea rău, cîtă vreme sunt lângă Gogu, puşorul meu !“

— Aşa ? Erai puşorul ei ! Ei bine, papă acum pînă goală şi fă nani pe duşumea, Gogule puşorule ! Tanţi aia a contribuit mai mult ca orice la ruina noastră !

— Bo ! bo ! bo !

— Nici un bo-bo-bo ! Adu-ţi aminte. Cînd i-ai cumpărat ei, după ce-a divorţat, casa Paveleştii, n-am putut onora cele mai importante creanţe. De-acolo ni s-a tras falimentul.

— Da-a-a ? ! Dar partea ta, în acele creanţe, unde era ? Dispuneai măcar tu, de partea ta ?

— Partea mea... partea mea !

— Da, da ! Partea ta ! Nu înghiţiseşi peste cincizeci de mii de lei ca să-ţi scapi nepotul de puşcărie ? Eram, prin urmare, în aceeaşi situaţie. Eu cu Tanţi a mea, tu cu Lică al tău ! Lasă !... Nu-mi mai vorbi.

Mihail, trezit de mişcările pe care le făcea Adrian tot întorcîndu-se pe-o parte şi pe alta, bombăni încet.

— Ți-am spus : cînd ai insomnie, numără din vîrfurile buzelor pînă oboseşti sau conjugă un verb franţuzesc din cele care te-am învăţat. Hai, zi după mine : *je dors, tu dors, il dort...*

IV

Nu existau în toată lumea, acum vreo treizeci de ani, echipaje luxoase — trăsură, cai, vizitiu — ca în Rusia și la București. Nu e vorba de echipajele particulare ale persoanelor bogate, care pot fi văzute în orice țară, ci de trăsurile publice pe care oricine voia să facă pe grozavul, le putea închiria cu ceasul sau cu ziua.

Piața Teatrului Național din București oferea pe-a-tunci un spectacol de frumusețe pură, demn de existența umană, în ciuda cruzimilor ce constituie prețul cu care o parte din omenire plătește totdeauna desfătările celeilalte părți.

Datorită clădirilor ei, piața aceea a Teatrului nu merita nici măcar privirea unui orb. Dar numai prive-liștea acelor trăsături cu hamuri strălucitoare, aliniat perfect, ascemenea cailor de curse când stau gata să por-nească spre potou, numai ea și merita prețul unei călă-torii de la New York la București. Și nici birjarii nu erau mai prejos. Erau toți ruși, cîntăreau de la o sută de kilo-grame în sus și erau toți spîni și urîți ca niște femei bătrîne și grase, căci aparțineau, vai, sectei scopiților. Falnici ca niște uriași, gravi și solemni ca niște tapi, stă-teau pe tronurile lor într-o mîndră rigiditate, întorși cu spatele spre „Național“, care nici nu merita altceva. Li se zicea *muscali*, adică moscoviți.

Și un „muscal“ era totul, toată averea aceea pe care o reprezentau un om, trăsura și caii lui, la care nu știai

ce să admiri mai mult : armonia liniilor ? luciul lacurilor savante ? finețea hamurilor ? știința purtării insului în livrea scripitoare ? Sau, mai degrabă, numai falnica noblețe a cailor ale căror cozi atingeau pământul și ritmul trapului lor impetuos, care acaparau deopotrivă privirile și reduceau la puțin lucru frumusețea semeață a eleganței răsturnată pe pernele moi ale trăsुरii, ce se legăna ușor pe arcurile mlădioase și luneca nesimțită pe roțile ei cauciucate ?

Nu se lua *un muscal* pentru a face curse lipsite de agrement, nu, niciodată ! Era luat pentru a face „un tur la Șosea”. Muscalul și Șoseaua se uneau ca iubirea, cu tinerețea. Unul era complicele celeilalte, spre fericirea atât a marei cât și a micci societăți bucureștene. Căci șoseaua Kiscleff, acest modest Bois de Boulogne al bucureștenilor, e deschisă tuturor acelor care nu jignesc bogăția printr-o mizerie prea vădită. Și un ceas de plimbare cu muscalul nu costa mai mult decât o masă la un restaurant bun. Muscalul era, cu alte cuvinte, la îndemîna tuturor pungilor.

Dar nu era „de nasul oricui”. Se putea deosebi și-aici omul serios de cel ușuratic, bogatul sau omul de lume înăscut, de insul parvenit sau numai rătăcit în situații neobișnuite lui. Nimic nu ridiculiza mai crud, pe om, ca o cursă cu muscalul, dacă nu era la locul lui. Era de-ajuns să ocupe o singură dată locul acela, ca să fie cîntărit.

Adrian înțelesese asta și se amuza într-o dimineață, pe la începutul lui iunie, să caracterizeze pe dobitocii care se furlandiseară în muscal, la Șosea, unde pentru prima dată făcea și el o plimbare foarte matinală.

Era într-o duminică. O mică ceartă avută cu Mihail în ajun, îl făcuse să părăsească salteauă de cum se luminează de ziuă. Barbierit proaspăt, corect îmbrăcat, a plecat spre Șosea, fără Mihail, fapt care îl făcea să fie stînger și destul de trist, dintr-o sumedenie de motive.

De o lună întreagă, sta zilnic cîte zece ore, cocoțat pe o scară lungă și vopsea fațade de clădiri mari. Era cea mai istovitoare dintre lucrările zugrăviei și totdeodată cea mai prost plătită : patruzeci de bani ora. Dar nu găsisese altceva mai bun. Soarele, vîntul, varul îl făcuseră de nerecunoscut. Mîinile și fața, brăzdate de crăpături. Picioa-

nele, înțepenite. Deșelat. La amiază și seara era atît de
afîrșit că nu mai avea poftă de mîncare. Noaptea, nu-l
lăsau să doarmă arsurile. Nu protesta. Era în zodia rea
a sorții lui.

„Dar unde vom ajunge, își zicea el, de ne va merge tot
așa ? Asta e întrebarea. Bine, înțeleg, să muncești din
greu și să suferi chiar fizicește, ba nici să nu citești nimic,
să nu vezi nimic, să nu trăiești deloc în tot timpul cît
exerciți munca aceea îndobitocitoare. Dar cu o condi-
ție ! Ca să-ți dea puțința să pui ceva deoparte, pentru
cîte o vacanță de o durată egală cu aceea a muncii, fără
de care viața e o absurditate.” Or, cum să spere el în
vreo vacanță, cînd cu un salariu de douăzeci și patru de
lei pe săptămînă îi era imposibil să economisească un ban
și trebuia să se mulțumească a dormi mai departe pe-o
saltea trîntită pe ciment și să se hrănească pe jumătate ?
Pentru ce, atunci, să mai trăiască ?

Vedea totuși oameni, pe toți colegii lui, care acceptau
o astfel de existență, cu animală resemnare. Afară de
cîteva excepții, își suportau toți soarta, cu o veselie a
cărei inconștiență îl îngrozea. Toată nădejdea lui se redu-
cea la o posibilă sporire a salariului, destul de neînsemnată
și datorită vreunei sîrguințe, vreunei îndîrjiri, vreunei slu-
gărnicii sau chiar vreunor intrigi, pe care avea să le
bage de seamă într-o zi patronul și să le răsplătească.

„Iată clasa mea ! Iată de unde mă trag și unde sunt
sortit să putrezesc ! Iată sentimentul de demnitate umană,
propriu lumii de la care se așteaptă marea eliberare de
mîine !”

Mai era, desigur, socialismul. Dar el se va infiltra în
spiritul maselor cu o viteză de melc ! În stadiul în care se
afla, aducea mai mult a fenomen, așa ca un tigru ramolit,
expus curiozității publice în vreo grădină zoologică revo-
luționară. Revoltă cu rețetă. Speranță oferită în pilule
și garantată de-o doctrină total indigestă. Il scutea pe
om de-a cugeta și-a simți. Chiar să se tîmpească și să
se-ndobitoccească, n-avea voie decît în masă și sub co-
mandă. Era o chestiune de stat-major, o afacere de șefi
cu registre.

„Da, socialismul. Mîntuirea problematică a robilor.
Mare pricopsală !”

Nu putea să activeze cineva și altfel ? Singur. Eschivându-se. Sabotînd. Lucrînd cît mai puțin cu puțință, cu prețul celor mai crîncene privațiuni ? Ordinea, robia ordinii, iată dușmanul ! Au dreptate anarhiștii. Societatea aceasta omenească, în cap cu oile ei revoluționare, doritoare de-o nouă ordine — iar ordine — n-are dreptul la cel mai mic respect.

„Societatea asta trebuie trasă pe sfoară. Trebuie trasă zilnic și foarte cinstit !“

Căci, în sfîrșit, dacă există un ideal comun al zilei de mîine, își mai are ficcare viața lui cotidiană, idealul său zilnic pe care trebuie să și-l realizeze cît mai deplin. Adrian își cumpăraseră de la anticari o mulțime de cărți frumoase, dar nu avea timp să le citească. Avea însă gîndurile lui înalte, visurile lui.

Dar aleile acelea mărcțe ? Teii aceia înfloriți ? Cîntecul păsărilor ? Răcoarea ? Plimbarea aceea plăcută, de dimineață, prin pădure, care îl îndemna să binecuvinteze existența ? Trebuia oare să se resemneze să-și plătească cotizația, să asculte discursuri și să cînte *Internaționala*, pînă în vecii vecilor ?

— Adrian !

O trăsură trecuse pe lîngă el, oprise cîtiva pași mai sus și din ea se dăduse jos o femeie cuvințios îmbrăcată, frumoasă și tînără. Veni la el, cu amîndouă mîinile întinse.

— Lucia !

— Ei da, eu sunt ! Ce bine-mi pare că te-ntîlnesc ! De cînd ești în București și ce faci ? Dar să nu vorbim aici. Vino-ncoace ! Suie și haide departe, departe !

Adrian se năucise. I se risipiseră toate gîndurile. Ochii mari și negri ai femeii îi străpungeau inima. Parfumul ei îl amețea. Trupul i se înfierbîntase de căldura ce i-o transmisese strînsoarea mîinilor ei înmănușate .

— Hai, vino ! De ce te codești ?

— Nu, îngîna el. Nu mă sui. Dă-i drumul muscalului. E mai bine pe jos.

— Nu e rău nici „în muscal“, zău nu !

— Se poate. Dar nu mă sui. Inutil să stăruiești. Hai mai bine pe jos, pe un drum lateral.

— Doamne, curios mai ești ! Și ce mare plăcere aveam să fac plimbarea asta cu trăsura ! Trebuie eu, femeie, să cedez ?

— Da, totdeauna.

— Într-alt sens, dar nu pentru capricii.

— La mine nu e un capriciu.

— Atunci, ce e ?

— O imposibilitate.

— Să te urci într-o trăsură ?

— Să mă urc. . . „într-un muscal“.

Se s'rimbă la el. Neghicindu-i tulburarea, fu impresionată de calmul lui, dădu drumul trăsorii și reveni, luându-l de braț.

— Te stingheresc ?

— Deloc.

— Și-asta-i tot ?

Lucia Niculescu, sau — pe scurt — *Lucia*, era frumoasă ca o păpușă și proastă ca o cizmă. Era fiica naturală a unui precupeț din Brăila și avea același număr de primăveri ca și Adrian. În primii ani ai dolescenței lor au fost vecini și Lucia, zilnic bătută de bețiva de mă-sa, a avut de câteva ori noroc cu intervențiile lui Adrian, ca să nu fie ucisă de-a binelea. Spre fericirea ei, vitrega mamă a dispărut la timp, lăsându-i o mică gospodărie și oarecare economii care i-au permis să se-mpopofoneze și să iasă, în serile de vară, să-și plimbe nasul pe alcile de la Monument, de pe unde a cules-o un bătrîn moșier, milostiv, și-a făcut-o mamă. N-avea atunci decât șaptesprezece ani.

Următorii doi ani au fost crînceni pentru biata copilă-mamă. Tutorele ei, un unchi de același soi cu moarta, a făcut din ea și din plodul ei, doi adevărați martiri. Într-atît că, într-o zi, Lucia i-a mărturisit gîndul ei de-a se arunca în Dunăre.

— Și amantul tău, boierul ?

— E bolnav rău.

— Bolnav, dar bogat și becher !

— Nu îndrăznesc să-l mai plictisesc. Dealtminteri, moștenitorii lui l-au înconjurat cu o gardă foarte greu de străbătut.

Adrian a străbătut-o și-a dat peste un om de înțeles. Un om bun, sceptic, foarte instruit și aproape fericit că pleacă de pe lumea asta. Când tânărul a terminat de descris mizeria odraslei sale și de mărturisit hotărîrea Luciei, bătrînul a izbucnit în plîns.

— Ascultă, flăcăule, i-a zis el, strîngîndu-l la piept și suflîndu-i în față o duhoare puturoasă. Ascultă : i-am și lăsat Luciei ceva bani, dar dacă îmi promiți că te însori cu ea, îi fac și o mică rentă. Tu o iubești pe Lucia, nu-i așa ?

— O iubesc ca pe o prietenă din copilărie, răspunse el, hotărît să făgăduiască orice, dar să nu se țină de nimic.

— Ei bine, însoară-te cu ea ! Și uite !

Mizgăli ceva pe-o hîrtie, o puse într-un plic și i-l întinse.

— Du scrisoarea asta la avocatul meu.

Zicînd acestea, l-a cuprins pe Adrian pe după gît și l-a sărutat părintește.

După cîteva luni, și-a depus sufletul în mîinile Domnului-Dumnezeu al boierilor care, cît trăiesc, însărcinează cîte o duzină de Lucii și lasă rentă numai uneia singure. Și chiar și aceleia întîmplător.

Fericita moștenitoare a unui venit anual de trei mii de lei îi propuse lui Adrian s-o ia de nevastă. Drept orice răspuns, acesta a fugit la București. L-a urmărit, l-a căutat și, negăsindu-l, și-a rînduit o mică existență, independentă, plină de-o năîngă fericire, ca și de multă prudență. Căci, cu toată năîngia ei, Lucia vedea limpede cît e lumea de haină cu acela care n-are decît brațele sale și chiar cu aceea care n-are decît frumusețea ei. Pe lîngă asta, își adora copilul. Gîndul că s-ar putea într-o zi să cadă amîndoi din nou în aceea mizerie, care îi era ei bine cunoscută, c îndemna să-și socotească amănunțit toate cheltuielile și să nu-și îngăduie decît prisosuri care nu comportau nici un risc, și numai după ce realizase vreo mică economie în bugetul ei lunar.

Nici o prietenie feminină. Nici amanți „de inimă”. Nimeni nu-i cunoștea modesta locuință. Iubea totuși bărbatul. Îl iubea în afara casei și încredințîndu-se mai întîi că inima n-o însoțea în strengăriile ei.

O singură excepție la această regulă severă : Adrian. Lui i-ar fi încredințat tot, și inima și renta ei, știindu-l de-o cinste fără cusur. Luni de zile i-a trimis o mulțime de scrisori, chemându-l dragăstoasă la București, numindu-l „salvatorul” ei, „singurul mire” al visurilor sale și „prieten fără pereche”. Adrian nu i-a răspuns decît o dată, sfătuind-o să nu se încreadă în el mai mult decît în alți bărbați.

„Să admitem că sunt «salvatorul» tău, fiindcă am avut ideea de-a mă duce să-l văd pe omul care îți datora pîinea ce-o mănînci azi. Dar nu mă simt în stare să fiu «mirele» nici unei femei, cu atît mai puțin al visurilor tale. Cit despre «prietenul fără pereche», Dumnezeu! mare, ce te-ai face tu cu prietenia mea ? Nu-i așa de comodă cum ți-o închipui”.

Se temea de prostia Luciei, amintindu-și preferința ei pentru lectura faptelor diverse, conversația ei banală, spiritul ei neînstare de cea mai mică înălțare, înclinarea ei spre frivolitate, proprie micii cocote.

Și avca, cu toate acestea, pentru Lucia, o reală simpatie. Era femeie. Femeie caldă. Alături de ea, trupul lui de bărbat se aprinsese adesea. Și totdeauna o dorise. Dar, neștiind încă ce e dragostea, evitase toate ocaziile pe care i le oferea ca să i se dea. Tocmai de teamă să nu-și destăinuie neștiința aceasta, pe care o socotea umilitoare pentru un bărbat.

De-atunci, el trecuse prin multe, chiar și în privința aceasta.

Adrian era un băiat prea sincer și prea slab față de femeia care îi aprindea simțurile. Lăsîndu-se condus de Lucia pe aleile Șoselei, tăcea întruna și nici nu asculta decît cu o jumătate de ureche monotona flecăreală pe care o debita ea fără-ncetare, cu privire la orice. Știa dinainte tot ce-ar fi putut să-i spună. Nu prin mijlocul acela risca el să fie captivat, ci prin trupul ei tînăr, ferm, arzător, care se lipea de al său și îi întuneca mintea. Simțea că toată voința lui, toate gîndurile, toată ființa lui plină de planuri, de visuri, de-o infinitate de dorinți, se topeau în vecinătatea acelei călduri unice, tiranice, irezistibile, pe care i-o transmitea Lucia.

Și atunci își punea, pentru a sută oară, teribila întrebare a legăturii care îl face pe bărbat rob femeii, familiei, ucigînd în el tot restul, tot ce-ar putea fi un nobil vagabondaj prin universalitatea visului.

Pentru acela care, ca și el, își făcea din vagabondaj ținta vieții lui și trebuia să-și câștige pîinea cu sudoarea frunții, Adrian socotea familia ca pe cel mai neîmpăcat vrăjmaș. În regiunile visului nu se vagabondează în familie, chiar de-ar fi familia aceea dintre cele mai unite și mai ideale. Și cu atît mai puțin cînd ești legat de „o toantă care îți populează casa cu tonți“, după cum zice o vorbă.

„Priviți, oameni buni — cugeta Adrian, care se simțea din ce în ce mai învins — priviți pentru cît de puțin lucru trebuie să renunț la toate aspirațiunile mele spre sublim. Ascultați neroziile pe care mi le deapănă fără oboseală, de mai bine de două ceasuri. Priviți, ascultați și spuneți-mi dacă aceasta merită să întorci spatele universului, ca să-ți consacri existența unei jumătăți de duzină de viermișori care se cheamă *familia ta* !“

Într-adevăr, biata Lucia tocmai îi depăna :

— Ah, dacă ai ști tu ce frumoasă e viața la București ! Viața mea, în orice caz. („Asta e altceva !“ gîndea Adrian.) Mă scol tîrziu. Îmi place atît de mult patul ! („Drace ! Cui nu i-ar plăcea ?“) Sun și mi-aduce cafeaua. („A ! ai și servitoare !“) Am o fetiță, o țărăncuță care-mi face toată treaba și îmi și spală, fără ca să mă coste vreun ban. Hrana, adăpostul, o boarfă, asta-i tot ! O trimit pe Marița să-mi ia *Universul* („În care știu bine ce citești !“) Apoi se deșteaptă Coco. Puișorul mamei ! Atunci stau cu el vreun ceas, să-l îngrijesc, să-l gătesc, să-l giugiulesc.

— Cățel n-ai ?

— Nu ! Au toate cocotele ! („Asta-mi place !“) În sfîrșit, îmi fac și eu toaleta și ies. E ora aperitivelor.

— Iei și aperitive ?

— Foarte rar. Cînd sunt invitată. Și cînd invitația nu e suspectă.

— Și cum e cînd e ?

— Ah, dragă ! În București, o femeie independentă ca mine riscă de nouăzeci de ori la sută să cadă în laba unui pește, care îți întoarce capul, cît ai bate din palme. Și nu

numai că tipul profită de corpul tău, dar mai caută să te și speculeze. Așa că prefer singurătatea. Mă feresc de cunoștințele făcute oriunde. Și aș putea să nu văd om în ochi. Numai că, uite, îmi place opereta. Iar spectacolele sunt scumpe. Îți mai trebuie și un fante să te conducă... E foarte plicticos ! Unde e bărbatul galant, care să te ducă de două ori în șir la *Oteteleşanu*, fără ca, ieșind la miezul nopții, să nu-ți ceară să te însoțească „pînă la ușe“, zic ei, și apoi să-i permiți „să intre un pic“. Of, cunosc trucul ! Dar nu m-a „dus“ nimeni pînă acum. Nu m-a însoțit nimeni acasă.

Stătu visătoare o clipă și adăugă :

— Tu vei fi singurul bărbat care îmi vei cunoaște locuința.

— De ce să faci excepția asta ? întrebă el fără convingere și aproape cu părere de rău, deoarecc, cu toată teama lui de femeia care te leagă, ar fi fost gata-gata s-o ia și s-o strîngă în brațe pe loc.

— Ce-ntrebare ! făcu ea, uitîndu-se la ceas. Pentru că te invit să mînînci cu mine. Sper că n-ai să mă refuzi !

Și, înainte ca Adrian să fi putut schița cea mai mică împotrivire, făcu semn unui muscal să oprească și sări în trăsură. Adrian o urmă, cu capul în jos. Cap gol de visuri. Dat trup ars de dorința de a devora femeia ! Da : de-a devora carnea aceea tină și proastă. Proastă ? Ce timpenie ! Parcă dragostea s-ar face cu inteligența ! La urma urmei, și dragostea face parte din „vagabondajul prin universalitatea visului“. Nu se simțea el în clipa aceea transportat de fericire ? Iată încă o minune ! Pe femeia asta, frumoasă, pe care atîția bucureșteni ar vrea s-o aibă, arc s-o aibă el curînd, el care o dorește cu toată tinerețea lui arzătoare, oricît ar fi ea de proastă ! Și-apoi, să fim drepi, de o lună de cînd zugrăvea în București, fără să se fi atins chiar și de cea mai puțin dorită dintre femei, nu simțise el de-atîtea ori golul pustiei lui existențe ? De ce să depărteze de buzele lui, de ochii lui, trupul acela care vibra lîngă el ? De ce ? Ca să se ducă într-o seară în Crucea-de-Piatră, să se adape cu o dragoste cumpărată pe un leu ? Desigur, are cărțile, visurile, libertatea. Ei bine, va avea toate lucrurile acestea... plus ce-i

lipsește acum. Nu i-a pus nici o condiție, nici nu i-a pomenit măcar de căsătorie. I se da. Atît. S-o respingă ? Ar fi dobitoc. Da, dar mai este și afurisitul de muscal, care-i șifona democrația.

— Ei bine, strigă el tare, fie și muscalul, dacă-i așa ! Ea îl privi drăgăstoasă :

— De ce, dragă, „fie și muscalul“ ? Și de ce „dacă-i așa“ ?

— Mă gîndeam la una din convingerile mele.

— Da, uitasem, nu-ți plac muscalii.

Lucia ocupa un apartament mic, dar curat, în strada Sălciilor. Cartier de oameni cu stare. Lui Adrian îi plăcu numaidecît interiorul, cu toată lipsa de gust care domnea într-însul. Dar, gust adevărat, n-avea nici el cine știe ce, așa că nu făcu prea mare caz. A fost totuși izbit de mulțimea de cărți poștale ilustrate, bibelouri și statuete de ghips, care umpleau mesele și etajerele și acopereau pereții. Scene erotice, „nuduri“, „capete frumoase“ în culori. Cîini, pisici, papagali, „Venus“, emailate sau de alabastru.

Îi atrase atenția :

— Spuneai că toate cocotele au căței. Fleacurile astea, de asemenea, le poți vedea la toate prostituatele.

Se duse să se spele pe mîini la bucătărie. Cînd se-ntoarse, tot talmeș-balmeșul de poze dispăruse.

— Uite ! făcu ea, deschizînd brațele. Nu mai e nici urmă de „fleacuri“ !

„E uimitor, gîndi Adrian, să fie oare gîsculița o fată așa de bună“ ?

O prinse de talie, îi înclină capul pe umăr și o mîngîie duios, spunîndu-și : „Ce păcat, că această parte bună a existenței cuprinde atît de mari primejdii pentru un om ca mine ! De n-ar fi asta, cine ar fi atît de nebun să se lipsească de o asemenea fericire ?“

Apartamentul era la etajul întîi și avea numai două odăi, dar drăguțe, care dădeau într-o curte pătrată, împodobită de trei ulmi mari. Adrian fu încîntat. Se rezemă, melancolic, de fereastră și se gîndi la salteaua din biroul lui de plasare, întunecat, ostil, țipînd de mizerie. Pe cînd aici : curățenie caldă, cămin îmbibat de dragoste, siguranță

~~Pe~~ ziua de mîine. Viață demn omenească, nu viață de cîine !

„Numai un deget să ridici, și ai avea toate astea. Ai fi stăpîn“.

Lucia, îmbrăcată într-un capot frumos, se apropie de el, îi luă capul în mîini și-l sărută îndelung.

— Nu vrei să-l vezi pe Titi al meu ?

Se aflau într-o cameră care era totdeodată salonaș și sufragerie. Îl conduse în camera de culcare, unde Adrian zări pe covor un copil dolofan de vreo doi ani și jumătate care se juca singur cu o sumedenie de păpuși și pui de urs. Nu se arătă deloc mirat de apariția necunoscutului. Se uită o clipă la el, cu niște ochi mari și albaștri, care nu semănau cu ai maică-si, apoi întinse mîinile spre Lucia, numind-o „Lola“ ! Ea îl luă în brațe și-l strînse la piept. Copilul era de-o curățenie desăvîrșită. Adrian îi cuprinse o mînușică și i-o sărută ușor. Doar așa, ca să pară amabil. Nu-i plăceau copiii.

Ea a băgat de seamă :

— Tu nu știi cîtă fericire aduce un înger ca ăsta unei mame care n-are altceva pe lume.

— Poate... Și, mai ales, cînd mama are un mic venit.

— A ! pentru el aș fi în stare să mă bag și la stăpîn !

— Dar nu să suporți și indiferența unui tată vitreg.

— Asta, nu !

— Ei bine, aș fi pentru el acel tată vitreg. Așa că ar fi cumințe să te ferești de mine.

Îi întoarse spatele, rece, și trecu de la o mobilă la alta, dintr-o cameră într-alta, admirînd frumoasele lucruri de mîină care împodobeau interiorul Luciei și erau ieșite din mîinile ei pricepute : dantele, broderii, ajururi. Ea îl urmărea din ochi, întristată. O lovise în inimă. Îi nimicea cea mai frumoasă nădejde de a-l dărui pe Adrian, ca tată, lui Titi al ei. Ca tată adevărat, nu vitreg. Și cu atît mai puțin un tată vitreg, „indiferent“.

Biata Lucia se trînti într-un fotoliu, cu copilul în brațe, și plînse în tăcere. În sufragerie, Adrian văzu niște cărți groase, între care cea mai mare parte în fascicule, rînduite pe o etajeră. Le cercetă, una cîte una : *Cei Trei Mușchetari*, *Căterina a II-a a Rusiei*, *Căpitanul Dreyfus în Insula Dracului*, *Rocambole*.

„Cînd o femeie e frumoasă nu poate citi decît ce citea și madam Thuringer : *Majestatea Sa Banul și Alteța Sa Amorul*. E un blestem !“

Dar dădu peste *Graziella*. O luă și se înapoiă la Lucia, pe care o găsi inconvoiată peste copilul ei, amorțită.

— Hai... Nu plînge... Ți-am spus numai ce simt în clipa asta, dar... Știu eu ce poate aduce viitorul ? ! Omul nu e de piatră... Totul e cu puțință în viață...

Ea ridică fruntea. Lui Adrian îi păru rău că a fost aspru. Se vedea bine că nenorocita plîngea sincer. Puse copilul jos și-i luă mîna lui Adrian și-o duse la buze :

— Tu nu știi ce se poate ascunde sub frivolitatea unei mame. Da, sunt o femeie ușoară. Îmi place viața asta leneșă și independentă. Dar fericire în casa asta nu e. Lipsește bărbatul. Simt lipsa lui de cîte ori plec și de cîte ori mă-ntorc, cînd mă aflu la masă și cînd mă deștept în toiul nopții. Cred că toate femeile singure simt lipsa aceasta. Și știi de ce ?... Zîmbești, dar faci rău, pentru că nu știi. Da, știu că sunt proastă ! Am să-ți spun, totuși, următoarele : ceea ce ți lipsește mai mult unei femei, nu e amorul, nici pîinea, și nici măcar un tată pentru un copil, ci o protecție. Dacă o femeie este femeie cu adevărat, protectorul sau sprijinul e prima ei nevoie, de cum pășește în viață.

„Iată de ce prostituatele au pești. Dintre toate femeile, ele sunt cele mai singure în viață, ele care sunt totuși înconjurate numai de bărbați. Dar toți acei bărbați nu fac decît să profite de tinerețea și frumusețea lor. Desigur, în ziua cînd tinerețea și frumusețea au zburat, peștele nu prețuiește mai mult decît ceilalți, și nici nu e rolul lui acesta. El e numai tovarășul din ceasurile triste, care sunt numeroase în viața de toate zilele a unei prostituate. Tovarășul acesta, pe care cerul îl dăruie oricărei femei cinstite, prostituata îl cumpără, îl plătește. Îl vrea chiar cu prețul de-a fi bătută de el și exploatată cu cruzime. Căci, pentru o femeie singură, mai nemiloasă decît orice canalie este însăși singurătatea ei“.

— Sunt lămurit, zise Adrian, răsfoind *Graziella*. Regret, dar nu pot fi un tovarăș, chiar dintre cei mai onorabili, pentru nici o femeie.

— Nu e deloc lăudabil ce spui tu. Ești un egoist cum n-am mai văzut.

Adrian se supără :

— Zău, tu ești nebună ! Mai întâi n-am lichidat afacerea cu serviciul militar. Pe urmă, n-am nici o situație.

— Mofturi ! De armată ai să fii scutit, pentru că ești „unic fiu la mamă văduvă și fără avere”. Cît despre situație, ce speri ? Să ajungi într-o zi procuror ? Nu-ți câștigi pâinea ? Ce-ți mai trebuie ?

— Mi-o fi trebuind poate o femeie ca tine, cu o mică rentă ! Tocmai s-ar potrivi, căci nu-mi place munca ! Sunt un leneș ! Mă vrei și-așa ?

— Da.

Adrian o privi îndelungat.

— Ești nebună, Lucia !

O voce tremurată pătrunse prin ușă :

— Doamna e servită.

— Na, poftim ! făcu Adrian, pufnind de ris. „Doamna e servită !” Tu ai învățat-o tîmpenia asta de cucoane mari ? Biată Lucia ! Te plîng... Dar să lăsăm toate chestiunile astea și hai să mîncăm. Simt un miros strașnic de ardei umpluți.

Lucia îi sări de gît și îl acoperi de sărutări.

— Da, da, da ! Vei fi tovarășul meu, bărbatul meu, dragostea mea și chiar tatăl adevărat al lui Titi, pentru că ești cinstit, iată un om cinstit !

N-avu puterea să se împotrivească îmbrățișării ei. I se urcase sîngele în obraji. Îi vîjîia capul. I se zbăteau tîmplele, de să-i vină rău. Ea îl simți și, încurajată, îl strînse mai tare, frîgîndu-l cu trupul ei aprins de dorință.

Atunci, el cedînd propriului său îndemn vulcanic, o luă în brațe și o trînti pe pat.

— Marișo ! strigă ea.

— Da,coniță.

— Pune ardeii să stea calzi.

V

Adrian a părăsit cuibul de dragoste din strada Sălciilor, tocmai a doua zi, luni, la ceasurile patru. Lipsise deci de la lucru în prima zi a săptămânii.

„Am făcut *blau-montag* ca toți bețivii“, își zicea el, folosind expresia germană, comună muncitorilor români, pe care germanii i-au învățat și toate meșteșugurile, după ce i-au fericit cu primul rege al nației.

Lucrătorul care nu se afla luna dimineața pe șantier, era foarte sever judecat. Într-adevăr, absența aceasta îl caracteriza pe bețivul care își bea duminica toată simbria de-o săptămână, și luna nu se putea scula de dimineață. Era iertat o dată. A doua oară era concediat. Adrian nu-și făcea sînge rău pentru concediere, dar nu voia să fie clasat în categoria bețivilor. Așa că-i picrise toată bucuria.

Căci cunoscuse o imensă bucurie senzuală, cea mai întreagă din tot ce frageda lui experiență în dragoste trăise pînă atunci. Afla în Lucia o adevărată îndrăgostită, lipsită de orice rafinament de femeie ușoară. Era cinstită, sinceră, pînă în adîncul sufletului. Era cucrit. Și dacă nici nu se gîndea măcar să întrezărească vreo posibilitate de căsătorie, găsea în schimb că Lucia putea foarte bine să-i fie amantă. Va fi deci amantul ei, sincer. Nu se vor da unul altuia decît din dragoste. Nu va fi, în asta, nimic necinstit. Cît despre „situație“, o va lăsa la o parte, cu atît mai mult cu cît amanta lui își avea pîinea asigurată. Și el, care n-o avea, nu-i va cere ei niciodată nimic. Se va descurca el.

Și dacă se va întâmpla într-o zi să cadă iar în mizerie, ei bine, ea nu va ști nimic ! Va face în așa fel, să se pară că nu-i lipsește strictul necesar. Iată. Iar viața lui va fi astfel mai frumoasă, decât dacă ar continua să lincezească fără dragoste, cu simțurile mereu chinuite. Nici aia nu mai era viață, să alerge în fiecare sîmbătă seara, în Crucea-de-Piatră, să cumpere de un leu dragoste. Ticăloșie !

În clipa cînd să se despartă și atunci cînd se așteptau amîndoi mai puțin, o cerință a Luciei i-a aruncat iarăși unul împotriva celuilalt. L-a rugat să vină să locuiască la ea. El a sfătuit-o să nu se gîndească la una ca asta. Alte lacrimi, pe care el i le-a șters repede, făgăduindu-i că va veni să doarmă la ea de două ori pe săptămînă : miercurea și duminica.

— Mai mult, nu se poate ! Risc, cu toată bunăvoința mea, să tot lipsesc de la lucru, ca azi. Nu degeaba se spune că femeia doarme totdeauna pe o poală a cămășii bărbatului care, dimineața, nelăsîndu-l inima să strice un somn atît de scump, preferă să nu se scoale nici el.

— Vei dormi fără cămașă !

— Vei găsi atunci mijlocul să-mi dormi pe braț. Nu, nu ! Să fim serioși. Ne-ar costa mai scump, dac-aș rămînea fără ocupație. Asta m-ar obliga să te părăsesc.

— Dă-mi cel puțin adresa. Unde locuiești ?

— Într-o ocnă !

— Unde ?

— Dă-mi voie să nu-ți spun. Mi-e rușine. Stau acolo numai pentru că vrea Mihail.

— A, ești cu Mihail ? Va să zică s-a întors din Manciuria ? Atunci spune-i că-l pup și că-l invit la masă, pe duminica viitoare. Am să gătesc rață cu mazăre, mîncarea lui favorită.

La biroul de plasare, Adrian îl găsi pe Mihail nespus de îngrijorat. Gîndea că i se întâmplase vreun accident și se pregătea să plece să întrebe la poliție. Adrian îi povesti tot. Mihail exclamă :

— Și faci o mutră așa de acră cînd vii din brațele unei femei frumoase ? Farsorule !

— Da, dar am făcut *blau-montag*, cum vezi.

— De, asta... ce vrei ! Aventurile costă scump. Și-acum, vei locui la ea, nu ? Desigur !

— Niciodată !

— Ei bravo ! Ești tare ! Te felicit pentru aventură și pentru dovada de caracter ce-mi dai. Numai să dureze. Dar, ia spune-mi, în împrejurarea asta, n-ai avut nevoie de bani ? Ai plecat ieri-dimineață cu doi lei în buzunar.

— Îi am și acum ! Nu m-a lăsat să plătesc nici muscalul.

— Ce fată de treabă ! Păcat că n-are o soră ca ea și pentru mine ! Am face împreună un careu de ași de toată frumusețea.

— Nu-i adevărat, interveni Macovei. Nu te pricepi la poker : într-un careu de ași nu poți avea două dame.

— Ești sigur ? Adu-ți aminte de careul vostru, al tău și al domnului Leonard, care era un adevărat ghiveci, căci cuprindea două pașale, un ienicer și-o odaliscă costisitoare.

— E drept, a fost o cacealma neizbutită : ne-a dus la faliment !

Leonard, fără să se miște de la birou, întoarse încet capul și se uită la Macovei, cu ochii lui limpezi :

— „Ienicerul” tău ne-a tăiat capetele !

— „Ienicerul” meu sau „odalisca” ta costisitoare, nu știu. Eu știu atita : careurile astea duc totdeauna la faliment. Trebuie să te ferești de ele.

— Pașa Macovei are dreptate, încheie Mihail, am să fiu atent la caniotă.

Și uitându-se, roată, la servitoarele aflate în „Birou”, adăugă :

— Și, cu toate astea, mie-mi plac și „odaliscele”. Nu-i adevărat, Tasia ?

Tasia, de fel din Transilvania și căreia îi ziceau „frumusețea mocăncuță”, era flirtul lui Mihail. Din pricina frumuseții ei, se vedea dată afară numai după câteva zile, din orice loc unde stăpîna își gelozea bărbatul crăidon. Dar, avînd micile ei economii, nu punca la inimă. Și, totdeauna voioasă, înveselea „Biroul”, povestind tot ce știa de prin casele în care slujise.

— „Odaliscă” nu știu ce e, răspunse ea, dar v-am auzit vorbind de un pașă. Și mi-adusei aminte de o stăpîină care îi zicea bărbatului ei „dragă pașă”. Era un ăla pitic, chel și borșos, de parcă avea în burtă un butoi întreg de

bere. Mereu se plingea cucoana de el. Ne împuiase urechile, bucătăresei și mie, tot spunându-ne câte îndură cu pașa al ei și cât are de furcă cu burta lui.

Tasia pufni într-un rîs semnificativ, se roși la față și urmă :

— Dar nu de burtă îi era ei, ci de ce era sub ea : „O nenorocire ! zicea conîța. În loc de un instrument ca lumea, cum au mai toți bărbații, pașa al meu de-abia are, și el acolo, un ardeiaș !“ Auziți ! Ha ! ha, ha ! Așa zicea : „ia, acolo, un ardeiaș !“

Macovci sări de la locul lui :

— Ce, ce ? Ce-a spus ? ! „Un ardeiaș ?“ Ti-i-i ! Ce trist e pentru un bărbat să aibă numai un ardeiaș !

— „Pentru un bărbat“, ziceți dumneavoastră că e trist ? replică Tasia. S-avem iertare ! Femeia e în drept să se plîngă, căci ea e cea păgubită. Conîța avea dreptate !

Tot „Biroul“ rîdea să se tăvălească. Încurajați, cîțiva servitori îndrăzneți începură să facă glume de prost gust. Leonard îi făcu să tacă, arătîndu-le o trăsură de casă care se opri în fața „Biroului“. El se ridică maiestuos, ca să primească o cucoană mare, ce intra. Gravă, bătoasă, dar elegantă, distinsă, vizitatoarea nu salută decît pe patron.

— Bonjur, domnule Leonard !

— Sărut mîinile, madam Stoenescu. Binevoiți, vă rog, și luați loc. E multă vreme de cînd nu v-am văzut. Sper că sunteți mulțumită de Amalia noastră...

— Da... Camerista asta de pe urmă, îmi convine. Dar n-o scot la capăt cu bucătăresele. N-ajung să pun mîna pe una ca lumea.

— Oricum, doamnă, poloneza...

— ...Da, e drept, își cunosc ele bine meseria. Dar, uite, toate mă fură !

Bucătăresele prezente făcură cite o strîmbătură, repede ștearsă. Încurcat, Leonard se gîndi mult.

— Ce-aș putea, doamnă, să vă recomand ? N-am în clipa accasta nimic demn de casa dumneavoastră. Dar, așteptați, să mă uit mai bine.

Și începu să se uite într-un mare registru. Dar era numai așa de formă. Știa pe dinafară și locurile și servitorii. Consultarea registrului nu făcea decît să salveze aparențele și îi permitea să cîștige timp.

— **Îi veni în ajutor clienta :**

— **Dacă nu mă înșel, aveți un agent, dintre credincioșii aceștia noi, ziși adventiști.**

— **Da, doamnă. Vasile.**

— **Ei bine, n-ar putea să-mi dibuiască el ceva convenabil ? Aud peste tot că servitorii adventiști nu fură și nu mint niciodată. Îi oprește, zice-se, legea lor. Aș vrea să fac și eu o experiență.**

— **Ne vom sili, prea stimată doamnă, să vă găsim o bucătăreasă adventistă. Vasile lipsește în momentul acesta. Dar va face tot posibilul ca să vă servească. Contați, vă rog, pe devotamentul nostru, pe care ați mai avut ocazia să-l apreciați.**

Cristin intră, tocmai la timp, ca să audă ultimele cuvinte ale asociatului său. Salută, destul de rece, clienta care pleca și se duse îmbufnat în fundul „Biroului”. Leonard îl muștră :

— **Ascultă, Cristin ! Silește-te să fii ceva mai politicos cu clienții ! Știi dămneata pe cine ai salutat așa de nerrespectuos ?**

Cristin n-avu timp să răspundă. Cîțiva dintre servitorii prezenți începură să urle furioși :

— **Ah, ticăloasa !**

— **Auzi, pațachina !**

— **Ea e hoată !**

— **Vrca adventistă !**

Pe Leonard, ridicarea aceea bruscă de proteste, îl înmărmuri. Insuși Cristin, care era gata să răcnească, a trebuit să intervină și să-și potolească norodul. Apoi :

— **Știu ! O cunosc bine. Poate mai bine decît dămneata, dacă e să judec după ploconelile ce i le făcuși. Am avut chiar nenorocirea, acum doi ani, să-i fac și un trusou, pentru fiică-sa. Jumătate din bani nu i-am încasat nici pînă azi. E o scroafă ! Nu plătește la nimeni. Nu-și plătește nici furnizorii, nici servitorii. Deloc sau cît poate mai puțin. I se intentează cîte treizeci de procese pe an, dar cine se poate lăuda că a cîștigat vreunul ? Căci, cînd nu e frate-său ministru, e văru-său prezidentul Camerii, sau cumnatu-său senator. Ca să nu mai vorbesc de unchi-su care e consilier la Înalta Curte de Casație, nici**

de bărbat-su, multimilionar, care dă iama-n pădurile statului și corupe și distruge pe oricine îndrăznește să se pună în calea nenumăratelor lui concesiuni forestiere. Un neam de caracatițe ! Asta e „prea stimată” dumitale madam Stoenescu !

— Și l-ai uitat, zise Macovei, pe tată-su care a făcut parte din comisia pentru secularizarea averilor mănăstirești și... Și nu mai zic nimic.

Un nenorocit de bătrîn care venise cu nevastă-sa și căuta un loc pentru amîndoi, mărturisi, la rîndul lui :

— O cunosc și eu. Ne-a angajat, acum un an, pe mine și încă trei tovarăși, ca să-i tăiem, să-i spargem și să-i aranjăm în pivniță două vagoane de lemne de foc. S-a tocmnit atîta că am primit să muncim jumătate pe bani, jumătate pe mincare. Și nu numai că n-am cunoscut gustul pîinii ei, dar a și refuzat, da, da, a refuzat să ne plătească aproape trei sferturi din suma datorată, spunîndu-ne că n-avem nevoie de „atîția bani”. Dar asta n-a fost tot. Unul dintre tovarășii mei s-a încăpățînat, ce-o fi o fi, să-și ceară dreptul lui, și într-o zi și-a permis să-i facă puțină gălăgie la ușă. A chemat gardistul și l-a dus la secție. S-a ales, de-acolo, cu două coaste rupte. Scria în certificatul medical.

— Și n-a obținut nimic cu certificatul ? întrebă Niță, care părea îngrozit de ce auzise.

— Ce să obțină ?

— Despăgubire, dreptate.

Bătrînul zîmbi trist :

— Dreptate... Care dreptate ? Dumneata, se vede, nu ești din țara asta ! Hm ! Un tăietor de lemne, ducîndu-se la tribunal și cerînd dreptate împotriva unuia de la poliție și a unci madam Stoenescu ! Glumești !

— Bine, dar avea omul certificat medical.

— A, da, certificatul ! Bun de șters cu el la spate. Și Marin al nostru a făcut bine : l-a dat pe cinci lei unui tip care venise să-l vadă cînd a ieșit din spital. Tot așa aș fi făcut și eu !

— Auzi, domnule Leonard ! zise Cristin. Frumoasă speță de doamnă „stimată”, clienta dumitale ! Și pentru ce-a venit ? Ce pofteste ?

Leonard nu răspunse. O femeie grasă rîse sarcastic :

— Ha ! Ha ! Vrea o bucătăreasă bisericăoasă. Ca să n-o fure și să n-o mintă ! Ei, da, toate ciupim, dar nu din banii stăpînilor, ci din prețul tîrguielilor, pentru care ne tocmim de înnebunim, în piață, unde alergăm cu noaptea în cap.

— Vrea o credincioasă ? țipă Cristin. Păcat că n-a dat peste mine ! I-aș fi arătat eu, ei, credință !

În clipa aceasta, apăru Vasile. Cam de vreo treizeci de ani, mic, palid, nervos, foarte mușchiulos și cu niște ochi de o mobilitate de maimuță. Femeia cea grasă îl luă în primire :

— Uite scumpetea de adventist, care-o să-i facă afacerea doamnei Stoenescu ! Are buzunarele pline de bucătărese evlavioase, care nu fură și nu spun decît adevărul.

— Ce te-a apucat ? replică Vasile, cu o voce acră, oprindu-se, sincer mirat, în mijlocul „Biroului” și uitîndu-se roată-mprejur.

Fu pus la curent cu chestiunea. Asculta pe toată lumea, intrigat tare, și aprobînd mereu.

— Ei bine, încheie el, nu găsesc nimic extraordinar. Așa e omul : fură, dar nu vrea să fie furat. E plin pămîntul de Stoențe care trăiesc numai din nedreptate.

Bătrînul tăietor de lemne întrebă așîtat :

— Și socoli dumneata că trebuie să slujim asemenea cucoane ?

— Desigur că nu ; nu trebuie să slujim decît pe Dumnezeu !

— Asta e altă chestie. Și, pînă la Dumnezeu, te mă-nîncă sfîntii, zice proverbul. Tot așa mi s-a întîmplat și mie cu cucoana asta.

Își spuse povestea și lui Vasile, care o ascultă pînă la sfîrșit și după aceea, spre uimirea tuturor celor de față, tăbări pe bietul bătrîn :

— Și cine imi spune mie că tu ești mai bun decît bogătașa aceea ? Ai fost furat. Dar nu furi și tu, la rîndul tău, cînd poți ? Ești tu mai drept ca fratele tău ? Ai tu mai multă inimă ? Căci sfîntul Matei ne spune : „Împărăția cerurilor e ca și acel Domn care cheamă la el pe unul din slujitorii săi și îi cere cei zece mii de talanți pe care el îi datora stăpînului său. Dar slujitorul nu poate să plă-

tească datoria aceasta. Atunci stăpînul vrea să vîndă pe om și pe femeia lui și copiii săi și toate bunurile sale. Și slujitorul cade în genunchi și cere o amîinare pe care Domnul său i-o acordă pe loc. Dar, ieșind de la stăpînul său, slujitorul se întîlnește cu un nenorocit care îi datora o sută de dinari. Îl ia de gît, îl trîntește jos, îi cere pe loc datoria și, pentru că acela nu poate să plătească, îl trimite la închisoare. Atunci Domnul său îl cheamă și-i zice : «Slujitor hain ! de toată datoria ta eu te-am iertat, cînd m-ai rugat. Nu trebuia și tu, la rîndul tău, să ierți datoria celui ce-ți cerea să-i acorzi o amîinare ?» Și, mîniindu-se stăpînul, l-a trimis pe slujitor la muncă silnică, pînă va putea să-și plătească datoria.” Sunt scrise astca în capitolul al optulea, în Evanghelia sfîntului Matei. Ar trebui să vedem dacă nu ești și tu acel slujitor hain.

Mihail îi șopti lui Adrian :

— Știe toate Evangheliile pe de rost, dar nu pentru că le-ar fi citit, căci nu știe nici să buchisească. A pus pe alții să i le citească de mai multe ori și el le-a fixat în memorie.

Cei din „Birou” care cunoșteau iluminismul lui Vasile, riseră de capul ce-l făcu muncitorul astfel apostrofât. Acela băgă de seamă și se supără :

— Ce-mi bați capul cu sfîntul Matei al tău ! Nu mi-e dator cu bani nici un sărac, și n-am băgat în pușcărie pe nimeni ! Dar dacă aș putea să pun mîna în gîtul cîtorva bogătași care mi-au furat banul cîștigat cu sudoarea frunții mele, ei bine, trecînd peste toate evangheliile din lume, i-aș trimite, repede-repede, pe lumea cealaltă, fără nici un fel de amîinare !

Vasile își plesni palmele pe pulpe rinjind :

— Asta e ! Și asta e scrisă : „Nu vor intra în împărăția Domnului toți care-mi spun : Doamne ! Doamne !” Ha, ha ! Vorbești de săraci, hai ? Sărac sau bogat, fiecare crede că face ceva pentru mîntuirea sufletului său, strigînd numai : Doamne ! Doamne !

Din ce în ce mai furios, spre marea desfătare a ascultătorilor lor, bătrînul replică :

— Dar tu, adventistule, ce mare ispravă îmi faci ?

— Eu ? întrebă Vasile, devenind deodată grav, eu ? Ei bine, nu-ți voi povesti decît un fapt și aș vrea să văd

ce cap vei face : fiind tinăr recrut, am refuzat pînă la urmă de tot să jur pe drapel. Căci e scris : „Vorba ta să fie da, da și nu, nu !” Și le-am spus domnilor alora de-acolo, că voi sluji cu credință drapelul, fără să depun jurămînt, dar cu condiția ca drapelul să nu-mi ceară nimic care să fie contra literei Evangheliilor. Apoi, n-am mai spus nimic. Și dumnealor s-au înverșunat să-mi smulgă de pe bucle dosului, ce nu putuseră să-mi smulgă de pe buze. Luni de zile mi-au maltratat buclele, pînă mi le-au făcut numai o rană. Apoi, m-au condamnat la închisoare. După închisoare, iar bătaie și pe urmă iar închisoare ! A ținut, asta, cîțiva ani de zile. Credeam că am să mor. Dar tot n-am zis ca ei și la urmă m-au gonit din cazarmă ca nedemn de serviciu. Un an întreg am fost bolnav și incapabil să-mi cîștig pîinea. A fost acea vreme în care inima mea s-a bucurat mai mult ca oricînd, căci e scris : „Fericiți cei ce vor fi jigniți și asupriți și schingiuiți pe nedreptate, pentru mine”.

Aici, Vasile tăcu și, gîfîind, cu fața schimonosită de spaimă, de parcă re trăise drama de la cazarmă, se uită la bătrîn care, intimidat, zise :

— Dacă e adevărat tot ce spuseși tu acu, ei bine, eu n-aș putea să sufăr ca tine pentru Domnul. Mai întîi pentru că eu nu mai am buci. Am lăsat bucăți din ele prin toate curțile bogaților pe unde am tăiat lemne. -

Bucătăreasa grasă sîrigă :

— I-au mîncat buclele bogații !

Adventistul, care crezuse că a aruncat sămînța lui pe pămînt roditor, băgă de seamă că nu făcuse decît să provoace o ilaritate generală. Își luă pălăria și plecă. Cei care erau străini de „Birou” îl urmară. Începuse să se facă noapte.

Leonard deschise sertarul mesei în care se afla jimbla lungă și, așa cum făcea aproape în fiecare seară, începu să mozolească pătrățele de pîine, pe care le tăia cu briceagul, dovedind o mare grijă ca bucățile să fie perfect simetrice. Puțina lumină care mai întîrzia în încăpere cădea blînd pe trăsăturile feței lui. N-avea deloc aerul nenorocit. Nu părea nici măcar resemnat soartei lui, despre care cel dintîi lucru care se putea spune e că n-avea nimic vesel.

Leonard sta cu ochii țintă în stradă, pasiv, ca într-o așteptare neutră, cu toată fixitatea imperioasă a privirii sale. Starea lui sufletească părea să fie aceea a unui om plin de griji, dar calm.

Totuși, afacerile „Biroului” mergeau prost. Nu ieșea decât chiria și o slabă subzistență. Într-un cuvânt, patroni și agenți, între care și Mihail, se vedeau puși la regimul pînii goale, afară de Cristin care nu trăia numai din beneficiile „Biroului”. Firește, patronii cîștigau mai mult decât agenții, dar, ca de obicei, Leonard se grăbea să dăruiască amantei sale orice sumă care trecea de zece lei. Cînd avea dublu sau triplu, era sărbătoare. Atunci se delecta o zi sau două în tovărășia iubitei lui, după care se întorcea repede la pîine goală și la banca din „Birou”, unde petrecea nopți de insomnie.

Adrian înțelese că și în seara aceea enigmaticul personaj va face parte din comunitate. Băgă de seamă că Niță și Macovei nu erau deloc vorbăreți și se lămurii asupra stării pungii lor, cînd îi văzu ducîndu-se fiecare să-și cumpere cîte o pîine neagră de zece bani, pe care o mîncară, tăcuți, stînd pe bănci.

Macovei, cu aerul lui de voios resemnat, provoca mai multă milă decât Niță cu mîutra lui mînioasă.

„Celălalt suferă mai mult”, își zicea el, privindu-i pe furis. Îi făcu semn lui Mihail să-l însoțească afară.

— Ei bine ? îl întrebă el în stradă.

— Ei bine ! repetă Mihail surîzînd. Uite-așa ! Rea de tot, săptămîna asta din urmă. Cred că numai Vasile și moș Florea au scos cîtiva lei, dar nu ei au nevoie mai mare, pentru că au neveste care muncesc și chiar fac mici economii. Macovei și Niță nu fac decât să se îndatoreze la Cristin, care e destul de amabil cu ei. Nu le refuză niciodată o băncuță.

— Dar tu cum stai cu casa ?

— Douăzeci de lei, dintre care cincisprezece sunt ai tăi și numai cinci ai mei. De vreo lună, partea mea scade mereu. Partea ta, sau ce-aduci tu, ne salvează.

— Ce-nsemnează, „partea mea”, „partea ta” ?

— Nimic. Spun ce e.

Mihail zîmbea, dar se vedea bine că era trist.

— Vezi-ți serios de lucru, îl sfătui el. Silește-te să-l păstrezi cît mai mult. Dacă pui și tu de mămăligă, suntem pierduți ! În clipa asta, aportul meu e nul. De nu-mi va merge mai bine, va trebui curînd să mă hrănești tu. Așa că nu mai repeta *blau-montagul* de azi.

— Ce-ai mîncat aste două zile ?

— Pîine cu brînză. Ce-o să mîncăm și-amindoi, astăseară. Nu-i o nenorocire. Mai ales pentru tine, care nu numai că te-ai îndopat bine, dar care te-ai mai și regalat cu un articol care-mi lipsește mai mult decît pîinea.

— Fiindcă veni vorba : cum stai cu Tasia ?

— Sunt aproape s-o conving. Numai să n-o convingă Cristin înaintea mea. I-am văzut făcîndu-și semne cam suspecte. Ai băgat de seamă că au dispărut aproape în același timp ? Dar n-o poate avea decît în cămăruța de lîngă „Birou” și atunci am să știu. Dacă-mi joacă festa și de data aceasta, îl sugrum !

A fost o seară mai tristă ca întotdeauna. Pe la cca-surile zece, pensionarii „Biroului” simțeau că zadarnic așteptau unul de la altul o vorbă care să stîrnească vreun subiect de discuție, în stare de a-i ajuta să le treacă o parte din noapte. Stăteau așa, lungiți pe bănci, cu trupurile nemîșcate și chipuri pe care lumina felinarului ce se răsfrîngea puțin în odaie le făcea ca de stafii. Numai Niță se scula din cînd în cînd și da mercu tîrcoale încăperii, zbatîndu-se ca o fiară în cușcă, scuipînd și monologînd blesteme nedeshușite, dar Leonard îl rugă politicos să se astîmpere, spunînd că manejul lui îi dădea dureri de cap. Și cînd ceasul de la spitalul Colțea bătea unsprezece, „Biroul” avea iar înfățișarea lui de azil de noapte, fiecare dormind sub pătură sau palton, la locul lui obișnuit : Niță și Macovei în fund de tot : Leonard, la dreapta, sub fereastra odăiței lui Cristin : Adrian și Mihail, pe salteaua lor, la picioarele mesei. Ultimul murmur, înainte de a-i prinde somnul, li-l smulse bietul „Mefisto”, care se năpusti asupra felinarului cu obișnuita lui lovitură de baston și tipă un lung și sinistru :

— Pa-ri-ii-is !

Pentru ca să dispară numaidecît.

. Crezind că nebunul avea de gînd să-i plictisească, Niță ridică repede capul, gata să-l ia la goană. Apoi se vîri iar sub zdreanța lui, reflectînd :

— Paris ! Cine dracu poate vedea Parisul ? Numai bogații și nebunii !

Mihail, cu gîndul la Tasia, așteptase îndelung ca vreun zgomot în odăiță să-i vestească o nouă vizită nocturnă a lui Cristin, cu vreo nouă cucerire și care putea să fie de data aceasta chiar „mocănuța“. Știa că muieraticul pătrundea cu băgare de seamă, printr-o intrare separată, care dădea în curte. Dar, obosit, adormi în cele din urmă, aproape liniștit. Și, odată furat de somn, rar i se întîmpla să se deștepte pînă dimineața. Știa să-și alunge, prin autosugestie, orice pricină de insomnie.

Nu tot așa se întîmpla cu Leonard, care avea mai mult nopți albe. El fu și cel dintîi care îl auzi pe Cristin cînd sosi după miezul nopții.

— Na, a venit ! mormăi el morocănos.

Timbrul sonar al vocii sale îl trezi pe Adrian, care dormea totdeauna foarte ușor. Nu înțelese nimic, dar deschizînd ochii, întîlni privirea patronului.

— Ce e ? șopti el.

— Începe Cristin „muzica“ ! răspunse celălalt din virful buzelor.

„Muzica“ era zgomotul nunții perechii de alături : patul care scirțîia foarte tare și, adesea, suspinele și gemetele muicrii. Cristin era uneori întrebant :

— Ce naiba le faci tu minzătorilor tale, de mugesc atîta ?

— Le place ! răspundea el mîndru.

Plăcerca aceasta, la care se adăuga și scirțîitul ritmic al patului, făcu și în noaptea aceea să fie „muzica“ nespus de violentă. Știa și Adrian, ca toți de-acolo, despre ce era vorba și ar fi vrut să se silcască s-adoarmă iar, dar era curios acum să știe dacă partenera nu era cumva prietena lui Mihail. Ascultă, cu atenție, toată partitura, care se termină fără să-l fi lămurit. Somnul îi îngreuna pleoapcele, cînd alături începu o nouă partidă.

De data aceasta, se auziră adevărate țipete și el recunoscu limpede vocea Tasiei, care zicea :

— Dă, dragule, dă tare !

Încremenit, Adrian se uită la Leonard care, în aceeași clipă, ridică brațul și ciocănea în fereastră :

— Mai încet, Cristine, pentru numele lui Dumnezeu !

Adrian era sigur că Mihail avea să se deștepte, să afle adevărul și să provoace scandal, dar bietul pretendent dormea dus, fără să aibă habar de nimic. Din fericire, după ce li se atrase atenția, gălăgia celor doi smintiți se micșoră, treptat, pînă ce totul reintră în liniște.

Totul, afară de ceva cam ciudat, ce Adrian băgă de seamă la Niță, care dormea pe o bancă așezată în imediata lui vecinătate. Întors cu fața la perete, Niță făcea niște mișcări ce-l îndemnară pe zugrav să se uite mai atent. Nu bănuia nimic, dar intrigat de regularitatea gesturilor trădate de mantaua cu care se învelea Niță, se ridică într-un cot, sfredeli cu privirea clar-obscurul încăperii și înțelese. Își aduse, adică, aminte că într-o zi Mihail, înfuriat de lipsa de rușine a lui Cristin, îi mărturisea :

— Ce e mai trist, este că în timp ce Cristin face dragoste cu cîte o femeie, Niță face singur, săracul ! Pîrdește toate acele momente și nu scapă unul măcar.

Adrian, ridicat acum în capul oaselor, vru să-și dea seama dacă Macovei și Leonard știau ce se petrece. Primul nici nu mișca. Își avea culcușul pe o bancă situată în colțul cel mai întunecat al „Biroului“. Nu se putea ști dacă dormea sau nu. Desigur însă că cel de-al doilea, care dormea anevoic, știa. Totuși, cu toate că în preajma lui era destulă lumină și cu toate că erau aproape unul de altul, Adrian nu putu să citească nimic pe figura liniștită a lui Leonard, nici chiar cînd Niță miorlăi, la sfîrșit, un suspin, destul de tare ca să fie auzit. Geamătul acela îi îngheță inima lui Adrian.

„Iată și plăcerea lui ?“ gîndi el, culcîndu-se iar.

Adrian nu era chiar cu totul novice în ceea ce privea practica acelui soi de plăcere. Îl inițiaseră, între paisprezece și șaisprezece ani, niște ștregari de aceeași vîrstă, dar mult mai experți în materie. A cunoscut atunci o epocă în care scurta bucurie zilnică ce i-o procura viciul alterna cu lungi ceasuri de regret. Căci băgase de seamă că de cînd contractase obiceiul acela vătămător, constituția lui fizică, robustă pînă la acea epocă, dădea mereu

Înapoi, făcînd la urmă din el, un băiețuș slăbănog, aproape
pirpiriu. S-a vindecat la timp, cu o energie pe care n-a
putut-o aprecia decît mult mai tîrziu, grație unei cărți
de educație sexuală care i-a dezvăluit înspăimîntătoarele
primejdii la care s-ar fi expus, dacă ar fi continuat. Dar
tot cartea aceea care, smulgîndu-l din ghearele viciului,
avea să-l îndrepte pe calea firească. l-a scîrbit și l-a mai
însăimîntat descriindu-i, cu ajutorul unei sumedenii de
ilustrații, nenumăratele și aproape nevindecabilele boli,
cu care acea cale era semănată la mai tot pasul, pentru
adolescent. Ceea ce l-a făcut pe el să aștepte ca, de-abia
în pragul vîrstei de nouăsprezece ani, să cunoască femeia,
în persoana frumoasei servitoare unguroaice din casa Thu-
ringer. Dar din ziua aceea a fost un tînar sănătos, normal.
Știa că are nevoie de femeie, cum avea nevoie de pîine,
de aer și de libertate. Nu putea, desigur, s-o aibă oricînd
pofta, dar asta nu era un motiv, își spunea el, să se
despăgubească revenind la acel viciu din adolescență, pe
care aproape îl și uitase. Așa că pe Niță nu-l pricepea.

„Ce dracu ! Din tot norodul de muieret cu care se
freacă zilnic în «Biroul» acesta, nu găsește el nici una
care să-l placă ? E, totuși, băiat drăguț“. Dar își aminti
că bietul Niță lupta cu o mizerie prea neagră ca să mai
îndrăznească să se apropie de-o femeie. „Iată ce m-aș-
teaptă dacă ajung, într-o zi, în halul lui ! Are dreptate
Mihail, trebuie să mă ție bine !“

Și, cu toate astea, știa el cu vîrf și-ndesat ce însemna
aceea : să se ție bine ! Umilințe fără sfîrșit pe care trebuia
să le înghită cu capul plecat. O muncă de rînd și plătită
prost, în timpul căreia nu trăia decît pentru patron. Un
chin zilnic. Imense dorinți de libertate, de hoinăreală, pe
care trebuia să și le înfrînceze brutal. O societate respingă-
toare de tovarăși de muncă a căror vorbărie seacă, a căror
mentalitate imposibilă și ale căror intrigi agresive, îi
repugnau mai mult decît orice. Nu ! N-avea comun cu
lumea aceea decît lanțul robiei. Atît, atît ! Cum i-ar fi
fost deci cu putință să ție bine, să „ție cu dinții“ o ase-
menea robie, cît mai multă vreme, așa cum îi recomanda
Mihail ? Ah, el nu știa despre ce iad era vorba ?

Îi pierise somnul de tot în cadrul sinistru al acelui „Birou-azil”, problema existenței i se înfățișa într-o lumină mai neagră ca niciodată.

Iar mâine ? Mâine ce va fi ?

Ziua următoare, pe șantier, temerile sale se împliniră. La ceasurile șase dimineața, pe cînd, într-un colț al atelierului, Adrian își schimba hainele, contramaistrul îi spuse arțăgos :

— Nu te dezbrăca ! Așteaptă să vie patronul !

— De ce ?

— Mai ai nas să mai mă întrebi de ce ? Ei uite, ca să te înveți minte ! *Blau-Montag*, hai ?

„Uite cine vrea să mă învețe minte”, gîndi Adrian, așezîndu-se pe o ladă cu vopsele și aprizîndu-și o țigare. „Dacă jigodia asta ar fi dictator în țară, i-ar trimete la spînzurătoare pe toți aceia care fac *blau-montag*”.

Adrian știa că șeful atelierului era și mai brută decît patronul, care a trebuit adesea să intervină pentru a-i tempera violențele verbale cu care improșca pe lucrători și să le dea dreptate acestora. Era un omuleț uscățiv, rău ca rîia, foarte slab la meserie și care purta pică oricui îl întrecea în pricepere. Un singur merit avea, destul de trist și acela : scotea lucru mult, zorînd oamenii, nepermițîndu-le să sufle un minut, ținîndu-i de rău pînă și pentru timpul folosit ca să urînceze. Asta le convenea tuturor patronilor, care îi plăteau pe cîinii aceștia cu cîte un leu mai mult pe zi decît cel mai bun lucrător ! Pentru leul acela, contramaistrul era gata să-și vîndă și sufletul, diavolului. Adrian îl ura de moarte.

Lucrătorii soseau, unul după altul, gîfîind, dezbrăcîndu-se în galop, bilbîind o scuză pentru mica întîrziere de care se știau vinovați. Călăul îi întîmpina cu tradiționala bruftuială :

— Natural, tramvaiul e de vină ! Totdeauna ! Sau depărtarea ! Sau ceasul care nu vi se potrivește niciodată cu al meu ! Puturoșilor ! Derbedeilor ! Hai, hai odată, mai repede ! E ceasu șase și un sfert !

Și imediat, luînd un ton glumeț, începu să-și bată joc de Adrian :

— Uitați-vă, mă rog, la domnu cu ștaif ! Ce scrobite dumnealui ! Și ce de dimineață a venit azi, doar i s-o uita cheful de ieri. Își închipuie că asta o să i se treacă așa, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic ! Vita !

Adrian sări ca ars :

— Vită ești tu ! Idiotule ! Și dacă nu-ți stăpânești fleoanca, îți arunc oala asta în cap !

Zicînd acestea, puse mîna pe o oală cu vopsea, dar totul se sfîrși aici, pentru că intră patronul și primul lui cuvînt fu să observe că nu era încă nimeni la lucrul lui.

— După cum vedeți și dumneavoastră ! se linguși contra-maistrul. Și-n fiecare zi, la fel ! Nu știu ce să le mai fac !

— Și tu ? îl întrebă patronul pe Adrian. Nici n-ai început să te dezbraci ?

— Nu l-am lăsat eu. zise șeful. Știți, a lipsit ieri de la lucru.

— Ei și ? A lipsit, mi se pare, pentru întîia oară. O săpuncală, și-atît ! Hai, ștergeți-o ! Nu-mi pierdeți vremea cu palavre !

Toată lumea fu îmboldită ca o turmă, în cap cu șeful, care nu prea mistuia încheierea neprevăzută pe care o dăduse patronul conflictului său cu Adrian. Ducîndu-l să-i dea de lucru, bruta îl strînse pe tînar de braț și îi zise, scrișnind din dinți :

— Ai să mi-o plătești tu !

— Nu m-atinge, scîrnăvie !

Slugoiul se depărtă, laș, dar îl făcu într-adevăr să i-o plătească. Adrian avu o săptămîină infernală. Contra-maistrul nu i-a permis să termine nici una din lucrările începute, precum era obiceiul care acorda lucrătorului calificat momente de răgaz la urmă, după ce îi impusese la început eforturile cele mai grele. Toată săptămîina, Adrian n-a făcut decît să răzuie, să frece și să spele. Alți lucrători veneau apoi să continue și să termine un lucru pe-n-delete, curat și ușor.

N-a suflat un cuvînt. S-a făcut că nu bagă de seamă nimic, voind să vadă cit are să țină persecuția și hotărît să se plîngă patronului, dacă nu-l scotea de la munca brută. Pentru că nu era îngăduit contra-maistrului să întrebuințeze pe om, plătit cu patru lei pe zi, numai la lucrări

pregătitoare, pe care le execută ucenicii sau hamalii. Apoi, gîndul de-a părăsi şantierul, dîndu-se bătut în ochii duşmanului care-l persecuta, ar fi însemnat să-i acorde acestuia o satisfacţie pe care era vădit că o urmărea ! Nu ! Mai bine să crape încovoindu-se la muncă silnică !

Răsplata n-a întîrziat să-i vină, ea singură. În ultima zi a săptămîinii, pe cînd Adrian spăla cu sodă caustică vopseaua veche a unei uşi, l-a văzut patronul şi s-a înfuriat, chemînd pe şef :

— De ce îşi pierde omul acesta timpul cu asemenea corvezi ? răcni el. E un bun „faşadier“. Pune-l imediat pe scara mare, la partea de răsărit a faşadei.

Lucrau la „Hôtel de France“, în calea Victoriei. Acolo, şi chiar în ziua aceea, a trebuit Adrian să părăsească şantierul, dar într-un chip neprevăzut şi caraghios.

Ziua era pe sfîrşite. Adrian, cocoşat în vîrfurile scării, vîrtea o porţiune de la etajul al doilea al clădirii. Dede-subt, alt lucrător, camarad bun, făcea „legătura“ cu el. Jos de tot, un al treilea om spoia parterul. Între un lucrător şi altul erau distanţe de cîte un metru sau doi. Care dintre ei trei a scuturat bidineaua plină cu var şi a stropit din belşug pe un mîndru colonel care tocmai trecea pe dedesubt, încălecînd barierele şi neţinînd seamă de avertismentele placardate, ancheta n-a putut-o stabili. Fapt e că ofiţerul, numai var din cap pînă-n picioare, a făcut o gălăgie nemaipomenită, a chemat gardistul şi-a cerut să i se plătească uniforma, jalnic terfelită. Patron, lucrători şi colonel se transportară la circumscripţie unde, fireşte, un atît de mare personaj nu putea să nu aibă cîştig de cauză, cu toată constatarea oficială a barierei şi a tăbliţelor cu „Atenţie la zugrăveală“, care înştiinţau pe trecători de lucrările în curs de executare. Cunoscînd bine justiţia ţării şi preferînd o înţelegere prin bună-nvoială, riscurilor şi belelelor unui proces costisitor, patronul a plătit pe loc o sumă anume şi reclamantul şi-a retras plîngerea. Dar, Adrian şi camaradul lui de la etajul întîi, au fost concediaţi chiar în acea seară.

Adevărul în afacerea asta era cu totul altul şi Adrian îl ştia. Desigur, ofiţerul n-avea dreptate, căci escaladase barierele, dar nici n-ar fi putut să fie atît de îngrozitor stropit, chiar numai din nebăgar ? de seamă. Fusesse „bote-

zat" dinadins. Camaradul său de la etajul întâi, un drac de băiat, îi cam plăcea să facă de-astea.

Lucrînd deasupra lui, Adrian îl surprinsese de mai multe ori încărcînd bidineaua și descărcînd-o apoi puternic în capul cîte unui pașnic trecător. Asta era plăcerea lui și pedeapsa pe care o aplica celor care nu țineau scama de barieră. Odată isprava făcută, puteai jura că habar n-avea de nimic. Îl vedeai netulburat și atent nevoie mare la ce lucra, în timp ce jos pietonul stropit răgușea țipînd în zadar. Apoi rîdea cu hohote.

De data aceasta, joaca lui n-a putut trece fără să aibă urmări. Patronul văzuse bine că nu era vorba de cîteva picături de var căzute din întîmplare. Bietul colonel primise în cap o găleată întrecagă de var. Dar cum lucrătorul de la parter fusese scos din cauză, la anchetă, Adrian n-a vrut să scape și el la rîndul lui, cu prețul unei denunțări a vinovatului, cu alît mai mult cu cît erau buni prieteni. A tăcut, și-a încasat ultima plată, și s-a dus să-î povestească lui Mihail hazlia întîmplare.

Mihail i-a aprobat purtarea :

— Nu puteai face altfel. Dar acum stăm prost. Poate o fi chip să găsești de lucru într-altă parte. În sfîrșit, ce-o fi să fie.

Și pentru că a doua zi, duminică, Lucia îi aștepta pe amîndoi cu o rață pe mazăre, ei bine, nu era momentul să fie triști.

Trăiască Lucia și ... rața ei !

VI

„București. 10 august 1904

: : : : : : : : : : . . :

Am primit cei cincisprezece lei pe care i-ai trimis. Ești meritu bună cu mine, cu toate greșelile mele. Dar poți spune matală că din răutate fug de-acasă? Nu, mamă, așa e soarta mea. Și soarta e inima noastră. Suntem mari, sau mici, sau mediocri, prin inima noastră, căreia ne spunem orbește. Ea ne duce și la bine și la rău. Unde mă va duce a mea? Cine poate ști? De dimineață pînă seara, nu mă gîndesc decît la lucruri mari și frumoase. Aș vrea să fiu de folos omenirii acesteia care suferă, din vina ei, datorită egoismului ei. Dar gîndul meu se îneacă în propria mea mizerie.

Azi-dimineață, cînd factorul mi-a adus mandatul tău, eram flămînd ca un lup în toiul iernii. De o săptămînă, eu și Mihail mîncăm numai pîine goală, și numai una neagră de zece bani, amîndoi, o dată pe zi. Nu mai lucrăm deloc. Bucureștiul e pustiu. Bogătașii au plecat în vilégiatură. Ne-o merge poate mai bine, cînd s-or întoarce. Pînă atunci, greu de noi!

Dar nu moare omul de foame. Și află că, în mizeria asta a mea, eu nu sunt nefericit decît pe jumătate. Aș fi total nenorocit dacă, chiar de-aș mîncea numai pui fripi, aș fi nevoit să trăiesc, călîndu-mi pe suflet.

Ce păcat că n-ai învățat să citești și să scrii! E supărător să corespondezi prin mijlocirea altora. O rog pe

Ileana să scrie mai cîte şi să nu pună decît cuvintele matalc, nimic mai mult. Şi îi mulţumesc.

Te strîng în braţe şi îţi sărut mîinile arse de leşie.

Fiul tău,

Adrian,

care împlineşte azi douăzeci de ani şi care va minca pe săturate, graţie bunătăţii matalc”.

Destin de om generos. Nimic mai crîncen !

Unci canalii îi sînt îngăduite toate nesocotinţele şi toate nebuniile : nimic nu i se va întîmpla. Va ieşi totdeauna la liman. Nu va cunoaşte niciodată grozăviile mizeriei. Pe cînd omului cu inima largă, cea mai mică uşurinţă ce şi-o îngăduie, îi aduce nenorociri şi numai nenorociri.

Tristeţile existenţei sale de vagabond, Adrian le ascundea totdeauna mamei sale. Ştiind-o destul de necăjită, nu voia s-o mai amărască şi el, mărturisindu-i adevărata lui stare, aşa cum îi cerea dînsa în toate scrisorile mîzgălite de Ileana, o tînără vecină, aproape şi ea analfabetă.

„Zici tu zice mûta că lucrezi dar io nu te crez zice mama Zoîta în spune mie inima în fiecare seară mi să bate tare ochiu stîng ş-am fost şi la Baba tinca dă mea dat în cîrţi şi ştiu că tu suferi de lucrul... iadivărat am fost şi io dă mam uitat în cîrţi”...

Ca să-i scrie el maică-si o scrisoare atît de sfişietoare, a trebuit ca mizeria lui să fie dintre cele mai negre. Şi încă nu-i spunea tot adevărul. Nu „de o săptămînă”, ci de-o lună minca el numai pîine goală, nemaivorbind de zilele în care Mihail şi cu el nu gustau decît apă.

Rînd pe rînd, frumoasele lor haine fuseseră, toate, vindute — zece lei costumul — şi banii mincaţi. Cămăşile lor cele mai bune fură şi ele date negustorului evreu, una cîte una, pe un leu bucata. A fost o prăbuşire, care în mai puţin de două săptămîni îi făcu să atingă fundul abisului. Spunea Mihail :

— Ce ni s-a întîmplat nouă, nu se poate vedea decît prin porturile Mediteranei, unde scările îl face pe vagabond nebun de bucurie, îl ameţeşte într-atît, încît îl îndeamnă să făptuiască cele mai formidabile dobitocii. Aşa

am cunoscut odată, la Smirna un tânăr conte rus, un fluieră-vînt pe care familia lui îl exilase la Tobolsk și de unde fugise după ce-a falsificat iscălitura lui tată-său și a escrocat o mare sumă de bani. Cînd a debarcat la Smirna avea încă vreo mie de ruble, dar nici opt zile nu trecuseră, cred, și contele meu se repatria, prin consulat, într-o stare de mizerie la fel cu a noastră. Își vînduse tot, ca și noi, pînă la ultima cămașă, și spunea că pentru soarele Smirnei „merită să-ți jertfești chiar și dindărătul“ ! La fel ca junele conte am făcut și noi. Și recunosc că de data aceasta eu sunt marele vinovat sau, mai bine zis, frumoasa mea Polixenia, care fu soarele meu smirniot, un astru care, vai, n-a strălucit decît trei zile. Dar ce vrei !...

Adrian nu „voia“ nimic. Înțelegea. Totul se produse ca o vijelie, în duminica aceea frumoasă cînd fuseseră invitații Luciei, fată de treabă care, știindu-l pe Mihail singur, îi pregătise o delicioasă surpriză : pe Polixenia !

S-au dus la Lucia devreme, gătiți și sclivisiți ca niște fanți. Mihail, care încasase cîteva bune „plasamente“, hotărîse „un mic chefuleț“. L-a așteptat unul mare și cam costisitor, dar vina a fost a destinului. El se gîndise numai la o scurtă și nevinovată petrecere :

— „Casa“ noastră dispune de cincizeci de lei. Nu ris-căm deci nimic, dacă rup din ei zece ori cincisprezece, ca să-mi plătesc o păpușică pe care va ști ea Lucia să mi-o afle printre camaradele ei. Spune și tu dacă n-am dreptate : „postesc“ de mai bine de-o lună. Așa că astă-scară vreau să fac bairam.

Și ce mai bairam a fost.

Introduși de servitoare — să tot fi fost ceasurile unsprezece — rămaseră înmărmuriți cînd se văzură în fața unei tinere necunoscute, o adevărată frumusețe orientală care, deloc tulburată, părăsi divanul și veni spre ei cu mîinile întinse :

— Nu e, domnilor, nici o nevoie să vă prezentați. Vă așteptam. Prietena noastră s-a dus să cumpere ceva icre și niște vin bun. Se-ntoarce numaidecît.

Adrian și Mihail se priviră, muți, fîsticiți, uluiți. Ce era cu femeia aceea, cu „odalisca“ aceea, care îi primea și le vorbea de parcă era la ea acasă ? Nu putură, în primele

clipe, să facă altceva decât să-și aprindă câte-o țigare și să contemple apoi covoarele, ca niște școlari.

Falsa gazdă chemă servitoarea :

— Adă țuică și măsline !

Erau salvați ! Tăbăriră pe rachiu și dădu fiecare pe gît la iuțea cîte trei pănărele, unul după altul. Tănăra bău numai unul. Sta liniștită pe divan și se făcea că răsfoiește un jurnal de mode, dar cei doi prieteni băgară de seamă că de-abia își stăpînea un ris nebun. Adrian își luă inima în dinți :

— Oricum, doamnă, ar trebui să ne spuneți cu cine avem onoarca de a... de a... de a sta de vorbă, ca să zicem așa, deși suntem muți ca niște pești. Dar e vina dumneavoastră !

Ea izbucni, în sfîrșit, și rise pînă se sătură, apoi se apropie de Adrian :

— Afurisit de prieten uituc ! Persoana mea nu-ți amintește de nimeni ?

Adrian încremeni în picioare, suportînd greu ochii aceia negri, cu care necunoscuta îl sfredelea pe sub genele și sprîncenele tot așa de negre.

— Pe nimeni ! bolborosi el.

— Nici chiar pe o anume prietenă care venea uneori în vizită la Lucia, în strada Griviței, la Brăila ?

Adrian dădu din cap, negativ.

— Ce naiba ! exclamă ea. Doar nu erai chiar așa de mic ! Aveai vreo opt-nouă ani. Ei, atunci trebuie să mă prezint. Îmi pare rău, pentru că nu-mi place deloc numele lui bărbatu-meu : Polixenia... Topolog !

— Ah, Polixenia ! strigă Adrian. Bou mai sunt ! Adevărat, acum mi-amintesc. Dar, recunoaște și tu, că erai, pe-atunci, urîtă ca o ciumă.

— Pe cînd acum ? făcu ea, orgolioasă.

— Acum ? Lăsînd la o parte pe... „Topologul“ acela îngrozitor, ești o păpușă !

— Da, o păpușă ! o păpușică ! întări Mihail, pe jumătate beat, beat de țuică și de speranțe. Și, sculîndu-se, stăpîn pe el, semeț, ironic, luă o mînă a Polixeniei, i-o sărută, apoi : — Permiteți-mi : Mihail Mihailovici Kazanski, duce de Sahara ! proclamă el și îi sărută din nou mîna.

Apăru Lucia :

— Ei bravo ! Merge mai repede decît...

— ...Decît ce ? îi tăie vorba Mihail, repezindu-se spre buna lui prietenă şi luînd-o în braţe. Poţi spune că nu te-aşteptai ? Şi-ncepu să se-nvîrte prin odaie, apoi în cealaltă dădu de copil, îl acoperi cu sărutări şi sfîrşi prin a urla, cu braţele la cer : „O, ho ! dar azi e sărbătoare, copii ! E bairam !” Şi mai goli, unul după altul, două pahărele de ţuică.

— Nu-i aşa că ştiu să mă gîndesc la toate ? zise Lucia.

Mihail se uita extaziat la tînăra orientală :

— Polixenia... Polixenia ! Asta-nseamnă, pe greceşte, *mult străina* ! Dar eu ? Eu ? Nu sunt, oare, şi eu mult străinul ?

— Ştiţi greceşte ? întrebă Polixenia.

— Ştiu amîndoi, zise Lucia.

Polixenia exclamă :

— O ! dacă-i aşa, am să vă cînt astă-seară : *Stasso, stasso, é morfi micrula* !

Mihail îşi pierdu capul de tot. În picioare, aprins la faţă şi cu părul vîlvoi, ridică o mîină :

— Ascultaţi, copii, închipuiţi-vă că voi muri astă-seară.

— Să mori astă-seară ? zise Lucia. Nu cred ! Astă-seară nu vei muri, ci mai degrabă te vei culca cu grecoaica asta frumoasă, — nu-i aşa, Polixenia ?

Grecoaica îi înlănţui gîtul :

— Da, palicarul meu, vei muri în braţele mele, astă-seară.

— Ascultaţi ! reluă Mihail. E bairam ! Iau comanda ! Totul pentru dragoste, azi ! Nu-i aşa, Adrian ?

Cei doi prieteni se priviră. Şi numai ei pricepură semnificaţia privirilor lor.

— Da, aprobă Adrian ! Totul pentru dragoste !

— Ce-o fi să fie, nu-i aşa, Adrian ?

— Aşa e, Mihail !

— Şi nici un regret ?

— Nici unul !

Mihail îşi luă pălăria :

— Într-o jumătate de oră, m-am întors !
Voi să-l oprească, dar el era deja afară.
— Unde se duce ? întrebă Lucia.
— Știu eu ? răspunse Adrian. Știu atît, că e fericit !
Diavolite de femei, ce sunteți !

La masă, Adrian băgă de seamă că Mihail nu mai avea în deget inelul său de aur, împodobit cu un frumos smarald.

„Va să zică, de-aceia mi-ai fugit ca o furtună ?” gîndi el. „L-o fi vîndut sau numai l-a amanetat ?”

Mihail, trezit puțin din pătăruțele lui, își minca rața pe mazăre și răspundea domol la întrebări, părînd că meditează tainic ceva. Îi pierise elanul. Și, încă o dată, Adrian putut să constate distincția aceluia om care, fără să-și dea cea mai mică silință, își trăda prin toată atitudinea lui, nobletea originii sale.

„La masa asta, singurul binecrescut e el. Pe cînd noi, niște bătărași”.

— Dar de ce nu mai beți ? îndemnă Lucia. Erați mai veseli adineauri. Și mai ales tu, Mihail, ți-ai pierdut buna dispoziție în misterioasa-ți plimbare ? Ce-ai făcut pe unde-ai fost ?

Mihail ocoli întrebarea :

— Nimic care să merite o discuție. Și ai face mai bine să ne spui, lui Adrian și mie, din ce colecție rară de păpuși ai ales-o cu atîta gust pe frumoasa noastră Polixenia.

— A, da ! Norocul tău, Bărbatul Polixeniei...

— To-pó-log ! urît mai sună. Doamne !

— Sună urît, dar se poartă frumos ! Își ajută nevasta să-l înșele cu tine. Ei, da ! Topolog e un ilustru cizmar și șef socialist la Galați, unde are o prăvălie...

— Cum, Polixenia vine acum de la Galați ?

— Da, iubite duce... de Sahara ! Pentru că în aste trei zile, azi mîine și poimîine, socialiștii țin primul lor congres. Și pentru că Polixenia are aici o mătușă bătrînă pe care e vorba s-o moștenească, bărbatu-său nu s-a opus ca nevastă-sa să-l însoțească și să-și petreacă aceste trei zile la ea.

— Dar nu toată vremea, zise Polixenia. Așa, de pildă, azi la cinci, trebuie să mă duc să-mi întîlnesc topologul

la serbarea cîmpenească de la Băneasa; unde congresiștii din provincie vor căsca gura la defilarea steagurilor și a forțelor socialiste din Capitală.

— La cinci ? tresări Mihail. Dacă-i așa, sunt un om mort.

— Nu de tot ! Pînă atunci, vom avea timp să ne iubim de șase ori în șir.

— De șase ori în șir ? Dumnezeu ! Ești obișnuită cu asemenea Herculi ?

— Iată de ce trebuie să bei ! zise Lucia. Și, din clipa asta, trecem la vinuri franțuzești.

— Hm ! făcu Mihail. Parcă cele românești ar fi avînd vreun cusur ! De exemplu, colea, un Cotnar adevărat !

— Nu-i nimic ! Eu sunt amorczată de Franța. Mie-mi place Parisul. Ah, Paris ! Cui mă va duce acolo, îi voi fi sclavă un an de zile !

— Cunosce eu unul care se duce în fiecare zi. Numai că alcară cam prea repede.

Adrian pufni în rîs și trebui să le spună și femeilor povestea bietului „Mefisto“.

— Oricum, zise Mihail, melancolic, nu e chiar o plăcere pentru noi, faptul că Polixenia ne părăsește chiar de la cinci.

— Numai pentru un moment, puiule. Scara, teribilii șefii socialiști vor avea o lungă ședință de Comitet, unde eu n-am ce căuta.

Adrian se lovi cu palma în frunte :

— Am o idee ! Vom merge toți la serbare. Nu sunt oare și eu un fel de socialist ? Ne vom face că nu ne cunoaștem. Și, la sfîrșit, ne vom regăsi. În felul acesta, Mihail nu-și va pierde din vedere nebănuita lui comoară.

Toată lumea găsi ideea genială. Năvăliră pe vinurile franțuzești.

La ceasurile trei, Adrian și Lucia plecau spre Băneasa.

— Vom fi mereu pe lîngă bufetul congresiștilor. Trăiască dragostea, copii !

O serbare cîmpenească socialistă, la vîrsta aceea de aur a socialismului și a credinței în umanitate, eră un spectacol care îi aprindea singele și celui mai blazat din-

re sceptici. O lume întreagă de martiri ai muncii obligatorii, devenită insuportabilă din cauza unei crude exploatare ce se afla la începuturile ei, venea să-și strige arzătoarea nădejde într-o eliberare pe care o voia apropiată. Pădure, soare, plin aer și gălăgioasă fraternitate. Nu era chip pe care să nu fluture cel mai senin suris. Nu era suflet care să nu fi fost pregătit pentru marea jertfă. Totală și universală credință în viitorul umanității, Omul, bruta aceasta, credea în el însuși.

Tovarășe ! Ce ești tu ? Sondor din Cîmpina ? Dulgher din Galați ? Țesător din Iași ? Hamal din Brăila ? Ceferist din Constanța ? Vino să ciocnim un pahar ! Jos capitalismul ! Trăiască Internaționala socialistă !

Și-atît. Nouă creiere din zece nu știau nimic mai mult. Dar cîteșinouă erau hrănite de inimi generoase, cum nu se vor mai afla altele vreodată. Idealismul acela și-a trăit traiul. Marea eliberare va fi opera unei lumi dezamăgite. Operă moartă. Fiecăruia, halca lui de pîine, unsă cu fiera sărăciei spirituale. Acesta e destinul brutei umane triumfătoare.

Crepusculul acelei zile de iunie începea să turtească figurile, schimonosindu-le, cînd, amețiți de vin și istoviți de petrecerea laolaltă cu toată poporănimca aceea, al cărei irezistibil antren fi furase, Adrian, Mihail și Lucia se depărtară puțin de hărmălaie, ca să se plimbe prin pădure și să respire aer curat. Se îndreptau încet spre bufet ca să mai schimbe o privire cu Polixenia și să-și stingă setea.

Mergînd așa, Adrian văzu un bărbat care venea spre el. Tip de sportsman, îngrijit îmbrăcat, dar a cărui întreagă ființă trăda un gînditor. Un gînditor fără voia lui, înăscut, un om care, prin toate amănuntele chipului și atitudinii sale, părea a fi o inimă și un creier, într-o roditoare activitate de fiecare clipă. Adrian recunoscuse în el pe tovarășul Costi Aloman, secretarul Uniunii sindicelor muncitorești, cea mai bună pană și cel mai bun orator al mișcării socialiste. Meseriaș, decorator la Palat. Se înapoiasese de la Paris, unde stătuse mai mulți ani și își apropiase o frumoasă cultură generală. Poet discret și tot așa de discret adorator al femeii, dar mai ales vorbitor

de înaltă calitate : acesta era darul lui cel mai necontestat. Foarte sociabil și iubit își jertfea bucuros rarele sale ceasuri libere, stăpînit de o singură intenție : de-a se îmbogăți el însuși într-o discuție cu un partener de talia lui, sau să lumineze, să convingă și să scoată din greșală un element folositor cauzei. Se putea spune că n-avea altă pasiune mai imperioasă, nici altă țintă în viață.

Afară de Mihail, Adrian nu cunoștea o inimă, o inteligență în stare să se măsoare cu frumusețea aceluși spirit, profund, variat, lucind, sever, tolerant și onest, în întregime devotat idealului socialist, dar fără să fie molișit de vreun dogmatism. Deloc. Ceea ce făcea din el un șef oarecum izolat de mediul celorlalți teoreticieni ai partidului, confuzi, sîcîitori și care se temeau de eclectismul său.

Adrian nu se temea decît de logica lui, ca un sentimental haotic ce era. De aceea, cu toată arzătoarea lui dorință de a-i face cunoștința, se mărginise pînă atunci doar să-i asculte unele discursuri publice și, o singură dată, într-o berărie, să urmărească — fără a lua parte la ea — o interesantă discuție a lui Aloman cu niște amici politici. Ieșise de-acolo cu convingerea că, pus în fața proprii sale inconsecvențe din punct de vedere socialist, Aloman n-ar face din el decît o înghițitură.

Totuși, el îl iubea și îl admira cu pasiune pe acest idealist, pe acest om superior. Și, văzîndu-l acum apropiindu-se solitar cu intenția vădită de-a nu-l evita, Adrian îi zîmbi, de departe, în semn de consimțire. Și, de departe, Aloman rosti cu o voce fermă dar tandră :

— Tovarășul Adrian Zografi, nu-i așa ?

— Salut prietenește pe tovarășul Aloman ! răspunse Adrian întinzîndu-i mîna, pe care celălalt o strînse cu o discretă efuziune.

După ce făcu prezentările, Adrian simți privirea vulturului — o privire pașnică, dar de vultur — stăruind asupra mielușelei sale. Asta îi plăcu. Poți oricînd ține piept unui om întreg. Și chiar mai cu folos decît cu virtuosoasele larve umane.

Aloman întrebă :

— Reușită serbarea noastră, prieteni ? Ce ziceți de tot acest norod ? Vă văd cam aprinși : v-ați amuzat, desigur, deavalama cu mulțimea.

— Mai mult decât dumneata, care îmi pari destul de solitar, răspunse Adrian.

— Ceea ce dovedește că masa e demnă de adeziunile cele mai onorabile, chiar și de acelea care își iubesc cu sălbăticie independența.

— Aici mă călcași pe bătătură ! Dar, ia spune-mi, nici dumneata nu admiți decât adeziunile *formale* ? Nu poți iubi și sluji, fără să faci parte din turmă ?

— Chestiunea complexă. Admit și n-admit. Nu pot începe această controversă aici, într-o pădure, obligînd o amabilă doamnă să ne asculte stînd în picioare.

— Ei bine, e simplu : amicii mei și cu mine suntem gata să vă urmăm oriunde și se va părea nimerit a aborda o atare controversă. O asemenea discuție cu dumneata e pentru mine de o importanță capitală.

— Adevărat ? Și dacă îți dovedesc că teza mea e cea bună, îmi promiți că vei trage din ea consecința cea justă ?

— Iată, deci, că-mi și întindeți un laț. Vai, mie ! Ce să spun ? Vă promit să-mi pun, sub ochii dumneavoastră, inima. O admiteți sau nu ?

— Ei, iată că chiar de pe acum vrei să mă prinzi cu faimosul dumitale clește ! Ce să-ți răspund ? Îți făgăduiesc să fiu, față de dumneata, cu inima în palmă ! Ai s-o admiți ori ai s-o refuzi, cum vei crede.

— Ha ! Ha ! Adică oferi „cleștelui” meu, sinceritatea dumitale absolută. Îmi întinzi o cursă, dar primesc. Și deocamdată nu-ți cer nici o promisiune, sperînd totuși că din întîlnirea de azi vom ieși prieteni. Sunt curios să-ți cunosc inima de aproape, deși și-o cunosc intrucîtva din strălucitele dumitale articole, cărora însă le-ar fi stat mult mai bine în organul partidului.

— Unde n-ar fi găsit decât cinci sute de cititori ! Aloman se sumeți :

— Tovarășe Zografi ! Nu uita că omul sfințește locul !

Se duseră la bufet. Urmă o controversă calmă, deși pasionată, care dură două ore. Adrian, în ciuda înfrîngerii pe care Aloman i-o impunea treptat și fără replică, binecuvînta în sinea lui minutele pe care le trăia în socie-

tatea acelui frumos specimen de militant socialist. Ca totdeauna, Aloman conducea foarte natural dezbaterea și nu permitea nici o digresiune, nici o depărtare de la linia justă a subiectului, înainte ca el să fi fost epuizat și concluzia trasă. Căci Adrian avea prostul obicei, într-o discuție polemică, de-a merge pe mai multe drumuri deodată, pentru ca pînă la urmă să le încurce pe toate. Devia fără să vrea. Oratoria nu era darul său cel mai de seamă. Lîmpede și stăpînitor al subiectului său, era el numai pe hîrtie. Aloman constată aceasta și îl scuză, convins de onestitatea desăvîrșită a tînărului :

— Fii atent, te abați mereu și îți zăpăcești groaznic adversarul, care te-ar putea crede necinstit. Curios, articolele dumitale sunt atît de luminoase și de logice !

Dezbatteau eterna temă : conștiința revoluționară a militantului socialist. Adrian spunea : *independență* și *onestitate*. Aloman pleda : *onestitate* și *disciplină*. Respingea părerea lui Craioveanu, după care îi era îngăduit unui militant să trădeze, după ce vreme îndelungată a dovedit consecvență față de principii și, prin aceasta, a servit cauza.

— Nu. Trădătorul e trădător. Partidul trebuie să-l evite sau să-l demaște și să-l excludă cît mai repede cu putință, pentru că lungă lui ședere și trădarea lui finală prilejuiesc totdeauna mari decepții în spiritul maselor, care dacă acele defecțiuni se înmulțesc, ajung pînă la urmă să se îndoiască de însăși soliditatea învățăturii socialiste. Totodată, nu e mai puțin adevărat că un partid care nu se poate bizui pe disciplina militanților săi, cade în haos și se macină.

— Atunci, ca să fii un bun militant, trebuie să-ți nimicști personalitatea, ca popii. Să fii un număr din serie.

— Exact, și să-ți joci rolul ca atare. Personalitate, într-o mișcare socialistă, are numai Revoluția, cu ținta ei finală : societatea comunistă.

Adrian nu se convinsese și vorbi cîtva timp despre drepturile și avantajele independenței de spirit, dar Aloman îl încurcă și îl impresionează cînd îi spuse :

— Pretinzi că ești generos. Incontestabil : ești ! Dar, atunci, cum acorzi dumneala generozitatea cu atitudinea

golstă a omului care nu vrea să sacrifice nimic din personalitatea lui ? Căci, fără spirit de sacrificiu, generozitatea nu e decât o vorbă.

Și, numaidecât, Aloman își ilustră teza cu o sumedenie de exemple luate din istorie, care dovedeau că toate marile spirite n-au ajuns la țintă decât sacrificînd persoana și binelui comunității omenesti.

— Chiar biserica, pe care noi o disprețuim și-o combatem, n-a ajuns să joace marele ei rol în istorie și să-și înalțe catedrale decât sacrificînd pe altarul ei independența legiunilor de spirite generoase. Asta este legea oricărui progres. Cu cît ești mai mare la suflet, cu atît trebuie să înțelegi că micile satisfacții pe care ni le aduc meschinile scrupule ale conștiinței noastre nu contează cîtuși de puțin față de suprema datorie de-a sluji omenirea suferindă, de-a suprima nedreptatea, de-a sili, în sfîrșit, crearea ordinii sociale celei mai apropiate de perfecțiune. Cine vrei dumneata să facă această reformă, dacă nu spiritele generoase, prin puterea sacrificiului ? Răspunde-mi !

Adrian nu suflă un cuvînt. Îi întinse amîndouă mîinile lui Aloman, care i le strînse afectuos, mulțumit să observe că-i lipsea foarte puțin băiatul aceluia, ca să poată fi „înhămat la rînd“.

Îl măguli puțin :

— Ești, fără îndoială, un real talent și un suflet frumos. Ducem grozav lipsă de asemenea elemente, căci burghezia atrage la ea și recompensează toate talentele, pe cînd noi, dragă Doamne, ce le putem oferi altceva decât sărăcia noastră materială și mulțumirea datoriei împlinite ?

Și văzînd că tocmai se apropia de masa lor unul din acele talente acaparate de burghezie, un fost socialist devenit redactor la *Dimineața*, Aloman adăugă :

— Iată, de exemplu, pe blîndul nostru „tovarăș“ Iosif Nădejde. Ne-a părăsit ca să-și pună inima lui bună și talentul lui în slujba burghezului democrat Constantin Mille. Pariez că vine să-ți vorbească.

— Nu, tocmai, zise noul venit, un tînăr cu un chip senin. Viu, mai întîi, ca să-ți strîng mîna ție. Și pentru

că mă primești așa de prost, ei bine, da, îi voi propune lui Zografi să-și reia colaborarea la *Dimineața*.

Nădejde se așază la masa lor. Aloman, vădit nemulțumit de oferta aceea, aprinse o țigare și începu să se uite într-altă parte, cu aer indiferent, dar gata să se repeadă. Îl spiona pe Adrian cu coada ochiului, hotărît să nu intervină decît în caz că minzul, uitînd tot, ar accepta oferta.

Iosif Nădejde, ziarist democrat de rasă, înțelese situația și nu stăruî decît foarte ușor. Îi spuse lui Adrian :

— Am aflat de-abia de curînd că ești în București. E adevărat că lucrezi la zugrăvit ?

— Am lucrat. M-a concediat aseară.

— Atunci, ead bine. Fă-ne anchete asupra condițiilor de muncă și reportaje asupra grevelor. Îți poți, așa, cîștiga viața. E păcat să-ți lași condeiul să doarmă, după un debut atît de fericit. Sunt mii care ar vrea să fie în locul dumitale. Și, natural, nimie nu te-mpiedică să-ți dai, la ziarul partidului, articolele socialiste.

Aloman fierbea în el. Adrian, pe care-l munceau părerile de rău, răspunse ca un condamnat :

— Nu... Îți mulțumesc... Oferta dumitale mă onorează și îmi face plăcere. Dar, pentru moment, nu mi-e gîndul deloc la vreo colaborare, oriunde-ar fi ea. Și, ca să spun drept, nici nu-mi place meseria de ziarist. Nu sunt decît un diletant.

Nădejde mai vorbi despre altceva, apoi se sculă. Aloman îl părăsi și el, la rîndul lui, pe Adrian.

— Îți zic la revedere, pe cînd vei voi. Acum trebuie să mă duc la o ședință a Comitetului.

Aloman pleca mulțumit.

Cam pe la sfîrșitul controverselor cu Aloman, mai venise un personaj și luase loc la masa celor trei prieteni : un avocat tinerel, lung și subțire ca o prăjină, cochet și încrezut, dar simpatice, cu toată obrăznicia lui : Radu Penescu. Familiar, i se zicea Puți ; de ce, nu se știa ; poate din pricină că vorbea peltic. Era filfizonul partidului : afemeiat, licheluță, nesărat și afectuos cu toată lumea. Inimă bună. Copilul răsflătat al „Cercului femein”. Nu era niciodată luat în serios.

Adrian nu-l cunoștea decît din vedere. Penescu venise, chipurile, ca să facă cunoștință cu Adrian ; în realitate, pentru că o văzuse pe Lucia.

— Poftim, Puți ! zise Aloman. E unul din „avocații” noștri „fără proces”, despre care vorbește Marx. Repede își vîră nasul, unde vede o femeie frumoasă.

— Pardon ! Sunt avocat numai de un an și-mi cîștig deja piinea. Cît despre femeile frumoase, cine nu le iubește ? Tu ?

Nu-i mai dădură atenție. Continuară dezbaterea. Spre bucuria fantelui, care se grăbi s-o amuze pe Lucia, de care ei își uitaseră, și izbuti s-o facă să rîdă cu hohote. Dar, chemat de un grup de prieteni, plecă peste puțin, nu fără a-i șopti ceva femeii, pe cînd îi săruta, galant, mîna. Lucia îl regretă :

— Doamne, ce plicticoși mai sunteți cu vorbăria voastră ! Uite un socialist care nu m-a pisat.

— O ! făcu Aloman, vexat. Aveți dreptate, doamnă ; n-are toată lumea geniul lui Puți !

Cînd rămaseră singuri, Adrian își întrebă prietenii ce program au în vedere. Lucia avea planul ei :

— Vă invit la „Flora !” E de „acord” și Polixenia. Vreau să tragem și noi astă-seară un pui de chef !

— Un pui de chef ? zise Adrian. La „Flora ? !” Dar bine, e localul de noapte al ciocoilor !

— Ce are a face ! Vom fi și noi astă-seară ciocoi ! Mihail îi zise lui Adrian în grecește :

— Așa c-am avut dreptate. să amănerez inclul ?

Se înnopta. De cîteva clipe, Polixenia — al cărei bărbat bea de zvînta, cu banda lui, la o masă vecină — îi făcea semne disperate Luciei, rugînd-o să mai aibă răbdare. Topologul ei, un om de treabă de vreo cincizeci de ani, gras și chel, era beat. Intona singur *Internaționala*, după ficcare dintre pledoariile socialiste, rostite cu sughițuri de către convivi.

În sfîrșit, fanfara răgușită a serbării urlă ea însăși *Internaționala*, pentru plecarea generală. Topolog se despărți de nevastă-sa, clătîindu-se și recomandîndu-i din mers, pentru completarea celor ce-i mai spusese :

— Și, dacă vrei, poți să te culci la mătuș-ta ! Și eu am să viu tîrziu. Avem multe de dezbătut în noaptea asta...

— Uf ! respiră Polixenia, venind la prieteni. Nimic mai plicticos decît să fii nevasta unui socialist ! Noroc că-s mereu ocupați la ședințele lor de comitet. S-o ștergem repede !

La ceasurile trei dimineața erau încă la „Flora”. Soco-teala, pe care o ceruseră de mai multe ori cu intenția de-a pleca „devreme, ca niște oameni cuminți”, se ridica la o sută și șaiszeci de lei. O avere. Afară de Polixenia, toți ceilalți erau beți morți. Grecoaica bea puțin, pentru că băutura îi stîrnea durerile de cap, de care suferea.

Dragostea însă îi plăcea și și-a oferit-o chiar acolo, pe canapea, de cîte ori Adrian și Lucia plecau să ia aer la Șosca.

Acompaniată de un țigan viorist, Polixenia a cîntat pînă la miezul nopții cîntece grecești, aplaudată și bisată de prietenii amețiți și transportați. De la miezul nopții în sus, n-a mai cîntat. Sustinea că recunoscuse vocea lui bărbatu-său, afară pe coridor, într-un grup de clienți nou sosiți.

— Dacă e el, să vedeți ce-i fac !

— Ești nebună ! zicea Lucia. Mai întîi că nu poate fi aici. Și pe urmă, dacă este, sper că n-o să te arăți.

N-au putut s-o scoată din bănuiala ei. Stătea cu urechea atentă la toate zgomotele și voia să iasă ca s-asculte la ușile celorlalte cabine. N-au lăsat-o.

— Dar vreau să mă duc la closet ! protestă ea.

Lucia o dezarmă :

— Aici femeile nu se duc la closet. Fac în frapieră, uite-așa !

Scoase sticla goală de șampanie și îi arată prietenei sale cum să facă. Apoi vărsă conținutul pe fereastră, în grădină.

Polixenia păru că se resemnează dar, ceva mai tîrziu, cînd nu se mai aștepta nimeni, se năpusti afară. Și scandalul izbucni ! O auzeau țipînd furioasă la ușa unei odăi vecine :

— Așa, hai ? Asta ți-e ședința de comitet ?

Topolog, încurcat, dar vesel, ieșise să-i explice :

— Nu-s eu de vină. Ei m-au adus ! Ce vrei, dragă, așa e la congres ! Dar, ia spune-mi, tu cum ai aflat ?

— Asta-i treaba mea. Dă-mi repede ce bani ai la tine, toți banii, m-auzi ? Și n-ai decît să rămii. Așa, aici se duc economiile pe care le fac eu acasă ? La „Flora“, hai ? Nas de „Flora“ ai tu ? Ca și pricopsitu' ăsta de Cristin !

Chelnerii stăteau discreți, deoparte.

L-a buzunărit, i-a luat banii, apoi, împingîndu-l de-a-ndăratelea pînă în mijlocul tovarășilor lui, care rîdeau cu lacrimi, i-a zis :

— Miine dimineață plec la Galați !

Și a ieșit, trîntind ușa.

A doua zi dimineața, cei patru prieteni luau cafeaua în strada Sălciilor. Se tăvăleau pe covoare, nebuni de bucurie.

— Ei, nu ! exclamă Polixenia. Am mai văzut-o și pe asta. Socialiști la „Flora“ ! Și Cristin ăla care face morală la toată lumea !

Nu se dumirea ea, și pace.

Mihail găsea că e foarte firesc :

— De ce te miri ? Nu-s și socialiștii oameni ca toți ceilalți ? Nimeni nu poate să sară mai sus decît borul pălăriei lui !

VII

Toată luna august, Bucureștiul a fost un cuptor. De la ceasurile opt dimineața și pînă la apusul soarelui, bolta cerească era un jăratec. Nici un nor. Nici cea mai mică adiere. Din caldarîmul încins și din zidurile albe ale caselor ieșeau parcă flăcări. Văzduhul ardea neclintit. Pe stradă nu puteai să respiri. Salahori, hamali, zidari, părăseau lucrul, la fiecare pas. Toată lumea umbla pe jumătate goală. Cămășile bărbaților, bluzele și fustele femeilor se lipeau, leoarcă, de piele. La amiază, la ieșirea de la lucru, și între ceasurile unu și două, la relvare, calii de la tramvaiele prea încărcate cădeau trăzniți pe linie, cu muștele. Pînă să fie sculate dobitoacele, vagoanele staționau în dogoarea soarelui, vreme îndelungată, pe cînd înăuntru, oamenii, striviți ca sardелеle, se înăbușeau și bărbații se plîngeau cu glas tare că „miros femeile, cumplit !“.

Ferestrele erau astupate, peste tot, cu hîrtie albastră.

Adrian mai încercă de vreo două-trei ori să lucreze la niște fațade, dar se dădu bătut. După cîte o zi de trudă, uneori numai după cîteva ceasuri, Mihail îl vedea apărînd trist, plictisit, sfîrșit. Îl primea întotdeauna frățește :

— Nu merge, hai ? Ce să-i faci !... Nu mai stărui. N-o să murim de foame. Bagă și tu mîna în grămada asta de servitoare și încearcă să plasezi ceva. Uneori, mișcă. Numai două „taxe“ pe săptămîină să scoți și tot e bine.

Așa deveni și Adrian, la rîndul lui, „agent”. Și abia atunci ajunse el să aștepte și să prețuiască solidaritatea care domnea în „Biroul” acela pe care îl disprețuise alina.

Cei zece bani, prețul unei lipii, sau, în cazul cel mai rău, măcar cinci bani, pentru cumpărarea doar a unei jumătăți, se găseau aproape totdeauna și în cel mai nemernic buzunar, chiar și într-al lui moș Florea, bătrînelul avar care, cu ochii bulbucăți și făcînd spume la gură, se apăra ca un drac, și nu se despărțea de ban pînă nu se vedea împresurat și hărțuit din toate părțile. Uneori, lipia sau numai jumătate de lipie, era căpătată și pe datorie. Pe aceeași stradă, cîteva numere mai sus, un unchiuș melancolic, moș Sandu, avea o baracă de scinduri, care alimenta cu pîine toată împrejurimea. Se forța să vîndă pe datorie, pentru că îl trăsese mulți pe sfoară, și nu numai săracii, dar chiar și oamenii cu stare. Cu toate acestea, în fața rugămintilor stăruitoare și a unei oarecare garanții morale, se îndupleca, îngîinînd pe sub mustața-i stufoasă :

— Bine. Să te văd... Și dacă mi-o plătești pe asta mîine, mai pupi și altă dată. Dacă nu, adio !

Dintre cei ce erau „jumuliți”, Vasile Adventistul, dată fiind credința lui care izvora mai degrabă din inima-i bună, se lăsa aproape regulat stors de cîte cinci bani. Ca și Florea, nu ducea niciodată lipsă de parale : nu numai pentru că aveau și unul și celălalt „case bune” care plăteau taxele plasamentelor, dar și pentru că aveau cîte o nevastă care-i adăpîștea și-i hrănea.

— Dă, frate, îi zicea Mihai lui Vasile, dă, și fie trecută pomana la în cartea Domnului !

— Sigur : dă, frate ! Dar e scris că din două cămăși trebuie să dai una, nu pe-amîndouă !

Și totuși, dădea, bietul om, dădea pe capete. Dar mai des „jumulit” era Cristin. Nu trecea zi să nu împartă cîte treizeci și chiar cincizeci de bani. Dădea, după toane, cînd bucuros, cînd injurînd de toți sfinții din calendar ; dar dădea.

Mare chin pentru burțile goale era cînd Cristin, lipsind adesea de-acasă, mîncea la „Birou” sub nasul flămînzilor cîte vreo porție de tocană cu cartofi sau un castron de supă cu rasol sau ardei umpluți, sarmale și

atîtea alte bunătăți aduse de la birtul din colț și ale căror mirosuri umpleau cu salivă gurile rămase uscate din ajun.

Veșnic grăbit, imbuca lacom, stînd în același timp de vorbă cu Leonard care, el cel puțin, își mesteca pătrățelele lui de jimblă. Ceilalți, cu nasurile lungite de foame, își mestecau numai balele și mestecau în scc. Atunci, băgînd de seamă, Cristin se repezea :

— Paștele și Cristosul ! Iar plesniți de foame ? Dar e îngrozitor ! Ce-mi învîrțiți toată ziua ? Știți numai să vă masturbați !

Nu era o vorbă în vînt. Era adevărat. Și adevărul acela nu-l privea numai pe Niță, ci, de data aceea, și pe Adrian și pe Mihail. De vină erau mizeria, epuizarea fizică, apăsarea morală, care smînteau sistemul nervos. O cauză de permanentă excitare era prezența în masă a acelor femei murdare, care cloceau toată ziua pe bancă. Răspîndeau un miros de nesuferit. Și, ca o culme a nenorocirii, mai avea și locuința două latrine care se pretau de minune să înlesnească și chiar să prilejuiască practicarea aceluia viciu.

Două cabine de scînduri își ofereau în curte puținul lor confort unei duzini și jumătate de locatari, al căror număr mai era zilnic dublat de lumea „Biroului“. O mîină bine intenționată mînjise cu catran *Femei*, pe o ușă și *Bărbați*, pe cealaltă. Indicațiile erau respectate, dacă nimic nu se opunea. Dar cabina femeilor se afla în lumina soarelui, pe cînd a bărbaților era întunecoasă. Ceva mai mult, se făcuseră în scîndură găuri care le permiteau bărbaților să se uite la femei. Puteau fi văzute de-acolo, în toată goliciunea lor. Și cînd vedcai o tînră furișîndu-se din „Birou“ înspre curte, puteai vedea și un găligan grăbindu-se să se ducă să ocupe cealaltă cabină, dacă nu era cumva și ocupată de vreun concurent, care i-o luase înainte.

Femeile ieșeau indiferente, nebănuind nimic ; bărbații, abătuți, roșii la față. Pentru că, oricît de murdară și de săracă ar fi ea, femeia găsește totdeauna un om cu care să se împreune, pe cîtă vreme bărbatul, deosebit de igiena corporală, nu poate să se gîndească la dragoste de-

zinteresată decît atunci cînd ştie că are cu ce să plătească măcar masa şi camera necesară. Se putea vedea asta în fiecare seară prin cîrciumile cu transilvăneni. Femeile veneau să joace, să mănînce, şi să se dea pe cîte o saltea, fără să le pese de nimic. Bărbatul însă plătea tot. Aşa că nu se ducea decît dacă ştia că putea suporta cheltuielile dragostei.

Adrian şi Mihail căzuseră mai jos decît flăcăul care putea să suporte cheltuielile dragostei la o cîrciumă de transilvăneni, unde, cel puţin, plăcerea omului era împărtaşită de consoarta sa de o clipă. Mai jos chiar de haimana care îşi putea plăti, cu un leu şi o cafea de zece bani, o dragoste într-unul din bordelurile din Crucea-de-Piatră. Moneda de un leu o vedeau rar de tot, iar atunci primul lor gînd era să-şi achite datoria la brutar şi, pe cît cu putinţă, să mănînce o mîncare caldă. Cît despre dragostea aceea frumoasă din strada Sălciiilor, ea nu durase decît luna iunie. Adrian o părăsi pe Lucia fără veste, de cum se văzu redus la mizerie. Ea îi scria şi acum la Brăila, scrisori disperate, cărora Adrian nu le răspundea un cuvînt.

Ajunsesc în fundul prăpastiei. Agent flămînd al unui birou de plasare. Dărăpănat. Umilit. Incapabil să se hărţuiască, pentru a scoate taxa cu o clientă îndeobşte ţifnoasă şi necinstită. Străbătînd în lung şi-n lat, ca un osîndit, nesfîrşita întindere a Capitalei, pe un soare nemilostiv, el era cele mai adesea dezamăgit de cîte o scorpie care-l copleşea cu sudălmii.

— Derbedeilor ! Şi voi, de-o teapă cu strînsurile voastre de servitori, leneşi, incapabili şi hoţi, pe care mi-i aduceţi ! Unul mai netrebnic decît altul ! Mai vreţi şi taxă ! Afară !

Sau chiar servitorul venea să se jeluiască la birou.

— Nu ! Nu stau acolo. E prea rău. Mîncarea, lături de dat la porci. Toate le ţine încuiate. Dimineaţa, doar o bucăţică de zahăr. La masă, o feliuţă de pîine. Nu. Plec.

Şi-aşa, venea amiaza, ceasul cel mai greu din zi pentru cine nu se poate întrema la o masă, fie şi numai cu o ciorbă fierbinte şi cu un ciolan de ros. Cînd Adrian se ştia cu douăzeci de bani în buzunar, ceasul acela îl afla

dind tircoale Pieței Mari. Știa el pe-acolo niște barăci care vindeau jumări presate. Era singurul aliment oricum sățios și plăcut, pentru că mirosea a friptură rece, care îngăduia să fie mîncată pîinea într-un chip mai puțin neomenos. Cu zece bani, luai o felie mulțumitoare. Nu era toată bună de mîncat. Printre firisoarele de slănină, mai găseai o grămadă de cocoloașe ațoase ca lîna, cu neputință de mestecat, sau oscioare sfărîmate, zgîrciuri, noduri și șorici tare și cu păr. Dar tot rămînea cu ce să-ți înșeli burtă.

Erau, atunci, zile mai de îndurat. Mai ales pentru că nenorocirea altora o îndulcea puțin și pe-a ta. De cîteori n-au iscat acele jumări bucuria flămînzilor din „Birou“, unde fiecare se întorcea la amiază și seara, după amarnică alergătură, cu cîte o biată coajă de pîine sau numai cu o mustră plouată !

— Jumări, copii ! striga cîte unul.

Și ceilalți dădeau năvală. Împărțeau cu cel mai nenorocit decît tine și aiei Niță ținea recordul : murea de foame, bietul băiat, cit era săptămîna de lungă. Și, cu lipia în mînă, nu înceta să măsoare odaia, amestecîndu-și imbucăturile cu blesteme filozofice :

— Spuneți-mi mie dacă nu e mai bine să fii tilhar ! Hotărit : mai bine oena decît o viață ca'asta ! Cîntea e o invenție diabolică a burghezilor, pentru uzul celor săraci. Ea e obligatorie numai pentru cei de jos. Ce este, mă rog, cîntea ? O virtute care le oferă celor puternici mijlocul legal de a-i infunda pe cei slabi la oenă și de a-și rezerva lor toate bunurile pămîntului. Asta-i tot !

— De-accea, răspundea Cristin, trebuie să fii socialist și să dărîmi într-o zi edificiul ordinii burgheze, întemeiat pe minciună.

— Da. Și cînd ordinea socialistă va fi întemeiată, tot vor fi unii care se vor duce la „Flora“ și alții care vor rămînea în uzine. De ce nu ? Sau vrei poate să mă faci să cred că în ziua aceea se va duce toată lumea la „Flora“ ? Frumoasă glumă ar fi ! Se vede de pe-acuma imaginea viitoarei voastre ordine socialiste : Bebel nu se mai dă jos din trăsură și armata lui de funcționari duce o ferneacătoare viață burgheză, după perdelele somptuoaselor ei birouri.

T Chestia aceea cu „Flora”, adăugată la poveștile care
decurau pe socoteala birocrăției socialiste germane. Îl
făcea pe Niță sceptic cu privire la orice promisiune a unei
societați mai bune de realizat în viitor. Adrian con-
stata, din zi în zi mai mult, din nenumăratele discuții
politice asupra doctrinei și moralei socialiste, ce aveau
loc între tovarăși, deosebirea de concepții sau de gin-
dire care despărțea oameni uniți de aceeași credință.
Se distingea limpede omul masei de individualist. Primul
accepta fără control teorii clasice gata confecționate : dez-
voltarea industrială, ajunsă într-o zi la punctul ei cul-
minant, va crea proletariatul și îi va întipări o conștiință
de clasă care, când va sosi clipa, îl va face să doboare capi-
talismul, pe care îl va înlocui societatea socialistă. Și
atunci totul va merge de minune. Să nu se aibe deci în
vedere decât un lucru : organizarea. Individualistul nu le
acordă acestor teorii decât un credit limitat. El observa
pe omul destinat acelei încercări și îi găsea slăbiciuni
morale capitale. El susținea că dimpotrivă, n-ajunge nu-
mai organizarea pentru a săvârși revoluția și că, chiar așa
fiind, ordinea nouă ce s-ar instaura n-ar fi prea diferită
de cea veche, câtă vreme proletarul e tot atât de lăcom de
bună viață burgheză, cât și burghezul însuși. Ar fi, aceea,
o societate socialistă coruptă, imorală și nedreaptă, în
care egalitatea ar fi numai o vorbă. Trebuiau, prin urmare,
silințe, mai degrabă pentru a-l moraliza pe om, decât doar
a-l încorpora și a-l îndopa cu teorii care nu cer de la el
decât o solidaritate lipsită de orice obligație morală.

Cam acesta era și felul de a gândi al lui Adrian.

Alt subiect de aprige dezbateri era rolul mașinismu-
lui în lumea ce va să vină. Socialiștii „gen turmă” îi
atribuiau virtuți de speriat și care vor umple proletariatul
de fericire. Aceasta nu va mai executa munci grele. Totul
va fi făcut de mașină. Chiar în societatea capitalistă con-
dițiile tehnice ale muncii constituie unul din punctele cele
mai importante ale programului socialist. Exemplu. Ger-
mania, unde puternicele organizații muncitorești, cu aju-
torul unei tehnice din ce în ce mai perfecte, i-au asigurat
proletariatului o viață demnă de om. Uzinele germane
sunt curate ca niște farmacii. Acolo munca e ușoară. Nu-
mărul orelor de lucru, tot mai redus. Iată idealul

Cristin era apologistul acestui sistem la întrunirile întimplătoare care aveau loc seara, de preferință la plăpumari, unde șomerii și flămânzii găseau regulat cca, piine și brinză, din care se puteau înfrupta în voie. El proslăvea binefacerile tehnicei moderne, din ziua cind tehnica aceasta va cădea în mîinile socialiștilor :

— Multe dintre produsele de primă necesitate sunt astăzi inaccesibile muncitorului. Vom spori capacitatea de consumație a clasei muncitoare, uniformizînd prețurile. Nu se va produce decît după cerere. Vom acorda, fără inconveniente, ritmul producției cu al consumației. Nu vor mai fi stocuri de mărfuri care să putrezească, în vreme ce lipsa e aproape universală ! Nu vor mai fi războaie pentru debușuri ! Mașina îi va suci gîtul capitalismului și va ajuta la întemeierea ordinei comuniste.

Aici, Adrian se despărțea de aproape toată lumea. Cu riscul chiar de a trece drept un primitiv, el își mărturisise ura împotriva tehnicei împinsă peste măsură. Era acuzat de tolstoism retrograd. Replica :

— Nu. Nu zic că trebuie să ne întoarcem la alchimie sau la luminatul cu seu. Nu sunt contra drumului de fier, a tramvaiului electric, a telefonului și a tuturor științelor care îmbunătățesc viața omenească, suprimînd truda, suferința, barbaria. Dar am oroare de orice tehnică al cărei rost e să facă din om o altă mașină, o simplă unealtă care n-are nevoie să cugete și nici dreptul să se plictisească. Și tocmai la asta s-ajunge cu diviziunea mecanică a muncii. O ghcată, o haină, o cămașă nu mai sunt executate fiecare în întregime de același om, ci de treizeci. În felul acesta dispar meseriile și, cu ele, pofta de muncă. Lucrătorul, redus la rolul de supraveghetor, nu mai săvîrșește decît gesturi lipsite de semnificație și îndobitocitoare. Inițiativa, talentul, interesul sunt stîrpite. Orele devin lungi cît vacurile. Sub presiunea vertiginoasă a mașinii, creierul omului se împietrește, moare. Omenirea mecanică va fi liberă într-o imbecilitate perfectă. Omul care nu va mai munci decît cinci sau două ore pe zi, va fi mai stupid decît acela care se chinuiește azi douăsprezece sau patrusprezece. Nu ! Eu sunt o făptură care gîndește și care e sensibilă la ceea ce face cu mîinile ei. Vreau să fiu interesat, absorbit, acaparat de munca mea, apărîndu-mă bineîn-

Teles de orice exploatare. Am și eu preferințe. Vreau să-mi iubesc meseria. Sunt incapabil să execut ireproșabil orice. Apoi, progresul tehnic e imoral. El dă lucrul peste ochi, terfelește totul. Nimic din ce se face de mașină nu poate fi comparat cu ce se face de mână. O broască, pe care țiganul rob a făurit-o acum două sute de ani pentru locuința stăpînului său, mai funcționează și azi. Pe aceea care ne vine din uzină, și încă de cea mai bună calitate, o schimbăm mai în toți anii. O jumătate de duzină de cămăși, ce și-a cusut pentru măritiș bunică-mea, a ținut-o pînă la venirea mea pe lume. Eu, deși îmi cumpăr din cele mai trainice existente pe piață, o cămașă mă ține trei luni. Și așa e cu tot ce iese din mașină ! O hoție ! Mașina te fură, te înșală.

În sfîrșit, nu sunt de părere că trebuie înmulțite nevoile materiale ale omului. De ce să sporești masa de muncă omenească, născocind în fiecare zi mii de nimicuri ? Așa ceva îi poate conveni capitalismului care caută toate mijloacele, închipuite și neînchipuite, spre a-și crea izvoare de bogăție, mereu reînnoite. Dar socialismul ? El trebuie să însănătoșeze viața, să o simplifice, ca să-l elibereze pe om de orice trudă inutilă și să-i îngăduie să cugete, să contemple Creația. Hotărît, sunt un rău socialist.

Adrian se simțea singur în cugetarea lui și dintr-alte pricini. Exista o „elită socialistă” — șefi și subșefi ai fostei „mișcări” și ai actualei — care se dădea în vînt după marxism, economie politică și literatură. O frecventa uneori și se silca s-o priceapă. Nu izbutea decît foarte puțin. Oamenii accia păreau îndopați cu o învățătură doctorală, infailibilă și rigidă, cu ajutorul căreia explicau totul, înțelegeau totul, răspundeau la orice, cu o ușurință și o promptitudine orgolioasă și adesea mușcătoare și nu concepeau și nu tolerau nici o contradicție. Îndoiala, o ignoreau, pur și simplu. Față de manifestarea celui mai neînsămnat spirit de independență sau a unei deosebiri de temperament, simțeau o aversiune fizică. O *Concepție materialistă a istoriei*, căreia Adrian nu-i sesiza adevărul desăvîrșit, și mai puțin veșnicia, le oferea acelor oameni cheia tuturor evenimentelor sociale, tuturor acțiu-

nilor omenești, pînă la cele mai mărunte fapte diverse, de la începuturile istoriei și pînă azi. „Concepția” aceasta atribuia aceeași cauză materială tuturor faptelor însemnate din toate timpurile : locuințelor lacustre ca și existenței desenelor executate de omul cavernelor ; războiului Troiei ca și filozofiei lui Socrate ; apariției lui Cezar ca și aceea a lui Christ ; Cruciadelor ca și Renașterii.

Printre interpretările ce se dădeau, cu ajutorul acestor științe, faptelor și gesturilor omnirii, erau unele care smulgeau lui Adrian strigăte de admirație, atît erau de adevărate. Dar nu înțelegea el de ce explicau în același chip pe efemerul Cromwell și pe eternul Shakespeare, mașina cu aburi și pe Byron, mizeria țăranului român și pesimismul splendid al poeziei genialului boem Eminescu. Temperament, caracter, personalitate, arbitrar nu existau. Același cuplet pentru a explica totalitatea, universalitatea întimplărilor vieții.

„Deci, își zicea el, dacă viu la socialism, ar fi pentru că sunt sărac. Ei bine, nu : tot așa aș face și dacă aș fi bogat. Ceva mai mult, în caz că socialismul n-ar schimba cu nimic nedreptatea dintre oameni, aș fi în stare să-mi oblig concetățenii să fie drepți, bătîndu-i la spate. Numai să mi se dea puterea absolută de-a aplica dreptatea prin toate mijloacele. Ce-mi caută mie aici concepția materialistă a istoriei ? Sunt un om revoltat, nu pentru că sunt sărac, ci pentru că sunt generos. Îmi bat joc de toate favorurile cu care m-ar copleși viața, din moment ce trebuie să trăiesc în mijlocul unei suferințe universale ! Și dacă cutare gînditor sărac era pesimist, cutare altul nu era mai puțin, deși domnea pe un imens imperiu”.

De-acî, subrezenia doctrinei socialiste, care prevedea dispariția nedreptății în ziua în care cauzele economice ale acestei nedreptăți ar dispărea.

„Dacă inima omului egoist nu se schimbă la priveliștea pîdei și prin puterea educației, nu există ordine socială care să poată schimba fața lumii. În cea mai desăvîrșită egalitate de drepturi, ticălosul va găsi totdeauna mijlocul să-l asuprească pe cel slab. Și nu cred în bunătatea îngerească a clasei mele. Nu cred nici în egalitatea de drepturi între oameni. Cutare act se poate numi dreptate într-un caz și nedreptate într-altul. N-au toți oamenii

au aceleași nevoi. Nu poți nici să le oferi și nici să le retragi tuturor oamenilor mijloacelor de-a avea, de exemplu, o vastă bibliotecă, în același spirit de dreptate cu care îi îngădui fiecăruia să-și câștige pâinea și îl oprești să aibă palat”.

Cutreierînd Bucureștiul în lung și-n lat, fie singur, fie însoțit de vreun servitor, Adrian își rumega cugetarea lui solitară. Avea o mare putere de-a medita în strîmțorare. Nici foamea nu izbutea să-l smulgă din visările lui. Cerințele inimii sale erau mai poruncitoare decît acelea ale pîntecei lui său. Și cele dintîi aveau asupra celor din urmă avantajul de-a nu-i cere nici un efort.

Cele două aspecte preferate ale vagabondajului său erau contactul cu natura și contactul cu cărțile. Unul îl completa pe celălalt. Dar nemaiducîndu-se pe la Șosea de teamă să n-o întâlnească pe Lucia, se învîrtea acum prin Cișmigiul, care însă îi tăia orice plăcere, pentru că era veșnic tixit de slugărime. Adevărata slugărnicie, cea innăscută și care se întâlnește chiar și printre membrii familiilor celor mai ilustre, alcătuiește o castă închisă, tot atît de hîdă, tot atît de măcinată de metehne morale ca și aceea care n-ar putea trăi dacă ar trebui să se lipsească de serviciile celeilalte. Și una și alta refuză să ia chipul obștesc al omeniirii, care se află între aceste două extremități ale omului normal. De-accea e atît de ușor să confunzi un valet stilat cu un diplomat de rasă și invers, în clipa în care amîndoi se prosternă în fața aceluia care reprezintă, pentru fiecare dintre ei, pe stăpîn. Nu pot trăi decît între platitudine și aroganță, creînd o atmosferă irespirabilă pentru oricine nu e din casta lor.

În Cișmigiul de pe-atunci, pe care acca slugărime, în majoritate transilvăneană, pusese stăpînire, apariția unui om liber pe vreuna din alei semăna cu aceea a unui crocodil în mijlocul unui cîrd de păsuni. Așa cum fac în orice clipă aceste păsări stupide și mîndre, făcea și toată servitorimea acca, întîmpinîndu-l pe cel ce se plimba, cu țipete și risete isterice. Își petrecea vremea descoperindu-i singuraticului vreo particularitate în îmbrăcăminte sau atitudine și i-o ridiculiza fără nici o noimă.

Adrian, cu capul lui prin nori și cu miopia care îl făcea adesea să se împiedice de sîrma cîte unei pajști fu

numaidecît reperat și botezat „junele filozof”. Și țin-te rîsete și glume, dintre cele mai jignitoare ! Trebui să renunțe, în scurt timp, la Cișmigiu, și să se mulțumească numai cu plimbări spirituale prin regatul anticarilor de pe bulevardul Elisabeta. Toți, bieți evrei, ascunzîndu-și cît mai demn cu puțință mizeria sub un guler de celuloid și o haină savant cîrpită. Foarte inteligenți, uneori instruiți, dar totdeauna cunoscători de oameni și mai cu seamă de clienți, pe care îi puteau identifica de departe. Adrian era pentru ei unul dintre acei mici cumpărători care nu se tocmesc mult și nu sîcîie niciodată. Știau că punga lui nu-i permitea totdeauna să cumpere cartea care-i plăcea și, pentru a-l îndatora, îl invitau uneori să ia acasă pentru o zi, opera la care rîvnea. Refuza, mulțumindu-se să constate pentru experiența lui personală că evreul nu e totdeauna un negustor venal, precum e socotit. Anticarii aceia simțeau o adevărată bucurie cînd vedeau că un client știa să aprecieze valoarea cărții rare sau numai interesante pe care o avea în mînă, și bucuria aceea nu izvoră din pofta lor de cîștig, ci din însăși mulțumirea ce-o citeau în ochii unui client posibil sau probabil la descoperirea unei opere de seamă.

Așa, într-una din zilele mizeriei sale celei mai negre, atunci cînd nu mai avea para chioară, Adrian dădu peste *Cultul eroilor*, a lui Carlyle, proaspăt tradusă și destul de scumpă. Cartea îl mai cuceri și prin aceea că era foarte curată, ca nouă. O strînse la piept și închise ochii, amintindu-și pasajele frumoase pe care le citise, reproduse în criticele de prin ziare.

— Adevărat ? exclamă anticarul. Îți place atît de mult cartea asta ?

N-ai fi putut spune care dintre ei amîndoi era mai fericit.

— Dacă ai ști ! răspunse Adrian. Sunt mai amărît că n-o pot cumpăra, decît aș fi de m-ar lua acum cineva să mă ducă la ocnă. Și, pînă diseară, zboară !

— Ți-o păstrez. O zi, două...

— Degeaba ! N-o să am multă vreme bani.

— Ia-o, atunci, și adu-mi-o mîine.

— Nu. N-aș fi în stare să mai mă despart de ea.

Ce era de făcut ? Se uitau unul la altul, mîhniți, căci erau aproape prieteni. Apoi :

— Poftim ! zise Adrian. Am un portofel frumos. Mi l-a dăruit o femeie. Ți-l dau în schimb !

Era de la Lucia portofelul, căruia o monogramă de argint îi sporea și mai mult valoarea.

Negustorul nici nu-l luă în mînă, dar acceptă.

— Sincer îți spun, nu mă interesează. Ai mei au nevoie de pîine, nu pe portofel. Dar de vreme ce Carlyle ăsta te face atît de fericit, ia-l. Și dacă într-o zi mi-l poți plăti, îți dau obiectul înapoi.

— Nu așa. În ziua în care voi putea să-ți plătesc cartea, îți voi lăsa dumitale portofelul, ca să-ți dovedesc recunoștința mea pentru bucuria ce mi-o procuri azi.

Plecă ușor ca un fulg și plin de fericire ca un îndrăgostit ce-a îmbrățișat pentru întia oară o femeie prea mult dorită.

Puțin mai departe, se izbi nas în nas cu un ins care îi barase drumul. Era un foarte tînăr concetățean evreu, un soi de reporter pentru micile fape diverse la *Dimineața*, și care din pricina aceea se umfla de trufie de nu-și mai încăpea în piele. Băiețușul vedea de pe atunci mijindu-i la orizontul vieții, locul de redactor-șef la acel mare cotidian și, cine știe, poate, chiar acela de director, căci era dintre oamenii care știu că totul e cu putință pentru cine vrea și îndrăznește. În acest scop și după pilda atîtor evrei, cu uritul obicei de a-și lepăda numele lor adevărat, înlocuindu-le cu nume băstinașe dintre cele mai neaoșe, se „botezase” *Negru*, azvîrlindu-l pe Schwartz al lui, ca pe o rușine și ca pe o năpastă. Înalt, voinic, mîndru de gușa lui precocă și de vocea lui, voit gravă, îl întîmpină pe Adrian cu o agresivă impertinență, care voia să treacă drept amicitie :

— Ho ! Ho ! Ho ! Oprește-te, ziarist plin de (hm !) „talent” ! Și care faci pe grozavul cînd ți se oferă colaborări care nu sunt de nasul tău !

Adrian, readus brutal pe acest pămînt atît de bogat în pușlamale și atît de sărac în Carlyle-i, simți că i se urcă singele la cap. Îi dădu tipului un brînci în piept :

— Dute-n moaș-ta, idiotule !

Și își continuă calea, grăbit.

Biroul de plasare și anexa lui, atelierul de plăpumărie, îi ofereau lui Adrian un al treilea mijloc de a-și trăi viața așa cum înțelegea el. Nu mai era un „iad“, ci, așa cum îi spusese și Mihail, un loc de unde puteai îmblânzi mai bine mizeria. Acum își dădea seama. Până și acei Leonard, închis în el însuși, care nu dădea și nici nu cerea un ban nimănui, colabora cu partea lui de suferință la efortul comun împotriva deznădejdii. Minca pîine goală ca și ceilalți, dormea pe o bancă în „Birou“ ca și ei, tăcea și poate spera. N-avea niciodată un cuvînt de mîngîiere pentru ceilalți, dar nici ca să-i certe, să-și arate nemulțumirea de văicărelile lor, de hărmălaia și buclucul cu care îi umpleau biroul. Și chiar atitudinea lui pasivă, ființa lui distrată, singurătatea lui în mijlocul tuturor, tăcerea lui omenesc ingăduitoare, alcătuia un fel de punct de sprijin în golul acela bîntuit de o zăpăceală generală.

Leonard era, de fapt, adevăratul patron al „Biroului“. Și totdeodată tovarășul-șef al „azilului de noapte“. Dimineața se scula cel dintîi, lăsîndu-i pe ceilalți să doarmă ceva mai mult decît el, deoarece toaleta lui era lungă. Se săpunea de trei ori, se limpezea cu apă multă și folosea un timp nesfîrșit ca să-și disciplineze coronița rară a părului de pe cap, ca și pentru a-și peria cu îngrijire redingota veche, slujindu-se de peria de mustăți care îi zbura mereu din mîină și pe care o ridica mereu fără să se supere și fără să facă măcar caz de rîscele infundate ale somnoroșilor pe jumătate treziți. Apoi, proaspăt ras și cu aerul convîns că noua dimineață va aduce negreșit vreo surpriză plăcută, deschidea zgomotos ușa „Biroului“ și se infîgea tanțos în prag, cu ochii la stradă, cum făcea și altădată, cînd deschidea marele lui magazin de mătăsuri din Călărași. Momentul acela era semnalul neutru al sculării generale. Îl lungea pînă fuma o țigare. Dacă întîmplător nu era toată lumea în picioare, cînd se întorcea și se ducea să-și ocupe locul lui la birou, ridicîndu-și poalele redingotei cu o mișcare ireproșabilă și familiară, rostea, simplu, încetîșor, fără să se uite la cineva :

— Hai... Sculați-vă. .

Sărea repede fiecare, își strîngea boarfele și le ducea în depozit, trăgînd pe furîș cu coada ochiului la omul care se și instalase pentru douăsprezece ceasuri. Nu se mai

mișca de-acolo, toată ziua. Era mare mirare când își părăsea câteodată fotoliul o clipă și se îndrepta grav, spre latrine. Se întâmpla atunci, uneori, ca Macovei să-și permită a insinua discret, atingându-i cu cotul, clipind din ochi și intonând melodios :

— A-ten-ți-u-n-ne ! E-acolo frumoasa Aglaia !

Cînd se înapoia, știind că în lipsa lui se rîsesse virtos de gluma lui Macovei, străbătca „Biroul“, mut, cu ochii și mai holbați ca de obicei, gata parcă să zică : „Asta-mi mai lipsea acum, să mă mai și masturbez !“. Dar n-ar fi rostit niciodată, așa ceva.

În zilele în care Macovei avea noroc la „încasări“, bunul bătrîn își făcea o bucurie din a plăti, dimineața, cite o cafea turcească la toată lumea. Atunci Leonard manifesta o spaimă comică, deși era mulțumit de a-și vedea fostul asociat așezîndu-se lîngă el, duios, zîmbitor, mîngîindu-și cu o mînă ceașca fierbinte și cu alta bărbuța plină de amintiri :

— Hm !

Leonard îl privea o secundă : „Ce hm ?“ avea acru să-i spună.

— Hm !... Știi, Leonard ?

— Nu, nu știu nimic.

— ...Îmi zic, uneori, că... poate..?

— Nu-ncapă nici un „poate“.

— ...Dacă tu ai fi vrut...

— Nu puteam să vreau nimic.

— ...Aia nu s-ar fi întîmplat.

(„Aia“, era falimentul lor. Alteori îi ziceau „chestia“ sau „accidentul“.)

Leonard deschidea registrul de clienți. Macovei sorbea o primă înghițitură de cafea, țuguind buzele, ca să nu-și înmoaie mustața. Își arcuia ghebul ca o pisică speriată. Și, vreme îndelungată, cu fața luminată de zîmbetul lui bun, sfredelea pămîntul cu ochii. Leonard întorcea încet filele, trecea mai departe, se oprea :

— Nu mi-ai spus dacă plasamentul tău din strada Romană e „încasat“ sau nu.

— Cincizeci de mii de lei ar fi ajuns, ca să ieșim la liman, și de data aceasta.

Hohote mari de rîs porneau de la Mihaîl, Adrian şi Niţă, care ascultau fără să vrea :

— Amîndoi vorbiţi şi başca vă înţelegeţi !

Sosirea celui dintîi servitor al zilei punea capăt amuzantei intimităţi :

— Bună dimineaţa.

Şi, fără să mai zică ceva, noul-venit se ducea să se așeze pe o bancă. Oamenii aceia care dormeau mai mult îmbrăcaţi, cine ştie în ce cociobă, în ce așternut şi în ce promiscuitate, aduceau mai totdeauna cu ei, pe trup sau în haine, un puternic miros de șobolan sau de ciînc ud. Nimcni nu făcea vreo observație, căci nici cei din „Birou“ nu miroseau mult mai plăcut.

Cînd intra un servitor necunoscut, era întrebat ce loc voia. Cutare sau cutare loc, ceea ce n-avea nici o importanță. Şi astfel, pe nesimțite, într-un ceas-două, turma de oameni fără lucru umplea „Biroul“ şi atunci începcau destăinuirile din viața intimă a stăpînilor.

— Da, sunt orfană. Şi, cum vă spun, mă învoisem să muncesc, pînă să mă fac mare, fără nici o simbric, ci numai ca să mă înzestreze. Aveam atunci paisprezece ani. „Dacă stai pînă-mplinești douăzeci de ani, zicea conîta, o să-ți dau o mie de franci şi-o să te mărit cu un băiat care mi-o plăcea mie“. Dar uite că trecusem şi de mama lui douăzeci de ani şi conîta tot nu-mi găsea băiat care să-i placă şi ei. I-adusei atunci eu, mai mulți de-a rîndul. De fiecare zicea că nu face de-o „păpușe cu zestre“ ca mine. Pînă m-am săturat. Şi mi-am cerut banii, să plec. Slujisem nouă ani, fără să fi văzut în mîna mea o para chioară. Nouă ani mă ținuse îmbrăcată numa-n zdrențe şi încălțată numai cu catroși. Cînd i-am spus de bani, s-a făcut că n-aude. Mai muncii cîteva luni, cerîndu-i mereu leafa. La urmă ne-am certat. Şi, în sfîrșit, într-o zi, după ce m-a făcut „scroafă“ şi „tîritură“, mi-a aruncat în nas cinci sute de lei ! Vezi bine, am făcut gură. Atunci a tăbărit cu fi-sa pe mine şi m-au bătut pînă la sînge. Pe urmă m-au alungat. Ei, ce ziceți ?

— Şi cum îi zice cucoanci acesteia de ispravă ?

— Chivuleanu... Doamna văduvă Chivuleanu.

— ? ...

— N-o fi cumva babornița aia care scrie la toate ziarele și țipă pe la toate întrunirile, reclamînd o „Societate pentru protecția animalelor“ ?

— Chiar ea. Are casa plină de canari. Fabrică și niște cuiburi pentru păsări, pe care speră să i le cumpere într-o zi statul sau Primăria, ca să le atîrne în copaci. Cică păsările din țările civilizate nu se ouă decît în astfel de cuiburi. E oare cu putință ca oamenii civilizați să fie atît de proști ?

— ...Și atît de drăgălași cu păpușile pe care le „înzestrecă“ ?

Dar trîncănelile acelea nu-l interesau pe Adrian decît într-o slabă măsură. Cu toată laturea lor de adevăr și de omenesc, nu le acorda decît un credit limitat. Spre dezbaterele idealiste se îndrepta pasiunea lui. În mijlocul lor se simțea bine.

În fiecare seară, plăpumarii aceia de treabă, primeau la ei, cu aceeași inimă bună, și pe tovarășii lor serioși, și pe licheluțele anarhiste, ca și pe smintiți. Atelierul acela, cu imensul lui pat cocoțat sus și pe care lucrau cîte patru-cinci, șase oameni, desfășurîndu-și frumoasele lor plăpumi, se potrivea de minune la așa ceva. Cînd venea ora șapte, fiecare lucrător își strîngea plapuma și o atîrna pe o frînghie întinsă aproape de divan. Patul mare, de scînduri, așternut cu „foițe“ de casă, rămînea liber. Se aducea apoi ceai, pîine și brînză, deoarece lucrătorii, fiind mai toți neînsurați, preferau să întîrzie acolo pînă la miezul nopții, infulecînd cîte ceva și ascultînd sau participînd la discuțiile care erau totdeauna instructive sau hazlii.

Cea mai mare parte dintre flăcăi venea din fundul cîte unei provincii, de prin Oltenia, de pildă, sau Moldova. Bucureștiul îi înghițea la iuțcală, făcînd dintr-înșii niște ariviști : dintr-alții, niște șnapani și numai o mică parte era atinsă de flacăra idealului. Aceia care, fie plăpumari, fie muncitori de pe la alte meșteșuguri, purtau în ei grăuntele sfînt al idealismului, erau, mai curînd sau mai tîrziu, atrași de cenaclul liber al atelierului Craioveanu-Cristin, a cărui reputație era dublă : aceea unei case de primul ordin care nu executa decît lucrări artistice, și aceea unui focar socialist. Unii veneau acolo să se spe-

cializeze și după puțină vreme plecau. Alții rămineau. Iar alții nu căutau acolo decât căldura ideilor și a prieteniei, ca de pildă, Mihail și Adrian.

Desigur, cei doi amfitrioni, primind tot norodul acela de naufragiați, se sileau să recruteze dintre ei, pe cât cu putință, membrii pentru partidul lor socialist, dar nu erau mai puțini umani, ba chiar cordiali, față de refractari ca Adrian, de neutri ca Mihail, și chiar când se aflau în prezența vreunui anarhizant care venea să predice discordia și să facă prozeliti. Lui Cristin îi era de-ajuns să știe că toți acei idealști lihniți erau, în bloc, dușmani ai capitalismului.

Dintre toți inșii care defilau seara prin atelierul plăpumarilor, lui Adrian îi plăcea mai ales un oarecare Păcală. Nume predestinat, al ghiduşului popular, mucalit ce-și rîde de lume fără să-și dea seama, iar cele mai adesea pisălog tragi-comic care, cu toată sinceritatea lui, nu izbuteste să se înțeleagă cu nimeni și suferă el însuși mai mult decât ceilalți. Ultima semnificație i se potrivea mai bine acestui Păcală.

Plăpumar și el, dar lucrător mediocru. Vechi socialist. Om de treabă. Un sfrijit. Necunoscînd rîsul. Figură chinută, mobilă, înfrigurată. Vorbind repede și prost. Gesticulînd caraghios. Ochii și mintea, mereu în căutarea unui contrazicător. Păcală, autodidact și filozof confuz, silabisise, tocise, rosesec, înghițise, de două ori la rînd, toată biblioteca partidului. De-aici, ca și din caracterul lui integru, izvora toată nenorocirea lui și a tovarășilor săi : Păcală avea obsesia inconsecvenței socialiste, pe care ținea s-o descopere la membrii cei mai de vază ai partidului. Se agăța de ei și îi apostrofa oriunde-ar fi fost : în stradă, pe terasa unei cafenele și chiar când vorbeau la tribună. Cu fruntea încrețită, voința încordată, vorba și gestul gata să izbuenească, îl urmărea pe orator pas cu pas, îl aproba rar, aplaudînd pripit și de unul singur, dar mai ales întreprîndu-l zgomotos, și atît într-un caz cît și într-altul, primind ghionți cu nemiluita de la vecinii apropiați care voiau să asculte. Nu le dădea nici o atenție și continua mai cu foc.

„Drept ! Drept ! Așa e ! Foarte bine ! Pe-erfect !” Dar mai degrabă : „Tu să nu vorbești ! Nu ți-ai plătit cotiza-

ția !” Sau : „Ești un burghez tu însuși !” Sau : „Îți bați nevasta ! Te-mbeți ! Aiurezi !” „N-ai citit nimic !” „Nu cunoștri doctrina ?” „Ești și tu un exploatator !”

I se trăgeau pumni zdraveni în coaste și i se striga : „Taci. Păcală !”

Îi ziceau „Păcală”, pentru-că fiecare credea că poartă acel nume ca pe-o poreclă. Dar s-a aflat că era numele lui adevărat, în ziua în care, înfățișându-se la tribunal, ca martor într-un proces, grefierul, necrezînd posibil un asemenea nume, a strigat :

— Să intre domnul... domnul... Pascal !

Păcală era în sală, dar a tăcut.

— Domnul Pascal ! repetă aprodul.

Dar Păcală nici nu se mișcă. Nu se mișca deloc, cu toate îndemnurile tovarășilor săi care îl imboldeau cu coatele și se prăpădeau de rîs.

— Ce e asta ? întrebă președintele.

— E un martor care...

— Eu nu sunt „Pascal”, strigă asediatul, ridicîndu-se, ci Păcală.

A rîs tot tribunalul, apoi își dădu seama că într-adevăr avea de-a face cu un „Păcală”, căci plăpumarul declară miniat că el nu jură pe cruce, ci pe „onoare și conștiință”, deoarece era liber-cugetător.

VIII

Pe la sfîrșitul lunii august, o veste dintre cele mai adevărate pătrunse ca un fulger în lumea ticăloasă a birourilor de plasare: un domn bogat și paralytic căuta servitoare frumoasă pentru străinătate; plătea regește. Niță aduse cel dintîi vestea, după ce o verificase numai în avantajul lui, plasînd pe sub ascuns una din acele frumoase servitoare și băgînd în buzunar o sumă nemaiauzită, cu totul neobișnuită în plasarea de servitori: treizeci de lei!

„Biroul“ rămăsese cu gura căscată. Cristin zise:

— Treizeci de lei pentru o servitoare, cînd o poți avea, chiar ca s-o trimiți în străinătate, cu zece lei? Mi se pare foarte suspect!

— Nu e preț mare, zise Niță, pentru că am bătut străzile mai mult de zece zile și i-am dus peste douăzeci de femei, pînă să găsească una care să-i fie pe plac. Vrea numai înalte, voinice, prezentabile, adevărate femei frumoase!

— Nu le mai cere nimic altceva, nici o cunoștință în materie de serviciu?

— Nimic.

— E un proxenet!

— Ha, ha! exclamă Niță, triumfător. Mă așteptam să spui asta. Dar iată: m-am gîndit și eu la așa ceva și mi-am luat măsurile mele de prevedere. Ei bine, inutil să fie suspectat acest om. Mai întîi, poartă medalia *Bărbăție* și

Credință, apoi, într-o zi l-am găsit prinzînd între deputații Luca Tomescu și Ștefan Covrig. Atunci aflai tot, căci am asistat la conversația lor, pe cînd îmi explica el cum trebuie să fie femeile de care are nevoie. E vorba de figurante pentru nu știu ce spectacol la Paris. Le-a spus în franțuzește prietenilor lui, deputații, cu care se tutuia. Și ministrului nostru de Interne îi zice pe numele lui cel mic, *Silică*. În sfîrșit, am aflat că e pensionar, fost inspector de Siguranță. Ce vreți mai mult ? E dintre hoțomanii de sus !

Într-adevăr, toate bănuielile căzură. Și o întrecere nebună se iscă între agenții tuturor birourilor ca și între servitoarele frumoase. Totul era cine să ajungă mai repede, cu oferta și speranța lui, în fața acelui lăimos paralytic, al cărui nume era Răcăceanu. Toate afacerile curente fură aruncate pe planul al doilea. La naiba cu plasamentele de cinci lei ! Se află curînd că pentru o femeie cu adevărat pe placul lui, Răcăceanu plătea nu numai treizeci de lei, dar chiar și îndoit și întreit. Și nici nu se sinchisea de „condicuță”, ticăloșia aceea de carnet de la poliție, pe care legea îl impunea tuturor servitorilor, pentru a-i robi mai bine. Și-apoi, ce condiții pentru angajată ! Un avans de trei sute de lei. Garderobă nouă-nouă. Pașaport. Voiajul plătit. Și, *acolo...*

Ei bine, acolo era raiul femeii cu noroc : cinci sute de franci pe lună, fcerie, banchete și... restul cc-o așteaptă pe orice femeie frumoasă și, firește, complăzantă. Treaba ei !

Vreme de o lună și jumătate, în piața Sfîntu-Gheorghe, unde birourile de plasare foiau, nu se auzi decît numele unui om : Răcăceanu, și acela al locului unde stătea : strada Umbrei. Pe sub frumoșii arbori ai grădinii care poartă de asemenea numele sfîntului Gheorghe și pe unde nu se vedeau pînă atunci decît servitori palavragii și triști, începu să înflorească o recoltă întreagă de cocote de rînd, îngrozitor fardate și împopoțonate, care acostau agenții birourilor, cu o voce răgușită și maniere din Crucea-de-Piatră :

— Psst ! Puiule ! Nu crezi c-aș fi bună pentru Răcăceanu ? Hai să încercăm ! Ai o sută de franci, dacă se face !

Și cînd era văzut cîte un agent, proaspăt „înțolit“ cu vreun costum cumpărat de la „Păduchele de aur“ (sau de la „Taica Lazăr“), ca Niță, care trecea radios prin piața Sfintu-Gheorghe, auzcai spunîndu-se cu invidie :

— Uite unu care a dat lovitura în strada Umbrei !

Adrian și Mihail se băgară și ei în superba aventură. „Lucrură“ împreună. Din prietenie, din necesitate practică, din spirit de solidaritate în caz de nenorocire. Căci Mihail nu împărtășea credința generală cu privire la curățenia morală a domnului decorat cu *Bărbăție și Credință*, care avea deputați la masă și le zicea miniștrilor pe numele lor mic.

— E mai mult ca sigur, așa cum spunea și Cristin, că ne aflăm în fața unui proxenet. Dar tipul e sprijinit de sus. Și de vreme ce atîta lume se amestecă în afacere, să zicem și noi că e curată, cu atît mai mult cu cît Răcăceanu ne preferă pe noi doi.

Răcăceanu îi prefera pentru că se arătaseră, de la început, expeditivi, indulgenți. Nu-l plictiseau cu tot felul de femei imposibile, ca toți ceilalți agenți. Aveau meritul de a-i fi furnizat, una după alta, trei „superbe iepe“, cum le zicea el. Și Mihail fu singurul agent care îi vorbea francește, ceea ce îl mângăia pe ticălos.

Un pehlivan cu înfățișarea grosolană. Mustăți ca ale lui Wilhelm. Cărare cărunță la mijlocul capului. Uitătură obraznică. Îmbrăcat elegant și acoperit tot de bijuterii scumpe : nenumărate inele : ac cu perla mare la cravată : lanț gros de aur, întins pe toată lățimea pîtecului.

Primea, stînd într-un jilț. Avea lîngă el, în permanență, o femeie care înfățișa modelul a ceea ce căuta. Ea nu vorbea niciodată. Numai el vorbea, jovial și ferm :

— Domnule ! îi zicea el lui Mihail, pe francește. N-ai nici o grijă ! Am să le arăt ca ăloră care mă bănuiesc de vreo murdărie ! Pentru că plesnese toți de invidie, de-aia ! Dar eu sunt un om cinstit și mă pricep la afaceri, asta e !

Și, într-o zi, lăsîndu-se într-o poveste cu Coasta de Azur, zise, la un moment dat :

— M-am urecat în *Pe-Le-Me* și sfîrșit ! la Nisa !

Vorbea de trenul „Paris-Lyon-Méditerranée“. În francezeasca lui schiloadă, inițialele „P.L.M.“ erau pronun-

Rate pe românește. De-atunci, Mihail nu-i mai zicea decât *Pelene, Pelemea și Picleamea*.

Și Pelene încoace, Peleme încolo, până pe la jumătatea lui octombrie cînd, într-o bună dimineață, „sfîrrr !” Pelene fu înșfăcat de Parchet și trîntit la gherlă, în larma nespusă a ziarelor care urlau împotriva *Proxenetului din strada Umbrei*.

Dar, vai, nu fu singurul care avea să fie arestat ! Il urmăriră toți agenții birourilor de plasare, cu patronii în cap. În subsolurile prefecturii de poliție se întrîniră, cu ocazia aceasta, două duzini de oameni pe care rivalitățile meseriei îi făceau să se urască din inimă : patroni și agenți, cea mai mare parte oameni fără onoare și fără caracter, foști polițiști sau spioni destituiți pentru corupție, șantaj, fraudă. Se refugiau în dosul firmei, onorabilă în aparență, a cîte unui *Birou de plasare*, unde afacerile cu plasamente de servitori nu erau decît un pretext. Pe ușa din dos a prăvăliei intrau servitorii specializați în furturi de la stăpîni și erau plasați pe-acolo de pe unde puteau aduce ușor bijuterii și argintărie, sau chiar bani. Li se fabricau strașnice „certificate” de serviciu. Făceau spionaj particular pe seama conștelor înșelate și a conșilor încornorați. Se procurau frumoase fete blenoragice, gravilor tați de familie. Celor care nu erau atît de gravi, li se ofereau pe loc fete, contra cînei lei, pe canapeaua din odaie. Bineînțeles, în sumă asta nu intra și tratamentul medical inevitabil. Și dacă se întîmpla cîteodată vreun mare scandal cu furt sau desfrîu, care amenința dugheana, se descoperea totdeauna printre fișe cîte un domn sus-pus căruia i se făcuseră servicii și care salva întreprinderea.

Amestecate cu toate acele scîrnăvii se văzură, după arestarea în masă, și chipurile nevinovate ale lui Leonard și Macovei, cei mai de plîns dintre toți, deoarece ei erau singurii din „Birou” care nu pusese ră niciodată piciorul în strada Umbrei. Din sala mare comună, în care fusese grămădită toată lumea, erau chemați, „birou după birou”, și alinați în fața unui comisar uriaș și sălbatic, adevărat soi de lină polițistă, pentru care primul act al instrucției era de-a năvăli asupra împricinatului și a-i scoate mășelele.

Primiră și Adrian și Mihail câte două palme care îi făcură să se învîrtească pe loc, ca niște titirezi. Apoi, fără să se știe din ce motiv — deoarece bruta avea informații exacte asupra vinovăției sau nevinovăției celor arestați — îl înșfăcă pe bietul Macovei de piept și dădu cu el de perete !

— Pezevenghi bătrîn !

Atunci îl văzurăm pe Cristin, cu formidabila lui îndrăzneală, repezindu-se la telefonul de pe masa comisarului. Fu oprit să mcargă mai departe, dar el izbi o dată cu pumnul în masă, de-ai fi zis că o sparge și urlă, roșu de mînie :

— Vreau să-i telefoncz tovarășului Morțun ! Trebuie să aflu și ministrul de Interne ce se petrece în spelunca asta de bandiți ! Da, bandiți !

Comisarul încremeni, apoi rînji, vîrînd mîinile în buzunar :

— A-șa ! Domnul Cristin e... „tovarăș“ cu domnul ministru de Interne ! Uitasem ! Bieții miniștri „generoși“ ! Cum plătesc ei acuma păcatele din tinerețe. „Tovara-răși“... Ei bine... cărați-vă de aici, cu toții !

În stradă, Cristin regreta că plecase fără să-l fi „obligat pe comisar să consemneze brutalitățile într-un proces-verbal“, dar Mihail, care, cu un minut mai înainte se vedea „în drum spre Siberia“, își zicea : „Am scăpat ușor !“.

Macovei mormăi, melancolic :

— Plătiți-mi, barem, o porție de varză cu carne, voi ăștia care ați făcut afaceri, ca să mă despagubesc de cucuiul din cap !

Afacerea din strada Umbrei fu repede înăbușită, într-un cor de lătrături ale presei, din ce în ce mai slab, după cum se întăreau și intervențiile oficioase și sporca mituiala. Răcăceanu, pus în libertate pe cauțiune, făcu să nu se mai vorbească niciodată de el. Asta e frumoasă soartă a tuturor „Peleme“-ilor români, care știu să-și cultive relații parlamentare sau ministeriale. Și noroc cel puțin că, în împrejurarea aceea, n-au plătit oalele sparte, tot cei nevinovați, cum e obiceiul !

Dar, pe cei doi eroi ai noștri, aventura îi îngrozise ; Mihail și Adrian, scîrbiți, profitară de o cerere venită de la „Hotel English“, unde se căutau doi băieți de etaj, și și schimbăre existența. Deveniseră „londonieri“ de hotel. Și dădeau seama că, întorcîndu-se la obișnuitele plasări care nu te lasă nici să mori nici să trăiești, „casa“ lor repede s-ar fi secătuit ! Ca să nu mai vorbim de vremea rea care începuse : ploi, vînt, frig. Așa că colionul călduros de la „Hotel English“ era binevenit.

Leală aveau cincisprezece lei pe lună, apoi, casă, masă și beșicuri. Fiecare „garçon“ avea, ca tovarășe de etaj, o femeie. Lucrul : douăzeci pînă la douăzeci și cinci de camere de întreținut ; în plus, femeia trebuia să perie hainele pasagerilor, iar băiatul să le lustruiască încălțăminte. Lui Adrian i se dădu etajul al doilea. Lui Mihail al treilea. Patron : Ghiță Lemnaru, un țigan de ispravă, negru ca chinorozul, îndesat, cu mustăți mari, activ, sever, dar drept. Atît de drept cît poate fi un patron. Domnul Ghiță n-avea nimic de zis, cîtă vreme treaba mergea militariste, ca la cazarmă. De nu, o înjurătură și un picior în spate.

Hotelierul mai impunea și prin faptul că era un părinte necerșit : unul dintre copiii lui, o fată, era epileptică ; se prăvălea de mai multe ori în aceeași zi. Priveliștea acelor crize, adesea publică, era una dintre cele mai sfîșietoare. Bietul om suferea mai mult decît bolnava, care părea, sărmana, o fantomă. Tot personalul compătinea cu ei și se silea să-și facă datoria.

Dar era greu, greu ! Scularea era la cinci dimineața. Între zece și unsprezece, robii se duceau la culcuș, miserabil culcuș colectiv, pentru bărbați, ca și pentru femei. Și, din noapte pînă în noapte, o imensă zi plină de-o muncă istovitoare, dezgustătoare și rău plătită, care nu-ți îngăduia nici să răsufli.

Cientelă mediocră. Provinciali, avocați, ingineri, comercianți, pensionari, militari, popi. Din cînd în cînd, cîte o pușlama de deputat, pretențios, arogant. După o săptămîină întreagă de servicii făcute, mulți dintre domnii aceștia o ștergeau englezește, (nu se aflau oare la „English-Hotel“ ?), luîndu-și pe furiș gcamantanul. Rămînea, bietul.

„garçon“, împietrit în fața camerci goale. Scuipa și exclama :

— Bun voiaj, puțin bagaj !

În cele mai bune cazuri, aliniați ca niște urangutani de ambele părți ale ieșirii, în urma alarmei date de soieria plecărilor, se pomenea fiecare cu câte o băneuță în palmă. Uneori, numai douăzeci de bani. Alteori un leu. Pentru o întreagă săptămână de slugăreală. Iar cînd li se întimpla să primească doi lei, violența plecăciunii executate făcea să le tronască șira spinării.

— Mersi ! Mersi ! Mersi !

Și, în momentul plecării, se știa dinainte dacă clientul era dintre cei care dau sau dintre cei care nu dau. În primul caz, pasagerul remarcă la timp mizerabila prezență a „urangutanilor“, ale căror speranțe îi barau drumul mai temeinic decît un fluviu de foc ; număra repede capetele și își procura de la casă monedă măruntă, potrivită. Și cînd, cu conștiința împăcată, simpaticul, excelentul om se îndrepta spre trecătoarea arzătoare a strîmtei ieșiri, el și avea banii pregătiți în mînă, sunîndu-i chiar, distrat, pe cînd vorbea cu patronul care, și el, fără să pară a avea habar, cîniărea în gînd cam la cît se putea ridica suma destinată bacșișurilor, a cărui împărțală nu era decît o chestiune de amănunt.

Tot așa de ușoară, dar cît de dezolantă, era constatarea prealabilă care se făcea în celălalt caz, al călătorului care ține prea mult la banii lui. Bestia aceasta nu se îngrijește niciodată de monedă măruntă, nu se teme deloc de pasagiul speranțelor inflăcărare, face totdeauna pe omul grăbit care nu vede pe urangutani, și vorbește, și povestește, și gesticulează, și rîde, tot plătindu-și nota și tot ștergîndu-și gentilica, pînă ce, deodată, o zbughește ca o săgeată, înăbușindu-și strigătul conștiinței. Dar gorilele îl prind la strîmtoare :

— Drum bun, domnule, bun voiaj !

— Ah, da... uitasem de voi (se caută prin toate buzunarele). Ce belele mai sunteți și voi ! Na-vă cite un gologan... N-am mai mult de data asta.

Secătură ! Cică „de data asta“ numai !

Dar erau unii și mai ticăloși, „lunarii“ de pildă, cei care locuiesc cu luna. Nu numai că-ți ung ochii, acolo.

pe un leu, pentru toate cele treizeci de zile, dar își mai transformă și camera în muzeu, în bucătărie și în spă-
lătorie. Uneori și în latrină.

În felul acesta, etajul lui Mihail se mândrea cu o ac-
trită. Al lui Adrian, cu un poet. Dar actrița avea cel pu-
țin gentilețea să-și facă „necesitățile inexorabile” la w.c.
Pe cînd poetul, mai divin decît actrița, se murdărea în
bidaie. N-ai fi crezut niciodată una ca asta, văzîndu-l di-
minea, elegant în mizeria lui, îndreptîndu-se melancolic
spre rînisterele pe care le tapa la rînd. Dar era, totuși,
un om cumsecade. Și-apoi, publicul care îl citea nu cu-
noștea mistica intimă a poeziei sale.

Da, era greu. Frecau mult, cîștigau puțin, dormeau și
mîncau prost. Și totuși, cu chiu cu vai, de bine de rău,
mergeau. Pentru că, afară, nimic mai bun nu-i aștepta.
Afară, decembrie viscoala !

-- Să ne ținem bine ! zicea Mihail. Nu ne este îngă-
duită nici un fel de greșală. Te previn : dacă trebuie să
plec din serviciul acesta, acum în toiu iernii, plec și din
România. Zbor în Egipt. Nu vreau să risc să-mi cheltuiesc
economiiile și să mă întorc la rogojina și la lipia de la
„Birou”. S-a isprăvit cu „Biroul” ! Nu uita că ne pîndeste
pe amîndoi tuberculoza. Suntem foarte slăbiți. Încă vreo
cîteva luni de privațiuni pe vremea asta cînceasca și nu
ne mai rămîne decît revolverul. Mie, cel puțin, care n-am
o mîină să mă îngrijească.

Erau hotărîți să se țină bine. Soarta, însă, hotări altfel
cu Adrian.

Într-o seară, cu cincisprezece zile înainte de Craciun,
Niță veni într-un suflet la Adrian să-i spună că judecă-
torul de instrucție, Moangă, de la Brăila, îl cita prin măn-
dat ca inculpat de „răpire de minoră”. Un polițist ară-
tase la „Birou” mandatul de aducere :

-- Am spus că nu știu ce te-ai făcut. Dar au să te
găsească. Așa că șterge-o de pe-aici !

Adrian lăsa totul baltă și chiar în noaptea aceea plecă
la Brăila.

„Răpire de minoră !” își zicea el, în tren. „Visez ! Cînd
voi fi răpit sau voi fi ajutat eu să se răpească vreo
minoră ?”

Și gîndul lui se opri la o aventură banală care nu putea, nici pe departe, să semene cu o răpire de minoră. Prin primăvară, cu puțin înainte de a pleca la București, fusese tîrît de niște tovarăși la o serată dansantă populară. Tîrît, deoarece Adrian n-avea nici în clin nici în mîneca cu dansul. Dar :

— Hai, vino ! Nu fii sălbatic ! Ai să vezi, vin o mulțime de „gagice“... ușor de răsturnat.

Cedă. Și, într-adevăr, în zarva „balului“ i se arată o fetișcană „care nu făcea fașoane“.

— Bine, dar n-are nici cincisprezece ani, obiectă Adrian.

— Ce-ți pasă ! s-a culcat pînă acum cu o duzină de tipi. Ia-o cu tine !

O luă. Și dimineața, strecurîndu-i o patacă, se despărțiră prieteni.

„Se cheamă asta, răpire ?“ se întreba Adrian.

— Da, haimana ! se răsti la el judecătorul Moangă, un borșos care de-abia îl încăpea fotoliul. Răpire se cheamă ! Auzi ? Și se pedepsește cu unul pînă la trei ani închisoare. Legea e categorică. Ai răpit dintr-un bal o minoră și ai necinstit-o.

— Am necinstit-o ? Mă iertați, domnule judecător, dar vă pot cita martori care vor declara că s-au culcat cu ea înaintea mea.

— Așa ? !... Îmi poți cita asemenea martori ? Dă-mi numele și adresele lor...

Adrian îi servi doi, pe loc.

— Vă mai aduc alții, mîine.

Judele, pe jumătate convins, încetă de-a mai gesticula. Îi pierise avîntul. Potolit, îl cîntări pe Adrian din ochi. Și atunci se petrecu una din acele drăguțe scene care caracterizează moravurile justiției românești :

— Și zici că ești zugrav, hai ? făcu judele, căscînd.

— Da, domnule judecător.

— Atunci, uite, voi cita martorii ăștia care zici tu că s-au culcat cu minora înaintea ta, le voi lua declarațiile și dacă se dovedesc exacte, mă voi sili să dau o ordonanță de neurmărire. În vremea asta, ai să-mi zugrăvești sufrageria. *Plătesc materialul.* S-a făcut ?

— S-a... făcut, domnule judecător.

Trebuia să se facă ! Altfel, adio neurmărire !

Știa el bine Adrian ce însemna aia, mă voi sili.

Mihnit, nenorocit că se vedea obligat să mai zăbovescă la Brăila, se duse în piața Poligonului să examineze sufrageria pe care trebuia s-o zugrăvească pe veresie. Se găsi în fața unei lucrări în ulei. Ulei, iarna ! O mizerie ! Zile și zile, între două straturi de vopsea, ca să se poată vopsi. O să-l țină pînă la Crăciun. Nu, nu ! O dragoste cu o minoră nu făcea chiar atîta.

— Vreau, zise magistratul, s-o faci toată în roșu, un roșu aprins. Cu o mică bordură lîngă tavan. Pereții, în panouri. Trebuie s-o am gata de sărbători. Hai, curaj băiete !

Adrian zugrăvi de zor pînă în ajunul Crăciunului, termină sufrageria și obținu neurmărirea. Dar procurorul Eremia făcu apel și îi smulse tribunalului o condamnare de cincisprezece zile închisoare, de care Adrian nici nu se sinchisi, dar pe care trebui s-o facă, ceva mai tîrziu, la întoarcerea dintr-o călătorie în Egipt.

De ce toată această persecuție ?

Numai și numai pentru că minora avea un unchi gardist la poarta locuinței procurorului Eremia. Rugînd pe acel amabil apărător al virtuții femeiești să urmărească pe Adrian, bietul unchi spera să-l hotărască pe tînar să-și lăse nepoata de nevastă. Nu izbuti decît să-l minjească cu o condamnare infamantă.

Cu toată sufrageria zugrăvită pe veresie.

Adrian petrecu Crăciunul alături de maică-sa, care se arătă fîricită de întîmplarea neașteptată, în ciuda cleveților cu care mahalaua știa să învăluiască șederea fiului ei la Brăila.

„Da, auzai în toate părțile. O să trebuiască s-o ia pe pașachină de nevastă. De nu, îi toarnă procurorul trei ani de pușcărie. Așa-i trebuie !”

Înapoiindu-se, după sărbători, la București, Adrian crezu că se trezește dintr-un vis urît.

„De ce s-or fi bucurînd atîta, dacă aș fi silit să iau o tîrfa, sau că va trebui să fac pușcărie ? Ce le-am făcut eu oamenilor acestora ? O, viață ! Unde e omenirea cea demnă de-a lupta și muri pentru ea“ ?

Numai la suferințele morale ale mamei sale se gîndea el, cînd nevoia de birfeală a mahalalci puneă pe tapet purtarea lui. Biata femeie îndura orice, afară de ideea de a-și vedea idolul trecînd drept un derbedeu. Dar nu se scursese bine luna lui ianuarie și o altă poveste avea să otrăvească zilele bătrînei.

Fu afacerea cu tulburările produse la București, cînd cu marea manifestație de simpatie pentru revoluția rusă din 1905, organizată de socialiști la data de 14 ianuarie, în sala Eforiei. În ziua aceea, în care burghezia face mare tărăboi național pentru a sărbători aniversarea Unirii Principatelor dunărene sub sceptrul bunului domnitor Cuza, la 1859, partidul socialist hotărî să-și afirme existența și să-și inaugureze noua activitate printr-o impunătoare desfășurare de forțe muncitorești, care să facă ecou manifestației evasi-universală a Internaționalei socialiste, fixată tot la aceea dată pentru a protesta împotriva masacrelor țariste și arestării lui Maxim Gorki.

Înfierbîntarea spiritelor, care precedă acel miting, fu de-așa natură încît Adrian, ca atîți alți neofiți, crezu că ultimul ceas al capitalismului sunase. Presa democratică era plină de amănunte asupra grozăviilor la care se dedase armata țarului ca să-și răzbune înfrîngerea din Manciuria, masacrînd populația pașnică a marilor orașe. Portretul popii Gapon și al lui Gorki erau tăiate din ziare și păstrate cu religiozitate, ca niște icoane. Gorki, mai ales, deveni în puține zile figura cea mai populară dintre scriitori revoluționari. O primă culegere din nuvelele sale, apărută sub titlul *Ceva mai bun, mai omenesc*, se volatiliză într-o săptămînă.

Se aflau în ea, printre altele, bucățile : *Cititorul*, *Conovalov*, *Macar Ciudra*, *Emilian Piliat*, *Celcaș*. Seara, atelierul de plăpumărie și „Biroul” se transformau în sală de lectură. Citeau și reciteau din Gorki și nu se mai săturau. Adrian, care dormea de data aceasta în atelier și singur, contempla portretul scriitorului și cugeta :

„Asta, într-adevăr, e ceva nou în lume. Un salahor, aproape neștiutor de carte, ajuns la această putere de expresie artistică și revoluționară ! Iată o soartă cu care nu se pot mîndri toți scriitorii. Trebuie pentru asta, pe lîngă talent, și o mare inimă de revoltat”.

O altă împrejurare venea să se adauge acestei exaltări generale și să sporască autoritatea morală a mitingului proiectat. Un revoluționar, rus sau bulgar, nu se știe bine, dar care vorbea românește, doctorul Stanciof, sosise de câteva zile și ținea sfaturi dese și tainice cu un mic număr de șefi socialiști. Printre ei, Adrian observase figura unanim respectată a bătrînului revoluționar basarabean, Ramură, autorul cărților *În exil* și *În temniță*, povestiri ale propriei sale activități în cadrele Partidului socialist rus. Era veșnic însoțit de fiica lui mai mare, doctorița Eufrosina Ramură, ea însăși revoluționară dar, pe-atunci, ca și tatăl ei, puțin distantă de noua mișcare muncitorească. Cristin, inițiat în acele consfătuiri, afirma că cele trei personaje vor intra sigur în luptă. O vom face, deci, „lată rău“.

Cîteva dintre obișnuiții flămînzi ai „Biroului“ și ai plăpumarilor, dîndu-și aere de martiri, se declarau gata să moară, în aceea zi de „miting hotărîtor“, în care vor „dobiî burghezia la pămînt“. Niță era pentru moarte. I se acrise. Adrian nu voia să moară chiar în ziua aceea, dar plecase „să pună și el umărul“. Atîta pagubă pentru mamele care își iubeseră prea mult fiii !

N-a fost însă nici un mort, și burghezia s-a ales cu sperietura.

Prefect de poliție era atunci jovialul „eneaz“ Moruzi, boier bărbos și burlos, care știa totdeauna să ia lucrurile în bine și care nu-și pierdea cumpătul cu una cu două. Pe cînd sala Eforiei gemea de popor și poliția da în vînt, falnicul prefect își tundeă barba. „Curcanii“ lui, înotînd prin zăpada terciuită, nu mai știau pe unde să-l caute. Și abia după o crîncenă încăierare, dar numai la intrarea în sală, deoarece înăuntru se ronțăia năut și se cînta *Internaționala*, „eneazul“ fu descoperit la un bărbier. Apăru, legănîndu-se ca o rață, zimbitor, voios și sceptic :

— Unde vedeți voi revoluție ? își întrebă el copoi.

Cîteva nasuri turtite, printre care și Cristin cu Adrian, izbutiră să-și facă drum pînă la prefect :

— Nu ni se dă voie să intrăm !

— Dreptul de intrare...

— Constituția...

— Ei da, da, copii ! Toate acestea există ! Dar... Ha! hai ! Cu revoluționari de treabă, ca vechii mei prieten Rămură și doctorul Stanciof, nu se face ea revoluția chiar azi ! Vor avea dumnealor bunăvoința să se gîndească și la răspunderea mea !

Lui Cristin nu-i prea plăcu gluma cneazului, dar vreo douăzeci de tovarăși îl făcură praf, strigînd, ca la întrunirile electorale :

— Trăiască prefectul nostru ! Trăiască cneazul Moruzi !

Și intrarea sălii fu luală cu asalt.

Dar polițiile sunt nenorocite, dacă nu pot să-și dea dovada zelului lor. Cum să lași să treacă o asemenea frumoasă ocazie de a-ți justifica existența de polițist ? E, doară, de pomină replica unui prefect de poliție model care, în fața raportului cotidian al agenților săi afirmînd mereu că nimic nu se petrecuse peste noapte, exclamase : „Așa ? Nu se petrece nimic în oraș ? Totul merge strună ? Atunci noi ce rost avem aici ? Nu mai e nevoie de noi ! Haideți domnilor : demisiile dumneavoastră !”

Așa că bunii elevi ai aceluia maestru polițist hotărîră să facă ei revoluția. Pe drept cuvînt : ieșind de la întrunire, manifestanții păreau să-și rîdă de poliție. Și prea cîntau *Internationala* chiar într-o zi de sărbătoare națională și cam prea strigau „Trăiască Gorki”, acel Gorki despre care nu se știa cine era și unde se afla, ca să fie înhățat. Înbrînciră lumea, invitînd-o să se împrăstie. Atît fu de-ajuns. Cîțiva pumni ridicați, cîteva strigăte „subversive” și țîn-te matrace de gardiști și săbii de comisari, plouînd cu nemiluita asupra masei de capete. Apoi, firește, arestări. Vreo cincizeci, între care Niță și Adrian, cu fața umflată. Noaptea fură pisați „în lege”. Și, a doua zi, fiecare provincial, însoțit de cîte un agent, lua drumul orașului său natal. „Trimis la urma lui”.

Numele lui Adrian apăru în ziare. Mahalalei, atît îi trebui. Că și începu : „Ce spuncam eu ! O haimana ! Ca mîine-l vezi în fiare și între baionete ! Gîndește-te și dumneata : „socialist” ! Contra statului, adică ! Asta-i culmea !”

Și biata maică-sa, care nu înțelegea nimic : „De ce te bagi tu în afacerile statului ? Politica nu-i pentru oameni

teapa noastră. Cum poți tu, când ești sărac, să te crezi mai deștept decât miniștrii ? Și cum să «lupți» tu cu minile goale contra statului, care are poliție și armată ? Ce ai tu, Dumnezeule Doamne, de le iei apărarea muncitorilor ruși ? Ești nebun ! Nu știi că țarul e puternic și poate veni oricând să ne robească, cum a mai făcut și pe vremea bunicii mele ? Asta ne-ar mai lipsi acum, mizeria noastră ! Sotniile de cazaci beți, care fură porceii și siluiesc femeile ! Așa că lasă statu-n pace și vezi-ți de treburile tale !

Singur, trist, cu economiile aproape înosite, Adrian se plictisi timp de două săptămîni în Brăila, dar cel puțin trecu prin fața consiliului de revizie, fu găsit inapt pentru militarie și scutit. Era acum liber, liber să treacă granița ! Pe la jumătatea lui februarie zbură iar la București.

Mihail îl primi rece. Două luni de zile se războise cu patronul, ca să-i păstreze lui Adrian locul, punîndu-i mereu înlocuitori provizorii pe care îi instruia el însuși și-i ajuta, ca să nu sufere deloc serviciul. Acum ocupa etajul un servitor „definitiv”. Mihail povățuise pe Adrian să nu participe la mitingul acela buclucas. Dar el tot după capul lui a făcut.

— Acum ce-ai să devii ?

— N-am să-ți cer de mincare, îi răspunde, mîrșit.

Bunul Mihail se supără. Se despărțira cel puțin. Adrian se întoarse la „Birou”, hoinări cîteva zile și se simți tot norocit de moarte. Fără Mihail, lumea era pustie : „Biroul” de o tristețe care-ți rupea inima. Aproape nimeni nu mai lucra. Niță dispărut. Macovei, bolnav, zăcea în odăița înghețată. Moș Florea și Adventistul, plecați. Singur Leonard continua să-și ocupe fotoliul și să-și molfăie pătrații de pîine goală, suflîndu-și în mîini sau dezmetindu-și-le pe un „tunuleț” care mocnea lingă el. Dar ochii mari, limpezi, ai fostului negustor cam începeau să se închidă încet, peste deznădejdea vădită a unei vieți în zadar eroică. Nu mai priveau spre stradă cu vajnica lor neliniște de altădată. Nu mai așteptau nimic de la strada aceea înșelătoare. Și, lipsită de luminoasa lor voință, fața lui era toată stinsă : fruntea parcă mai mică, obrații

moleșiți, buzele îmbufnate, bărbia blegită, nările lipite, pielea întunecată.

Leonard nu mai părea preocupat decât de-o singură grijă : să dea fuga la fiecare jumătate de ceas, să vadă „ce făcea“ Macovei, să-i sufle și lui în mâini sau să-i pună la picioare o cărămidă caldă. Uneori îi zicea lui Cristin, care se arăta rar :

— Dă-mi cîțiva gologani. să-i aduc un ceai lui Macovei.

Și într-o zi, pentru întâia oară, îi vorbea lui Adrian :

— Da... Desigur... Sunt mai vinovat decât Macovei, de pierderea magazinului nostru. Ar fi trebuit s-o jertfesc pe acea ultimă femeie, care mi-a dat lovitura de grație. Nu putea să-și lase el nepotul dus la pușcărie. Băiatul acela era toată viața lui, singura lui fericire. Nu schimbi copilul, cum schimbi femeia. La asta nu m-am gîndit. Am fost orb... Acum e prea tîrziu. Nu-i mai rămîne decât să moară. Vom muri amîndoi. Curînd.

Servitori oblojiți deschideau din cînd în cînd ușa „Biroului“ și repede o închideau și plecau. Pustiul care domnea acolo, nu le plăcea. Leonard, trezit o clipă din visurile lui, bătea din pleoapele pe jumătate închise și înclina capul.

Într-o zi, intră o femeie bătrînă :

— N-aveți un fecior, care să vrea să îngrijească un domn bătrîn, bolnav ?

— Ba da ! răspunse Adrian. Merg eu. Dar trebuie să plătiți „taxa“ numaidecît.

— Și dacă nu stai în serviciu nici opt zile ? Că, să știi, e greu tare.

— Vă garantez cincisprezece zile de încercare și dacă după acest termen plec, îmi veți reține „taxa“.

— Cu condiția asta, plătesc. Cit ?

— Zece lei.

Femeia puse banii pe birou :

— Am o treabă undeva. Peste o oră trec pe-aici să te iau.

— Vai, prietene dragă ! zise Leonard, după ce plecă femeia. Dumneata nu știi despre ce este vorba. E un bătrîn paralytic, pe care trebuie, de două sau trei ori pe săptămînă, să-l iei în brațe, să-l duci în baie și să-l freci

Mite două-trei ceasuri, că mai suferă și de o boală de piele: Nimeni nu stă. Femeia asta, care e jupîneasa lui, bate în toate lunile birourile de plasare. E știută. Te sfătuiesc să nu te duci. N-ai să rezisti. E o muncă mîrșavă.

— Nu-i nimic... Mă duc.

— Atunci... Înțeleg, e ca să încasez eu acești zece lei.

— Și pentru că libertatea nu-mi mai spune nimic în clipa asta. Mă plictisesc. Vreau să fac ceva, indiferent ce. M-aș duce să scald și porci.

Gura lui Leonard schiță o strîmbătură. Bătrînul își aruncă brațele pe masă, cu mâinile împreunate, cu palmele în jos și își culcă, încet, fruntea pe ele.

IX

Bătrînul solitar din strada general Ipătescu nu era chiar un bolnav. Mai degrabă un infirm. Se numea Dumitrescu. Boier degenerat. Bogat. Mare colecționar de fluturi.

Adrian văzu un bărbat respectabil, foarte în vîrstă, cu o barbă albă, frumoasă și chel. Era în pat, așezat în capul oaselor, în cămașă de noapte, între perne mari. Sta așa, de douăzeci de ani. Cu o lupă în mînă, citea ziarele.

Bătrîna jupîneasă îl împinse pe Adrian în camera stăpînului și dispăru fără o vorbă, ceea ce tinărelui i se păru ciudat. Abia putu să îngîne o bună-ziua.

— Apropie-te, zise bătrînul, privindu-l cu ochi pătrunzători.

Adrian făcu un pas spre pat.

— Mai aproape : nu te mănuie !

Cînd ajunse lingă pat, bătrînul îi apucă o mînă, i-o trase spre el cu putere și începîu numaidecît să-i examineze unghiile. Într-adevăr, Adrian le avea lungi. Se scuză :

— Am să le tai. Sunt prea mari.

— Nu ! Să nu le-atingi ! Te opresc ! Sunt tocmai unghii cum îmi trebuie mie. Căci treaba ta de seară, aici, e să mă scarpini pe tot corpul în fiecare seară, înainte de-a mă culca, afară de serile din ajunul băilor, pe care le iau de două ori pe săptămînă, la ora unu dimineața. Aceste băi ducăză de la două pînă la trei ceasuri, după îndeminarea ta de-a mă curăți de pielea moartă, și asta

A doua ia treabă. A treia, e să mă speli în fiecare dimineață pe cap, afară de zilele când ies din baie. Și asta e tot. Iacăule ! Și-i dădu lui Adrian cu palma peste sex : Ha, ha ! Ce mai carabojan, nu ?

„Ei, comedie ! gîndi Adrian, incremenit. Bună poamă de boier trebuie să fii”.

După două zile, fostul fecior care n-avea să părăsească serviciul decît după ce-l va fi instruit pe Adrian, îi zise acestuia, arătîndu-i un tineret care străbătea coridorul spre apartamentul bătrînului :

— Uite amantul domnului Dumitrescu. E un funcționar din ministerul de Interne. Vine în fiecare săptămînă să-i frece stăpînului dîndărătul, singurul loc de pe corpul lui pe care nu-l freacă noi, după cum ai văzut. Dar frecatul asta îi aduce tipului, de fiecare dată, îndoitul salariului său întreg : o sută de lei !

— Frumose obiceiuri mai sunt în casa asta ! zise Adrian.

— Stai că nu s-a isprăvit ! Bătrînul are să-ți facă și tie curte, cum mi-a făcut și mie, căci i-ar plăcea, vezi bine, să aibă asemenea ședințe cît mai des și cît mai ieftin.

— Mulțumesc !

— Și dacă n-ai să vii, are să-ți facă zile fîpte. De-aia nici un fecior nu stă mai mult de-o lună.

Viața de servitor la acel infirm nu era rea. Munca, deși dezgustătoare, era dintr-acelea care se pot executa. „Scărpinatul” de scară îi cerea feciorului să stea treaz pînă la miezul nopții, cînd nenorocitul de bătrîn se despuia tot și își supunea unghiilor infirmierului său toate părțile trupului, bucățică cu bucățică. Era o întreagă operație, care dura un ceas și care cerea răbdare, iscusință. Dădeai, de-a-lungul părții tratate — spate, piept, coapse sau picioare — cu amîndouă mîinile decdată, cu degetele lipite, și nu trăgînd spre tine, ceea ce ar fi prilejuit „arsuri”, ci împingînd cu toate opt unghii, numai înainte, ceea ce potolea mîncărimea și aducea ușurarea necesară somnului. Pielea pierdea astfel un strat de piele iritantă, ca un fel de țăriță. Pînă la sfîrșitul ședinței se strîngea pe cearceaf o grămăjoară bună. În timpul zilei, pacientul

se scărpină singur, cu bielele lui degete strîmbe, cu unghii enorme. Cînd „scărpinatul“ era executat ireproșabil, domnul Dumitrescu gemea de plăcere și binecuvînta viața. Atunci Adrian era răsplătit cu o linguriță de dulceață, care îi plăcea mult. Dar erau seri în care operația nu mergea deloc în ritmul voit și atunci Adrian era tratat cu violente împunsături de unghii în brațele-i goale. Se alegea, uneori, cu mici răni sîngerînde, foarte veninoase.

Băile de noapte erau obositoare, mai ales din cauza nevoii de somn. Se transporta cada în camera bolnavului, cu multă băgare de seamă ca să nu fie murdărit covorul. Era umplută și golită, cu găleți. După ce era muiat corpul vreo jumătate de oră, începea frecatul cu unghiile, centimetru pătrat după centimetru pătrat. Cădea pielea după el, ca brînză rasă. Muncă îndelungată, plictisitoare. Moșneagul își tot pipăia corpul, arătînd particulele neîndcăjuns de curățite :

— Aici... Și-aici... Încă puțin colo...

Deoarece liniștea lui din zilele următoare atîrna de fclul cum fusese săvîrșită curățenia aceea. Adesea, vlăguiți, cu nădușeala curgînd pe el șiroaie, adormeau amîndoi, unul în baie, celălalt pe scăunel, cu brațele în apă :

— Hai ! zicea pacientul, trezindu-se. N-a mai rămas decît o bucățică la luci. Freacă bine. Am să-ți dau o dulceață de caisc, să te lingi pe bot !

Spălatul capului, dimineața, era ușor, deși tot atît de migălos. Era așezat omul turcește, în pat, pe o mușama, cu ligheanul pe genunchi. Era săpunit de mai multe ori, i se masa pielea cheliei, obrazii, gîtul, și era limpezit cu apă multă. Dar, la fiecare spălat, Adrian remarca o ciudățenie, pe care el o punca pe scama caracterului bătrînului.

Domnul Dumitrescu avea două enorme portmoneuri, tixite cu bani, pe care le păstra de obicei sub perne, deoarece plătea totul pe loc și în monedă potrivită pînă la o para. Odată pe lună venea bancherul lui și îi aducea suma trebuitoare, în hîrtii de cîte o sută și de douăzeci, în piese de cîte cinci lei, un leu și în băncuțe, în gologani de cîte zece, cinci și în părăluțe de cîte doi bani și un ban. Cînd trebuia să plătească, de pildă, o jumătate de kilogram de carne, pentru servitori, de treizeci și cinci de

bani kilogramul, el scotea din pungă exact optsprezece bani. Era o manie a lui și Adrian nu se arăta prea mirat. Dar nu știa el, pentru care motiv, în timpul spălatului la cap, moșul lua de la locul lor cele două săculețe de piele și le vira în izmene, între picioare, sub lighean. Într-o zi, strîmbîndu-se de rîs, îi ceru să-l lămurească.

— Are să te supere, îi răspunse el, dar am să-ți spun. Uite, de ce : am fost furat o dată ! Aveam un fecior așa ca tine, dar dobitoc. Mă spăla prost și-l înțepam cu unghiile. Într-o zi, cum eram cu capu-n lighean și orbit tot de săpun, hoțomanul mi-a șterpelit amîndouă pungile pe care le țineam atunci, chiar în timpul spălatului, sub perne. Ba, ceva mai mult : furios rău că-l înțepam, a răsturnat și ligheanul cu zoi pe mine, udînd tot patul, apoi a șters-o, lăsîndu-mă singur și în starea aceea, pe mine, infirm și nenorocit, și care nu pot trăi o zi fără îngrijirea pe care o vezi... De-atunci, ascund banii între picioare.

— Și credeți c-aș putea să vă fac și eu la fel ?

— Nu știu ! Nu. Nu cred. Dar acum m-am obișnuit așa.

Nu credea. Omul, deși grosolan, zgîrcit și vicios, nu era lipsit de inteligență, nici de cultură. Băgase repede de seamă că Adrian n-avea stofă de servitor și-i acorda o stimă care se traducea zilnic prin lungi convorbiri, aproape amicale, cu privire la literatură și la ideile timpului, ba chiar prin confidențe. Îi povestea tînărului fragmente din frumoasa lui viață de rentier liber, tinerețea lui, închinată întregă dragostei sale de natură și pasionată după fluturi, pentru vînarea cărora jertfise peste un sfert de veac.

— Colecțiile, pe care le vezi colo pe pereți, nu reprezintă decît a zecea parte din ce aveam. Deoarece, acum cinci ani, căzînd grav bolnav și crezînd că am să mor, le-am împărțit pe toate la prieteni. Pe urmă m-am făcut bine și mult am regretat că m-am despărțit de fluturii mei dragi. I-am rugat pe toți să mi-i împrumute, pentru puținii ani cîți îmi mai rămîn de trăit, dar nu mi s-au mai înapoiat decît o mică parte și nu dintre cei mai frumoși.

Uneori, pe neașteptate excitat, lăcea aluzii transparente la nevoia lui de „dragoste filială“, o dragoste filială pe care Adrian nu se mai silca s-o interpreteze, căci bătrînul își însoțea declarația sentimentală de gesturi care îi trădau limpede intențiile.

— Dac-ai vrea să fii bun cu mine, să mă iubești puțin, să te ocupi de zilele mele bătrîne de biet om singur. Ți-as lăsa la moartea mea o parte din avere. Și, cu ochii ieșiți din orbite : Vino, copilul meu, să te îmbrățișez !

Adrian, întristat, pleca fără să răspundă nimic. Și, timp de cîteva zile, bătrînul nu mai stăruia, dar tot năcăjduia să-și ajungă ținta. Se arăta binevoitor, drăgăstos și chiar larg, sporind cheltuiala întreținerii servitorului său și îndopîndu-l cu dulceată, după care se prăpălea. Infirmitatea nu se hrănea decît cu lapte, piine prăjită și fructe. Carne se cumpăra numai pentru personal, dar puțină și proastă. Începu să se cumpere mai multă și de calitate mai bună, ceea ce o miră pe bătrîna slujnică, femeie de încredere, foarte veche în serviciu, tăcută, rece, petrecîndu-și vremea cu scuturatul apartamentului și cîrpiții rufelor. Mai ajuta la pregătirea băilor nocturne, precum și la îmbrăcarea și dezbrăcarea domnului Dumitrescu, care, aproape în fiecare zi, ieșea în cupeu să se plimbe la Șosea. Pentru această din urmă treabă, de-abia ajungeau cei doi servitori, deoarece membrele bolnavului, anchilozate, țepene, strîmbe, intrau cu greu în haine, ghete, mănuși. Un ceas întreg ținea munca asta. În tot acest timp, el suferea, gemea, se infuria. Apoi, sprijinindu-se în baston și susținut de subțiori, era condus pînă la trăsură. Era atunci un jalnic boier chipeș, învestmintat tot în negru funerar, cu respectabila-i barbă albă revărsată pe piept, cu privirea severă, cu ținuta rigidă. Văzut din fugă cupeului, nu-i ghiceai cumplita infirmitate.

Mai ales la înapoierea din acele plimbări, avea obicei, nenorocitul, odată reînstatat în pat, să-l sîcîie pe Adrian cu avansurile lui de „dragoste filială“. Firește, personalitatea tînărului îi impunea totdeauna investiturii și-l făcea să adopte anume forme, într-atît admirabila putere a sufletului omenesc obligă la respect pe omul cel mai

decăzut. Dar, vai. puterea viciului o depășește pe aceea a sufletului și se îndirjește s-o înjosească.

Într-o zi, în clipa în care Adrian își încasa leafa pe prima lună de servicii și primea un bacșiș de zece lei, bătrînul îl înșfăcă, brusc, cu amîndouă mîinile, de dinainte și îi strigă :

— Lasă-mă să-ți văd știuletele ! Lasă-mă să-l sărut !

Fu o scenă penibilă și grețosă. Adrian amenință că pleacă, fără să mai aștepte cele opt zile obligatorii. De-atunci, se isprăvi tot. Viața în casa aceea deveni pentru el un iad. Nimic nu mai era pe placul stăpînului, care își înțepa furios feciorul cu ghearele, făcîndu-i brațele numai o rană. Pînă într-atît, că-ntr-o dimineață, scos din sărite, după un spălat, Adrian îi dădu moșneagului un pumn în cap și, spre nenorocirea lui, exclamă :

— Scîrnăvie ! Aș fi în stare să-ți dau foc casei și să te fac să arzi ca un șoarece !

În aceeași seară, chemat pe ascuns de bătrîna servitoare, un domn încruntat, care era comisarul circumscripției respective, era introdus în odaia infirmului. Puțin după aceea, Adrian apărea în fața celor doi judecători ai săi :

— Iată pe acela care m-a lovit și care vrea să mă facă să ard ca un șoarece !

Adrian fu bătut pînă la sînge, în ochii stăpînului său. Ajunse în camera lui, clătînîndu-se, cu fața și corpul strîvite în lovituri de pumni și picioare. Fu bolnav mai multe zile, neînstare măcar să se miște. Alt servitor, repede găsit, îl îngrijea acum pe bătrîn.

Vindecîndu-se, în sfîrșit, rănile, își strînse lucrurile și vru să plece, fără chiar a-și mai cere banii ce i se cuve-neau. Atunci, servitoarea îi strecură, mută, o bucată de hîrtie. Moșul zicea : „Sunt un ticălos. Îți cer iertare în genunchi. Nu mă părăsi fără să-mi dai iertarea ta : re-muşcăntele m-ar face să-mi iau viața“.

Adrian se duse la el. Cum apăru, ochii călăului său se umplură de lacrimi :

— Află, copilul meu, că oamenii au făcut din mine scîrnăvia care sunt și cum pe drept m-ai numit. Eu, eu am venit pe lume, îndrăgostit de tot ce vedeam, am venit bun, milos și mai ales îndrăgostit de natură. Dar un tînăr

cioban de pe moșia noastră, pe care îl iubeam pentru poveștile și snoavele lui, știu atât de bine să se „joace” cu mine pe când aveam zece-doisprezece ani, încît, curînd de tot, nu mă mai putui lipsi de plăcerea pe care mi-o altoi în trup și care deveni și rămase pentru totdeauna cea dintîi nevoie a mea, mai puternică și decît foamea... Iată mizeria și nenorocirea mea. Ai să-mi ierți crima ce ți-am făcut-o ?

Adrian, lîngă ușa, rosti :

— Ți-o iert.

— Și-ai să primești de la mine o mică sumă de bani ?

— Asta, nu. Nu primesc decît dreptul meu. Suferința nu se plătește.

Ger siberian, cu toată luna martie care inclina spre sfîrșit. De cîteva zile, o îmbeșugată zăpadă moale, mărunță, îngăduia săniilor să zboare, încioace și încolo, invesselind spațiul cu sunetele zurgălăilor.

Adrian, cu geamantanul pe umăr, părăsi strada general Ipătescu, așa cum părăsești un spital cînd ești tuberculos, cu suflet amorțit și gol de convalescent care nu știe dacă afară îl așteaptă viața sau, cumva, întoarcerea bolii. Absență totală de sentimente precise. Nici dragoste, nici ură. Nici nădejde, nici temere. Ieșirea din cele cinci săptămîni de ocnă cu îngrozitoarea lor vedenie scîrboasă de la sfîrșit, îl lăsa indiferent în fața libertății regăsite. Nu simțea nici măcar nevoia de a-l revedea pe Mihail, despre care nu mai știa nimic. Și, lucru ciudat, îi era bine așa : neîmpins de nici o voință lăuntrică să facă într-un fel sau într-altul.

Ajuns la o răscruce, sumedenia de sănii galopînd ca niște fantome, chiciura de pe pomi, albul orbitor al peisajului, îi dădură poftă să alerge și el cu o sanie prin zăpadă. Strigă una și se sui :

— Unde mergem ?

— Unde vrei. Plimbă-mă puțin. Uite : de-a lungul cheiului Dimboviței.

Frigul sfichuitor îi făcu bine, fără a-l trezi.

Dormita, cu ochii pe jumătate deschiși, cu geamantanul la picioare, neștiind unde va sfîrși cursa. Clădiri, șiruri de pomi, pictoni grăbiți, uneori imaginea unei fe-

mei sau a unui bogătaş, înfodoliți în blănuri, îi defilau iute pe cîinainte în sens contrar, silindu-se parcă să-i fugă de sub priviri. Se ghemui în pătura groasă a săniei. La Cotroceni, vizitiul întrebă :

— Continuăm ?

— Nu. Du-mă la o cofetărie bună, pe Calea Victoriei. În fața cofetăriei se întrebă ce să facă cu geamantanul, care nici prea frumos nu era.

— Așteaptă-mă zece minute, îi spuse birjarului.

Intră și ceru prăjituri, luînd loc la o masă în fundul localului. În clipa aceea chiar, se gîndi la Lucia și, după un minut, apăru și ea, urmată de Puți, avocatul de la serbarea cîmpenească. Le întoarse repede spatele, ca să nu fie văzut, în timp ce în inimă simți un junghi care îl făcu să-și piardă răsufierea. Închise ochii, cu capul proptit în piept, cu plumb în trup, și rămase așa mult după plecarea fostei sale ibovnice. Apoi, buzele lui rostiră amar :

— Puți ! M-a înlocuit cu Puți !

Dar de ce faptul acesta îl durca așa de tare, o durere pe care n-o mai cunoscuse încă ? O iubea, deci, pe Lucia ? Și pînă într-atît ? Pentru ce, atunci, o părăsise ? Biata fată îi scrisese îndeajuns. El nu-i răspunsese deloc. Atunci ?

„Da... Dar... Puți !“.

Puți sau altul, nu era totuna ?

„Nu, nu ! E-ngrozitor ! Puți ăla se culcă acuma cu Lucia mea !“

Lucia lui !

Se sculă, nimicit. Sania îl lăsă în fața „Biroului“, dar un lacăt mare la ușă îl vesti că prăvălia trăsese pe vcci obloanele. Intră la plăpumari. Atelierul era în păr. Același. Dar chipurile nu erau vesele ca de obicei. Lucra acum și Cristin. Nimeni nu păru surprins de apariția lui Adrian. Schimbară doar cîte un bună-ziua. Apoi Cristin zise :

— Macovei e la morgă.

Adrian ghicise :

— Și Leonard ?

— Pe jumătate nebun. Are să se omoare, cu siguranță !

— Și nu se poate face nimic pentru el ?

— Ce să faci ? Să-i dai o sută de lei ? Două ? Nici nu vrea ! Nici nu primește ! Și-l înțeleg.

— Acum unde e ?

— Dus după pregătiri pentru înmormîntare... În îngroapă mîine.

— Mihail știe ?

— Nu l-am mai văzut de cînd a intrat la „English”. Adrian hotărî să nu se ducă să-i anunțe vestea morții lui Macovei. La ce bun ?

Ieși.

Gol... Gol... Pustiul vieții !

Ei, nu ! Puți ! Ah, Lucia asta, care spunea că-i e scîrbă de de-alde Puți. Hotărît, toate femeile sunt la fel !... Da, toate sunt la fel, dar junghiul e tot acolo în inima lui. Se înfige din ce în ce mai adînc : Lucia se culcă acuma cu Puți ! Dar e de neîndurat ! Cum are să uite el asta ? Tocmai în clipele astea cînd e singur. Fără Mihail. Și Macovei, mort. Și „Biroul”, mort. Și plăpumarii, reci, tăcuți ca niște vrăjmași !

„Dumnezeule, unde e umanitatea mea ?”

Zăpada bătătorită, înaltă de trei palme, făcea să nu se mai deosebească trotuarele de stradă. Nu mai știai pe unde mergi, dacă ești pe calea ta sau alături. Săni și pietoni alergau alandala. Peste tot, ciocniri, bombăneli, injurături. Toată această zăpăceală și aceea din capul lui, îi pricinuiră lui Adrian necazuri la tot pasul ; fu imbrîncit de toată lumea, gata să fie răsturnat.

Mergea fără să știe încotro. Imaginea lui Mihail și a Luciei, cu domiciliile lor opuse unul altuia, îi jucau mereu în minte și îl făcură pînă la urmă să ia o direcție contrară amîndurora. Nu voia să se ducă să vadă pe nici una din aceste două ființe iubite, cu toate imaginile lor ce-l obsedau.

Nu, nu se va duce să-i vadă ! În ce-o privea pe Lucia, ar fi fost umilitor pentru el și nici nu i-ar fi slujit la nimic ; ea se culca acuma cu Puți. N-o mai voia. Cît despre Mihail... Ei, dar și Mihail ăsta, prea făcea pe încăpățînatul. De ce nu mai dăduse nici un semn de viață ? Desigur, Adrian îl jignise, spunîndu-i că n-o să-i ceară lui „de mîn-

care", vorbă urită, care nu se aruncă în obrazul unui frate bun ca Mihail. Dar asta era, oare, un motiv să se bosumfle pe veci ? Să-i poarte atîta pică ? Și nu bănuia el, măcar, ce se petrecea acum în inima lui ? Nici deznădejdea căreia îi era pradă Adrian în clipa aceasta ? Și care-ar putea să-l ducă la sinucidere ?

„Da, sunt în stare să mă omor. Totul e neant !”

Se pomeni cu ochii în vitrina librăriei „Socec”. Un galantar întreg cu cărți nou apărute, printre care o frumoasă ediție a poeziilor lui Eminescu și *Strigoii* lui Ibsen. Le privi aproape rece :

„Și voi sunteți tot o iluzie ! Frumusețea voastră ? Ea depinde de inima noastră. Totul depinde de inima noastră. Dacă suntem fericiți, sau măcar mulțumiți, un braț de paur sub cap ne e de-ajuns ca să ne facă să binecuvîntăm existența. Dar, în nenorocire, la ce ne-ar putea sluji înstășul raiul, așternut la picioarele noastre !”

Simțindu-se imbrăcat, porni disprețuitor, mai departe, înspre Poșta centrală și dădu de-o imbulzeală. Se interesă despre ce e vorba. Un domn, care avea o decorație la butoniera gulerului, lovise pe un nenorocit pe care acum îl ridicau oamenii din zăpadă. Se aflau în fața bisericii Zlătari. Domnul cu decorația tocmai se oprișe, ca bun creștin, să se închine, cînd cel bătut îl apostrofă cu gluma populară care face aluzie la păcatele celor habotnici :

— Fă-ți crucea mai mare, că-i dracu bătrîn !

— Dumnezeu ! exclamă Adrian, uitîndu-se la omul care se ridica cu ajutorul trecătorilor. Tu ești, Păcală ?

Păcală era. Care, firește, în ura lui pe bisericosi, își rîsese de acel credincios de răspîntie, fără să țină nici o seamă de decorație. Adrian îl smulse cu putere, din gloată, și-l tiră cu el.

— Ce-ți veni să te-agăți de om ?

Păcală, numai în haină, era înghețat lemn. Își ștergea singure ce-i curgea din nas. Puțin mai departe, căzu. Adrian îl ridică și îl ajută să meargă, ținîndu-l de braț.

— Ai fost bătut așa de rău sau ești bolnav ?

— Nu... nu e nimic. Dar n-am mîncat de două zile.

— Și te-ai gîndit că era chiar acum momentul să zeflemisești canalitiile religioase și să fii bătut ?

Intrară într-un birt de pe strada Brezoianu. Adrian cercetă lista și ceru două fripturi de porc pe varză călită. Dar Păcală, în loc să mănince, perora cu voce stinsă :

— Trebuie să stîrpin superstiția și ignoranța ! E de datoria noastră, a socialiștilor. Ele otrăvesc poporul. Biserica ! Unul dintre cei mai mari dușmani ai eliberării maselor ! Trebuie s-o demascăm !

— Lasă asta acum și mănincă !

— Popii sunt jandarmii unui Dumnezeu care face jocul capitaliștilor. Cot la cot cu adevarații jandarmi, ne țin țărani în robie. Trebuie să...

— Trebuie să măninci, Păcală. Ai să vorbești pe urmă. Înghiți cîteva îmbucături și începu iar :

— Cînd vrem să luminăm masele, suntem loviți. Asta dovedește că răspîndirea luminii în popor nu le convine stăpînitorilor luminii. Zice bine Karl Marx...

— Dă-l dracului pe Marx, acum cînd ești flămînd ! Mănincă, pentru Dumnezeu !

— Da, sunt flămînd... N-are a face. Nu moare omul de foame. Dar trebuie să-ți spun ce e...

— Și ce vrei să-mi spui ? Să mă convingi, pe mine, de rodul funest al religiei ? Depinde ! În mîinile oamenilor, credințele cele mai sublime devin mijloace de îndobîto-cire și prigoană. De asta, sunt incredințat. Bigotul care te-a lovit adineauri e o brută. Dar nu toți credincioșii sunt brute ; dovadă, maică-mea, care crede și care e o femeie sfîntă.

Păcală mîncă și dezaproba, bodogănind :

— Ești un rău socialist. N-ai citit de-ajuns. Socialismul trebuie să măture toate credințele burghezici. Toate sunt putrede...

— Ei bine, află că eu nu cred în infailibilitatea socialismului tău !

— Socialismul meu !

Păcală azvirli furculița, se sculă și ieși ca vîntul, fără să-și fi terminat mîncarea.

Adrian se căi mîhnit :

„Trebuia să tac și să-l las barem să se sature. Săracul Păcală !“

Comandă o cafea, fumă și se întoarce iar la tristețea lui. De ce-o lăsase el pe Lucia ? Trebuia să se-nsoare

cu ea, să accepte colaborarea regulată pe care i-o oferea *Dimineața*, să-și facă un viitor, să-și creeze un cămin, s-o facă pe maică-sa fericită. La ce-i servise linia de conduită ce și-o trăsese ! Iată-l singur, singur pe pământ și fără nici o dorință de-a merge mai departe. Prietenie, cărți independență : vanități ! A împins-o pe Lucia în brațele lui Puți, iată rezultatul credinței sale în aceste valori. Acum își dă el seama de zădărnicia lor. Lucia lui, amanta lui Puți !

Totul deveni negru în ochii lui. Îl durea acum inima și fizicește. Se înăbușea. Mai aprinse o țigare, plăti și ieși. Viscolul îi biciui vederea.

Rebegit de frig în vechiul lui pardesiu, istovit de trei ceasuri de umblet pe jumătate inconștient, de-a lungul cheiului Dimboviței, se pomeni spre seară în fața „Halei Vechiturilor“. Intră. Un evreu se repezi la el :

— Cu ce vă putem servi, mă rog ?

— Îmi trebuie un revolver.

Negustorul se dădu inapoi :

— Un revolve-c-e-cr ? Așa ceva nu-i un articol curent. N-aveți cumva nevoie și de altceva ? De exemplu : un dulap bun ; scaune aproape ca noi, o lampă superbă...

Alți negustori evrei îl înconjurară :

— Ce-ce-ce ? Ce vrea ?

Primul evreu deschise brațele :

— Vrea un revolver ! Ce ziceți de asta ?

— Pe un așa frig !

Adrian se duse mai în fundul halei și găsi un revolver calibru 6,35. Poci cu el de mai multe ori. Arma funcționa bine.

— Gloanțe aveți ?

— N-am decât două.

Cumpără revolverul, cu cele două gloanțe, pe cinci lei, și ieși prin partea cealaltă a clădirii, ca să nu se vadă luat la vale de primii negustori.

În stradă, simți o ușurare mare. Capul i se limpezi. Durerea fizică din inimă îi dispăru. De asemenea și oboseala. Nu mai avea nimic.

„Curios ! gîndi el. Cu sinuciderea e ca și cu durerea de dinți, care-ți trece de îndată ce vezi cleștele în mîna dentistului. N-aș fi crezut niciodată“.

Un singur loc rămînea încă sensibil : Lucia se culca acum cu Puți ! Iată ce nu-i putea trece deloc. Iată ce nu va putea uita niciodată. Dar, de data asta, dacă-l vor năpădi iar durerile, se va omori.

Adevărat ? Se va omori ? Va avea el curajul ? Și de ce nu ? Sunt dureri mai crîncene decît moartea. În sfîrșit... Are revolver. Cînd nu va mai putea îndura, va trage.

Dreacmdata fi era frig și voia să bea un ceai. În jurul lui, copii cu năsucuri și mîini înghețate înfruntau viscozul, cu brațele încărcate cu lemne pentru încălzit. Înaintea eroic, strîngînd cu dragoste la piepturile lor fragede legătura de bețe, care avea să aducă, peste cîteva clipe, fericirea, în promiscuitatea cocioabelor lor. Știa bine Adrian ce înseamnă asta : „Dați-mi de cin'spe bani, cinci kile de lemne!“ strigase el, copil, de-atîta ori, în prăvălia negustorului.

„O ! de ce nu poți rămîne veșnic copil !“

Dădu buzna într-o agitată ceainărie populară de pe calca Văcărești. Abur ca la baia rusească. Popor evreiesc, vorbăreț, ager, inteligent, spiritual, deși crăpînd de mizerie. Nici chip, să găsească printre ei un loc liber. Erau indesați ca sardelele. Cîte patru și cinci guri apăsate pe aceeași porție de ceai de douăzeci de bani, sorbeau cu nesaț o apă fierbinte, fără culoare și fără zahăr. Dar capetele și ochii și brațele lor, și limbile lor mai ales, păreau pîndite de o furioasă nevoie de a-și impune părerea, de-a spune totul dintr-o dată, de a-l da gata pe adversar !

Adrian primi un puternic duș de optimism și scoase mîna care strîngea în buzunar caraghiosul revolver.

O, lumea aceea ! Lumea aceea strivită de nevoi ! Unde era suferința ei ? Toate acele fețe asudate, voioase, toți acci ochi strălucitori de mulțumire ! Toți acci oameni mardari, zdrențăroși, pe jumătate sau cu totul infomețați, care se întorceau spre el ca să-l vadă și să-l identifice, sau numai ca să-l primească triumfători, să-i facă loc și să-l atragă în larma lor, și să-l apropie sau să-l în-

unde, în orice caz, să-l „descoasă” și mai ales să nu-i plereze mura aceea de înmormintare, nelalocul ei.

Adrian străbătu mulțimea, se întoarse și ieși rușinat: Acolo nu era loc pentru el, nici la propriu, nici la figurat.

Se duse să-și ia ceaiul la „Café Boulevard”. Lume puțină, oglinzi multe, alămuri și nichel. Curățenie ostilă. O femeie bătoasă, la tejghea. Chelneri care se înfrînau să nu caște. Lumina electrică indiscretă, domni cu monoclu, foarte discreți, care își priveau vecinii numai cu coada ochiului. Conversații în șoaptă, care înceiau de cum apărea în local un client nou.

Nici aici nu era de el. Adrian simți că ochii cu monoclu îi scotocește politicoși gândul și pătrund pînă la revolver. Își sorbi apa caldută și părăsi locul.

— Duceți-vă dracului, cu capetele voastre insuportabile !

Era ora cînd, ziua sfîrșită, plăpumarii luau ceaiul. Adrian nu vru să stea cu ei. N-avea nici chef de vorbă, nici de căscat gura. Avînd cheia atelierului, de la intrarea din curte, hotărî să se întoarcă pe la ceasurile noaptea, după închidere. Dar, pînă atunci, unde să-și treaca timpul ? Într-un restaurant ? Nu-i era foame.

Trebuî totuși să se ducă, din cauza fiigului și a dezgustului de alte locuri publice.

Doamne, cît de sinistre sînt orele cînd dezvăluirea îți macină sufletul ! Adrian nu știuse niciodată ce-ns amîna lungimea timpului. Dimpotrivă, pentru el, timpul fusese totdeauna prea scurt, chiar atunci cînd nu făcea nimic. Ce se întîmplase ? Cum de-și pierdu el solidul său echilibru ?

„Sunt poate bolnav. A spus Mihail că ne pîndește tuberculoza”.

Se poate. Și, totuși, un fapt era precis : Lucia ! Și ea era o suferință înclîpuită, ea era un chin tiranic. Nu va scăpa din cleștele lui, fără un eveniment care să-l mîntuie. Ce eveniment ?

Cu multe precauțiuni, ca să nu fie văzut de clienții birtului în care se afla, Adrian scoase revolverul din buzunarul pardesiului și îl privi, pe genunchi :

„Trebuie să fie îngrozitor să ridici brațul, să lipești țcava de tîmplă și să apeși pe trăgaci“.

Pentru moment, nu se hotărîse la acel gest. Dar ideea că putea să-l facă oricînd, îl liniștea.

La ceasurile nouă pătrundea în atelier și, fără să facă lumină, trecu în „Birou“. Leonard era la locul lui, întins pe banca lui, cu chipul luminat de felinar. Pustietatea care sălășluia în jur, îi îngheță lui Adrian inima. N-avu puterica nici să zică o bună-seara și nici să mai rostească vreun cuvînt. Se așeză pe scaun, alături de Leonard. Acesta nu se răsese de mai multe zile. Era aproape de nerecunoscut. Se uita la Adrian, cu gura întredeschisă, cu pleoapele pe jumătate închise și nemișcate. Ochii nu i se vedeau și nu aveau o privire, ci mai curînd o alitudine. Păreau că spun : „Suntem gata“.

După cîteva minute, Adrian înțelese că, de astă dată, cadavrul lui Macovei îl despărțea de Leonard și făcea prezența lui de prisos lîngă un om care era de asemenea mort. Vru să se retragă dar nu știa cum, cînd stîlpul felinarului răsună sub lovitura de ciomag a lui Mefisto, care urlă, cu glas răgușit :

— *Li-vor-no-o-o !*

Adrian tresări. Se sculă, tremurînd, fugi în depozitul atelierului și se cocoloși repede într-un morman de plăpumi vechi, unde somnul nu întîrzie să vină și să-l cufunde în neant.

A doua zi, dimineața, trebuia să aibă loc înmormîntarea lui Macovei. Adrian se sculă înainte de deschiderea atelierului și ieși. Cutreieră toată ziua prin muzee. Fără să vadă nimic. Cu sufletul mai gol ca niciodată. Seara, la șapte, pe cînd mîncă într-un mic restaurant, o femeie tină ră. vecină de masă, îi făcu cu ochiul. Acceptă invitația, numaidecît. Luară cafeaua împreună și el ascultă, aproape fără să deschidă gura, o văicăreală scarbădă despre iarna grea și „lipsa de lucru“, iar la urmă se duse să se culce cu femeia într-un mic hotel de pe strada Colței.

Nu se atinse de ea toată noaptea.

La ziuă, pe cînd își lua cafeaua turcească, află din ziare o veste înspăimîntătoare : Leonard se sinucisese în

jun. Ziarul povestea că „D. Cristin, binecunoscutul socialist, neliniștit de dezdădejdea morală în care se afla Leonard după înmormântarea fostului său asociat, s-a transportat aseară pe la orele opt la biroul de plasare ca să se intereseze despre starea sa și l-a găsit spânzurat de chiar clanța ușii interioare a biroului, deși partea de jos a trupului era întinsă la pământ”.

Adrian nu putea să creadă : „De clanță ! A trebuit, deci, să se târască pe jos, ca să izbutească să se spînzure ! Ce grozăvie !”.

Moartea aceasta îl înspăimîntă. Moartea însăși îl înspăimîntă. O mare nevoie de-a trăi, cu orice preț, îl împinse spre „Hotel English”. Să cadă în brațele lui Mihail, să-i ceară iertare, apoi să părăsească Bucureștiul, să plece împreună în străinătate, indiferent unde, dar să se bucure de viață, de soare, de libertate, chiar în mizerie !

Fu însă numai o scurtă criză de speranță. Noaptea îl află nehotărît, într-o cafenea din cartierul lui Mihail. Gîndul că s-ar putea să-și regăsească prietenul tot bosumflat, poate chiar decis la o ruptură definitivă, îl opri de mai multe ori în ușa hotelului. La ceasurile zece intra în culcușul său din atelier.

Vegheă pînă dimineața. Clanța și spînzuratul, care se tira pe pămînt, îi jucară în ochi toată noaptea.

Era duminică. Atelierul stătea închis.

„Nu mă voi scula azi, decît imboldit de foame”, își zise.

Intr-adevăr, nu se sculă decît la amiază, după ce dormise cîteva ceasuri. Privirea îi căzu pe revolver. Îl pusese de cu seară pe scaun, la căpătii. Îmbrăcîndu-se și apoi făcînd focul în soba din atelier se tot întreba : „Care va fi, oare, soarta lui în zilele următoare ? Se va omori, pînă-n cele din urmă, sau viața va birui, în ciuda morții ?” În clipa ceeă, grație spînzuratului, inima lui învinsese amenințarea revolverului. „Și pe urmă ?” Adrian ar fi dat mult ca să știe.

Dădu o fugă în împrejurimi, ca să-și ia piine, brînză, ceai și zahăr. Cînd se întoarse, căzu peste Mihail care, așezat pe scaun, ținea revolverul într-o mîină și cele două gloanțe în cealaltă. Era îmbrăcat fercheș. Alături de el, valiza. De unde Adrian trase încheierea că prietenul său

părăsise serviciul. Cei doi amici se priviră o clipă, muți : Adrian, în picioare, cu târghiurile în brațe ; Mihail, stîm : pe scaun, unde fusese revolverul. Ultimul zise, arătînd arma :

— Ce e gluma asta ? Adevărat, te hotărîseși să te duci după Leonard ? Și maică-ta ? Maică-ta, care nu trăiește decît pentru un egoist ca tine ? La ea nu te gîndeai ?

Și cum celălalt tăcea, adăugă revoltat :

— Măgarule !... Și eu care venisem să-ți vorbesc despre Egipt, despre Grecia, despre călătorii !... Dar ești nevrednic de ele !

Minăstirea Neamț, noiembrie 1932

**ÎN LUMEA MEDITERANEI —
RĂSĂRIT DE SOARE**

MUSA

Pe la sfîrșitul primăverii lui 1907, am făcut cunoștință la Cairo cu un ovrei bătrîn, zugrav de case, originar din România. Vopsitorii arabi îl numeau Musa. Și tot „Musa” îl voi numi și eu aici.

Deși vesel din fire, glumeț și sănătos tun la șaizeci și cinci de ani, biétul Musa era copleșit de neccazuri în vremea aceea.

Una din copilele sale, frumoasă ca un nufăr, se înhăitase cu un cofetar pe care îl iubea, și debarcaseră amîndoi în Egipt cu gînd de procopseală. Îi spusese amantul ei, un oarecare Sandu, că în fosta Țară a Faraonilor umblă cîinii cu covrigii în coadă și că el, cu cofeturile lui, va face ispravă mare. De fapt, cetățeanul nu era decît un pezevenghi îndemînatec, iar fata, o gîscă bună de jumulit. Și binc-n-țeles că raiul acestor operații era pe atunci Egiptul.

Sărmanul tată luase calea pribegiei la o vîrstă cînd ar fi avut dreptul să se așeze pe un scăunel la gura sobei. Își închipuia că va fi de-ajuns „să dea ochii cu nemernicul” și „să-i cîrpească două palme”, pentru ca după asta, „să-și ia oița de ureche și s-o ducă la tîrlă”.

Biata minte omenească ! Ce ușor îți pare să te joci cu legile inimii !

Nu numai că bătrînului i-a fost peste putință să dea ticălosului două palme și să-și ia înapoi fata, dar a trebuit chiar să *rămîie* în Egipt și să-i hrănească, adesea, pe amîndoi. Așa că de unde, la plecarea de acasă, credea că

totul se va reduce la „o raită în Egipt“, acum vedea cu groază că se „înnămolise“ de-a binelea, că avca să-i rămâie oasele pe unde n-au trăit moși de strămoșii lui.

Dealtfel trebuie să recunosc că Sandu era un seducător nu numai de femei, ci și de bărbați în toată mintea, adică te făcea să crezi că e noapte când era ziua nămieza mare.

La Cairo, nu l-am văzut decît de vreo două, trei ori, căci Musa se ferea să se întîlnească cu el, de rușinea lumii cu care avea de-a face. Veneau amîndoi îmbrăcați ca niște păpuși scoase din cutie : el, un blond cu corp de atlet sprinten, gură voluptoasă și ironică sub mustața frumos răsucită, față gravă în chip natural și ochi mari, foarte vioi : dînsa, o adevărată minune ; în alb din cap pînă în picioare, ai fi zis că nu atinge pămîntul.

Niciodată Musa n-a putut să dea ochii cu el fără să izbucnească în plîns, iar eu îi țineam hangul pe-aîară, căci tare-mi era dragă copila asta de cristal, și mult mai sufeream, în ascuns, știînd-o pîngărită. Dar cînd mă vedeam cît eram de pîrlit și vai de capul meu, îmi era rușine chiar și să ridic ochii la o făptură atît de desăvîrșită.

După o lună de la jalnica mea împrietenire cu Musa, căzurăm amîndoi într-o sărăcie năprasnică. Nu mai fu chip să găsim o zi de lucru, fie cît de prost plătită. Bătrînul era totdeauna „lefter“ din cauză că-și împărțea cîștigul cu cei de-acasă și cu „cei de-aici“, luptînd din răputeri s-o ție pe fiică-sa cît mai departe de prăpastie ; iar eu, dacă eram tot așa de „lefter“ ca și dînsul, apoi asta nu trebuie să nîre pe nimeni, căci în viața mea n-am putut să păs-trez doi gologani în colțul batistei. Ca să ne potolim durerile, îl căram pe bătrîn la narghilele „bune“, la cafea „cu terasă“ și mai ales la rachiu, unde se ducea dracuiui tot ce rupeam de la gură în timpul muncii.

Ce să ne facem ? Venea vara, cu căldurile tropicale și lipsa totală de lucru ; trebuia, cel puțin în ce mă privea pe mine, să fug, ca de obicei, prin alte ținuturi, la Alexandria ori în România, dar nu mă lăsa inima să mă despart de Musa și să-l las în nenorocire.

Într-o zi de prea amarnică jale, ne-am pus să bem rachiu pe datorie și ne-am îmbătat turtă. Apoi, am plecat amîndoi hai-hui, prin oraș. Și probabil că vorbeam ca

niște dezmetici, căci rîdea arăbimea de noi, ceea ce
înfurie pe Musa și-l făcu să-i înjure pe românește și pe
ovreiește.

— De mine rîd, striga el, fiindcă am o gaură la panta-
loni !

Într-adevăr, avea o gaură mare în fundul pantalonilor
și-o tot pipăia neîncetat.

Ne aflam cam spre seară. Umblețul nostru n-avea alt
rost decît că trebuia să cumpărăm o sticlă de lampă. (Ni se
mai spărsese și sticla lămpii din odaia în care dormeam
împreună, parcă numai paguba asta ne mai lipsea !) Și în
loc să intrăm într-o prăvălie europenească, nu știu ce
îndemnă pe Musa să dea buzna la un bacal arab, unde,
tot tocmindu-se, de la sticlă se luă la cîntă cu arabul,
apoi la harță, și la urmă îl pocni pe negustor cu sticla în
cap. Se făcu un tărăboi groaznic. Arabul nu cerea decît
plata sticlei, dar Musa ma împiedica să-i dau banii, în
vreacă ce arăbimea adunată ne amenința cu bătaia.

— Bre, Musa, o să dormim la poliție ! Lasă-mă să-i
plătesc paguba.

— Ia vezi-ți de treabă. Panaite !... Ce ?... Să-și bată
joc de mine și un puchinos de arab ?

— Da ce ți-a zis ?

— N-ai auzit ? Cică el nu se tocmeste, că doar nu-i
iahudi !... El ! Ce tot iahudi, iahudi ?... Adică numai ovreii
cer trei prețuri ?...

Un ccauș se ivi la îmbulzeală. Noroc că era un grec. Îi
vorbi : plăti sticla în mîna lui și ne lăsă să plecăm hui-
duiți de arabi.

Mergînd alături, Musa bombănea :

— Așa... Ai plătit sticla și o să dormim tot pe întu-
neric !...

— Nu-i nimic... Doar n-o să coasem.

— Ba eu aș vrea să scriu nevestii !...

— Nu mai scrie astă-seară, că ești beat !

Deodată se opri. Ne aflam în fața unei barăci cu ma-
șini mecanice în care se trage la țintă. Musa ridică brațele
la cer și strigă ca un disperat :

— Măi !... Tare blestemată trebuie să mai fie semînția
mea ! Iată-mă la bătrînețe, jîdor rătăcitor !... Ptiu !...

Și privind la baraca cu automate, îmi zise :

— Iaca : am să trag o dată cu pușca. Așa, de necaz !...
Ai văzut tu jidan să tragă cu pușca ?

— Nu, n-am văzut.

— Poate-oi împușca pe Dumnezeu !

— Împușcă-l !...

Se apropie de teigheaua italianului, ceru o armă, dar, când s-o ia la ochi, se opri și dădu pușca înapoi :

— Nu mai trag, *signore*, îi zise el pe italianeste : automatele dumitale sunt prea urite... Nu se mai deosebește nimic.

Era adevărat : toată zugrăveala căzuse, ciuruită de gloanțe ; de-abia se mai distingeau chipurile de pe tabla de fier.

Italianul recunoscu.

— Ce să fac !... Zugrăveala costă prea scump...

— Ți-l zugrăvesc eu, ieftin ! răcnî Musa, izbind cu palma în teighea.

— Cîte parale ? întrebă stăpînul.

— Zece lire sterline ! Iăcu Musa pe negîndile, parcă ar fi lucrat toată viața numai la astfel de automate.

— Prea mult... Îți dau cinci lire...

Bătrînul se uită la mine cu o mustră caraghioasă, ca și cum ar fi voit să-mi spună : „la te uită, mă, ce noroc a dat peste noi !“

Și pe loc. se trezi. Cu o mină serioasă, pătruns de însemnătatea momentului, începu să înnumere automatele și să le examineze.

— Treizeci și două de mașini... E muncă multă, *patroane* !

— Da, este... convîni italianul ; și trebuie făcută numai noaptea, căci ziua trebuie să lucrez.

— Vezi !... Vezi !... bombăni Musa ; și mai spui că-ți cer mult. Haide, să fie nouă lire !

— Nu... Îți dau șase.

Musa iar căută la mine. Ochii îi scînteiau de bucurie.

— Dă-mi șapte, și acuși vin cu sculele ; începem amîndoi chiar astă-seară.

Minunea se înfăptui : italianul dădu șapte lire.

După un ceas, eram înapoi cu pensule, haine de lucru și ulcele. Când văzu în mână o liră de aur, arvună pentru cumpărat vopsele, Musa țopăi pe stradă ca un cățel :

— M-am lăsat de hăhămie și m-am apucat de spițarie ! striga el în gura mare.

Eu eram îngrijorat :

— Să știi c-am dat de dracu, frate Musa !... Nici unul din noi nu se pricepe la zugrăvit chipuri. O să ne bată italianul ! N-o să facem decît să-i pocim automatele. Și apoi, trebuie arsă vopseaua veche ; trebuie dat *grund*. E muncă de-o săptămînă ! Iar la urmă, se prea poate să ne alegem cu un picior în... dos !

El mă apucă de braț. Fața-i oacheșe era acum slabă și neagră ca a unui țigan, din cauză că de-o săptămînă ne hrăneam numai cu *ful* (bob fiert, cu untdelemn și lămiie), hrana arabului.

— Măi băiete, făcu el, nu știi tu că nevoia e dascăl mare ? Uite : mă prind cu tine că în două nopți o să dăm „rasol” automatele. Nu-i nevoie să le ardem vopseaua veche, nici să le dăm *grund*. Și italianul o să fie mulțumit, căci plăcerea asta merită nu șapte lire, ci douăzeci și șapte. Așa că : cum e *turcu și pistolu* !... Hai acum să bem un rachiaș și să mîncăm o șliucă umplută la Goldenberg.

Pe la unsprezece seara, italianul închise baraca. Ne puserăm la muncă, singuri-singurei și cu Dumnezeu la gabonzilor, care avea să ne conducă penelul.

Știam că Musa cunoștea bine zugrăveala plastică : se pricepea deci la jocul umbrelor și al luminilor, dar treaba de-acum era de resortul pictorilor-caricaturisti, și eu, care n-am talent să desenez o pisică, nu înțelegeam boabă.

Făcui „umpluturile” după indicațiile prietenului meu. În clipa de-a pune penelul, Musa începu să psalmodicze după Eminescu, pe care-l cunoștea foarte bine :

— „Credința zugrăvește icoanele-n biserici”, iar sărăcia te-nvață să pictezi mașini de panaramă !... Haide, babacule !... Țin-le bine, dacă vrei să-ți mai vezi nevasta și copiii !...

Mă uitai la el ; mîna, luîndu-se după urmele vechii zugrăveli, restabilea cu repeziciune chipul automatului.

Mergea mai bine de cum ne așteptam. De bucurie, începurăm să dănțuim printre mașini, cîntînd amîndoi :

— Ne-am lăsat de hăhămie și ne-am apucat de spl-
terie !...

Pe alocurea, cîte un automat nu mai avea nici o urmă
din ce fusese. Atunci mergea prost : ieșea cîte-o năzdră-
vănie de ne stricam de ris.

— Dă fuga, Panaitache, și adu nițel rachiu și niște
măslina : afacerea asta, beat am luat-o, beat trebuie s-o
duc la capăt !...

În noaptea aceea am dat gata optsprezece automate. Dî-
mineața, cînd italianul intră în baracă, fu tare surprins și
nu mai înceta cu :

— *Molto bene... Molto bene...*

Iar seara următoare, cînd, după o meritată odihnă, ve-
nirăm să ne reluăm lucrul, ne spuse că a făcut o rețetă
magnifică.

Am terminat munca așa cum prevăzuse Musa : în două
nopți. Mulțumit, italianul ne dădu o liră peste tocneală.

Și acum, iată începutul unei pagini dintre cele mai
durerose din viața mea.

Nu trebuia deloc să fie începutul, ci, poate, *sfîrșitul*
hoînărelii mele cu Musa, căci, odată banii împărțiți
— dînsul, patru lire, eu, trei — fiecare aveam s-o luăm pe
cărări deosebite : nefericitul părinte se hotărîse să plece
în țară, unde-l așteptau soție și copii în nevoie ; iar eu,
veșnic nehotărît, nu prea știam ce aveam să aleg, între
Alexandria și Marsilia.

Dar neînduratul destin, mai tare ca voința oamenilor,
puse la dosar atît hotărîrea lui Musa, cît și nehotărîrea
mea și, dintr-o sinucitură de visle, ne trimise, în aceeași
barcă, tocmăi la Ghazir, în munții Libani, adică acolo unde
nu ne-am gândit niciodată să punem piciorul !

Cu trei ceasuri înainte de-a lua trenul spre Alexandria
și pe cînd stam de vorbă în cîrciuma lui Goldenberg, sosi
cîrciumarului o carte poștală de la un anume Avramescu,
din Ghazir.

Cartea glăsuia cam astfel.

„Am auzit că Musa e la Cairo. Îl sfătuiesc să vie
numaidecît aici. E lucru mult în Libani. Am luat întreprinderi de zugrăveală însemnate. Dacă cunoaște acolo

unul sau chiar două ajutoare destoinice, să le angajeze și să vie împreună. Plătesc toate cheltuielile.”

Bietul Musa învârtea cartea poștală în mîini, privea în pămînt și-l treceau sudorile. Greu îi venea să se depărteze și mai tare de familia lui.

Dar eu, repede am sărit :

— Hai s-o facem și p-asta ! La urma urmei, dacă nu ne convine, plecăm în țară. Cheltuielile pînă la Ghazir, el se declară gata să le plătească.

— Da, dragul meu... făcu Musa cu înfrîntare : să mergem, că așa ne-o fi scris, dar mi-e teamă grozav să nu mă înec și mai rău ca în Egipt. Avramescu ăsta e un mare ticălos : a speculat și pe soră-sa, pe nepoată-sa și chiar pe femeia cu care trăiește și care i-a dat doi copii. Ce temei să pui pe cuvîntul unui asemenea om ? Cu toate acestea, hai cu Dumnezeu înainte ! Poate că n-o fi dracu așa de negru cum îl fac zugravii și m-oi întoarce acasă cu o pereche de pantaloni mai buni decît ăștia de pe mine.

Am luat drumul în Port-Said, chiar în seara aceea : două giruete omenești, întoarse cu fața spre Libani, de vînturile vieții !...

După trei zile de călătorie înfrigurată, cînd ceasurilor de speranțe urmau ceasuri de deznădejde, ajunserăm la Beirut, unde Avramescu își avea domiciliul permanent. La ivirea noastră în pragul casei, văzui o față palidă de anemic îmbujorindu-se ca o piersică. Doi ochi mici, lipsiți de podoba genelor și a sprincenelor, ne cercetară la iuleală, mai ales pe mine, apoi călcară în lături, așa cum le era firea. Omul ne strînse totuși mîna cu oarecare căldură și ne prezentă nevastei sale, femeie tînără, durdulie și cu mult „vino-neoate”, care se ocupa cu doi copilași drăguți ca niște îngeri.

Luat pe de-a-ntregul, Avramescu îmi plăcu : era înalt, bine turnat, chipeș, cu toată figura lui searbădă, și îndesubi îi stau bine mișcărilor-i domoale, care odihneau spiritul privitorului.

Bat-o pustia de inimă !... Dacă nu ne-ar pune ca deasupra nasului ochelarii nălingiei, multe sunt semnele care ne-ar ajuta să descoperim, dintr-o privire, pe omul rău. Și în cazul de față, mi-ar fi fost cu alit mai ușor să-l descopăr, cu cît știam de la Musa ce trecut murdar avea

omul căruia îi strîngeam mîna. Dar nu-i nimic de făcut cînd ai o fire prea înclinată spre iertarea păcatelor și spre frăție ; poți fi sigur de mai înainte că vei cădea pradă balaurilor cu mișcări grațioase.

Cît despre atitudinea lui Musa, care știa bine cu cine avea de-a face, ea nu-mi fu de nici un ajutor, ba dimpotrivă : de la primele rachiașe, de la primele urări de bună întîlnire, bătrînul a rupt-o la goană în domeniul declarațiilor de dragoste, iar eu, care n-așteptam decît semnalul, mă luaî după el !

Și trage-o, băiete, cu ce vom face și cu ce vom dreg, și promite-î lui Avramescu muncă și generozitate mai mult decît avea omul nevoie. În vremea asta, nici eu nici Musa, nu vedeam ochiul rece care privea galeș într-o parte, buzele subțiri care surîdeau fără bunătate și corpul acela imobil, de pașă, elegant, cu lanț de aur la brîu și cu numeroase inele în degete.

Dealtfel, cum am fi putut vedea ceva cu ochii prudenței, cînd, în seara aceea, amfitrionul ne orbi cu masă copioasă ce-o dătea în cinstea noastră, și cînd, după masă cheltui o întreagă liră turcească plimbîndu-ne prin Beirutul de noapte al beilor ?

Ne-am culcat cu capetele huind de țimbale turcești și cu judecata întoarsă pe dos ca o cămașă.

A doua zi, dis-de-diminează : cafele cu ciubuce de chihlimbar pe o terasă la mare — ne-ar fi putut lua cineva drept niște viziri... dacă n-am fi avut aer de bieți cioflingari. Totuși, mîndru de viitorul ce se deschidea înaintea lui, Musa umfla pieptul radios, smiorcăia groaznic din ciubucul pe care-l plimba ca pe-un praz între gingiile lipsite de dinți și asculta cu o ureche complezentă expunerea lui Avramescu, care zicea, în rezumat :

— Pe dumncata te știu meseriaș bun. Dacă și Panait îți calcă pe urme, are să fie și mai bine. Aici e pîinea și cușitul. Cu oarecare răbdare și economie, vă veți face un mic capital, apoi ne prindem tovarăși...

— Să ne păstrezi tu banii ! răcnî Musa, că eu sunt cheltuitor și ăsta-i o secătură cu inima în palmă !

Avramescu roti ochi împrejur și zise pe șoptite :

— Vorbește mai încet... Deși suntem în Turchia, se poate să ne înțeleagă cineva. Și nu e nevoie să știe toată lumea despre ce e vorba.

Era de-ajuns să știe el cu ce gîste avea a face.

În aceeași zi, pe la nouă ceasuri, după o gustare țeapănă, udată și mai țeapăn cu rachiu, iată-ne pe toți într-o mare *harabaie* și, mină birjar la Ghazir !

Urcușul a durat mai multe ceasuri și fericirea pe care am simțit-o atunci, n-am s-o uit cît voi trăi și oricît de greu ar apăsa în cumpăna acelor zile necazurile cu care am răsplătit, mai tîrziu, îndrăzneala de-a *visa*, fiind sărac, și de-a iubi pe oameni chiar atunci cînd îi știi infami.

Cunosc Mediterana și coastele ei orientale așa cum puțini marinari le cunosc. Astăzi însă știu că nicăieri, nici chiar pe Coasta de Azur, nu există o baie atît de blîndă și niște munți atît de sălbatic-pitorești, ca în micile golfuri pe care le formează Libanii.

Se zice că mîna omului a înfrumusețat natura. Se poate, pentru cei care iubesc parcuri, unice în lume, ca cei de la Monte-Carlo. În Libani, însă, din fericire, mîna omului n-a înfrumusețat nimic și tare bine a făcut, căci mîna Creatorului a fost neasemuit de meșteră. Nici o podoabă pompoasă ; nici un fast ; nici o splendoare artificială. Un imens imperiu al singurătății pietroase, învîrstat cu mari pete de verdeață, plante, copaci și arbori crescînd astăzi așa cum au crescut acum o mie de ani. La poalele lor, Mediterana prezintă cerului albastru mici lacuri de safir și de smarald. Pe ici, pe colo, ființa umană se ivește ca un animal de prisos.

Nicăieri, ca în acest ținut al păcii, nu m-am simțit mai departe de om ; nicăieri nu l-am iubit mai mult.

La Ghazir, casă orientală. Odăi joase, intim și sumar mobilate : covoare peste tot ; taburele și divanuri. Avramescu se așează turcește. Făcurăm și noi la fel. Un arăbuș ne servi șerbeturi răcoritoare, apoi o masă cu pilaf și chebab, iar la sfîrșit, cafea și narghilea.

În după-amiaza aceea, obosiți de zdruncin și de arșiță, am fost mai puțin guralivi și am adormit cu ciubucele în mînă.

Ne-am trezit pe la scăpălatul soarelui și am luat, cîteș-
trei, drumul cafenelei. Între noi doi, Avramescu pășea ca
un prinț. Arabii îl salutau pînă la pămînt. Musa le
răspundea ducînd mîna la piept, la buze și la... fes, căci
am uitat să vă spun că la Port-Said, cherchelindu-ne din
nou, ne-am cumpărat cîte un fes, ca să adevărim vorba
aceluia care a spus : *Ce-i lipsește chelului ? Tichie de
mărgăritar !*

Ghazirul n-are decît o singură piață, care nu e mai mare
decît o arie. Acolo e și o cafenea veselă și zgomoloasă,
dimineata ; posomorită, după-prînz, cînd arabii sunt cu
burțile pline. Cum ne aflam după digestie, o găsirăm în
plină pălăvreală și joc de table și cărți.

Aci, Avramescu făcu un pas înainte pe terenul afacerii
noastre, cu care prilej remarcă că dînsul se lăsa de orice
convorbire serioasă în prezența nevestei sale. O trata ca pe
o slujnică, iar femeia, obișnuită, nu se amesteca în nimic,
își vedea de gospodărie, pe care o întreținea în perfectă
slare.

— Iată, zise Avramescu, ce vă propun eu la început.
Aici nu există nici hoteluri, nici locande. Suntem într-un
sat. Veți dormi deci și veți mînea la mine...

— Cum vrei tu, cum vrei așa să faci ! strigă Musa.

— Mai încet, bre, îl dojeni celălalt : ce dracu, nu
sunt surd ! Cît despre plată, continuă el, nu putem face
nici o tocmeală. acum, căci vreau să vă fiu frate, nu patron.
Lucrați cu inimă, ca și cum ar fi lucrul vostru, și vom face
socoteala după merit și după cum vom ieși cu cheltuielile.
Ce ziceți ?

— Măi frate, făcu Musa, avem toată încrederea în tine ;
nu-i așa, Panaite ? Doar suntem cu toții pribegi, pe pămînt
turcesc, și ne tragem din aceeași țară : n-aș crede
să fii tu nedrept cu noi, la naiba ! Uite, cu bat laba !

Băturăm „labela”... Mai băurăm vreo cîteva rachiiuri
îndoite cu apă, după obiceiul locului, apoi sfîrșirăm seara
cu masă îmbelșugată, cu cafele, narghilele și cu vorbărie
entuziastă pînă la miezul nopții.

A doua zi, credeam că vom începe lucrul. Da de unde !
Fericirea noastră mergea crescînd.

La șase dimineața, radioasă dimineață de vară, trei măgăruși ne așteptau la poarta lui Avramescu.

— Ce-i asta, măi Avrame ? întrebă Musa, cu ciubucu între gingii.

— Ce să fie ! ?... Ia, oleacă de excursie prin Libani... Să lua de azi o închinăm plimbării pe măgari. Așa ; să știți și dumneavoastră pe ce lume vă aflați. Pe urmă, vom munci.

— Ți-am spus eu, Panaite, că dracu nu-i așa de negru cum îl fac zugravii ? Să știi, băiete, c-am apucat pe Dumnezeu de picior ! O fi pezevenghit ăsta pe tot neamul lui, e adevărat, dar uite : cu noi e om de omenic, n-avem ce zice.

N-aveam ce zice... pînă aici.

Și am încălecat, conduși de o singură călăuză.

Avramescu călărea cu o eleganță desăvîrșită, pare-ar fi fost născut pe măgar. Eu și cu Musa ne cam văitam de durere la șezut și ne poceam ca niște maimuțe. Călăuza se strîmba de rîs. Avramescu se ținea grav : demnitatea, înainte de toate. Știa el că multă familiaritate face pe om să-și ia nasul la purtare.

Bictul Musa nu vedea nimic și nu se mai temea de nimic. Se îndreptase, numai în două zile de trai bun și speranță de viitor, avea o față de flăcău și își răsucea mustața ca un craidon. Sunt sigur că prea puțin îi păsa de minunea priveliștii ce se desfășura sub ochii lui. Toate gândurile îi erau prinse de familia sa din țară, căreia avea să-i trimeată toți banii ce-i va cîștiga, și mai spera să-și smulgă copila rătăcită din mîinile lui Sandu și s-o aducă cu el la cămin.

Mai sunt sigur că nici lui Avramescu nu-i prea păsa de măreția Libanilor, dar gândurile lui nu erau așa de ușor de ghicit.

Mă desfătai, deci, singur. Altă zi de vis, a cărei amintire avea să-mi ție cald sufletului în negrele zile, pe care aveam să le trăiesc în Libani. Din fericire, neștiind ce mă aștepta, sorbii cu nesaț din cupa de viață voioasă ce mi-se oferea : dădui drumul privirii să descopere, din loc în loc, cîte un rar și bătrîn codru, martor melancolic al faimei Libanilor de altădată și spectator neclintit al unei singurătăți, cum numai oamenilor de la începutul lumii

În-a fost dat să trăiască. Rodii, smochini, cactuși, portocalii, lămii, fiecare lupta voinicește cu pietrăria nemiloasă, departe unul de altul, ca niște locuitori ursuzi, certați cu vecinătatea. Haosul văilor pustii și piscurile pleșuve, singure, le ascultau tînguirea discretă după un pic de apă și-o lopată de pămînt, grabnic trebuincioase rădăcinilor arse de soare și adînc rănite de stînci.

La întoarcere, excursia se isprăvi cu un mic accident. Luînd luleaua neamțului la Dlepta, Musa fu nemulțumit de mîgărusul lui și-i dădu cițiva pîteni cam neprietenеști. Dobitocul îl trînti, rănindu-l la nas. Bătrînul se ridică, pipăindu-și rana și zise foarte serios.

— Acum sunt un jidov rătăcitor cu nasul belit !...

Lucrul nu începu nici în ziua următoare, pe care o petrecurăm în vizite pe la chiaburii satului ; zi plină de cafele, ciubuce, șerbeturi, sarailii, rachiuri și pălăvreală. Aproape întreaga după-amiază șezurăm turcește la arabul a cărei casă nou-construită aveam s-o luăm la zugrăvit chiar a doua zi.

Libanezii sunt oameni veseli și extrem de primitivi, dar, ca toți orientalii, nestatornici la caracter. În majoritate catolici, se însoară la optsprezece ani, șed doi-trei ani pe cheltuiala părinților, ocupîndu-se cu te miri ce și mai nimic, apoi își părăsesc neveste și copii și se duc în America de Sud, unde se avîntă cu trup și suflet în comerț ; fac, în cinci sau zece ani, mai multă ori mai puțină avere, se reîntorc la cămin, își construiesc casă și încep o partidă de ghiulbahar pe care o continuă tot restul zilelor ce mai au de trăit. Masa lor e frugală. Și n-am înțeles niciodată de ce cad toți bolnavi de tene, din care cauză Ghazirul avea atunci vreo patru farmacii, dar farmaciștii se ocupau mai mult cu cizmăria, lemnăria și alte meserii.

Odată cu sfîrșitul acestei a treia zi de benchetuială, au luat sfîrșit și visul și speranțele noastre. În seara aceea s-a petrecut un fapt semnificativ, a cărui importanță n-avea să-mi apară decît mai tîrziu.

Puțin înainte de culcare, pe cînd stam la ciubuc și taifas, Avramescu zise, cu destul *à-propos*, căci era vorba de cărturăria mea :

— Ați văzut cît scriu de prost ?... Ei !... N-am decît patru clase primare.

i Musa scoase cartea poștală trimisă la Cairo, pe care o examină cu toții, dar, nu știu cum, ea rămase în mîna lui Avramescu. O suci, o învîrti, vorbi cu aprindere de „inutilitatea“ învățăturii, și...

Și astfel dispăru și bruma de dovadă scrisă pe care am fi putut-o avea în vremea nenorocirilor noastre viitoare.

Timp de o lună, cît ținu prima lucrare, întinserăm ca niște ocași, de la cinci dimineața pînă la șapte seara. Dar n-avurăm nici măcar parte să ne păstrăm „iluziile“ asupra frăției lui Avramescu și deci să muncim cu inimă veselă, cuci intrigantul își dădu arama pe față chiar din primele zile, căuînd să ne dezbine și apoi să ne înșele pe amîndoi. Astfel, îi spuse lui Musa că numai pe dînsul are de gînd să-l lu tovarăș, că „fiind ovrei și împovărat de familie grea“, pe cînd pe mine, ca „creștin și om fără căpătîi“, are să mă înlătore. Pe de altă parte, mie îmi cînta alt cîntec. Simțindu-mă ahtiat de călătorii mari, îmi descrie cu talent America de Sud și Cordilierii, intențiile lui de-a mă lua tovarăș numai pe mine și de-a se „cotorosi de Musa, care e bătrîn și va pleca să-și vadă de sărăcie în țară“. Avu grijă să ne conjure pe amîndoi să nu ne trădăm unul către celălalt. Și cu asta crezu că ne-a băgat în buzunar, pe cînd adevărul e că, sinceri cum eram, ne-ar fi exploatat mai bine dacă tăcea și ne lăsa să mergem ca orbeții.

Iată care e toată inteligența omului șiret : capabil să învîrtească pe deget mintea cea mai strălucită, el calcă deodată în gol, atunci cînd se așteaptă la mai puțin.

Din delicatețe sufletească și poate din rusine de propria noastră năîngie, nici Musa nici eu nu suflăram o vorbă din ce credea fiecare din noi că numai el știe. Simptomatică însă fu tristețea care ne cuprînsese pe amîndoi, precum și o stingherire a entuziasmului de pînă atunci. Eram prieteni așa cum numai suferința, sărăcia și generozitatea, unite împreună, știu să lege doi oameni. O trădare, chiar dacă Avramescu ar fi voit să fie sincer cu unul dintre noi, ne era cu neputință. Totuși, lăsînd buba să coacă pînă în momentul de-a o sparge, nu e mai puțin adevărat că ne priveam pe furiș cu ochi de compătimire, fiecare crezînd pe

celălalt sacrificat, spre marele haz ascuns al lui Avramescu, care ne ştia sacrificăţi pe amîndoi !

Dealtfel, el se purta bine şi nu dădea de bănuît întreg răul care-l momea în suflet. Musa era îmbelşugată : rachiu, vin, cafele, ciubuce, iarăşi în berechet, dar acum nu ne mai ardea de chef, căci munca ne luase piuitul. Scara adormeam aproape cu duminatul în gură.

Cît despre plată, nu făcusem încă nici o socoteală. Musa trimisese acasă şi la fata lui din Cairo tot ce-i rămăsese din cele patru lire cu care plecase din Egipt şi mai luase vreo sută de franci de la Avramescu în contul muncii ; iar eu, să tot fi luat vreo zece ori cincisprezece franci, cînd, iată că sosi ziua răfuiei.

Era într-o duminică. Lucrarea fiind sfîrşită în ajun, Avramescu plecase de dimineaţă la Beirut ca să comănde vopsele pentru binava care urma s-o începem.

Rămăşi singuri, ne simţirăm bine, căci pînă atunci nu fusese chip să facem un pas fără ca tîlharul să se vîre între noi, chiar în zilele de duminică. Inimile noastre de prieteni sinceri nu mai puteau suferi, în intimitatea lor, pe un om care încerca să le despartă în chip atît de laş, mai ales după ce îl absolviserăm de păcatele din trecut şi-l consideram prieten.

Musa era mai trist decît mine. Nici rachiu vesel de altădată nu ne mai încălzea acum. Fumam şi priveam în gol, spre Mediterana albastră.

— Am presimţiri rele, Panaite, îmi zise Musa. Mi se pare că tot oameni fără noroc suntem.

— De ce Musa ?

— Crezi tu că Avramescu e un om cinstit ?

Era cît p-aci să-i spun că eu am deja dovada că nu-i cinstit, dar îmi luai seama. Îmi fu teamă de scandal.

— Să aşteptăm socoteala, zisei. Vom vedea dacă e cinstit ori nu.

Socoteala era gata, scurtă şi dezastruoasă. Închişi cîteşitrei în biroul lui, Avramescu ne arătă negru pe alb :

— La lucrarea asta am ieşit cam rău, zise el cu o muţră severă. Nu pot să dau mai mult decît cinci franci pe zi lui Musa şi patru franci lui Panait. Camera şi hrana, vi le socotesc numai cîte trei franci pe zi.

Mai ieșeam datori. Musa, cu vreo șaizeci de franci ; eu, cu vreo cinci. Fusesem plătiți mai rău ca arabii și meritam pentru cele treisprezece ore de lucru subțire, cel puțin de trei ori salariul plătit.

Bătrînul se ridică, sufocat, și sări la gîtul lui Avramescu :

— Pungașule !... Pezevenghiule !... De asta ne-ai adus din Egipt ? Am să mă duc, cu cartea poștală, să te reclam la valiu !...

Dar unde era cartea poștală ? Musa se scotoci prin toate buzunarele, fără să vadă zîmbetul ironic al lui Avramescu.

— Mi-ai furat-o, hoțule ! răzni Musa ; să ne plătești numai decît drumul și deplasarea : două sute de franci !

Celălalt rînji :

— Mai întîi că drumul nu v-a costat decît cincizeci de franci : și apoi, nu pot să vi-l plătesc numai de la lucrarea asta. Să-mi mai faceți încă una.

— Să-ți mai lucreze dracu, măgarule ! urlă bătrînul

— Ba o să-mi lucrați, că n-o s-aveți ce face !

Atunci se sparse și huba care cocea :

— Cu salarii d-astea, zisei eu, voiai domneata, domnule Avramescu, să ne facem un mic capital și să ne iei tovarăși ?

— Ce mai vorbești de tovarăși ? strigă Musa ; mie mi-a spus de la început că pe tine n-o să te ție mult.

— Ba, replicai eu, știam tocmai contrariul : mi-a spus de la început că pe dumneata o să te îndepărteze, fiindcă ești bătrîn, iar pe mine o să mă ia cu el în America de Sud și Cordilieri. Nu-i așa, meștere ?

Răspunsul lui Avramescu fu un hohot de rîs îndelungat. Rîdea de sozghia sezonul de sub el.

Se făcu un tîmbălău : aprasnic. Musa, cu care mă luptam ca să-l rețin, voia cu orice preț să pocnească pe celălalt cu o narghilea în cap.

Palid la față ca moartea, sta nemișcat ; Avramescu zise atunci :

— Fiți oameni de treabă... Altfel, n-am decît să suflu un cuvînt și vă trimit în surghian pe amîndoi, căci vă aflați fără hîrtii pe pămînt turcesc !

În fața amenințării cu surghiunul, am văzut atunci pe bunul și năpăstuitul Musa ridicându-se și răcnind lui Avramescu :

— Jidane ! Jidane !

Și întorcându-se spre mine, îmi zise :

— Vezi, Panaite ? Țștia sunt „jidanii“ ! Pe ăștia i-aș ciomăgi și eu, nu numai antisemiții !

N-am știut atunci să-i răspund bietului meu prieten, că „ăștia“ nu sunt „jidanii“, ci : Costică, Aristid, Avramescu¹.

Aci începe calvarul, un calvar mai crîncen decît al lui Christos. N-aveam să suferim numai de foame. O năpastă și mai mare ne pîndea : a doua zi după cearta cu Avramescu, sosiră peschiș, la Ghazir, Sandu și cu Rebeca, fata lui Musa ! Pasămite, bătrîiorul le scrisese că a dat chili-pirul peste el și că o să devie mare antreprenor în Libani. Era natural ca tinerii să vie să petreacă vara la răcoare !

— Ei babacule, ce te faci acum ?

Noii sosiți veneau ca să se pună la masă ; n-aveau în buzunar decît cîțiva franci, cu care abia putură închiria o cameră. Dar nu era numai atît : fata confirmă tatălui său că era bolnavă — tristă boală ! — și că venea să se caute departe de lume.

Își poate închipui oricine disperarea ce ne cuprinse pe toți, chiar pe secătura de Sandu. Strînși în brațe, plîngeau tatăl și fiica de-ți venea să-ți ici lumea în cap !

Furios, bătrînul luă de spete pe Sandu și-l dădu afară :

— La muncă, pezevenghiule ! Mi-ai nenorocit copila. Ai adus disperarea într-o casă de oameni săraci, dar cinstiți, și m-ai aruncat pe drumuri străine, la bătrînețe !

Plecă flăcăul la Beirut și se tocmi la o cofetărie, iar noi, hai, cu capetele plecate la Avramescu !

Ieșind din casa lui, el ne spusese :

— Puteți veni oricînd la lucru. Vă primesc. Vă dau chiar cîte un franc mai mult pe zi. Și o să veniți, că n-aveți încotro !

¹ Aluzie la capitaliștii evrei care-și schimbau numele, ca să poată exploata mai bine (n. e.).

La cinismul lui, noi răspunsesem prin a-l sictiri ; ne oploşisem în altă parte şi eram hotărîţi să ciocănim pe ici, pe colo, cîte-o mică trebşoară, pînă ne vom face bani de drum. De unde să ştim noi că vitregia soartei avea să ne îngenuncheze aşa de amarnic !

Ne-a îngenuncheat. Şi numai prietenia lui Musa m-a făcut să accept o asemenea umilinţă, căci, fără dînsul, eu aş fi preferat mai curînd foamea şi surghiunul, decît să mai am de-a face cu nemernicul.

Dar nu mai intrarăm în casa lui. Trebuia să mîncăm pămînt şi să economisim. Mai aveam şi un plan al nostru de răzbunare : să începem binaua nouă, să facem totul pe jumătate, şi apoi să-l părăsim, dat fiind că Avramescu nu cunoştea zugrăveala, iar lucrători specialiştii nu se găseau uşor. Mai ne bizuiam şi pe făgăduiala cîtorva chiaburi, că ne vor da de lucru de executat.

Am început noua lucrare, cu suflete de condamnaţi la moarte. Nu ştiu ce am fi devenit în momentele acelea, dacă n-ar fi fost prietenia, care să ne ţie inimile sus.

Ne frecam coatele cu un om pe care, mărturisesc, vroioşi l-am fi asasinat ! Aveam gîrcă şi să-i atingem haina cînd treceam pe lîngă el. Lucram ceasuri întregi ca muşii, iar cînd ne luam la hartă, ne sfădeam mai rău ca ȝiganii.

Într-o zi, Musa, luînd-o pe ovreieşte, Avramescu îi spuse să nu mai vorbească în jargon, căci cî în interesul amîndorora să nu ştie libanezii că ei sunt ovrei. Bătrînul îi replică :

— Mie nu-mi e ruşine să spui că sunt ovrei, dar ȝie poate să-ȝi fie ruşine şi să te numeşti om !...

Dar palme de-astea nu se lipeau de obrazul pezevenghiului. Spunea verde că „în viaţă omul nu trebuie să aibă nici un fel de ruşine“ şi că „singur interesul contează : strivesc ca să nu fiu strivit“.

În faţa unui astfel de cinism, Musa îl scuipa uneori în obraz ; el răspundea cu un rînjel galben. Recunoştea că ieşise, din lucrarea terminată, cu un cîştig net de cincizeci de lire turceşti în numai o lună de zile şi fără măcar să fie meşteşugar, dar zicea că pentru un om ca el, „care a purtat altădată cataramă de aur la pantaloni“, cincizeci de lire e un fleac.

— Eu am fost un prinț în zilele mele, nu zugrav !

— „Prinț“ al pezevenghilor ! îi răspunse Musa.

— Ce-are a face ? E mare lucru să fii pezevenghi deștept, nu ca Sandu. Dacă-ș avea-o cu în mîni pe Rebeca, v-aș îndopa cu aur !

Seara, cînd rămîneau amîndoi, bietul tată plîngea :

— Cincizeci de ani de zugrăveală, ca să ajung de batjocură la bătrînețe !

Își descărca necazul pe fiică-sa, muștrînd-o cu asprime, ori își îneca amarul în rachiu. Dealtfel, aproape nu mai mîncam. La prînz, pîne cu măsline ori hamsii cu ceapă. Seara : rachiu cu mezelicul ce-l însoțea. Era mai ieftin și ne mai omoram și disperarea.

Atunci am văzut cum pot deveni bețivi doi oameni care, din fire, n-aveau patima băuturii. Nu trăiam decît pentru clipa ce ne aștepta odată cu venirea nopții. Ne scotoceam toate colțurile inimii, gustam din rachiu, tot mîncînd năut prăjit, trăgeam din aceeași narghilea și... făuream alte planuri.

Da, planuri aveam mereu. Tot satul cunoștea nenorocirea noastră, ne compătimea și ne făgăduia de lucru. Aveam să devenim antreprenori, să ne înțelegem ca frații și să cîștigăm bine. Așa credeam.

Numai atît că, plănuiind, uitam că mai există și Avramescu, iar acesta ne spulberă planurile cu o trăsătură de condei : ajunși la sfîrșitul primei săptămîni, el refuză să ne facă plata întregă, lăsîndu-ne numai cu arvuna de doi-trei franci pe care o luam zilnic.

— Vă fac plata întregă numai după ce-mi veți termina lucrarea, fu răspunsul lui neînduplecat.

Ei, răzbună-te dacă-ți dă mîna.

Totuși, am părăsit lucrul în seara aceea, după o ocară vecină cu bătaia.

Eram hotărîți să ne croim drum cu prețul singelui nostru. Într-un fel ori într-altul, tot nemîncam umblam.

Ah, ce scump am plătit zilele acelea de ambiție ! Fru-moasele lucrări făgăduite se năruiră una după alta. Avramescu unelti cît putu și convinse pe ghazirici că suntem niște haimanale în care nimeni nu poate avea încredere.

Nimeni nu voi să ne dea arvună, ca să ne cumpărăm scule și vopsele.

Flămânzi, cu degetele picioarelor afară din ghete, cu hainele ferfeniță, alergam toată ziua prin arșiță și prin munți cu drumuri nemilostive. Ajunsesem de pomină. Cinișii ne lătrau ca pe cerșetori. Locuitorii se-ntrebau ce-o fi cu noi !

La patru-cinci zile o dată, găseam de vopsit cite un fleac de teighea ori ușă, care ne îngăduiau să nu plesnim de foame.

Rebeca, bolnavă și nemîncată, se ofilea. Sandu nu sta trei zile la un loc. Avramescu se ținea dîrz. El avea cu ce trăi.

Musa începu să se clatine :

— O să îiu nevoit să plec iar capul... Dracu e mai negru decît îl fac zugravii !

Îi spusesei că eu nu mai reiau lucrul, căci se putea întâmpla o nenorocire. Mai bine plec.

— Unde să pleci ? Fără ban, fără îmbrăcăminte !

— Fie ce-o fi !... Dacă mi-o fi scris să mor pe-aci, am să mor, dar capul nu-l mai plec.

— Ei bine, conveni Musa : dacă e așa, du-te ! Rămăs singur, mă răfuiesc eu cu tîlharul ! Pl-carca ta are să-l sperie, că rămîne cu lucrarea neisprăvită.

Ne aflam la cafenea, noaptea tîrziu, cînd, iată și Avramescu. Venea rînjind :

— Ei, v-ați înmuiat ? făcu el.

Mi se urcă sîngele la cap și zisei :

— Vezi-ți de treabă, ori îți înmoi tigva cu o piatră !

— Lasă că-ți trece !... Și o să mai lucrezi pe la mine !

— Ba, din parte-mi, poți să-ți iei nădejdea : cu plec.

— Ei, așa !...

Scîrbit de a-l mai vedea în ochi, am sărutat pe Musa și, pe loc, am început să cobor Libanii, cufundîndu-mă în noaptea neagră.

Voi povesti altă dată peripețiile acestui coboriș pînă la Beirut..

Deocamdată n-am terminat cu Musa.

Am petrecut restul verii aceluia și toată toamna, la Damasc, unde se știe ce școală am făcut ¹.

Prin noiembrie mă aflu din nou la Beirut, înhăitat cu o trupă grecească de pantomimă, în care, pentru un franc, pe seară, jucam roluri de călău, prinț-imbecil, apaș-cartofor și altele.

Așteptam, în vremea aceea, niște bani de la mama ca să mă-ntorc acasă. Sosiră, dar prea puțini : abia costul călătoriei. Și eu eram așa de jerpelit, încît îmi fu rușine să dau ochi cu mama în halul acela. Pe lîngă asta, mă mai prinse un dor fierbinte de Musa, pe care îl știam tot în Libani, împreună cu Rebeca și Sandu. Lăsați vaporul să plece fără mine, mulțumindu-mă să pun în locul meu o scrisoare. Scrisoarea n-a ajuns la destinație, dar nici eu n-aș fi ajuns, căci drăguțul de vaporas s-a înecat fără să lase o urmă !

Habar n-aveam de mica neplăcere, la care puțin lipsise să fiu părtaș. Eu urcam Libanii, pe un uragan de se cutremurau stîncile și cădeam în brațele lui Musa, care mă primi ca pe Mesia. Nu trăia la un loc cu fiică-sa.

Într-o cameră joasă, cu plafon de birne înnegrite de fum și cu pereți goi, tare mă minunai văzînd pe necăjitul meu pricten perpelindu-se deasupra unui mangal, în compania unei arăboaice și trăgînd amîndoi din aceeași narghilea :

— Ce-i cu dumneata, Musa ? Te-ai apucat de bigamie ? !...

— Încă nu, dragă băiete, dar m-am pus pe iernat ! Și-o să faci și tu la fel : p-aci n-o să găsim nici un italian cu automate care să ne scoată carul din nămol !...

Privii pe stăpîna casei : era o femeie între două vîrste, purtînd urmele unei strălucite frumuseți orientale. Sta nemișcată pe un scăunel, cu genunchii înfășurați într-o cergă, și sugea aprig din ciubuc. Ochii ei de cărbuni aprinși nu mă slăbeau o clipă.

— Cine e doamna ? întrebai.

— Ah ! făcu Musa ; am uitat să vă prezint :

Și luînd un aer de turc caraghios, ne prezintă :

¹ Vezi, vol. *Cum am devenit scriitor*, p. 127—128.

— *Hauaga* (domnul) Panait, cel mai bun prieten al meu, cunoaște Ghazirul și sărăcia !

Apoi, către mine :

— *Set-Amra*, cea mai bună prietenă a mea ; suferă de reumatism și bea ciubuc ca să uite !

Iată „cheia“ lui *Barba Iani*, acest personaj al meu din *Chira Chiralina*, care a reușit să miște pînă și pe recii anglo-americiani, de la care primesc scrisori entuziaste, referitoare la „umanul salepgiu“.

Barba Iani e *umplut* cu sufletul lui Musa, deși am cunoscut un grec cu numele acesta, un bătrîn orb, fost salepgiu, cu care am locuit, pe la vîrsta de cincisprezece ani, în aceeași curte de pe faimoasa stradă a Unirii, din Brăila, în parte, strada prostituatelor.

Cu Musa am trăit în Libani o viață cu adevărat eroică, dacă prin eroism voim să înțelegem bravarea tuturor relelor de care existența omului e împetrișată.

Nu mai era acum Avramescu, care să ne otrăvească zilele. Ticălosul se mutase la Beirut. Și deodată, Ghazirul mizeriei noastre ne păru mai puțin funebru.

Omului îi e greu atîta timp cît refuză un rău pe care l-l trimite soarta, ca de pildă : boala, sărăcia crîncenă, pierderea libertății ori a unei ființe scumpe, dar, de îndată ce admite răul, se obișnuiește cu noua stare, dacă ea nu e mortală și trăiește din nou așa cum i-a fost firea : vesel ori morocănos.

Noi eram veseli din fire și omul vesel e peste tot mai înarmat în viață decît cel trist. Ghazirienii se obișnuiseră cu noi și cu mizeria noastră fără leac, nu ne mai suspectau și eram bineveniți, ori de cîte ori cădeam, pe nepoftite, la masa vreunuia dintre negustorii cu care aveam de-a face. Ba chiar ni se deschiseră și mici credite pentru pîine, rachiu, zahăr, *tumbac* pentru narghilea și mangal, articolele cele mai strict necesar „veseliei“ noastre.

Din cînd în cînd, mai roboteam cîte ceva pe la vreun arab milostiv. Musa era neobosit în căutarea muncii și harnic cum rar am mai văzut om. Grație puterii lui de convingere, de multe ori găseam de lucru acolo unde era mai puțină speranță. Dealtfel, îl ajutau mult și cele trei limbi pe care le vorbea binișor : turcește, franțuzește și

spaniolește, toate trei uzuale în Libani, unde popii catolici francezi tronează ca niște pașale și habar n-au ce înseamnă mila. Unul dintre ei, singurul care se crezu destul de creștin, catadicsind să stea de vorbă cu doi golani ne purtă vreo trei luni cu făgăduiala de lucru, ne făcu să batem de vreo douăzeci de ori același drum și, la urmă, ne trînti ușa în nas, strigîndu-ne răstit să-l lăsăm în pace.

E adevărat că, adesea, nevoia ne silea să pisăm rău pe cei care voiau să ne asculte.

Mi-aduc aminte că odată, îngroziți de cele trei zile (obligatorii în fiecare săptămînă), petrecute fără pîine, fără tutun, nici mangan, ne hotărîrăm să batem la ușa emirului de la Malmctain, despre care se spunea mult bine. Riscam să rămînem desculți, făcînd drumul acesta, dar foamea era și mai de temut.

Ajunși la poarta bogătașului, pierdurăm tot curajul :

-- Măi Panaite, zise Musa, dar dacă în loc să ne dea de lucru, ne-o trimite în surghiun, cam ce-ai zice tu ? !...

— Aș zice că udlui nu trebuie să-i fie frică de ploaie !
ră-punsei eu, ca să-l îndemn, dar în fond mă temeam strașnic să dau ochii cu autoritățile superioare.

Băturăm la poartă. Ieși un servitor turc, care răcni ceva.

-- Ce spune turcu, Musa ?

--- Spune să ne cărăm !

Eram gata să întoarcem spatele. În clipa aceea, o mîină dădu perdeaua la o parte și ciocăni în geam : emirul dădea ordin slugii să ne introducă. Musa luă un aer grav, holbă ochii lui sprincenați și-mi zise dîndu-mi cu cotul :

— Să faci temeneaua pînă la pămînt, că dracu ne-a luat !

Intrarăm în sala de așteptare și, de îndată ce apăru emirul, făcui o temenea care merita ea singură o mie de lire turcești, dar Musa mă întrecu în eleganță cînd duse mîna la fes, la buze și la piept, rostind, în același timp, un lung salut, care trebuie să fi fost comic de măgulitor, căci emirul rîse ironic.

Nu dădu nici o atenție la halul în care se afla biata noastră îmbrăcăminte. Ne pofti să luăm loc. Refuzarăm. Insistă cu gravitate și ne supuserăm, dar vai de noi ! Mai

omod am fi stat pe virful de sulită, decît pe plușul acela, căci eram tare jerpeliți !

Înțeleserăm dintr-o privire că aveam de-a face cu un om civilizat. Dealtfel, emirul era îmbrăcat europenește. Pe deasupra, avea un halat de mătase verde, cu canaf la cingătoare. Era un bărbat de vreo patruzeci de ani ; mustața tunsă scurt ; căutătura blîndă, dar inteligentă ; figura obosită. Venise cu narghileaua.

Sediuța asta fu memorabilă în lunga mea experiență de oameni.

Cum văzu că avea cui vorbi, Musa o luă la goană ca un om de carse. Nu știam turcește, totuși pricepeam îndeajuns, că bătrînul povestea emirului, ca unui frate, toată odiseea noastră în Libani. Cînd vorbea de Avramescu, ochii îi scăpărau foc și pară. Emirul îi holba pe ai lui înspăimîntat. Dar cînd se puse să nareze, cu huz, decepțiile, lipsa de lucru, mizeria care dura de șase luni, văzui pe notabilul turc rămînînd expietrit, uitînd de narghilea și privind șintă la torrentul acesta de viață care își permitea să glumească cu tragedia foamei, ca și cum ar fi fost vorba de-o snoavă din trecut.

Musa vorbea de un ceas. Fața îi era aprinsă, voioasă, șăgalnică : ai fi zis că e un om năpădit de fericire, nu un flămînd. Emirul îl opri cu un semn plin de bună-cuviință, se ridică și dispăru.

După un moment, un arab mohorit intră cu două feligeane de cafea și două... narghilele ! Ne fulgeră cu o privire disprețuitoare și se retrase.

Bătrînul nu văzu răutatea servitorului : el era în nori.

— Am pledat, Panaite, ca un avocat tînăr la Curtea cu jurați ! Ce zici tu, o să iasă ceva ?

— Deocamdată văd c-a ieșit o cinste mare, zisei eu, arătîndu-i serviciul luxos : păcat că suntem nemîncați de trei zile !

Și-i amintii pățania unui dansator român la Cairo, care, flămînd de două zile, trebui într-o seară să joace *Bonul Mărăcine* și să bea, la urmă, șampanie, cu „mașele goale“.

Emirul ne dădu timp să ne facem tabietul nestingheriți. Musa băgă narghileaua în draci și-o porni iar pe vise.

— Măi !... Ce-ar fi să ne dea ăsta o lucrare mare și să ieșim în primăvară cu vreo treizeci de lirișoare în buzunar ? Hai ?... Să ne înțolim și noi ca lumea, să ne cum-părăm cîte o narghilea frumoasă ca astea și să ne întoar-cem cu cinste în țară... Ajută-ne, Doamne ! și voi Chris-toase, Moise, Mahomed...

Dar toate fețele astea sfinte, invocate de Musa, nu ne putură ajuta cu mai mult decît emirul avca de gînd să ne ajute, adică cu o liră, pe care o plătirăm cu o altă temenca „pînă la pămînt“.

Neprețuită liră turccască ! Ca s-o dobîndim, a trebuit să facem pe la zaronii, așa cum rarcori în vagabondajul meu am fost nevoit să fac. Dar nu-mi pare rău.

Și să nu-mi ceară nimeni, niciodată, să tai un cap de om : m-aș teme ca omul acela să nu fi fost, un ceas din viața lui, *emirul de la Malmetail*.

Pomana asta căzu cam pe-aproape de Crăciun. Rebeca avu lacrimi în glas cînd se rugă de noi să n-o „risipim“.

— Zău, tată ! Mai păstrează măcar o *megidie*, ca să vă fac de Crăciun o „verzișoară cu carne de purcel“ !

Sandu, deși român, sări ars :

— Da mai dă-l dracului de Crăciun, că m-am săturat de pîine goală ! Să facem Crăciunul azi !

Nu l-am făcut în ziua aceea și nici în ziua de datină, căci Musa împărți toți banii pe la datornici, și am rămas iar fără lețeaie, dar cel puțin eram asigurați, pentru cîtva timp, împotriva „ramazanului“ absolut.

Căci acum trăim cu două case : la Set-Amra și la tinerii ăștia fără minte.

Arăboaica ne era o adevărată soră. O ducea și ea ca vai de capul ei, singură, aproape uitată de îngimfata Selina, copila ei din Venezuela, și totuși plină de milosti-vire pentru niște bieți străini ca noi. Ne adăpostea fără să ne ceară un ban, dar n-avea nici de unele. Așa că nu ne îndura inima să îmbucăm pe furiș, nici să fumăm singuri. Aduceam, ce se găsea, la dînsa acasă.

Cu tinerii, altă jale. Rebeca se însănătoșise, dar bătrî-nul se opunea din răspuțeri la viața urîță pe care apucase. Spunea că mai bine o omoară.

Îi imputam lui Sandu ticăloasa lui postură. El se apăra :

— Da ce, mă, crezi că e din vina mea ? E vina ei ; vrea să deschidem cofetărie mare, să ne îmbogățim.

Intr-adevăr, fata era foarte ambițioasă. Fusese crunt jignită că în copilăria ei o numeau prietenele „jidoaică”. Ea se simțea româncă și era cu adevărat, în vorbă și în obiceiuri. Nu putea să sufere când i se vorbea în jargon, pe care de-abia îl cunoștea căci vorbiseră în casă mai mult românește. Era de-o bunătate îngerească. Deși ea însăși în mizerie, când auzea de suferința cuiva, i se umpleau ochii de lacrimi și dădea ultimul gologan.

Sandu era un meșteșugar de mîna întâi, dar grozav de leneș și supărăcios. Totuși, foarte simpatic. Era ceea ce francezul numește un *pince-sans-rire*. Avea ceva din *Stavru*¹ al meu, care e un personaj pe jumătate adevărat.

Le înțelegeam năzuințele într-o societate în care pezevenglicul duce adesea la măririi, vedeam cu ochii mei cîte sacrificii, materiale și sufletești, îi costau aceste năzuinți, îi iertam, îi luam așa cum erau și-i iubeam.

Această iubire îmi făcea uncori pozne. Una mi-o făcu a doua zi a acestui Crăciun sentimental.

Rebeca plîngea amarnic după „verzișoara cu carne de purcel”. Gătise casa așa cum se face la noi de sărbători ; dar, zicca ea :

— Să n-am cu parte nici azi de mincărica noastră obișnuită, Doamne ! mai bine aș fi plesnit când eram mititică !

Și se uita cu dispreț la cutia cu sardele ce-o aștepta la prînz. Deodată îi veni o idee ?

Mă luă la o parte ca să n-audă bătrînul, și-mi zise cu flăcări în ochi :

— Panaitache ! Puiule ! N-ai vrea tu să faci o ispravă ? Să dea Dumnezeu să scapi de mizerie și să-ți găsești măicuța sănătoasă ! Uite ce-i : beiul X îmi face de mult ochi dulci. Am să-l pun pe Sandu să facă din partea mea, o scrisoare pe italienește ; îi cer o liră, iac-așa ! Ce, îi om bogat, arză-l focu ! Să dea și el de pomană ! Ei, vrei tu să duci scrisoarea ? (Și mă luă de umeri.) Du-te, măi dragă, du-te, frate bun, dacă vrei să mănînci o varză așa cum ți-o gătea mămucă-ta, astăzi !...

¹ Personaj din povestirea *Chira Chiralina* (n. e.).

Mi se umflă pieptul de-un plins răprasnic. Ei, ce te faci. Panaite ? Iată că te duce uneori viața pînă acolo că devii și chibiț de pezevenghi !

Luai scrisoarea și o dusei cu succes, dar cînd mă întorceam cu plicul în care se afla lira, am jolit ca la moartea mamei și nu de mila mea, ci de mila ființei aceleia minunate, tîrîtă de soartă în cea mai grozavă mlaștină din cîte cuprinde viața !

Am făcui un „Crăciunaș” — cum îl numi Rebecca — că nici la nunțile împărătești n-ar fi putut fi mai multă voioșie.

Cu privire la originea lirei, Sandu tîcui pentru Musa o minciună tot așa de împărătească. Bătrînul înghiți minciuna și „verzișoara”, căreia nu-i lipsea nici vrednicul ardei iute ; apoi, la cafea și ciubuc, ne trase cîntece de se duse pomina prin vecinătate ; căci avea o voce frumoasă de bariton și cunoștea arii întregi din opere și operete.

O altă șotie, tot din iubire, îmi veni cam fără voia mea.

Văzusem că Sandu făcea să dureze lira beîului cam prea mult : nu se mai isprăvea. Intrigat, îl întrebai. El îmi răspunse :

— Vino cu mine cînd fac tirguiele și ai să vezi.

Îl însoții ; intrarăm amîndoi, într-o seară, la un local care avea de toate. Sandu începu să-l sucească mereu cu spatele la noi, cerîndu-i să-i arate tot felul de conserve așezate, cît mai sus pe rafturi. Arabul, domol, de-abia se mișca, suindu-se pe un scaun și dîndu-se jos cu marfa, care nu era niciodată cea dorită de Sandu. În vremea asta, el își umplu buzunarele, și le umplu și pe ale mele, cu tot ce-i cădea sub mîină : costiță afumată, bucăți de cașcaval, sticlute cu coniac, tutun, pînă și chibrituri, dar cu o iuțeală și îndemîinare care mă incremeniră locului.

Vai de păcatele mele ! Numai de-astea n-am fost bun în viață, și de cealaltă meserie a lui, încolo le făceam și eu pe toate !

De îndată ce ieșirăm afară în întuneric, o rupsei la fugă, semănînd pe drum tot ce-mi virise prin buzunare. Sandu te aduna în urmă și-mi zicea :

— Dacă ești curios să știi cum fac să dureze lira, mai vino cu mine și altă dată !

Asupra paginii acesteia în Libani, îmi rămîne să mai vorbesc de un mic personaj, de care încă n-am pomenit, precum și de ultimul mare castel în Spania pe care-l făurisem.

Personajul e o bătrinică arăboaică, vînzătoare de lipii, hrana noastră capitală. Pîinea asta, dacă se poate numi pîine, era grozav de rea : o mare bășică umflată, aproape crudă, se dezumfla ca un burduf, cînd se răcea și o înghițeam ca pe clătite, dar ne cădea ca plumbul în stomac. Totuși, eram bucuroși s-o avem și pe-aia.

După citva timp, ne înglodarăm așa de tare în datorie la brutărcasă, încît nu mai îndrăznirăm să dăm pe la ea, cînd, iat-o într-o zi la ușa Set-Amrei. Credeam că vine să-și reclame banii. Nu. Venea să ne aducă un *rothl* de lipii (două oca).

— Nu ! nimic, zise ea lui Musa pe spaniolește ; îmi veți plăti cînd veți avea.

Ne mirarăm, ne crucirăm, dar bătrîna își urma po-mana ; din cînd în cînd, venea cu basmaua de lipii. Rămînea galeșă în prag, se uita la noi cum stăm ciotcă aplecați peste mangal, deșerta basmaua și pleca. Nu mai știam ce să credem.

— Ce-o fi, mări, cu ingeru ăsta rebegit ! ? exclamă Musa.

De la Set-Amra nu puturăm afla decît că bătrîna se născuse în Cuba și venise copilă, cu mama ei, care ei a din Libani.

Enigma rămase nedezlegată pînă în primăvară, aproape de plecarea mea, dar într-o zi, aflîndu-ne numai noi doi, și cîcărită de Musa mai mult ca de obicei, bătrîna ascuși buzele și-l întrebă :

— Nu-i așa că ești ovrei ?

— Da... răspunse prietenul meu. Ei, și pentru asta ne dai pe datorie ?

— Pentru asta ! făcu bătrîna, clătînd din cap. Daa... daa ! Pentru asta... Și eu sunt ovreică, după tată. El era ovrei spaniol și, săracu, a răbdat mult de foame în viața lui, umblînd după o bucată de pîine. Apoi, cu un oftăt adînc : Noi ovreii n-avem pe nimeni să ne ajute cînd

răbdăm de foame ! De-asta trebuie să ne ajutăm între noi.

Atît i-a fost toată vorba. Şi a continuat să apară în prag cu cîte un *rothl* de lipii, să ne privească galeş şi să plece scuturînd făina din basma.

Să-i fie ţărîna uşoară !

Cît despre „castel“, e vorba de proiectata mea înşurătoare cu fata Set-Amrei, Selina de la Venezuela.

Vai, cînd mă gîndesc la cîte năzdrăvăanii am mai făcut în zilele mele, mă-ntreb dacă nu cumva le continui şi astăzi, fără să-mi dau seama !

Aşa de aprig am crezut în basmul acesta, încît l-am făcut şi pe Musa să creadă şi să făurească alte basme. Iar aveam să ne facem antreprenori de binale ! Iar cîştigam bănet şi trăiam fumînd ciubuce d-alea frumoase ca ale emirului de la Malmetail ! Ba chiar, după o călătorie de nuntă în România, aveam să aduc pe mama în Libani, iar Musa, familia lui.

Şi trai, băiete !

A fost chiar un trai... Era acela al visului care întreţinea văpaia vieţii în noi, ultimă resursă a unei coarde care ar fi plesnit de întinsă ce era.

Bunul meu prieten, savantul doctor Roger Dalimier, îmi spunea anul trecut la Paris, pe cînd se trudea să găsească un locuşor ca să-şi înfigă acul :

— În viaţa mea de medic, n-am mai văzut un om aşa de slab şi în acelaşi timp cu atîta putere de viaţă în el ! Ce te face, Panaite, să trăieşti aşa de intens ?

— Visurile, doctore ! i-am răspuns.

Da, prieteni care mă citiţi aici : *visul e toată viaţa omului cu suflet !* Dar cu condiţia să nu fii condamnat a visa singur, ci cu cineva, om ori femeie, pe care să-l iubeşti.

În Libani am iubit pe Musa, care, la şaizeci şi cinci de ani, trăia mai intens decît mii de tineri puşi în acelaşi corp ; iar prin alte părţi, am iubit alţi oameni, căci peste tot pămîntul sunt oameni care merită să fie iubiţi.

Primăvara sosise, duioasă primăvară de Libani. cu portocali, lămîi, rodii plini de flori. Nu mai aşteptam acum

decît ultima... măciucă, pentru ca să apucăm fiecare încotro l-or duce ochii.

Bătrînul devenise melancolic. Știa el că visăm. De cîte ori ne culcam, stîngînd lampa, cînta dăscălește :

*„Cînd cu gene ostenite, sara suflu-n lumînare”,
Cred că numai mort am să scap de sărăcie !*

— Nu prea rimează, dragă Panaite, dar i-așa..:

Cam așa fu. Castelul de cărți se dărîmă, după cum se știe din *Dragomir*¹; și realitatea, cu ochi de viață, își încrucișă încă o dată brațele în fața noastră.

O primirăm, așa cum muncitorimea, visătoare ori nevisătoare de pe întreg pămîntul, e nevoită s-o primească. Eu plecai în țară cu banii veniți de-acasă; iar Musa își mai tirî bătrînețele pe la Beirut și Damasc, apoi se întoarse și el acasă și muri printre ai lui.

: . . : . : : : : : : : : : : :

Din cîți oameni am cunoscut și iubit în zilele mele, Musa a fost unul dintre pușinii tovarăși de drum care știu să-și ție inima sus în nenorocire, să înfrunte vitregia împrejurărilor potrivnice și să rămîie bun prieten în ceasuri de restriște.

Tot drumețul nu e și un om de suflet, iar tovarăș de clipe grele e și mai puțin.

Imensa mulțime a haimanalelor, care umplu cîrciumile și potecile internaționale, nu e decît un fragment al acestui ocean de banalitate care se cheamă *Lumea*. Omul de inimă, de simțire, de cultură și de visări e tot așa de rar, e tot atît de greu de întîlnit în lumea vagabonzilor ca și în orașul ori satul în care te-ai născut și ți-ai petrecut viața. Nenorocire acelui prieten care s-o lăsa sedus de Konovalovii lui Gorki și care și-o părăsi tihna, pentru ca să-și ia lumea în cap cu speranța că poate o întîlni și el Konovalovi ! O știu eu aceasta, așa cum greu ai găsi astăzi cinci scriitori care s-o știe din proprie experiență.

Figurile mărețe ale literaturii gorkiene au trăit mai mult în sufletul lui Gorki. Literatura nu e viața și nici nu poate să fie decît în opera unui scriitor prost; totuși, viața e și rămîne superioară literaturii prin faptul că e

¹ Vezi povestirea *Chira Chiralina* (n.e.).

adevăr, dar în cazul acesta trebuie să spui că e viață și nu literatură. Gorki a știut să ne-o spuie cu meșteșug în *Vagabonzii lui* și astfel a reușit să ne dea iluzia vieții. În secretul acestui meșteșug, că el a trăit cu *sfărîmături* de suflete mari, le-a iubit și le-a completat cu bogatul adaos al inimii sale iubitoare.

N-aveam nevoie să adaug nimic lui Musa, dar nici nu încerc să fac eu ei literatură, căci ar fi păcat.

Ard, uneori în viață, bulgări de radium uman ; de ce să spunem mereu că au fost incendii ? O simplă ceartă cu femeia pe care o iubești, nu e oare mai dureroasă decît o tragedie petrecută într-un roman ?

Niso. noiembrie 1935.

**ÎN LUMEA MEDITERANEI —
APUS DE SOARE**

I

O SERATĂ TEATRALĂ LA DAMASC

Vaporul pe care se imbarcase bietul meu prieten, Musa, părăsi Beyruth-ul într-un sîrșit de septembrie, pe la amiază. Plecase luînd cu dînsul și ceva din sufletul meu. De data asta rămîneam, singur de tot, fără Mihail, fără Musa. Să rămîn, așa, lipsit de-o prietenie fără seamăn, și încă printre străini, iată un gînd cu care nu credeam că mă pot obișnui.

Luai, numaidecît, trenul de Damasc.

Simțeam o greutate de neînvins, depărtîndu-mă de Mediterana, care-i și ea o bună parte din sufletul meu. Căci, ce mai rămînea de mine, fără prieteni și fără Mediterana ? Am spus-o întotdeauna : singur, nu fac doi bani. Eu trebuie să iubesc nebunește pe cineva sau ceva, ca să nu mă simt gol și fără rost, ca un bostan uscat, uitat într-o porumbiște, după cules. Așa sunt eu croit.

Călătorind însingurat de la Beyruth la Damasc, suspinai tot drumul. Mă gîndeam cînd la Musa, pe care un vapor păcătos îl bălăbănea în largul mării, cînd la Mihail care se ruga, fățarnic, la Muntele Athos, în vreme ce eu, trist, ca un cîine alungat de stăpîn, îmi omoram casele, trecînd prin munți și văi, într-o arătare de tren, care mai degrabă se putea asemui cu un morman de fiare și scînduri hodorogite. Într-o după-amiază ajunsei la Damasc, orașul cel mai prăfuit din tot imperiul lui Abdul-Hamid. A fost destul ca să dau o raită prin el, ca să mă încredințez că-i cel mai urît și cel mai murdar.

Muream de necazul că trebuie să colind, fără un prieten, pe meleagurile acelea ale Anatoliei. Și când un om sărac se simte prea nenorocit, apoi el face lucrurile tocmai pe dos, de cum le-ar povățui înțelepciunea. În halul ăsta eram eu. M-am descotorosit de tot calabalicul la primul han, unde se vorbea grecește ; apoi, uitînd că o jumătate de liră turcească era singurul mijloc pe care cerul mi-l oferea ca să-mi potolesc foamea, căutai îndată să mă învesclesc sau, mai degrabă, să mă amețesc, să mă tîngui și să-mi plîng de milă, în fața unui păhărel de rachiu și a unei narghilele bune. Obiceiul ăsta a rămas și azi ; e singura mîngîiere pe care o mai are sentimentalul, deznădăjduit și sărac, cînd se vede murind de alean.

Mă aflu în centrul orașului, într-o piață mare, unde vîrtejurile de praf urcau în jurul unei coloane monumentale de bronz, care purta în vîrf o mică moschee aurită. În afară de bazarurile mari, bogate în culori și pline de mișcare, pe care de-abia le zărisem în grabă, totu! îmi părea un vis urît în orașul acesta : de la străzile acelea ca niște tuneluri, casele dărăpănate, cu intrări suspecte și pînă la piața aceea pustie, cu coloana sa hidoasă și cu praful care-mi intra în ochi. Noroc că era pe acolo o cafenea turcească, cu o terasă ademenitoare, de unde puteai privi acel „du-te-vino“ al localnicilor prin fața Foștei și a unui biet teatru vecin, ale cărui afișe mari, scrise cu mîna și pline de caricaturi multicolore, vesteau nu știu ce spectacol înveselitor. Afișul acesta timpit mă atrăgea grozav. Erau pe el oameni caraghios îmbrăcați și sulcmeniți, iar femeile, numai în fuste scurte, cu sînii goi și picioare frumoase, își săreau în ochi prin înfățișarea lor provocatoare. Jos, în dreptul fiecăreia, se lăudau, pe larg, farmecele și talentele feminine.

Grecii, turcii, arabii se opreau în loc, privind cu de-amănuntul trupurile voluptuoase și plecau apoi scîrpinîndu-se.

Nici nu mai mă gîndeam la mizeria care mă pîndea. Golii încă vreo cîteva păhărele, mi-am format narghileaua și după ce îmi schimbai gulerul cu un altul mai curat din buzunar, m-am dus încă de la șapte și jumătate și m-am instalat în primul rînd al „foteliilor de orchestră“. Li se spuneau „fotolii“, dar nu erau în realitate decît niște

biele scaune. La fel ca și „orchestra” — un pian de rînd. În „teatrul” ăsta care semăna mai repede cu o panoramă de la bilei.

Mă așezasem chiar la mijloc, în spatele pianistului, ca să văd mai bine toate acele „bunătăți”, zugrăvite pe afiș. Îmi curgeau balele de plăcere ca unui cățel. Și nu mă ostении degeaba, căci o mulțime de bărbați, foarte excitați, umplură sala îndată după sosirea mea. Așa că, nu trecu mult și nu mai rămase liberă nici măcar o strapontină. Mă hiritiseam c-am venit mai de vreme, și pofta mi se mări în fața acelei săli țixite de țesuri — armasari cu nasurile coroiate, cu ochii strălucitori, așintii ca niște faruri, cu gurile de căpeșuni adulmecînd carnea.

Sala, destul de mare, n-avea decît un parter și un rînd de „loji”, care se umplură de familii bogate, în mare parte europene. Desigur că „lojile” erau ca și restul : entii de lemn mîncat de carii din care numai balustrada era îmbrăcată cu catifea roșie și roasă.

Ceea ce nu împiedica publicul să se frămînte, cu nările dilatate, să ceară ridicarea cortinei înainte de ora fixată și să strige nume, să născocească alintări, arătînd dorințe precise ; mai ales grecii.

— Sinii tăi, mamîțico !

— *Podarochi mu* ¹, arată-te sau crăp !

Dar așteptarea noastră s-a prelungit, pînă după ora nouă. Și cum toată lumea se uita mereu spre o „lojă” din fața scenei, singura care mai rămăsese goală, am întrebai pe vecinul meu din dreapta, un grec, dacă nu cumva era așteptat vreun personaj de seamă.

— Cum, tu nu știi ? Totdeauna pățim așa, din cauza parșivului ăstuia de consul rus ! Lepădăturii îi place să vie țirziu, ca să ne chinuiască și să crape fierca în noi, de încordare !

— Și teatrul așteaptă sosirea lui, pentru ca să ridice cortina ?

— Negreșit ! A, acum, înțeleg !... Habar n-ai : se vede că ești de curînd pical pe aici !... Pentru că el acoperă toate cheltuielile și aduce trupele cele mai bune, ținîndu-le cit mai mult, din cauza asta îi răbdăm hachițele !... Așa-i

¹ Piciorușul meu (n. a.).

viața : el cu ponosul, noi cu folosul !... Dar, pare-mi-se... în seara asta s-a cam întrecut cu firea ! O să ne scoată din sărite cu întârzierea lui ! Își rîde de noi ! Uite-te în jur, toți crapă de nerăbdare !

Și cu un gest larg, vecinul meu îmi arată un parter întreg de mutre caraghioase. Apoi, întinzînd un deget, ce parcă nu se mai sfîrșea, spre mijlocul cortinei, unde era o gaură enormă, pe care un ochi machiat o astupa din cînd în cînd, adăugă :

— Vezi ? nici actorii nu mai au astîmpăr. În seara asta, prințul prea-și bate joc de noi !

— Da' ce, consulul rus e prinț ?

— Da... Un prinț tînăr, desfrînat, pe care ta-su a stăruit să-l numească la Damasc, ca să-l pedepsească. Dar n-o să rămînă mult pe aici, că prea își face de cap. Mai în fiecare zi dă cu biciu-n birjarii care nu se dau repede în lături, cînd trece el cu trăsura. E zănatec rău, croiește pînă și pe sergenți...

Un ropot de aplauze salută apariția, în loja consulului, a unui adolescent foarte tînăr, înalt, fin și frumos ca o femeie, dar prea grav și prea palid în strălucitoarea-i uniformă de ofițer. Abia catadixi să răspundă la salutul publicului și se așază mofluz, în cușca lui de scinduri. Curînd, apoi, cortina se ridică cu smucituri, în stare să dărîme tavanul.

Scena, la început goală, înfățișează o sală de judecătorie. Pianistul, cu spatele la mine, aproape atingîndu-mă, atacă un marș de atmosferă. Vreo șase judecători intrară, unul după altul, apoi acuzata, o femeie frumoasă. Se joacă o pantomină plictisitoare, din fericire cam scurtă.

Nu pricep nimic din drama care se desfășoară prin gesturi și strîmbături. Publicul, însă, înțelege tot și varsă lacrimile cu duiumul. Dar actorii nu joacă pentru public. Cînd vor să vadă efectul vreunei scene, privirile lor se îndreaptă spre „loja” princiară. Cerșesc întruna o cît de mică încurajare.

Nimic. Prințul stă ca înlemnit, grațios dar cam aspru, și privește fix, cu capul rezemat pe mîna dreaptă. Gura lui pătimase, fruntea-i nobilă, ochii albaștri, par ca de marmoră. O cărare, fără cusur, desparte în mijlocul creștetului două bucle blonde, drăgălașe. Oricît l-ai privi, ră-

mine veşnic acelaşi : nemişcat şi sigur pe sine. Tot aşa de împietrit se arată şi atunci când cortina cade şi se ridică, în cinstea lui, de cinci ori la rînd şi când actorii vin în grup să i se prosterneze în faţa lojii.

Deodată pianistul se întoarce spre mine şi iată-mă, faţă în faţă, cu Bianchi ! Da, da, cu bunul Bianchi. pianistul de la „Cinema Mignon“ din Cairo, unde. mulţumită lui, fusesem împărţitor de afişe, pe stradă, vreo cîteva săptămîni.

Simţii că revederea mea îl bucură. Şi asta îmi făcu nespusă plăcere. Era un italian, cu inimă de român. căruia îi plăcea să-şi reamintească, cu duioşie, de ţara în care se născuse şi unde a crescut pînă după moartea mamei lui, cînd taică-său l-a dus să-şi facă armata în Italia. Vorbea româneşte, fără să se poticnească. Dealtfel, cred că ştia multe limbi, ca mai toţi vagabonzii internaţionali.

N-avurăm timp să stăm mai mult de vorbă, căci cortina se ridică, în program fiind o revistă cu cîntece. Degetele cărnoase ale lui Bianchi fac să răsune *La Tonkinoise*, în clipa în care o femeie frumoasă şi oacheşe năvăleşte în scenă, primită cu o furtună de aplauze. Cîntă în franţuzeşte. Bianchi, fără să se simtă cîtuşi de puţin stingherit, în timp ce acompania pe cîntăreaţă, îmi suflă la ureche :

— E puica mea ! Ce zici, frumoasă ?

Recunoscui într-însa pe una din femeile îndrăcite, zugrăvite pe afiş. Îl întrebai :

— E franţuzoaică ?

— Nu ! Napolitană.

— Îmi place...

Bianchi cîntă cu îndemînare profesională, îmi şopteşte un cuvînt, se strîmbă şi stîrneşte rîsul cîntăreţei, roteşte ochii mari către loji...

— Îţi place ?... Ei... poţi s-o ai...

— Cum ?... Atunci n-o iubeşti ? !

— Să nu crezi, dragul meu, că ne-am înhăitat pentru dragoste ! Am să-ţi explic eu...

Mă uit la spatele acestui om curajos, cu faţa brăzdată de necazurile unei vieţi la voia întîmplării şi mă întristez. La fiecare pas, viaţa se descoperă şi mai rea. Probă : acest Bianchi care se complăce în situaţii ce nu-i fac prea mare cinste...

După ce „puica“ lui își sfârși „numărul“, Bianchi se-ntoarse spre mine :

— Îți spuneam, deci, că nu-i vorba de dragoste. Marieta nu stă pe roze. Eu, la fel. Avem în schimb o fărîmă de experiență, care ne învață să nu ne lăsăm dați la fund. Nu știu dacă mă-nțelegi... Ne ajutăm, unul pe altul, cum putem. Datorită ei, cîștig aici o liră sterlină pe seară, pe cînd la Paris, pianiști, în fața cărora mi-ar fi rușine să arăt ce pot, cîntă pentru cinci franci în cinematografele de la mahala. La rîndul ei, Marieta face mai bună impresie asupra gogomanilor ăstora de prinți, atunci cînd iese la braț cu mine, decît dacă ar ieși singură. O femeie tînră și frumoasă, din lumea noastră... „artistică“, nu cucerește decît în clipa cînd trîncănește, printre atîtea altele, și cuvintele : „soțul meu“ a făcut... „soțul meu“ a dres... Cum vezi, nu e vorba de dragoste, ci de pîine. Haide ! și nu mai face mutra asta de școlar beștelit. Odată, cînd hoinăreala îți va fi mai dragă decît morala burgheză, ai să fi și tu nevoit să faci ca toată lumea ! Și-acum ascultă : ceva numai pentru noi doi.

Pe octava cea mai de sus a pianului, cîntă în surdină, populara noastră Ciocîrlie. Degetele lui gonesc năprasnic, ca ciocanele pe o tobă. Notele se-mbină. Parcă ar fi o vioară. Trupul i se frînge pasionat pe pian, pieptul acoperă mîna care cîrpește simfonia matinală a ciocîrliei, obrazul i se îmbujorează și ochii-i mă întrebă : „Vezi ? N-am uitat patria mamei mele !...“

E ciudat cum oamenii pot fi un amestec de iubire și de lașitate... Acest Bianchi... Adineauri, cînd îmi grăia ca un Solomon Klein, peste priceput, aproape că-l disprețuiam. Și acum, iată-l gata să plîngă la un cîntec ce-i amintește de pămîntul copilăriei sale !... Ce poți înțelege din toate acestea ?... Fără îndoială, că greșim amarnic atunci cînd ridicăm bariere, atît de mari, între bine și rău, între frumos și urît. Nu, nu ! Iisus a înțeles mai bine ființa omenească, sau, dacă vrei, „făptura lui Dumnezeu“ și de aceea i-a iertat atîtea omului...

După cîntecele franțuzești, foarte aplaudate, dar neînțelese de mai bine de jumătate din spectatori, s-a jucat o mică farsă în turcește, care a plăcut și europenilor. În urmă apăru pe scenă steaua trupei, soția directorului, o

femeie drăcoasă, bine făcută, dar urită, cu o voce slabă, care însă n-o împiedica să miște întreaga sală, cîntîndu-și cupletele în trei limbi : grecește, italianește și arăbește. Cheia succesului se datora jocului, farmecului, vioiciunii, și mai ales cupletelor obscene.

Ținea pe braț un coș plin de flori și în pauză, cînd numai pianul mai repeta refrenurile, se apropia de spectatorul cel mai jigărit și mai timid, îi arunca o floare și citeva vorbe :

— Și-n seara asta, tot aici ? N-ai frică de navastă-ta ?

Nici prințul nu scăpa de zeflemelele ei :

— Ce stai așa bătos ? E caraghios, nu vezi ?

Și întorcîndu-se către public :

— Asta o fi crezînd că și aici e consul și ne ia drept supuși ruși.

Prințul nu înțelegea o iotă, căci ea îl tachina în grecește. Se mulțumea să zîmbească doar zefrițelor care-i plăceau și numai uneori le aplauda încet. N-ai fi putut spune, dacă acest om se distra sau se plictisea, ci doar că era prezent de ochii lumii.

În pauza ce urmă, Bianchi ducîndu-se să-și vadă amanta, vecinul meu, grecul, începu să-mi vorbească despre prințul acesta misterios și despre puterea lui :

— Autoritățile nu-i refuză nimic. Obține tot ce vrea : pedepsește pe unul, ocrotește pe altul, dar nicio dată pentru bani. Nici n-are nevoie. Tatăl său plătește totul. Singura lui pasiune este să-și arate puterea. Încolo, e bun și milos pentru că repatriază pe toți nenorociții din întreaga ortodoxie, care bat la poarta consulatului. Unii au și abuzat de recomandările lui și s-au îmbogățit, în chip necinstit. Bunăoară, banda de ingineri și antreprenori escroci ai construcției drumului de fier....

— Escroci ? !...

— Chiar așa. Unii sunt aici, prin loji. Poartă les, pentru că așa se cere cînd lucrezi pentru statul turcesc, dar sunt europeni. Ei bine ! hoții ăștia au abuzat de înalta lor protecție și au înșelat guvernul. Au obținut concesiuni, adică parcele de drum de fier în construcție, spunînd că terenu-i peste tot neregulat și cheltuielile de nivelare, uriașe ; au rînduit, apoi, expertize prin comisiuni partinitoare, care ședeau la un kilometru de movila ce tre-

buia aruncată cu dinamită : pif-paf ici, pif-paf colo, dăborau colinele de nisip, pe care dintr-o lovitură de tirnăcop le-ai fi făcut harcea-parcea. Aici e pungășia. Desigur, turcii nu sunt ei așa de proști, dar, de ! săracii, trebuie să închidă ochii în țara lor, din cauza mucosului de consul rus. Și uite așa, aventurieri veniți la Damasc cu picioarele goale, s-au îmbogățit peste noapte. Acum s-a sârșit și cu asta. Drumul de fier a ajuns la Medina și nu poate fi dus mai departe ; orice ghiaur ar fi tăiat acolo, ca o varză. De la Medina pînă la Mecca este țara sfintă a musulmanilor și constructorii, de la inginer pînă la cel din urmă lucrător, trebuie să fie musulmani. Altfel...

Omul vorbea fără nici o ură ; mai curînd, ca un revoltat împotriva nedreptății universale. Glasul lui era plăcut și l-aș fi ascultat mai mult, dar Bianchi veni să-și reia locul său la pian și cortina se ridică pentru ultima parte a programului.

— Ce faci după spectacol ? mă întrebă Bianchi.

— Eh ! mă duc să mă războiesc toată noaptea cu ploșnițele...

— Hai -mai bine să iei masa cu noi !

— Care „noi“ ?

— Cu noi, artiștii, care mîncăm și bem zăravăn, pe socoteala prințului.

— Am să fiu, deci... invitatul lui ?

— Nici n-are să te bage de seamă. Așa facem în fiecare seară ; ne ducem, întîi, la „Leon“, apoi prințul ne tirăște la el acasă, și cheful ține pînă în zori. Mai în fiecare seară avem printre noi, cel puțin, un pripășit ca tine, pe care-l îndopăm cu iere negre și șampanie. Prințul nici nu-l vede. El nu se uită decît la femei. Bărbații nu există pentru dînsul.

Ultimul act a fost o mobilizare a întregii trupe pe scenă și o risipă de veselie generală, cum numai în Orient se poate întîlni. Actorii asudau bisînd cupletele. Cea mai mare parte dintre spectatori, în picioare, beți de plăcere, repetau în cor refrenurile preferate. Unii se îmbrățișau. Numai consulul rămînea nemîșcat, absent, cu toate glumele cu care îl biciuia cîntăreața greco-italo-arabă.

— Ah ! îi spunea ea spre sfîrșit, tat-tu te-a învățat să lei mutra asta de filosof ? Sau așa te-a făcut mă-ta ? !...

Apoi, dînd din umeri, îi întoarse spatele și strigă publicului :

— Să nu vă sperie landoseala ăstuia ! Cînd e singur c-o femeie, nu mai face atîtea fasoane, știu eu !

Mințea. Nevastă a directorului trupei și mama unui copilăș, grecoaica era singura, dintre toate, care nu-și da poalele peste cap. Am putut să mă conving de asta, ori de cîte ori am spionat-o.

La „Leon“, unde ne-am dus întîi, era un cabaret arătos, singurul local curat și cu adevărat european, din Damasc. Stăpînul, un evreu chiabur, de prin Rusia, curtenitor dar răutăcios, primi pe prinț și pe actori, cu cîntea convenită unor oaspeți aleși, iar pe mine, care rămăsesem la coadă, mă măsură de sus pînă jos. Bianchi îl lămuri :

— Domnul e cu noi.

Leon zîmbi cu subînțeles și adăugă, depărtîndu-se :

-- Tot artist ?

— Da ! și încă șomer ! răspunse Bianchi, luîndu-mă de braț.

Numaidecît începui să-și bage nasul într-o mulțime de bunătăți și să comande iere negre și pește afumat, produse cu adevărat rusești, proaspete, aromate, gustoase. Comandase cît pentru șase.

— Cine o să mănînce atîta ? l-am întrebat.

— Noi, cît om putea ! Restul îl trimitem la hotel, ca de obicei. Prințul plătește fără să se uite. De-o săptămîină, de cînd suntem în Damasc, nu mănînc altceva decît „specialități“ rusești și beau numai șampanie. Da ! un fraier ca ăsta, nu întîlnești la orice pas. Negreșit, că se despăgubește cu femeile noastre, afară de-a directorului. Dar ce are a face !...

Trupa număra nouă persoane, dintre care patru femei. Consulul le așează pe toate în jurul lui. Și așa a stat tot timpul cît am petrecut în cabaret. Habar n-avea de ceea ce făceau bărbații în capul celălalt al mesei.

Ori, aceștia turnau în ei, ca niște sparți. Vinuri de Caucaz, șampanie, lichioruri, una peste alta. Îndeosebi comicul trupei trăgea cel mai mult la măsca ; era un om care-ți stîrnea risul, cum îl vedeai. Grec, de fel din Odesa, bea vodcă de parcă ar fi fost apă. Doar cu el schimba prințul cîte o vorbă, pe rusește, cerîndu-i să înveselească

pe femei. Comicul făcea atunci pe supăratul și-i răspundea că juca el destul pe scenă „pentru dobitoci“. La cabaret ținea morțiș să fie „un om ca toți oamenii“. Dar cu cât căuta să fie mai serios, cu atîta stîrnea mai mult rîsul. Căci era mărunț ca un pitic și avea o mutră și un glas de cocoș. Se spunea că nu mai rîsese din ziua cînd își pierduse unicul fiu, într-un naufragiu pe mare. Totuși nu părea prea nenorocit ; dar cine știe ce ascunde sufletul omului ?

Cred că era ceasul unu noaptea, cînd am părăsit cabaretul. Afară, în strada întunecoasă, grupul se adună ca să vadă ce-i de făcut. Pînă și hainele după noi duceau a băutură. M-am dat puțin la o parte, fiindcă îmi era rău. Țigara mă scîrbea și-o azvîrlui. Imediat se desprinsese o umbră din beznă și-o înhăță. Era gardistul. Curăță mukul, trase din el cu poftă, zîmbindu-mi mulțumit, apoi îndrugă ceva din care nu înțelegi nimic. Bianchi îi aruncă un gologan.

Grupul se îndreaptă spre locuința prințului. Am vrut să mă duc acasă. Tremuram de frig.

— Nu ! zise Bianchi, apucîndu-mi brațul ; hai și tu cu noi. O să te strici de rîs !

M-am lăsat tîrit, în halul în care eram ; și după o jumătate de oră de mers pe jos, inotînd prin întuneric și praf, o poartă grea se deschise, înghițindu-ne pe toți. În vestibul, doi vlăjgani de cazaci se repeziră la hainele cucoanelor și la paltoanele domnilor. Pe-al meu, cam jerpelit și jegos, căutam să-l ascund de ochii voinicului servitor, dar acesta mi-l smulse din mînă. L-am văzut agățîndu-l cu o strîmbătură de dezgust, într-un colț, la o parte de celelalte haine.

Trecurăm, apoi, cu toții, într-o cameră mare, plină cu divane moi, perne bogat brodate și covoare scumpe. În mijloc, o lampă cu petrol ardea pe o masă rotundă. Abajurul, verde-închis, întuneca lumina. Abia dacă ne mai vedeam. Dealtfel, conmesenii moțăiau, beți și obosiți. Numai prințul ținea să mîncăm un borș vestit, pregătit înadins. Actorii refuzară, cerînd o cafea turcească, care ne fu servită la repezeală. Dar cu toată cafeaua, adormiră unul după altul, lungiți pe divane. Nu rămăsese, ca să fie

de urît prințului, decît Bianchi și amanta lui. Tovărășie mută. Din cînd în cînd, fiecare căsca pe furiș.

Simțeam că prințul începea să mă observe și mă întrebam, ce căutam eu acolo și unde era „caraghioslicul“, de care-mi pomenise Bianchi. El îmi înțelese încurcătura și se așeză lîngă mine, în cealaltă parte a odăii.

— În seara asta au băut prea mult ! Păcat ! Prințul are un vultur imblinzit, foarte hazliu, dar acum spectacolul e ratat...

Și ridicîndu-se, bătut din palme :

— Hei ! adormiților ! să mergem acasă !...

Toată lumea se ridică în picioare și năvăli, buimăcită. Am zărit cum prințul lua de mîină pe Marieta și o silea să stea în colțul cel mai desnic al salonului.

— Nu, nu ! protesta napolitana, mi-e somn !

— Mai stai puțin ! o rugă diplomatul.

Cînd ultimul actor ieși pe ușă, Bianchi îmi făcu semn cu cotul.

— Pare-mi-se că rusul vrea să se culce cu puica mea ! Să ne facem că plecăm.

— Din partea mea, aș vrea să plec... Am rămas numai noi trei și prințul își va da în curînd seama că sunt aici. Aș fi foarte încurcat, dacă m-ar întreba, pe neașteptate, cine sunt...

— I-aș răspunde eu.

— Da, dar locul meu nu-i aici. N-am obiceiul să mă vîr printre fețe simandicoase și mă simt stîngaci, într-o casă ca asta.

M-am ridicat. Bianchi mă opri :

— Ia privește ! spuse el arătîndu-mi perechea. Au început un *ecarté*. Rusului nu-i arde de dragoste, în estă-seară. Nu cumva ți-e sete ? Mă duc să cer niște șampanie.

Nici n-apucase să deschidă bine gura și intrară doi servitori, aducînd o masă cu gustări și băuturi : o așezară lîngă prinț, care se și grăbi să-și servească frumosa italiancă.

— Să mergem să vedem ce-au adus, spuse pianistul.

— Eu nu mă mișc de-aici !

Am mai răbdat o jumătate de ceas, apoi n-am mai putut sta locului. Nu-mi era somn, dar mă plictiseam într-un hal

fără hal, sau poate că mă molipsise plictiseala celorlalți. Jocul de cărți dură cât ai fuma o țigară și prințul aruncă pachetul de cărți, răsturnându-se pe perne. Nu părea deloc obosit. Privirea sa, deși nehotărâtă, și mintea-mereu absentă, nu îl arătau mai puțin vioi și dornic de o tovărășie sau de prezența cuiva.

Nu cred că se plictisea, iar firca lui indiferentă nu părea ostilă flecărelii și frământărilor celorlalți. Era o făptură interesantă, prințul ăsta exilat. Începea să-mi fie simpatic și mă induioșam văzându-l cum se silca din răspuțeri să nu plece italianca, — el care cunoscuse lume strălucită și prietenii mari. Figura lui deschisă, mă câștigase. Părea că nu are nimic de ascuns pe lume albă, neledă și atrăgătoare, ca un nufăr. De șase ceasuri de când îl studiam, nici un pic de contrazicere în purtare sau înfățișare. Ah ! cum era cu putință ca omul acesta să cravașeze birjarii, pe stradă !

Mă gîndeam la toate astea, cufundat într-o toropeală plicticoasă, când un cazac intră pe neașteptate, se plecă în fața stăpînului și-i șopti ceva la ureche. Prințul făcu ochii mari, apoi, uitîndu-se la ceas, zise :

— Uite, de opt ore. o femeie cu ochii în lacrimi, venită să-mi ceară audiență. mă așteaptă în sala consulatului. A fost uitată acolo și a adormit.

Fu adusă. Era o grecoaică frumoasă tare, cam de vreo treizeci de ani, care nu știa decît grecește. Hainele de pe ea, curate dar destul de modeste, erau în neregulă, ca și părul. Ca să le pună în rînduială, pipăia cu mîinile totul, de la cap pînă la poalele fustei, învîrtindu-se ca o morișcă. Se vedea cît de colo, că servitorii o cam repeziseră, fuioși că cineva sună la ora trei dimineața, silindu-i să vestească stăpînului lor prezența unei străine la consulat, la o oră „imposibilă“.

Nu se întîmplă nimic rău. Căci prințul mirat, ținea să știe ce spunea nepoftita și iată cum mă trezii tîlmaci. Traduceam lui Bianchi cuvintele tinerei femei, iar pianistul le lămurea, în franțuzește, gazdei noastre.

Prințul, om binecrescut, mai presus de toate, dar și Don Juan, pofti pe străină întîi la masă, ca să guste ceva. Și pentru că grecoaica se codea, sălbatică și cochetă totdeauna, prințul îi veni într-ajutor și-i scoase cu îndemî-

mare pălăria uriașă, pe care niște ace lungi o fixau în părul ei de abanos.

— Spuneți, vă rog, acestei femei, zise prințul, că aici nu sunt consuli, ci amfitrion.

Întimplarea ne amuza pe toți. Începurăm din nou să mîncăm și să bem, iar tinăra femeie tot povestindu-și necazurile, manifesta o foame nepotolită. Prințul urmărea povestirea, cu un ochi de cunoscător, dar se vedea bine că grecoaica nu mințea.

Venea din Alep. Bărbatul ei, supus turc, o părăsise de cîteva luni și nu mai da nici un semn de viață. Îl credea plecat în Grecia, căci traiul lor nu prea fusese bun, din pricina bărbatului, care toca banii la jocuri de noroc.

Acum, cînd economiile erau reduse la cîteva zeci de lire turcești, ea se străduia să deschidă o prăvălioară în Damasc, dar autoritățile o șicanau fără milă. Și „ruga în genunchi pe Excelența Sa”, sa-i vie în ajutor.

Excelența sa o întrebă :

-- Asta-i tot ?

— Tot.

— Bun. Mîine ai să ai autorizația.

Grecoaica dădu un strigăt de bucurie și voi să sărute mîna consulului. Acesta o trase spre el și făcu un semn cazacului, care dispăru.

— Acum-a-i, acum ! șopti Bianchi. Ai să vezi vulturul !

Și într-adevăr. O bufniță, mătăhăloasă cit un vultur, fu așezată pe masă lîngă singura lampă ce lumina încăperea. Pasărea sta liniștită. La lumina lămpii, ochii ei de culoare galbenă-chihlimbarie, priveau în gol cu o ciudată fixitate. Din cînd în cînd, pleoapa interioară, albăstruie, îi acoperca ochii sticloși. Tocmai cînd voiam să-i observ mai bine, prințul șuieră, deodată, ascuțit. Pasărea bătu o singură dată, din aripi, și stinse lampa. În clipa aceea, un sărut se auzi în întunericul de nepătruns.

— Acum, să mergem, spuse Bianchi. Suntem de prisos, aici...

II

CINE E AUTORUL LUI „HAMLET“ ?

Doamne, cât de nesuferită este viața fără o prietenie, fie ea oricît de prăpădită ! Cînd soarta ne copleșește cu atîtea sentimente prietenești, noi alergăm, ca niște nesimțiți, după lucruri de nimic și suntem totdeodată gata să rănim inima sensibilă, care n-a putut ghici dedesubturile mîndrici noastre. Dar e de-ajuns ca norocul să ne arate spatele, ca să lepădăm numaidecît această iubire de noi înșine și să ne simțim, tot așa de fără căpătîi, ca și acei bieți orfani, care rătăcesc printre dărîmături, a doua zi după o catastrofă, care le-a ucis tot ce aveau mai scump. Așa suntem noi, oamenii, și așa rămînem pînă la sfîrșit. Ne ține de cald mai mult iubirea altora și cîteodată chiar a acelor pe care îi disprețuim.

Reflectam asupra acestor scăderi ale sufletului omenească. a doua zi de la plecarea lui Bianchi și a trupei sale. Petrecusem, în tovărășia lor, primele patru zile de cînd venisem în Damasc, fără să am răgazul de-a mai gîndi la singurătatea mea sau la ceea ce aș fi putut deveni pe aceste meleaguri asiatice. Talentatul pianist îmi fusese un binevoitor tovarăș, de-o clipă, prea stricat și prea simplu ca să-l pot uita pe Musa sau frăția cu Mihail. Și totuși, plecarea lui Bianchi îmi lăsase un gol de nedescris ; ceea ce mă încredința că viața, fără prietenii, e grea chiar pentru un suflet ca al meu, obișnuit cu depărtările. Da, da ! Bianchi, amărîtul vîntură-lume, îmi lipsca.

Rătăceam prin cafenele și băteam toate străzile, cercetând figurile, căutând mai repede un om decît de lucru.

Observasem că la Damasc firmele frumoase erau rare. Numai la prăvăliile lui Cook și Leon. Celelalte, niște monstruozi. Un vopsitor de firme ar fi mîncat pîine bună, prin meciagurile astea. Și-mi ziceam că n-ar strica, dacă aș fi chiar eu acela, cu toate că habar n-aveam de desen.

Dar cum să convingi pe cineva, ca să-ți dea de lucru, cînd tu n-ai un atelier, un ban și nici măcar un acoperiș ? Ah ? hoinăreala... O fi ea bună — asta am s-o spun pînă voi crăpa — dar viața socială, cu legile ei nedrepte, este mai puternică și se impune majorității oamenilor. Va da ea dreptate, într-o zi, setei mele, înnăscute, după libertate ? Va face din mine unul din apărătorii ei ? Sau poate libertatea nu poate fi înțeleasă decît în mijlocul unei solidarități sociale ?

Cugețam, mergînd cu nasul în vînt. Și deodată, ochii îmi picară pe-o firmă, al cărei cuprins făcu să-mi tresară inima :

SIMON HERDAN

Tinichigiu-învelitor de case

Asta, îmi zisei, trebuie să fie vreun evreu de pe la noi. Avea o firmă, prăpădită, ca vai de ea. Dac-o fi român, îi voi vopsi firma și voi cîștiga astfel cîtiva gologani.

Din atelier năvălea un zgomot asurzitor, de tablă bătută cu ciocane de lemn. Doi lucrători tineri manceau, în vreme ce un om scurt, gros, cu burta mare, umbla încoace și încolo prin prăvălie și vorbea, dînd din mîini, supărat. Din cînd în cînd, ieșea în pragul ușii, privea în stradă și respira ca un astmatic. Abia atunci văzui că are părul alb, fața grăsulie, buzele cărnoase și roșii, ca un rac fiert. Era miniat. Dar o minie de om bur. Se vedea asta numaidecît, fiindcă, stînd în prag, cu gura deschisă și înjura pe lucrători, iar cu mina-i dolofană răsfața un cîine lup. În același timp, nu mă slăbea din ochi, tare intrigat că, de atîta vreme, înlemnisem rezemat de peretele din fața dughenei, spionînd cele ce se petreceau la el. O făceam cu tot dinadinsul, ca să-i atrag atenția. Nu răbdă mult și deodată îmi strigă, în arabă. Îi răspunsei în grecește :

— Nu înțeleg o vorbă ! Nu cumva ești român ?

Se luminează brusc la față. Îmi strânse mina și-mi grăi, pe limba noastră :

— Nu !... nu sunt român... Sunt un biet evreu de prin România. Și dacă nu te jignesc, hai să pufăim oite-c narghilea !

— De ce să mă jignești ? Mă crezi oare un antisemit ? Hm ! nu urăsc pe nimeni.

Pășeam încet. Tinichigiul adăugă, dus pe gânduri :

— Nu urăști pe nimeni... Cu atât mai bine pentru tine ! Așa ceva e foarte rar, fiindcă oamenii, în majoritatea lor, sunt niște bestii. Ei cred că e mare scofală, dacă zbicri : „Jidan scirbos ! grec parșiv ! sau, ture impuțit !...” E drept, sunt bătrîn, nu știu nici să scriu, nici să citesc, dar cred că nu e necesar să-ți putrezești cioianele pe băncile școlilor, pentru ca apoi să urli că va fi raiul pe pămînt, în ziua cînd vor dispărea evreii, armenii sau mai știu eu care popor. Oh ! disprețuiesc acestea, nu pentru că aș fi în cauză. Probă : mănînc carne de porc deși mă oprește legea și nu mă rog în nici o limbă. Sunt om, și asta-i totul !

Tăcu o clipă și apoi reluă :

— Dar, ia spunc-mi : cine ești și de ce te proțăpiseși în fața dughenei mele ?

— Sunt copilul din flori al unei țărănci cumsecade, iubesc cu pasiune cărțile, prietenia și hoinăreala și mă distram, auzindu-te cum îți muștruluiau oamenii. Dealtfel, nu pari om rău.

Mă lovi, cu palma-i grea, peste umăr :

— Bravo ! Așa e ! Nu sunt răutăcios, nici măcar cît un rățoi, dar vezi ! băieții ăștia prea mă sîcîie ! Meseria noastră e cu cifre și numai cînd ele mi se brodesc, așa cum trebuie, atunci bag foarfecele în tablă și croiesc, după un model făcut mai dinainte din hîrtie sau carton. În felul ăsta merg la sigur ; în timp ce firoscoșii ăștia, pe care îi am, absolvenți ai Școlii de meserii, își bat joc de socoteala mea băbească și se omoară o jumătate de zi cu cifre, socoteli, măsurători și, cînd e să taie tabla, nimeresc ea Irimia cu oiștea alături ! Așa și-adineauri : greșiseră iarăși calculele. Și asta se întîmplă cam de cinci ori la zece croieli. Desigur, lor puțin le pasă. Pe mine,

Însă, mă costă scump orice bucătică de tablă stricăță. De data asta se cam întrecuseră cu gluma : mi-au prăpădit vreo zece kilograme de tablă de zinc !

— Și nu-i pui să-ți plătească paguba ?

— Aș ! Niciodată ! Țip la ei, precum ai văzut, un picior în spate : „Du-te dracului, prăpăditule, cu geometria ta, cu tot !“

Tinichigiul mă duse la o cafenea din centru, pe care, dealtfel, o cunosteam. Intră primul, cu burta înainte, mândru ca un pașă. Salută pe toată lumea, în turcește, fiind acoperit cu o ploaie de răspunsuri lingușitoare :

— Fii binevenit, Simon-bei !

Cel care strigase „Simon-bei“, era un ofițer turc, de-o vîrstă și înfățișare cam ca a tinichigiului. Își strînseră minile, își ciocniră burțile, întrebîndu-se unul pe altul, în hohotele întregii cafenele :

— Ce-ți mai face burta, colonelul meu ?

— De minune, ca totdeauna ! Dar a ta ?

— Ca un pepene verde, bine copt !

Simon Herdan își făcea o plăcere, tălmăcindu-mi convorbirile șugubețe sau folositoare, de la masa noastră, descriindu-mi pe cei de față :

— Ofițerul este comandantul cavaleriei siriene. (Numai mațele lui și bietul cal știu cît plătesc această onoare !) Tînărul care stă în față este un farmacist. Ceilalți doi : unul, avocat ; iar altul, doctor. În cafeneaua asta suntem, cu toții, aproape prieteni ; evrei, creștini, bogați, săraci. Toți o apă ; același fes ne acoperă capul și ne hrănește. Și dacă vreunul e lovit de mizerie găsește întotdeauna destule mîini de ajutor, ca să-l ridice în picioare. După cum vezi, strada e plină de cerșetori, fără nici o meteahnă, fiindcă pe aici din zece oameni nouă nu vor să facă nimic !

— Vezi tu, continuă Herdan, cu toată faima proastă de care se bucură Turcia asiatică, poți să trăiești aici mai bine decît în România — Belgia Orientului, cum ne place s-o numim — dar unde un pîrlit de subcomisar poate să aresteze, să percheziționeze și să snopească în bătai pe un cetățean, fără să dea socolcală nimănui ! Așa, cel puțin, era pe vremea mea.

— Ai dreptate ! răspunsei eu, cam umilit. În privința asta, nu ne-am schimbat prea mult, nici acum.

Herdan fu descusut de prietenii lui, în privința mea. Neștiindu-mi nici măcar numele, Simon tăbări, la rîndu-i, asupra-mi cu atîtea iscodiri, că provocă hazul tuturoi. Pînă la ora prînzului, toată cafeneaua se strînsese la masa noastră, coplesindu-mă cu întrebările, glumind și făcînd haz.

Unul din ei întrebă pe tinichigiu :

— Și spui că ăsta e un vopsitor ?

— Desigur, și încă unul fără pereche !

— Cum poți să știi așa ceva, cînd abia l-ai cunoscut ? !

— Hm ! oare nu e el protejatul meu ? Ar putea fi, atunci, altceva decît un neîntrecut meșteșugar, ca și mine ? Dealtfel, nu mai tîrziu decît mîine, am să-l pun să-mi revopsoască firma. Peste cîteva zile, n-ai decît să treci prin fața tinichigeriei mele și să te convingi.

— Dacă e așa și dacă voi fi mulțumit, am să-i încredințez o lucrare mare.

— Ce fel de lucrare ? Uită că nu ești decît un biet subdirector de bancă ?...

/ — Perfect : căutăm un vopsitor care să ne facă douăsprezece firme pentru depozitele de cereale și care să aibe scris, în franțuzește și turcește, explicația : *Depozitul Băncii Imperiale Otomane*.

Mă plictisesc, de-a binelea. Herdan mă recomanda, tuturoi, drept un vopsitor îndemînat. Degeaba îi spusese că mă pricep mai bine la zugrăvitul caselor decît la vopsitul firmelor... El îi trăgea înainte !

În felul acesta se anunța norocul meu la Damasc : printr-o minciună. Totul s-a întîmplat ca în poveste. Aș fi putut să-mi fac o casă și să devin un om tîlnit, ca și tinichigiul. Dar inima, care întotdeauna a condus pașii destinului meu, hotărîse altfel...

În ziua aceea, mîncai la Simon Herdan. Casă de burghezi îndestulați. Nevastă-sa, o ovreicuță spaniolă, grasă ca și Herdan, era o făptură ștearsă, cu toane care o arătau la antipodul sugubățului Simon-bei, ale cărui glume înveseleau o întregă lume de necunoscuți, flegmatici și dornici de rîs. N-a scos un cuvînt, tot timpul.

Herdan, în schimb, îmi depănă viața sa, de la un capăt la altul. Mă spovedii, la rîndu-mi, cu aceeași sinceritate, dar cu mai puțină ingeniozitate și interes, fiindcă tînicigul avea și de ce ; Simon Herdan se cățăraseră pe acoperișurile caselor din patru continente și văzuseră lucruri foarte felurite.

Vedeam confirmîndu-se bunătatea acestui om, care cu o mîca amenința pe lucrători, iar cu cealaltă își răzgîia cîinele. Timp de douăzeci și cinci de ani fusese vagabondul ideal și cîstit, figura rălăcitoare, îndrăgostită de pămînt, nimic altceva decît de pămînt. Singura lui pasiune : o masă bună și un pahar cu vin, asemenea.

— Da', ia spune-mi Adrian, zise el în clipa cînd ni se aduceau narghilelele... Ți-am îndrugat un car de prostii și am uitat să te întreb dacă ai vreo cameră încăpătoare, unde să-ți poți lucra firmele.

— Nu ! nu am așa ceva și nici nu-ți garantez calitatea lucrărilor mele, pentru că, repet, nu știu să desenez !...

— Eh ! Îți face sînge rău de pomană ! Într-o țară în care eu m-am înslărit cu geometria mea de carton, tu ai să poți picta niște firme mai frumoase decît cele care se văd pe aici și care sunt scrise cu picioarele ! Îți trebuie însă, mai ai, un atelier... Da, da !... se află pe aici, prin apropiere, unul ! Îl vom închiria, îndată.

— Îmi lipsesc încă... atîtea altele ! bolborosii eu.

— Vei avea totul și astea de la sine. Îți voi ajuta ca să te instalezi, așa precum am vorbit. Mai tîrziu, dac-ai să simți nevoia, o să-ți găsesc și-o nevastă. Sunt în oraș grecoalce drăguțe, cu zestre bunicică, și care nu vor altceva decît un tovarăș cumsecade. Iar dacă ții, cu orice preț, să știi de ce fac toate astea pentru tine, apoi, uite, pentru că ești „de pe la noi !” Eu îmbătrînesc. Mă plictisesc de moarte N-am copii și nici tovarășe, cum mi-a poftit inima. Cu toată hoinăreala mea, am rămas rontău pînă în adîncul sufletului și-al măruntaicilor. Știu să-mi pregătesc și mă înnebunesc după caltaboșii și murăturile noastre, după varza acră călită, ardeii umpluți și le mănînc cu o poftă, în stare să scoale și morții. Dar, mai presus de toate, iubesc vecinătatea bună la masă, la cafea și, cîteodată, chiar pe acele femei frumoase care azi pot să mă necăjească, fără prea mare pagubă

Pe măsură ce vorbea îl podideau lacrămile, fața i se schimonosea, voca i se sugruma. Lângă el, doamna Herdan, biruită de grăsime, privea în gol, de două ceasuri, cu mâinile crucișe pe burtă, fără să priceapă nimic din ceea ce noi sporovăiam într-o limbă necunoscută ei. Absentă, nesimțitoare, ședea indiferentă față de tot ce se petrecea în jurul ei, în acel nefericit Simon, care ardea ca o pară. Atunci îmi dădui seama de diferența grăsimii la oameni. De-o parte o grăsime care perpelește : de-alta una care pictrifică. Pretutindenii se află și divin și noroi.

Atelierul meu, care era în același timp și cameră de dormit, fu mobilat și pus la punct de însuși Herdan, care era ajutat de-o mogîldeață, adunată de pe drumuri, în picioarele goale, zdrențăroasă și căreia îi comanda ca un general. Pat, șevalet, masă, lighean, scaune, cărate cu spatele din casa tinichigiului, se îndreptară spre locuința mea, situată la primul etaj al unci cocioabe de pe aceeași stradă.

Cînd totul fu gata, Simon își frecă mâinile de bucurie :

— Iată-te stăpîn ! strigă el într-un hohot de rîs, care-i lărgi gura pînă la urechi. Ce-ți mai lipsește ? Materialul. Ei bine, vom merge împreună la un negustor de culori, unde îți voi deschide un cont. Fiindcă nu vreau să-ți dau bani pentru cumpărături. Și chiar cînd ai să cîștigi, vei face bine să mi-i dai să ți-i păstrez. Cine știe, poate ai vreo patină : cărțile de joc, băutura, femeile...

— Nu ! mă cuprinde doar aleanul, uneori.

— Aha ! aleanul, izvorul tuturor pasiunilor ! Nu, nu ! dragul meu ! Să nu ții la tine niciodată, mai mult de-o *megedie* ¹.

Vorbea ca și cum buzunarele mi-ar fi fost doldora de lire turcești. Dar, poate că știa, mai bine decît mine, ceea ce avea să se întîmple. Pentru că, în curînd, soarta a făcut ca realitatea să întreacă însăși speranțele sale.

Într-adevăr, imediat ce noua sa firmă — întîia mea „capodoperă” — fu agățată deasupra prăvăliei, scînteindu-și lacurile în bătaia soarelui, mulțimea năvăli, înghe-

¹ O *megedie* era cam patru franci aur (n. a.).

Fuindu-se și o admiră prosteste citeva zile în șir, ceea ce mă făcu imediat cunoscut în tot Damascul. Desigur, era o firmă fără pereche. În timpul lucrului, mă jucasem vopslind o duzină de colivii, întrebuințînd, pentru prima oară în Damasc, ripolinul, în culorile lui cele mai (ipătoare, de la roșu închis pînă la auriu. Aceste colivii s-au cumpărat a doua zi de la expunerea lor în fața prăvăliei, ceea ce uimi chiar pe Herdan :

— Vezi ? îmi zise el. Îmi dădeai zor că n-ai fi decît un mîzgălitor și cînd colo, ești coșcogeamite artistă!. Acum sunt sigur c-ai să brodești o fată cu zestre bună.

Mi-aduseci aminte de Solomon Klein ! Doamne ! În țara asta, arta și căsătoria merg mîna în mîna și sunt ușoare ca un bună ziua.

De data aceasta, Herdan a avut dreptate, pentru că lucrurile nu s-au petrecut ca în Liban.

Dădui gata firmulițele pentru depozitele de cereale ale Băncii Imperiale Otomane și care n-au fost o muncă propriu-zisă. Apoi îmi căzu, plească, o mare comandă. O industrie de obiecte sculptate în lemn și aramă îmi comandă o firmă, a cărei mărime mă înspăimîntă : opt metri lungime și doi metri lățime, cu următorul text în franțuzește și arabă : „Asociația națională pentru articele orientale“. La capete, trebuia să pictez, într-o parte o mobilă în stil *mușarabieh*, în cealaltă, un candelabru de bronz.

Mă înhămai cu pasiune la lucru. Și, la capătul unei luni, ceea ce ieșise din mîinile mele nu era desigur o capodoperă, dar cu atît mai puțin o porcărie. Caracterele arabe, desenate de un maestru în ale caligrafiei, mi-am dat osteneala ca să le pictez fără nici un cusur. În ceea ce privește textul franțuzesc, aducîndu-mi aminte de decorația murală „style gazette“, i-am dat culoarea stelarului și iluzia reliefului, atît de bine, încît, în clipa cînd firma fu așezată pe zidul fabricii, toată lumea a crezut că literele sunt de lemn.

A fost un pelerinaj. Se opreau oamenii în fața atelierului meu și se uiau lung spre ferestre, ca și cum ar fi locuit un vrăjitor, într-acolo. Iar cei doi tineri directori ai întreprinderii, după ce mi-au dat un banchet, m-au plimbat o zi întregă cu trăsura prin aleile minunate

de la *Baptuma*. Mi-au răsplătit, amîndoi, cu cîte douăzeci de lire turceşti, o osteneală care nu făcea nici pe jumătate. Mai mult : fusei invitat de numeroase familii de burghezi, comercianţi sau liberi profesionişti, mai cu seamă greci, unde primii cîteva oferte de căsătorie.

Ajunsesem un *domn*, bine îmbrăcat, salutat din depărtare şi cu comenzi din belşug. Simon Herdan era în culmea fericirii. Într-o zi, pe cînd ne aflam la cafenea, o întîmplare caraghioasă luă în mintea mea proporţii la care nimeni nu se aştepta.

Eram de faţă cîţiva din obişnuiţii sindrofiilor noastre : farmacistul, un inginer de la căile ferate şi subdirectorul Băncii otomane. Se pălăvrea pe seama unei trupe greceşti de varieteu, care înveselise societatea damasceană timp de-o săptămînă şi plecase în ziua aceea la Alep, lăsînd regrete. Farmacistul, ceva mai învăţat, vorbea cu mine greceşte şi părea cunoscător în ale teatrului. La un moment dat, el îşi exprimă părerea de rău că actorii dispar odată cu moartea şi că nimic din ceea ce au creat nu mai poate fi transmis posterităţii.

Voind să-i dau o replică, cu *à-propos*, zisei :

— Da ! actorii sunt o *rezumare*, o *prescurtare a timpului lor* ! a spus-o... a spus-o... a spus-o...

Şi iată-mă, deodată, încurcat în iţele memoriei mele îndărătнице. Nu-mi mai aduc aminte de numele — de sute de ori pronunţat — al autorului acestei fraze celebre. Cu ochii zgîiţi la cei de faţă, le cer să-mi vie în ajutorul memoriei :

— Ah, la dracu !... strigai. A spus-o... frate... ăsta... ce dracu, în *Hamlet*, cînd eroul tragediei vorbeşte de actori, la sosirea comedienilor. Nici unul din voi nu-şi aminteşte ? E Sch... Sch...

Herdan, supărat că-l dau de ruşine cu erudiţia mea, se răsfi la mine, roşu de minie :

— Ei ! cine a spus-o ? !...

— Apăi, de ! Cine a spus-o ? Aduceţi-mi şi dumneavoastră aminte. Eu l-am uitat pentru un moment, din cauza unei neputinţe de-a mă concentra... Dar, dintre dumneavoastră, nimeni nu ştie cine e autorul lui *Hamlet* ?

Simon ridică din umeri și trase din narghilea. Ce-i pasă lui de *Hamlet*? Ceilalți, oricum, ceva mai încurcați, bolovănesc ochii la mine: farmacist, inginer, director de bancă mă privesc holbați și îngină, unul după altul:

— *Hamletăm* ?...

— *Hamletăm* ?...

— Da! Pentru numele lui Dumnezeu! *Hamletăm* ! Fir-ar a dracului de nenmărire, dacă nu se știe la Damasc, aici de către intelectuali, cine e autorul lui *Hamlet* ! Autorul piesei *Regele Lear*, al lui *Macbeth*, *Othello* și al altor alte tragedii... Englezul genial care a trăit acum trei sute de ani !...

— Aha! acum trei sute de ani! strigă farmacistul, ușurat. Acum înțeleg totul: e greu să-ți reamintesci de oameni care au murit acum trei sute de ani!

Seos din țigini, zvirl ciubucul și cu brațele ridicate în sus:

— Ești smintit, prietene? Aici nu e vorba de „oameni“ care au murit, ci de autorul lui *Hamlet* ! La mine este o zăpăcăală trecătoare, dar la voi, acum văd, e neștiință sudea ! Habar n-aveți de *Hamlet* !

Și, furios, mă reped afară, ca dus de vânt, fără să le string mîinile.

În stradă, Herdan mă ajunsese din urmă și mă dojeni:

— Ei! ai cam făcut-o de oală, cu *Hamletu* tău. Le-ai spus-o pe sinea că sunt proști!

Da, le-o spuseseam în față. Și aș fi fost în stare să le-o strig din înălțimea minaretelor, la ora rugăciunii.

Zăvorât în odaia mea, nu mă mai gîndeam decît la autorul lui *Hamlet*: să-mi aduc aminte numele și să-l trîntesc, a doua zi, în nasul acestor intelectuali caraghioși. Dar cu cît mă gîndeam mai inversunat, cu atît mă prosteam mai tare. Măsuram odaia în lung și în lat, scriam cu tîbișitul toate literele alfabetului, le împerecheam în fel și chip, în speranța că doar mi-o răsări în minte numele binecuvîntat și care mi-era tot pe atît de familiar ca și al mamei. Dar, nimic! Bolboroseam frînturi scîlciate: *Sch... Schop... Schil...*

Știam că numele începe cu litera S, dar, cînd voiam să-l rostesc, se încurea și devenea Schopenhauer ori

Schiller, ceea ce mă făcea să plesnesc de rușine față de propria-mi neputință. Mă plimbam și vorbeam singur :

— Auzi, domnule ! să te ocupi, din copilărie, cu frumusețea fără seamăn a literaturii universale ; mai târziu, să-ți sacrifici viață, familie, bunăstare, pentru a o desăvârși în sufletul tău ; să știi, nu pe ghicite, ca o lecție la examen ci cu pasiune, cine a fost Schopenhauer, cine a fost Schiller și totuși să confunzi pe autorul lui *Hamlet* cu acești doi nemți !... Se poate, oare, o mai mare nenorocire pe sufletul nostru ?

Istovit de atîta căutare, m-am culcat pe la miezul nopții, îmbrăcat și încălțat, ca un om băut. În timpul nopții, ori de cîte ori mă trezeam din somn, bîlbîiam :

— Schop... Schil...

A doua zi, de dimineață tare, Herdan trecu, ca de obicei, să ne facem tabietul împreună : dulceață, cafea narghilea. Erau rău dispus și pus pe gîlceavă. El rîse, cu bunătațe :

— Haide ! Dă-l dracului de... Cum i-ai zis ? Hamlet ?

— Ce să-l dau dracului, domnule Herdan ! Simt o poftă, să mă dau cu capul de toți pereții ! Se poate să trec eu, cu nepăsare, peste un asemenea caz ? Doar, pentru asta traiesc, de cînd mă cunosc !

— Pentru Hamleți ?

— Da ! pentru Hamleți !

Virîndu-și mîinile sub șezut, Simon începu să fluiera a pagubă :

— Și din cauza asta ai fi în stare să nu-ți vezi de treabă ?

— Ba bine că nu !

— Apăi, cu te bat, mă !

— Ba mai bine-ai face să m-ajuti a-mi limpezi creierul. Ai atîtea cunoștințe. Poate, că printre ele s-o găsi vreun om mai instruit, care să știe cine e autorul lui *Hamlet* !

— Na-ți-o bună ! O să încalec acum pe un măgar și o să cutreier întreg Damascul, întrebînd pe turci de numele Hamletului tău !

— Dar nu de numele lui Hamlet e vorba, ci de *autorul* lui !... Ce Dumnezeu !...

— Ești curat nebun ! Și apoi... nici nu știu cum se zice autor pe turcește, pentru că nu mă interesează cum vine asta nici pe românește. Dă-mi pace !

— Ei bine ! ai să întrebi, numai : *cine a scris pe Hamlet !*

Cafeneaua din centru, proaspăt stropită și măturată, era la sosirea noastră ticsită de clienți matinali, încă somnoroși și puțin vorbăreți, care sorbeau zgomotos din cafele, trăgeau cu sete din ciubuce, unii frunzărind ziarele, cea mai mare parte meditând. Orientalul, trăind tihnit și după placul lui, se culcă de vreme și se scoală cu noaptea în cap. La culcare e vesel, iar la deșteptare morocănos, fiindcă sensibilitatea orientală, cheltuind multă energie în timpul zilei, se reface greu. Astfel se și explică nelipsitele excitante din casa turcului, arabului, grecului : toate acele narghilele și cafele amare. Se povestește că Sultanul Roșu semna dimineața sentințele de moarte, fără să le mai cerceteze, pe când seara le discuta.

Pătrunzând în cafenea, trimiserăm din prag un *sablaerusum* la toată lumea și primirăm, drept răspuns, un *buiurum* și *melhasar*, după care luarăm loc lângă niște cunoscuți.

Mă uitam la fesuri și mă întrebam mereu, care țigvă o fi cunoscând, spre fericirea mea, numele autorului căutat de mine. Simon bănuie că se petrece cu mine și mă trase de mincă :

— Să nu cumva să-i întrebi acum de *Hamlet*. Turcul se scoală dimineața „cu dindărătul în sus“ ! Lasă-i să-și fumeze prima narghilea.

Crezând că am să uit, Herdan ceru un joc de *ghiulbahar*, dar nu-mi ardea de jucat. Mă gîndeam la zădărnicia gloriilor pe pămîntul acesta materialist.

— Ah ! domnule Herdan, dac-ai ști cât e de tristă, pentru mine, constatarea asta. Auzi, să se găsească intelectuali care să nu cunoască nici măcar opere ca *Hamlet* !

Simon trînti ciubucul supărat :

— O-o-o, da' mai dă-l în moșă-sa, mă băiete, că m-ai căpiat cu *Hamletul* ăsta ! Vrei să joci *ghiulbahar*, da sau ba ? Sau mai bine du-te la vreo cadîină, ca să-ți descînte de *Hamleți* ! Ei, drăcia dracului ! Tu ești vopsi-

tor : eu tinichigiu. Ce tot vîri pe Hamlet în sărăcia noastră ! ?

Rămăsei mofluz. Herdan avea dreptate. Ce cauți tu, Hamlet, în sărăcia noastră, de vreme ce spițeri, ingineri, directori de bancă habar n-au că tu le confunzi cu veșnicia ? !

Cam pe la a doua narghilea, apărui comandantul caveriei de Siria. Tanțos, deși bătrîn, cu mustața „à la Wilhelm“, cu aere de craidon, veni drept la masa noastră.

— Bună dimineața, Simon-bei ! salută el, în franțuzește.

Își făcure temenele. Își ciocniră burțile, decopotrivă de respectabile și cînd să se așeze, Herdan îl luă pe comandant la repezeală :

— Ia ascultă, *banabac* : ghiaurul ăsta și-a pierdut capul din cauza lui Hamlet. Nu cumva știi tu...

Ofițerul bătut din pîteni :

— Din cauza cui și-a pierdut capul ?

— Din cauza lui Hamlet !

— Cine e ăsta Hamlet ? !

— Apăi... tocmai ceea ce voiam să te întreb..

— Ce meserie are ăst Ham...

Simon mă privi cu o mutră caraghioasă, abia stăpînindu-și rîsul. Strigai, cu vădită scîrbă :

— Spune-i lui Moș Teacă al Siriei, că Hamlet era de meserie „prinț al gîndirii“, și ar fi putut să devină „stăpîn pe o mare întindere de noroi“ dacă „meseria“ nu l-ar fi împiedicat.

Herdan dădu drumul rîsului său sănătos. Comandantul izbucni și el, fără să știe de ce. Și, pe cînd burțile li se săltau ca niște pepeni imenși, mă pornii și eu pe rîs, ca o leșinătură, în ciuda lui Hamlet și a tuturor tragediilor geniale, pe care cîțiva nebuni le-au lăsat moștenire becisniciei omenești.

Puțin după asta, fiindcă prietenii mei încinseseră un îndrăcit ghiulbahar, prinsei un moment cînd nu eram observat și mă strecurai afară, ca un cîine plouat.

Două zile la rînd am stat închis în casă, cu toate protestele bunului Herdan. Simțeam deșteptîndu-se în sufletul meu un sentiment care-mi era prea cunoscut prin

pagubele aduse, de cînd pusese stăpînire pe mine. Era o scîrbă, un dispreț total față de oamenii și lucrurile care-mi fuseseră dragi mai înainte : oraș, stradă, locuință, meserie, prieteni. Totul în jur mi se păru, la un moment dat, dușmănos, bestial, urît. Simțeam nevoia să plec afară, la aer curat și cîmp cît vezi cu ochii și trebuia să mă supun, oricît m-ar fi costat asta. Din cauza acestui sentiment, am fost atît de schimbăcios în viața mea. E și bine, și rău, ca să fie cineva așa. Dar ăsta sunt și n-am ce face.

Am tăcut, deci, chitic, cu frica în sîn. Recitii cîteva pagini mai frumoase din cele două sau trei cărți vechi, care mă întovărășeau pe melcagurile acelea. Între timp, măsuram atelierul, scotocindu-mi memoria :

— Schop... Schil...

Mizerie !...

Cîteodată mă gîndeam să alerg la consulul Rusiei și să-l rog să mă scoată din pocinogul în care căzusem. Dar nu îndrăzneam. Mă temeam să nu îia luat drept nebun și zvîrlit pe poartă afară. Poate că nici nu m-ar fi recunoscut !

O altă cale, mai sigură, ca să mă liniștesc, era să-i scriu lui Mihail. Dar, vai ! trebuia să aștept cînsprezece zile, pînă să-i capăt răspunsul, și-năi era cu neputință ca să mai trăiesc în halul acela.

Pentru a pune vîrf nenorocirii, îmi căzuse beleaua tocmai în vremea cînd trebuia să dau gata o lucrare foarte grea. Grea pentru mine, care nu eram un desenator. Era vorba de-o firmă pentru un magazin de mode. Lucrarea era aproape pe sfîrșite și ea s-o închei mai aveam o pălărie de damă, împodobită cu un superb fuig de struț. Apoi aș fi pus mîna pe o sumă frumoșică.

Mi se pusese în vedere că această pană trebuia să fie „superbă“, „su-per-bă“. Ori, nu numai că nu eram în stare de așa ceva, dar nici potrivită n-o reușeam. Și cu cît mă îndărătniceam, căutînd pe autorul lui Hamlet, cu atît mai puțin mizgăleala mea seacăna cu o pană. Ajunsese, cu vremea, o pată mare, cenușie, — ceea ce mă îndemna s-o distrug ca pe o rușine.

A treia zi, Herdan mă privi chiorîș.

— Îmi pari cam înăcrit !

— Am și de ce !...

— Și din ce cauză nu mîntui odată cu fulgul ăsta ?

— Pentru că nu sunt în stare să-i dau de căpătîi.

— Numai pentru atît ? Uite, am să-ți dau eu unul adevărat ! E imprimat pe mușama. Nu-ți rămîne decît să-l tai de-acolo și să-l lipești unde ai nevoie. Îi tragi, apoi, cîteva pensule de jur împrejur, ca să nu se cunoască și iacă-te scăpat ! Acum, hai la cafenea. Mi-e urît al dracului fără tine.

La cafenea, fui primit cu zîmbete răutăcioase, ceea ce mă încredință că în lipsă s-a petrecut pe socoteala mea. Pricepui că vedeau în mine pe „înăcritul” grupului și mă jurai să nu leg o vorbă cu nimeni. Dar Simon, plin de bunăvoință, se crezu dator să-și încerce încă o dată norocul.

O mătăhală deșirată, cu fesul pe ceafă și cu nas de elefant, trecu agale pe lîngă masa noastră și se așeză, în colț, pe canapea.

— Haide ! îmi spuse Herdan. E doctorul meu. În tinerețe, a bătut toate cărările și vorbește multe limbi. Dacă nici ăsta nu cunoaște numele pe care-l cauți, apoi să te ia dracu cu Hamletu tău cu tot !

Se adresă doctorului, în grecește :

— Iertare, effendi, aș vrea să te întreb ceva... Și de răspunsul dumitale atîrnă ca băiețușul ăsta să-și regăsească liniștea sufletească.

— Cu plăcere !

— Dumneata, care ai călătorit atît și știi multe, ai auzit poate de Hamlet ?

Turecul holbă ochii la noi :

— Hamletă ? Nu-l cunosc, bre ! Ce vrei, oricît ai umbla, nu poți să cunoaști pe toată lumea ! Nu e așa ?...

Tinichigiul era gata s-o pornească iar pe rîs, dar eu, îngrozit de proporția pe care o lua ignoranța intelectuală la Damasc, intervenii cum putui :

— Nu-i vorba, domnule, de „lume”... *Hamlet* e o tragedie celebră, o „piesă” de teatru...

Doctorul întinse brațele dumirit și zise cu o gură cît o șură :

— Aha ! o piesă de teatru ! ? Apăi eu nu fac piese... Eu mă ocup numai de meseria mea !

7. Îi întorsei spatele fulgerător și o zbughii pe ușă, afară... Herdan mă urmări prin piața Poștei, ținându-se cu mâinile de pîntece și rîzînd cu lacrimi :

— Stai, mă, stai !... Hai cu mine la *Valiu* !

— Lasă-mă în pace cu *Valiu* dumitale ! Pariez că la Damasc nu există o căpățină care să cunoască altceva decît „meseria“ pe care o practică. E o beznă orașul ăsta !

Herdan își dădu cu palma peste frunte :

— Ti-i-i ! Dac-am merge la directorul Poștei ? Mi-e bun prieten... Și l-am văzut citind mereu. Poate că ăsta o fi mai cu schepsis !

— Bine ! Haidem și la directorul Poștei. Dar va fi ultimul pe care-l voi întreba despre *Hamlet* !

Clădirea Poștei din Damasc era un căsoi murdar, plin de gunoi și aproape pustiu. Nu pusese niciodată piciorul acolo, fiindcă europenii din Siria se foloseau cu toții de poștele franceză, engleză, germană, austriacă sau rusească. Poșta turcească era creată doar pentru serviciul interior.

Intrînd acum pentru întîia oară, observai că „cutia cu scrisori“ era îndopată cu hîrtii, astupată.

— Ce înseamnă năzdrăvănia asta ? întrebai mirat.

— Înseamnă, îmi explică Herdan, că scrisorile care se depuneau la „cutie“ nu ajungeau la destinație niciodată. Funcționarii poștei fiind prost plătiți și uneori chiar deloc — ca dealtfel toți funcționarii lui Abdul Hamid — luau mărcile și rupeau scrisorile. Atunci publicul, ca să se răzbune, a îndopat cu hîrtii „cutia“ năvălășă, ferind astfel de neplăceri pe acci care nu cunoșteau moravurile turcești ! Dacă ai nevoie să trimiți o scrisoare cu poșta hamidiană, trebuie s-o dai la ghișeu și să ceri să-ți ștampileze marca sub ochii tăi.

Mă crucii, ca de ucigă-l toaca.

— Și vrei dumneata, ca... directorul unei asemenea „poște“ să știe cine e autorul lui *Hamlet* ?

Îl căutarăm, totuși, și-l găsirăm în curtea clădirii. Era un omuleț încocîrjat și jigărit. Se ostenea să repare piciorul stricat al unei mese de scris, hodorogită și înecată de cerneală. Văzînd pe Herdan, îi întinse repede ciocanul, în loc de mîna și strigă ușurat :

— Ha ! Simon ! ofendăm ! Bine c-ai venit : ia vezi, poate că te-ai pricepe mai bine decât mine să dregi masa asta. Pentru că eu nu fac altceva decât să-mi strivesc degetele !

— Numai decît, zise Herdan, începînd să bată cuic... Voi încerca să-ți cîrpăcesc „biroaul“... Da', ia spune-mi, nu cumva ştii tu cine a fost Hamlet ?

Pe vine, cu ciocanul în mînă, Simon rîdea de i se zgîlîia corpul. Celălalt părea că nici n-a auzit.

— Hamlet, bre, Hamlet ! strigă tinichigiul, întorcîndu-şi faţa către procepsitul de „director“... Poate că, din întîmplare, printre atîtea alte nume, l-ai întîlnit şi pe ăsta : Hamlet, Hamlet !...

— Nu... nu-l cunosc... făcu „directorul“... Dar am să vă aduc „o carte mare“, unde se găseşte tot ce vrei. Pînă atunci, dreg-mi masa.

Şi plecă tiptil, ca o mîtă bătută.

Începu să topăi de bucurie :

— Haiti ! să ştii c-am brodit-o, domnule Herdan. Turcul s-o fi dus să ne aducă un dicţionar *Larousse*. Acolo, într-adevăr, găseşti tot ce vrei. Uf ! am scăpat !

— Vezi, mă, vezi ? ! mormăi Herdan, rizînd pe deşelate. Te aşteptai tu, ca să te scape „directorul“ — papuc ? ! Numai că mă tem să nu vie cu *Coranul*, în loc de *Larousse*-ul tău...

Nu era *Coranul*. Dar nu era nici *Larousse*-ul, ci un... *Anuar general al Siriei şi Palestinei*.

— Ce să fac eu cu asta, bre ! zisei. Nu într-un *Anuar* se poate găsi *Hamlet* !

Turcul mă privi îndobitocit, dădu din umeri şi răspunse :

— Hamlet, Mamlet... asta ştie, tot, bre !

Herdan scăpă ciocanul din mîini şi, rizînd cu sughiţuri se tăvălea prin praf, ca un cal.

Iarăşi mă zăvorîi în casă şi răsfoiam cărţile, crezînd că-mi voi putea aduce aminte de numele celui care a scris pe Hamlet, să mă liniştesc şi să-mi văd de lucru. Plănuisem s-aduc din ţară un meşter-vopsitor de firme şi să mi-l asociez. Trebuia să înzestrăm cu firme europene toate dughenele şi fabricile din Damasc, fiindcă cele existente

erau ca vai de ele. Aveam în faţă un viitor frumos, liber, şi chiar ocazia de-a mă înstări. Dar cum ghiftuiala nu era idealul vieţii mele, speram ca după ce voi strînge vreo mie de lire sterline, să-mi lichidez afacerile şi să-mi toc banii, hoinărind cu Mihail prin locurile cele mai frumoase ale Mediteranei. Visul meu !

Hm ! Nu cred să existe mulţi ca mine, care să născosească afaceri numai pentru a-şi asigura cîteva luni de hoinăreală, sub un cort, dacă nu auriu, cel puţin impermeabil. Vai ! Soarta nu rezervă celor ca mine decît o biată hardughie ambulantă şi ciuruită de găuri...

M-am convins de asta, a doua zi după întîmplarea de mai sus. Mi se părea că aveam un cui infipt deasupra frunţii : numele autorului lui Hamlet. Noaptea chiar, ori de cîte ori mă trezeam, bolboroseam ca un apucat : „Schop... Schil...”

Frămîntarea mea a durat mai mult de-o săptămînă. Şi deodată mă cuprinsese un val de sîrbă şi-o poftă nebună de a-mi lua lumea în cap. Ce preţ ar putea să mai aibă viaţa mea într-un oraş în care trebuia să cauţi cu lămînarea pe cineva care să ştie de Hamlet ? Oamenii binevoitori... Legătari prietenesti, pe care te puteai sprijini la ananghie... Şi atîta tot ! Nu-mi era de-ajuns.

Tihnă fără cugetare. Cîmîtîr. Bunătatea însăşi devine plicticoasă, fără farmecul inteligenţii cultivate. Pîntece plin şi somn. Îi e mai uşor omenerii să-şi asigure pînea, decît să răspundă la o întrebare care-i răscoleşte mintea.

Îmi făcui bagajele şi o pornii pe străzi, pentru ultima dată.

În piaţa Poştei un afiş imens, tipărit în Europa ! Două cuvinte uriaşe mă făcură să-mi pierd cumpătul : *Moldova Verde* ! Graiul ţării mele !

Mă apropiai şi recitii de nenumărate ori. Era vorba de un scamator, probabil ! Evreu de prin România, fiindcă el purta numele de *Moldova Verde*. Se anunţa că în seara aceea chiar, se vor produce fenomene nemaivăzute de publicul damascean.

Mă hotărîi. să mă duc şi eu. Şi, pînă una alta, intrai în cafeneaua centrală. Aici, întîmplarea făcu să mă aşez lângă un om, care se cunoştea, cît de colo, că e proaspăt venit. Nu se putea înţelege cu chelnerii şi nu ştia obiceiurile lo-

cului. Mai mult, mi se păru îngrijat, trist. Privirea sa zvăpăiată, deșteaptă, alerga după aventuri, cercetînd obraznic pe toată lumea. Mă privi cu stăruință. Se vedea limpede că vrea să intre în vorbă. I-o luai înaintea și-l întrebai, pe grecește, dacă știe limba asta.

O vorbea mai bine decît mine. Și deodată, fața i se luminează :

— Uf ! răsufală el, ușurat. Să fii tu, oare, omul care-mi trebuie ? !

— Ia ascultă ! îi zisei. Nu cumva ești român ?

— Da ! Și tu la fel ? !

Fu cît pe-acî să mă îmbrățișeze, în văzul tuturor. Abia îl stăpîinii, fiindcă pe aici bărbații se îmbrățișau foarte rar, în felul nostru.

— Eu sunt papugiul de pe afiș !

— Bănuiam.

— Și acum, iată, în cîteva cuvinte, blestemăția care mi s-a întîmplat ieri, cu ocazia repetiției numărului de senzație : „Înălțarea la cer“ a femeii mele. Știi, așa cum s-a suît Iisus al vostru. Ei bine, idiotul care trăgea scriptul din culise, scăpă manivela tocmai în clipa cînd făceam clăbuci, dinaintea sălii goale ! Nevastă-mea căzu din tavan, alegîndu-se cu o scrîntitură. Dar nu din cauza asta sunt cătrănit acum, ci fiindcă n-am pe cine pune în locul căscăundului, ca să fiu sigur că n-o pățesc și astă-seară. Ei bine, n-ai vrea tu să mă ajuți ? Îmi pari om de ispravă și fii sigur că-ți dau o liră turcească pentru osteneală...

— Nu-mi arde de bani ! Vreau numai să-mi spui cine a fost autorul lui Hamlet.

— Vax ! eu fierb de grijă și tu faci pe nebunul...

— Îți jur că sunt în toate mințile !...

— Ei, na ! Shakespeare ! Ptiu ! Și acum, repede, să punem la punct scamateria !

A doua zi, după măiastra „Înălțare la cer“, care a făcut furori în ochii damascenilor, am părăsit orașul, împreună cu acest *Moldova Verde*, singurul care avusese habar de existența lui Shakespeare !...

III

CALUGARI DE LA SFINTU-MUNTE

Din Beyruth, ca să mă întorc în România, m-am îmbarcat pe un vapor care s-a întâmplat să fie rusesc. Și câtă bucurie mă cuprinsese cînd aflai că, în drum, aveam să ne oprim la Sfîntu-Munte !

Mihail, mentorul meu spre care zburam, nu se mai afla acolo. Părăsise Muntele, mai ales fiindcă, îmi scria el : „aici sexul feminin fiind proscris pînă și în rîndul dobitoacelor, nu poți să ai o anumită plăcere decît dacă te hotărăști s-o plătești cu aceeași monedă. La Sfîntu-Munte, cînd e vorba de dragoste, lucrurile stau cam așa : *dacă vrei să ai, trebuie să dai*” !

Înțelesesem destul de bine : și amănuntul acesta mă umplea de dezgust, dar, neavînd de gînd să locuiesc în această năzdrăvană „republică monahală”, îmi păstrai puterea de emoție nestirbită, ca să întîmpin noulă ce avea să se prezinte ochilor mei.

Nu dădeam nici un fel de proporție acestui eveniment. Fiind fără pașaport, îmi ziceam că n-am să pot pune piciorul în Sfîntu-Munte, dar, chiar și numai să contemplem de pe vapor spectacolul pe care-l oferă Muntele, era pentru mine de-ajuns. Lucrurile se petrecură însă altfel.

Aruncăm ancora, departe de chei, într-o dimineață plină de strălucire cerească, care transforma golful într-o vedenie de basm oriental, după cum era și drept. Soarele sfredelea conturul stîncilor, pădurilor și locuințelor, pe care le lumina din profil, creînd pete de umbre pline de mister, unde știam că minunata creatură feminină nu juca

nici unul din numeroasele rolori, cu care ea umple și străvește viața ; unde singuri, masculul și Dumnezeu lui — pe care omul l-a voit prea bun și prea neîndurător — se lupta cu înverșunare și egală ipocrizie.

Călugări bărboși, copleșiți de-o mizerie care n-avea nimic dumnezeiesc, pescuiau stînd în bărci sau înșiruiți de-a lungul coastelor. Ei se țineau nemișcați, ca niște pieturi sfînte, și aș fi dat mult ca să știu ce se petrecea în capul lor, dar e lucru sigur că, afară de această Mediterană violetă, în care ei își priveau chipul, nimeni n-o știa.

Puțin după ancorare, observai o mișcare în sinul celi-pajului, din care o parte se îmbrăcase cu uniforma de sărbătoare ; apoi o barcă fu scoborîtă în mare. Mă informai pe lingă un marinar, român din Basarabia :

— Comandantul nostru se duce să dea o vizită starețului mînăstirii Pantelimon, îmi răspunse el. Ai vrea să te duci și tu ?

— Cum nu ! dar, mai întii, n-am pașaport și apoi, aș fi oare primit în barcă ?

— De pașaport nu e nevoie, iar comandantul e un om bun. Adineauri l-am făcut să ia cu el un călător, prieten de-al meu, care „miroase a ovrei“ de la un kilometru.

Basarabeanul mă prezentă comandantului. Acesta părea să fie mai mult decît un „om bun“, căci figura lui, sever modelată, frămîntată de mîna destinului său, nu era dintre acelea pe care le întâlnești la orice colț de stradă. El mă impresionează mai ales prin blîndețea privirii sale fățișe. Ce păcat că nu ne putem apropia de oameni, cum am voi ! Cîte prietenii rare, cîte minți, făcute să se înțeleagă, trebuie să se apropie un moment și o singură dată, pe drumurile oarbe ale vieții, apoi să se depărteze pentru totdeauna și să rălăcească singuratice, numai din cauză că un vopsitor nu poate să se apropie de un comandant, cu ușurința cu care s-ar apropia de un tinichigiu. (Restul vine de la sine.)

Șalupa încărcată, mai mult de curioși, mai puțin evlavioși, alunecă pe luciul unei mări de mătase fișietoare. Schimnicii pescari din bărcile pe lingă care treceam nu catadixiră să ne arunce o privire, măcar cu coada ochiului, ceea ce însemna cu siguranță că în ochii lor noi prețuiam mai puțin decît o scrumbie.

Vizita noastră fu sumară : o raită prin cripta cu rafturi garnisite cu căpățini și altă raită pe dinaintea icoanelor, ale căror multe kilograme de aur masiv impuneau respectul, mai repede decît chipurile sfinților. Apoi, la masa comună de la prînz, ne pierdurăm în furnicarul de mînt de călugări, care apărură de pretutindeni ca niște bobolani și năvăliră în imensa trapezarie, unde în jurul unor mese kilometrice, dispuse în cruce, încăpurăm cu toții. Farfurii și linguri de lemn. Două feluri de mîncare, amîndouă compuse numai din pește. Excelentă pîine coaptă în furnă. La locul de cinste și avînd la dreapta sa pe comandantul nostru, un venerabil stareț ne dădu binecuvîntarea cu o gură de căpcăun și cu pleoape grele, de cucernicie.

Ne făcurăm cu toții semnul crucii, dar cel care păru că ne mai sfîrșește cu închinatul fu evreul strecurat printre noi de către basarabean.

Întîmplarea voi ca în această scurtă vizită la Sfîntu-Munte să fac cunoștința unui tînăr stareț român, care mă cuceri pe loc. Putea să fie în vîrstă de treizeci și cinci de ani cel mult și nu părea să aibă nimic din ceea ce face pe călugărul obișnuit : stăpînire de sine, falsă umilință, prefăcătorie, neîncercdere. El sta pe bagajele lui, la debarcader, în tovărășia altor doi călugări, un bătrîn schimnic și un foarte tînăr frate imberb, și aștepta o barcă de pescari, care avea să-l transporte pe vaporul nostru. Și în așteptare declama, cu fața la mare, frumoase versuri grecești și românești. Versuri destul de păgîne. O voce plină, nuanțată și care nu se tulbura de ceea ce debita, în ciuda urechilor eclesiastice ale trecătorilor.

Nu puteam să-l văd pe acest monah decît din profil, un profil roman, cu frumoasă barbă neagră, strîlucind în noare. Nu voia să întoarcă capul, ca să-l pot vedea din față. Atunci mă dusei să-l felicit :

— Ești poet, părinte ? Îmi pari așa de inspirat !

Mă măsură cu bunăvoință, din cap pînă în picioare și îmi dadu mina, pe care o sărutai :

— Crezi dumneata că numai poeții pot fi inspirați ? Eu cred că și simplii muritori sunt inspirați și încă adesea. Altfel, poeții pe care îi numim poeți ne-ar părea niște nebuni.

„Ia te uită ! îmi zisei. Asta nu e dintre cei care habau n-au cine e Hamlet“. Și mă bucurai mult în adîncul sufletului meu. Răspunsei :

— Sunt cu totul de părerea dumitale. Voiam să știu, numai, dacă scrii și dumneata versuri.

Călugărul dădu capul pe spate, cu îndeminarea și farmecul unui bun actor :

— Nu ! Nu fac versuri. Am încercat, cîndva, în adolescență. Dar m-am încredințat repede că ofensam pe Domnul, tulburîndu-i nectarul cu apa din mlaștina mea. Grecii vechi aveau dreptate să spună : *Numai zeii și poetul creează*. Dar asemenea creatori nu vin pe lume decît unul într-un secol. Și asta e mai mult decît poate să suporte lumea. Vreau să spun că surplusul omeniei îl înăbușă în germene. Astfel, frumoasa noastră Românie n-a putut să suporte, pînă azi, decît pe Eminescu. Și ai văzut că pînă și Eminescu era gata să moară înainte de-a fi putut crea duzina de imnuri divine care ne-a rămas de la el. Dar în puținul ce ne-a lăsat — deși mizeria și nebunia l-au ucis la patruzeci de ani — Dumnezeu poate să se recunoască. Cît despre cei care-l citesc, bineînțeles, cea mai mare parte dintre ei sunt niște măgari. Mai rămîn, totuși, acei cîțiva care pot să-l priceapă. Aceștia sunt inspirații recreatori, adică oamenii care au din naștere sufletul pregătit ca să primească o parte sau toate frumusețile pe care Dumnezeu le-a hărăzit firii omeniești. Eu sunt unul dintre aceștia și mulțumesc lui Dumnezeu. Ești și tu la fel ?

— Aș vrea s-o cred ! exclamai, sărutîndu-i mîna încă o dată. Iubesc tot ce e mare și, ca să-l pot cultiva în sufletul meu, i-am sacrificat partea materială, agreabilă, din viață, cutreierînd pămîntul și luptînd cu sărăcia.

— Atunci, făcu starețul — vîrînd mîna într-o desagă și scoțînd un clondir — atunci meriți să guști din acest rachiu, făcut de mine din viișoara mea. Vreau să văd, dacă te pricepi !

— Și asta e tot opera Domnului ?

— Te mai îndoiești ? Toate sunt opera Domnului ! Chiar și crima ; dacă ea apropie pe om de Dumnezeu, Domnul nostru o iartă !

— Asta nu cred ! Crima rămîne crimă !

— Taci din gură, stupidule ! murmură călugărul, umplînd un păhăruț. Bea și spune-mi ce aromă are ?

Bău și el cu sticla. Eu gustai, încet, plimbînd lichidul prin gură :

— Curios... N-are gustul rachiurilor noastre. Parcă ar fi coniac.

— Bravo ! Coniac, dar... „fine Champagne“. Stai să te sărut !

Starețul se ridică — înalt, frumos, cu fața pîrlită — și mă sărută, aproape pe gură, fapt care, între bărbați, mă dezgustă grozav.

Gîndii privind în pămînt : „Dragă prietene, toate bune, dar sărutul ăsta nu-mi pare deloc curat !“

— Cum te cheamă, frate ?

— Adrian Zografi.

— Eu sunt părintele Silvestru, starețul unei mici și sărmene mînăstiri, unde te poftesc să vii să petreci o lună, în vara viitoare.

— Cu plăcere, dar, ia spune-mi : dracul nu vine uneori să sălășluiască în schitul dumitale ? întrebai eu, și pe loc îmi păru rău. „Dacă cumva mă înșel asupra naturii acestui sărut, atunci am insultat un om de treabă !“

Starețul nu fu prea mîniat, ci surîse, numai, cu tristețe ; dar tînărul frate și schimnicul mă fulgerară cu privirea. Tăcură citeșitrei și începură a se pregăti de plecare, căci parca li se apropia. La rîndul meu, mă dusei să mă alătur însoțitorilor comandantului, care tocmai se întorceau la vapor.

— Îmi dai voie, părinte, să-ți spun la revedere, pe vapor ?

Mă simții tulburat, văzînd cum îmi îndulceam glasul, ca să-mi ușurez păcatul grosolan de adineauri. Călugărul mă fixă în albul ochilor și spuse cu tărie :

— Ești un zăpăcit. La revedere !

Lungul crepuscul hibernal mediteranecan își aprindea focurile de purpură în baia Muntelui Athos, cînd vasul nostru își îndrepta prora spre Constantinopol.

Noaptea se anunța posomorîtă. Echipajul își lua tot felul de măsuri. Cum călătoream în clasa treia fără cabină, adică pe punte, marinarul basarabean îmi zise :

— Ai face bine să-ți cauți din vreme un colț la adăpostul valurilor, ca să dormi. S-ar putea ca spre miezul nopții marea să se arunce peste noi.

Totuși, timpul era frumos. Cer acoperit, dar liniște deplină. Nici starețul nu credea că o să avem valuri. Trecea în mijlocul tovarășilor și catrafuselor lui, avînd din nou sufletul inspirat. Cu fața la mare, părea că murmură o rugăciune, dar erau tot versuri — ode grecești. Stăm lângă el, îl priveam și-l admiram.

„Nu ! îmi ziceam. Omul ăsta nu poate să fie ce-am bănuit. Frumusețea și urîtenia nu pot să se aile, chiar așa de strîns legate, în același suflet. Cu siguranță, că am rănit un om curat. Va trebui să-i cer iertare“...

Șovăiam să fac acest gest reparator. Încă ceva mă tulbura, ceva care ar fi fost în stare să mă întărească în bănuielile mele, dar care tot așa de bine putea să facă parte dintre respectabilele obiceiuri călugărești. Acest „ceva“ era o dezmierdare pe care starețul o făcea uneori tinărului său frate. Îi pipăia obrazii cu mâinile, fără să se sinchisească nici de mine, nici de bătrînul cremit. Dealtfel, acesta nu vedea nimic din tot ce se petrecea în jurul lui. Era adîncit într-o meditație permanentă, cu capul așezat pe genunchii pe care îi ținea înlănțuiți cu brațele sale : un biet om pipernicit, al cărui glas îmi era încă necunoscut.

Tinărul frate părea să primească dezmierdarea cu nerăsuire, închizînd ochii. Dar cred că în inima lui o savura : în toată curățenia sau altfel, n-aș putea s-o spun, dar o savura, căci prea se lăsa dezmierdat, întocmai ca un cățel sentimental. Ce dracu putea să fie ciudățenia asta ? O dovadă de afecțiune părintească ?

Cînd umbrele nopții ne înfășurară cu totul, starețul scoase din dăsași și întinse cîteva merinde : pîine, brînză, vin, dar mai întîi îmi oferi și îmi oferi, lui însuși, un pahărel de... „fine Champagne“. Nu și celorlalți. Îmi exprimai mirarea mea.

— Ei nu trebuie să bea, îmi răspunse el cu domoală convingere. Unul e prea bătrîn, celălalt prea tînăr ; nu merge !

Pustnicul nu mîncă decît o bucășică de pîine. Întrebai din nou, care era cauza.

— De cînd s-a retras la pădure, se hrănește numai cu
înc și apă. Și nu mănîncă decît atunci cînd i se dă, altfel
ar lăsa să moară de foame.

— Și dumneata crezi că asta e o viață omenească ?

Călugărul îmi mai turnă un pahar, bău și el, își șterse
bura cu voluptate și întoarse spre mine fața, pe care de-abia
deslușeam prin întămerie, dar a cărei căldură o simțeam,
at de colo.

— Mă întrebi dacă asta e o viață omenească ? Nu !
Dar este o existență care place Domnului și care pregătește
sufletul pentru viața veșnică, sigura care contează în ochii
Domnului creștin.

— Crezi cu adevărat ?

— Cred.

— Atunci, de ce nu trăiești ca pustnicul ?

— Ah, iată ! Fiindcă n-am ajuns acolo unde se află el.
Îmi mai plac, apoi, toate bunătățile pămîntesti. Ele trăiesc
în singele meu. Ar fi zadarnic să-mi chinuiesc trupul, din
moment ce nu am tăria de suflet necesară acestei încercări.
Domnul n-o vrea. Mulți sunt chemați, dar puțini aleși.
Facă-se voia Domnului !

— Deci, n-ai să cunoști viața veșnică ?

— O să cunosc, ce-o să merit. Nimic mai mult, nimic
mai puțin, căci Dumnezeu e drept. Dar treptele scării pe
care stă bunătatea divină nu sunt aceleași pentru toți
muritorii.

El tăcu și eu nu știui ce încheiere să trag din cuvintele
sale.

— Vrei să-ți vorbesc într-un chip mai profan ?

— Vorbește !

— Ei bine ! Viața veșnică nu-i decît o stare sufletească
ce se impune, de la sine, omului. Ai putea s-o numești,
dacă vrei, o nevoie absolută de a trăi în curătenie, așa cum
conștiința ca o pricepe. Atunci ești dezrobît de orice tul-
burare care viciază sufletul. Te simți atins de însăși buna-
tatea divină. Asta-i tot ! Ce-i mai trebuie omului care
caută drumul mîntuirii ? Bineînțeles, fără rugăciune
— care e singurul mijloc în stare să te facă să urci treptele
care duc la desăvîrșire — totul e zadarnic. Omul trebuie
să se adreseze Domnului și să-l roage.

— Și ce trebuie să spui ?

— Tu, care ești un păgîn, tu poți să nu spui nimic. a, a cum fac cei ce sunt născuți surdo-muți. Rugăciunea nu este o înșiruire de cuvinte, ci o încîntare, o trecere din starea obișnuită într-una sublimă.

— Nu poți să faci asta decît la minăstire ?

— Ei, uite, aci totul se încurcă !... Poți s-o faci oriunde, într-o groapă, ca și într-un palat. Totul depinde de ceea ce aduci în inima ta și de scopul pe care-l urmărești. Mie, de pildă, numai minăstirea singură nu mi-a fost de-ajuns. Sunt călugăr și preot de cînd aveam douăzeci și cinci de ani, dar nu-mi simt sufletul încîntat decît din ziua în care am început să mă rog la Sfîntu-Munte ! Mi-a trebuit acest Munte, pădurile lui, prăpăstiile lui, tăcerea lui, cerul lui, Mediterana lui, completa lui izolare obișnuită. Ca să le pot avea, aș fi mers pînă la crimă... Dar Dumnezeu mi-a ajutat și am reușit să le obțin, numai în schimbul cîtorva bani, pe care părinții mei mi i-au procurat.

Mă simțeam pierdut ! Iată încă un om care și-a realizat visul mediteranean, — *visul meu* ! Imaginea Muntelui Athos, cu lumina lui, cu pacea lui, cu misterul lui, mă arunca în extaz.

Starețul continua să-mi vorbească, dar eu nu-l mai auzeam decît pe jumătate. Era un fel de gungureală șoptită, melodioasă și fără sens, presărată, pe alocurea, cu strălucite izbucniri luminoase și colorate, pline de toate parfumurile Orientului. El mă călăuzea pe potecile sălbatice ale Muntelui și de-a lungul țărmurilor sale arse de soare, îmi arăta podgorii suspendate, livezi de măslini melancolici, puhoie încîntătoare, sihăstrie pătimașe și pe Dumnezeu, care era pretutindeni. Apoi, din nou, glasul lui se depărta. Noaptea întunecoasă și neființa mă înghițeau.

Din vreme în vreme, o întrebare, mereu aceeași, mă trezea ca dintr-un vis :

— Vrei să bei un pahar de vin ?

El îi trăgea întruna. Eu nu primeam decît rarcori. În jurul nostru, pe punte, toată lumea dormea. Eram gata să adorm și eu, cînd, deodată, vasul se plecă de tribord și un val, cel dintîi, ne stropi ușor, dar în mai puțin de-o jumătate de oră nu ne mai fu cu putință să stăm pe loc.

Atunci, văzui pe stareț că se ridică, mălăhăind, se apropie de balustradă și mugii cu un glas care mă înspăimintă :
— Hola !... Thalassa furioasă !... Te binecuvîntez și îți poruncesc să te liniștești !...

Și ridică brațul ca să-i dea binecuvîntarea, dar cum el nu era Ilirios, marea îi trimise un val în piept, care-l făcu să se rostogolească pe punte, într-o băltoacă de apă.

Mi-adunai în grabă catrafusele și alergai spre un adăpost, unde îmi petrecui restul nopții.

A doua zi debarcarăm la Constantinopol, de unde un vapor românesc avea să ne ia chiar în aceeași zi și să ne ducă la Constanța.

Eram trist ca de moarte. De ce dracu mă întorceam eu în România ? Cînd voi mai avea prilejul să evadez spre aceste orizonturi, cărora le încredințasem atîtea speranțe ? Iată-mă la o distanță de numai douăsprezece ceasuri de amărîta mea țară siberiană, unde nu era loc pentru visurile și planurile mele, unde mahalaua mea m-aștepta ca să mă batjocorească, iar buna mea mamă ca să-mi descînte veșnicele ei îndemnuri la însurătoare.

Ori, mai mult ca niciodată, eram hotărît să-mi făuresc un cuib de viață pe tărîmurile mediteraneene. Și dacă voi fi împins la disperare, sunt gata să mă fac călugăr la Sfîntul Munte ! La urma urmei, ce este un călugăr ? Un om care se roagă lui Dumnezeu. Ei bine ! Un om care se roagă lui Dumnezeu. Am să mă rog și eu, în felul meu !

Acum eram încredințat că starețul Silvestru avea un sufiet mare, cu toate apucăturile lui ciudate și gustul pentru băutură. Da ! am să primesc invitația lui și vara viitoare am să mă duc să petrec o lună la el. I-o făcui cunoscut, în momentul în care ne apropiam de Constantinopol. Primi cu bucurie vestea mea și iar mă sărută în felul acela care-mi displace, dar închisci ochii.

La Stambul, trebuind să așteptăm opt ceasuri înainte de-a ne putea imbarca pe vaporul românesc, el îmi propuse să închiriem o cameră la hotel, unde să ne punem bagajele și să ne odihnim puțin. Primii și chiar mă însărcinai să-i duc unul din numeroasele lui pachete, un mare maldăr cu bastoane, bețe și ciomege călugărești, pirogravate, „suvenir” de la Sfîntu-Munte, pe care avea să le împartă prietenilor și neamurilor lui din România.

Ne oprirăm într-un hotel păduchios din Galata, aproape de debarcader. Camera ce ni se arătă era prea mică și n-aveam decât un pat. Nu era loc îndeajuns pentru patru persoane, însoțite de-atîta calabalic. Mai închiriarăm una, ceva mai mare și care comunica cu cea dintîi. Pe aceasta și-o luă starețul și-mi offeri s-o împărțim. El plăti totul, refuzînd partea mea. Și numaidecît comandă o grămadă de merinde, precum și trei sticle cu bere. Știind că ceilalți doi nu beau, îi atrăseși atenția că nici eu nu sunt un mare băutor.

— Îmi place mult berea, făcu el, și n-am decât rareori prilejul să beau.

Ah ! Doamne, dacă aș fi putut bănuî ce strașnică orgie, de unul singur, îmi anunța starețul prin aceste cuvinte nevinovate ! Aș fi spălat putina, pe loc, și astfel mi-ar fi rămas necunoscut spectacolul unei destrăbălări călugărești, dublată de un scandal cum nu mi-aș fi închipuit niciodată la un om superior, căruia, colac peste pupăză, mai eram gata să-i încredințez și soarta mea.

Dar nu bănuiam nimic și făcui tot ce-mi stătu în putință ca să fiu plăcut unui tovarăș de drum, cam prea vesel poate, după ce a înghițit a doua sticlă de bere, și care se arăta de-o viață din ce în ce mai îngrijorătoare. Cereau cîte trei sticle cu bere deodată. La amiază, nouă sticle goale stăteau la pămînt, dintre care două, cel mult, puteau să fi fost partea mea.

Atunci îmi zisei c-ar fi cuminte să mă retrag.

— Te părăsesc, îi spusci. Ești beat mort. Nu mai pot să mă înțeleg cu dumneata.

La auzul acestor cuvinte, starețul se repezi la ușă și întoarse cheia. Avea ochii afară din orbite.

— Ha !... strigă el. Nu merge cum vrei tu ! Îți poruncesc să mă asculți !

Și, fără să mai aștepte, se aruncă asupra mea, mă înlanțui în brațele lui vînjoase și mă aruncă pe pat. Era excitat ca un armăsar. Înțelesei cu cine aveam de-a face și simții cum singele mi se urca la cap. Îi dădui un brînci, din toate puterile mele. Căzu grămadă într-un colț al camerei și se lovi la cap.

— Îmi pare foarte rău, îi zisei, dar trebuie să mă în-
telegi : încă n-am devenit sluga dumitale, ca să-mi porun-
cești să te ascult.

Zicînd acestea, mă îndreptai spre ușă și tocmai voiam
s-o deschii, cînd o sticlă goală zbură pe lîngă urechea mea
și se fărîmă de perete. Atunci văzui roșu înaintea ochilor,
mă năpustii asupra bestiei și-i cărai o sumă de lovituri în
obraz. Nu opuse nici o rezistență și fu orbit de sînge.

Trecui în camera cealaltă. Tinărul frate și schimnicul
se rugau în genunchi, cu fețele scăldate în lacrimi. Văzînd
că-mi iau lucrurile și plec, ei se ridicară și alergară la
stăpînul lor, de unde auzii vocea răgușită a bătrînului
pustnic :

— Doamne !... Iartă-l c-a îndrăznit să lovească un
stareț !...

Deci se ruga pentru păcatele mele, nu ale starețului !...
Foarte frumos...

IV

PASIUNI LA LACUL SĂRAT

La vreo cinci kilometri de Brăila se află un lac, cu apă sărată, care se numește chiar așa cum vă spun : *Lacul Sărat*. Un tramvai nou-nouț îl leagă azi cu frumosul nostru port, ceea ce a făcut pe oamenii cu dare de mină să cumpere locuri la „Lac” și să clădească vile acolo.

Altădată, adică acum vreo cincisprezece-douăzeci de ani, lucrurile ședeau altfel. Pe vremea mea — aveam atunci cam douăzeci și patru de ani — ceea ce numim actualmente „Lac”, nu era decît o bială apă stătătoare. Atît și nimic altceva.

Inchipuiți-vă și dumneavoastră : în mijlocul unei fermecătoare părți din Bărăganul brăilean să vezi, de departe tare, pe măsură ce te apropii, vara, cu căruța, o pînză de apă, a cărei scînteiere te silește să-ți acoperi ochii cu mîinile sau să înjuri de toți sfinții din calendar. Necazul ți-e și mai mare, cînd știi prea bine că limba aceea de foc, care te împiedică să conduci căruța, nu e nici vreun cîot al Dunării și nici vreun minunat lac de munte. ci o baltă imputită în care nu vor să se scalde nici porcii de prin împrejurimi. Din cauza mirosului de nesuferit, așezările omenesti sunt departe.

Și totuși. Oamenii, care în mare parte sunt mai păcătoși chiar decît porcii, nu numai fiindcă îi întrec în lăcomie ci și din cauza serviciului militar, de unde ies ofticoși, sifilitici, artritici, gutoși, scrofuloși, cu picioarele țepene, au observat că acest lac puturos are puteri vindecătoare asu-

pra reumatismului articular. Desigur, curarisirea se face cu încetul, fiindcă țara noastră n-are încă fericirea de-a avea o sfântă, care să te lecuiască de paralizie, cu ușurința cu care bărbierii greci sau armeni, de pe la noi, îți scot măselele. La început a mers vestea numai prin împrejurimi, apoi mai departe, pînă ce într-o zi bolnavii au început să curgă valuri-valuri, în jurul acestui lac, căutându-și salvarea.

Mi-aduc aminte de scurtele popasuri pe care le făceam aici, împreună cu mama mea, cînd eram mic. Fîind spălătoreasă, deci stînd mereu cu mîinile în apă, maică-mea avea dureri îngrozitoare la încheietura umerilor. Moș Anghel, la fel, într-o zi n-a mai putut să-și miște picioarele din cauza curențului de aer din dugheana sa. Nici unul, nici celălalt nu se împăcau cu gîndul de a-și lăsa baltă ocupațiile, mai mult de-o săptămînă. Mama, fiindcă era prea nevoiașă, iar moșul meu din pofta de-a face avere.

Parcă văd. Întotdeauna, într-o anumită zi din iulie, moș Anghel își înhăma calul, cu mare tărăboi, își burdușea postalionul cu de-ale gurii și cu boarfe de dormit, și o porneam tustrei spre Lacul Sărat. Nimeream în mijlocul unui furnicar de oameni, care din depărtare părea o sațră de țigani nomazi ; dacă te uitai însă mai de-aproape, vedeai pe mulți mergînd în cîrje, pe alții sprijinindu-se în bastoane sau de brațul cuiva, iar unii purtați chiar cu targa. Copii rahitici se tîrau pe jos, ca vai de ei. Era o priveliște îngrozitoare, la care se mai adăuga și pusticitatea locului. Cît vedeai cu ochii, nu intilneai umbra nici unui arbore sau apa binefăcătoare a vreunui rîu. Doar cîteva tufișuri ; ici-colo cîte-un salcîm pipernicit și o fîntînă cu apă sălcie, rea de băut.

Trebuia să ai grijă de toate, dacă veneai la Lacul Sărat ; să te adăpostești în cort sau sub căruță ; să cauți apă și să adăpi caii la Dunăre, care era la mare depărtare ; dacă venea vreo furtună, să te îngrămădești, claie peste grămadă, în căruță și să te învelești cu țoale. Cu de-ale mîncării nu prea era rău. Țăranii de prin partea locului îți vindeau, aproape pe nimic, pui, ouă, mălai, lapte. Și, odată cu căderea nopții, focurile se aprindeau

jucăuse, iar risetele înlepau, pretutindeni, liniștea. Și atît...

În schimb, roadele se vedeau. Dacă aveai răbdare, se petreceau minuni. Nu trebuia să faci baie, ci mai degrabă să te ungi, pe tot corpul, cu nămolul pe care-l scoteai din fundul lacului. Puteai să-ți viți și-n urechi. Pe urmă te prăjeai la soare, pînă ce se usca nămolul pe tine și numai după aceea sărcai în apă, fără frică de înec, deoarece apa, fiind sărată, te ținea la suprafață ca pe o scîndură, oricît de adîncă ar fi fost. Cel mult, dacă-ți zgîriaai vreodată picioarele de bolovanii de sare.

Și cine ar fi crezut că în fiertura asta, sărată foc, unde orice vietate ar fi murit, natura găsise mijlocul cum să clocească mii de viermușori, care forfoteau la suprafața lacului, într-un strat grosior. Acești mormoloci, roșii la culoare, ți se lipeau de corp cînd intrai în apă, se zbăteau ca niște drăcușori și, cînd îi striveai, musteau tinctură de iod. Lor le atribuia poporul vindecările miraculoase. Ologii, din toate colțurile țării, se imbulzeau, răbdînd toate lipsurile, știind din experiența altora că, după prima lună de cură, „poți zvîrli cîrjele”. Și că după alte trei veri de băi, la Lacul Sărat, te întoreai acasă „așa de sănătos, de parcă atunci te-a născut mă-ta”.

Dar acestea sunt vremuri pentru totdeauna apuse. Pe atunci, Lacul Sărat nu era decît o întindere de apă pustie, căruia nu i se cerea decît vindecarea reumatismului. Astăzi nu mai e același lucru.

Azi, Lacul Sărat este, înainte de toate, proprietatea statului, care nu permite nimănui să-și mai scalde măcar ochii, ca pe vremea cînd stăpîn era bunul Dumnezeu. Apoi, lumea nu mai vine aici ca să-și caute doar o simplă și obișnuită curarisire ci, în aceeași măsură, odihnă, distracție și dacă se poate puțină dragoste vinovată, care e farmecul vicții pe pămînt.

Da ! Lacul Sărat a devenit una din primele stațiuni balneare românești. Are o instalație științifică, modernă, un parc mare, cazinou, hotel, vile și o vestită muzică militară, mîndria Regimentului 38 Infanterie.

Oh ! fanfara asta ! Cu ofițerii, tamburii și soldații ei ! Cîte femei tinere și frumoase, sau chiar bătrîne și urîte,

venite la Lac, n-au simțit în inimă burghiul dorinței senzuale în fața acestor ștregari oacheși, zdraveni, macaliți, drăgăstoși, pișcheri și focoși, unul mai mult decît celălalt și pe care comandantul îi alesese pe sprinceană ?

— O stație balneară, care se respectă, spunea șeful muzicii, trebuie să ofere vizitatoarelor și băi de dragoste. O dragoste pe care nimeni n-o poate avea acasă. Și cine oare mai bine decît militarii noștri pot să ofere femeilor acest fel de băi ?

O spunea cu un haz specific, încît nimeni nu se simțea jignit. Dimpotrivă. Femeile, plimbîndu-se prin parc, își ascundeau fața cu umbrela, ori de cîte ori vreun ofițer le saluta pînă la pămînt ; chicoteau între ele și-și dădeau ochii peste cap.

Dar prea am trecut repede peste întîmplările acestea. Trebuie s-o iau de la început, adică să vă povestesc cum am ajuns să le știu.

Foarte simplu ! De vreme ce am fost spectatorul, autorul și părtașul celor ce s-au petrecut la Lacul Sărat. Și nu numai eu, ci și Mihail, pentru că amîndoi am fost portari la „Hotelul Bobescu“. El era de zi, eu de noapte.

„Hotelul Bobescu“ era singurul pe care-l avea stațiunea ; numele lui va rămîne neșters în amintirea celor care l-au locuit măcar o dată sau i-au fost în slujbă. „Hotelul Bobescu“ era fără pereche în lume, prin originalitatea lui. Habar n-aveam de lucrul ăsta, cu toate că sunt brăilean și Lacul mi-era cunoscut.

Într-o zi de aprilie 1908 fusei prezentat doamnei și domnului Bobescu, stăpînii hotelului. Pe domnul Bobescu îl cunoșteam din vedere, fiindcă pe vremuri fusese primul librar din Brăila. Pe ea, nu. Era o franțuzoaică sadea, venită de multă vreme în România. Cîte perechi de pingele și-o fi rupt dracul pînă să-i unească, nu pot să știu. Un lucru însă : doamna Josefine și domnul Dumitru Bobescu erau o pereche ideală. Deși n-aveau copii, prețuiau banul pînă dincolo de orice închipuire, făcînd dintr-însul talismanul vieții. Dar un talisman care, odată intrat în casa de bani, nu mai putea ieși în nici un chip. De-aici urmări, care de care mai năstrușnice.

Mihail, prevăzînd ieşirile mele violente, şi cum era în curent cu obiceiurile casei, mă trase de-o parte în ziua angajării şi-mi spuse :

— Mă ! ăştia sunt de-o zgîrcenie şi o ciudăţenie demnă de pana lui Balzac. Viaţa slugilor e un iad, aci. Şi, totuşi, eu îţi cer nu numai să rabzi, ci să fii şi „asul“ întregului personal, deoarece eu voi fi şeful şi tu ajutorul meu. Iată de ce : întîi, pentru că alt hotel mai bun nu e în staţiune, iar toată lumea bună aici vine. Deei se poate ciupi din gros, ceea ce înseamnă că în toamna viitoare o să ne putem petrece iarna în Egipt, fără să muncim. Pentru mine e şi-o chestiune de viaţă şi de moarte : o duc cam rău cu pieptul. Dar mai e altceva, care poate o să te supere : îi fac, pe departe, curte doamnei Bobescu. El e bătrîn. Ea, cu douăzeci de ani mai tinără. Sper s-o consolez, în ziua cînd o să fie văduvă.

— Ah, Mihail, ai devenit un copil păcătos, ale cărui gânduri mă scîrbesc...

— N-ai decît ! Dar nu despre asta e vorba acum ! Ceea ce-ţi cer, e să rabzi, dacă îmi eşti prieten. Lor le-am îndrugat despre calităţile tale excepţionale. Aci, unul care se pricepe ca tine la toate meseriile, poate deveni slăbi-ciunea Bobeştilor, fără ca pentru asta să fii răsplătit măcar cu un morcov. Dar, ce mai tura-vura, să le devenim de nelipsit şi asta-i tot ce mă interesează.

— Da' ce nevoie au ei de o slugă, care să se priceapă la toate, cîte puţin ?

-- Pentru că numai în felul acesta îşi pot face reparaţiile de care hotelul are mereu nevoie ! Numai cine n-are nici o îndemînare, e făcut portar.

Un puternic miros de naftalină domnea în camerele hotelului, treizeci mari şi late, dintre care douăsprezece la parter şi optsprezece la etajul întîi. Se scoteau la aer, în curte, covoarele şi plăpumile puse la naftalină pentru iarnă, ca să le bată vîntul şi soarele. Mai multe servitoare, tinere şi frumusele, dar prăpădite şi obosite, se luptau cu maldăre de obiecte, prea grele pentru puterile lor. Din cînd în cînd, ele se rugau de cei cîţiva flăcăi, care treceau prin curte, plini de treburi, să le dea o mîină de ajutor. Flăcăul, care era deseori bărbatul servitoarei, o ajuta, deşi avea săracul

destule angarale pe cap. Însă domnul Bobescu, care din balcon veghea cu strășnicie personalul din curte, intervenea îndată cu vorba sa cumpănită, melodică și hotărâtă :

— Aide, băieți !... Aide ! Ce dracu !... Trebuie să fiți patru, ca să întoarceți un fleac de saltea ? Nu, nu !

Și trecîndu-și mîna ciolănoasă peste mustățile ca de zăpadă, ca să-și arate în felul acesta nemulțumirca, Bobescu obținea satisfacția : cu o privire, plină de regrete, flăcăul lăsa pe servitoare să se descurce singură.

La rîndu-i, doamna Josefina, sus în odăi, freca ridichea tuturor acelor și aceloră care munceau pe spetite sub privirile ei necruțătoare. Madam Bobescu nu era cîtuși de puțin frumoasă. Avea, însă, niște ochi verzi și reci, ale căror ciudate reflexe răspîndeau pe față o lumină care o făcea prietenoasă, simpatcă. Aveam impresia asta, poate și pentru că, ori de cîte ori cicălea pe cineva, își întovărășea cuvintele cu un zîmbet distins de „doamnă nobilă“, cum i se spunea. Se zvonea că doamna și domnul Bobescu nu puteau să se adreseze cuiva sau să dea vreun răspuns, fără ca să nu se nască numaidecît o ceartă meschină.

Numai Mihail, care știa cum să-i ia, nu avu nici o cîrfilă cu patronii.

Dar ca să ajungă aici, mergea de multe ori pînă la absurd. Am putut să-mi fac o idee, dîn ziua cînd fusei prezentat acestor două păsări de pradă. Tocmai se ciorevăiau cu un servitor, pentru niște cuie care erau vechi și roase de rugină. La fiecă izbitură de ciocan cuiele se strîmbau, strivind degetele slugii.

— Nu mai pot ! striga nenorocitul, sugîndu-și degetele stîlcite. Îmi trebuie cuie noi.

— Pentru Dumnezeu ! De ce-oi fi așa de neîndemî-natic ! făcu madam Bobescu, de aceeași părere cu bărbatu-său. Nu-s cuiele de vină, ci tu care bați alături. Dacă, pentru orice fleac, am întrebuintă cuie noi, unde am ajunge ? Și-apoi, un kilogram de cuie costă un leu !...

Mihail se băgă în vorbă :

— Am găsit eu, madam Bobescu, la un ovrei, cu treizeci de bani kilogramul. Are cumpărate mai multe lăzi, de la un faliment.

— Treizeci de bani? întrebă domnul Bobescu, care, după ce privise cuiele roase, se dăduse bătut. Sunt chiar noi?

— Desigur.

— Bine, uite treizeci de bani. Și bagă de seamă, poate le iei cu douăzeci sau douăzeci și cinci de bani. La desfăcerea marfa se ia pe nimic.

Mihail îmi ceru să-l însoțesc.

— Nu e nici o pomeneală de ovrei sau de cûte la prețul ăla, îmi mărturisi el. O să dau diferența din buzunarul meu. Dar am eu planurile mele: cu rîma mică prînz pește mare.

Mă înhămai cu tragere de inimă la lucru. O făceam doar pentru Mihail. Și nu atît pentru el, cît mai degrabă pentru socotelile lui; fiindcă tot așteptînd problematicul bacșiș, atît de lăudat, înotam în lipsuri grozave. Din zori și pînă noaptea, trăgeam la ham mai rău decît o vită. Erau unele servitoare sau perechi, care nu puteau răbda mai mult de trei zile și își luau tălpășița, blestemînd. De patru ori pe săptămînă ni se da de mîncare o fiertură scîrboasă de fasole boabe, ceapă și apă chioară. În loc de pîine, mămăligă. În celelalte zile, mîncare cu carne, tare de parcă ar fi fost de hipopotam. De dormit, o rogojină în pod sau în vreo magazie. Leafă, cincisprezece lei pe lună.

Și, colac peste pupăză, neomenia de-a cere unor biete slugi să dreagă lucrurile cele mai de necrezut. Deoarece tencuiala tavanului căzuse în mai multe locuri, se înlăturau cheltuiclile de zidărie, acoperindu-se partea dărăpănată cu bucăți de cearceaf vechi, prinse în cuie și spoite cu var. Cearceaful, fiind putred, se destrăma și tîra după el, în cădere, bucățile de ghips de pe lături. Nenorocirea se întîmpla uneori în timpul lucrului sau cîteva zile mai tîrziu, cînd trebuia s-o luăm iarăși de la capăt. Alteori, tencuiala se prăbușea noaptea, în plin sezon, în capul vreunui vilegiaturist, deșteptînd pe toată lumea.

Cu dușumeaua era aceeași poveste, mai puțin năpăsteli. Totul era mîncat de cari. De douăzeci de ani, de cînd se clădise casa, nu se schimbase nici o scîndură. Și mai ales parterul, din cauza umezelii, era în întregime putred. Aici imaginația celor doi hapsîni născoci un alt mijloc

prin care să înlocuiască pe meseriaş. După explicaţiile
se, sluga curăţa lemnul putred, înşesa gaura cu pietriş şi
pătea în ţinte, pe deasupra, o bucată de tablă adunată
pe la gunoi. Apoi, trîntea un strat de vopsea şi-o acovea
cu covorul. Dar cînd călcai prin cameră, din cauza
nenumerătelor scofîlcituri ale tablei, ieşea un zgomot asurzitor
de sub covor, de parcă ai fi crezut că eşti pe acoperiş.

Desigur, clienţii obişnuţi ai hotelului cunoşteau şi surpriza
tavanului şi muzica duşumelei, dar n-aveau ce face. În
alte hoteluri i-ar fi aşteptat o altă pacoste : ploşniţele :
ori, la Bobeşti, nici pomeneală.

Şi zău ! cu preţul cîtor sacrificii din partea slugilor !

Pentru ca un servitor să fie primit în slujbă, pe tot
sezonul -- cînd cîştigul era mare şi munca, foarte
ureche", asa cel puţin ni se împuia auzul -- trebuia ca
să aibă la activul lui cel puţin cincisprezece zile de muncă
animalică în luna aprilie. Cel care se putea mîndri cu o
lună de muncă zilnică, era repartizat să slujească acoperiş
părţi din hotel locuite de clienţi cu inima largă. Aşa era
rîsplata şi criteriul.

Le primeam, fără să crîcnim.

Cererile de serviciu plouau. În tot cursul lunii aprilie,
tit cu cît şi Mihail eram năpădiţi de-o armată de solicitan-
tori, care, crezîndu-ne „mari şi tari", pe lângă Bobescu, ne
rugau să îndulcim inima stăpînului. De prisos, fiindcă locuri
libere erau totdeauna, din cauză că servitorii plecau sau
de bunăvoie sau erau daţi afară.

Adesea se întimplau nedreptăţi strigătoare la cer : se
tocmeau oameni sănătoşi, cam de două sau de trei ori mai
mult decît era nevoie, stăpînii ştiînd din lunga lor expe-
rienţă că trei sforturi din gloata angajată îşi va lua tălpă-
şiţa înainte de sfîrşitul îngrozitorului aprilie.

Aşa că acel du-te-vino era vesnic şi economic, deoarece
munca era făcută cu „înflăcăraţii primelor trei
zile", care o tureau la a patra. La cîte chinuri nu erau
supuşi, nenorociţii ! Nu numai că spălau, frecau, fereche-
zuiau, dregeau, cîrpăceau, călcau, pînă se sleiau, dar,
oulmea, mai erau puşi ca să spoiască odăile şi numeroasele
atenanse. Orbiţi de var, fiindcă nu erau îndemînaţei, ne-
norociţii lăsau totul baltă şi plecau, fără să-şi mai ia zăua

bună, renunțînd la bruma de leafă ce li se cuvenea. Singurilor răsplată se reducea doar la cele cîteva farfurii de fasole, înfulecate în timpul lucrului.

Doamna și domnul Bobescu nu se arătau deloc mișcați de soarta acestor oropsiți. Fără nici un pic de milă, se mulțumeau să spună în fața vreunei proaspete fugi a unei slugi :

— Eh ! ce vreți ? Oamenii ăștia își închipuiau că totuși o să le cadă mură-n gură și că n-aveau altceva de făcut, decît să deschidă gura și să înghită.

Cît despre teama că aceste nedreptăți și fugi ar dăuna reputația hotelului, nici nu le păsa Bobeștilor. Deși întreaga stațiune și Brăila urlau împotriva „purtării ticăloase”, a Bobeștilor față de slugi, totuși, fama că „numai acolo poți căpăta bacșișuri grase”, biruia totul.

Înfățișarea acestei exploatare nu era deloc tristă. Datorită entuziasmului simplu și de-o clipă al veșnicilor noi-veniți se salahoria într-o veselie aproape generală. După angajarea mea, cam pe la 10 aprilie, viața slugilor se îmbunătăți simțitor, fiindcă, încetul cu încetul, căutai să înlătur obiceiul de-a înlocui tencuiala prin cearceaf, iar spoirea camerelor de către servitori nepricepuți.

Mi-a fost foarte ușor ca să reușesc. Var nestins, care e cel mai scump, aveam berechet la îndemînă ; cît despre nisipul mărunt — pe care zgîrciții mei patroni nu voiau să mi-l cumpere — nu mi-a fost greu să-mi conving tovarășii de suferință că era în folosul lor să-l fure de pe la numeroasele case în construcție, din împrejurimi. O săptămînă mai tîrziu, o parte din găurile tavanelor erau astupate, spoite și dichisite.

Bobeștii nu-și credeau ochilor ! Ei știau cît prețuiește asta. Și din ziua aceea devenii „asul așilor” și omul ale cărui sfaturi și păreri nu puteau fi azvîrlite la coș, cu una, cu două.

Atunci trîntii condițiile :

— Dacă veți adăuga la hrana zilnică a servitorimii și două kilograme de brînză albă, care nu costă decît vreo douăzeci de bani kilogramul, mă însărcinez ca să termin singur tencuirea întregului hotel, de două ori mai repede și mult mai bine de cum o fac azi slugile. Din cauza ne-

priceperii lor, în ale zidăriei, se risipesc alțiia bani, se strică materialul și e atîta murdărie.

Bobescu gemu puțin :

— Dragul meu, prea te-ai întrecut cu firca ! Hm ! Două kilograme de brînză pe zi !... Ei, bine !... Arată-ne ce poți și vom vedea...

— Nu, nu ! N-o să vedeți nimic ! Brînză, înui. Pri-cepeți ? !...

— Hai ! Fie !... bombăni el, întorcîndu-ne spatele.

Îmi adunai restul puterilor, necesare unei cîrpăceli făcută la repezeală. Și în fiecare zi, două sau trei camere leșeau, din mîinile mele, surizătoare și albe ca zăpada.

Toată lumea nu mai putea de bucurie, mai ales servito-rimea, fericită c-a scăpat de-o corvoadă. Și fericită, mai ales, de gustoasa brînză albă, care oricum era mai bună decît fasolea.

Noaptea, cu toată oboseala, servitoarele chipeșe ne că-deau în brațe și se lăsau posedate, pe jumătate adormite. Aveam acolo un harem și treceam de la una la alta, ca niște cocoși într-o găinărie.

Mihail nu se atingea de nimeni. Demnitatea sa de „șef” al personalului îl scutea de orice și apoi el nu-și uita soco-telile. Se părea că madam Bobescu își cam ciulea urechile la șoaptele înfierbîntate ale distinsului ei portar, care voia să-i dovedească fidelitatea anticipată. Nu dădeam nici o crezare iluziilor prietenului meu, dar se vedea, cît de coio, că Josefina gusta lungile predici filozofice pe care Mihail le ținea într-o franțuzească mai curată decît a ei. Sporovăiau, pe unde se nimerea, fără să se sinchisească de prezența cuiva. Nici chiar de patron, care nu pricepea o boabă. Cele mai bune prilejuri de taifas, Mihail le avea în zilele cînd madam Bobescu se deda cîrpirii rufăriei. Împreună cu cîteva femei îndemnatice. Și cum prietenul meu nu avea altă grijă decît direcțiunea generală a man-cilor, se așeza lîngă ea, îi pălăvrăgea despre Franța, despre cultura lui, de care puținii aveau habar și cîteodată, folosind împrejurările propice, îi lua mîna, i-o săruta „cu foc”, silindu-se s-o excite. E adevărat că o dată am văzut pe Josefina ieșind îmbujorată de la o astfel de întîlnire.

— Eh ? Ce-ai de zis ? mă întrebă atunci Mihail.

--- Nimic ! Numai că femeia asta iubește banul și îl va specula marea naivitate, făcînd din tine primul rob al hotelului ei.

Mihail, însă, nu se dădu bătut. Sacrifică Josefinei toate momentele lui libere, uneori chiar acele binefăcătoare după-amiezi ale duminicilor, cînd muncile fiind oprite, ne cărăbăneam, singuri sau perechi, fiecare pe unde ne trăgea inima. Așteptam duminica, ca un ocnaș ziua eliberării. Primăvara era timpurie, ploile căldicele, iar vegetația foarte bogată, din cauza valurilor de căldură ale lunii martie. În pădure, frunzișul adăpostea mii de păsărele, care îmbălsămau aerul cu ciripitul lor de îndrăgostite. Mai puțin fericiți decît ele, ne tolăneam la soare sau pe un pat de scînduri, dormeam, ne odihneam sau ne sărutam iubitele, care ne șopteau că se apropie Paștile și au nevoie de o pereche de pantofi, de-o bluză sau o fustă.

Mihail nu-și îngăduia aceste plăceri de duminică. Fiîndcă în acele după-amieze, cînd întreg hotelul era confundat într-o liniște mornîntală, domnul și doamna Bobescu își ofereau o desfătare *sui-generis*. Amîndoi, cu un coș în mînă, porneau într-o lungă plimbare, pe jos, în timpul căreia scormoneau cu ochi de vulpe orice nimic folositor vieții lor : un cui, un drug de fier, o bucată de tablă, o cheie ruginită, o cutie goală de chibrituri, o tigăie găurită, zdrențe, vreun pantof scîlciat. Și cu cît „recolta” era mai îmbelșugată, cu atît și mulțumirea lor era mai mare.

Prietenul meu îi însoțea, înarmat cu un clește, care le era de mare folos în expediție. Cu ajutorul cleștelui scoteau cuiele de prin ulucile dărăpănate sau din lăzile goale, expuse spre vînzare în fața prăvăliilor. Pînă să scoată cuiele, Mihail trebuia să se lupte cu toți cîinii și copiii cvreilor, unii hămăind pe lîngă uluci, ceilalți apărîndu-și lăzile. Pe drum Mihail își rîdea de ideile economice ale stăpînului, aprobîndu-i-le de formă. Seara, la reîntoarcere, cu coșnițele pline de vechituri, aveau toți trei același umblet liniștit, iar fața de-o seriozitate satisfăcută.

Toana de-a căra la hotel toate ciurucurile de prin stațiune, se făcea, din nefericire, pe spinarea noastră. Singurul loc unde se îngrămădeau vechiturile era podul casei. Cei

doi ipohondrici păstrau acolo mii de kilograme de hîrtie, pînă masă de pe urma fostei librării ; la care se adăuga în fiecare an sumedenie de mobile stricte, fiare vechi, strinse după drum, lucruri mîncate de molii și scoase din uz. Se adunaseră atîtea, că puteai încărcă un vagon întreg. Stăpînii știau prea bine că o asemenea greutate, fixată numai într-un loc, ar fi fost în stare să clădirească casa și, ca să înăduie nenorocirea, obisnuiau să trambaleze, în fiecare primăvară, acest talmeș-balmeș, de la un capăt la celălalt al podului.

Asta era „distracția” noastră din fiecare duminică dimineața. Corvoadă scîrboasă, care ținea de la ora opt pînă la prînz. Trebuia să parcurgem vreo cincizeci de metri, cîi ținea clădirea, izbindu-ne cu capul de bîrnele podului, cu brațele dîldora de nimicuri caraghioase. Norii de praf ne ardeau gîtlejii și ne orbeau. De hoarece te făcea să verși. Această alergătură avea loc în toți anii. O întregă omenire deznădăjduită și reîmprospătata o îndeplinea cu supunere, pînă la ultimul.

Dar uite și blagoslovitul *Iatăi Moi*, sîi vechi — ziua descînderii stațiunii — cînd stăpînii se amblizeau ca pei în larmec, încetău frecuşurile și cîmpăceștele, cîntău tricolorul flutură la toate geamurile, iar sarmalele servitoare, cu mîinile crăpate, puteau în sfîrșit să-și pună șapulețul alb, de care nu aveau să se mai despartă pînă în septembrie.

Încă de la șase dimineața, un zgomot năprasnic de alămurii și tobe zguduia geamurile, deșteptînd pe toată lumea. Comandantul Dutsen trecea, valvietoș, în fruntea celor zece de flăcăi ai săi, străbătînd în zigzag aleile parcului și atrăgînd după sine o liotă de copii și de cîini. Și atunci, străcosul de Jenică, cu chipiul pe-o ureche, îndrepta spre bulcoane mica sa trompetă și scotea un lung : tur-le-tu-tu-uu — ceea ce sila pe comandant să-i facă semn cu bagheta, că nu e corect, față de camarazi, să atragă atenția asupra lui atenția tinerelor fete.

Chioșcul muzicii era în centrul stațiunii. Acolo fanfara își lăsa instrumentele. Apoi i se servea o gustare pe chel-tuiala Administrației : tradiționalele noastre „frîptură rece de miel, usturoi verde și nemuritorul polinaș”. În marea sală a Cazinoului, aceeași gustare adănea oficialitatea și notabilitățile Lacului, după ce mai înainte un popă, pe

jumătate beat, oficiase o scurtă liturghie. Și în vreme ce acești domni îlecăreau, pe îndelete, despre binefacerile unei șederi la Lacul Sărat și despre meritele lor — afară, sufletul Nației se îmbăta cu-o veselie sănătoasă, pe care nici o amărăciune n-ar fi fost în stare s-o strice.

Cărute țărănești, gătite cu ramuri de salcie plutoasă, veneau în și neînterupt, însoțite de călăreți pe cai cu spume la gură și coame împăunate cu panglici tricolore. Societatea de tramvaie „Helios”, de la Brăila, alegea vagoanele cele mai noi, le împodobește cu salcie și stegulețe tricolore și le punca la îndemîna mahalagiilor, care le luau cu asalt. Din sfert în sfert de ceas, clopotul de bronz al tramvaiului, agățat de mineral frînci, vestea, nebunește, restauratorilor Lacului, un nou val de cheflii. Manipulantul!, un tînar țaran, care nu-și mai venea în fire văzîndu-se ajuns conductorul acelei misterioase „mașini fără foc”, transformase clopotul într-o muzicuță cu sunete felurite, care înmărmureau pe țărani și pe fete.

Nu sosise încă ora prînzului și la nici un restaurant nu mai puteai găsi o masă liberă sau vreun scaun gol. Neavînd încoîro, puhoaiete de oameni năvăleau în pădure, fiecare familie cu mîncarea în traistă. Tarafurile de țigani, numeroase ca la bîlci, nu pridideau cererile celor care strigau de pretutindeni, amenințîndu-i și înjurîndu-i, pînă în cele din urmă. Pe aleile parcului, cei care se plimbau formau o mare de capete, încăpăținate să-și croiască un drum pînă în piața Cazinoului; acolo muzica militară zguduia aerul cu potpuriul ei de cîntece naționale și de dragoste. Apoi, în vremea odihnei acordată muzicanților pînă la ora patru după-amiază, poenile și ascunzătorile din jurul Lacului auzeau cum trozneau oasele fetelor în brațele ștengarilor, jinduiți de dragoste.

Din ziua aceea se sfîrșea cu noi „civili”; eram disprețuiți pînă și de ultima stîrpitură care cunoscuse îmbrățișarea vreunui „muzicant de la fanfară”. În zadar reaminteam amantelor jurămintele de credință de pînă ieri, făcute dacă nu nouă, cel puțin breslei servitorilor de hotel, care oricum își secătuiseră buzunarele, cumpărînd atîtea perechi de pantofi... Osteneală zadarnică! Și, colac peste pupăză, acei pișicheri blestemați ne suflau chiar și „bonele”, de curînd sosite cu stăpînii lor. Afară de perechile

de servitori, nu vedeai nici o femeie plimbându-se prin pădure în tovărășia vreunui civil. Ori de câte ori madam Bobescu ieșea în curte și răgușca strigînd pe vreuna din paceaurele noastre, nu pierdeam ocazia ca să ne răz-bunăm :

— Steluțo ! Steluțo !... Unde dracu te-ai vîrit ?

— Zău ? răspundeam noi. Unde vreți să fie ?

— Știu eu ? !...

— La muzica militară !...

— Ei bine ! Încă o dată, și-o zvîrl pe poartă afară !...

Seara, plîngînd ca o Magdalenă, vinovata ne ruga să-i luăm apărarea, deși pînă atunci dăduse cu tifla în nasul dragostei noastre :

— Spune-i că pleci și tu, dacă mă dă afară !...

— Da ! cu o condiție : s-o termini odată cu „Muzica“...

— Doamne !... Doamne !... Cu neputință... Mi-e atît de drag Costică...

Tirfele.

În acest tărăboi „de familie“, produs de berbanții fanfarci, un om providențial, client vechi al casei, avu să-și spună cuvîntul de la întîi iunie. Era doctorul Samuel Bastaky. Un uriaș de cincizeci de ani, cap de vultur, zgîrcit la zîmbete, iute la mînie, bun ca pîinea caldă, darnic ca un prinț norocos tare la cărți și crai vestit, cu numeroase scandaluri la activul său, dintre care cîteva procese cu fecioare din lumea mare, care aveau pretenția să le ia în căsătorie.

Doctorul Bastaky era prietenul apropiat al Bobeștilor și client, de cînd se clădise hotelul. Locuia trei din cele mai frumoase camere : sală de așteptare, cabinet de consultații și faimoasa sa cameră de culcare, unde, se spune, răsturna cu un gest pe orice femeie : aristocrată, burgheză sau simplă servitoare, numai să fie „bine făcută“.

Cum veni, întreg personalul de serviciu i se prezentă și ne dezbrăcărăm în pielea goală, ca să fim cercetați, dacă nu cumva suferim de vreo boală lumească. Nu primea, sub nici un motiv, ca bogata clientelă a hotelului să fie servită de slugi bolnave. Cîteva zile mai tîrziu, observînd că-i căzusem eu tronc, folosii ocazia și-i mărturisii stricarea

„legăturilor“ noastre de dragoste, de cînd cu venirea muzicii militare :

— Ce să ne facem ? S-alergăm la bordel ! ?

A doua zi, doctorul înșiră în fața sa cele cinci servitoare ale hotelului, care, cunoscîndu-i renumele de „seducător al femeilor“, lăsaseră ochii în jos, sub privirea lui pătrunzătoare. Le ridică capul, atingîndu-le bărbia cu degetul arătător, parfumat. Apoi, întorcîndu-se către patron :

— Domnule Bobescu, am aflat că puștancele astea se dau în vînt după indivizii de la muzica militară. Ei bine ! fiindcă oricine știe că toți militarii, pînă la colonel, sunt blenoragici, te rog, de-acum încolo, să mi-o arăți pe aceea care va mai întreține legături de dragoste cu militarii. O voi trimite imediat la spital, fără s-o cercetez.

Tiii ! ce veselie pe noi !

— De-acum s-a isprăvit cu Jenică și micuța lui trompetă : tur-tu-tur-lu-tu-tu !... Și cu Steluța, la fel !...

A fi trimis la spital era, pe atunci, de-o mie de ori mai rău decît de-a fi dată afară. Numai femeile de stradă puteau suferi rușinea aceasta.

În sfîrșit, din clipa aceea iubitele reveniră, pe jumătate bosumflate și pocăite, uitînd încetul cu încetul pe toți acei Lică, Costică, Jenică ! Ura ! Trăiască „Vulturul“ ! (Așa-l poreclisem pe doctor.)

Dar, ce se întîmplă oare ! ? Ori de cîte ori doctorul suna o servitoare, se repezea buluc întreg haremul nostru. Atribuiam această pagubă fricii pe care o inspira „Vulturul“, ei și legitimei dorinți de a-i fi pe plac.

Recunosc, era o explicație care nu ne prea liniștea ; neavînd încotro, o primirăm ca atare. Din fericire, „Vulturul“ nu dezbrăca niciodată de trei ori aceeași femeie, să fi fost ea zîna frumuseții.

Așa că, după o nouă și scurtă criză de căpială, care dădu peste Steluțele noastre, reintrarăm în viața de mai înainte, păstrîndu-le, de data aceasta, cu mare greutate.

Dealtminteri, nici nu prea aveam vreme de zbenguială. Camerele, închiriate cu trei luni înainte, începeau să se populeze pentru luna iunie — o cură de băi neținînd decît douăzeci și cinci de zile, ceea ce însemna că hotelul își

reîmprospăta clientela cam de trei-patru ori în răstimpul 15 mai—15 septembrie.

Cu ocazia aceasta, avusei prilejul să privesc deaproape nenumărate familii bogate. După câte am văzut, pot să spun că, oricare ar fi starca noastră socială, rămânem aceiași, cel puțin în ceea ce privește ușurințele omenești, mândriile și pasiunile noastre. Și mărturisesc, am iubit această lume și i-am împărtășit suferințele, pentru că am putut s-o văd fără mască.

Am întâlnit bătoși capi de familie, care-și trimetcau odrasla să se culce aproape nemîncată, fiindcă a vorbit „necuviincios“ la masă ; i-am văzut cerînd slugilor să le vorbească la persoana a treia sau trimetînd după spălătoreasă, ca să spele din nou toată rufăria adusă, pe simplul motiv că între două cămăși de mătăsă găsiseră o blestemată de ploșniță ; și apoi mi-a fost dat să văd pe aceiași indivizi, întorcîndu-se acasă beți morți, dînd buzna în odaia vreunei servitoare, tăbărînd pe ea și băgîndu-și nasul pînă la urechi, acolo unde noi ne apropiam cu teamă sexul neîngrijit. Se întîmpla, cîteodată, cînd nu aveau noroc la cărți, să se împrumute de la noi cu cîte o hîrtie de-o sută de lei și să uite să ni-o mai înapoieze, în schimb, ne ofereau o sută de ocazii pe zi, cînd îi jupuiam fără milă.

Cît despre blindele și nobilele lor neveste, conștiente sau nu de viciile bărbaților, erau după același calapod. Își înșelau bărbații, cu mare fereală și pasiune. Și am cunoscut destule, ale căror mîngîieri m-au făcut să binecuvîntez meseria de portar de casă mare.

Ah ! eu nu spun că mi-erău credincioase, dimpotrivă, făceam pe dracul în patru, ca să se distreze la adăpost de orice surpriză neplăcută, atunci cînd le vedeam lîncezind de dorul de-a fi strivite în brațele „Vulturului“ nostru — prea căutat și niciodată liber ca să satisfacă toate cererile ; fie de-a îmbrățișa ele înșile vreun prichindel de ofițer, care le întărita prin aerul său afemeiat. Pentru primul caz era ușor. Suflam un cuvînt doctorului. Acesta ochea pe „bolnavă“, se folosea de-un moment propice ca s-o prindă singură, îi săruta mîna și-i spunea cu accentul cel mai părintesc și mai profesional din lume :

— Nu-mi place cum arăți, scumpă doamnă. Binevoiești să vii la consultație într-una din zile ?

Și-n ziua hotărîtă, zdrang ! zăvorul.

— Dezbracă-te, doamnă !

‘A doua zi venca să mă întreb :

— Cînc e la rînd ?

Cu „Vulturul” era plăcut. Fiecare femeie putea să-și înșele bărbatul, oricît de supravegheată ar fi fost, pentru că doctorul e tot doctor : îți dezbracă nevasta, cum vrea și cînd vrea, la el acasă.

Dar, cum dracul s-o înforci, cînd era vorba de vreun ofițeraș ? În stațiunea asta, mare cît o batistă de buzunar, trei zile de dragoste puțin mai îndrăcită, era de-ajuns ca toată lumea să te știe și să te spună bărbatului, care, de cele mai multe ori, era reținut de afaceri în oraș și nu venea să-și îmbrățișeze familia decît de sîmbătă seara pînă luni dimineața. Și unde să te cari cu dragostea ? La el ? La tine ? La Brăila, într-un hotel sau la vreo casă de întîlniri ? Nu, nu ! Așa ceva făceau numai femeile de jos. Pe cînd tu...

Tu, atunci, ieșai din încurcătură, grație sfaturilor unui prieten credincios și înțelegător, cum e spre pildă portarul, cel care știe și înțelege totul, pentru că altfel s-ar duce pe copoă. Și el te învață că „salvarea” e chiar în mîinile dumitale, și într-ale lui, bineînțeles, într-o oarecare măsură.

„Hotelul Bobescu” avea treizeci de camere pentru locatari și cincisprezece atenanse pentru slugile care-și întovărășeau stăpînii aici. Aceste dependințe, spoite curat cu var, se înșiruiau în curte, ca niște haine pe o frînghie, ficcare separate, cu ușa, fereastra și cheia ei. Înăuntru, un pătuc, o masă, un scaun. Curățenie. Trebuie să spun că aceste odăițe fuseseră la început primul adăpost mai ca lumea, pus la îndemîna bolnavilor pravoslavnic, care pe vremea aceea se culcau sub cerul liber, în jurul Lacului minunat. Mai tîrziu, hotelul le-a înlocuit și Bobeștii au făcut averi. Acum erau socotite ca odăi de servitori. Dar erau mai mult decît avea nevoie o biată slugă.

Mai mult, chiar și pentru o doamnă din lumea mare, care-și petrecea aci un ceas de dragoste vînovată, în brațele iubitului de ocazie. N-avea decît să-și trimeată „bona” să ia puțin aer curat prin Parc, la o oră din noapte, cînd

Înșăși servitoarele iubesc, plătindu-și fericirea cu atâtea necazuri pe urmă. Și în vreme ce muzica militară îți trimetea ultimele unde de melodii zgomotoase, grătarele restaurantelor îți gîdilau nasul cu fumul ultimelor fripturi, iar trecătorii întîrziați se reîntorceau la hotel, scîrîind sub pași nisipul curții, — tu, nevastă iubită sau nu, gustai din adîncul făpturii aceea dragoste „divină”, numai pentru că era furată.

Și dacă uneori se întîmpla să uiți că ora a trecut, un suierat încet, în tăcerea nopții, te înștiința că prietenul tău, portarul, găsește că e destul atîta și că e cuminte să te duci acasă, unde, uneori, ai să-ți găsești bărbatul dormind.

Da ! fiindcă hotelul a cunoscut și nebunia asta : o descreierală care se strecura din pat, în timp ce bărbatul ei sforăia și alerga bezmetică la întîlnire ; dar scandalul izbucni pe neașteptate.

În majoritatea cazurilor, bărbații nu-și întovărășeau femeile, decît dacă erau și ei bolnavi, și atunci numai în luna august, cînd erau în concediu, în vreme ce femeile căutau să fugă din oraș, cum se închideau școlile : cu copiii se duceau la munte sau la mare, cu soții reumatici la Lacul Sărat, cu bărbatul, care trebuia să-și caute ficatul, la Căciulata. Așa că femeile cu dare de mină erau mercur pretutindeni, din mai pînă în octombrie, ca să nu mai amintim amănuntul că vacanțele lor încep de cînd se nasc și se isprăvesc cînd mor.

La noi în hotel se afla, cam pe la 15 august, o femeie care-și înșela bărbatul pe cînd el dormea și o alta care și-l înșela în timp ce el juca la Cazino. Amîndouă familiile erau prietene. Cei doi bărbați fiind directori la minister. Amanții femeilor erau ofițeri, iar „cuibul” dragostei, camera bonei. Și Dumnezeu a socotit drept, că trebuie pedepsite amîndouă, în același timp.

Numele primei perechi era Niculescu ; al celei de-a doua, Dimîtriu. Nu prea mă sinchiseam de supravegherea domnului Niculescu, fiindcă era un om potolit și iubea somnul. Celălalt, în schimb, mă ținea într-o încordare fără răgaz, deoarece era gelos și își bănuia nevasta.

Desigur, organizasem un serviciu de spionaj care-i stricase toate socotelile. Mai mulți ștrengari, care erau

„băiețu” mei, ședeau în puncte strategice pe întreg drumul care ducea de la Cazino la hotel. Cum era zărit c-a ieșit, pe neașteptate, de la joc, adică la o oră „nepotrivită”, eram înștiințat, înainte de-a face zece pași. Și, la sosirea lui, nevastă-sa îl aștepta și putea să jure, vorba proverbului. „că nici usturoi n-am mâncat și nici gura nu-mi pute”.

Dar, spuncam mai sus că Dumnezeu e mai tare decât noi. Și El ne luă pe neașteptate, ca să ne pedepsească pe toți, lungindu-și mîna mai departe de cum aș fi crezut vreodată.

Într-o noapte se prăbuși din tavan ca două lopeți de ipsos, care căzură în capul somnorosului Niculescu. Acesta, desigur, deșteptîndu-se, constată două lucruri neplăcute : că patul său era plin de moloz și că nevastă-sa nu era alături. Om cumsecade, nu făcu nici o gălăgie, dar, cum era și natural, mă chemă pe mine, supraveghetorul de noapte, care mă transformasem într-o imensă ureche ațintită spre Cazino.

Nimeni să mă înlocuiască. Mihail dormea. Mă gîndii o clipă, cu capul între mîini, și apoi mă hotărîi să mă duc să bat la ușa celor două paceaure, înștiințînd pe una că mă chema bărbatu-său, iar pe cealaltă că n-o mai păzesc.

Prea tîrziu. Niculescu și stăpînul meu, amîndoi în cămăși de noapte, discutau liniștit în capul scării și mă așteptau. Mi-n fost cu neputință să mai trec prin curte și să înștiințez pe cele două femei. Le lăsai în plata Domnului.

Deodată, ceva de necrezut. Dimitriu pică, valvîrtej, în timp ce făceam patul celuilalt încornorat. Își caută nevasta și negăsind-o, alergă în mijlocul curții s-o strige. Din balcon, Niculescu și Bobescu luau aer la lumina lunii. Îl întrebă :

— Ce s-a întîmplat acolo ?

— Pe dracu ! Suntem amîndoi niște încornorați, răspunse celălalt lui Niculescu.

— Se prea poate. Și nevastă-mea a dispărut.

— Ah ! Cu siguranță că s-au zăvorît într-una din co-cloabele astea. Dar ai să vezi tu cum le scot de-acolo.

Și strigă puternic, pentru a treia oară :

— Silvia ! Ieși sau dau foc coșmeliilor ăstora !

— Imediat, bănuie că știa precis totul. Un minut de liniște ne strivi pe toți, cu greutatea și mirosul său de praf de pușcă. Bobescu înlemnise. Dimitriu scoase ceva din buzunar, îl înveli într-un jurnal, puse pachetul lângă o odăiță și-i dădu foc. Apoi se așeză sub balconul în care ședeau prietenul său și stăpînul meu.

Crezurăm că glumește. Ziarul ardea încet.

— Ce vrei să faci ? întrebă Niculescu. Tu știi bine că Silvia dacă e acolo, așa cum spui, n-o să se sperie de niște hirtii care ard ; și nici n-ai să poți să dai buzna în odăițele alea, unde nu dorm decît servitoarele...

Intr-adevăr, doar vreo cîteva odăițe erau ocupate de drumetri în trecere.

— O știi mai bine ca tine, răspunse Dimitriu. Dar, ia ascultă !...

Așteptarăm o nimica toată și o înspăimîntătoare buibuitură, urmată de-o flacără uriașă, zgudui aerul, sfărîmînd pavajul curții în partea aceea.

— E nebun, de-a binelea ! gemu domnul Bobescu, în mijlocul gălăgiei, a călătorilor și a slugilor, care alergau înnebuniți, în cămăși, de colo pînă colo.

Și începu să-și strige nevasta :

— Josefino ! Josefino !

Dar Josefina se afla, chiar și ea într-una din acele odăițe, mai precis la... Mihail. Și ieși, odată cu cele două adultere, care o tuliră acoperindu-și fața cu mîinile.

Patronul făcu o mutră, care aduse o fărîmă de veselie în nenorocirea generală. Dimitriu, trăgîndu-și prietenul către camerele de unde le ieșiseră nevestele, îi zise :

— Ai văzut, mă, Alecule ! Am tras într-un iepure și au căzut trei. Hai acum să le dăm bună seara crailor ăloră...

— Fugi, mă ! N-avem nici măcar o armă ! se văicăreă celălalt.

Cei doi locotenenți apărură în curte. Dimitriu, cu mîinile la spate, îi cercetă cu de-amănuntul, de-aproape, apoi :

— Treacă și asta ! Sunteți liberi, domnilor...

Și conchise, ca pentru el însuși, cu proverbul :

— „Căteaua pînă nu ridică coada, nici un cîine nu se apropie de ea“. Nu e deci vina voastră.

„Nici nu încape îndoială, gîndii eu. Vinovat e tavanul“.

A doua zi dimineața, familiile celor doi directori de minister părăsiră stațiunea, cu primul tren. Nici nu se putea altfel, deoarece scandalul pusese în picioare nu numai Lacul Sărat, ci chiar Brăila. Ziarele de atunci, din respect pentru „eroi“, vorbeau pe ocolite, nedînd decît inițialele numelor.

Treaba cea mai grea rămăsese între noi și stăpîn. Bobescu ceru Josefinei alungarea mea și a lui Mihail. Firește, Josefine știa să-l convingă că nu era prima dată cînd se ducea la Mihail, la miezul nopții, înainte de-a se culca, fiindcă Bobescu adormind de vreme, ea răminea să vegheze pînă mai tîrziu, fiind nevoită să dea șefului personalului lămuriri pentru a doua zi, cînd se ducea la gară să primească clienții de la trenul de șase dimineața.

Era purul adevăr, dar babalîcul pretexta că gurile rele habar n-au de acest amănunt profesional și că singurul mijloc să le amuțască nu era decît concedierea celor doi portari. Josefine nu se dădu bătută. Ne apără ca o tigroaică, se certă cu bărbatul ei prin toate colțurile hotelului, o săptămîină întreagă. În cele din urmă, birui. Nu credeam că o să mai fim puși la poartă.

Și totuși, lupta își urmă cursul. Bobescu nu scăpa nici o ocazie să ne facă viața de nesuferit. Arțăgos, de la primul „bună dimineața“ pînă la „noapte bună“ de la culcare, ne hărțuia, atît pe mine cît și pe Mihail, cu intenția vădită de-a ne scoate din sărite. De ce? Ca să plecăm! Dar toată lumea nu mai avea de stat decît două săptămîni, fiindcă sezonul se apropiase de sfîrșit. Și apoi, nu puteam să plecăm numaidecît, lipsindu-ne de bacșiful ce ni se cuvnea de la cele douăzeci de familii care mai rămăseseră și pe care încă le serveam. Aveam de încasat o sumă frumușică.

Îngrijat că socotelile amenință să se strice iarăși, Mihail mă rugă să fiu conștiincios cu îndatoririle mele și să rabd toate toanele bătrînului.

-- Se vede că de colo că vrea cu orice preț să pier-
em, pe de-o parte, frumoasele bacșișuri, iar pe de-alta
până spune oricui e-am fost dați afară. Ei bine, nu !
să fim cu ochii în patru și să ascultăm ce ne îndeamnă
înțelepciunea orientală, în cazuri de-astea : „Fii cu inima
argă și păzește-ți bine dindărăta!“. Adică : înghite și taci!

Bietul Mihail ! Il iubeam în clipa aceea mai mult ca
oricând, iertându-i răstălmăcirile pe care și le da propriei
sale conștiințe, de când tuberculoza îl rodea, hrănindu-l
cu himere nu prea demne de un om ca el. Și pe bună
dreptate ! Nu era oare o durere să vezi aceasta ființă
nobilă prin suflet și strămoși, această inteligență seli-
pltoare, caracter ales, această făptură delicată născută
în bogății, silită de boală și mizerie să eugete ca cel din
urmă slugoi și să făurească planuri ambițioase, proprii
numai unui pește obișnuit cu atacurile necinstite ?

Înapoia acelei măști de portar cumpescade și îndatori-
tor pe care o purta, citeam toată amărăciunea pe care
viața a putut s-o îngrânădească într-o inimă dumneze-
lește făcută, sorota să fie departe de orice greșală și in-
capabilă să facă vreun rău cuiva. Își părăsise părinții, din
dispreț față de nealocșia vicții lor, se lipsise de averi și
onoruri, primind la douăzeci de ani, ca și prințul din
poveste, să-și cistige pînă cu sudoarea frunții.

În hotelul acestor Bobești, hrăpăreți și zgîrciți, unde
portarui-șef murea la cot cu toată lumea, Mihail se
împusese prin delicatețea felului său de-a fi și, fără s-o
ceară, fusese uit de toate corvezile obositoare.

Datorită celor ciudățenii sufletești, prefera acest om să
bată la ușa altor nesimțitori înstăriți și să rîvnească, cu
prețui oricărui jigniri și umilințe, o probabilă situație
materială înfloritoare, cînd n-ar fi trebuit decît să ridice
degetul, să-și ceară iertare și numai decît s-ar fi trezit
în mijlocul bunurilor și onorurilor în care se născuse ?
Nu mi-o mărturisise niciodată, dar nici eu nu-l descoseam.
Așa ne înțelesesem și mă țineam de cuvînt.

Într-o noapte, însă, pe cînd vegheam în „cabină“,
stăpînit puternic de sentimentul dureroasei sale singu-
rătăți, intrai în camera lui cufundată în întuneric.

Plîngea. Nu-l vedeam, nu-l auzeam, dar atunci cînd iubești, e de prisos să vezi și să auzi. Știam, chiar, că Mihail nu plîngea de florile mărului și de îndată ce întinericul îmi izbi fața, simții în gură și în nări căldura, gustul și mirosul lacrimilor sale.

Tăceam chitic, așezat într-un colț pe scaunul cu hainele lui. Tăcerea n-avea nimic apăsător, iar prezența mea părea că nu-l contrariază decît pe jumătate sau deloc. Îi spusei cu blîndețe :

— Preferi, deci, să plîngi singur ! ?

Îmi răspunse, fără glas, într-un suspin :

— Da...

Și tîrziu de tot, după ce ne lămurirăm cam ce ne-ar putea supăra vreodată, vorba lui înăbușită, dar decisă, îmi adevveri ceea ce simțisem de la început :

— Ai făcut bine c-ai venit.

Aprinse o țigare. Făcui la fel. Apoi continuă :

— Știu ce nu poți înțelege. Și pe bună dreptate. Dacă cineva mă judecă, fără să mă adîncească, puțin îmi pasă dacă îmi dă sau nu dezlegare. Poate că tu, uneori, ai prefera să mă vezi mai bine mort decît în halul ăsta. Ai de ce ! Odinioară m-aș fi sinucis pentru mai puțin. Dar de la acest „odinioară” și pînă azi am putut să verific, în timp ce îmi curățam păduchii, atîtea adevăruri spirituale. Între altele, iată unul : odinioară trăiam pentru cînte ; astăzi, pentru pîine. Odinioară viața nu mă costa nimic ; azi mă costă ochii din cap. Pe atunci nu știam că viața se plătește așa de greu și poate de aceea eram gata oricînd să spăl cu singele meu orice insultă. Dar dacă nu te plictisesc, putem vorbi mai deschis. Ascultă ! Părinții mei, niște nobili ruso-tătari, țineau la cînte mai mult decît la viață. Cît le era de scumpă, am putut să-mi dau seama într-o zi, cînd unul dintre fermierii noștri își călcă angajamentele. Tatăl meu îl bătu pînă la sînge, îi luă bunurile și-l zvîrli, cu femeie și copii, pe drumuri. „Acum e un om fără onoare !” spunea satisfăcut taică-meu. Nu, nu ! Nu onoarea îi lipsea nenorocitului, ci avutul pe care i-l luase tata. Pentru că în afară de onoare tatăl meu îi smulsese pînă și cămașa, silindu-l să semneze contracte în favoarea proprietarului, iar toate riscurile pe spinarea fermierului !... În aceste condițiuni poți trăi ușor pentru onoare.

— Mă gîndesc să-i spun Josefinei : „Viața ta este un chin
cu ramolitul ăsta. La rîndu-mi, n-am ce să mănînc. E
bine ! hai să facem un schimb necuvîntos. Tu să-mi asiguri o pîine, iar eu să-ți dau o parte din fericirea care-ți
lipsește !”

Și acum, spune-mi Adriane : nu crezi că tîrgul pe
care-l propun Josefinei este mai oneros decît acel pe
care tatăl meu l-a împus fermierilor lui ?

- Da ! mult mai oneros.
- Poate fi el cîtuși de puțin onorabil ?
- Cred că da.
- Bun, mi-ajunge. Du-te și te culcă !

Vara se prelungea plăcută. Începutul lui septembrie
era cald ca în august. Asta înlesna a bolnavilor întîrziți să
se curarisească în toată viața, fără să le fie teamă c-ar
putea lua o pneumonie, ieșind din baie.

Pe de altă parte, afacerile încredințate-și marelui, viața
în hotelul nostru deveni din ce în ce mai calmă. Timp de
trei luni, alergaseră ca niște iepuri, la sonetii sonetii și
mureau hătuiți de stăpîni. Acum, fiecare putea să respire
în voie, să-și pipăie picioarele bolnăvite, să-și lanseze
economile și, dacă inima îi da bruci, chiar să-și caute
distacții.

Oriunde întorceai ochii, găseai ceva care să te enu-
rească. Băieții însă, în mare parte, nu se onorau decît
pentru o singură pasiune : jocul de cărți. Cum suna ora
stingerii, îi vedeai răsărind de peste tot, îndreptîndu-se
spre cafenele, unde „stossul” făcea prăpăd. Acolo, în
odăi împuțite, la lumina a două luminări de spermăntol,
care luminau destul de bine, dar fără nici un folos, mîi-
nile trișorului, ciorchine de oameni palizi își petreceau
noptile pînă la ziuă. În cîteva săptămîni și uneori în cî-
teva zile, banii atât de greu agonisiți de-a lungul lunilor
de chinuri și răbdare erau înghițiți de neșansă sau ca-
niotă. Adesea mergeau la „stoss” pînă și economile fe-
meilor, care se lăsau jefuite de brutele lor de „tovarăși”.

Nimic nu mă înspăimînta mai mult decît înfățișarea
acestor creaturi mizerabile : rătăcitoare ca niște lăntome
și scătuite de orice speranță, ochii lor n-aveau în față
decît viscolul iernii, care îi surprindea dezbrăcați de tot

ceea ce avuseseră în primăvară. Civilizația nu va fi decât o simplă vorbă, atîta vreme cît legile ei nu vor socoti jocurile „de noroc” drept crime de drept comun și nu le vor pedepsi cu ani de muncă silnică.

În ceea ce ne privea, eu și cu Mihail trăiam zile din ce în ce mai liniștite, grație unei întîmplări caraghioasă care înfundă gura cumetrelor despre „Hotelul Bobescu” dîndu-le alte noutăți în stare să le satisfacă nevoia de a birfi întotdeauna pe cineva.

Se afla în stațiune o făptură ciudată, tînără, cu aer de servitoare stilată, care niciodată n-avea stăpîn și nimeni nu putea spune unde locuiește și cu ce trăiește. În schimb, oricine putea s-o vadă, la orice oră din zi și din noapte, întinzîndu-se cu toate haimanalele Lacului, începînd cu cei de la muzica militară. Nimeni nu se putea lăuda c-o avusese. Dimpotrivă, toți amanții ei de-o zi sau de-o săptămînă erau furioși din cauza înfrîngerilor. Nu pîrmita nimic mai mult decît o sărutare pe obraz sau o mîngîiere la „suprafață”.

Cuviincios îmbrăcată, bine făcută, fără să fie frumoasă, își lua mesele la restaurant, mereu singură și nu făcea mofturi dacă i se adresa cineva, blond sau brun; din contră, îl oprea și-l ruga să-i țină de urît în obișnuitele ei plimbări, prelungite. Adesca, o lua razna prin pădure și cîmp, pînă după miezul nopții, fără să-i fie teamă că o să dea de dracul. Dar într-o bună zi i se pregăti o horoboată și nenorocita căzu în capcană.

Niște lăptari de la țară o găsiră într-o dimineată, în zori, la marginea pădurii, leșinată, cu hainele sfîșiate, aproape goală, violată și plină de sînge. Venindu-și în fire la spital, povesti cum vreo douăzeci de derbedei de la fanfară își bătuseră joc de ea, unul după altul.

Și fusese virgină.

Înainte de pățanie era poreclită „pui de lele”, vorbindu-se de către unii pe socotcala ei că ar fi o dezmățată, iar de alții c-ar face pe sfînta. După monstruosul viol și-a păstrat porecla de „pui de lele”, toată lumea fiind de părerea „că pățania a fost un bine pentru ea, deoarece îi va ajuta pe viitor să cunoască viața”.

Am văzut-o în ziua cînd părăsea spitalul. Nenorocita călca cu pași mărunți, sprijinindu-se în două bastoane.

În clipa aceea, o parte din credința mea în umanitate se prăbuși la pământ. ca vitraliul frumos al unei catedrale.

Nu mai aveam decît o săptămînă pînă la 15 septembrie, data închiderii stațiunii și ziua dezrobirii tuturor acelor pentru care șomajul cel mai crîncen este preferabil ocupației bănoase, al cărei beneficiu „trebuie” să meargă la „stoss” sau la băutură, din cauza „soartei omului sărac”.

Soarta era capul tuturor răutăților. Desigur, nu pentru cazul nostru, pentru că mie și lui Mihail ne plăceau aceste două vicii, proprii numai degenerațiilor din toate straturile sociale. Cu totul altele erau pacostele soartei noastre. Aleanul în primul rînd. Un alean prietenos, totuși violent. Ne era drag și-l iubeam... Lui îi datoram acele zboruri, costisitoare firește, dar care ne curățau sufletele de mocirla zilnică în care ne bălăceam, fără să aibă cineva vreo vină. Da ! În definitiv, pe cine puteam trage la răspundere de neputința de-a ne adapta la viața obișnuită ?... Societatea burgheză ? Dar această societate nici nu intra în socotelile noastre. Liber robilor din uzine și cîmpii să urle împotriva nedreptăților capitaliștilor și să pună mîna pe aceste bunuri pămîntene ; noi însă nu voiam să fim nici stăpîni, nici slugi. Dacă ar fi fost altfel, Mihail n-ar fi fugit niciodată de la ai săi ; iar eu n-aveam decît să mă astîmpăr o bucată de vreme, pentru ca mai apoi să mă instalez într-o situație de-a gata.

Mama mea, pe drept cuvînt, mă momcea cu o viață dintre cele mai atrăgătoare, din toate punctele de vedere : o fată frumoasă, singura moștenitoare la părinți, care erau niște țărani chiaburi ce mă voiau, în gura mare, dîndu-mi totul : pămînturi, vite, moară cu aburi și altă moară. Nu cereau decît trei lucruri : un băiat fără apucături rele, care să nu fie risipitor cu averea lor și să știe să conducă cu mîini de stăpîn afacerile, femeia și alegerile, unde trebuia scos mereu candidatul partidului. Bătrînul punea mîna în foc, că eu eram omul de care avea nevoie. Și mama mea, în genunchi, mă ruga să primesc. Ea nu voia să recunoască, că aveam vicii și mai ales unul puternic.

care mă făcea să fug de toate averile și morile de pe pământ.

Ah ! această neînțelegere de totdeauna îmi otrăvea viața și-mi omora, cu încetul, pe buna mea mamă. Ea privea cu ochii plini de lacrimi, cum toți vlăjganii de vîrstă mea se duceau unul după altul la „casa“ lor. Mai aproape sau pe departe, mă ținea la curent cu însurătorile prietenilor mei din copilărie, fără să uite vreunul. După Petre, iată rîndul lui Pavel ! Și în anul următor, amîndoi tați ! Pe cînd ea, sărmana, nu-l avea decît pe Adrian, care nu voia nici să se însoare nici să fie tată, ca să ferească pe cea mai bună dintre mame. Nu-l avea decît pe el care o tinea deseori de-acasă și cutreiera pămîntul, fără țel și fără căpătîi, ca un blestemat. Și inima ei strîngea necaz după necaz, se îmbătrînea, văzînd cu ochii, apropiindu-se de mormînt.

„Du-te... Du-te întruna «peste nouă mări și țări», se tînguia ea. Într-o zi, cînd ai să te reîntorci, ai să găsești un mușuroi de pămînt pe care o să ți-l arate vecinii.“

Aceste cuvinte, pe care mama le rostea cu o resemnare înlăcrămată, îmi înghețau inima. Gîndul că o soartă haină ar putea să rezerve mamei mele această nespusă durere de-a muri singură, fără să poată ține la piept mina fiului ei, mă îndemna să mă omor. Da, dacă se va întîmpla, cîndva, mă voi sinucide !

Cu sufletul îngrozit priveam fața ei dragă, năpădită de zbîrcituri, scumpele ei mîini osoase care mă crescuseră, mă aruncam asupra-i și o îmbrățișam cu putere. Apoi :

— Lasă astea, mamă... N-ai să mori, cum spui, fiindcă aș fi în stare „să dau cu barda în Dumnezeu“. Vom muri împreună, ți-o jur, fiindcă nu pot să trăiesc fără tine. Dar mai întîii vreau să șterg din ochii tăi toate necazurile care te rod acum și am s-o fac în clipa cînd voi fi un scriitor.

— Ce e aia, scriitor ?

— Un om, care scrie romane frumoase și pe care toată lumea îl iubește.

— Și la ce-i folosește asta ?

— Cîteodată cîștigă foarte mulți bani.

— Hm ! Tu vrei, deci, să fii un scriitor și, pînă una, alta, ești om de serviciu la un hotel ! Asta nu s-a întîmplat niciodată în neamul nostru. E drept, suntem țărani să-

Aici lipiți pământului, cu, spălătorcasă... Dar om de serviciu la hotel ! Mi-e rușine să scot capul în lume. Ceea ce aici prin alte țări, nimeni nu știe. Poți să fii și cărănar. Aici, însă, nu, nu ! Și dacă ai să te începi, îmi iau lumea în cap !

Era vesnicul ei cântec, pe care-l știu pe de rost. Cu o singură variantă : rugămintile ca să mă iasă. Amândouă au aveau asupra sufletului meu căci un singur cântec : să mă întărite la cuine și să mă sărăcesc so-ni iau valea, repede-repede, orice s-ar fi întâmplat.

Nici de data aceasta nu facui excepție. Mă săterasem până în gât. Nu mai mă puteam stăpini. Știam că fiice nouă întâlnire cu mama nu rețea decât să mărească prăpastia dintre noi ; și pentru nimic în lume ne voiam să urase ființa pe care o iubeam mai mult ca orice, cu toate că nu puteam să-i fiu pe plac. Dar, cum mă departam de ea, dispărea încordarea dintre noi, dragos ea învăgea piedicile și ni se făcea dor unul de celălalt. Trebuia deci să plec.

Mihail îmi ceru să am răbdare încă vreo două-trei săptămîni. Eram la sfîșitul lui septembrie, care promitea să fie cea mai minunată lună a anului : dinineți tîrziu răcoare ; căldura plăcută în timpul zilei ; apăsuri de soare mărețe pe care le priveam de-a lungul mirișilor înmăsozate cu miros de în coșii. În hotelul nostru mai rămăsesse ocupate pînă la sfîșitul lunii încă douăsprezece camere, ceea ce ne bucura pe toți.

Dar două tragedii singeroase, ultima înspăimîntătoare, zgîlțiră, una după alta, temelile casei, golind-o în cîteva zile și de clienți și de slugi.

Prima dramă, fără urmări grave, ba chiar cu amănunte caraghioase, fu cît pe-aci să coste viața doctorului Bastaky, Don Juanul brăilean care sccaze lacrimile atitor femei. Una din ele vru să le răzbune pe toate, prin ea însăși.

Era o fată foarte distinsă și puțin cam trăsniță, care aparținea aristocrației militare. O chema domnișoara general Mirjan. Din cauza staturii înalte și-a privirii blăfine, o poreclisem „gîrafa“, dar n-aveam dreptate ; fi-

încă, așa subțire și prăjină, era destul de grațioasă și femină, pînă în cele mai mici părți ale trupului.

Domnișoara general Mîrjan se apropia, melancolic, spre treizeci de ani și părea să ascundă în tărtăcuța ei mîndră idei de unul-singur. O credeau mistică, prea cucernică, posacă și își scotea părinții din sărite, prin spiritul de exagerată libertate. Nu primea observații de la nimeni. Avînd o avere personală, îi fusese ușor să se dezrobească de epitropia părintească, zvîrlind la coș toate perlele de ofițeri superiori, pe care tatăl său îi aducea în speranța unui măritiş.

Ce voia ? Iubea pe doctorul Bastaky, de-acum zece ani, pe tăcute și cu inima curată. Dar doctorului nu-i ardea de însurătoare. Iar neprihănirea îi dădea grețuri, ca și dulceața, bețivului.

Cu toate acestea, ținea la ea. În fiecare vară îi vedeai la Lac, plimbîndu-se și mîncînd împreună. Ea venea adesea la el. Doctorul se ducea în vila ei, ca s-o asculte cum cînta la pian. Încolo, nimic altceva. Nimeni nu putea birfi ceva. Ba, se șoptea chiar că „gîrafa“ îl ducea pe doctor cu zăhărelul !

Totuși, ceva se petrecuse în anul acela. Acadeaua căzuse oare în pliscul „Vulturului“ ? Și da, și nu, după cum o să vedeți !

Într-o după-amiază din acel septembrie vîrătec, domnișoara general Mîrjan trase cu pistolul, din pragul hotelului, două gloanțe, unul după altul, rănind grav pe doctor la umărul stîng.

Doctorul prăbușindu-se, într-un lac de sînge, nu se arăta prea îngrijat de rana sa. Nu se gîndea decît la faima lui de cuceritor.

— O să vezi că nebuna m-a făcut de rîs !

Chiar așa s-a și întîmplat. La poliție, domnișoara Mîrjan declară mîndru :

— Am vrut să-l ucid pe doctorul Bastaky, fiindcă m-a lăsat însărcinată, dar vă spun că nu m-am culcat niciodată cu el. Sunt încă fecioară !

Judecătorul căzu pe spate :

— Ah ! cum vine asta ? Explică-ne, te rog !

— Iată cum : am făcut cîteva băi împreună, în baia mea, fiindcă îl socoteam ca pe logodnicul meu. Și, de pe

urma acestor băi, am rămas însărcinată, din vina lui : m-am tot mîngîia și strîngea în brațe, pînă ce se satisfăcea. Lucru fără nici o primejdie pentru mine, zicea el... Or, rezultatul, iată-l : voi fi mamă, fără...

— Fără să fi gustat plăcerea pînă la sfîrșit ! Ei bine, domnișoară, de minunea asta doctorul Bastaky nu poate fi tras la răspundere !

Temerea profetică, exprimată de victimă, declarația nemaiauzită a viitoarei mame-fecioară, cît și reflexiile comisarului făcură, în douăzeci și patru de ore, de-o sută de ori ocolul stațiunii, bătînd toba pretutindeni. Toate familiile cumsecade, care aveau vreo fată mare, să cărăbăniră numaidecît, cu mîinile astupîndu-și urechile.

Ceilalți vizitatori îi urmară, chiar în săptămîna aceea, și mai mîhniți.

Întotdeauna găzduia la hotelul nostru doamna Orbeanu cu soacră-sa, care era suferindă. Sosise de-o lună de la București. Doamna Orbeanu, după ce ținuse de urît în luna iulie bărbatului ei la Căciulata, acum făcea pe îngrijitoarea soacră-sci la Lacul Sărat. Dar totul era de ochii lumii și numai domnul Orbeanu o putea crede, pentru că, fiind ocupat cu afacerile, nu-și vedea nevasta decît de simbătă seara pînă duminică seară, ca alți alți bărbați fericiți.

Doamna Orbeanu era o femeie de-o frumusețe cum rar se vede chiar în România, țara unde Dumnezeu a fost generos cu femeile frumoase, spre fericirea și nenorocirea bărbaților. Poate și-a femeilor, uneori. Fiindcă, de cele mai multe ori, ele nu se mulțumesc să guste în tăcere și cu măsură plăcerile vinovate, care pentru bărbatul încornorat sunt ca și cînd n-ar fi, de vreme ce nu le știe. Nu ! această cumpătare femeia frumoasă o lasă numai pe seama bărbatului și păstrează pentru ea porțiile duble. Pînă într-o zi, cînd mîna Atotputernicului se abate asupra ei, strivind-o ca pe-o muscă.

Am văzut minia dumnezeiască pogorîndu-se asupra frumoasei doamne Orbeanu, făcînd-o piftie. Și m-am răzvrătit împotriva justiției divine.

Fiindcă domnul Orbeanu, deși bărbat minunat, nu era în realitate decît un morman de baligă moale. Toată lu-

mea-i mînca nevasta din ochi, numai el nu. De ce dracu. bărbați ca ăsta or fi luînd femei ca focul ? E ca și cum orbii și-ar cumpăra tablouri fără seamăn ! Și încă tablourilor prea puțin le pasă de cumpărători, pe cînd aceste statui perfecte și clocotitoare, cum sunt unele femei, suferă grozav ! „Cum ? se întrebă ele, omului meu îi este același lucru, dacă sunt frumoasă și caldă sau urîtă și rece ? !”

Și dacă bărbatul, într-adevăr, e nesimțitor, apoi femeia lui e liberă să se culce cu cine o apreciază.

Madam Orbeanu, pe care cunoscuții o strigau Elenuța, gîndea ca și mine și se lăsa prețuită cu o frenezie care mă înspăimînta. Simțeam amețală numai privind-o, dar-mi-i s-o iubești ! Nu era adevărat că-și schimba amantul. Nu ! Era mereu cu același, ceea ce înseamnă că femeia frumoasă poate rămîne credincioasă unui singur bărbat, dacă îl iubește. Felul de-a fi al Elenuței te impresiona : nu era zi, nici noapte, să n-o vezi zbughind, ca o căprioară, către camera amantului, la etajul întii, de unde cobora un sfert de oră mai tîrziu, cu obraji în flăcări, cu ochii, de-un albastru închis, scînteind o lumină care țipa toată recunoștința de care plesnea inima ei, de femeie căzută în păcat. Și ca să înlătore eventualele primejdii, Elenuța se întrecea, de ochii bărbatului, în tot răstimpul vizitelor duminicale, cu atenții de nevastă credincioasă, drăgăstoasă, devotată, care numai pentru el trăiește, dăruindu-i toate clipele acelei „scurte” zi de fericire. Aceeași îndatorire îi arăta, seara, la plecare, ducîndu-l la gară, suindu-se în trenul de București și mergînd o stație împreună cu el.

Gestul ăsta i-a fost fatal.

Domnul Orbeanu nu prea avea nevoie de o asemenea probă de dragoste și n-o prețuia decît în măsura în care-i gîdila mîndria. Își petrecea duminica, plictisindu-se între o mamă pe jumătate tîmpită, și o nevastă care-l copleșea cu mîngîieri, la care el credea că are dreptul prin actul de căsătorie. Nu ieșea nicăieri, nu vedea pe nimeni. Singura-i plăcere era de-a se întinde pe un *chaise-longue*, așezat în balcon, la umbra frumoșilor lei, pe care-i privea visător. Ca o baligă moale !

În jurul acestei baligi, o femeie dintre cele mai rîvnite juca o mică comedie de dragoste, păzindu-se să nu se

dea de gol. Apoi, la miezul nopții, lua loc, alături de el, în vagonul cu paturi al trenului de București, ceea ce îl făcea pe Orbeanu să se umfle de mândria că nici o altă femeie n-ar fi făcut așa ceva pentru bărbatul ei. După cincisprezece minute, trenul automotor se oprea la Silistraru, o haltă la cinci kilometri de Lacu-Sărat. Elena își mai îmbrățișa o dată bărbatul, cobora din vagon, se urca într-o căruță și alerga năprasnic spre singura ei dragoste, cu brațele pline de levănțică.

Ultima duminică o așteptarăm zadarnic, pînă la două noaptea. Făptura sa înaltă nu se zărea, ca de obicei, cocoțată în vîrfurile carului cu fin, la spatele țaranului care mîna liniștit pe marea alee, cufundată în întuneric.

Abia spre ziuă, un jandarm ne înștiință, cu o față ca de mort :

— Madam Orbeanu a fost măcelărită la o barieră de cale ferată. Domnului Orbeanu i s-a comunicat pe drum și ne-a telefonat că s-ascundem nenorocirea față de coana-marc. Domnul va sosi mîine cu primul tren. Cadavrul nenorocitei se află la infirmeria Lacului, dar e de nerecunoscut. Și omul adăugă, cu privirea rătăcită : Cînd te gîndești că țaranul și calul n-au pățit nimic ! Numai partea dindărăt a căruței a fost sfărîmată de tren.

Hm ! desigur. Atotputernicul n-avea nimic de răfuit cu bietul cal și țaran.

Pe la vreo șapte dimineața, îmi luai inima în dinți și plecai la infirmerie. Gardianul, un prieten, mă sfătui să n-o privesc :

— E ceva îngrozitor... Numai un braț i-a mai rămas intact.

— Lasă-mă să-l văd.

Eram singuri. Pe dușumeaua unei camere murdare, un morman acoperit cu un cearceaf plin de sînge. Gardianul ridică un colț al cearceafului : o mînuță albă, delicată, pe care o cunoșteam atît de bine, apăru palidă. Îngenuncheai și-o sărutai cu capul năuc și tîmplele bătîndu-mi să se spargă.

— Ai iubit-o, cîndva ? mă întrebă paznicul.

— Mult.

În clipa aceea sosi la fața locului Orbeanu și întreg

Parchetul Brăilei. Mă retrăsei spre ușă. Domnul Orbeanu, după față, nu prea părea nenorocit. Mai mult galben.

Puțin mai tîrziu, îl auzii îngînînd, cu voce schimbată :

— Sărmană Elenuță ! Dacă m-ai fi iubit mai puțin, nu ți s-ar fi întîmplat asta !

„Nătărăul dracului !“ murmurai eu, îndepărtîndu-mă...

V

MOARTEA LUI MIHAIL

Mihail a murit și cu rătăcesc ca o umbră care și-a pierdut sufletul...

O, Mediterană ! Nu te mai iubesc. Trei ani de-a rândul, el ți-a cerșit un mic culcuș, scaldat în soare. I l-ai refuzat, tu care ești așa de generoasă cu păduchii și cu năpârcile. El — ființa rară, a cărei prezență pe pământ e dintre acelea care justifică și îndreaptă greșelile Creațiunii — n-a putut să-și găsească un sărman colțișor sub soarele tău, pentru ca să-și dezmoștească oasele înlemnite de boală.

Uf !... Viața nu-i altceva decât o escrocherie divină.

Ne-am despărțit pentru totdeauna, într-una din zilele lunii august 1909, la Brăila. Mergea încovoiat, sprijinindu-se pe un baston. Obrazul lui pământiu transpira mereu broboane de sudoare grasă. Tusea, expectorația abundentă, îi curmau răsufllarea. Totuși, ținea să-mi vorbească destul de des, dar nu putea s-o facă decât stînd jos.

Îl ascultam, îngrozit, nevoind să cred ochilor și urechilor mele. Mihail pleca... Mihail muria... Ce mă mai putea face să continui a dori viața ?

Cred că și disperarea asta e tot o minciună ! Îmi dau seama astăzi, cînd, după patru ani, continui totuși să trăiesc și să sper mereu că voi primi vești de la prietenul meu. Ori, el mi-a spus-o răspicat, la plecarea vaporului spre Odesa : „Să știi, dacă o să întîmpinăm furtuni, dacă va trebui să sufăr prea mult, am să m-arunc în mare —

și numai în cazul acesta tu n-ai să mai primești, niciodată, nimic de la mine. Altfel, am să-ți scriu de îndată ce sosesc la Odesa, apoi de prin toate orașele mai de seamă care sunt semănite în drumul meu pînă la Kazan“.

Mi-a spus cuvintele astea în 1909. Acum suntem în 1913. Și eu aștept mereu acea primă scrisoare din Odesa. Deci, oasele celui mai mare dintre prietenii mei, se odihnesc în fundul Mării Negre !

Mi se mai întîmplă și acum, de mai multe ori pe zi, mergînd singur pe stradă, să mă întorc brusc și să privesc la stînga mea : în partea asta obișnuia să stea Mihail, întotdeauna. În partea asta l-am simțit, timp de șase ani. Chiar în vremea acelor scurte „vacanțe prietenești“ — cum numeam noi bosumflările noastre sau despărțirile de o lună sau două — sufletul lui era veșnic prezent la stînga mea. Atît de prezent, încît nu încetam de-a avea lungi convorbiri împreună.

Căci, niciodată, certurile noastre n-au putut să ne facă să uităm cît eram de legați unul de celălalt. Legați... Aici noțiunile *dragoste*, *prietenie* sunt neputincioase ca să lămurască legătura sufletelor noastre. Acesta era un fel al nostru de-a trăi. Putusem să ne încredințăm, de-a lungul anilor, că nimănui nu eram de folos și nimeni nu ne era, în măsura în care ne simțeam noi, unul celuilalt.

Constatam, în jurul nostru, că oamenii se iubesc și pot înceta de-a se mai iubi. Alții se despărteau, uneori, tot iubindu-se ; cele mai adesea, din cauza unei neveste gilecvitoare. Dar, într-un caz ca și în celălalt, nepăsarea, uitarea, chiar — după un timp oarecare — acopereau cu lințoliul lor ochii care se iubiseră altădată.

O ! deșertăciunea iubirii, tu nu ești nimic altceva decît deșertăciune ! Slavă Creatorului : inima mea a cunoscut inima lui Mihail, a cunoscut iubirea care strivește și înlătură totul, și triumfă pe deasupra întregii necurății, a noroiului din care suntem făcuți. Triumfă, vai, asudînd cu broboane de ulei sfînt, ca fața lui Mihail, în ziua despărțirii noastre !

Îmi dădcam seama de această biruință, mai ales în vremea încercărilor la care ne supuneau certurile noastre, urmate de cîte o despărțire. Acestea au fost epocile cînd

ne-am iubit mai mult ; adică fără umbră, într-o înțelegere deplină. Sufletele noastre, însingurate, se căutau atunci și se regăseau, cu ușurința cu care rîndunelele își regăsesc cuibul. Simțeam inima lui Mihail zvîcnind la stînga mea. El o simțea, pe-a mea, la dreapta lui. Nici un fel de răgaz între forțele nemuritoare !

Ce puteau, oare, să spună sufletele noastre, în aceste convorbiri tăcute ? Nimicuri... Numai prostii !... Sunt astăzi un om care se apropie de treizeci de ani, am vagabondat, timp de șase ani, în lungul și-n latul Mediteranei, am citit mult, am văzut mult, am simțit mult și-mi dau perfect seama că, dacă e adevărat că știința lui Mihail mă subjugă totdeauna, că ideile și convingerile lui mi le însușeam adesea — nu era totuși latura asta a individualității lui, aceea care ar fi putut să îndreptățească dragostea mea unică, pentru el — după cum, la rîndu-i, mă iubea cu aceeași putere, dar nu pentru cine știe ce însușiri reale, puternice, nestrămutate.

Nu ! Eram plini de contradicții. La început, eu mai mult decît el. Apoi, cînd tuberculoza și frica de moarte i-au întunecat conștiința, — împingîndu-l să-și caute scăparea, cînd lingă alcovul patroanei sale octogenare din Cairo, evreica multimilionară și catolică, ce era să-l convertească la catolicism, cînd lingă calagărul de la Sfîntu-Munte și chiar în brațele hotelăresei de la Lacul Sărat, a trebuit să lupt mult cu mine însumi, ca să înlătur urîtenia care-i cîntărea frumoasa figură și să-l păstrez, neatins, în sufletul meu.

În momentele acelea mi-aminteam de sluga „păduchioasă” care citea pe *Jack*, în original, în murdara plăcintărie a bunului Kir Nicola. Mă gîndeam la lungul său martiriu, de tînăr nobil, rătăcitor voluntar, supunîndu-se tuturor muncilor silnice pentru o bucată de pîine. Mai aruncam în talgerul balanței acel cult al Frumosului și al Binelui, pe care Mihail îl profesa, în ciuda odioasei sale mizerii trupesti, acel cult care întărea propria-mi credință și mă salvă din ghearele disperării, într-o vreme a adolescenței mele, cînd — de la maică-mea pînă la ultima cumătră bețivană — toată mahalaua se unise împotriva mea, ca să mă declare nebun.

Am contopit atunci, la un loc, destinele noastre.

Iată totul. Sufletele noastre n-avcau să-și spună mare lucru. Îmi inchipui că în eternitate armonia provine din tăcerea absolută. Cuvîntul pare să fie o pedeapsă, pe care Dumnezeu a aplicat-o singurului animal încrezut de pe pămînt.

Nu convorbirea era motorul care hrănea cu dragoste prietenia dintre mine și Mihail, ba chiar nici *prezența noastră materială*, ci numai faptul că ființam unul în sufletul celuilalt. O înțelegere desăvîrșită se crease, probabil, între noi, — cine știe în ce moment al vieții noastre comune. Poate chiar în clipa cînd ne-am încrucișat privirile pentru întîia oară. De-atunci, vorbirea ne-a rănit și îndepărtat, adesea. Tăcerea, niciodată. Căci convorbirile noastre obișnuite nu difereau ca atmosferă de cele ale muritorilor, pentru că depuneam aceeași bunăvoință și doză de mîndrie. Nu eram, doar, niște sfinți. Și, mai ales, nu trebuie să se uite piatra de încercare a prieteniei noastre : Banul. Banul cîștigat și cheltuit în devălmășie. De cîte ori nu ne-a otrăvit sufletele ! Și unul și altul ne-am acuzat, pe nedrept, de egoism. Cuvinte grele ne-au scăpat.

Dar, oricare ar fi fost miezul neînțelegerii, niciodată n-a fost în stare ca să șteargă din conștiințele noastre acea întrepătrundere sufletească, pe care o simțeam fără pereche, în lungul șir al prieteniiilor noastre făcute în ultimii zece ani.

Mercu la stînga mea, de aproape sau de departe... De departe, chiar și mai bine decît de aproape ! Timp de șase ani de-a rîndul.

Acum s-a isprăvit !

Este deci adevărat, că nimic din ce există pe lumea asta nu există în cealaltă ! Sufletul lui Mihail nu mai are nevoie de acela pe care hîrca mea îl ține zălog. Nu-l mai simt deloc, la stînga mea. Dimpotrivă, simt perfect ruptura totală, spulberarea oricărui acord. Sufletul său nu mă mai vrea. El trebuie să fi *devenit altceva*. S-o fi unit, pe de-n-tregul, cu *totul*. Și acest *tot*, care nu-i al nimănui, trebuie să fie foarte deosebit de ceea ce este al meu și al tău.

Îmi dau seama bine de ceea ce spun. Sufletul meu însuși mă ajută să înțeleg. Acest suflet care nu mai este pentru mine, ceea ce era pe vremea când trăia Mihail. El însuși și-a schimbat felul de-a fi, din clipa când sufletul prietenului meu s-a dezrobit de apăsarea himei. Sufletul meu a cunoscut cu precizie data acestei liberări. M-a înștiințat, chiar. Întîi n-am voit să cred. Iar cînd am înțeles adevărul, după șase luni de așteptare deznădăjduită, sufletu-mi păru străin sau ca și cum ar fi fost bolnav. Sau adormit. Nu-l mai simții vibrînd pentru această viață puternică, ce se ținea veșnic la stînga mea.

Fu așa, din cauză că la stînga mea nu mai era decît o prăpastie întunecată.

Merg, acum, de-a lungul acestei hrube fioroase.

Și, ce fenomen ! Redeviu, încet-încet, ființa fără rost, de-acum nouă ani, așa cum eram înainte de a cunoaște pe Mihail, cînd nu mai știam ce să cred de mine însumi.

Totuși, dacă la stînga mea e neantul, la dreapta mea e lumea. După ce am cunoscut pe Mihail, lumea asta nu-mi mai părea altă de urîță, de dușmănoasă. În orice caz, o primii așa cum era.

Astăzi, viața îmi pare mai străină ca niciodată. Un om o apropiase de mine. Același om, dispărînd, a îndepărtat-o. Nimic din tot ce am simțit și iubit în timpul vieții mele cu Mihail, nu mai simt și nu mai iubesc de cînd rătăcesc singur pe lume.

Sentimentul acesta n-are nimic vag în el. Încep chiar să mă întreb dacă Mihail a fost o realitate sau numai o apariție halucinantă. Dacă a fost o realitate, atunci ea este asemănătoare celei a lui Christos. Iisus nu s-a mai repetat, în viață. Nici Mihail. De patru ani de zile, cu cît îl caut mai aprig printre oameni, cu atît îmi dau seama că este inexistent. Trebuie să existe, deci, suflete de sărbătoare, pe care Dumnezeu le trimite printre oameni în zilele mari ale veșniciei lui.

Singură dragostea noastră e în stare să recunoască aceste suflete. Ea, singură, poate să le urmeze. Căci ele, fără să se asemene cu cineva, se confundă cu orice : chiar și cu vitele unui staul.

Dar vai ! Această dragoste — care ne ajută să descoperim sufletele de zile mari ale Veșniciei — nici ea nu

ne este acordată pentru trebuințele zilnice. La fiecare treaptă a înălțării corespunde o scară a mijloacelor.

Odată cu dispariția lui Mihail pieriră și mijloacele mele de a iubi un om, așa cum iubești un Dumnezeu. Și nu știu ce lipsește mai mult pe pământ : acești Dumnezei ai vieții sau dragostea pe măsura lor ? Pentru mine, ambele veniră și se duseră pe aceleași căi tainice.

A fost doar o vizită. Care a durat nouă ani și-mi făcusem dintr-însa o obișnuință. Crezui că nu putea să fie altfel. Dar de unde ! Nu fusese decît marea mea zi de sărbătoare. A pierit ca o eclipsă ! Revenii la oamenii de toate zilele și la această dragoste de care ei se servesc ca să-și dezmoțască ciolancele.

Acum totul e călduț.

Sufletul meu face așa ca și cum n-ar fi fost vorba de nimic. Dormitează. Rămîne mut în fața întrebărilor mele. Pentru el, toate situațiile sunt acceptabile, deoarece pasul său e în ritm cu Veșnicia și pare să nu-și aducă aminte de nimic.

Dar eu, care merg cu pas obișnuit și care-mi amintesc de Mihail — cu sufăr. Veșnicia mea e ziua de care mă izbesc, cînd mă trezesc dimineața.

Pe vremea cînd Mihail era realitatea mea, trăiam în ritmul ei. Ea începu din ziua în care îl descoperii în plăcintăria lui Kir Nicola și sfîrși în ziua în care mă părăsi pe cheiul debarcaderului din Brăila. În tot acest răstimp aveam toate motivele să cred în măreția existenței.

Astăzi nu mai am nici unul. Mă regăsesc în mijlocul acelei lumi, dinaintea lui Mihail. Nu mai văd în jurul meu decît oamenii de totdeauna și de peste tot, care trăiesc pentru ca să mănînce și să se înmulțască. Nu-i urăsc, dar nici nu mă interesează. Nu sunt obișnuit să privesc viața ca o iesle și o crescătorie. Netăgăduit, știu că omenirea face tot ce poate ca să nu se mai tîrască pe burtă, dar mărturisesc că sforțările ei în direcția asta nu-mi produc decît milă. Nimic mare nu se face cu sforțări.

Înălțările către divinitate sunt imnuri de lumină. Nu miros a ulei.

Sunt, cum a dat Dumnezeu, fără să mi se cuvină nici laude și nici muștrări. Nu stă în puterea mea să fiu mare. Prin urmare, e și natural ca să nu-mi simt mediocritatea.

Iată legea vulgului.

Ea nu e și a mea. De ce am fost eu singurul care am identificat pe Mihail, de la prima aruncătură de ochi ? Ceva și mai mult : de ce am fost eu singurul care l-am cerut vieții și l-am căutat ? Căci nu te ostenești decît pentru lucruri de care nu te-ai îndoit niciodată, înlocuind ca și inventatorii de geniu care, de fapt, nu descoperă nimic. Iar azi, cînd mi-am pierdut prietenul, de ce numai eu sunt singurul care sufăr atît de mult, că abia îmi mai recunosc propriul suflet ?

Ah ! ce trist este să te vezi iarăși scufundat în viața obișnuită, după ce, un timp, te-ai bucurat de cea excepțională !

Prietenia fiecăruia pentru fiecare sau a tuturor pentru toți. Prietenia, simțire secundară, care își așteaptă rîndul ca să fie introdusă...

Asta e totul de care pot să „dispun”. N-am decît să aleg. Varietatea e mare și pentru toate gusturile, de la prietenia cu cușitul la briu, pînă la prietenia socialistă standard.

Toate știu să aștepte. Un defect de mare însemnătate. E, dealtfel, singurul eusur pe care li-l reproșez. Deoarece, atunci cînd e vorba de dragoste, nu înțeleg decît una singură : aceea care trece înțîia în toate întrebările vieții.

De ce oare Dumnezeu o fi făcut în domeniul sentimentelor, ceea ce noi oamenii facem în domeniul hainelor de gata : o sută de costume, unul mai prost decît celălalt ?

Omul putea să trăiască și să moară la fel ca animalele, care nu sunt lipsite de noblețe în simplitatea lor și mult mai puțin crude decît omul, căci ele nu știu să chinuiască. Să fie, oare, pentru noi un semn de superioritate sau mai curînd o meteahnă, această bogăție de sentimente — pe cit de felurită pe atît de fără nici un folos — și de care dispunem în viața noastră de fiecare zi ?

Dar gîndurile Creatorului sunt de nepătruns. Eu și cu Mihail n-aveam decît să-i mulțumim pentru harul ce ni l-a făcut, de-a ne fi înzestrat cu o putere de iubire care apropie pe om de divinitate. Iubirea n-are nimic pămîn-

tesc. Ea nu dă simțirilor noastre nici bucuria, nici suferința celorlalte sentimente sau pasiuni. Ea nu exaltează și nici nu biciuește, căci țărîmul ei este sufletul.

Dragostea este în întregime făcută din calm și egală continuitate.

Să povestesc acum sfîrșitul lui Mihail. El nu s-a mai întors în Egipt decît o singură dată : în iarna anului 1908—1909. Îl întovărășii, bineînțeles. Plecarăm mai tîrziu ca de obicei, din cauza împrejurărilor. Părăsind „Hotelul Bobescu“, în septembrie, prietenul meu căzu bolnav de gripă și trebui să se îngrijească pînă la mijlocul lui octombrie. Apoi, tocmai cînd era restabilit și gata de plecare, se porni o vreme rea.

Toată toamna, pînă la Sf. Niculae, fu îngrozitoare. Așa că furăm siliți să stăm la căldurică, lingă buna mea mamă, care se simțea fericită. Ziarele ne aduceau, de pe întinsul mării, cele mai rele știri : furtuna bîntuia aproape fără încetare. Mihail crăpa de neccaz.

— Atitea zile frumoase pierdute ! spunea el, privind ploaia amestecată cu zăpadă, care biciuia geamurile.

N-avurăm încotro și ne resemnarăm. Mihail suferea prea mult de rău de mare, ca să ne aventurăm pe-o asemenea vreme. Citirăm cu nemiluita, jucărăm adesea cărți, ca s-o distrăm pe mama și petrecurăm un lanț de seriduoase, la gura sobei, depănînd probleme de înaltă literatură sau afundîndu-ne cu sufletele în acele lungi tăceri, care erau un fel de băi de lumină ale prieteniei noastre.

În sfîrșit, după șase decembrie, un ger uscat aduse timp frumos. Numai decît o pornirăm la drum, spre marea părere de rău a bieteii mele mame.

Sezonul, pe care-l petrecurăm în iarna aceea în Egipt, nu avu nimic neobișnuit și ar fi putut să treacă fără cel mai mic incident, dacă inchipuirea mea aprinsă nu și-ar fi băgat coada, ca să mă facă să iau foc în fața unui nou miraj, cum numai prin partea locului se poate vedea. Am nesocotit iarăși, în împrejurarea aceea, înțelepciunea lui Mihail. Noroc că paguba nu fu prea mare. Iată ce pățirăm.

Eram, de data asta, destul de bogați ca să putem trăi toată iarna, fără să muncim. De la „Hotelul Bobescu“,

Mihail ieșise cu o mie cinci sute de lei economii, iar eu cu o mie. Din această sumă mai aveam împreună două mii de lei, cînd, în ajunul Crăciunului, ne instalăram într-o cameră frumoasă, dintr-o încîntătoare regiune a Nilului. După o săptămîină de viață cumpătată — cuprînzînd două mese îndestulate pe zi, luate într-un modest restaurant grecesc, mai adăugîndu-se, la fiecare trei zile, și cîte o strașnică plimbare cu tramvaiul spre Piramide sau spre Heliopolis, — experiența ne demonștră că cheltuielile noastre generale nu treceau de două sute de lei pe lună.

O liniște duioasă se întipări atunci pe fața lui Mihail. Gîndul că avea putința să trăiască astfel, luni întregi, la adăpostul oricăror griji bănești, îl umplea de speranțe. Prăpădit cum era, nu mai putea face nici un fel de muncă. Orice perspectivă de reîntoarcere silită la muncă, înainte de-a se fi refăcut pe de-a-ntregul, îi dădea cele mai negre gînduri. Îmi spunea :

— Doi ani de viață ca asta pe care o ducem azi, e tot ce aș cere Soartei. Nu m-aș mai clinti din Egipt. Iarna, la Cairo. Vara, la Alexandria. M-aș mulțumi chiar cu o singură masă pe zi. M-aș lipsi de orice distracție care m-ar costa mai mult de cinci franci pe săptămîină, socotind și cumpăratul cărților. Fiind singur, asta mi-ar reveni cam la vreo sută douăzeci de lei pe lună. Cinc ar fi așa de milostiv, să mi-i dea, timp de doi ani ?

— Cine ar putea mai bine decît părinții tăi ?

— Iar o îndrugi cu părinții mei ! Ți-am spus de atîtea ori că nu vor mai avea vești despre mine, decît dacă ar trebui să mă întorc acasă, ca să-mi dau sufletul. Altfel, voi rămîne mort pentru ei, ca și pînă acum.

Mă simțeam așa de nenorocit că nu puteam să-i spun : „Iată ! nu te mișca din Egipt. Voi munci și-ți voi da cei o sută douăzeci de lei !“... Dar cum să-i dau, cînd știam că nu sunt în stare să mă chivernisesc nici pe mine însumi, așa cum trebuie ? !...

Mărturisii într-o zi această tristețe unei cunoștințe proaspete pe care o făcusem în mahalaua Musky, unde luam masa și petreceam o parte din zi. Era un român de-o vîrstă cu mine, dar îngîmfat și spilcuit, care risipea aproape trei sute de lei pe săptămîină cu masa, locuința, cafeneaua

și mai ales cu „Tirul de porumbei“, unde Ponta în fiecare zi, pe mîna „așilor“ carabinei. Ne tîrî și pe noi de cîteva ori, căci era generos — o generozitate cam dezamățată — dar avea băiatul inimă bună, încasînd fără supărare toate zeflemelele provocate de purtarea lui ușuratică, ce-l făcea să toace în opt zile toți banii de pe o lună. Pentru ca apoi să fie silit să-și „tapeze“ prietenii și chiar pe consulul nostru.

Tinărul se numea Teodor Moldoveanu, dar cafeneaua îi spunea Tudorică. Originar din județul Muscel, Moldoveanu spunea că-i „băiat de familie“. Se mai șoptea despre el, că o frumoasă moștenire avea în curînd să-i „cadă în plîse“. Afirmațiile astea ar fi putut ușor să treacă drept „gogoși“ în ochii măștrilor minciunii — români sau altă nație — din strada Darb-el-Barabra, dar flăcăul posedea un document autentic, care făcea furori : era un permis pe căile ferate, clasa întâi, cu fotografie și mențiunea „*funcționar la Ministerul de Interne*“. În sfîrșit, putea fi văzut uneori plimbîndu-se în trăsură cu domnul Bicleanu, consulul nostru, faimos prin asprimea cu care trata pe toate epavele naționale, care se duceau să-i ceară „ajutor și protecțiune“, așa cum stă scris în pașaport. Ori, într-o zi, Moldoveanu trimise la consul un comisionar cu o scrisoare și omul se întoarse aducîndu-i într-un plic cinci lire sterline. „Minunea“ se petrecu la cafenea. Toți pchli-vanii, ba chiar și oamenii serioși, rămaseră cu gura căscată. Din ziua aceea, reputația de „băiat de familie“ a lui Tudorică fu fapt împlinit.

Nu trecu mult și o altă faimă veni să se adauge celei dintîi : „Tudorică are neamuri la Ierusalim“. Și trage-i băicte cu cererile și promisiunile de intervenție în favoarea tuturor dezertorilor și nesupușilor români, de care Egiptul e plin.

Accastă situație îngăduia lui Tudorică să „tapeze“, cu succes, pe oricine, știut fiind de toată lumea că cel mai al dracului dintre consuli îi da bani, cu ușurință. Se spunea, chiar, că „băiatul de familie“ datoră deja sume destule de frumoșele, la Cairo, unde se afla de două luni, într-un lung concediu „pentru cauze de boală“. E adevărat că de cîte ori îi soseau bani din România, Moldoveanu își plătea

o parte din datorii și nu uita, mai ales, pe domnul Bicleanu. Ceca ce însă nu-l împiedica, chiar de-a doua zi, împrumuturile să-și reia cursul și mai aprig — felul lui de-a trăi și cu deosebire „Tirul” înfulcându-i, cît ai clipi, orice ban i-ar fi căzut în mînă.

Mihail urmărea pe Tudorică cu un ochi destul de neîncrezător, deși îl trata cu politețe. Moldoveanu era amorezat de distincția prietenului meu, îl plictisea cu lungi conversații în franțuzește — „o franțuzească pentru vacile savoyarde”, spunea Mihail — și nu mai știa ce să facă pentru a-i fi pe plac. În „zilele cu franci” ne tîra prin restaurante mari, la spectacole, ne plimba cu trăsura iar în toate după-amiezile ne chinuia cu odiosul său „Tir”, unde respingătorul masacru al biciilor porumbei ne revolta mai mult decît toate pierderile de bani suferite de scrîntitul nostru.

— Eu cred că am face bine să ne despărțim de acest Tudorică, îmi zise într-o zi Mihail. În ceca ce mă privește, pe viitor, n-am să mai primesc nimic de la el, fiindcă, înainte de toate, e un nătărău !...

Era un nătărău, judecînd mai ales după cărțile pe care le citea : *Hainele negre*, *Castelana cu masca roșie*, *O crimă în Spania* etc. — toate în franțuzește. Inghițea mormane întregi din acest soi de literatură, tot timpul cît se afla în regim de „post”.

Nu fusei de părere să rupem legăturile. fiindcă, într-o zi, mărturisindu-i jalea mea cu privire la starea nenorocită a lui Mihail, Tudorică îmi răspunse, cu lacrimile în ochi :

— Cum ? Domnul Kazansky nu are unde să-și petreacă vara viitoare ? Dar e simplu ca bună ziua, veți veni amîndoi la mine, la Cîmpulung. Știți că la noi, în Muscel, e climatul binecuvîntat al tuberculoșilor. Veți fi ca la dumneavoastră acasă, atîta timp cît vă va face plăcere.

Mă zăpăcii de-a binelca .Speranța mă orbi. Mihail era scăpat !

Mihail fu și el mișcat :

— Da... Cîmpulungul este un minunat colțișor de Elveție românească și te asigur că n-aș face nici un fel de fașoane în fața unei oferte de găzduire gratuită, chiar dacă ea mi-ar veni din partea diavolului. Numai că... nu cred

o iotă din tot ce povestește și face să se povestească despre sine acest bezmetic de Tudorică...

— Dar i-au dat lacrimile, când a aflat halul în care ești !

— Eu nu spun că n-are inimă. Dar e un zănatec în toată legea și un prost fără margini. N-am nici o încredere în el. N-ai băgat de seamă că faimosul lui permis este expirat de mai bine de un an ? Cît despre postul său la Ministerul de Interne, ar putea foarte bine să nu fie decît un simplu agent de la „brigada treia“, ca toți „studenții de meserie“, de teapa lui.

— Mie nu-mi pasă de ce ar putea să fie în realitate, căci n-am de gînd să-mi fac dintr-însul un prieten. Un lucru e sigur : consulul nostru îi cunoaște familia. Altfel, nu i-ar fi acordat încrederea sa. Iar dacă Tudorică își ține făgăduiala ce ne-a făcut-o, sunt gata să mă bag argal la el pe timp de un an.

Mihail rămase la bănuielile lui. Eu mă agățai de speranțele mele. Și continuaram să-l tratăm prietenește, fără să mai primim vreuna din invitațiile lui, la dreapta și la stînga.

Tudorică își repetă făgăduiala și față de Mihail, rugîndu-l să nu-i strice „fericirea de-a ajuta la vindecarea lui“.

— Dealtfel, adăugă Moldoveanu, n-o să fiți singur la noi. Bunul nostru Corbeanu are să se afle și el acolo.

Bunul Corbeanu era un tînar lucrător, strungar, din atelierele decurilor din Brăila și tovarăș al meu din copilărie. Tuberculos înaintat, își plimba, de cîteva luni, la Cairo, sfișietoarea-i gravitate melancolică, naturală. mutismul lui trist și convingerea că nu se va mai vindeca. Din cea mai fragedă copilărie, două patimi se deșteptară în el : armonica și vînatul. Flăcău, deveni stăpîn pe amîndouă. Dar, una din ele, vînatul, avea să-l ferească într-o zi cu o pleurezie, care-l trînti în tuberculoză. Cu un an, în urmă, după șase luni de concediu plătit, statul, patronul său, îi făcu cunoscut că are nevoie de lucrători zdaveni și-l concedie. De-atunci, Corbeanu trăgea targa pe uscat, trăind din ce-i dădeau sărmanii lui părinți și din ce-i aducea măiastra sa armonică, de care era îndrăgostit și nedespărțit.

Tăcut, plătind ca o fată și blind ca un miel, venea în fiecare seară să se așeze pe terasa lui Goldenberg, în Darb-el-Barabra. Și acolo, cu privirea pierdută spre bungetul de sălcii din bălțile lui iubite, Ionică dădea drumul degetelor sale deșirate să alerge grațios pe nenumăratele clape ale armonicei, cărcia îi smulgea cu îndeminare o nesfârșită varietate de melodii. Corbeanu cânta întotdeauna pentru propria-i plăcere și nu ieșea din gravitatea-i bolnăvicioasă nici în fața aplauzelor celor mai infocate ale ascultătorilor, cuceriți de arta lui. Banul pe care i-l dăruia vreun ins mai generos, îl primea tot mutește, cu o binevoitoare moțăire din cap. Nu lua parte niciodată la vreo discuție mai îndelungată.

— De ce să vorbesc ? mă lămurea el odată. Mai întotdeauna oamenii sporovăiesc, ca să nu le stea gura. Prostii. Și când li se întâmplă să aibă câte o discuție mai interesantă — cam ca acelea care au loc, uneori, între tine și Mihail — atunci îmi place să ascult, fără să mă amestec. Căci nu totdeauna pricep despre ce e vorba. Tu știi că în viața mea n-am făcut decît trei lucruri, dar le-am făcut așa cum trebuie : strungăria, vînatul și armonica.

Un zîmbet dureros îi alunecă pe buze. Adăugă :

— Acum mai fac o a patra treabă, tot atît de bine : crăp, încetul cu încetul!

Mihail iubea și stima pe Corbeanu, așa cum rareori o făceau oamenii. Auzind că și el era poftit de Tudorică la Cîmpulung, prietenul meu îl întrebă într-o zi :

— Ia spune-mi, Corbene, dumneata crezi în seriozitatea acestei invitații ?

— Sunt nevoit să cred, răspunse el repede. Tudorică îmi datorează pînă acum zece lire sterline.

— Cum ? Zece lire ? Dumneata care trăiești cu pîine și sardele ? Cum ai putut să-i încredințezi o sumă așa de mare ?

— Uite-așa, cu țirîita.

— Oo... pungașul ! strigă Mihail revoltat.

— Nu cred să fie un pungaș.

— De ce nu ? ! Fiindcă a intrat pe sub pielea consulului vostru ? Ce mare scofală ! ?

— Nu de asta ! Ci fiindcă a intrat pe sub pielea cuiva de pe aici, care e un șmecher în stare să bage în buzunar o sută de consuli. E Nicolau, bărbierul craiovean, care are prăvălie pe Musky, de-aproape cincizeci de ani. Ei bine, Nicolau avea nu știu ce afaceri de descurcat în România și Tudorică a reușit să-i obție o hîrtie oficială din București, care a lăsat pe bărbier cu gura căscată. Acum, duc-ți-vă să vedeți cum îl ferchezuieste Nicolau pe Tudorică, în toate diminețile. Nici pentru un maharadjah nu s-ar osteni cu atia îndemînare, căci bărbierul e bogat și zgîrcit. Își permite să scuipe peste consuli și peste toată lumea. Cu toate astea, i-a împrumutat lui Tudorică cincizeci de lire. Iată ce mi-a dat încredere mai mult decît domnul Bicleanu. Pînă astăzi, nimeni n-a reușit să-l tragă pe sfoară pe Nicolau.

— Ei, bine ! zise Mihail, cu Tudorică o să i se-nfunde ! O să vă tragă chiulul la toți.

Și chiar așa s-a întîmplat. A păcălit pe toată lumea... chiar și pe noi ! Căci, într-o zi, Tudorică veni foarte înfierbîntat să mă roage ca să-l împrumut cu cinci lire, și eu atîta am stăruit, încît Mihail i le dădu, spunîndu-mi numai decît :

— Aceste cinci lire, pe care le-ai văzut ducîndu-se, înscamnă pentru noi, cinci săptămîni mai puțin de viață tihnită. Acum, nătărăii suntem noi, nu Tudorică !

— Dar am să-i cer, cu insistență, ca să ni le înapoieze din primul mandat poștal ce-i va sosi din România.

— Ehe, băiete, tu să fii sănătos, că Tudorică de moit nu mai primește nici un ban din țară și trăiește împrumutîndu-se pe unde poate, cu cîte cinci lire, ca să dea înapoi trei lire, celor care îi pun sula în coaste. Dar tu n-ai ochi ca să descoperi pișicherlicul oamenilor...

— Nici Nicolau n-are ?

— Nicolau a fost orbit de un „document oficial” și, cum este un neștiutor de carte, n-a văzut în hîrtia aia ceea ce cred că am văzut eu...

— Ce anume ?

— Că e un fals !

— Ah ! Mihaile ! Uneori ești nesuferit ! Ei bine ! bărbierul a arătat documentul secretarului nostru de legație, care l-a găsit bun.

— Ceea ce n-a împiedicat apoi pe Nicolau să trimeată actul în țară, ca să aibă întărirea. Și această întărire poate s-o aștepte mult și bine.

— De unde știi tu ?

— Din zăpăceala care a cuprins pe Tudorică. De când bărbierul, cuprins de bănuiele, nu mai pierde ceasuri întregi migălindu-i cărarea, ca mai înainte, flăcăul a mirosit primejdia. Și dacă judecata nu mă înșală, urmarea firească ar fi dispariția neîntirziată a șmecherului.

Mi se pare, chiar, că cele cinci lire ale noastre i-au servit lui Moldoveanu ca bani de drum, căci nu-l mai revăzurăm nici a doua zi și niciodată. Ne întâlnivăm, în schimb, cu Nicolau, chiar în seara dispariției „băiatului de familie”. Venea la Goldenberg, ca să ne spună că, în calitate sa de gazdă a fugarului, deținea bagajul acestuia și că nu se află în valiza lui nimic de valoare, afară de un rînd de haine negre.

— Ți-l dau, Corbene, ție, zise el strungarului. Tu ești cel mai nenorocit dintre toți cei cărora le-a tras chiulul. Dacă pușlamaua nu vine acasă în noaptea asta, poți să treci mîine pe la prăvălie, ca să iei costumul.

Corbeanu privi pe bărbier, cu tristețea-i obișnuită :

— M-aș mulțumi și cu hainele după mine, pentru ca să fiu dus la groapă. Mai de trebuință mi-ar fi fost cele zece lire sterline, duse pe apa sîmbetei.

O ! Mihail ! Toată viața am să te plîng !...

Iarna asta, ultima pe care am petrecut-o împreună în Egipt, îmi va rămîne pe veci săpată în suflet, pentru înțelepciunea, blîndețea cu care m-a înconjurat cel mai bun dintre prieteni și care totdeauna a avut mai multă dreptate decît mine. Nu mă mai ceartă ca altădată. Deloc. Mihail trebuie să fi simțit — cu toată dragostea ce-i purtam — marea sa singurătate, părăsirea pe care o simte, cum spune românul, cel care „a intrat în anul morții”.

Nu că nu i-ar mai fi plăcut tovărășia mea sau c-ar fi încetat, o clipă, de a-mi purta interesul de totdeauna, dar citeam în ochii lui cum se anunța, cu încetul, marea retragere din viață. Presentimentul plecării către o regiune, pe care gîndirea omului superior o răscolește, se trudește s-o pătrundă și izbutește să și-o facă apropiată. Ei bine,

în privința asta, Mihail păstra pentru sine, cu gelozie, totalitatea vedeniilor care-l munceau. N-am săvârșit nicio dată păcatul de a-l descoase asupra acestor intimități sufletești, și vedeam bine că pentru rezerva asta îmi era nepus de recunoscător. Dar cât sufeream ! Cât îmi erau de nesuferite toate clipele acelea în care-l simțeam contemplind singur peisagiile astrale, a căror răceală căuta s-o umanizeze.

Moartea laică este cel mai dureros chin moral și pedeapsa ființei superioare. Din moment ce Dumnezeu a făcut pe om conștient de existența lui trecătoare, chinându-l în același timp cu spaima morții sale, credința într-o viață viitoare, veșnică, devine pentru el o necesitate mai mult decît religioasă, — umană.

Nu e omenesc să dezarmezi sărmana făptură omenască, tocmai în clipa cea mai crudă a vieții sale ! La ce bun ? Cui servește așa ceva ? Și ce scăpare poate aduce ?

Ah ! această îngîmfare de-a voi, cu orice preț, să te eliberezi de orice. Nu te poți lipsi, mai ales, de păcatul de-a fi decretat, sus și tare, că totul se sfîrșește aci pe pămînt. Nu acolo trebuia să ajungă spiritul nostru, științific. Și să nu vie nimeni să-mi vorbească de sfîrșitul semeț al celor care sfidează moartea : acelea sunt sufletele uscate ! Siguranța necîntită, în materie de viață și de moarte, este proprie becisnicului cultivat. Am trecut și eu pe acolo, la o anumită epocă a vieții mele și mi-e rușine s-o spun, căci dacă nu sunt un om cultivat, nici nătăiău nu sunt.

Mihail, care era și mai puțin decît oricare altul și ar fi putut să fie mîndru de știința lui, a întruchipat în ochii mei un frumos exemplu de modestie, prin atitudinea sa duios-împăciuitoare în fața misterului existenței. Și în anul acela, al morții sale, întrebările mute pe care le punea marelui Necunoscut, constituiră cea mai vitejească dezbateră morală la care mi-a fost dat să asist, pînă-azi.

Nici un răspuns nu-l mulțumea, le primea. Însă, pe toate, unul după altul, cu o calmă resemnare. Bineînțeles, ideea „păcatului“ nu exista în conștiința sa, iar de biserică era încă și mai îndepărtat. Totuși, într-o seară, covîrșit de descurajare, Mihail ieși din lungă lui tăcere și vorbi, așa, din senin :

— ...Oricum, cred că rugăciunea n-ar fi trebuit să fie înjosită odată cu biserica și nimicurile ei. Ar fi trebuit s-o păstrăm. Ea nu e o pradă a inteligenței noastre. Ci un sentiment înăscut, un instinct de apărare. Oamenii au făcut rău că au înhămat rugăciunea la carul bisericii, făcând-o să sufere soarta acesteia. Nu-i vina ei, dacă biserica s-a dovedit, pînă la urmă, a nu avea nimic dumnezeiesc. Rugăciunea e numai dumnezeire. De acolo vine superioritatea și mîntuirea celui care se roagă sincer, asupra celui care, în chip tot așa de sincer, nu mai poate să se roage. Ca mine. E trist, dar n-am ce face...

Nu suflai o vorbă... Și din nou tăcerea nesfîrșită torneni întunericul odăii noastre...

. : : : : : :

Astea se petreceau la Brăila, în ajunul plecării lui Mihail spre Odesa.

A doua zi, la prînz, îl însoții la debarcaderul „Companiei ruse de navigație”. Eram mai trist decît el, dar, desigur, numai în aparență.

Cum sosisem cu o oră mai de vreme, Mihail mă conduse spre un loc singuratic din port și se așeză pe o stivă de scînduri. Știa că această despărțire avea să fie grozavă și voi s-o pună la adăpostul oricărei priviri nepoftite.

Ca să-mi dea puteri, îmi vorbea belelung de odihna completă care îl aștepta „pe fînul cosit de pe malurile Volgii”, dar eu de mult nu mai auzeam decît răsufarea lui gîfîindă, horecîindă, care mă apăsa așa de tare, încît mă simțeam rău.

Odată, sirena vaporului începu să sfișie aerul. Ne aruncarăm unul în brațele celuilalt și voii să-l sărut pe gură... Dar el întoarse repede capul într-o parte :

— Nu pe gură !... Nu pe gură !... E foarte primejdios pentru tine !

— Ba da ! pe gură !...

Și îi băui sufletul !...

VI

CHEMAREA APUSULUI

Îmi fu cu neputință ca să mai rămân la Brăila, după plecarea lui Mihail. Chiar a doua zi luai trenul spre București.

Aveam sufletul plin de speranțe, deși starea lui Mihail era gravă. Știam că tuberculoza este o boală care se pretează la minuni.

Cum aș fi putut, oare, să mă gândesc la sinuciderea lui ?

Primele două săptămâni se scurseră fără să primesc ceva de la Odesa.

Îmi ziceam : „Poate că s-o fi simțit prea obosit și a luat trenul spre Kazan, fără să-mi scrie...”

Mă mințeam, desigur. Fiindcă Mihail nu era omul care să-și uite cuvântul. Apoi, trecu o lună, două, trei... Nimic !

Atunci mă hotărîi să aștept oricît, fără nici o speranță. Și mă întorsei cu fața spre lume. O lume în care nu se afla decît socialismul, ca să-mi absoarbă sufletul și călătoriile, ca să-mi alunge urîtul.

Mă dusei încă trei ierni de-a rîndul în Egipt, cu opriri în Turcia, Grecia și Italia, atît la ducere cît și la întoarcere. Am povestit, aiurea¹, cîteva episoade din aceste ultime călătorii, făcute în lumea Mediteranei, pînă în

¹ Vezi cărțile mele : *Pescuitorul de bureți*, *Nemurire*, *Isac*, *Soțir*, *Direttissimo*, *Între o prietenie și o tutungerie* (n. a.).

preziua războiului balcanic din 1913, care mă sechestra la București, mai singur ca oricând.

E drept că năzdrăvăniile îndrugate de mine au fost foarte prețuite. Ziarele și revistele îmi deschiseră coloanele lor. Un editor îmi ceru un roman. Iar partidul socialist, pe atunci în floare, mă reclama ca pe un bun al său, într-un ton cam autoritar, reproșându-mi fără încetare toate „trăsnăile” și „nesupunerile” mele. Voia, pasă-mi-te, să facă din mine ceea ce reușise cu toți militanții săi : o biată roțiță a mașinăriei socialiste.

Nu m-am supus niciodată.

Totuși, cîndva, am fost buni prieteni. Chiar am la activul meu „o ispravă vitejească”, care m-a pus în rîndurile căpeteniilor socialiste. Era prin anul plecării lui Mihail, pe la 19 octombrie 1909, cînd arestarea iubitului nostru îndrumător, doctorul Stanciof, a provocat o bătălie în stradă, în urma căreia sîngele a curs șiroaie, mai mult din partea noastră. Semnalul încăierării eu îl dădui în fruntea unei coloane de băieți hotărîți. Nemaiputînd răbda brutalitățile polițiștilor, care aveau ordin să împiedice manifestația, năvălirăm peste agenți, rupînd cordoanele. Ne întîmpinară cu lovituri puternice de sabie. Încolțiți, o tulirăm spre o stivă de cărămizi de la o clădire în construcție și azvîrlirăm cu ele în capul urmăritorilor.

Bătălia s-a continuat cu înverșunare pînă la miezul nopții, cînd, înconjurați din toate părțile, am fost prinși. Eram o sută de arestați. În noaptea aceea ne-au deșelat cu bătaia în beciurile poliției. A doua zi, dimineața, opt dintre noi, printre care și eu, trecură să li se ia amprente și pe urmă înfundarăm închisoarea.

Pățania aceasta mă legă, mai mult decît orice teorie, de ceilalți frați de suferință, care ca și mine răbdară cruzimile bestiilor polițiste. Deși au trecut patru ani de la „bătălie”, o mai pomenim și azi, dîndu-ne „aere de veterani”.

Nu putui să mă obișnuiesc cu regimul din partidul socialist. Singurul om, care înțelese prietenia la fel cu mine și pe care-l iubesc și stimez din adîncul sufletului meu rănit, fu Costică Aloman. De meserie tapișer, trăise

vreo cinci ani la Paris și, grație sensibilității, culturii și dărilor sale oratorice, devenise singurul militant socialist cu înrîurire asupra mea. Așa sunt eu creat : iubesc și stimez numai ceea ce mă subjugă. Cel de la care n-am nimic de învățat și care nu se impune sufletului meu prin nici una din calitățile ce-mi sunt dragi, puțin îmi pasă dacă mă urmează sau nu. Nu cobor niciodată în drumul lui, pentru că mi se pare mai prejos de acela în care mi-am cocoțat toate valorile spirituale.

Aloman era departe de a-mi fi un Mihail, fiindcă Mihail a fost *unicul* care m-a depășit. Dar nu despre asta e vorba acum.

Costică era tipul revoluționarului, așa cum îl vedeam eu, și asta mă mișca mult. El îmbina revolta cu duioșia prieteniei — calități destul de rare în sinul partidului nostru. Apoi, mă întrecea prin cultura, elocvența și devotamentul său, bine drămuț, care nu omitea critica sau îngăduința. În sensul acesta, Costică făcea puntea de legătură între mine și partid. Adică : grație blindeții sale am putut să mă apropii de această omenire, care suferă și care într-o zi trebuie să-și cucerească locul sub soare. Fără Aloman m-aș fi simțit stingher în mijlocul ei. S-ar părea că, prin cele de mai sus, am aerul să-mi reneg clasa. Mai drept, ar fi trebuit să spun că nicăieri nu mă simțeam în largul meu, fără ajutorul lui Aloman. De Mihail nici nu mai pomenesc.

Știu bine, e o pacoste pe capul meu această inadaptabilitate, această neputință de-a înțelege, acest egoism sau lipsă de umanitate — cum vreți să-i spuneți — care face din mine un însingurat, retras în turnul meu de fildeș, cu toate că sunt la cheremul oamenilor, mai mult decât oricine ! Prin viața mea fără căpătii sunt legat de semeni, în fiecare clipă. Cel care nu are o familie și nici măcar o situație, nu se poate să nu aibă nevoie de aproapele său, afară de cazul când e o canalie care duce o viață ferită de griji materiale. Ori, nu e cazul meu ! Totuși, dacă-mi disprețuiesc aproapele când cugetă și trăiește ca un vierme, îl iau în brațe și mă înduioșez când văd că suferă cînește din pricina soartei sau a societății omenești ; atunci nu-i precupețesc nici dragostea și nici ajutorul meu, simțindu-mă, în clipa aceea, exact în situația lui,

suferind și avind nevoie de ajutor. O mai fi oare cineva așa ca mine ?

Costică Aloman devenise, după moartea lui Mihail, cel mai bun prieten al meu. El observase toate contradicțiile firii mele și se ferea, pe cât putea, să nu mă cicălească, așa cum o făcea a mai mare parte dintre militanții partidului. Iară eu, la rîndu-mi, simțind această purtare deosebită, această înțelegere omănoasă și prietenie credincioasă, începui să-l iubesc în felul meu. Și care este acela de-a înlătura tot ceea ce te separă de-o ființă, de-a o primi așa cum e și de-a-mi afunda sufletul într-al său. E, dealtfel, singura cale prin care poți face pe om mai bun, ajutîndu-l să se dezrobească de sub jugul trupului.

Atît eu cît și Aloman ne primeam așa cum ne lăsase Dumnezeu și ne iubeam, păstrîndu-ne fiecare individualitatea, cu mici concesii unul față de celălalt. Astfel, el închidea puțin ochii asupra „nesubordonării” și „mentalității mele de vagabond”, cerîndu-mi în schimb să salăhoresc pentru gazeta partidului, în calitate de redactor al doilea. Aveam o leață de mizerie, ca toți salariații organizației socialiste.

Hamalîcul ăsta intelectual, obligatoriu, îmi obosca sufletul peste măsură. Îl primii totuși, nu dintr-un devotament față de mișcare, cum credea Costică, ci din prietenie față de el. Într-o zi, i-o mărturisii. Aloman se întristă :

— Ești nedrept, Adriene ! Mihail te-a învățat prost ca să crezi că prietenia este superioară devotamentului. Prietenia, un sentiment pe care, după cum și știi, îl apreciez, este schimbăcioasă, egoistă și ținnoasă ca o fată mare îmbătrînită, care vrea să-i spui întruna că-i frumoasă și fără cusur. Pentru mine, prietenia nu poate fi idealul unei vieți, pătrunsă de rolul omului în progresul social. Nu vreau să te jignesc cu gîndul c-ai fost lipsit de această conștiință, pe care orice ins luminat trebuie s-o aibă despre rostul său în istoria prefacerilor sociale. Ori, dacă așa stau lucrurile, sentimentul devotamentului tău față de umanitate trebuie să fie mai presus de prietenia pentru Cutare sau Cutărică...

— Dar tu și Mihail nu sunteți niște terchea-berchea. Voi îmi sunteți...

— Nu ! Nu ! S-avem iertare ! Nu uita că vorbești despre ceea ce îți părem... Și, în momentul acesta, aș vrea să te fac să înțelegi un lucru mare ; dar, te rog să nu mă întrerupi și nici „să mă tîmpești“ cu niscaiva teorii, dacă judecățile mele nu te-or convinge. Obiceiul tău, de-a zvîrli la coș ceea ce nu-ți convine și de care faci atîta caz, nu e ceea ce aveau mai strașnic în ei strămoșii tăi, grecii. Și dacă vrei să rămînem prieteni, silește-te să rîvnești mai bine noblețea lui Socrate, decît la veninul lui Aristofan.

Îi dădui dreptate.

— Bine ! făcu el, deci mă lași să sfîrșesc. Fiindcă am un argument hotărîtor împotriva prieteniei și în favoarea devotamentului. Uite, primesc, ca să-ți fac plăcere, afirmațiunea că prietenia ideală poate să ne robească sufletul mai mult decît devotamentul. Dar, te întreb : dat fiindcă prietenia sfîrșește adesea din cauza trădărilor și întotdeauna prin moartea „prietenului unic“ — cum spui tu — ce mai rămîne din viața ta după prăbușirea punctului de rezim ? Este însăși cazul tău de patru ani încoace !... Și dacă azi reușesc, șontic-șontic, să te urmez pe întorlocheatele cărări ale prieteniei tale... „Mihailiene“, ce-o să te faci miine, cînd vreun drac de fată ne va învrăjbi, iubindu-ne pe amîndoi ? Eu, în cei treizeci de ani de luptă socială, am îngropat, într-un fel sau altul, o duzină de prietenii „sublime“. Și, după cum vezi, n-am crăpat, pentru că cel mai bun prieten al meu sunt eu însuși, convingîndu-mă, pe zi ce trece, cu prisosință, că numai mulțumirea ce vine de pe urma datoriei îndeplinite e miezul vieții !

Încearcă, deci, să vezi mai limpede în sufletul tău. Începe prin a învăța că chiar dacă soarta nu-ți e legată de clasa ta, ai datoria de-a contribui la salvarea ei, tocmai fiindcă pretinzi c-ai luat o atitudine demnă în fața conștiinței oamenilor. Și apoi, îți repet, nu cunoști fericirea pe care ne-o aduce împlinirea datoriei noastre ! Prietenia nu rezistă nici jignirilor și nici scăderilor ; moare. Devotamentul, însă, suportă totul și cu cît oamenii sunt mai nedrepți față de tine, cu atît conștiința ta se îndreaptă asupra lor, să le reamintească, că niciodată

n-ai tras chiulul datoriei. Afecțiunea, dragostea, prietenia sunt niște abstracțiuni care pot fi negate. Datoria îndeplinită este un fapt, o realitate, săritoare în ochi ca și soarele.

Fă-ți datoria către propria ta conștiință, Adriene, și ai să vezi c-o să fii atât de fericit, cum n-ai fost nici măcar în cutare poveste sentimentală. Când eram mai tânăr, am păcătuit ca și tine. Am crezut în prietenie, în femeia tovarășe credincioasă și la urmă mi-am pus toate speranțele în copilul meu. Azi, toate sunt un cimitir. Mihail al meu, cizmarul poet Neculuță, a murit, răpus de mizerie. Mi-am sfărîmat, de asemenea, violoncelul, care se cam bătea în cap cu tapiteria ; îmi răpea zece ore pe zi, fără să mă hrănească. Femeia m-a înșelat și am ucis-o. Cît despre copil, idolul meu, ei bine ! în ciuda educației aiese, e cea din urmă haimana, din cauză că are sufletul mă-si.

Atunci, m-am aruncat în mișcarea socialistă internațională. Am stat la Londra, Berlin și mai mult la Paris. Acolo am adîncit viața și pe mine însumi. De acolo m-am reîntors convins că pentru un om conștient nu e decît o singură cale, ca să reziste nenorocirilor din viață : să-și facă datoria și să nu aștepte nimic de la oameni.

Azi îmi potrec scrisorile la ședințele noastre din mahala, unde răspîndesc cîte puțină lumină în creierul unui pumn de lucrători, frații mei de robie. Simt puternic că asta e tot binele pe care pot să-l aduc oamenilor. Încearcă și tu și ai să te convingi...

Am încercat și nu i-am dat dreptate.

Am salahorit în vara aceea, timp de trei luni, în redacția gazetei partidului, hrănindu-mă la prînz cu un borș, iar seara cu o bucată de salam.

Ah ! puzderia de neghiobii socialiste care mi-au trecut prin mină. Neroziile pseudo-revoluționare ale „fraților” mei de „robie”, care din străfundul provinciei lor mă striveau cu kilometrice și încîlcite „peltele literare”.

Nu, nu ! În Apus, marile ziare socialiste dau muncitorimei cititoare o hrană intelectuală de mina întii ; aici, la noi, chiar avocații mișcării sunt niște proști de dau în gropi, care blagoslovesc redacția cu prostii, scrise

Intr-un stil ce te face să-ți iei cîmpii. Amărîți mei colegi de redacție, Marinescu și Pujor, munceau ca niște adevărați „negri”, refăcînd și apropiînd de-o formă mai ca lumea, articolele scrise cu picioarele. Eu, mai practic, le azvîrleam la coș.

Sărmană clasă muncitoare ! Ai fi meritat o soartă mai bună !

Suntem în decembrie. Afară e frig și plouă cu găleata. Tristețea m-a doborît iarăși. Săptămîna trecută am vrut să-mi iau valea către însoritele plaiuri mediteraneene. Dar Aloman m-a tras de mîncă :

— Ho ! de-ajuns cu mendrele prin lumea Mediteranei ! Iată, sunt șase ani de cînd îți risipești, fără nici un chichirez, ce-ai mai bun în tine, înhăitîndu-te cu zdrențe omenești ca Musa, curve ca Sara, pești ca Klein, pungași ca Moldoveanu și atîtca alte haimanale, mai mult sau mai puțin nespălate, care colcăie pe tărîmurile alea !

Ia seama ! Nu ești în stare să te supui unei munci intelectuale care nu-ți place ? Bine ! E o meșteahnă mai tare decît tine, de aceea nici nu te bat la cap.

Dar, pentru Dumnezeu, ai milă și nu-ți mai bate joc în halul ăsta de viață. Ai o sumedenie de calități, care se cer desăvîrșite. Și, pentru asta, nu-ți vor fi de folos nici Egiptul, nici Siria și nici Grecia la decăzută.

Trebuie să cunoști Apusul ! Trebuie să te căznoști ca să înveți o mare limbă occidentală, măcar una, dacă nu poți mai multe. Și, pentru că felul tău de-a fi se împacă de minune cu cultura franceză și libertățile de-acolo, uite, ai să pleci chiar în astă-seară la Paris !

Și într-adevăr. În acea seară, de la începutul iernii lui 1913, am plecat la Paris.

**PROFESIUNI DE CREDINȚĂ
AUTOBIOGRAFICE**

TRECUT ȘI VIITOR

TRECUT ȘI VIITOR

Știu că faptul de-a apărea, de la început, în România, cu un volum de „pagini autobiografice“ în loc de *pagini pur literare*, va nemulumi critica răuvoitoare.

Îmi permit să nu țin seamă de această critică, dat fiindcă pe omul răuvoitor totul îl nemulțumește, nimic nu-l împacă, afară de lopata ce i se aruncă pe coșciug.

Viața unui artist sentimental, pasionat și care mai ales a trăit așa cum am trăit eu, e adesea tot atît de pasionantă ca și opera lui. Uneori chiar o întrece în interes, dacă artistul rămîne sincer și dacă scrie nu ca să satisfacă curiozitatea bolnavă a cititorului sătul și blazat, ci ca să se vadă pînă unde a fost legat de omenestile slăbiciuni ale vieții, cît a luptat cu ele, cum a învins sau a fost învins. Nu oare acestui gen de literatură se datorește faptul că dintre toate operele lui Jean-Jacques Rousseau, cea mai populară, cea mai răspîdită, cea mai tradusă sunt *Mărturisirile* sale? Și nu e această carte și aceea din care un om sănătos poate trage cele mai multe învățăminte? Or, în epoca noastră de universală confuzie a spiritelor, mai mult decît pe vremea lui Rousseau, omenirea are nevoie de învățăminte.

Și eu cred în învățăminte, oricît exemple din propria-mi viață mi s-ar pune sub ochi, susținîndu-se că n-am ținut seamă de ele. Ba aș afirma că chiar dacă uneori le-am călcat în picioare, încă nu e un motiv să descurajăm această deznădăjduită omenire, pretinzînd că învățămintele nu servesc la nimic. Numai omul blazat,

această caricatură hidoasă a vieții, se întinde cu burta pe pământ cînd cade în genunchi și geme în loc să se scoale repede. Puțini oameni, luptînd cu viața, au căzut în genunchi atît cît am căzut eu. M-a trîntit banul, m-a trîntit femeia, m-a trîntit însăși sublima prietenie. Acum în urmă, după cum se știe, căzusem așa de rău că eram gata să nu mă mai mișc. Și totuși, m-am sculat și mă mișc mai cu folos ca oricînd.

Să nu mă întrebe nimeni ce cred, în intimitatea mea, despre opera Creatorului : cred și eu, ca și procopsitul de blazat, că ar fi fost mult mai bine ca această operă să nu fi existat niciodată, chiar dacă n-ar fi decît din cauză că *început* și *sfîrșit* sunt două cuvinte neînțelese în Univers. Dar din moment ce existăm, să-mi spună filozofii academiiilor burgheze ce trebuie să aleg între *ură* și *iubire*, între aceste amîndouă și *nimic*.

A *uri*, numai, e o monstruozitate. A *iubi*, numai, e o năîngie. A nu face nici pe una, nici pe cealaltă, e egal cu sinuciderea. Iar a face pe cîteșilrei numai pe jumătate, înseamnă să oprești omenirea în mersul ei.

Iată cele patru categorii de existențe care compun imensa majoritate a omenirii și care se lasă grea pe spatele celei de-a cincea categorii : *aceea care creează fără încetare condiții noi de viață*.

Viața este un cuplor care cere să fie alimentat neconținut cu energii noi ; totul e modificare, transformare, în bine sau în rău. Cine se oprește în loc, pierе ; și e mai bine să dai uneori îndărăt decît să nu te miști.

Întreg progresul uman se datorește neconținutei frămîntări a unei infime minorități a omenirii. Această minoritate e secundă, atît în *ura* cît și în *iubirea* ei. Restul e puhoiul, care se lasă tîrit, ori punc bețe în roate ; totuși, în sterilitatea sa, el ascunde și înăbușă nenumărate individualități fecunde, creatoare, ori numai cercetătoare și active, ceea ce încă e util progresului. Eu însumi vin din acest puhoi ; cine bănuia de existența mea, pînă în ziua cînd, o mină care nu dă greș, m-a smuls din nisipurile vieții ? Cine bănuia de existența lui Gorki, pînă la strigătul triumfal al lui Korolenko, descoperitorul lui ? Și cine știa că lucrătoarea Simona Basarab gîndea, creea, de doisprezece ani, pînă în ziua cînd, o inte-

Intenția activă, cercetătoare, în loc să-i arunce la coș scrisoarea și poeziile, dă totul la tipar, pune pe public să-o judece și-i împlinește astfel destinul? Cine poate oferi câte energii inovatoare în domeniul larg al vieții, câți creatori de condiții de existență potrivite vremurilor de mâine se zbat în întuneric, luptă cu valurile nisipoase și cad înfrinți pe fiecare zi? Și aceștia sunt, doar, făuritorii lumii. Fără ei, omenirea ar fi o cohortă, o circadă de vite. Ei au săvârșit tot ce vedem.

Pe aceștia, societatea de azi — ca și toate societățile care au existat până în prezent — îi lasă mereu să piară. Societatea de azi, care condamnă la ocnă pe un criminal, dar organizează criminala măcelărare în masă, tot cu aceeași inconsecvență condamnă pe mama care și-a ucis pruncul din rușine ori din mizerie, dar ea însăși ucide zilnic vieți mult mai prețioase decât aceea a unui făt de-abia venit pe lume, vieți care nu așteaptă decât prilejul de a se manifesta, pentru a face dovada aptitudinilor cu care sunt înzestrate.

Această societate, artistul trebuie s-o combată și să conlădreze la dărîmarea ei. Fie-mi îngăduit să mă enumăr și cu printre luptătorii pentru dreptate. Și deschizîndu-mi inima celor cu inimă, să-i las să vadă ce simt.

■

Mă aflu în clipa asta pe cale de-a păși pragul unei case sfinte: mă înfățișez cititorilor mei din România.

După treizeci de ani de credință neclintită într-o idee și de dureri îngrămădite, iată-mă gata să-mi spun cuvîntul. Viața mi-a îngăduit, în sfîrșit, să mi-l spun. I-am smuls vieții această îngăduință. I-am smuls-o cu prețul unor jertfe pe care numai eu singur le cunosc.

Dar, mai întîi de toate, cine sunt cititorii mei? Cui mă adresez eu?

Cititorii mei nu sunt, și nici nu vreau să fie, 'acea categorie de înșețali care alcargă după așa-zisa literatură senzatională. Eu nu sunt un negustor de emoții fabricate cu meșteșug între patru pereți și nu scriu cu scopul de-a transforma pe lector într-un sclav sentimental al dramelor cu deznodămînt. marfă ordinară a unei lumi ordinare, produs otrăvitor de suflete, opium literar, desti-

nat să acaparez mințile și să le întunece și mai mult decît sunt de întunecate cînd vin pe lume.

Eu mă adresez omului pentru care viața e o luptă aprigă, din ziua cînd a ieșit de pe băncile școlii primare, așa cum s-a întîmplat cu mine, omului care se zbate în ghearele acestei vieți și care caută scăpare.

Lupta aceasta e de două ori aprigă, căci ea e dusă, în același timp, cu legile firii și cu cele create de om.

Împotriva celor dintîi nu putem aproape nimic. Cînd moș *Anghel* se aprinde de-o femeie care trebuia să-l ducă la dezastru, cînd bunurile agonisite i se năruiesc, cînd copiii pier unul după altul și cînd alcoolismul și boala îl doboară, el se lasă tîrît ca de un șuvoi năprasnic. Cînd cele două *Chire* ale mele, precum și micul *Dragomir-Stavru*, își dau frîu liber patimii de-a trăi viața, așa cum o simțeau zvîcnind în carnea lor și cînd această patimă se izbește cumplit în zidul altor patimi și-i duce pe toți la pierzare, ei se lasă duși; nici o forță nu le-a putut veni în ajutor. Cînd *Cosma*, frate bun cu cele două *Chire*, nu ascultă decît vocea singelui său clocolitor, trăiește după legea lui și cade răpus de această lege, el nu e victima nimănui decît a firii.

Pînă aici, am ținut să pun sub ochii lui *Adrian* mai mult problemele de nerezolvat ale vieții, decît cele care se pot rezolva. În lucrări lăturălnice ca *Pescuitorul de bureți*, *Sotir*, *Codin*, am făcut un pas spre problema socială, sentimentele personajelor se împiedică de organizația economică de azi și ei se răzvrătesc. Se răzvrătesc în felul lor, așa cum vreau eu.

Dar iată că mine năvălesc *Haiducii*. Simțirilor oneste de totdeauna li se adaugă revolta de totdeauna a luptătorului pentru dreptate. Patimi oarbe și năzuințe conștiente sunt închise în același cuptor și arse pînă la topire. Aci, nedreptatea veșnică a omului e luată de piept și ținută în vîzul tuturor.

Nu dau problemei nici o soluție spițărească, nu consfințesc nici o metodă în dauna alteia, căci, pentru mine, nedreptatea veșnică a omului nu e o șaradă pe care o rezolvi petrecînd — dar consfințesc în schimb lupta eternă a ființei umane cu semenul său, născut lup.

Aci, cîmpul de prășit e fără margini, iar leacul bolii, în mîinile noastre, dacă vrem ca aceste mîini să făurească o lume nouă sau o lume care să tindă măcar spre aceea înnoire dorită de toate sufletele însetate de dreptate.

Și acum, iată, îmi scot căciula în fața sutelor de anonimi care mi-au scris și-mi scriu mereu, precum și în fața miilor care mă citesc, care nu mi-au scris și nu-mi vor scrie niciodată.

Mă descopăr în fața mulțimii de jos, în fața acestei Sahare cotropitoare de valori umane, Sahară secundă, neseacă în energii, ocean social în care am fost pescuit cu însumi și de unde răsar mai toți acci care s-au impus omenirii.

Cu această mulțime vreau să stau de vorbă aci, cu ea, care mi se spovedește zilnic și-mi cere să fiu sincer. Pentru a sta de vorbă cu dînsa trebuie să mă spovedesc mie însumi.

Dintre sutele de chestiuni, sentimente, idei, care mi-au fost puse sub ochi în aceste trei sferturi de an de cînd sunt în corespondență cu România anonimă, o singură întrebare, o singură chestiune, pe care mi-a trîntit-o în sac un lucrător de la Brăila, îmi stă dinainte cu litere de foc. Pe ea o văd, de cîte ori pun mîna pe condei. Cu ea, în gînd, mă cule scara, cu ea mă scot dimineața.

Lucrătorul acesta (care nu-și semnează scrisoarea), după ce mă acoperă cu laude, termină întrebîndu-mă : „Ei, ia spune, neică Panaite : Ce-ai de gînd să faci acum ?”

Întrebarea aceasta mi-am pus-o eu în ceasul cînd Romain Rolland, judecînd după scrisorile pe care le primea el, mi-a scris : „Nu cunosc un succes mai complet și mai rapid decît al d-tale”. Întrebarea asta rezumă și chestiunile dezbătute de mai toți accia care mi-au scris, fie într-o doară, fie în glumă, fie scrișnind din dinți.

Ce-ai de gînd să faci acum ?

Apoi de... „neică”, ce să fac *acum*, cînd am reușit să-mi smulg piciorul din lanțul care mă ținea soartei voastre ? Vreți să urmez calea a aproape tuturor acelor care se ridică de jos pentru a-cădea în mocirla celor de sus ? Vreți să vă fabric și să vă vînd basamac, cocaină,

morfină ori tămîie ? Să scriu pe placul vreunui bancher, puternic al zilei din prostia noastră ? Sau să lămfiez pe vreun ministru cu fonduri secrete, pe vreo cucoană cu influență în lumea „mare” ? Să aduc apă la moara vreunui partid cu nume falnic, care se bălăcește în zoile combinațiilor politice și vă vinde pielea între două discuții de principii ? Ori — lăsînd la o parte toate aceste fapte nedemne și trecînd de partea voastră — să cînt osanale clasei din care am ieșit ? Să spun că voi sunteți, *noi* suntem, cei fără vină și fără prihană în marele rău care bîntuie omenirea ?

Spuneți-mi, măi Stane, măi Ioane, cu cine să mă leg ? Din cine să-mi fac tovarăș, cu care am cutreierat pămîntul aproape fără tovarăș ?

Tovarăș de viață și de drum mi-a fost mai întîi blestemul unei lumi minată de egoism, acea cumplită lege care-mi arăta la fiecare pas pe frate despuindu-și fratele în folosul său. Eu n-am trecut prin viață mirosînd un trandafir și călînd galeș la stele. Tovărășia unei mame care venea seara acasă cu mîinile crăpate de ger și de leșie, care puneă petec peste petec, care se lipsea de pînca ei ca să-mi cumpere mie haine și cărți, această primă tovarășie m-a învrăjbit pentru totdeauna cu o lume păgîină care a făcut din viața mamelor noastre un iad pămîntesc...

Tovarășe mi-au fost, apoi, toate acele umbre răzvrătite din naștere, pe care destinul mi le-a presărat de-a lungul nesfîrșitelor mele drumuri.

Umbre, fantome, eroi nebănuiți de nimeni, ființe venite de pe alte pămînturi !... Pe toți și pe toate le-am pierdut, dar toți trăiesc aievea în sufletul meu. Și în clipa cînd pun mîna pe condei și mă aplec peste hîrtia albă, cu n-am nevoie să scornesc prăpăstii cu efect melodramatic, nici să speculez nerozia umană, care nu cere decît s-o distrezi ; ochii scrutători ai tovarășilor mei de visuri răsar din întunericul trecutului ca licuricii noaptea și ei îmi cer să fiu *om* înainte de-a fi literat. Ei nu s-au amuzat. Viața pentru ei a fost năprasnică.

Cum aș putea eu, deci, să scriu pe placul unei lumi care nu caută decît „senzații” ?

Văd privirea bună a spălătoresei care mi-a dat viață și pe care răutatea omenească a dus-o la mormint, luându-i pînă și mîngîierea de a-și săruta odrasla în ceasul morții, odrasla pentru care a spălat murdăria altora timp de patruzeci de ani, cu speranța să mă vadă „om cu căpătii“.

Văd figura aprinsă de flizie galopantă a lui *Mihail Kazanski*, croul prieteniei mele, creier enciclopedic și inimă nobilă, descoperit de mine la șaptesprezece ani, în plăcintăria lui Kir Nicola din Brăila, unde citea cărți franțuzești, pe cînd păduchii îi umblau agale pe umăr. Nouă ani de prietenie eroică, de sărăcie eroică, de vagabondaj eroic, de lecturi și discuții, pentru ca într-o bună zi să-și dea sufletul în cine știe ce colț al imensei Rusii, neavînd încă elate de treizeci de ani.

Vă apărînd din negura unui trecut de vis figura învestmîntată de revoltă sinceră a lui *Ștefan Gheorghiu*, altă față aprinsă de flizie galopantă, dar cit de deosebită de cea dintîi ! Unul se poticnește de holovanul ignoranței omenești, cade, se ridică numai pe jumătate și se retrage în lumea gândirii nepătate și nestăvilite. Celălalt, cu și mai mult avînt, ridică pumnul împotriva zidului prostiei universale, își dă seama de grosimea lui și, în loc să dispereze, el aleargă după artișteristi, îi cheamă la luptă, nu se îndoiește o clipă de răsunetul glasului său, dar amuțește într-o zi de martie, în sanatoriul de la Filaret, singur în oraia lui, singur cu credința sa neclintită în viitorul unei lumi făurită de cei care vor trebui să aleagă între luptă și flizie.

Văd pe zidarul pictor *Samoilă Petron*, luptînd voinicește cu truda-i zilnică de muncitor, în vreme ce mintea-i căuta să pătrundă legile culorilor, în vreme ce inima-i se avînta cu generozitate în lumea prieteniei ideale. S-a dus și el. Valurile de nisip ale Saharei cîmpitoare l-au prins în vârtejul lor și l-au înmormîntat acolo unde nu s-a gândit niciodată să pună piciorul : sufletul lui, doritor de măreție, a zburat între patru pereți ai unei camere de spital din Odesa.

Mai văd alți eroi răsărînd aievea din negura unor vîcînuri neuitate și întruchipîndu-se în personaje de

roman trăit. Iată pe *Isac Perlmutter* și pe sora sa *Esteru*, purtînd prin lumea largă crucea crimei de-a fi iubit prea mult viața, și străbunul lor *Iisus*. Primul — un *moș Anghel* aproape imberb — se rupe ca un vlăstar de pe butucul uscat de sevă și pleacă să-și caute alt pămînt, dar nici un pămînt nu-i convine, se vestejește de dorul întiiclor adieri, și moare la Cairo, răpus de amintiri prea vii și de rachiu prea tare. Deși tînăr, el știe că n-a murit bețiv *din vina nimănui*, ci dintr-o mare vină : Isac știe mai mult decît *moș Anghel*. Mai mult decît Isac știe mîndra lui soră *Estera*, care, tronînd ca o regină în somptuosu-i bar de la Singapor, îngenunche pe umilitori și cade umilită de propriile ei victorii.

Urmează acestora o întrecagă *legiune străină* de oameni fără căpătii și fără nume. Pe unul, îl mai aud și astăzi cum îmi vorbea pe întuneric în azilul de noapte din Lausanne, de unde, ieșiti a doua zi, n-am mai putut găsi de lucru, fiindcă ștampila milostivului azil, aplicată pe hîrțiile noastre, ne-a indicat vindictei burgheze ca niște ciumați ai orînduiciei moderne. Un altul — pe o noapte ploioasă și neagră ca lumea în care trăim — dă peste mine pe cînd mă adăposteam printre stîncile unui port mediteranean. Nu puteam să-i disting chipul. Și nici una-nici două, în huietul valurilor care se spărgeau, îmi spune pe nerăsuflăte : „Bine... Tu ești creștin. Eu sunt ovrei. Dar am să te iau judecător. Uite : mi-a murit nevasta și am rămas cu trei copii mici, la Marsilia, unde-mi cîștig pîinea. Am făcut cum am putut și am plecat cu ei la Ierusalim, să-i depun într-o comunitate anume creată pentru așa ceva. Acolo, în loc să fiu compătimit, sunt luat tîn scurt : mi se reproșează că de ce nu port perciuni, că cum am îndrăznit să viu la ei fără perciuni. Auzi, domnule ! Mie îmi arde casa și femeia, nu știu ce să fac cu copiii, nu mai am nici un rost pe pămînt și ei mă întrecabă de ce nu port perciuni la... Marsilia ! Apoi să-ți spun drept : *nu mai cred în Dumnezeu !*“

Un al treilea...

Dar, de ce să mai întind pomelnicul ?

Accese chipuri, și altele la fel, fac parte din viața mea de ieri. Tot ele îmi vor umple și literatura pe care voi scri-o, tot cu ele voi trăi și de azi înainte.

Nu știu dacă scrisul meu va avea darul să facă dintr-un om rău unul bun, nu știu dacă va reuși să schimbe cu o iotă mersul crâncen al vieții nemiloase. Ceea ce știu, însă, e că arta mea nu va fi arta acelor care transformă suferințele omenești în monedă bine cotată la bursa literelor de tarabă.

Orele mele de lucru sunt ore de penitență...

Multe ușurinți, multe abateri îmi îngădui și azi, așa cum mi-am îngăduit ieri, dar să iau în deșert ce mi-a fost sfânt întotdeauna. Ia asta să nu se aștepte cititorul meu : nu-i voi specula prostia.

Scriitorul de profesie, ca și cititorul de profesie, bălăcesc astăzi amîndoi în aceeași mocirlă a artei fără umanitate, chiar atunci cînd o nuvelă, un roman, o piesă sunt în stare să smulgă lacrimi fierbinți. Cînd arta va reuși să facă pe oameni mai buni, numai atunci vom avea dreptul să vorbim de artă. Teatrele sunt pline de cucoane care plîng în loji la *Dama cu camelii*, plîng în toaletele lor scumpe, plîng în diamantele lor, plîng suferințele închipuie ale unei artiste care după căderea cortinei redevine ceea ce este : o adulată, pentru orele de digestie ale lumii sătule. Dar cînd aceste cucoane inimoase sfîrșesc de plîns în loji, își șterg lacrimile cu rușine, se urcă în automobile și, în drumul lor spre culcușul voluptuos, nu au nici o lacrimă pentru acele dame fără camelii, care apar pe la răsplată și trag pe trecător de mîneacă pentru o bucată de piine și un culcuș.

Murillo a pictat pe *Micul cerșetor* care se păduche în văzul tuturor, iar Millet, pe țărani lui deșelați de muncă. Vereșaghin plătește cu viața nobilul gest de a se duce să se convingă cu ochii de grozăviile războiului ruso-japonez, el care a creat, între altele, *Santinela* și *Piramida de căpățîni*. Aceste tablouri, menite să sfîșie inima omului, nu sfîșie nimic. Copiii cerșetori umplu drumurile : nimenea nu-i vede, dar toată lumea „cultă” admiră „celebrul tablou al lui Murillo”.

Cu „țărani lui Millet“ se mîndrește Luvrul, dar nimeni nu se gîndește că fiii și nepoții țăranilor pictați de Millet au rămas și azi tot robi ai pămîntului, tot deșelați, tot stîlciți de muncă. Și să nu vină nici un boieraș să-mi spună că țăranul francez de azi *cumpără bunuri ale apărării naționale* ; eu am trăit prin satele franțuzești și am văzut că toți țăranii trăiesc cu faimoasa lor „supă“, care nu e altceva decît ciorba noastră de fasole; iar pîinea, *făcută odată pentru o lună*, e mai rea decît mămăliga românului, căci o taie cu toporul timp de cincisprezece zile, cînd e uscată ca lemnul.

Pentru țăranul acesta, ca pentru întreaga omenire trudită, nu s-a născut încă artistul care să-i fie Mesie, nu s-a născut încă opera de artă care să răstoarne fundamentele unci alcătuirii bazate pe cruzime și care să întroneze dreptatea pe pămînt. Și se vor mai scurge poate multe secole, în care timp suferința umană va rămînea tot *numai* un obiect de inspirație pentru artiști, și lumea, cu toată oroarea ce insuflă piramida de cranii a lui Vereșaghin, va continua să se măcelărească, după cum continuă să fie egoistă, cu toată geherozitatea capodoperelor universale.

Acestei suferinți, însă, a noroadelor, eu, care am pornit de la opincă și am pătimit mai mult decît Christ, îi voi închina toate forțele mele ca să contribui la micșorarea ei, atît cît poate contribui un suflet îngrozit de suferința lumii obidite.

Din eroii mei, eu nu voi face o țintă a literaturii mele, ci numai un mijloc. Un prieten intim mi-a remarcat că aproape toate titlurile bucăților mele, publicate ori nepublicate încă, poartă un nume propriu de om sau de femeie. E adevărat ; și nu din întîmplare. Toate aceste figuri, toți acești eroi, sunt trimișii mei autorizați să vorbească, cu zeci de mii de glasuri, maselor din care îmi trag obîrșia, căci ținta scrisului meu e chemarea acestor mase la luptă.

Iată de ce am spus că eu nu scriu ca să ajut cititorului să adoarmă seara, cînd intră în pat, ori să ușureze digestia de după-amiază a sătuiilor.

Martor și pârtaș, din frageda-mi copilărie, al trudei popoarelor, eu port merceu în inimă rana durerilor lor.

Eu aud și azi tînguiriile muncitorului de la oraș, ca și pe acelea ale iobagului de la sat. iobag improprietărit după fiecare război și devenit iarăși iobag după treizeci de ani de pace. Eu scrișnesc din dinți, cu scrișnetul mult prigonitului popor evreu, parie a României mici de ieri, parie a României mari de azi și țap ispășitor al tuturor Româniilor imense de mîine, patrie doar a huliganilor din toate vremuriile. În țară ori afară din țară, eu am trăit cu acest popor, căruia omenirea îi datorește o parte din progresul ei. eu i-am cunoscut mila și am avut deseori prilejul să-i aprecieze bunătatea. Dacă n-ar exista pentru mine decît singur exemplul bătrînului Herman Binder, crîșmarul de la Alexandria, care se ruina — care s-a și ruinat ! — ca să fie grătar românesc, cu fleici și cu militei, cu țuică și cu vin românesc, cu jurnale românești, cu portretele românești ale majestăților lor, și mai ales crîsmă cu povești gălățene și cu amintiri care aduceau lacrimi în ochii atît ai povestitorului „jidănu”, cît și în ai ascultătorului român neaoș — dacă n-ar exista în mintea mea decît bunul, inimosul, umanul Herman Binder, ca singurul evreu persecutat, bătut, ruinat de huliganismul național român, și încă mi-aș lega soarta mea personală de soarta poporului evreu. încă aș face din lupta lui pentru dreptate, lupta mea personală, lupta tuturor persecutaților de pe pămînt.

Dar eu nu dau înțietate suferinței unui neam în dauna altuia. N-am nici o preferință în materie de durere. Cînd văd că un om cade în stradă, eu nu-l întreb cărui Dumnezeu se închină, ci îi săr în ajutor. Și fiindcă am trăit în douăsprezece țări de pe pămîntul acesta blestemat, fiindcă am ascultat pe oameni tînguindu-se cu același fel de lacrimi în ochi, eu voi adresa cuvîntul meu de luptă și emoția artistică tuturor neamurilor care gem sub jugul apăsării internaționale, mulțimilor anonime care ascund în sînul lor dureri știute doar de ele și eroi nebănuiți de nimeni.

Iată ce am să scriu. Iată pentru cine scriu.

Martie, 1925.

CUM AM DEBUTAT EU

Eu aparțin acelei familii de comedienți provinciali, eroi care „debutază în fiecare seară”...

Eroi ai umilinței și ai decepției înfruntate, care zilnic dau piept cu viața, zilnic sunt nevoiți s-o înșface de gît, să lupte cu ea și, neputînd-o învinge, o reiau zilnic de-a capo.

O cionăgcală fără chip de îndurare sunt debuturile tuturor acclora care nu vin pe lume tirînd după ei domenii, ori protecții plătite cu vînzarea demnității omenesti. Ei debutază pînă la moarte, așa cum mereu o ia de-a capo muncitorul revoltat și resemnat al timpurilor noastre, sătul de viață după prima săptămîină de „debut” într-o ocnă capitalistă.

Soarta acestora am avut-o și eu, de cîte ori „aruncam ancora” în vreun oraș din lumea asta fără suflet. Deosebirea între mine și regula generală, e că eu am avut două feluri de debuturi, strîns înlănțuite între ele, și că pe amîndouă le-am tratat în chip deosebit : cînd debutam ca „hamal de la Brăila”, mi-era indiferent dacă patronul se purta obraznic cu marfa brațelor mele ; știam că nu din gingășie omenirea e împărțită în stăpîni și robi. Dar cînd hamalul se metamorfoza în *artist* (iertăți-mi cuvîntul supărător !) atunci omul ridică prețul mărfii sale și striga : jos labele ! Îngăduită fie-vă murdăria cocinei noastre sufletești, o, stăpîni, atît cît am nevoie să vă cer hrană pentru stomac ! Restul, tot restul simțirilor mele, scapă

puterilor voastre, nu vă mai privește ; afară ! netrebnicilor monopolizatori ai vieții.

De la început, cu un instinct care se poate dovedi istoricește, eu am făcut ca buna și mult chinuita mamă de pe melcagurile noastre — maltratată, ea și copiii ei, de un bărbat bețiv : toate insultele, toate loviturile le-a încasat omul de rînd, mama, ca să-și apere odorul zilelor sale, copilul său, arta.

Arta mea de azi poate să sfideze cu mîndrie toată nemernicia unui trecut de umilinți : ea n-a fost umilită. Nici un Cazaban al vreunei spelunci „literare” nu va putea vreodată să exhibeze un manuscris al meu, rămas prizonier într-un sertar de redacție, cînd se știe — așa cum o mărturisește Demetrius în răspunsul său — cu cîtă furie e bîntuită tinerețea de setea de notorietate. Seta asta eu n-am avut-o. N-o am nici azi, cînd din mai multe țări îmi vin cereri de colaborare.

Cînd am început să scriu ?

De mult : din ziua cînd dl. Petre Moisesescu, — profesorul meu, fost director al școlii primare nr. 3 din Brăila — m-a învățat cu părintească dragoste să citesc deslușit și să înșir slovele cu rost.

Să-mi fie permis să aduc aci o caldă mărturie de recunoștință memoriei acestui blind apostol al învățămîntului nostru primar, învățămînt din care m-am înfruptat și eu. (Zic *memoriei*, căci, deși l-am lăsat în viață cînd am părăsit Brăila pentru ca să n-o mai revăd, nu cred să mai trăiască azi, fiind de atunci foarte înaintat în vîrstă.) Și mărturia mea, îndrăznesc s-o ofer spre meditare umililor dascăli care învață pe copii carte : *dacă am reușit să termin cele patru clase primare, bunătații acestui dascăl se datorește, în primul rînd, apoi aceleia a mamei mele.*

Am fost un copil rău și un școlar mediocru. Crescut pînă la etatea de șapte ani între unchii mei Anghel și Dumitru, la Baldovinești, brusea mea strămutare dintr-o libertate deplină între pereții ostili ai unei școli, mi s-a părut un act de dușmănie nemaipomenită. Din anul întii, n-am mers la școală decît vreo trei luni și, natural, am rămas repetent. Din al doilea, vreo șase și iar am căzut,

sau, mai bine zis, n-am căzut deloc ci m-au trîntit, căci nu m-am prezentat la nici un examen.

Plecam de-acasă regulat, dar, în loc să mă duc la școală, o luam razna peste cîmpii, la „moș Dumitrică”. De-acolo nu mă scotea nici cu boii. Venea biata mama, duminica următoare, plîngînd și ruptă de trudă, să mă „ia la școală”. Și răspundeam răstit că „mai bine mă duc la prins pește, ori la adunat gozuri”.

Cauza acestei răzvrătiri era severitatea profesorilor Vasiliu și Grigorescu, peste care am dat în acești doi ani de eșec. Cum însă fiecare profesor trecea cu clasa lui mai departe, iată că în al treilea an mă simt prins de bună-tatea d-lui Moisesescu, care, ducîndu-și turma pînă la capăt, se întoarce dintr-a patra la a întia, ca să ia de căpăstru un nou contingent. M-a luat și pe mine cu vorbe calde, cu muștrări părintești și m-a dus pînă la capăt, fără să mai rămîn repetent. Din cînd în cînd, vrăjit de frumusețea bălților ori de nostalgia crîșmei lui moș Anghel, îmi mai dădeam în petec, cu toată bunălatca lui, și o tuleam. Întotdeauna găseam la dînsul iertare.

Iertate să-i fie păcatele, că mult a iubit ! Lui îi datoresc scrisul și cititul, singurele materii în care am fost atunci neîntrecut. Și a știut să le vadă, căci aproape regulat îmi punea nota zece și se mîndrea cu mine la toate inspecțiile școlare.

De calitățile de bun cititor și bun scriitor, au profitat mult cumetrele mahalalelor de pe vremea școlăritului meu. Cîte nopți de veghe, petrecute cu „Ghenoveva” și cu haiducii, cîte lacrimi sincere smulse acestor suflete simple, dar nescate în emoție ! Și pe cîți ibovnici certati din iubire n-au împăcat scrisorile mele, care „mergeau la inimă ca mămăliga cu unt” și erau răsplătite cu un „cinci” și cu sărutări înfocate pe obrăjori ! Plingea și mama de bucurie.

Iată un debut precoc.

Poezii, ca tot românul, n-am făcut. Ba, să nu mint : am făcut trei și cu rost.

Prima, la cincisprezece ani. Era o rugăciune adresată lui Dumnezeu ; îi ceream să mă lase să scriu.

*Nu îți cer să fii vr'un rege
Nici vr'un mare împărat,
Ci să-mi dai puțința toată
Să exprim ce-am cugetat...*

Citind-o mamei, pe cînd călca gulere scrobite, și afirmîndu-i țanțos că „așa ceva nici împărații nu pot să facă”, ea a exclamat : „I-auzi, domnule, ce mai băiat am eu !”. Și s-a întors cu spatele, ca să n-o văd că rîdea ironic.

A doua poezie am făcut-o prin anul 1904, anul sosirii mele la București cu Mihail Kazanski, rusul enigmatic cu care am legat înția mea prietenie eroică. Negăsind nici un stăpîn, ca să „debutăm”, ne-am aciuit în biroul de plasare al lui Gheorghe Cristescu, din strada Sfinților, unde am devenit amîndoi „agenți”, printre vreo alți patru, toți „ramazangii” de gigantică talie.

Fumam mucuri și ne hrăneam exclusiv cu pîine goală, o cocă neagră de zece bani, bucuroși cînd o aveam zilnic. Cristescu era singurul care își permitea luxul unei porții de varză cu carne. Privindu-l cum mîncea, scuiam pe ciment. Lupta și el greu cu viața și, dacă nu putea să ne ofere cîte o porție de varză, n-a lipsit niciodată de a da unui flămînd cei zece bani necesari „potolirii ramazanului”.

În ajunul acestui An nou, 1904, stam toți trîști și nemîncăți. Zadarnic alergam toată ziua prin zăpadă, cot la cot cu servitori și slujnice, cînd ne duceam, după opt zile, să „încasăm” taxa de cinci lei, din care doi erau ai agentului, încasam ocările „cocoanei”, veșnic nemulțumită.

În seara aceea aveam ochii plini de bunătățile expuse prin vitrinele consumurilor, ghetetele pline de apă rece și mațele goale. Mihail, meșter în ale mizeriei, îmi suflă la ureche :

— Mă Panaite, mîine se duc cu *dai-boje* toți factorii și măturătorii. Dacă ne-ai ticlui tu o poezioară ! Am copia-o cît mai caligrafic și ne-am duce cu ea să urăm ani mulți întru stăpînirea lumii acelora care ne flămînzesc. Și poate e-om mîncea și noi mîine o varză cu carne !

Am ticluit-o cu elanul ce-ți dă perspectiva unei mîncări calde, pe care o dorești de mult. Nu-mi mai amintesc decît o strolă de la mijloc :

*Servitori și servitoare,
Din birouri de plasare,
Noi, acești agenți de rînd,
Vă servim din cînd în cînd.*

A doua zi, la prînz, aveam fiecare „agent“ cîte trei-patru leișori în buzunar ; și am mîncat și noi, în ziua aia de întii ianuarie 1904, o varză cu carne de purcel... „de-i tremura șoriciul“, am băut vin de „patru bani chilul“ și am fumat „tutun adevărat“, nu „lăcuste“.

A treia și ultima mea poezie.

Același an.

Sătul de-a avea a face cu harțagul tuturor stăpînilor, m-am hotărît să „încasez“ numai pe al unuia, dar care, cel puțin, să mă hrănească ; și am intrat „fecior în casă“ la junele domn avocat Victor Duculescu, haiduc cu părul creț, fercheș și mîndru ca un păun. (Dacă trăiește și e sănătos, îl salut aci cu franceză politeță !)

Domnul Duculescu locuia cu mama d-sale în strada Brezoianu, alături de simpla căsuță a lui V. A. Ureche, scriitorul care mă vrăjise cu nuvela *Deșcă Pintilie*, publicată în *Universul literar*.

Ureche murise de curînd și moartea lui mă lăsase cîezolat. Tot de curînd, Carol Serob (ori Smara ? *cela recient au même*) publicase un acrostih : *Ferdinand*, prințul moștenitor de-atunci. Repede fui obsedat să fac și eu unul lui V. A. Ureche, mai ales că vecinătatea locuinței pustii a decedatului mă impresiona adînc. Nu puteam să-l fac seara, căci mi se impunea să sting lampa și să mă cule. Așa că, cu hîrtia și creionul în buzunar, îmi compuneam acrostihul pe cînd măturam odăile ori spălam vasele, combinînd poezia cu slugăria și ferindu-mă de stăpîni.

Iată-l, atît cît îmi amintesc :

*Vrednic ! Fala țării noastre ai fost și vei fi,
Arma-ți, pana ta din mîină, în veci nu va pieri !*

Uită-te cum neamul nostru pe lângă tine trece,
 Rănit și lacrimi varsă pe-a ta piatră rece.
 Eri erai, lucrai cu suflet, cu minte și cu pană.
 Cine știa c-azi nu vei fi ? O, moarte, ești tirană !
 H : : : : : : : : :
 E : : : : : : : : :

După cum se vede : patriotism sadea. Nu eram încă socialist și-mi iubeam țara așa cum o iubesc azi, când sunt, nu socialist, ci un revoltat care ar trimete la seos cărbuni atât pe burghezi, cât și pe „socialiștii” lor de carnaval.

Cu șorțul alb după gît, deretecam prin casă, scoteam acrostihul și-l admiram, când, într-o zi, îl pierd ! A doua zi, în vreme ce măturam curtea cu tîrnul, iată că apare domnul Duculescu în pragul casei și începe, spre marca mea confuzie.

— *Vrednic ! Fela țării noastre ai fost și vei fi !* Biț Calinco, că ți-ai frînt fusul ! Ce mă, tu ești poet ? !

Da, nu vă fie cu supărare, cinstiți boieri... Poet ! Pe malurile Senei, am fost numit „*grand poète romancier*”, pe cînd la București am rămas, după cît se pare, pentru unii numai „hamal de la Brăila”.

★

Patru ani mai tîrziu, cam în primăvara lui 1908, iată că am și eu bucuria oricărui muritor cînd își vede slova tipărită. Era primul articol trimis unei publicații, în specie : *România muncitoare*.¹

Mă aflam portar de noapte la „Hotel Bobescu”, din Lacu-Sărat. Titlul articolului (dacă nu mă-nșel) : *Un om cu scaun la cap*. Și cine credeți că era acest om cu scaun la cap, pe care-l atacam ? Curioasă coincidență ! Era domnul Nicolae Iorga ! (Atacam pe omul politic, comparsul huliganului Cuza.)

Articolul e semnat : *P. Istr.*

Acest debut și alte articolașe în organul socialist mi-au și atras simpatia *Dimineații*. Nu mai tîrziu decît în anul următor, 1909, public în acest ziar o anchetă de nouă

¹ Data reală a debutului publicistic : februarie 1907 cu articolul *Biserică și popi* (n. e.).

articole, cu titlul general : *Lipitorile porturilor*. Ele au fost anunțate pe mii de afișe, între Sulina și Turnu-Severin, unde numele meu sta scris cu „litere de-o șchioapă”, vorba d-lui Cazaban.

Cîteva luni după publicarea lor, cade marea grevă a hamalilor de la Brăila, pe care o conducem împreună cu Ștefan Gheorghiu — cea mai reprezentativă figură de apostol ieșită din rîndurile lucrătorilor noștri, pe care-mi propun s-o așez pe primul plan într-o viitoare lucrare a mea, epopeea muncitorimii române.

Îndurerat de sfîrșitul lamentabil al grevei hamalilor, scriu un lung articol și-l trimet d-lui Mille. Iată în ce chip l-a anunțat *Adevărul*, în fruntea informațiilor :

„Greva de la Brăila a căzut ! Vrednicul muncitor P. Istrati ne trimete un articol, scris după luptă. E un articol scris (iar „articol scris” !) cu sîngele unei inimi generoase. Il vom publica la locul de onoare în numărul de mîine.”

A doua zi, a apărut pe patru coloane, toate „de onoare”.

În toamna aceluiași an, după bătălia de stradă de la 19 octombrie cu poliția brătienistă și după ieșirea noastră de la Văcărești, mă aflu și eu printre „șefii” socialiști, primiți de dl. Mille. Gherea era prezent și, foarte emoționat, ne-a sărutat pe toți. Atunci dl. Const. Mille m-a luat deoparte și mi-a zis.

— Uite ce-i Istrati : vreau să te fac corespondentul *Dimineții* la Brăila, cu leafa celui mai bun dintre corespondenții mei. Primești ?

Am primit, dar, înainte de a-mi încasa prima leafă, i-am făcut o poznă cum numai eu știam să fac în debuturile mele.

Aveam însă dreptate. Avea poate și dl. Mille. Totuși, i-o spun aci : am suferit mult sufletește de decepția pe care d-sa mi-a cauzat-o în afacerea acelui diacon satir, de la Tulcea, rămas nepedepsit.

Astfel s-a terminat „cariera” mea, de-abia începută, la *Adevărul*.

O altă mi se deschidea la *România muncitoare*, unde, doi ani mai tîrziu, eram numit redactor, alături de M. Gh. Bujor, blîndul apostol a cărui soartă de ocnaș

Pe una din rușinile clasei muncitoare din România, după cum o rușine e și soarta de pribeag a acestui condamnat la moarte care e Alexandru Constantinescu ; după cum tot o rușine e întreaga serie de procese care se țin lanț de la înfierarea ca „escroci“ a lui Ficșinescu și Banghe-reanu, pînă la repetatele condamnări urmate de achitări — ambele deopotrivă de oneroase — ale fiului marelui C. Dobrogeanu-Gherea.

La „România muncitoare“, cariera mea nu fu de-o durată mai lungă. Am publicat între altele, primele încercări literare : *Calul lui Bălan*, „*Nostra Famiglia*“, *Întîi Mai* și cîteva foiletoane, între care, unul despre *Pégout*, l-a făcut pe Gherea să-mi spună :

— E unul dintre cele mai bune foiletoane pe care le-am citit în românește.

Dar, nu după multă vreme, într-un miez de noapte, disperat de scrisul indescifrabil al lui Racovski, ca și de peltetele care plouau din provincie, am trîntit condeiul și foarfecele și m-am dus drept la gară, unde, după ce am scos un bilet pentru Paris, am rămas cu douăzeci de franci în buzunar.

După trei luni de hoinăreală în Cetatea Lumii, mă întorceam în țară. La Ploiești, Gherea mă mustcă, în vreme ce-i mîncam faimoasele sărnațuțe :

— Mare derbedeu ești, mă Istrati ! Tu ai talent, dar talentul nu-i de-ajuns ca să-ți faci un loc în lume : mai trebuie și nițică statornicie.

Nu m-am statornicit, cu tot sfatul bătrînului critic. În martie 1916 părăsesc țara, pentru a n-o mai revedea nici pînă azi.

În Elveția, alte „debuturi“ : rîncam zăpada pe străzi, curățam patinoarele boierilor, „plantam“ stilpi de telegraf prin cîmpii. În uzina de muniții Picard Pietet, văzînd cu cîtă ușurință un om poate să aibă brațul retezat pe cînd stă de vorbă cu tine, am rupt-o la goană pe poarta fabricii de nenorociri.

Suntem în 1919, trei ani de limbă franceză.

O conferință a lui Paul Birukof, la Geneva, îmi inspiră un articol. Hai să-l scriu în... franțuzește, și să-l trimitem gazetei *La Feuille*. Articolul apare în pagina

întîi : *Tolstoïsme ou Bolchevisme* ? Uite, mă, cum sare iepurele !

Dac-am vedea pe director ?

Directorul, Jean Debrit, îmi oferă colaborarea și postul al doilea de expeditor. Accept postul și păstrez o atitudine rezervată față de colaborare, deși, aceasta, bine plătită cu linia. Semnez o scrisoare deschisă lui Barbusse, care atrage gazetei un răspuns demn și măgulitor din partea celebrului autor al lui *Le Feu*. Mai scriu, între altele, un foileton, semnat *Un canibal*. Și tocmai cînd începeam să devin cineva, las toate baltă și trec în Franța : 1920.

În ziua de Paști 1921, apare în *l'Humanité* o nuvelă a mea : *Nicolaï Tziganou* (tipărit din greșeală : *Iziganor*) și semnată *P. I. Delabrăila*. Apoi, în momentul conferinței de la Geneva, o bucată : *Pour Christian Racovsky*, cu numele meu. Atunci văd că organul Partidului Comunist Francez plătește nu mai puțin de șaptezeci și cinci de franci o nuvelă. Primesc banii pentru nuvelă, deși scrisesem să nu mi-i trimeată. Plata articolului însă o vîrș pe jumătate pentru infometații ruși, iar în schimbul celeilalte jumătăți cer cărți. Directorului paginii literare, Marcel Martinet, care îmi cerea colaborarea regulată, îi răspund că nu mai trimet nimic dacă e vorba ca pe muncitori să-i coste literatura mai scump decît o costă pe burghezie.

În vremea asta, aveam mîna dreaptă zdrobită și amenințată de cangrenă, muream de foame.

Cu acestea, am ajuns la „marele” debut.

În mai 1922, vin de la Nisa la Paris, unde, regăsind pe Ionescu, îi arăt corespondența mea cu Romain Rolland.

Prieten din 1913, Ionescu se aprinde ca un vulcan și-mi oferă (se va ști într-o zi cu cîte jertfe !) pensiunea pe șase luni. În acest timp, scriu două volume, între care *Chira*, pe care o purtasem ani de-a rîndul în cap. Apoi îmi reiau meseria de fotograf, lăsînd pe Rolland să se aprindă la rîndu-i și să încerce, în Elveția, lansarea volumelor mele într-o „Bibliotecă Mondială”, tentativă care nu izbutește, din mai multe pricini. Se decide însă publicarea *Chirei* în revista *Europe*. Data apariției : 15 august 1923.

La această dată mă aflam la Saint-Malo, de tristă și duioasă amintire. Fotografia mergea prost. Nu mai aveam cu ce cumpăra furnituri, nici cu ce pleca. Nevasta plingea. Dintr-o lucrătoare croitorcasă, cu viață regulată și demnă, o transformasem într-o zlătăriță de șapte notare, cu hainele pătate de acizi, cu părul vîlvoi în vînt, cu brațele rănite de soare. În seara de 14 august, de multă amărăciune, ne-am culcat nemîncăți, deși mai aveam vreo zece franci, plata odăii pe încă o noapte. Speram să fac a doua zi cîțiva clienți pe malul mării și să mai lungesc agonia. Dar în ziua cînd douăsprezece mii de exemplare din revista *Europe* plecau să anunțe un nou nume în literatura franceză, autorul *Chirei Chiralina* — dumnezeiește prefătat de Rolland, pe două pagini din fruntea revistei — se întorcea acasă doar cu cîneisprezece franci în buzunar, cînd întreținerea noastră, a amîndurora pe o zi, costa de patru ori suma asta !

Acum era dezastru... Eu, învățat cu necazurile, mă țineam drept și scuipam soarta în obraz, ca moș Anghel. Femeia însă nu se mai potolea din tînguiri. Dezgustat, ies în oraș să-mi vînd aparatele, cînd, în vitrina unei librării, zăresc revista cu numele lui Rolland în frunte, urmat de al meu. Am dat patru franci și-am cumpărat-o. Și am citit prefața lui Rolland, plîngînd cu hohote pe meterecurile uriașe zidite de Vauban, de unde îmi venea să mă arunc în mare, ca să nu mai existe, pe-amîm mine, nici prefețe scrise de oameni mari, nici fotografii cu drame nebănuite și nici omenire nesîmțitoare.

; ; ; ; ;

Ah, domnule Cazaban, care spui că am avut „noroc” ! Și voi, ciuperci literare, care vă distrați veninul la Capșa și-mi contestați dreptul la viața de azi ! Dacă ați și eu mă costă literatura mea, și dacă ați avea un dram de demnitate, v-ați duce mai bine și v-ați băga la stăpîn, în loc să cerșiți pomană pe la ministere, ori pe la bănci... în loc să vă îndopați pe la mesele cămătarilor-mecenii cari vă oferă țigări de lux și pun spioni să noteze cam cîte fură fiecare dintre voi... — dacă nu vă aruncă direct în hîrdăul bilanțurilor lor culturale, — în loc să vă agățați de mîncea unei glorii care disprețuiește... mîrșă-

via literară și nu se dă învinsă decît atunci cînd o apuci de gît și o trintești la picioarele tale...

...Așa cum am făcut eu, și cum voi toți nu sunteți de talie să faceți.

Dar seria debuturilor mele tot nu e sfîrșită.

Țin să mai scot în relief și activitatea mea din ultimul timp la *Adevărul literar*, atît de aprig combătută de unii, dar care a avut un astfel de răsunset în masele populare, încît satisfacția sufletească pe care mi-a procurat-o a întrecut pe însăși cea adusă de succesul scrierilor mele în streinătate.

Am spus și o repet : în România, nu criticile sentențioase mă interesează, ci credința profundă a lumii obidite în steaua unui obidit, care s-a ridicat victorios din neantul veșnicelor înfrîngerii.

Și pentru ca victoria mea să devie a tuturor, voi relua în curînd acest ultim „debut” al meu.

Nisa, martie 1925

CREZUL MEU

Doresc să spun direct cititorilor de la noi, câte ceva din cele ce-mi stau pe inimă. Căci din articolele tăiate de prin ziarele ce mi se trimet, am văzut că în curînd o confuzie se va produce.

Nu vreau să spun că-mi arde tare de-a fi profet în țara mea, nici că țin mult de-a rămîne bun prieten cu toată lumea, sau de a deveni. Din contra, sunt mulțumit că voi avea și neprieteni, ca să nu zic dușmani. Eu n-am umblat la școala complezenței sociale, care își face reputația distribuind surîsuri ieftine, care trăiește din cumpănala cuvîntului și moare din lipsă de oxigen. Ba chiar îmi place răfuiala, am destul venin ca să minuiască ironia și multă umanitate ca s-o încasez.

Dar mult mai dragă mi-e bunătatea înțeleaptă !

Să ne risipim aceste sărmăne două zile ce le avem de trăit, scuihind pe oameni, să uii că un soare arde pe cer, că riuri curg pe pămînt, că atîta desfătare cuprinde o pădure răcoroasă, ori un cîmp plin de flori ; să uii — ceea ce nu uită nici un vierme — că avem tot ce ne trebuie ca să sorbim viața, toată viața, atîta timp cît ochii ne sunt deschiși ; și să ne trecem vremea dînd palme orișicui, cînd e mult mai sănătos să te dovedești prieten chiar și aceluia care caută în tine un dușman, — nu e asta un adevărat blestem al lumii ?

Dacă ar fi să măsoar pe om cu măsura aceasta, apoi să se știe că din parte-mi, atît de mare îmi fu porția amară-

ciunilor vicții, încît aş avea dreptul să tai capul la o mie de oameni, partea mea de cruzime sfîntă. Eu, însă, după ce am secat fîntina durerilor (toate durerile și toate bucuriile îmi sunt cunoscute, afară de acelea de-a dăruii viață unui copil — ba chiar și pe acelea le cunosc de cînd scriu !), eu am descoperit în fundul acestei fîntîni un nou strat de bunătate, și ce bunătate ! Un om la o sută de mii poate că o cunoaște.

Și acum iată că două sulite noi-noușoare se îndreaptă spre biata mea coșniță trupcască : prieteni vechi îmi impută că scrisul meu nu e pe placul lor. Aceasta din față. Din dos, neamici noi vor să-mi ia dreptul de-a fi îngropat lîngă mama. Cei dintii, strașnici în a dușmăni, pretind că-mi voi uita originea modestă : cei din urmă, că *Chira* nu e românească. Cu aceștia mă voi invoii repede, spunîndu-le că puțin îmi pasă de ce e românesc și de ce e țigănesc. Mă interesează, nu ceea ce poartă un drapel, ci numai ce e umanitar, căci mama mea, mai românească decît mulți pretinși români, a uitat să-mi vorbească cu mîrinimie de țara în care gardistii voiau s-o aresteze sera, ea fiind beată, cînd ea mătăhăia de trudă cum numai poporul cunoaște — dar n-a uitat niciodată să-mi spună că omului îi face cinste să fie bun și drept.

Prietenilor vechi, însă, care au umplut pușcăriile naționale și cu care am suferit, aş vrea să le spun că niciodată drumul lor n-a fost cu totul al meu, nici pre-dilecțiile lor, cu totul ale mele. Că niciodată n-am putut să mă împac cu un partid : că nu e în firea mea să mă supun unei hotărîri, cînd această hotărîre nu-mi convine : și că dacă aş avea în mîini puterea lumii n-aș ști ce să fac cu ea, convins fiind că omului poți să-i iei, dar nu să-i dai cu sila. Nici chiar libertatea nu poți să i-o dai cu sila. Aș vrea să le mai spun că pentru ei lumea e împărțită numai în săraci și bogați, să mi se îngăduiască să cred că pentru mine lumea e împărțită și în oameni ce se nasc liberi și oameni ce se nasc robi. Robul sărac rămîne rob și atunci cînd se îmbogățește, căci eu nu reduc crîncena problemă a vicții la o farfurie cu fasole : iar omul liber rămîne liber și în pușcărie. Că nu acolo e locul lui, o știu și eu — dar mai știu că multe Bastilii

vor trebui să fie luate cu asalt, înainte de-a nu se mai zidi Bastilii. Totuși — fără să-mi fac iluzii, și dacă n-ar fi decît să smulg cărămida care m-a separat un ceas de soarele vieții — eu sunt gata să mă amestec în toate hoardele care vor să dărîme Jilavele internaționale. să dărîme mereu și mereu, dar cu o condiție : să nu mi se ceară apoi să viu și eu cu noi cărămizi ca să zidim noi Jilave.

Iată crezul meu.

Dar tot crezîndu-mi crezul, eu îmi trăiesc viața, și viața mea nu intră într-o teacă de cuțit. Liber e ficcine să se zbată, lepădîndu-se de credințe, cum se leapădă de cămașă. Deasupra credințelor uscate și șovăielnice, însă, eu pun iubirea caldă ce vine de la inimă. *Sunt gata să iubesc orice om liber !* Așa am fost totdeauna. Așa rămîn. Nimeni și nimic nu-mi va putea schimba o iotă din ce m-a învățat viața și din ce îmi simte inima. N-am nevoie de dădacă.

Pe peticul de pămînt ce se cheamă România — și care și-a dublat suprafața și numărul pușcăriilor — eu am rădăcini adînci. O fi frumos să scrii în francezește fără să fi deschis o gramatică ; o fi frumos să ai cu tine toată presa pariziană, de la necăjita *Humanité* a lui Jaurès pînă la gravul *Figaro* și regalista *Action Française*, aceasta din urmă mai elogioasă decît oricare ; dar mult mai frumos e să rămii ceea ce te-ai născut, cînd te-ai născut iubind — și eu îmi aduc aminte mereu că la șapte ani pășteam caii la cîmp, în preajma Baldovineștilor, ascultînd poveștile unchiului Anghel și tînguirile mamei care îmi spunea pe românește că o dor brațele „de-atîta spălat străin”.

Un om de frunte francez îmi spunea zilele trecute :

— Dacă ai vrea să te naturalizezi francez, ai obține premiul Goncourt.

— Și pe urmă ?...

— He ! Asta înseamnă cinci mii de franci peșin și o sută de mii de *Chira* vindute !

— Și pe urmă ?...

Acest al doilea „și pe urmă“ a scandalizat pe un om de bun-simț și l-a făcut să se îndoiască cum că eu aș fi cu adevărat autorul *Chirei*.

„He, he, Costică ! *Are Chira socoteală*“, se zice la Brăila. *Quanto sangue costa...* Cine va ști cât sînge a costat ! exclamă Michelangelo. Și eu tot mai sper să-mi cultiv cartofii și să-mi cresc găinile, acolo unde a murit o mamă bună acum cinci ani, privind, înainte de a-și da sufletul, spre ușa pe unde trebuia să-i apară feciorul. Și ea și-a dat sufletul fără să mă aibă la căpătîi... Și eu am citit într-o seară — la Geneva, în această Elvețic de unde dușmănia omenească nu mai mă lăsa să ies să alerg la mama — am citit pe o carte poștală, tocmai la sfîrșit : „...aci noi suntem cu toții bine, *numai că biata ta mamă a murit în săptămîna mare*“...

„Numai !“... Ah, multe rele am uitat în viața mea, dar pe acest „numai“ nu pot să-l uit. Și mă înfioară grozav, cînd mă gîndesc ciți „numai“ ca al meu trebuie să aibă omenirea pe suflet.

Pentru toți acești „numai“, eu îmi voi păstra pașaportul românesc. Și lasă !... Va veni ca vremea răfuielii cu frumoasa mea țară românească ; eu știu să aștept.

Și așteptînd, cu întind o mină de bun amic tuturor acelor care m-au cunoscut, ca și acelor care vor să mă cunoască. Lumea întregă e demnă de iubit, dar tot mai cu drag mă plec spre cutare față de prieten, care mă citește plîngînd la Brăila. El plînge, nu fiindcă am ajuns mare ciorbagiu, ci pentru că, în loc să reapar în noroiul vieții cu ochi de nebun și cu un cuțit mare în mînă, eu viu tot cu zîmbet pe buze, tot cu inimă iubitoare, și mereu gata să mai cînt, de pildă : *Cînd eram crai în Beoția...*

Mai vin cu o floare în mînă. Se poate ca floarea asta să miroase rău. Da, dar e a mea. Și pe cine am rugat eu s-o miroase ?

Artă e o minunată minciună. Nici un ziar, nici o revistă nu vor putea spune că m-au văzut urcîndu-le scările cu un manuscris, cerșind inserarea. Dar mulți m-au văzut căutînd prietenia.

Mulți artiști sunt în stare să facă artă, puțini știu să fie prieteni. Și eu voi crede mereu că prietenul e cel

mai mare artist al inimii omenești prietenoase. Eu nu întreb care artist a reușit. Uneori, cel din umbră mi-e mai simpatic decît cel trîmbițat. Dar voi întreba fără încetare : „Care e artistul care știe să iubească un om, tot cultivîndu-și cartofii ?“

Căci e o rușine de-a te numi artist, cînd nu știi să iubești un om și să-i oferi un cartof fiert.

Pînă unde arta are dreptul de-a ridica nasul, o știu toți artiștii. Unde trebuie să începem a ne îndoi de umanitatea artei, o știu mai puțini.

Dar cîți știu că arta e o simțire sfîntă, care nu se vinde la mezat ? Cu acești artiști prieteni și cu toți prietenii artei eu năzuiesc să mă adun într-o zi ; să ne plecăm împreună spre pămîntul dătător de viață, și cu toții să cîntăm slavă aceluia care a creat simțirea, dar nu ne-a spus s-o vindem pe gologani.

Paris, 24 iunie 1924.

ÎNTRE ARTĂ ȘI DEZROBIRE

Dragă prietene ¹,

Îmi aduci vestea că luna asta vei expune, la București, ceva din lucrările tale.

Sunt mîhnit că nu pot lua o parte activă la bucuria ta, așa cum speram împreună, nevoit fiind să întîrziez venirea mea în țară, din cauza muncii care devine din zi în zi mai istovitoare.

Îți urez însă, din toată inima, deplină izbîndă ; iar în caz de neînțîmire sufletească, îți amintesc că artistul proletar trebuie să se înarmeze cu convingerea că nimic nu se poate aștepta de la o lume care se împarte în învinși și învingători.

Tu ești, ca și mine, un fiu al plebei. Încă de pe vremea cînd, în odaia ta devenită han al „nespălaților“, mîncam brinză cu pîine și beam ceai în tovărășia bunului Ștefan Gheorghiu, te cunosc fire de boem și viteaz la îndurare.

Ai visat și ai creat, așa cum am făcut și eu întotdeauna, fără speranță de răsplată, ci numai din pornire neînfrîntă. Ei bine : *să nu te crezi astăzi un înfrînt, iar pe mine un triumfător.*

Nici un artist-proletar — oricît ar fi el de răsplătit de o societate nedreaptă — nu va fi *triumfător*, alîta timp cît succesele sale vor fi *rezultatul unei întîmplări*, așa cum e cazul meu, așa cum sunt alte cîteva cazuri.

¹ Pictorului Alexandru Vodă-Plocești.

Nu datorită unei întâmplări, societatea umană trebuie să recunoască meritele unui om — artist ori simplu muncitor — și să le răsplătească. Această nenorocită stare de lucruri, luptătorii pentru dreptate trebuie s-o facă să înceteze, iar când ea vine să favorizeze pe vreunul dintre noi, să ne ferim de a o considera ca un triumf.

Noi avem datoria sentimentală — care trebuie să devie istorică în luptele proletariatului — de a respinge orice reparație individuală a universalei nedreptăți și de a ne considera toți învinși, atâta timp cât frați de-ai noștri gem în lanțuri, pier în întuneric, ori sunt nevoiți să se prostitueze.

*Caro m'el sonno et piu l'esser di sasso,
Mentre che'l danno et la vergogna dura.
Non veder, non sentir m'è grand ventura ;
Pero non mi destar, deh ! parla basso.*

■

Acestea sunt versurile uriașului între uriași : ale lui Michelangelo.

Un contemporan al său, poetul Giovanni Strozzi — privind cele patru statui alegorice : Ziua, Noaptea, Aurora și Crepusculul, care înconjurau soclul mausoleului Medicișilor — scrisese următoarele, admirând Noaptea :

„Noaptea, pe care o vezi dormind așa de grațios, a fost sculptată de un Înger în stinca asta : și, din moment ce doarme, trăiește. Dacă nu crezi, deșteapt-o și îți va vorbi“.

Michelangelo îi răspunse cu versurile de mai sus :

Scump mi-e somnul. Imi e și mai scump să fiu de piatră, astăzi, când domnesc crima și rușinea. Nimic să nu văd, nimic să nu aud, mi-e marea fericire : iată de ce (te-aș ruga) să nu mă deștepți, ah, vorbește încoace !¹

Uriașul cerea să fie lăsat să doarmă, într-o vreme în care domneau crima și rușinea. Nu voia nimic să vadă : nu voia nimic să audă.

Michelangelo, deși glorios, deși cu lada plină de aur țingă el, era un sclav al puternicilor zilei din timpul său.

¹ Vie de Michel-Ange, de Romain Rolland (n. a.).

care li cereau să-i immortalizeze. Și el, în loc să le sculpteze chipurile lor, își sculpta propria-i durere, pesimismul său activ.

De atunci au trecut patru sute de ani. Și dacă nu mai avem duci și papi care să ne tiranizeze, avem în schimb domnia aceluiași crime și rușini, domnie mult mai sângeroasă și mai nerușinată decât aceea de pe vremea nobililor Renașterii italiene.

Care trebuie să fie datoria noastră, a aceluia care au simțire și darul de a se exprima — față de niște tirani care vor să cumpere cu banii lor toate conștiințele sau să înăbușe pe cele ce nu se pot cumpăra, pentru ca astfel să-și continue domnia de sînge și de rușine ?

Fără să aspirăm la formidabila putere de creație a lui Michelangelo, noi trebuie să fim mai tari ca el în lupta noastră cu asupritorii.

Negalatul artist florentin a gemut de la un capăt la celălalt al lungii sale vieți, — a gemut sculptînd munți, ridicînd catedrale, pictîndu-și credința și descriîndu-și supliciul în versuri nemuritoare ; le-a făcut pe toate căzînd în genunchi, lăsîndu-se rob al tiraniei vremii lui. Romain Rolland ni-l prezintă ca pe un învins al vieții și ne cere să fraternizăm cu durerea universală :

„În această epocă de lași, care tremură în fața durerii și revendică cu zgomot dreptul lor la fericire, care nu e cele mai adesea decât dreptul la nenorocirea altora, să îndrăznim a privi durerea în față și a o venera !”

Iată adevărul : *dreptul de-a fi fericit cu prețul nenorocirii altora !* Dreptul de a triumfa, călcînd peste durerile semenilor tăi.

Putem noi revendica asemenea fericire ?

Fericirea de a învinge singur. Fericirea de a reuși singur. Fericirea de a te bucura singur.

Dar nu trebuie nici să ne lăsăm striviți de durere, așa cum simte marele liberator :

„Slăvită fie bucuria și slăvită fie durerea ! Una și cealaltă sunt surori, și amîndouă sfinte. Ele făuresc lumea și umplu sufletele mari. Ele sunt tăria, ele sunt viața, ele

sunt Dumnezeu. Cine nu le iubește pe amîndouă, nu iubește nici pe una, nici pe cealaltă. Și cine le-a gustat, cunoaște prețul vieții și pacea de a o părăsi.”¹

Pacea de a o părăsi...

Să ne prosternăm în fața oricărei păci, și mai ales în fața aceleia de a părăsi viața după ce ai gustat din bucuriile și din durerile ei. Am simțit și eu odată pacea asta.

Pe atunci, însă, eram un învins al propriilor mele neliniști, mai mult decît un învins al oamenilor. Astăzi nu mai sunt ; m-am liberat ; am fost liberat... dar eu, *singur* !

Ce ne facem cu aceia care așteaptă și ei ceasul libertății, care se îndoiesc și speră ?

Pentru aceștia, noi, care n-am gustat poate toată bucuria și tot amarul existenței, avem datoria să nu închidem ochii nici asupra morții și nici asupra vieții. Noi trebuie să vorbim tare, nu încet, să vedem toate ororile și să ascultăm toate suspinele.

De mii de ani se glorifică numai cei victorioși. Ajunge !

Să răsturnăm cumpăna milenară a prejudecății și a egoismului și să ne declarăm solidari cu învinșii. Să fim învinși pînă n-o mai exista cuvîntul *învingere* și nici *învingători*.

Artistul, mai ales, trebuie să se afle în fruntea învinșilor și să facă din arta sa o armă, din succesul său o înfrîngere și din bucuria sa o suferință. Nu există artă mai mare decît aceea care luptă să întroneze dreptatea pe pămînt, să facă pe oameni mai buni, să șteargă lacrimile celor care plîng, să dea pîine celor flămînzi și adăpost celor care dorm pe afară. Restul, tot restul, prejudecată și egoism ! Trecut clădit pe cruzime, visuri sterpe, artă barbară.

„Statui «biftecuri», a exclamat într-o zi, la Paris, sculptorul Brîncuși“.

Artă „biftecuri“, fără suflet și fără ȳdei, parazitism sentimental.

¹ Prefață la opera citată (n. a.).

Iată de ce noi, artiștii-plebecieni, nu trebuie să călcăm pe urmele bătătorite de-o societate care apune, nu trebuie să avem nici bucuriile, nici năzuințele ei.

Și iată de ce voi striga, tuturor aceluia care mă cred fericit. Sunt un învins și voi rămîne pînă nu vor mai exista înrîni !

Museraux, Alsace, mai 1925

PAGINI DE CARNET INTIM

August 1934

Luna asta, pe la 10 sau 11, împlinesc cincizeci de ani. Mărturisesc că am ținut mult, în timpul din urmă, să ating această jumătate de secol de existență. Am ținut, tocmai fiindcă de trei ani sunt greu bolnav.

Exact acum trei ani, în august 1931, pe cînd mă plimbam într-o zi pe malul mării, la Menton, am simțit, brusc, un gol în inimă, apoi imediat mi s-au înmuiat picioarele și a trebuit să mă așez pe o bancă, spunînd soției mele care mă întovărășea : „Iată ceva nou !“

Era „ceva nou“ în sensul că, deși mă simțeam din ce în ce mai slăbit, de la întoarcerea mea din Rusia, în februarie 1929, încă nu mă considerasem, pînă atunci, un om cu adevărat bolnav, ci numai așa cum fusesem totdeauna : un debil, un slăbănog pe picioare, consecința unei grave pneumonii, urmată de un început de tuberculoză, de care suferisem pe la vîrsta de optsprezece ani. Această debilitate însă nu mă împiedicase, timp de treizeci de ani, să fiu un om rezistent, să cutreier o bună parte a pămîntului și să execut adesea muncile cele mai grele, trăind, mai în toată vremea, rău hrănit și rău adăpostit.

Și, deodată, iată-mă căzînd din picioare, în ziua aceea la Menton, tocmai cînd opt ani de viață scriitoricească, adică de „autor cu succes“, cum se spune, mi-ar fi dat dreptul să mă aștept la cu totul altceva, poate chiar la mai multă sănătate.

Din acea zi de august 1931, am început să suflu greu și n-am mai putut să urc o scară, decît făcînd popas la fiecare treaptă. Cîteva luni mai tîrziu am căzut la pat, de unde și azi nu mă ridic decît atunci cînd nevoile mă obligă, ceea ce e o mare tristețe pentru un om a cărui primă pasiune din copilărie a fost să hoinărească din zori și pînă în noapte, pe drumuri fără sfîrșit. Dacă n-ar fi fost decît această suferință, — trei ani de zăcere la pat, cu ochii în tavan și cu răni la solduri ! — și încă ar fi fost de-ajuns să-mi dorese moartea și chiar să mi-o dau.

De ce, atunci, această nebănuită și nejustificată dorință de-a trăi, de-a continua ?

Zic dorință, dar cuvîntul e greoi. Era, nu o dorință, erau două brațe descărnate ce implorau, în singurătatea lor, pe cineva pe care-l bănuiau tot atît de singur.

Și-acum, iată-mă în miezul acestei spovedanii sau profesiune de credință.

Mai întîi, de ce voiam să se realizeze această epocă a existenței mele : august 1844 — august 1934 ? Ce avea să se întîmple la împlinirea acestor cincizeci de ani ai mei ?

De remarcant că nu voiam să trăiesc, ci numai să ating pe august 1934. Și mai ales în zilele de grea încercare, trăite la Mănăstirea Neamțului (iunie 1932 — ianuarie 1933), cînd nu mai puteam nici să mă spăl fără ajutorul soției mele, mult au întins de nimeni nevăzutele mele brațe către nevăzutul meu cineva, căruia nu-i ceream nimic !

Trebuie să spun numai decît că acest cineva nu era nici unul din Dumnezeuii pe care oamenii i-au închis între pereții unui templu, făcînd din ei cînd o teroare, cînd niște nedrepti distribuitori de bunuri pămîntesti și cerești.

Nu. Credința într-un Dumnezeu am pierdut-o încă din copilărie, cînd vedeam zilnic în juru-mi preoți, nouă din zece rugîndu-se fără pietate și trăind într-o nepotrivită îmbelșugare, fără milă de aproapele lor. De-atunci am trăit, vid de orice Dumnezeu tălmăcit de preoți, dar imediat am simțit în mine aprinzîndu-se o lumină nouă. Și aci aș vrea să insist, chiar dacă aș ști (ceea ce nu cred să fie cazul) că nici un om pe pămînt n-are urechi să mă audă.

Eram pe la începutul adolescenței, citeam tot ce-m cădea în mână, făcînd mahalaua să creadă c-am să „devir popă”, lucru ce bucura mult pe necăjita mea mamă, dar și o întrista, în același timp, căci fugeam des de la stăpîn. Ea și de-acasă, hoinăream prin județele vecine, nu puteam fi „statornic la nici o treabă”, eram adică „o hainana” cum spunea aceeași mahala. Ceva și mai grav pentru mama, care era o femeie econoamă : banul ce-l cîștigam nu ținea în mîna mea nici cît ține un bulgăre de gheață și nici nu-l dădeam „pe lucruri folositoare”, ci numai pe cărți și pe tutun, lăsînd în grija mamei să mă îmbrace și să mă încalțe. Ba, uneori, schimbam chiar și această îmbrăcăminte nouă, pe una jerpelită, numai ca să-mi pot procura, cu diferența, cărți și tutun. Cit despre mincare, puteam trăi luni întregi cu pîine și tomate ori varză acră, ca să nu mai vorbesc de zilele în care flămînzeam cu totul.

Accestea se petreceau între paisprezece și șaptesprezece ani, epoca cea mai agitată a vieții mele. Singur, fără un prieten și neîndrumat de nimeni, descoperisem cartea, sau, mai bine zis, *măreția lecturilor bune* și odată cu ele *socialismul*.

Despre socialism nu citisem încă nimic, dar, în urma unor mari mișcări muncitorești în portul nostru, auzisem că el înscamă *dreptate pentru cei obidiți* și văzusem un om ucis în bătăie la poliție, fiindcă fusese socialist. Puțin după aceasta, am asistat la cîteva întruniri socialiste și am înțeles că socialismul cuprinde în sinul lui toate virtuțile, pe care în zadar le căutam în faptele servitorilor lui Dumnezeu : dreptate, bunătate, cinste, cumpătare, cultul frumosului și, mai presus de orice, o adevărată înfrățire cu cel invins de viață.

Iată care avea să fie, de-acum încolo, noua mea religie, singurul meu Dumnezeu : năzuința spre dezrobire a omului îngenucheat de om.

Și deodată m-a lovit un orgoliu nemăsurat : mă simțeam chemat să fiu un apostol al acestei religii, poate chiar un martir, ca acel muncitor ucis în bătăie. Aveam să-mi răzban mama umilită și clasa din care mă trăgeam, deși această clasă nu era altă decît mahalaua mea bîrfitoare, pe care o disprețuiam. Mă consideram superior tuturor

celor din jurul meu, fiindcă toți, chiar și mama, nu erau preocupați decât de interesele lor personale, năzuiau spre o viață cât mai apropiată de a burgheziei asupritoare și nimeni, nimeni din cîntă lume cunoșteam, nu citea și nu gîndea ca mine, afară doar de acei apostoli socialiști pe care îi auzisem vorbind și le invidiam cultura, atribuindu-le toate generozitățile.

M-am încredințat că omenirea e o gloată lipsită de calitate, un rezervor uman din care nu apare la suprafață și nu se impune decât geniul rău : *asupritorul*. Geniul bun, *gînditorul generos*, e veșnic învins și nu-l susțin nici chiar acei cărora el le închină viața.

La etatea de douăzeci de ani, eram complet format în chipul acesta. Lumea socialistă însăși, pe care o cunoșteam din ce în ce mai bine, îmi dovedea că nu toți cei care reclamă dreptate sunt capabili să fie drepti. Chiar și acolo, numai o mică elită simțea și gîndea ca mine. Cît despre cultul frumosului, care era o altă latură a dezrobirii, nu ajungeau pînă la el decât prea puține individualități. Imensa majoritate îl caricaturiza.

Ceva mai tîrziu, descoperindu-mi și unele aptitudini literare, am nutrit un și mai mare dispreț față de tot ce nu se ridică prin nici o virtute morală deasupra comunului.

Totuși, nici o mîndrie n-a putut să mă depărteze de nevoia profundă ce-o aveam de-a lupta pentru binele omenirii, fără a cărei dezrobire îmi dădeam seama că toate valorile vieții sunt moarte în ochii omului născut să nu se poată bucura de nimic, în mijlocul unei universale suferinți.

Iată în ce chip am fost pătruns de acea *lumină nouă, a Frumosului și a Binelui*. Ea avea să mă înalțe în proprii mei ochi, făcîndu-mă să-mi dau seama că puțini oameni sunt atinși de harul ei. Ea avea să dea un sens vieții mele, care nu era avidă de bunuri pămîntești. Ea avea să mă susție în nenumăratele mele ceasuri de grea cumpănă, cînd, încolțit de mizerie și sfîrșit de puteri, adesea m-am întrebat dacă Binele și Frumosul merită atîtea jertfe chinuitoare.

Ea avea să-mi fie loc de dumnezeire.

Apoi, mult mai târziu — după un sfert de veac de practică conștientă a noii mele religii — viața avea să-mi dovedească cu cruzime că credința în Dumnezeu nu poate fi înlocuită cu nimic pămîntesc, oricît ar fi de sublim, că omul murdărește cu mâinile tot ce creează cu sufletul, ba chiar că e nevrednic și de Dumnezeu, adică : *nimic nu-l poate salva și ridica deasupra multelor și deșertelor nevoi trupești.*

Ca să ajung la această convingere, drumul calvarului meu a fost presărat la tot pasul, în chip aproape egal, de zdrelitoare cioburi, ca și de strălucitoare cristale, pe care eu le luam drept autentice diamante.

La început, numărul cristalelor a fost covîrșitor. Nu auzeam decît cuvîntul eroilor. Nu vedeam decît litera rămasă după trecerea martirilor. De pe înălțimea catedrelor de morală și din inima bibliotecilor, filozofia pozitivă, predica dezrobitoare, precum și literatura marilor credințe, formau un singur cor divin, ce umplea văzduhul : *Glorie omului ce cultivă Binele și Frumosul !*

Chiar și marii reprezentanți ai religiilor își uneau uncori glasul la acest imn, ceea ce mă mișca profund și mă ajuta să nu cad cu totul în păcatul acelor luptători pentru dreptate care excludeau cu desăvîrșire biserica din sinul năzuințelor spre un mai bine pămîntesc.

Întreb : ce mai putea dori un om ca mine, mai ales atunci cînd, dispensat de orice efort, te simți făcut pentru a urma această cale ? Cugetarea cea mai înaltă venea să confirme o simțire innăscută și s-o călăuzească. Savantul, tribunul și poetul întindeau mîna adolescentului venit pe lume și crescut în acel iad al vieții unde domnesc toate relele : mizeria endemică, ignoranța, superstițiile, brutalitatea, calomnia, crima. Îmi era peste putință să cred că puterea întunericului e mai mare decît aceea a luminii ; că Binele ar putea să iasă învins din lupta cu Răul, mai ales că cel dintîi era îmbrățișat de tot ce omenirea avea mai distins, ba deținea uneori chiar și frînele de conducere a popoarelor, pe cînd cel din urmă constituia o rușine pentru orice om luminat.

E drept că oamenii luminați erau foarte puțin numeroși și că slava ridicată Frumosului și Binelui răsuna cele

mai adesea în pustiu. Ce importanță însă putea avea pentru mine ? Nu știam eu, de mic copil, că noblețea sufletească este apanajul unei elite ? Esențialul era să mă știu susținut de această elită a omenirii ; și de un astfel de sprijin mă încredințam de câte ori deschideam o carte, de câte ori ascultam un tribun.

Și ce mîndru, ce fericit în mizeria mea mă simțeam de această tovarășie ! Unde mai pui că începeam să minuiesc condeiul, și competente îndemnuri mă iăceau să întrevăd posibilitatea de-a urca încă o treaptă, cea mai grea, pe scara valorilor intelectuale : treapta pe care stau creatorii de opere literare. Era deci îngăduit fostului băiat de prăvălie, cu patru clase primare, nu numai de-a înțelege perfect pe acești creatori, dar chiar și să ocupe un colțisor în templul artei lor atît de admirate. Nu era deci exclus să ajung într-o zi să-mi unesc și glasul meu la nobilul cor al celor destinați de providență să ridice omeneirea dintr-o ticăloșie pe care eu o cunoșteam, cum prea puțini gînditori o cunosc din proprie experiență. Ah, atunci, cu cîtă sinceritate am să clamez, la rîndu-mi, măreția rolului de apostol al umanității.

Ce nevoie mai aveam de Dumnezeu ? Nu eram eu oare un grăunte de dumnezeiești năzuinți ?

Chiar și sfînta mea mamă îmi părea, atunci, mică și meschină în toate ale ei mărunte preocupări, pe cînd eu pluteam, flămînd și zdrențuros, în sfera lumilor ce avea să vie. La clădirea primei lumi noi, liberată de materialism, eu însumi poate aveam să fiu fanatic salahor.

Și într-adevăr, într-o zi minunea s-a înlăptuit, dincolo de cele mai absurde ale mele așteptări.

Romain Rolland, ca un alt Moise, cerînd stîncii să izvorească apă, m-a lovit în frunte cu bagheta-i magică, și mi-a cerut să fac ceva și mai greu decît ce-a făcut stîncă lui Moise : mi-a cerut să scriu într-o limbă în care de-abia bîlguiam de cîtiva ani și ale cărei legi nu le am învățat, nici n-am încercat să le învăț vreodată, ci numai le-am ghicit, pe cît mi-a fost cu putință.

Ce a urmat, se știe. Dintr-o dată am fost azvîrlit în sfera de cugetare și de acțiune a unei lumi pe care, la început, nici nu îndrăzneam s-o privesc în față. Din noroiul existenței omenești, cu un singur salt, m-am pomenit

stind de vorbă, de la egal la egal, deseori într-o înălțătoare intimitate, cu unele din acele rare exemplare umane către care venerația oamenilor se îndreaptă neprecupețită.

Atunci, o clipă, speriat de răspunderea ce mi se arunca pe umeri, am simțit mîna providenței ștergîndu-mi sudoarea de pe frunte. Acum era momentul să dovedesc celor însetați de Bine, de Frumos, de Dreptate, dacă sunt un om ori un simplu parvenit.

Căci două căi mi se deschideau în clipa aceea : una, largă, semănată cu flori; surîsuri și belșug ; cealaltă, îngustă, plină de posibile, probabile deznădejdi.

Fără nici o șovăire, am apucat pe aceasta din urmă, care m-a dus într-o prăpastie mult mai înfiorătoare decît tot ce puteam bănuî, căci ea m-a despărțit de toată lumea și de cei mai nobili prieteni ai mei, chiar și de acela căruia îi datoram noua mea viață.

De ce ? Răspunsul e simplu : fiindcă, de la început, am înțeles rău legile existenței pămîntești.

Omul, chiar și cel de bună credință, făgăduiește mai mult decît poate să ție. Avîntul lui spre mai bine îi pune un nimb pe frunte, dar el uită că picioarele îi sunt condamnate să rămîie în tină, căci, probabil, nu-i este îngăduit să se identifice cu dumnezeirea, atîta timp cît țarina îi împovărează sufletul, această scînteie misterioasă care e veșnic în luptă cu răsufllarea infectă a existenței materiale.

Da, astăzi cred în suflet, cum n-am crezut niciodată și iert fratelui meu, omul, totul, dezlegîndu-l de divinele promisiuni pe care mi le-a făcut atunci cînd îl vedeam de departe, atunci cînd îl auzeam vorbindu-mi din sferele cerești, cînd nici nu bănuiam că lutul din care e zidit este tot atîl de scîrnăv ca și al celui mai din urmă păcătos din suburbia în care am văzut lumina zilei.

Dar ca să ajung la această umană înțelegere, a trecut mai întîi să trec cu însumi prin acele grele încercări din care nici sfinții nu ies triumfători decît săvîrșind cruzimi, împotriva lor înșile și mai ales împotriva aproapelui. Da, cred că pentru a te devota în întregime dumnezeirii, trebuie să întorci spatele pămînteștilor nevoi ale omului și să-ți astupi urechile la strigătele lui de ajutor.

N-o știam pe atunci. Credeam că putem servi pe Domnul, tocmai devotându-ne umilei lui creaturi. Și înțepinându-mă în postura de judecător al omului superior, i-am cerut să-și ție cuvântul dat. El a răspuns prin a-și întoarce fața de la mine. Și lăsându-mă singur, redus la propriile mele puteri, mi-a dovedit că nici eu nu sunt mai bun decât dînsul.

Mi-a dovedit că aceeași nemernicie ne paște pe toți : că unul își calcă cuvântul fiindcă e împresurat de nevoi materiale, iar altul fiindcă îl roaște viermele ambiției, dorința de strălucire. Și într-un caz și într-altul, dovada e făcută, că existența nu e posibilă decât cu prețul unor nesfîrșite abdicări.

N-am știut. Eu am luat drept literă de evanghelie toate idealurile pe care omul le-a proclamat cu cuvinte de foc, asigurîndu-mă că ele pot înlocui chiar și pe Dumnezeu.

De ce se minte omenirea cu atîta nerușinare ? De ce se divinizează nemernica făptură de lut, atribuindu-i-se aptitudini care nu se pot număra printre facultățile sortite existenței terestre.

Cîtă dreptate a avut Ecclesiastul să spună că totul e vanitate !

Mă uit la ce a rămas din mine, care am parcurs o cale atît de lungă ; un biet om, învins de boală și strivit de nevoi, după ce ajunsesem acolo unde nu atîrna decât voința mea, ca să deviu și cu încă un om sătul.

Mă ridic însă cu restul de puteri, de care mai sunt capabil, împotriva materiei robitoare, distrugătoare de suflete.

Deși astăzi sclav, prizonier al nevoii de pîine și de adăpost, ca cel din urmă dintre nemernici, afirm în acest ceas de supremă sinceritate, că viața nu e posibilă fără o credință.

Dar care ne mai poate fi azi credința, din moment ce noi le-am distrus pe toate, substituindu-ne luminii ce singură era în stare să ne apere de-a cădea în acest abject materialism ?

Ce-a mai rămas din năzuințele care aveau să facă din oameni niște sfinți ? Cei din alte vremuri se temeau de Dumnezeu și asta era de-ajuns ca să înăbușe în ei o parte

din egoismul care ar fi putut să-i facă să uite că, fără practica sentimentului de dreptate și de milă, o comunitate omenească se transformă într-o comunitate de lupi. Contemporanii noștri, însă, nu numai că au suprimat această frază și au redus pe Dumnezeu la o simplă parodie bisericească, dar, în mai puțin de o jumătate de veac, au nimicit toate valorile morale și estetice pe care cu atîta emfază le decretaseră valori eterne și le impuseseră generațiilor noi.

Astăzi nu mai poate mîncea pîine într-un stat, nici omul care n-are decît palmele sale, nici acela care n-are decît creierul său, ci numai vicleanul înarmat cu gură mare și obrăznicie. Acestuia trebuie să ne robim cu toții. Pe el trebuie să-l servim și să-l lingușim. El este distribuitorul de pîine și de așa-zisele onoruri.

Am avut prilejul să-l cunosc și eu și să-l privesc în ochi, după ce boala și mizeria literară m-au răpus. Și atunci mi-am dat seama că mai amară pîine decît aceea pe care am mîncat-o între doisprezece și patruzeci de ani, robind prin porturi și ateliere, e pîinea pe care o soliciți omul de stat modern, oricare ar fi valoarea ta intelectuală și morală. El nu știe să te estimeze decît după numărul voturilor pe care i le aduci, după capacitatea ta de a-l servi personal, nu țara al cărui rău servitor este el sau ideea al cărei motor ești tu.

Am cunoscut și această umilință, mult mai ucigătoare de suflet decît aceea care mi-atingea obrazul cînd, oferind serviciile mele de fotograf ambulant plimbăreților de pe *Promenade des Anglais*, o mîină parfumată mă respingea disprețuitor.

Nu e rău că sunt atît de ingenuncheat în clipa în care îmi privesc viața de pe muchea unei jumătăți de veac.

Consider această ingenunchere ca pe cel mai viu document pe care mi-l putea trînte cel nepătruns, ca să-mi dovedească ușurința cu care m-am condus în viață. Căci, după ce am fost unul din avizii ucenici ai creatorilor de false religii, am devenit cu însumi unul din aprigii susținători ai mincinoaselor valori morale, intelectuale și estetice, ba chiar am aprobat, un moment, și am glorificat violența, crezînd că disperații vicții vor fi mai buni în

dua în care nimic nu-i va mai împiedica să se gospodărească singuri, în toată dreptatea.

Nu sunt mai buni, fiindcă nu se poate face o lume nouă cu oameni vechi. Și vina mea e cu atât mai mare, cu cât știam de mult că acești prelinși aspiranți la o viață morală erau în imensa lor majoritate tot atât de imorali, tot atât de lacom de bunuri pămîntești ca și vechii stăpînitori.

Aceasta nu m-a împiedicat să mă mint pe mine însumi și să urlu în cor cu lupii flămînzi contra celor sătui. Pe-deapsă, iat-o : în ziua în care am răcnit adevărul că numai lupi se ridică la conducerea lumii, de ambele părți ale baricadei, golul cel mai complet s-a făcut în jurul sufletului meu, nemairămînîndu-mi altă mîngiere decît cuvintele simplei mele mame, care-mi spunea : „*Maică, nimcni nu vine să-ți lingă buzele, cînd îți sunt amare, afară doar de bunul Dumnezeu*”.

Am crezut în posibilitatea înfrățirii între oameni, și nu mai cred. Am crezut apoi în minunile progresului tehnic, și azi văd că știința e încă o armă împotriva sufletului. Iar la urmă am crezut în atotputernicia binefăcătoare a unui singur om, lăsat să fie stăpînul unui stat, dar am văzut că stăpînul nu se înconjoară decît de slugi.

Astăzi nu mai e loc pentru gîndirea mea la nici una din extremele acțiunii sociale, și nici la mijloc, unde apoloștii tuturor libertăților fac o marfă din drepturile omului, închizînd ochii asupra datoriilor lui.

Așa că toată pregătirea sufletească pe care mi-am făcut-o de-a lungul întregii mele vieți, în vederea momentului în care destinul mi-ar fi dat putința să fiu folositor aproapelui meu, se prăbușoște azi ca un castel de cărți. Nu numai că nici un fel de ordine socială de azi nu are nevoie de-a astfel de pregătire, dar toate o consideră periculoasă lor, căci în toate guvernează același om, omul care lucrează numai în sensul intereselor sale personale, trădîndu-le pe ale aproapelui.

Iar dacă felul cum înțeleg eu Frumosul și Binele, e o gîndire caducă pentru timpul meu, o gîndire care nu poate să se traducă prin fapte, atunci ce mai rămîne din tot ce am

așternut pe hîrtie, sau, mai bine-zis, dintr-o viață pe care am condus-o în așa fel încît nici altora și nici mie n-a putut fi folositoare ?

Niciodată n-am fost așa de singur, așa de părăsit. Și doar atîta am crezut în iubirea omului de către om !

Acum către cine să-mi îndrept privirile ? Nimic nu mă mai poate întoarce la credința mamei mele, dar și lipsit de orice credință mă simt incapabil de-a lupta cu moartea sufletului meu, care bijbiie într-un întuneric de nepătruns.

**MANUSCRISE PUBLICATE
POSTUM**

AMINTIRI DIN BRAILA

„MOȘ POPA“

I

A mon ami D. E.

! : . . : : : : : : : : : :
Enigmaticul bătrîn despre care ți-am vorbit în trecut la Lausanne și asupra căruia tu-mi ceri cu stăruință să reviu mai pe larg, nu e, poate, tipul potrivit gustului literar de astăzi.

Rousseau spune în *Confesiunile* sale că cititorul nu va găsi demn de luare aminte, tot ce-l interesează pe dînsul ; că multe icoane din trecut, scumpe lui, vor părea lipsite de sens lectorului, dar că aceasta nu-l va împiedica să retrăiască clipele de altădată cu toată mișcătoarea lor întindere, căci autorul scrie pentru propria-i mulțumire, nu pentru lector.

Observația asta a lui Rousseau e adevărată, ori de cîte ori e vorba de un fapt din viață pe care tu vrei să-l redai, așa cum l-ai văzut cu ochii tăi, cu temperamentul tău, și nu cu ochii și temperamentul altora. Cu alte cuvinte, cînd vrei să te abții de la orice intrigă, orice împodobire ; să descrii numai adevărul.

Or, crezi tu că a făcut vreun scriitor așa ceva pînă în zilele noastre ? Și mai crezi să o asemenea descripție se poate numi „literatură“ ?... E viața, literatură ? Paul Bourget a răspuns : „nu“, în procesul doamnei Caillaux, cînd apărătorul acesteia și-a îngăduit să atragă martorului luarea aminte că „principiile sale de la bara martorilor sunt în contradicție cu cele expuse în ultimul său roman psihologic, *Démon du Midi*“.

„Viața nu e literatură” ! a declarat autorul *Discipolului*.

Dar atunci nici „literatura nu e viață”, căci dacă între două oglinzi nu se reflectează același adevăr, două adevăruri nu pot să existe. Totuși, lumea se prăpădește după ceea ce vede în oglinda cea falsă, disprețuind pe cea adevărată... Cauza ? Se știe : omul caută „emoțiuni”, deosebitul, extraordinarul ; iar poporul iubește extravagantul, supranaturalul.

Iată de ce mă întreb adesea : „Să spun și eu un cuvânt, ori mai bine să tac” ? Dar ce să spun ? Basmă ? Căci eu n-am întâlnit în viață ceea ce pretind literații ; iar dacă am întâlnit, totuși, ceva deosebit, apoi aceasta e ceva prea omenesc pentru a fi numit *literatură*...

. : : :

Era în primăvara anului 1914, la Brăila, cea mai tristă epocă din câte am trăit pînă azi. La 5 martie, îmi venise la Paris știrea morții lui Ștefan Gheorghiu, survenită în „sanatoriul de tuberculoși” de la Filaret și pierderea acestui om mă dezgustase de „mișcare”. Se stinsese singura figură impunătoare cu care ne puteam și noi mîndri, singurul revoluționar „nedisciplinat” din turma „social-democrată”, așa-zisă „cu zgardă”, dușmanul „cotizațiilor” trimise la termen și al „registrelor ținute în regulă”, spaima „brigăzii a 3-a de Siguranță”, omul care răsărea în mijlocul greviștilor tocmai cînd intrările erau mai bine păzite de agenții lui Panaitescu, tocmai cînd flămînzii se priveau mai descurajați, tocmai cînd totul părea pierdut !... Statura lui puternică, fața-i vioaie de țigan și părul negru, creț, totdeauna vilvoi, se distingeau dintr-o mie ; iar cînd apărea la tribună, vocea-i tunătoare, sinceră și cuvîntu-i popular, înțeles de toți, pînă și de cei mai umili, electrizau mulțimea, ridicau moralul și cauza era cîștigată !...

El era singurul care mai călătorea cu „clasa III-a”, din „elita” mișcării ; care mîncea la un loc cu „tovarășii” brînză cu pîine „stropite cu ceai” la „Cafeneaua lui Mihailache Berechet” ; singurul care împărtășea adăpostul modest, patul de scînduri sau chiar rogojina unui tovarăș din fundul vreunei mahalale și poate singurul care trebuia să se

stepte ca după „întrunire“ să fie „întors la vatră“ între două baionete !

„Eu iau bilet numai de dus, căci cu întorsul se însărbinează domnul Brătianu !“ spunea el adesea, în hazul ascultătorilor.

Omul acesta putea fi scăpat de la moarte, dar „elita“ care găsea mii de franci pentru toate „campaniile electorale“ zadarnice, n-a voit să facă nimic pentru el. Și s-a stins ca un martir.

Moartea lui mi-a răsturnat toate iluziile mele asupra idealismului oamenilor și de-atunci eu nu mai văd în „mișcările“ socialiste acea frăție, acea dezinteresare și contopire a sufletelor, cum credeam înainte. „Idealul e totul, oamenii sunt nimic“, spun acești „idealiști“, ca și cum ar fi vorba de-o societate ideală de elefanți, nu de una omenească.

Dezamăgit, am părăsit Parisul în lacrimi. Plîngeam pe stradă, plîngeam în „metro“ și am plîns întruna pînă la mormîntu-i, la Ploiești. Dar să nu crezi că plîngeam pe ascunslea sau cu vreo stînghereală de ochii lumii ; ca și cum aș fi trecut printr-o pădure, lăsam să curgă liber șiroaie de lacrimi calde, prinos de dragoste aceluia care fusese numai inimă, inimă revoluționară, deschisă, dezinteresată, devotată pînă la sacrificiu !...

În țară „posteritatea recunoscătoare“ se întrecea în a-i tipări chipul pe cărți poștale, a-l da cu capul de nori și a lansa subscripții pentru ridicarea unui bust la Ploiești și la Brăila, unde el muncise mai mult. Ceea ce m-a întristat mai ales din tot acest tapaj de recunoștință postumă, e că șampion al ei se făcuse tocmai prietenul meu cel mai bun, Al. C.¹ După ce că n-a voit să pună toată influența lui în joc, ca să strîngă bani să-i scape viața, așa cum ne înțelesesem cînd l-am luat pe Ștefan cu mine în Egipt, în 1912, el găsisese acum destulă energie ca să strîngă bani pentru pictori, sculptori și tipografi. El îmi cere să scriu „ceva asupra lui Gheorghiu pentru ziarul nostru“, eu îi spun ce gîndesc despre el, tapajul lui și idealismul negustoresc al mișcării. O răceală intervine și încetez de-a mai trimete și ce bruma trimeteam, din

¹ Alecu Constantinescu (n. e.).

Marți în Paște, la ziar. În schimb, profit de prilejul „comemorării” unui an de la moartea marelui prieten și-mi vârs tot veninul pe șase pagini din *Tribuna transporturilor*, organ al muncitorimii brăilene, întemeiat de Ștefan. Al. C. profită de „inaugurarea” bustului la Ploiești, câteva săptămîni mai apoi, și declară că „noi trebuie să vedem un mijloc bun de propagandă socialistă chiar în moartea unui revoluționar, căci nu suntem doctori să-i scăpăm viața !...” Atîta lipsă de bun simț chiar și la omul cel mai instruit, cel mai subtil și mai prietenos din mișcare, m-a exasperat, și dacă n-am devenit încă un „urs”, e că pasiunea mea pentru prietenie e prea nesecată.

.

Cu această stare sufletească am cunoscut pe Moș Popa ! După cîte îmi povesteau hamalii din port asupra acestui bătrîn ciudat — înțelept, cu apucături de sihastru — el era singurul om a cărui apropiere mi-ar fi putut face mult bine, de-a cărui tovărășie aveam chiar nevoie în lungile mele ceasuri de frămîntare. Căci de la întoarcere, nu mai căutam pe nici unul dintre cunoscuții mei și făceam așa ca nici ei să nu mă găsească decît foarte rar.

Scrisorile lui Ștefan erau singura mea petrecere ; seara dădeam ocol orașului.

Bătrînul auzise și el de mine ; mă văzuse chiar. Dar el nu căuta niciodată pe nimeni.

Mă hotărîi să-l caut.

Timp de cîteva zile de-a rîndul am colindat portul de la un capăt la altul, din Docuri la fabrica lui Violatos. Nu l-am putut găsi. Miile de hamali, al căror „secretar” fuseseam, cu care trăisem zile de restriște și dădusem lupte erîncene alături de Ștefan întru dărîmarea tiraniei „vătășești”, mă cunoșteau, îmi ghiceau durerea și mă înîmpinau cu simpatie pe tot parcursul cheiului, prin vapoare, prin șlepurî, prin vagoane și prin magazine.

— N-ai zărit pe moș Popa ? întrebam pîlcurile de oameni, lucrînd în cămăși, cu fețe asudate și arse de soare.

Toți răspundeau la fel :

— Pe bătrîn îl găsești greu... Nu vine regulat, muncește numai unde-i place și uneori nu dă zile-ntregi prin port... Așa-i el... Nici ceai nu bea numa' la o ceaină-

ric... Uneori îl vezi „la Iancu“, altă dată în „Piața Mare“, ba chiar și-n „Carachiu“... Cit de stat cu casa... numa' Dumnezeu i-o fi cunoscînd bîrlogu !

— Dar n-are vreun prieten la care ați putea să mă-n-dreptați ?

Oamenii zîmbeau toți, parcă aș fi spus o prostie :

— Prieten ? !... Da, are : un bun pahar cu ceai dimi-
neata și un castravete la prînz !

... Apoi rîdeau cu poftă de mîntura mea.

— Face ursu prieteni ? exclama cîte unul.

— Eu, mă vezi ? relua un altul ; l-am cunoscut acum treizeci de ani cînd a venit în șchele... Purta barbă ca și acuma, da' nu era chel... Era tînăr... De-atunci, cîtă prăpădenie de străinime s-a vînturat p-în port, toată s-a dus ca apa, numa' el nu s-a mișcat, nici măcar pîn-la Galați... Nimeni n-a putut să afle de unde venea, nici cine este... E închis ca un mormînt !... Și doar nu-i om rău... Ferească Sfîntul ! De așa ne-am pune mîna-n foc !... Da' ceva trebuie să aibă ; ce vrei ? păcatele oamenilor sunt mari... Jerpelit, zdrențuros, așa cum îl vezi și azi, așa a fost totdeauna. Pă vremea cînd „Sifciu“ ținea cafenea pă bulevard' în „Piața Mare“, el era nelipsit seara... și o haită de studenți făcea regulat cerc împrejurul mesei unde își bea ceaiu'... Îl întreba, îl descosea băieții... Paci ! El rămînea tăcut ca peretele, or schimba vorba. Da' cînd îi cerea să le „serie“ ceva, era totdeauna bucuros, mai ales la „socoteli“... era tare în „socoteli“.

Ai auzit, poate, că „Sifciu“ a lăsat după moarte avere nespusă ; da' „socotelile“ era așa de încurcate că moștenitorii să certa de ani întregi la tribunal. Ei, vezi, el le-a descurcat !... Ce-a sucit, ce-a învîrlit, numai el știe, da' am auzitără într-o bună zi că s-a-mpăcat moștenitorii... Cînd l-a întrebat cît să-i plătească, el a zîmbit și a arătat porția de ceai de pe masă : „Uite, porția asta de ceai !“ a zis el... Și nimeni nu l-a putut face să ia un ban !

Omul tăcu, își aprinse o țigare, apoi adăugă, ca pentru el :

— Îi om drept, tare drept... Eu gîndesc că nici nu-i în toată mintea, așa-i de drept ! Și știe o sumedenie de basme, zicători, istorii... da' n-are totdeauna chef de

vorbă. Cînd cu bătălia de la Port-Arthur, cu rușii și japonezii, or cînd se-ntîmpla cîte-o istorie în lumea mare, ne strîngeam roată pînă la el să ne „isplice” din jurnal. Atunci, ai fi zis că vine de acolo !... Uneori, cîte un zevzec dintre-ai noștri îi tăia vorba, da’ el nu se supăra, îl lăsa să urle pînă la osteni.

Nu s-a certat cu nimcîni, de cînd îi în port... Da’ de-măpăcat, nă-a împăcat de multe ori, mai ales cînd ne încurcam la împărțitu’ banilor... Atunci dădeam fuga să-l eăutăm, că știam că ce spune el e drept. Nu-i om de minciună, nici de părtinire... Cînd nu știe ceva, spune că nu știe, iar cînd se-ntîmplă să-i cază în spinare un palavragiu, nu-i spune nici o vorbă contra, ’i-n stare să tacă ceasuri întregi...

Uite, vezi, ar trebui să-l găsești, vino mai des... O să-i spunem noi că-l cauți. Cu d-ta ar sta mai mult de vorbă...

Și așa, cu cine mă întrețineam asupra misteriosului filozof, toți aveau aceleași cuvinte, aceeași judecată. Ai fi zis că toată lumea s-a înțeles să mă scoată din fire, căci dacă părăseam cercul muncitorimii și acostam pe cîte cineva din fosta „studentime” care l-a cunoscut și care azi ocupa slujbe serioase în stat, aceeași părere domina.

Într-o zi, întîlnesc pe un tînăr cu care am făcut clase primare. Era cu doi ani mai în etate decît mine, el ieșea dintr-a patra, cînd eu intram într-a treia. Făcuse studii frumoase și-l urmărisem ani de-a rîndul urcînd treptele învățăturii, pe cînd eu mă tăvăleam de la un stăpîn la altul. Apoi l-am pierdut din vedere. Acum îi vedeam numele pe un afiș al primăriei, unde era prim-secretar. Era unul dintre cei mai cumsecade băieți din burghezie și privea cu căldură la avîntul mișcării muncitorești. În urmă, el mă instruia de tot ce se vorbește în cercurile „oficiale” ale Brăilei asupra sindicatelor.

Îl întrebai, după un schimb de cuvinte :

— Ia spune-mi, X, ai cunoscut tu pe un oarecare „moș Popa” pînă cînd erai la liceu ?

El se gîndi o clipă, apoi făcu o față veselă, ca la o amintire plăcută :

— Ei !... ai aflat și tu de nea Nicolae ?

— Nicolae îl cheamă ?

— Da, Nicolae Dumitrescu, dar colegii lui de muncă l-au zis „moș Popa“, din cauza plotelor, bărbii și a înfățișării lui de „popă“ de treabă. L-am cunoscut în ceainărie la „Sifciu“. Ne strîngeam acolo seara de beam ceai și de-olamam pe Eminescu și Coșbuc...

— Bine, îl întrerupsei, ia spune-mi tu, e adevărat că bătrînu-ăsta e un învățat ?

— Foarte învățat !... El era mai tare ca oricare dintre noi și la toate materiile, cu toate că n-am văzut niciodată o carte în mîna lui. El ne rezolva problemele care făceau înconjurul clasei și rămîneau nerezolvate. La istorie, fie antică, fie medie ori modernă, el cunoștea amănunte pe care nu cred să le fi citit în traducere românească. În geografie, iarăși, nu te puteai ține după el. Burem în matematici, cum îți spun, nici nu știu pînă unde-i mergeau cunoștințele. Preferința lui însă era Biblia. Acolo, sunt sigur, nici Vlădica nu-l întrece...

Păcat numai că-i scoteai cu greu vorba din gură. Nu se aprindea niciodată și răspundea numai la întrebările noastre. Cînd nu-i convenea o întrebare, mai ales din cele indiscrete, o lăsa net fără răspuns. Te privea și tăcea... Dealtfel numai proștii îl chestionau asupra trecutului său, eu consideram o insultă pentru bătrîn asemenea întrebări, căci îmi închipui că numai un mare zădărnîc sufletesc a putut să întunece pe un om atît de luminat și să-l reducă la halul de cerșetor în care trăiește...

Ceea ce impune mai ales în înfățișarea și cuvîntul lui e lipsa totală de paradă, de afectare și o blîndețe nespusă, o bunătate de sfînt. Cred că n-ar fi în stare să facă rău nici unei muște. Duce o viață de ascet și nimeni nu știe cine este. Se vede însă că are școală oficială, pe care trebuie s-o fi întrerupt brusc, cine știe din ce motiv. În orice caz, nu-i autodidact decît prin cunoștințele ce și-a însușit în urmă, altfel nu se poate explica cum putea fi atît de familiar cu materii școlare aride. Știi, de pildă, că la „limba română“ și la matematici cad studenții cu duzinile. Ei bine, el ne salva, fără el mulți ar fi fost „trîntiți“ la examene.

Nu primea niciodată vreo plată în bani. O porție de ceai era tot ce te lăsa să-i plătești. Și erau printre noi băieți din părinți cu stare, care îi datorau mult și-ar fi putut să-l îmbrace din cap pînă-n picioare. Într-o zi, nu știu care secătură s-a apucat și i-a strecurat în buzunarul hainei o piesă de cinci franci. Era o glumă de prost gust. Înțelegi, omu-ăsta n-ar fi putut primi pe ascuns ceea ce nu voia să primească pe față... A doua zi, eram ca de obicei la ceai. El era bine dispus și a mînat discuția pe tărîmul recunoștinței, povestindu-ne cu tilcul lui bătrînesc și înțelept o istorie indiană sau arabă, unde era vorba de-o răsplată rău înțeleasă. Cînd a sfîrșit, a scos din buzunar piesa și ținînd-o pe palmă ne-a zis privindu-ne pe rînd în ochi : „Vedeți ? și dumneavoastră tot așa : credeți, oare, că n-aș putea să am și eu ceea ce are toată lumea ?... Nu toate se cîmpănesc în bani... și cu atît mai puțin învățătura !”.

Am rămas rușinați. Eu mai ales, care cred că înțelegem mai bine sufletul bătrînului, eram așa de mîhnit de împlinirea asta neroadă că n-am putut scoate nici un cuvînt de scuză. Mai tîrziu l-am luat aparte și l-am rugat să ne ierte. Am avut plăcerea să aud că părerea de rău ce se citea pe fața mea i-a șters impresia produsă de „generoasa noastră recunoștință”.

. : : : : : : : :

Au trecut mai mult zile.

„Hotărît, îmi ziceam, nu poate să fie vorba de un farsor” !... Dar nu puteam nici să-mi închipui o virtute clasică, un înțelept antic, umblînd în zdrențe și cărînd saci în portul Brăilei.

Și totuși, așa a fost !

Într-o după-amiază de pe la începutul lui iunie, mă întîlnii în port cu un om cunoscut de tot portul ca o ființă bizară : G. Z., zis „Bulanger”, un om curios prin apucăturile sale și care ar merita el, singur, o descripție aparte. Muncitorii îl urau și făceau gol în jurul lui : el îi disprețuia și umbla izolat. Sub cuvînt că ar fi voit să-i „organizeze”, ei îmi spuneau că i-a „vîndut” și a luat bani pe „pielea” lor. La rîndu-i, Z. le spunea că dacă ar putea să le ia „pielea”, ar lua-o bucuros și-ar da-o la cîini ! Porecla de „Bulanger”, oamenii i-o dăduseră de pe vremea

cînd purta „barbișon“ și se asemena cu vestitul bărbat de stat francez. El cunoștea cel mai de-aproape pe moș Popa. Împreună întemeiasc o crescătorie de porci de rasă și cine a cunoscut-o afirmă că nu se pomenea în Brăila „porci mai bine crescuți“. Apoi, nu se știe din ce pricină, moș Popa l-a lăsat baltă și s-a retras.

După omul acesta straniu mă înnebunisem cu doi ani în urmă. Concepțiile lui despre lume, despre viață, și felul lui de trai, sunt un amestec de logic și absurd, de bun-simț și nerozie, atât de extravagant încît, cu puțină fantezie, ar umple cadrul celui mai frumos roman rus...

Deși l-am cunoscut de-aproape, nici pînă azi nu pot să mă pronunț asupra acestui tip de-o originalitate demnă de roman. Nebun la vorbă, sălbatic în expresii și vexator, în același ceas te apropii și te desparți, de sute de ori, de judecata lui. În fațte, azi îl găsești dezinteresat pînă la sacrificiu, mîine egoist pînă la murdărie. El le explică pe toate în felul vederilor lui, care nu-s lipsite de interes. Construcția-i puternică o datorește felului lui de trai. L-am văzut adesea în coliba-i dărăpănată din niște pîrloage de la marginea orașului. Mînea numai mușchi de vacă opărit în untdelemn fierbinte și bea vin negru. Alimentele le mesteca pînă la lichefiere. Dimineața și seara, mai ales iarna, își frecă corpul cu o funie aspră, înmuiată în apă înghețată, dar cu atîta funie că singele țîșnea prin piele. Văzîndu-l, ai fi zis că ai aface cu un nebun, dar frumoasa-i mușculatură ar fi ispitit dalta unui sculptor. La încheietura brațului drept se vedea o cicatrice hidoasă : un mușchi întreg fusese smuls cu barbarie.

„Vezi asta, mă, stîrpitură ? Eu am fost chirurgul !... Înainte de-a cunoaște băile mele, în tinerețe, o muiere mi-a otrăvit singele cu sifilis și doctorii noștri, secăturile astea bune de spinzurat, au voit să-mi taie brațul... I-am trimis în mîna sa pînă toți, am luat un bisturiu și, în fiecare zi cîte-o bucătică, am reușit să îndepărtiez putregaiul și să-mi scap mîna ...Acuși, vrei să-ți arăt că pot să-ți dau un pumn cu dreapta ?“...

De-atunci a rămas adeptul „băilor“ lui furibunde care, spune el, l-au vindecat de sifilis. S-a ținut luni întregi de capul meu să mă frec și eu ca el, dacă vreau să deviu Hercule. Făcuse chiar mulți adepți, cărora le dădea lecții

la băile „Diana“, căci alături de așa-zisele lui „băi“ de-acasă, lua regulat o „baie“ de abur fierbinte în fiecare săptămână. Aceste sedințe ofereau un spectacol unic în genul lor. Nu trebuie să tăgăduiesc că pînă la un punct eram și eu încredințat de eficacitatea acestui regim, și l-am practicat chiar un timp oarecare.

Porneam cu toții, o haită întrecagă, duminica între 9—12 a.m. El trecea mai întîi pe la mecanic, căruia îi strecura cîteva gologani de-o țuică, spunîndu-i poruncitor : „Să te văd !“... Acest „să te văd“ însemna să ridice aburul la maximum. Apoi intram și ne dezbrăcam în sala comună pe un imens pat acoperit cu rogojini, unde stăteau lungiți după baie oameni înfășurați în cearceafuri. Cînd apăream în sala de aburi, auzai pe oameni : „A venit nebunul !“... și-și luau tălpășița, isprăviți-neisprăviți !... El se ducea la robinet și cîteva minute în urmă nu mai puteai să respiri. Te frigea pielea de-ți venea să leșini. Și noi eram jos, pe cînd el — roșu ca un rac fiert și liniștit ca un sfînx — sta pe cea mai de sus treaptă, unde un altul ar fi înnebunit. Asta era „actul întîi“. După vreun sfert de ceas de opăreală, el dădea semnalul „actului al doilea“. Atunci luam funiile aspre și groase și începeam frecușul smintit al sărmanei epiderme. Întîi nu ne vedeam din cauza aburului dens, dar el avea ochii în patru la ușa ca să n-o șteargă afară vreun ucenic. Cu funia în două, zăreai ca prin ceață oameni în toată firea făcînd mișcări desperate, ca și cum ar fi voind cu tot dinadinsul să se jupoaie. El ținea recordul și cît vedea pe vreunul că „trage chiulul programului“, îi dădea o lecție de neuitat. Odată a căzut păcatul pe mine. Zărindu-mă că „numai mîngîi funia“, m-a înhățat de păr, m-a imobilizat cu o mîină, lungit pe pardosea, și cu cealaltă mi-a tras un frecuș de m-a usturat pielea o săptămână !...

Actul al treilea era scufundarea în bazinul cu apă rece, unde, în timpul iernii, înțepeneai de frig. Acolo trebuia să te rupi, să te zbați, să te frămînti, să-ți macerezi corpul. Vai de ucenicul „neconștiincios“ ! Dacă punea mîna pe tine, îți innegrea corpul. După asta, treceam la odihnă pe patul de cazarmă, unde, înfășurați în cearceafuri și rupți de oboseală, stăteam nemișcați și muți ca niște mumii egiptene. El își citea jurnalul.

Trebuie să știi că în toate aceste năzdrăvănii, în toate aceste exagerații, ca și în toate cuvintele lui, eu n-am reușit să deosebesc nenaturalul și prefăcutul de sinceritate și de convingere. El crede, nu se prefăce. Că poate fi absurd, asta-i altă socoteală...

Fusese mecanic la căile ferate pe vremea lui Duca. Într-o zi trenul se oprește în mijlocul cîmpului. „O pană!”. Mecanicul își vede de reparație, necăjit, în jurul mașinii. Dar operația e lungă și printre călători trenul închide pe cucoana unui ministru, care, nerăbdătoare ca toate cucoanele, se dă jos din capeu, împreună cu alți călători și se duce să dea „o gură” mecanicului. Dar iată că mecanicul are singe franțuzesc, nu vrea să fie „ambetat”. Nici una, nici două, el pune mîna pe un „vătrai” și-i trage una cucoanei guralive peste rochia-i de mătase!... Apoi pornește ca un Sombreker și în stația destinată „stopcă” cu alîta bruschețe, încît dă pe toată lumea cu capul de pereți și sparge geamurile vagoanelor! ...În urmă, se duce la „direcție”, scoate șapca și spune: „Domnilor, eu nu vreau să am de-aface cu cucoane, cînd conduc trenul! Poftim demisia și noapte bună!”...

Își făcea singur hainele și ghetele. Într-o zi, observînd un mare cufăr nou-nouț, așa cum se vede prin tîrgurile noastre, înzorzonat cu toată garnitura de tinichelă bălțate. Ocupa tot fundul odăii și era peste putință să-l fi introdus prin ușa strîmtă a intrării. Din toate părțile era cel puțin de două ori mai larg decît intrarea. Îmi frămîntam capul să ghicesc cum l-a vîrit în casă. El mă văzu: „Ce-ți bați capu' găgăuță? ! L-am făcut pe loc, nu-i adus de-afară”...

Și ai fi jurat că-i adus din tîrg!

Iată cîteva trăsături ale omului asupra căruia nu găseai doi inși să se potrivească în păreri.

Vom avea prilejul să ne mai întîlnim cu el.

Deocamdată, îmi dădu mîna cu plăcere. Nu ne văzusem de mult. Mă întrebă.

— Ce mai faci?

— Uite am venit să mai văd Brăila...

Vorbirăm de una, de alta, apoi îl întrebai:

— N-ai văzut cumva pe moș Popa?

El holbă ochii la mine. Il apucase și trebuia să mă țin bine :

— Pă Popa ? ! ! !... *Tu cauți pă Popa, tu ? !...*

El apăsa pe „tu“ ca și cum ar fi fost o nelegiuire să caul eu pe bătrîn.

— Ei, da, eu caut pe moș Popa. Ce vezi de neobișnuit în asta ?

— Păi ăla-i un munte, mă, și tu ești un vierme lîngă el !

— Ei bine : „munții“ tolerează „viermii“ lîngă ei.

El se calmă nițel. Apoi mă întrebă cam peste umăr :

— Și ce-ai vrea de la el ? !

— Nimic. Aș vrea să-l cunosc. Se spune că-i un om interesant...

El rînji amenințător și mă îngîină, apăsînd pe fiecare silabă :

— Ai-vrea-să-l-cu-noști ! Om-in-te-re-sant !

Și se întoarce cu spatele. Apoi reveni :

— Poți tu să te uiți în soare ? mortăciune ! Mai bine ai face să te „cunoști“ pă tine !...

Hotărîi să-l iau cu binele.

— Nu, zău. nene Gheorghe. lasă gluma ! Dacă știi unde am putea găsi pe bătrîn, hai să-l căutăm...

El se îmbună. Îmi răspunse după o pauză, cam printre dinți și cu voce domoală :

— L-am văzut chiar azi-dimineață, dar cum nu ne prea vorbim de cînd cu darăveră cu porcii, îl las în pace. Apoi ridică repede glasul : Că și ăla, cu toate că-i mai înțelept ca Dumnezeu...

Se opri, lăsînd vorba nesfîrșită, dar dădu din cap cu o sinceră părere de rău, ca și cum ar fi avut ceva de imputat bătrînului.

O pornirăm încetinel spre Violatos. Ne întîlnisem în fața debarcaderului de Galați. El mergea legănîndu-se, mișcînd brațele, departe de corp ca toți oamenii musculoși.

Tăceam amîndoi. El părea tare necăjit. Știam de la lucrători că despărțirea de moș Popa, sau mai bine-zis retragerea lui moș Popa din „crescătorie“, a adus ruina acesteia. Eu îi reamintisem acum acea „darăveră“ și el își stapînea o ciudă veche.

— Il căutăm pe moș Popa ?, zisei, văzînd că mergem **fără** nici o țintă.

— Știu eu ! ? îngină el, ridicînd din umeri. Îți spun **că** l-am văzut azi-dimineață.

Ne apropiam de băile plutitoare, în vecinătatea cărora **cheiul** era acoperit pe o mare întindere de bărci în **reparație**, îngrămădeală de grinzi, ancore ruginite și lanțuri **pescuite** din fundul Dunării, precum și tot soiul de unelte **ale** „Serviciului hidraulic”. El se opri, virî mîinile în **buzunarele** pantalonilor și aruncă o privire cercetătoare **asupra** acestei dezordini. Apoi, ca și cum ar fi fost singur, **mă** lăsă în mijlocul drumului și-ncepu să-și eroiască **tre-**
cere printre lemnărie. Eu îl urmai. Bărci sparte, altele pe **cale** de-a fi dresc, altele proaspăt vopsite, cîrme ieșite din **uz**, piese de vapoare, zăceau toate în neorînduială. Mer-
geam cu greu, sărînd și ocolînd printre obstacole. În dosul **unui** cazan de remorcher părăsit, era o mică stivă de saci **acoperită** cu o țoală, iar deasupra dormea un om cu fața **în** sus, cu o mîină pe piept, iar cu alta pe ochi. Erau cinci **ceasuri** din seară și soarele ardea înăbușitor. Omul dor-
mea cu căciulă pe cap, cu căciulă în toiul căldurii. Figura-i **era** congestionată, scaldată în sudoare. O barba rară, fume-
rie și cu totul neîngrijită îi încadra obrajii plini. Partea de **sus** a feții nu se vedea deloc, fiind acoperită de braț și de **căciula** trasă pînă pe sprîncene. Purta haine groase de **iarnă**, de culoarea cafelei deschise, dar foarte vechi și **murdare**. Ghețe mari, scorojite și rupte. Nici un nasture **la** îmbrăcăminte, nici chiar la prohapul pantalonilor. Prin **haina** desfăcută se vedea o cămașă slinoasă de cioban, de **asemeni** fără nici un nasture, care lasa la rîndu-i să se **vadă** tot pieptu-i pînă la stomac, un frumos piept arămiu, **acoperit** de păr încărunțit, și rotund, mare, parcă ar fi **fost** umflat. El era, ca și fața, inundat de sudoare, care se **scurgea** printre firele de păr lipite pe piele. Respirația era **rară**, regulată și liniștită. În întregime, omul era de talie **mijlocie**.

De-abia avui timpul să văd aceste amănunte, cînd **amintitul** de Zolincea răcni deodată ca un nebun :

— Părinte !...

Intr-o clipă omul fu pe șezut, erăcănînd picioarele, își **dădu** cu palma în căciulă, s-o lase pe spate, și privi bui-

macit la noi, făcînd mîna streașină, ca să se apere de soarele ce-i năvălea în ochi.

Săritura asta nevoită, ca și alte mișcări instinctive de mai tîrziu, m-au ajutat apoi să-i stabilesc adevăratul său temperament, acela pe care el și-l ascundea cu îngrijire.

El se ridică domol pe picioare, plimbîndu-și mîna pe față și în sîn ca să imprăștie sudoarea, privi pe însoțitorul meu cu un fel de „*pe tine te știu*“, avu pentru mine un suris binevoitor și luă mîinile ce i se întindeau. Mîna lui alunecă într-a mea, așa cum a fost totdeauna, chiar și în urmă, ceea ce mă cam întristă. Ținuta-i era curbată, călînd mereu în jos.

Zotınca rinjea la el, eu priveam cuviincios, iar dînsul privea tulburat, cătînd cercetător la unul, la celălalt, și apoi la palmele-i asudate. Ochii căprii, limpezi, cam rotunzi, plini de blîndețe dar și de neîncredere. Pe lîngă tîmple, șiroaie de apă se scurgeau pierzîndu-se în barba-i udă. El își luă căciula din cap, ca să-și șteargă sudoarea și atunci, privindu-mă o clipă țintă în ochi, am văzut în față-mi cea mai rară figură din cîte mi-a fost dat să întîlnesc în călătoriile mele. Un cap mare, rotund, pleșuv, cu frunte înaltă, largă și tîmple bombate, dar care, completat cu restul figurii, închea tot ce mintea mea a întruchipat de mai senin, mai înțelept și mai resemnat, din lecturile vechilor virtuți ale Greciei și Romei antice.

Nu descriu o ființă închipuită. Ea trăiește — doresc să cred și astăzi — cară saci în portul Brăilei, bea ceai, spune povești și este prietenul meu.

Zotınca rupse tăcerea cu o năzdrăvănie, strigînd într-un gest teatral :

— Diogene !... Îți prezint un cățel !...

Și mă arată cu mîna.

Moș Popa, căruia îi fusesem arătat de muncitori, știa cine sunt.

El izbucni într-un ris reținut, scurt și mă privi ca și cum ar fi voit să spună : „Vezi cît e de nebun ?“

Îmi scosei pălăria, cu cel mai sincer respect ce-am avut vreodată în fața unui om, îi strînsei mîna din nou cu căldură și-mi spusei numele.

Bătrînul răspunse cu stîngăcie.

— Mie îmi spun *moș Popa*...

Dar Zotinca sări repede :

— Popa, popa... Te murdăresc ! Te murdăresc nemernicii ăia cu porecla asta !

Ieșisem pe drum și ne îndreptam spre ocainărie. Bătrînul mergea cam încovoiat, între noi doi, privea în jos și părea că nu dă nici o luare aminte la cuvintele lui Zotinca. Căciula-i roșcată era veche, ruptă și cusută pe alocurea cu ață neagră ce se descosea. Umerii hainei erau cu totul roși de sacii purtați în spate.

Noi tăceam, dar Zotinca îi trăgea asupra popilor, răcnind ca de obicei.

— Tîlhari !... Bandiți !... Popii nu mai sunt popi, sunt niște hiene !...

Și așa mai departe.

După ce osteni și se opri, moș Popa avu un suris de amărăciune, privi drept înaintea lui, apoi în pămînt și, făcînd o mișcare de nedumerire, zise :

— Păi... vedeți, nu e vina lor, ci a oamenilor, căci nu *preotul* s-a făcut bandit, ci *banditul* a îmbrăcat haina preotului ; el n-a fost niciodată *preot* !

Bătrînul tăcu și nu privi pe nimeni. Părea că și-a vorbit lui însuși. Cuvîntul îi era domol, dar plin de încredințare.

Merserăm așa, spre debarcader, tăcînd cu toții. Chiar și Zotinca tăcea

Deodată eu văzui venind de departe, cu mersul lui semeț și cam fudul, pe Samoil Petrov. Era un vechi prieten al meu, sobar-zidar de meserie, dar care picta cu mult talent. Fire veselă, flecăreață, cam pedantă în vorbă și apucături, Petrov nu era mai puțin un bun amic. Se interesa de arte și litere cu destulă bunăvoință, dar nu cu toată pasiunea temperamentului său de adevărat artist. Femeile și pălăvrea de trotuar îi furau multă vreme prețioasă. Nu era boem. Calcula banul și se temea de lipsa-i, deși plătea cu ușurință la un chef. Din cauza asta, nici n-am reușit să-l scot din țară și să-l duc la Paris, unde talentul lui ar fi avut totul de cîștigat. Așa fiind, creațiile sale erau incoerente, fără înclinare originală, după cum îi era și caracterul. Totuși, printre pînzele lui se găseau cîteva care îndreptăteau multe speranțe, mai alce ca pe-

isagist. Îi plăcea să cocheteze, afecta — și dacă într-o companie se afla o femeie frumoasă, își pierdea capul.

Era rus de origină sau, mai bine-zis, lipovean. Cultiva și unele sporturi, mai ales înotul. Înalt, voinic, dar zvelt și bine făcut ca ținulă, el purta cu mândrie un cap destul de cunoscut în oraș, cu barbă-i mică, neagră și crețată, cu părul-i castaniu buclat și ochii vioi. Acest cap se învârtea ca un șurub. Avea norocul să-i stea bine tot ce îmbrăca.

Cintărind astăzi părțile-i bune ca și păcatele, și cu toate că ne-am certat adesea, găsesc totuși că Petrov rămîne un bun prieten, căci nici unul dintre noi nu e mai breaz !... Deși avea mai multe cunoștințe ca mine în oraș, nici el n-avea prieteni și amîndoi doream aproape deopotrivă să cunoaștem pe moș Popa. Năzbîtiile lui Zotinca le-a practicat și el o vreme. Ba chiar devenise favoritul „maestrului“, prin conștiinciozitatea cu care își rupca pielea și se opărea la baie. Înainte de-a cunoaște pe „maestru“, fusese un ardent discipol al lui Kuhne : băi reci de șezut, cu ușoare fricțiuni pe stomac și strict vegetarianism. Timp de cîțiva ani, nimeni nu l-a putut face să guste o bucățică de carne ori vreo altă băutură decît apa. Se îndopa cu fasole și explica la toată lumea că regimul lui Kuhne va fi salvarea omenirii, regenerarea ei, panaceu universal. Dar iată că vine Zotinca și-i răstoarnă teoriile, își bate joc de Kuhne și de fasolca lui. El arată construcția-i athletică, bate cu pumnul în masă și se dă gata să dărîne un zid. Bietul băiat se zăpăcește și nu mai știe ce să creadă. Într-o seară, privindu-ne cu apă sub limbă, cum ne îndopăm cu fleici mustoase, stropite cu vin negru, întoarce spatele lui Kuhne, tăbară ca un lup pe fleici și suge ca un Bachus.

Nerozia asta era gata să-l coste viața ! Noroc că „maestru“ a intervenit la timp cu frîghia udă, i-a tras o frecătură și l-a pus pe picioare !...

: : : . : : . . : : : : : : : :

Petrov avea o mimică foarte expresivă. Văzîndu-ne de departe, el era sigur că cel din mijloc e moș Popa, totuși, cînd fu aproape de noi, făcu o sirîmbătură întrebătoare, la care răspunsei afirmativ din cap, de-abia ținîndu-mi rîsul.

El scoase „panamaua” și dădu mina ceremonios

Zotinea îl prezintă lui moș Popa :

— Altă secătură !...

Bătrînul zîmbi iarăși cu bunătate, vădit încercat de felul acestor recomandății.

Dar Petrov, jignit, își trase repede limba din buzunar :

— Ei, prietene Gheorghe, știi că te cam întreci cu gluma ! La d-ta toată lumea-i secătură !...

Zotinea sări și mai apăsă :

— Daaa !... domnule !... daaa !... Sc-că-tu-ră !... Și încă ce secătură !... Pleavă ! Gunoi !... Muieri !... Nimic mai mult decît muieri !...

— Ei bine, d-ta ești cu steaua în frunte !... replică Petrov. De ce trăiești, dar, printre oameni, dacă ești așa de grozav ?

— Eu ?... eu ?... De ce trăiesc printre oameni ?... Dar eu sunt vultur, domnule, vultur !... Eu nici nu vă văd !... Nici n-am nevoie de tovărășia voastră !... Voi sunteți stîr-pituri la picioarele mele !... Mortăciuni ! Copoi cu nasu-n fuste !... Viermi care se zbat în putregaiuri... Voi sunteți viermii și, tot voi, putregaiul... Și nici nu puteți fi decît ori una, ori cealaltă !...

Moș Popa îi puse ușor mîna pe umăr și-l opri. Era singurul om care putea să-l oprească, odată pornit. Apoi, căutînd spre Petrov, care era la dreapta mea, zise cu un fel de muștrare timidă :

— De ce vă faceți singe rău de părerea oamenilor asupra dumneavoastră ?

— Nu-mi fac singe rău, răspunse cu sinceritate Petrov, vădit supărat pe năbădăiosul Zotinea : dar nu pot nici să mă las a fi așa de călcat în picioare. E o chestie de demnitate !...

Bătrînul se gîndi, privind în pămînt și deschise brațele într-un gest de nedumerire, așa cum am văzut în urmă că făcea regulat, de cîte ori trebuia să replice, ceea ce făcea rar, de obicei mulțumindu-se cu o întrebare sau cu un răspuns. El nu susținea o convorbire contradictorie decît rareori și numai cu oameni care îi păreau de bună-credință. Chiar și pe aceștia nu căuta niciodată să-i convingă, oricît ar fi știut că are dreptate.

El vorbi din nou pentru Petrov, fără să-l privească decît din timp în timp :

— Bine. *E o chestie de demnitate*, spui d-ta. Dar poți să încredințezi pe oameni că părerea lor e greșită ? Poți să-i faci să creadă că nu ești cum spun ei, ci cum spui d-ta ?

Și tăcu, atent la răspuns.

— Nu, îngînă Petrov ; uneori nu poți să-i încredințezi.

— Aproape *totdeauna* nu poți să-i încredințezi !...
Și în cazul acesta, înseamnă că mai avem *demnitate* ?
Petrov păru surprins. Se gîndea.

Moș Popa reluă, cu un fel de satisfacție :

— Ar fi trist dacă *demnitatea* unui om s-ar spulbera așa de ușor !...

El își ciugulea barba încîlcită, călcînd rar, gînditor. Fața-i pierduse surîsul. Părea pătruns de ceea ce gîndește.

Reveni, întors jumătate spre noi :

— V-a oprit vreodată cineva să vă spună : „Domnule, d-ta ești un om de treabă, eu sunt un ticălos ?”... Ori : „Nu eu am dreptate, ci d-ta ai dreptate ? !”

El tăcu iarăși. Nimeni nu luă cuvîntul.

După o mică pauză, vorbi din nou, cu voce slabă, ca pentru el :

— Mai toți oamenii simt plăcere ca să ne înjosească... Poate e singura plăcere ce și-o poate îngădui ficcare, căci e calea cea mai ușoară de-a se ridica... Supărîndu-ne, noi nu facem decît să le mărim această plăcere...

Bătrînul însolea cuvintele de mișcări foarte potrivite cu cele ce spunea. Vocea-i era tremurătoare, dar nuanțată și, cu toate că făcea unele sforțări ca să găsească cuvîntul voit, cu toate că lăsa uncori lungi spațuri între legături, reușea totdeauna să reție luarea-aminte și să se facă înțeles. După ce l-am cunoscut mai bine, am văzut că i se întîmpla rar să vorbească cu gravitate.

Zotinca simți asprimea judecății lui moș Popa și căută să devie serios. El nu se arăta niciodată rănit, căci era obișnuit să i se răspundă cu înjurături la înjurăturile lui. Totuși, simplele cuvinte ale fostului său tovarăș se vedea bine că-l lovise la inimă. El încercă să se lămurească, dar tot în felul lui prăpăstios, deși pe un ton mai potrivit :

— Popo, popo !... Tu faci prea mare caz de derbedeii ăştia !... În locul tău, eu nici nu le-aş întinde mîna, căci ei sunt vina relelor de cari suferi şi tu şi eu...

— Eu nu sufăr de nimic, îl întrerupse bătrînul cu hotărîre.

— Nemernicii ăştia ţin în lanţurile lor toată lumea. Eu am voit să-i liberez şi ei m-au făcut să infund puşcăria !

Petrov interveni :

— Şi cum vrei să ne liberezi ? Insultîndu-ne ? Făcîndu-ne albie de porci ?

— Albie de porci ! ? răcni Zotinca. Dar albia de porci e prea curată, domnule, pentru mutra voastră, prea curată, înţelegi ? Porcul ? !... Nevrednicule, porcul e un animal nobil şi cea mai mare injurie e să-l compari cu un om ca tine ! Dacă tu ai putea să dai a mia parte din foloasele ce le dă porcul, n-ai fi astăzi robul nimănui, ai fi om liber !

— Bine, răspunse Petrov cu vioiciune ; intenţiile d-tale sunt frumoase, dar, în loc să ne batjocoreşti, de ce nu cauţi să ne convingi ?

Zotinca sări ca fript :

— Să vă „conving” ? ! „Mîncea-v-ar cîinii, dar n-am încercat să vă „conving” şi m-aţi trimis la răcoare ? !... V-aş „convinge” eu cu un ciocan, ca să vă sară creierii din cap !

Era o istorie cu disperarea lui „nenea Gheorghe”. Cu vreo douăzeci de ani în urmă, cînd nu se pomenea de syndicate, el se pusese în fruntea unei mişcări muncitoreşti locale şi încercase să răstoarne cîţiva satrapi. Nefiind bine organizaţi, nici solidari, greviştii au fost înlocuiţi şi mişcarea „a avortat”, iar „instigatorul” a plătit „oalele sparte”. Chiar pentru lucrători, condiţiunile de muncă au devenit în urmă şi mai grele. După ce a ieşit din închisoare, „liberatorul” s-a schimbat în „gîde”.

Asta era versiunea lui.

Muncitorii însă spuneau că închisoarea el n-a făcut-o din cauza lor, ci din motive mai puţin lăudabile ; iar după ce a ieşit „de la răcoare”, le-a luat „pielea”.

Adevărul curat nu l-am putut afla, şi cred că amîndouă părţile aveau ceva dreptate ; dar faptul netagăduit

e că de la întâmplare aceea, „Bulanger“ era văzut ca un... „dușman al poporului“ și huiduit ca un câine de șapte hotare. Boicotat de la muncă, ani de-a rândul, omul acesta trebuie să fi suferit mult în izolarca-i, și această suferință i-a zdruncinat firea.

Vom vedea mai departe că în spasmurile sale nu era numai nebunie și că acolo unde mai putea pătrunde un ochi omenesc se mai găsea încă un dram de omenie.

Pe vremea cînd eram secretar al sindicatului din port, el s-a luptat din răspuțeri să-mi impună vederile și sistemul de organizare, care era un fel de cooperativism nebulos, încîlcit și impracticabil și pe care nu puteam să-l adopt, cu de la mine puteri, căci eu aparțineam unei școli, unui sistem și aveam un „centru“ care-mi comanda, dar de care el își bătea joc. Totuși, cu toată confuziunea teoriilor lui și ura muncitorilor, care mă somau să mă despart de „Bulanger“, eu am putut să deosebesc limpede că un fond cîstit se afla la baza sistemului sau utopie; el voia să suprimă orice „salariat al salariaților“ sau să-l reducă cu nouăzeci la sută, la strictul necesar. El ura cu înverșunare sindicalismul german, numai din cauza „pletorei de funcționari, această lepră democratică, trîntori cu cocardă roșie!“

Eu nu puteam să nu stimez pe omul care nutrea un sistem de dezrobire mai ideal decît al meu, oricît ar fi fost de utopic, ceea ce încă rămîne de văzut. Într-o „anchetă muncitorească“ asupra sistemului de exploatare în port, care s-a publicat într-o serie de articole în *Dimineața*, el a pierdut cu mine nopți întregi ca să-mi dea cifre și să mă facă să pricep funcțiunile complicate ale mașinii muncitorești în port.

Aceste articole, făcînd cunoscut țării cruzimea exploataării în port și dreptatea exploataților, au stîrnit indignare chiar în cercurile de sus și, cînd am dat lovitura de grație „vătafilor“, toată lumea ne-a susținut. Dacă Zotinca n-ar fi făcut decît atît, și tot merita admirația mea și poate chiar și recunoștința lucrătorilor.

Uităm binele cu prea multă ușurință și adesea nici nu-l cunoaștem.

. : : : : : : : : : : :

Seara primei întâlniri cu moș Popa am încheiat-o cu un mic chef.

— Unde mergem ?

— La ccainărie.

— Dă-o dracului de „apă fiartă“, zise Petrov : haideți să-l cinstim pe... Epicur ! Ce zici, moș Popa ?

Moș Popa se roși ca un copil. El surise cu bunătatea-i obișnuită și răspunse :

— Epicur... Nu credeți c-o să-mi stea rău mie la masa lui Epicur ?...

— Deloc ! adogă Petrov ; după ce ne-om ospăta, o să devenim... stoici !

— Atunci merg ! se grăbi să aprobe bătrînul, cu o convingere hazlie.

— Dar unde ? întrebă cineva.

— La „Armeanu“, ori la „Spirachi“...

— „Spirachi“ a isprăvit vinul bun ! anunță Zolincea, tare în materie.

Pornirăm cu toții spre „Armeanu“. Cînd furăm în „odăița“ de altădată, unde nu era decît o singură masă „rezervată intimilor“, Zolincea bătu cu pumnul într-însa, zbierînd :

— Aici, la masa asta, m-am căzuit săptămîni întregi să fac dintr-asta un om ! Și mă arăta pe mine. De-aici am vrut să pornescă liberarea completă a oilor, care mă mînjesc zilnic cu balele lor ! Apoi, prîvindu-mă cu o franșă dușmănie, că și cum ar fi voit să mă țintuiască de perete continuă : Dar... ce să-ți bați capul ! Ciobanul era mulțumit că poate să le tundă și să le mulgă în voie !... Viermele de-abia dăduse de gustul cașcavalului democratic !

Petrov rîdea să se strîmbe. Moș Popa avea obișnuitu-i surîs, surîsul expresiv al omului intimidat de o năzbitoie, de-o vorbă prea dezvelită. El știa, ca și Petrov, ca și mine, că „așa-i Zolincea“, nu trebuia să-ți faci „sînge rău“. El era cu toată lumea la fel, cînd discuta „chestiuni de principii“ — cu toată lumea... afară de moș Popa.

El ne văzu pe toți rîzînd și se înfură :

— Ce rîdeți, domnilor, ce rîdeți ? !... Da !... E așa cum spun eu : tîlharul intrase pînă la urechi în cașcaval !... Nerozii îl ascultau și el tundea, mulgea în voie !

Eu intervenii :

— Spune drept, nene Gheorghe, crezi cu adevărat că am furat pe muncitori ?...

Întrebarea asta trimeasă direct conștiinței aceuia pe care toată lumea îl numea „nebun“, îl trînti într-o vădită încurcătură, atît e de adevărat că nu trebuie să te îndoiești nici chiar de conștiința unui nebun.

El se îmbună... și era tare drăguț cînd revenea, rareori, asupra năzdrăvăniilor ce debita ! Se apropie de mine și, zgîlțîindu-mă de haină, îmi strigă mai puțin intempestiv :

— Nu... mă... derbedeule !... Haimana !... nu zic chiar așa... El roti ochii pe plafon. Părea tare încurcat. Cei de față, mai ales, Petrov, se stricau de rîs. Urmă : Nu zic chiar așa... că ai „furat“. Dar tu, mă, tu îi aveai în mînă, te ascultau și dacă ai fi voit să adoptezi „comunismul“ meu, astăzi eram toți departe ! Dar tu ai tolerat tîlhăria „Centrului“, a nemernicilor ăloră care dă la o parte viermii grași ca să intre ei flămînzi, să tăbare ei pe putregai !... În loc să fii omul „de fier“, cum voiam eu, „aghiotantul“ meu și să dăm o pildă de cinste și de putere, tu ai dat cu piciorul ca vaca cu lapte și ai „spălat putina“ la dracu să te ia !... Iată ce nu pot să-ți iert !...

Furăm serviți : pîrjoale de porc frecate cu ardei verde și vin negru. Era chiar timpul cinei. Masă de lemn, vopsită roșu, așa cum se văd prin cîrciumile noastre de mahala. așezată într-un colț al odăiței. Pe moș Popa îl pusesem în fund, la un capăt al mesei. La dreapta lui, eu, la stînga, Zotinca, în față Petrov.

Mirosul plăcut al minunatei cărni fripte ne gîdila la toți nările și opri pălăvreală. Zotinca strigă, holbind ochii la moș Popa :

— Binecuvîntează, părinte !...

Moș Popa, care sta pe bancă lipit de perete cu căpățîna lui de sfînt, se roși ca racul de accasă nouă trăsnaie.

— Ei, hai să fie „binecuvîntat“, zise el, în numele Tatălui, și al Fiului și-al Sfîntului Duh... luați repede că se răcește !

Și fălcile se porniră.

Moș Popa nu era un „ascet”, așa cum ar fi ușor unui scriitor să-l fabrice, mai ales că ființa asta închisă și descurajată se preta de minune la o astfel de „creație literară”. Dar el nu era așa și eu nu vreau să-l schimb. Bătrînul știa să pună preț pe tot ce era „valoare” în viață. El minca și bea tot ce știa că e bun, nevătămător sănătății, dar cu o cumpătare de care noi nu suntem în stare. Nu avea nici un fel de regim, se conducea după cum își simțea corpul, al cărui cel mai bun doctor era el însuși. Deși avea respect de tot ce era „știință” în cunoștințele omenești, el nu era de părere că alcoolul, chiar sub forma lui cea mai concentrată, e *totdeauna* o „otravă” pentru corp.

Avea reputația de „expert” în cunoașterea băuturilor, deși nu era „băutor”. Zoltinca îi ceru pe dată să-și dea „verdictul” :

— Ei, popo, acum să ne „grăduiești” vinul și să ne spui dacă e cu adevărat „sîngele lui Christos” !

Moș Popa însă nu se juca niciodată cu cuvintele. El răspunse repede :

— Eu am să vă spun *numai* dacă e *vin* și dacă e *bun*. „Sîngele lui Christos” însă, nu e nici într-un caz...

— Dar așa spune Evanghelia...

— Ei... Evanghelia !... Cîte nu „spune” Evanghelia într-un fel și noi le înțelegem de-a-ndoaselea !

Bătrînul însoți cuvintele cu o clătinare a capului, ce exprima atîta părere de rău, că eu fui surprins de sensul adînc ce el dădea gîndirii sale. Avea fața unui sfîntu Petru, dar vie, impunătoare.

El gustă apoi din pahar, plimbă vinul prin gură și, după o mică pauză, ne zise :

— *E vin* și nu e rău.

— Adică e „vin bun”, completă Petrov.

— Am putca spune și așa...

Petrov păru intrigat :

— De ce, moș Popa, zici : „*E vin* și nu e rău”, dacă *e vin bun* ?

Bătrînul surîse :

— Am zis așa, fiindcă am avut norocul mai întîi să *dăm* peste *vin*, ceea ce nu se întîmplă-ntotdeauna, căci

nu tot ce iese din butoaie e *vîn* ; și-apoi am mai avut iarăși norocul să nu fie *rău*, adică stricat, ceea ce se-ntîmplă destul de des. Acum, că aș fi putut să-l numesc *bun*, după ce am văzut că e *vîn*, asta știu și eu. Dar atunci cum o să numim pe altul *mai bun*, sau *mult mai bun*, sau *foarte bun* ? Vă plac dumneavoastră superlativele ?...

Schimbai o privire cu Petrov. El luase o mină uimită. așa de caraghioasă, că-mi veni să pufnesc în rîs. Părea că spune : „Ei băiete, ni s-a înfundat cu unchiașul !“

Zolincă sări să-și ia partea.

— Păi ce crezi tu, Popo ? Aștia sunt niște bășici de săpun umplute cu vînt !

Dar Petrov îl pedepsi repede :

— Las-o moartă, nene Gheorghe ! Știi vorba aia : *Ride dracu de porumbe negre și pe el nu se vede !*

De astă dată, moș Popa rîse din toată inima, căci cînd era vorba de cuvinte umilate, apoi nimeni nu le umfla mai tare ca Zolinka.

— Dumitale nu-ți plac superlativele ? întrebă Petrov.

— Nu... Eu nu le întrebuițez decît cînd e neapărată nevoie, de pildă cînd trebuie să fac o comparație. Numai în literatură se caută cuvintele tari, fiindcă scriitorii sunt ca și bețivii : nemaisimțind gustul țuicii, alcargă după spirt !

Petrov părea nemulțumit că bătrînul nu ia cuvîntul ca să vorbească mai mult, să dizerteze și căuta să-l tragă de limbă :

— Așadar, dumneata crezi că totul s-a falsificat astăzi ? Totul a decăzut ?

Dar nenea Gheorghe, care se sucea pe scaun, pareă ar fi șezut pe cărbuni, nerăbdător că nu-i vine rîndul la vorbă, o luă înainte :

— Decăzut !... Da, domnule, decăzut !... Și voi sunteți căzăturile !... Superficiali !... Mîzgălitori de pînză ca line și zgîrie hîrtie ca asta !... Pierde-vară, nimic decît pierde-vară !... Și voi nuniți scofala voastră „artă“ ! Artă ? !... *Arta* e, domnule, să știi să ridici sacul fără să te ostenești, să știi să mănînci fără să te îmbolnăvești și să bei fără să te îmbeți !... Asta-i artă !... Adevărata „artă pentru artă“ !... Eu îți iau o bucată de fier și o fac să devie unealtă trebuincioasă omului, un topor, de pildă ; ori lemne din pădure pe care le cioplesc și le schimb într-un car !... Artă voas-

Artă nu-i nimic alt decît goană după trîndăvie, produs al
zumurilor din capetele voastre seci, desertăciune !... **Artă**
a domnit numai pe vremea cînd omul lăsa coarnele
plugului ca să gonească pe tilhari și revenea să le apuce
din nou : Coriolan !... ăla a fost un artist !... **Ala** a fost
și un general. Astăzi generalii umblă cu mănuși albe, se
pudrează ca femeile, pun corset și fac strategie prin
bătălii ! Pe ăștia voi i-ați ales stăpîni, i-ați cocoțat în
capul vostru și le-ați dat puteri să vă poruncească, să vă
ducă la abator !... Iar cînd vin să vă vorbească, alergați
ca nebunii, căscați gura, vă rupeți palmele și-i purtați pe
umeri !... Pe urmă, vă plîngeți că vă ustură gîrbacul lor
și ați vrea să-i dați jos ca să vă ureați voi, să coboriți pă-
duchele sătul ca să puneți în ceață altul flămînd, liănit !...

Dar eu, cu domnule, dacă aș fi în locul lor, v-aș în-
tinde pe roată, v-aș bate la tălpi ca pe vremea falangei,
ca să vă săturați de stăpîni odată pentru totdeauna !...

Zotınca luase foc. Moș Popa părea că nu dă nici o
atenție la cuvintele lui. Petrov căuta să-l oprească, dînd
cuvîntul lui moș Popa :

— Bine, nene Gheorghe... Bine... Așa-i, poate că ai
dreptate ; dar eu aș vrea să cunosc părerea lui moș Popa.
Și adresîndu-se bătrînului :

— Dumneata ce crezi, moș Popa ?... Vezi lucrurile așa
de în negru ca nenea Gheorghe ? Spune-ne mai întîi ce
crezi despre artă

Bătrînul pîrea strîns cu urea.

— Păi, ce să crez ? Crez și eu ca dumneavoastră :
artă-i după cum o înțelegi. Iată, de pildă, cînd eram
băiețan, am cunoscut un copil care umbla după oi și cînta
din fluier. Într-o zi, s-a îmbolnăvit scripcarul satului și
n-avea cine să cînte la horă. Lîra duminică. Fetele, ca
fetele — și flăcăii, ca flăcăii : săreau ca pe tăciuni. Au
trîmis să-l caute și l-au găsit afară din sat, pe o muche
de deal, singur, își încerca un fluier nou făcut de el. L-au
condus la horă și băiețașul a cîntat, dar a cîntat așa de bine
că pînă seara se strînsese împrejurul horei toată vecină-
tatea... Ei bine... copilul acela era un artist...

Și povestitorul puse capul în pămînt, privind un punct
pe masă, în fața lui ; un zîmbet șiret ce-i flutura pe obraz
părea să spuie că povestea nu s-a sfîșit.

— Atita tot, moș Popa ? întrebă Petrov.

— Atît.

— Și nu mai înțelegi arta altfel ?

— Ba o mai înțeleg și altfel. Iată : am mai cunoscut un bătrîn, care creștea porci. El îi creștea, însă, cu atita știință că porcii lui nu se îmbolnăveau niciodată și erau totdeauna frumoși. Eu mi-am zis că și bătrînul acela trebuie să fie un artist... Afară de aceștia doi, nu mai cunosc alți artiști...

Petrov se arată descurajat. I se părea că e luat în bătaie de joc :

— Bine, moș Popa, dar artele au luat azi alt avînt, o altă dezvoltare ; ele sunt mai rafinate, mai grele de înțeles.

Bătrînul izbucni într-un rîs sănătos :

— Dumneata crezi că ce e „rafinat“ și „grecu de înțeles“ e artă ? Dimpotrivă : arta e simplă și ușor de înțeles !

Zotinca interveni, răcnind la Petrov :

— Daaa !... domnule, daaa... ! Arta nu-i ce crezi tu !... Arta nu-i muierile cu dosu' gol de pe pînzele tale !

Moș Popa se roși ca o fată mare :

— Ei... acum a o dădurăți de-a dreptul !

Rîserăm toți cu poftă.

(Manuscris neterminat)

PAGINI DIN CALĂTORII

FRĂȚII SĂRACI

Volumul întâi • Partea întâi

ABESALON DRAGOMANUL

I

Debarcarea — Oameni fără noroc — Hôtel de la Poste

Era pe la începutul lui februarie. Mă întorceam din Italia în Alexandria Egiptului, pe care o vedeam de mai mulți ani de-a rîndul și o găscam de astă dată mai frumoasă, mai veselă, mai primitoare de cum o lăsasem cu patru luni în urmă. Negreșit, un oraș nu se schimbă în patru luni și nu poate fi nici primitor, nici neprimitor, dar eu, căruia nevoile îmi mai potolise din dorinți, veneam acum cu toată nădejdea să găsesc ceva de lucru și să-mi refac sacul pierdut, căci frumoasa patrie a lui Dante, deși mă îmbogățise cu plăcute amintiri, nu-mi lăsase însă nici o cămașă de schimb. Așa se întâmplă cu unii oameni : în călătorie, ca și în dragoste, ei bagă de seamă că după plăcere se găsesc despuiați.

Pachebotul H. cu care veneam era unul dintre cele mai mîndre vapoare poștale din cîte brăzdează Mediterana, proprietatea unei companii germane, și trei zile de plutire pe un astfel de vas îți mărește încrederea în tine, mai ales cînd te știi fără bilet și te aștepti în fiecare clipă să vezi pe unul dintre acești frumoși domni ofițeri de bord venind de-a dreptul la tine și spunîndu-ți cu glas dulceag : „Iertați, domnule ; sunteți așa de bun să-mi arătați biletul dumneavoastră de călătorie ?“

Atunci pleci capul prost, viri mîinile în buzunare și te uiți și tu din cînd în cînd la cei ce se uită la tine ca la un șoarece prins în capcană. Dar cînd o asemenea nenorocire se întâmplă, cel puțin pe un vapor de lux, te simți

mai tare, mai puternic, mai gata să înfrunți furtuna priverilor încruntate decât pe un hodorogit cargoboal. Nu știu cum se face, dar ai crede că ceva din puterea și mândria vasului trece în vîncle tale și-ți dă curaj să te ții pe picioare. Deși ești în puterea lor, îți vine totuși să crezi că vasul e de partea ta, că te afli sub ocrotirea lui, căci el e puternic, și cel puternic ocrotește totdeauna pe cel slab.

Frau ceasurile zece dimineața, cînd intram în port. Vaporul își încetini mersul, fluieră după pilot și apoi stopă, așteptînd să fie condus la chei. Pe punte, călătorii cu fețe buhăite de trei zile de balans, se țineau gata să pună cît mai curînd piciorul pe uscat, pe cînd matrozii, curat îmbrăcați, făceau toate pregătirile de acostare, cu regularitatea mecanică a unor oameni obișnuiți în asemenea treburi. Unii surideau, trecînd pe lîngă mine, clipind șiret din ochi : erau acci care știau că n-am bilet și care îmi strecurase pe furiș o bucată de pîine cu un hartan de rasol deasupra, în timpul călătoriei, ca să nu rabd de foame. Aceștia fac parte din acel fericit număr de oameni care dau cu sînga să nu știe dreapta și se arată tare mulțumiți cînd reușesc să scoată la țarm cu bine pe un vîntură-lume luat sub ocrotirea lor. Făcîndu-și datoria, fiecare la treaba lui, ei mă urmăreau acum cu privirea, temîndu-se să nu fie descoperit de vreun ofițer de bord și luat la cercetare.

Această teamă o cam împărtășeam și eu, căci, la debarcare, poliția arabă cere fiecărui călător hîrtii „în regula”, de care eu duceam mare lipsă. Trebuia deci să mă furizez pe bord pînă la ieșirea tuturor călătorilor și apoi să ies și eu, spunînd că m-am urcat pe vapor, venind din oraș. Acumenea snoave însă nu erau întotdeauna înghițite de poliție, care adesea te reținea să vadă dacă cu adevărat vii din oraș sau dacă nu cumva ieși din vreun hambar al vaporului. Eram îngrijorat. Pachebotul trăsese la țarm și lumea ieșea, arătînd fiecare hîrțile de identitate. Eu mă strecurasem printre baloturile de pe bord trase din hambar și mă prefăceam că dau mare luare aminte cuferelelor, scoase cu macaraua, ca și cum vreunul din aceste bogate cufere englezești ar fi putut să fie al meu.

Un matelot își caută de treabă pe lângă mine, ca să-mi spună în fugă pe italienește :

— Comisarul de bord te are în ochi, caută s-o ștergi !

Într-adevăr, un ofițer de la comandă mă privea cam prea des. Inima îmi bătea tare. Nu eram încă obișnuit cu asemenea aventuri și nu puteam să-mi țin singele rece. Începeam să-mi pierd capul. Mă vedeam prins, luat din scurt și trimis de la Ana la Caiafa, tocmai acum când n-aveam decît să fac un pas și să răsuflex aerul liber al mării, amestecîndu-mă prin mulțimea de arabi și europeni ce se plimbau pe chei spre marca inca ciudă, care mă vedeam ținut ca într-o cușcă.

Deodată, o speranță îmi licări în minte : dragomanii !

Dragomanii sunt în Egipt un fel de „lepră“, spun acei cărora dragomanii le-au scuturat punga. Eu, însă, care am avut totdeauna punga prea scuturată ca s-o mai poată scutura și ei, nu pot să spun tot așa. Ceea ce știu e că dragomanii, atît cei liberi cît și cei tocmîți de marile hoteluri de lux, lucrează în Egipt cu autorizația poliției, care le liberează un număr de ordine și le cere nenumărate servicii la îndeplinirea formalităților de intrare și ieșire. Mai știu că un om, cît de bogat, nu poate să iasă din vapor, dacă n-are un *passee-port* sau un dragoman cu el. Din contră, la brațul unui dragoman treci pe sub nasul poliției, chiar dacă ai fi un spărgător.

La sosirea vapoarelor de călători, dragomanii apar pe bord cei dinții. Unii vin din partea hotelurilor care așteaptă călători anunțați. Aceștia au, ca portarii, scris pe chipiu numele hotelului. Alții sunt dragomani liberi, adică se însărcinează să te treacă prin purgatoriul formalităților politicești de intrare, care sunt multiple și fără sfîșit, și apoi să te ducă la un hotel potrivit pungii tale. Uneori, același dragoman, la cerere, te poartă tot orașul, îți arată monumentele sau antichitățile, îți servește de traducător la făcutul cumpărăturilor și îți dă toate lămuririle pentru continuarea călătoriei mai departe. Negreșit, pentru toate aceste servicii, dragomanul caută să smulgă cît mai mult, mai ales cînd simte lângă el o pungă bine garnisită. „Nu e vina noastră, e a meseriei“, spun ei cu nevinovăție.

Dragomanii din Egipt sunt, în cea mai mare parte, de origine românească, adică ovrei din România, o bună parte din Rusia și prea puțini ovrei spanioli. Pe timpul sezonului, ei aduc mari servicii turiștilor care s-ar lipsi mai curînd de picioarele lor decît de prețioșii dragomani ; jupoaic pe care se lasă, dar aduc și slujbe demne de laudă celor prigonîți de soartă. La ei s-a îndreptat și gîndul meu, cînd m-am văzut la un pas de a fi prins, între unul care mi-ar fi cerut un *passe-port* și un altul care m-ar fi întrebat dacă am plătit călătoria făcută. Dar cum să iau un dragoman, cînd în buzunarul meu nu se găsea un piastru ? Cunoșteam pe mulți din vedere, dar nu poți cere o astfel de slujbă unui om căruia nu-i cunoști nici măcar numele. Totuși, scăparea mea era numai la un dragoman și de aceea mă pusei să cercetez toate chipurile care se perindau pe vapor, doar voi avea norocul să dau peste vreo figură mai cunoscută. Ei treceau ca un vîrtej pe punte, intrau prin saloane și cabine ca la ei acasă, săreau de pe o covertă pe alta cu agerime de maimuță și se întreceau, care mai de care, să apuce cît mai mulți pasageri și mai ales cît mai „grași”. După ce își făceau „provizia”, se înfățișau poliției la ieșire cu aerul unor oameni „de casă” și strigau tare pe arăbește, numărîndu-și pasagerii :

— Unu, doi, trei. Aștia sunt ai mei !

Polițistul însemna în registru numărul de călători și numele dragomanului ce-i însoțca. Astfel, totul mergea ca pe roate, cînd aveai un dragoman.

Recunoscusem vreo cițiva, dar cum să te apropii de niște oameni atît de ocupați cu boieri de la I și a II-a, cînd tu ești un biet pîrlit ? Deasupra mea simțeam ochii ofițerului de pe puntea de comandă și în urechi îmi răsunau cuvintele matrozului care-mi spusese „s-o șterg”. Mă pregăteam să-mi iau inima în dinți și să trec printre cei doi ceauși de la ieșire, fie ce-o fi, cînd, deodată, în capătul punții de ieșire apăru, venind din oraș, statura înaltă și slăbănoagă a dragomanului Abesalon. Eram scăpat !... El mă scosese din vapor cu prilejul întîii mele venituri în Egipt și deci trebuia să-și aducă aminte de mine. Atunci putusem să-i plătesc osteneala, petrecusem cîteva zile împreună și, tocmai cînd începea să se închege între noi

o prietenie, ni s-au despărțit cărările. De-atunci nu ne-am mai văzut.

Așa cum îl cunoscusem întâia oară, nu părea deloc grăbit, avea mișcări domoale, pași mari și rari. În dinți ținea înțepenită o țigare groasă de foi ; mâinile în buzunarele unui surtuc scurt. N-avea uniforma de dragoman, numai șapca și numărul de metal la braț. El își dădu seama repede că venise la spartul târgului, dar părea că nu se sinchisește. Făcu câțiva pași pe covertă, cu familiaritatea unui om obișnuit luxului, curățeniei și echipajelor de prin marile vapoare de călători. Eram rezemat la babord și căutam să nu-mi scape. Măsură câțiva pași spre comandă, apoi alți câțiva spre minc, pe urmă se rezemă și el de balustrada de babord, scoase țigara din gură și sculpă în mare, privind țintă apa verde și liniștită din jurul vasului neclintit. Între mine și el erau numai vreo zece pași. Mă apropiai și-i dădui bună ziua pe românește. El se îndreptă, mă privi în față și făcu o jumătate pas îndărăt, cu o mină nedumerită.

— Nu mă recunoști ? îi zisei.

— Ei... uită-te ! făcu el cu voce domoală și cam înăbușită și-mi zise pe nume. Apoi aruncă o privire prudentă în juru-i, mă luă de braț și mă îndreptă spre un loc mai retras de pe covertă.

Un suflu de ușurare îmi scăpă din piept. Acum nu mai aveam frică nici de dracu : eram în tovărășia unui dragoman. Mulțumirea ce-mi aducea gândul că sunt scăpat îmi tăia glasul și-mi ridica noduri în gîtlej, atît e de adevărat că fericirea nu e totdeauna greu de găsit : totul atîrnă de noi și de faptele noastre.

Cînd furăm decoparte, el mă cercetă cu privirea din cap pînă-n picioare și-mi arătă un mare interes, în tot cazul mai mult decît mă așteptam cu. Îl cunoșteam ca pe un om rece din fire. Fața lui slabă, ca și corpul, și rasă englezește era nemișcată, numai ochii erau vioi și nestatornici. Vorba îi era veșnic rară. Nu-mi aduceam aminte să-l fi văzut rîzînd. În cuvîntare, el absorbea litera *r*, pe care nu putea s-o pronunțe. Avea totdeauna o mină preocupată.

Nu aflam la pupa vasului. Pe covertă, lumea devenea din ce în ce mai rară. El se rezemă cu amîndouă coatele de balustrada pupei și începu să mă chestioneze :

— Ce-i cu tine ? De unde vii ?

— De la Neapole.

— De la Neapole ? Ce dracu ai căutat acolo ? Nu știi ce sărăcie e în Italia ? Poți să plesnești de foame de-a binelea !

— Am cam „plesnit” și eu nițel, zisei.

— Nițel ? ! repetă el ironic. Mi se pare că ai „plesnit” cam mulțisor... Și apoi te știam la Cairo, cum se face că răsări din Italia ? Pe unde ai trecut ? Dar ia spune-mi mai întâi ce faci aici ? Nu ieși ?

— Ba ies... dacă ai vrea să mă scoți.

— Ești de contrabandă ! zise el fără surprindere, ca pentru dînsul. Apoi adăugă : Nu ești prost : ți-ai ales un pachebot de mîna întâi. Și văzînd că vreau să-i replic, reluă repede : Știu. Celălalte te descarcă prin porturile grecești, unde crăpi și mai rău de foame, pe cînd ăsta te-a adus direct. Știu. Ai făcut bine. Numai, mă mir, cum ai putut să te urci la plecare. Te-a prins ?

— Încă nu.

— Asta-i rar cu vapoarele de lux. Dar... ai dreptate : și eu cred că dacă tragi o frică țeapănă, cel puțin s-o tragi pe un vapor boierec, unde miroase a unt și a curcan fript, decît pe păduchioasele de cargoboate, unde nu găsești decît cartofi fierți... Ei, vezi, lovitura asta-mi place ! Ai să ieși meșter în arta de-a călători cu bilei permanent scos din ureche... Hai să ieșim.

Iu șovăii o clipă.

— Știi că n-am hîrtii, zisei.

— Ce nevoie ai de hîrtii ? ! spuse el cu nepăsare, fără să se oprească, și adăugă cu dezgust :

— Numai proștii au hîrtii.

Cînd trecurăm pe sub nasul celor doi ceauși care păzeau intrarea vaporului, mă clătinau cu nesiguranță. dar tovarășul meu îmi înfipse cotul în coastă și de-abia cătadicsi să scape două vorbe printre dinți, celor de la poliție.

— E cu mine.

Arabii salutară. Ai fi zis că trec la bratul kedivului. Cînd furăm departe de vaporul căruia îi datoram o cursă, pierduți în imbulzeala arăbimii gălăgioase de pe cheiul marelui port, eu avui sentimentul omului scăpat din

pușcărie. Inima-mi era plină de recunoștință pentru omul de ispravă care mă scăpase de la un scandal sigur. Deși n-aveam nici un ban în buzunar și nici nu știam unde am să inseriez, cred că puțini oameni se găseau în clipa aceea pe pământ mai mulțumiți decât mine. Nu mă gândeam deloc la ce-o să fie. Eram sigur că am scăpat de un necaz care mă amărise timp de trei zile pe bord și că acum eram liber, liber să mă trîntesc unde vreau, să dorm, să mă scol, să alerg și să respir fără să mai tresar din inimă la trecerea pe la spatele meu a unui om, a unui servitor de la bucătărie sau chiar a unui câine. Că aveam foamea în fața mea, știam, dar mai știam că această foame nu putea să fie mai mare decât aceea care mă chinase acolo de unde veneam. Dimpotrivă, în Egipt o dușesem mai bine ca în Italia.

De aceea totul îmi părea vesel. Dacă aș fi fost credincios, aș fi înălțat o rugă cuiva, dar nu știam cui. Îmi venea să săr în sus, să sărut pe toți arabii care treceau pe lângă noi în halatele lor largi și să strig tare că nici un bun nu e mai mare ca libertatea.

Mergeam de-a lungul cheiului spre ieșirea din port. Marea pe care plutisem trei zile și trei nopți, cu frica-n sîn, fugind dintr-o ascunzătoare într-alta, pe cînd valurile-i furioase se spărgeau cu mugete turbate de pereții vasului, se odihnea acum ca ostenită de-atita zbucium, pierzîndu-și la orizont întinderea-i verzuie-negricioasă. Macaralele vapoarelor răpăiau cu uruturi asurzitoare, lucrînd la golitul vastelor hambare plutitoare sau la încărcatul lor. pe cînd hamalii arabi se încrucișau zoriți, răcnind cît îi ținea gura pentru lucruri de nimic, imbrîncindu-se în imbulzeala de pe punți și luîndu-se repede la ceartă, ca țiganii. O lumină vie-albicioasă, din cauza pardoselei alcătuită din mari plăci de piatră varcîsă, învăluia tot portul, făcînd rău ochilor și împiedecînd vederea. Soarele ardea ca în toată verii, deși ne aflam încă în iarnă. și mulțimea de arabi, cu treabă sau fără treabă, umbla aproape despuiată și cu picioarele goale, dealtfel, cam cum e obiceiul și pe la noi în timpul căldurilor.

Pileuri de pierde-vară europeni, italieni sau greci — oameni cu ocupații de-o cinste îndoielnică, impăr-

ținându-și de regulă timpul între nesfârșite ceasuri de joc de table în jurul meselor de cafenea și alte lungi ceasuri de preumblare domoală prin împrejurimile pitorești ale orașului — se perindau de-a lungul cheiului în baia de soare binefăcător și zefirul răcoros al Mediteranei, vorbind tare, gesticulând, lăudând, birfind sau amenințând. Ei se poartă totdeauna bine îmbrăcați, disprețuiesc și sunt disprețuiți, umblă numai în tovărășia celor de-o teapă cu dinșii și nu prînzesc decît la birt, începînd cu supă și sfîrșind cu fructe, cafea și ciubuc. Foarte adesea, ca să le fie mistuirea și mai ușoară, ei se grupează cîte trei sau patru într-o trăsură și își termină astfel lunga-le ospățare, cu o „baladă” spre Ramleh ori pe chei, trecînd, negreșit, pe sub ferestrele amantelor, oprind birja ori de cîte ori întilnesc o lichea din aceeași tagmă și arătînd cu mîna cutare sau cutare lucru neînsemnat, ca să atragă asupra lor luarea-aminte a celor ce merg pe jos.

Abesalon îi cunoștea pe toți, ca pe niște cai breji, îi ura de moarte și nu lăsa să-i scape nici un prilej de-aș bate joc de dinșii. Cum era flegmatic și greu la suris, baljocura-i cădea totdeauna în plin. Treceam pe lîngă un grup de greci, purtînd pălăriile pe ceafă, pe-o ureche sau pe sprîncene, cu mîinile împreunate dinapoi și îfrămîntînd între degete nelipsitele lor mătănii. Abesalon trecu ca pe lîngă niște ciumați, îi privi cu coada ochiului și le zise în zeflemea, pe grecește :

— Ei, palicarii, așa de dimineată în port ! ? Nu-i nici ccasul mesci. Ori v-au pișcat puricii astă-noapte !

„Palicarii” îl cunoșteau și-l urau, la rîndul lor, nu mai puțin. Ei răspunseră înveninați :

— Haide, mă, jidane ! Noi nu purtăm geamantanele în spinare.

— Și ce faceți, în schimb, vă rog ? Trageți francul de sub perna ibovnicei ?

Ne depărtarăm.

— Îi vezi ? îmi zise Abesalon cu un aer de dezgust, ca și cum ar fi reluat firul unei gîndiri. Aproape toți din cîți vin aici de pe la noi intră în banda ăstora. Eu nu scot de prin vapoare decît lichele, pe care le iau mai

Totdeauna drept oameni de treabă. Tu știi că eu nu mă
îndes ca la pomană, cînd sosește un vapor. La clasa I
nu intru decît rar. Eu nu pot să iau șapca la subsoară,
să mă ploconesc pînă la pămînt în fața unui burtos și
să-i spun „sărut mîna cuconășule“, cînd mai curînd aș
avea poftă să-i trimet un picior în burtă. Am cunoscut
dragomani care au avut noroc să „picnească“ cîte un
grup de turiști englezi, să-i poarte tot Egiptul și Palestina
și să cîștige în trei luni cît nu cîștig eu în cinci ani. Cînd
o brodești așa două-trei sezoane de-a rîndul, ai ieșit
deasupra necazului. Dar eu n-am noroc... și dacă nu-i
noroc, să fie a dracului de soartă ! Mi-am bătut capul și
am răbdat de multe ori de foame, numai să învăț cîteva
limbi cum trebuie, ca să nu fiu ca puchinoșii ăia care,
cînd spun două vorbe englezești, îți vine să pufnești
de ris. După asta am mîncat alte răbdări prăjite, ca să
string bani să-mi fac haine curate și după ce am făcut
toate astea cu o răbdare de cîine, am băgat de seamă că
am ajuns drept în groapă...

— De ce ? întrerupsei intrigat.

El se opri din mers, mă privi în ochi, apoi în pămînt
și, reluînd pasul, vorbe și mai domol, ca pentru el :

— De ce... Fiindcă după ce ai crezut că ai devenit
om și vrei să te ții drept pe picioare, vezi îndată că ți se
cere să te îndoești ca o nuia de salcie, ba chiar să te tirăști
pe brînci... Se opri iarăși, vîrî mîinile în buzunarele pantal-
onilor și căută la mine cu o mină întrebătoare : Pricepi ?

— Cam pricep, răspunsei.

Fața lui mărturisea o adîncă supărare, dar trăsăturile
nu-i erau prea schimbate. Privea cu ochi mari, deschiși
mai mult ca de obicei. Avea privirea limpede, cinstită și în
albul curat al ochilor se citea o sinceră indignare. Țigarea
l se isprăvisese. El privi crîmpeiul o clipă, ca și cum ar fi
descoperit ceva înrînsul, apoi îl aruncă, aprinse alta și-mi
dădu și mie una. Erau țigări bune și nu din cele mai ieftine.

Păru că-mi ghicește gîndul.

— Și vezi lucrul dracului : după ce că n-am noroc,
mai îmi place și tot ce-i bun.. mai ales o țigare bună.

Apoi mi-aruncă o căutătură ca din întîmplare și văzîndu-mă că surîd, surîse și el, dar cu necaz.

Străbătusem, cu vorba, o parte a oraşului şi acum ne aflam în faţa unei intrări de hotel. Pe geamul porţii stă scris : *Hôtel de la Poste*. El se suci de vreo două ori în loc, ca şi cum ar fi aşteptat pe cineva, pe urmă m-apucă de braţeam cu repezeală şi-mi zise :

— Hai cu mine până sus să mă scutur puţin şi să-mi fac ghetele. După asta o să mergem la masă, e prânzul.

Urcînd scările, mi-adusei aminte din trecut că avea obiceiul să se scuture şi să-şi facă ghetele mai des decît trebuia. Mai tîrziu, am văzut că asta era un nărav.

El urca înaintea mea cu paşi rari dar mari, apucînd două trepte deodată şi agăţîndu-se de rampă. După cît îmi dădeam seama, trecînd prin coridoare, hotelul nu prea strălucea de curăţenie şi nici nu prea gema de lume. La al treilea etaj, care era şi ultimul, ne oprirăm. El băgă cheia într-o uşă fără număr deasupra, în fundul coridorului, şi deschise. Mă văzui într-o mare cameră, care servea hotelului de depozit de mobile. Paturi desfăcute, somiere, garderoabe, lavabouri, dulăpioare de noapte, canapele şi scaune acopereau trei sferturi din întinderea camerei. lăsînd de-abia puţin loc să deschizi uşa şi să se învîrtească un om. Lucrurile mai de preţ erau învelite cu cearceafuri, ca să nu se prăfuiască. Pe duşumea, într-un loc mai ferit, zăcea în neorînduială tot soiul de porţelanuri desperecheate. O marmură spartă în două sta rezemată de perete. Totul părea pustiu în lumina tristă a acestei încăperi : numai un colţ al camerei, la dreapta intrării, trăda urmele unei fiinţe omeneşti. Aci se afla un pat nestrîns încă, cu albituri destul de curate dealtfel, iar alături o măsuţă de noapte pe care se vedea o luminare în stîlă şi chibrituri. Mai la o parte, două scaune. Pe jos, cîteva jurnale citite şi o pereche de ghete. Pe perete, deasupra patului, se vedea o mare hartă-reclamă, cu toate continentele. Mirosea a aer închis. Intrînd, el scoase numaidecît peria de haine din sertarul mesuţei şi începui să se hîrjonească cu răbdare, în apropiere de singura lăcăstră rămasă liberă, pe care o deschise, vorbindu-mi, în acelaşi timp :

— Vezi în ce balamuc stau ! Nu lipsesc decît mumiiile, ca să crezi că locuiesc cu adevărat la muzeu... Dar...

Şi se opri din vorbă. Continuă totuşi să se perie, părăd că se gîndeşte la ceva. Din cînd în cînd se uita pînă fe-

reastră, de unde nu se vedea decît acoperişul caselor de peste drum, mai puţin înalte.

Abesalon era un om ciudat, atît la vorbă cît şi în apucături. Într-o convorbire, el urma cu greutate firul gîndirii şi se oprea adesea tocmai cînd trebuia să vorbească. Din cauza asta se ferea de pălăvrea lungă, unde cuvintele curg ca ploaia. În asemenea împrejurări, căuta să trîntească ceea ce avea de spus şi apoi rămînea nepăsător. Lui îi plăcea să vorbească cu oameni liniştiţi, asculta cu multă răbdare, dar cerea să i se lase şi lui rîndul la vorbă. Adesea era batjocoritor, deşi încasa cu seninătate mai multe săgeţi decît trimitea. Ținea cu înverșunare la ceea ce credea, în judecata lui, că e bine și drept și se lipsea mai curînd de vorbă decît să se rostească cu alte cuvinte decît acelea ce-i trebuiau. Rareori se aprindea, și atunci se liniștea repede, fiindcă nu nimerea fraza sau cuvîntul dorit. De asemenea, era lipsit de gesturi, dar nu pot, totuși, să uit acele puține mișcări ce le avea și aceea figură ce părea înghețată și care era nu mai puțin vorbitoare, datorită bunei inimi ce ascundea acest om de bine.

Îl lăsa să-și termine lustruitul, apoi voii să știu ce avea în gînd să spună :

— Ți-ai lăsat vorba nesfîrșită, adineauri. zisei ; ce vrei să spui de odaie ?

— Vreau să spun că trebuie să fii mulțumit de ea, pentru că nu plătesc nimic. Știi vorba noastră : „Calul de dar nu se caută în gură“. Dacă am ori n-am ce să mănînc, nu mă știe nimeni, dar fără odaie trebuie să te plimbi noaptea pe stradă...

— Cine ține hotelul acesta ?

— Un grec, Nicoli... om cumsecade, mai mult chiar decît trebuie în Egipt, dar nici el n-are noroc săracu'... A venit din Smirna acum doi ani și a luat hanul ăsta nenorocit, crezînd că o să facă treabă în Egipt. Dar poți să faci treabă cinstită în Egipt ? !... Înțelegi, el n-a voit să aibă fuste în hotel, și tu știi poate că fără fuste nici bisericile nu fac treabă în Egipt... Așa că a păpat cîteva sute de lire turcești adunate cu trudă în Smirna și acum nu știe cum să se scape de pacoste... Eu îi aduc cîte un călător ce-mi cade din Paști în Crăciun și el mi-a dăruit un loc de

dormit, fără să plătesc... Dar călătorii mel, să-l umfle Nilul !... N-am noroc, degeaba mai mă țiiu de meseria asta. Tăcu cîteva clipe, privind harta din perete, apoi reluă cu ciudă : ...Și nici nu știu cel puțin dacă am vreo vină, ca să fiu așa de rău persecutat de soartă... Iată, de pildă, azi-dimineață ; „Arăbescul“¹ trebuia să ancoreze, ca de obicei, la șapte ceasuri ; și „Germanul“, care se anunță la zece, după cum ai văzut. Tu ți-aduci aminte, poate, că dintre toate companiile eu dau totdeauna întîietate „Germanului“ și „Loydului englez“, fiindcă vorbesc binișor aceste două limbi și mai ales pentru că pacheboatele astea cară cei mai buni pasageri. Știu că n-am noroc... dar trag și eu nădejde, ca ursul de coadă : doar îmi va pica și mie într-o zi o companie de turiști care să mă salte nițel !... Așa m-am gîndit : de la șapte la zece sunt trei ceasuri ; o să am vreme să dau o roată pe la „Arăbescul“, pînă acostează „Germanul“. Dar, puturoșii dracului de arabi, cu „mașină înainte — mașină înapoi“, de-abia au debarcat la nouă în loc de șapte. Pe bord mi-a picat o familie numeroasă de greci, de care eram bucuros că pot s-o aduc bietului Nicoli. Nu pot să tăgăduiesc, m-au plătit bine, dar cu catrafusele lor fără sfîrșit de-abia am reușit să-i descarc la unsprezece, așa că am pierdut „Germanul“. Acuma spune și tu : e vina mea că m-am ales cu trei taleri², cînd la „Nemțescul“ mă aștepta poate ceva mai bun ?” Sfirșind vorba, el o reluă repede cu o mișcare de nemulțumire :

— Dar, uite, nu-mi pare rău. Cel puțin te-am găsit pe tine... Știi, după ce ne-am despărțit la gară, cînd ai plecat la Cairo, m-am gîndit de multe ori la tine. Dar de ce nu mi-ai spus atunci că ești socialist, hoțule ! Am citit acum doi ani prin jurnalele românești că v-ați bătut la București cu poliția, că ai fost arestat cu C., M., și F.³ și că v-au schingiuit în beciurile poliției... E adevărat ? Te-a bătut rău ?

¹ Dragomanli au limbajul lor propriu pentru numit vapoarele poștale. Așa : „Arăbescul“, pentru *Kedivial Mail Linie Compagnie*, „Germanul“, pentru *Norddeutscherloyd*, „Francezul“, pentru *Messageries Maritimes* etc. (n. a.).

² Un taler = 5 franci 20 centime (n. a.).

³ C. (Gheorghe Cristescu), M. (Dumitru Marinescu), F. (I. C. Frimu) (n. e.).

— Ne-au bătut destul de bine.

El făcu o mină gravă, imprimată de sinceritate și zise cu încredințare :

— Ei, vezi, iacă-te, de-aia m-am gândit deseori la tine și mi s-a părut rău că nu te-am mai întâlnit : tu ești un om, ai un scop în viață, ai o idee... Eu cred că o idee trebuie să fie un mare lucru, când o înțelegi bine... Trebuie să-ți fie de multe ori loc de pîine, când ți-e foame. Eu am cunoscut pe unul de-ai noștri, un rus care a fost extrădat de-aci ; el era mai tare ca mine la răbdare. Când rămîneau amîndoi nemîncăți, eu mă plîngeam, dar el tăcea ; dacă îl întrebam de-i e foame, îmi răspundea că nu... Și rîdea ! Am învățat multe lucruri de la el, dar ce vrei, eu sunt om de faptă mărunte, n-am focul lui, trebuie să fii născut pentru așa ceva, cred eu. Am aflat mai tîrziu că bietul rus a fost spînzurat la Odesa. Asta a fost isprava protectoratului englez în Egipt...

Ieșirăm. În capătul de jos al scării ne întîlnirăm cu stăpînul hotelului, un om de talie mijlocie, cărunt, cu înfașare de-a fi fost cîndva gras. El mă privi cu milă, cînd Abesalon îi spuse că sunt din România, că viu din Italia unde am „plesnit“ de foame și că am de gînd să caut de lucru în Alexandria.

— Vai ! sărmane băiat, mă cîină el : poate nu știi că aici trăiești bine numai dacă vii cu o femeie frumoasă, altfel...

— Știe, știe ! îi tăie vorba Abesalon, dar ăsta n-are frică de „ramazan“, e băiat de-ai noștri, kir Nicoli...

Kir Nicoli își spuse numaidecît păsul : cum a făcut „proștia“ de-a venit din Smirna, unde o ducca bine, vînzînd fructe ; cum a „mîncat“ aci „doi pumni de lire turcești“ și cum a slăbit de rău. El îmi arătă jiletca lăbărită și hainele largi pe corp. Apoi adăugă ca încheiere :

— Pricepi matală, eu nu pot să fac „lucruri măgărești“ în hotel. Am familie, fete de măritat... E rușine ! Și duse degetul la obraz, gest obișnuit la orientali, însemnînd : „sunt om cînstit !“

Ne duserăm la un birt grecesc din strada Anastase, unde se mîncea ieftin. Prăvălie mare, populată de lucrători greci și italieni, îndesați ca sardelele la mese și gălăgioși cum

numai arabii puteau să le ție piept. De la bucătărie, care ocupa un colț al birtului, venea un miros tare de pește prăjit în untdelemn ordinar, ce te rîcîia pe gît. Stăpînul urmărea cu ochii toată mișcarea, dînd gură, cînd mai tare, la băieții ce serveau, cînd mai domol, la bucătărie, și sărînd să dea el însuși o mîină de ajutor la sosirea clienților mai de seamă, cîinste ce o avurăm și noi, de l... un dragoman nu e un om de rînd în Egipt, are a face cu toată lumea. Ni se făcu loc la o masă într-un colț, unde ne aflam numai noi doi și furăm destul de bine ospătați cu „capama“ de miel, „pastiță“ de macaroane și nelipsita cafeluță cu „caimac“.

Eu înștiințasem, însă, de la intrare pe tovarășul meu, că n-am nici un franc în buzunar ca să plătesc prînzul, înștiințare, dealtfel, de prisos, căci el înțelegea multe lucruri neînțelese de oamenii binecrescuți ; și pe cînd ne luam cafeaua, putui să văd cum îmi puneă dinainte o liră sterlingă, cu o ușurință care nu se descrie, care nu poate răni o inimă omenească, oricît de simțitoare și care nu se învață nici în școli, nici în societatea aleasă.

Fumarăm două bune țigări pe cînd deveneam doi buni prieteni și tăceam amîndoi, gîndindu-ne, eu, la faptele lui „mărunte“ ; el, poate, la „ideile“ mele mari.

Într-un firziu îmi zise :

— Vezi ? Și tu ești un om fără noroc... Eu, barem, dacă n-am noroc, se mai poate să fie și din cauză că sunt un prost pe lîngă tine. Dar tu nu ești un om prost, am văzut chiar că scrii la jurnale. De ce te persecută soarta ? Ori tu nu crezi în soartă !

El mă privi, așteptînd răspuns.

— Soarta e în mîinile noastre ! zisei, așa, într-o doară.

— Ei, nu, n-ai dreptate, murmură el cu părere de rău că trebuie să mă contrazică. Eu am în toate zilele dovezi că există o soartă... Uite, acum cinci ani mă întorceam în țară, la Galați, pentru serviciul militar. Veneam din Austria, unde petrecusem patru ani la Viena și Fiume, ca băiat de berărie. La Galați, aveam un unchi, lipscan cu stare, și dintre toate rudele el pe mine mă iubea mai mult, fiindcă rămăsesem fără părinți de mic copil. Era un bătrîn, fără copii și-mi bătea capul în toate scrisorile să viu să-mi fac „datoria“, să mă însor cu o fată pe care o și

Pregătise pentru mine și să-mi lase prăvălia pe scama mea. Dar eu mă învățasem cu haimanaliul, nu mai puteam fi priponit așa de ușor și, când am ajuns în țară, toate mi s-au părut pe dos. Mai ales când auzeam : „mă jidane“, în sus, „mă jidane“, în jos, mi-aduceam aminte din copilărie, când băieții din școală îmi umflau spinarca de pumni, așa că mă legănam între sfaturile unchiului, care voia să mă facă „om“ și dorul de-a pleca iar în lumea mea. Hotărîrea era la consiliul de revizie. Mă gîndeam : „dacă mă ia în armată, n-am ce să fac, trebuie să rămîi cu unchiul, dar dacă mă scutește, plec“. Trăgeam nădejde de scutire fiindcă sufeream de stomac, ca și astăzi, dar nu puneam mare temei ; era o boală care nu se vede pe dinafară. Unchiul îmi spunea : „Nu-i nimic, trei ani trec repede. Am să-ți dau bani de buzunar ca să te ai bine cu plutonierul și tu ai să te faci surd, când o să-ți strige „mă jidane“. Pe urmă am să te însor și am să-ți predau prăvălia, că eu sunt bătrîn și nu mai pot să alerg“... Mi se părea că are dreptate. Vine consiliul de revizie, mă prezint și sunt găsit „bun pentru infanterie“, dar când ajung la cazarmă, ciorba lor imputită mă trimite la spital, unde, după cîteva spălături în stomac, mă reformează ca din senin. Mă credeam mort pentru trei ani și acum iată că devineam deodată liber ca o pasăre. Ma apucă un dor nebun de străinătate. De mult doream să viu în Egipt, unde știam că e cald și poți să trăiești cu mai puține griji și fără multă muncă, dacă cunoști cîteva limbi. Na știam atunci că norocul meu l-au mîncat lupii... Mă trăgea așa la sărăcie, așa că mă hotărîi să plec. Dar hoțul bătrîn de unchi-meu ghicise de mai înainte și făcu o politică așa de dibace că mă pomenii într-o zi că nu-e dragă Ruhală și că e bine să ai totdeauna cîteva „satlare“ la buzunar. Înțelegi tu ? Mă îndulcisem la trai bun !... Mă uitem la prăvălia încărcată, la francii care veneau aproape singuri și mai ales la o jidofeuță durdulie și mă gîndeam la „ramazanul“ din străinătate. Începeam să mă dau pe brazdă, dar unchiul făcu o prostie sau mai bine-zis două : el voi să mă pună la curent cu negustoria, să cer șapte prețuri, să laud marfa care sărea în ochi de proastă și, mai ales, să alerg după țărani, să-i trag de mincă din mijlocul drumului, știi tu, așa cum e moda la

noi și cum fac nu numai „jidanii“, dar chiar și românii din Ardeal. A doua prostie fu că voi să mă facă habotnic, să pun simbăta „cornu în frunte“, să înfășur „cureaua“ pe mină, să îmbrac „talăsul“, și să merg regulat la sinagogă. Ba fata mă amenință că nu mă ia de bărbat, dacă nu vreau să fiu „bun jidan“. E adevărat că ei mă luau cu binișorul la început, dar pe urmă au luat-o la repezcală și mă strîngeau rău în „corset“ : nu mai imi dădeau parale. Asta a mers pînă aproape de sărbătorile noastre, dar cînd m-au prins că am mîncat pe furis în ziua noastră de post, și pîine în loc de „pască“ de sărbători, s-a spart oala și ne-am luat la ceartă. Iar mi-au venit gîndurile de ducă ! Ce vrei ? Soarta ! La „mizeriile“ astea a mai venit și întîmplarea următoare, care a pus capac la toate : era pe vremea cînd venise legea să se închidă prăvăliile duminica după-prînz. Intr-o duminică, pe la amiază, iată că trece în inspecție un subcomisar, cu sergentul după el. Deși nu începuse încă nimeni să închidă, huliganul, care căuta „sfîntuială“, începu să răcnească la unchiu în ușa prăvăliei : „Ce mă, jidane, încă n-ai închis ? ! Crăciunu și tămîia mă-tii !“... Și nici una, nici două, îl ia pe bătrîn de piept și-i dă un brînci. Bietul unchiuș cade peste o ladă și-și sparge capul. Cînd am văzut sîngele curgîndu-i de la timplă peste barba albă, mi-a venit așa de rău că m-am dezgustat și de trai bun, și de țară, și de tot ! După o săptămînă m-am imbarcat pe un vapor grecesc și am aruncat ancora la Pireu, unde am tras un prim „ramazan“ de mi-au scăpărat ochii. În urmă am venit în Egipt, unde trag pe dracu de coadă, așa cum mă vezi... Ei, spune acum, nu-i asta o soartă ?

Și el mă privi, ca și cum m-ar fi dat bătut. Mă uitam în ochi-i limpezi, naivi și cinstiți, și vedeam bine că „soarta“ lui nu putea să fie altfel.

II

**La Winder — Dragomanii — „Mișka“ — Ibrahim —
„Lume de toată mîna“.**

În strada Handak, care se încrucișează cu strada Anastase, la cîțiva pași de birtul unde mîncasem, forfoteala era în toiul ei. Arabul, deși trîndav și nepăsător, cînd n-are

Almic de făcut, e viu și iute ca spirtul, când are puțința de câștig.

Era o zi de lucru. Răspîntia unde ne opriseam duce în patru părți din cele mai însemnate ale orașului și e neîncetat străbătută de trecători. Mulțime de fcsuri roșii și halate de toate culorile, unele făcute din satin lucios, altele din stambă de rînd, se încrucișau cu costumele noastre europene, lipsite de orice pitoresc, îmbulzind strada și făcînd cu neputință trecerea oricărui vehicul. Aci vezi pe cel grăbit îmbrîncind în fugă pe cel ce nu duce grijă de mersul soarelui ; pe europeanul îngîmfat de originea-i „civilizată“, înlăturînd cu dispreț pe indigenul umilit care l-a călcat pe picior în înghesuială ; pe birjarul răbdător, ca și răbdătorii lui clienți din birjă, mîinînd la pas și strigînd neîncetat : „Faceți loc la dreapta !“ sau „Păziți-vă picioarele !“ ; tot aci vezi îngrămădindu-se, ca dinadins, toată negustorimea ambulantă cu cărucioarele lor garnisite de curmale, smochine, banane, cocos, toate neamurile de semințe, bune de ros în ceasuri de lene ; toate dulciurile, pline de praf și de muște moarte și mai ales pe mult-căutatul vînzător de trestie de zahăr, cu marfa lui de douăzeci de parale¹, ciomagul lung de doi metri și plin de must zăhăros, după care se prăpădesc arabii, de dimineață pînă seara, mușcînd cu poftă și dinți de lup, sugînd zeama cu o lăcomie ce inspiră dezgust și umplînd toate străzile de gunoi. Acești vînzători îți sparg urechile cu strigătele lor lungi și plîngătoare, și dacă nu le vezi marfa, îți trebuie treizeci de ani de ședere în Egipt ca să-i înțelegi ce spun ; iar cînd la răcnetele lor se mai adaugă uruitul strident al pianelor-caterinci ale lazaronilor italieni, asurzcala devine așa de nesuferită, că-ți vine să iei cîmpii.

Cafenele multe, dese și pline de lume chiar în zilele de lucru, așa cum numai în Orient se poate vedea. Mesele înșirate de-a lungul trotuarelor împiedică uneori cu totul trecerea. Consumatorii tolăniți, adesea, în chip cu totul oriental, flecăresc, cînd cu aer adormitor, cînd cu aprindere. Narghilelele pufăie, sforăind apa din sticlă într-un concert monoton, zarurile țacănesc date de-a dura pe table și

¹ Douăzeci paras = 0,6¹/₂ centime. Patruzeci paras = un piastru mic, treisprezece bani (n. a.).

cafelele turcești purtate pe sclipitoare tăvi de nichel, se perindă neîncetat printre această lume trîndavă, care, cînd o vezi mereu aceeași și la orice ceas din zi, te face să te întrebi din ce-o fi trăind.

Abesalon se obișnuise așa de bine cu zarva unei astfel de străzi, încît cred că ar fi rămas nepăsător, chiar dacă i-ar fi sunat cu un clopot la ureche. El n-avea decît o grijă : să nu fie călcat pe ghetе sau să nu i se prăluiască hainele, și se ferea cu atîta dibăcie că rar i se întîmpla să se „murdărească”. Cum era lung ca o prăjină, cuprîndea cu ochii toată mișcarea și ar fi stat ceasuri întregi să privească distrat la o astfel de răs_pîntic. Eu însă voiam să ies din imbulzeală.

— Hai să mergem la Winder. îmi zise el, dar nu mai ține prăvălia la „La sentinela română”, pe care o știi tu, unde am mîncat împreună cîrnăței românești acum cîțiva ani. A pierdut-o.

— Și s-a mutat din Handak ? întrebai.

— Nu, e tot în Handak, uite colo, cam peste drum de unde a ținut înainte. Și el îmi arată, nu departe de noi, o mică prăvălie fără firmă, unde se vedeau cîteva mese așezate afară.

Strada Handak și prelungirea ei, Hıamamil, dincolo de strada Anastase pe care o taie în două, de-abia au împreună un kilometru lungime, dar sunt toată ziua străbătute de lume și trăsuri, prin faptul că formează calca cea mai scurtă ce duce din oraș în port. Pe-acî sunt înșirate cele mai multe prăvălii și cafenele românești, grecești sau italienești care lucrează cu vapoarele și tot pe-acî se perindă valurile de călători aduși din toate colțurile lumii, fie de aerul de a cunoaște o țară care poartă urme încă neștersе ale celei dintîi „civilizații” omenești, fie de-a face vreun comerț, mai mult sau mai puțin îngăduit de legi, ca și acel lung și nesfîrșit șuvoi de prigonîți ai soartei mult temute de Abesalon, acea pleavă purtată de vînturile aceluiași „neroroc”, oameni care vin de undeva și se duc undeva, neștiind adesea ei singuri de unde vin, nici unde vor să ajungă, poposind unde înscrează, hrănindu-se cînd se întîmplă, deosebindu-se în credințe și întîlnindu-se în greșeli, așa cum i-a cunoscut cel ce scrie aceste rînduri. Chi-parile lor, neschimonosite de prejudecata vreunei cerințe

literare, se vor înșira de-a lungul paginilor ce vor urma, pagini care nu vor fi nicidecum acelea ale unui roman.

Ne îndreptarăm spre Winder, a cărui prăvălie de altădată o cunoșteam în treacăt și o lăsasem în plină prosperitate. Ea era vestită în cartierul locuit de cei de pe la noi, pentru băuturile sale bune, aduse în parte din țară și mai ales pentru „grătarul“ cu „fleici“, „mititei“, „pîrjoale“ și alte bunătăți „à la minute“, preparate după gustul românesc. Aci își dădeau întâlnire toți acei care se mai simțeau legați de obiceiurile noastre și, simbăta seara sau duminica, vedeai, în plină țară arăbească, o „dugheană“ ca cele din Dealul Spirei sau din Bărlăian, în care „mușterii“ se cîsteau cu „juică“, își frigeau limba cu „ardei“ și înjurau curat pe românește. Ea trimetea departe mirosul „pîrjoalelor“ îmbibate de cimbru și plînsetele unor viori mînuite cu dibăcie în graiul nostru, de cei ce nu culeg la noi decît hulă și cițiva gologani azvirlîți cu dispreț.

Aci descălecau marinarii de pe vapoarele noastre (dacă un marinar poate „descăleca“) și timp de trei zile din săptămîină, adică de marți cînd soseau, pînă vineri cînd plecau, aveau arabii destulă vreme să vadă ce vrea să zică „un pui de chef“ românesc.

Eram curios să știu din ce pricini s-a închis o prăvălie care mergea așa de bine.

— Apăi, vezi, fiindcă nici bietul Winder n-are noroc, îmi răspunse Abesalon : a voit să aibă clienți după gustul lui și a tot dat afară azi pe unul, mîine pe altul, dintre cei cu musca pe căciulă, pînă cînd a băgat de seamă că a rămas singur. Atunci a închis. Cîteva luni mai tîrziu, a deschis maghernița asta, unde trăște și el pe dreapta de coadă. O să-ți povestească el singur. Verbeam împreună deseori de tine, mai ales cînd te găseam prin jurnalele românești.

Intrarăm. Prăvălia nu prea era încăpătoare, dar printr-o ușă din zid era în legătură cu o altă încăpere vecină, ce putea servi de birt. Neavînd însă birt, Winder o închiriasc unui mic teatru, cu învoială de-a ține totuși cîteva mese acolo pentru clienții teatrelor, așa că, de fapt, aveau două prăvălii. Intrînd, vedeai îndată că sălășul e un om căruia îi plăce curățenia. Mese cu plăci de marmură, vreo

opt la număr, erau înșirate de-a lungul celor doi pereți, de-o parte și de alta a intrării. În fund, tejgheaua și rafturile formau o despărțitură, lăsînd o mică trecere dinapoia lor, unde Winder își fierbea cafelele și ceaiul pe o mașină cu petrol, ce vîjîia toată ziua în urechi. Tavanul era din grinzi văruiate cu o culoare cenușie, iar pe pereți se aflau cîteva tablouri cu subiect indigen și unele cu vederi din țară : Sinaia, Portul Galați, Vaporul „Dacia” și altele ; printre ele, o oglindă și un ceasornic de perete.

În prăvălie, puțină lume : doi inși jucau cărți la o masă, și alți doi, *domino*, la altă masă. Winder nu ținea nici table, nici narghilele, avînd prea puțin loc pentru asemenea „scule buclucașe” ; iar puținele jocuri pe care se vedea nevoit să le ție, din cauza mării cereri a clienților, le dădea cu greutate și cu mare dezgust.

Îl cunoșteam pe Winder de un om cumsecade, deși doi din scriitorii noștri care au vizitat Egiptul din trăsură, l-au cam luat la vale. El era încăpățînat în apucăturile și credințele lui, dar de-o cinste recunoscută chiar de cei ce-l urau. Era milos și făcea mult bine : dacă cineva îi spunea că un om așezat la o masă din prăvălia lui e nemîncat, el îi trimetca îndată un ceai și o bucată de pîine. Ca și Abesalon, era din Galați, făcuse parte activă din vechea mișcare socialistă și păstra amintiri duiosase din acele vremuri. Eu n-am cunoscut om să iubească țara — pămîntul țării noastre — cu o iubire mai temcinică decît a acestui „strein”.

Ne așezarăm la o masă.

— Să vedem, o să te recunoască ? zise Abesalon. Și strigă tare la Winder, care se afla în cutia lui, dîndărătul raftului, unde avea totdeauna ceva de deretecat : Ei, domnule Winder, două ceaiuri cu lămîie !

Winder servea singur, de cînd „scăpătase”. Nevasta lui, bolnavă de mulți ani de cancer la stomac, zăcea în locuința lor deasupra cîrciumii. Din cauza asta, serviciul cam suferea și uneori trebuia să aștepti pînă să-ți vină rîndul de-a fi servit. El însă nu-și făcea sînge rău, oricît de nerăbdători i-ar fi fost clienții, și din pasul lui nu ieșea. Îl văzui apărînd cu o tavă cu cafele pentru cei de la mese.

Nici nu ne privi, știind că e vorba de Abesalon, care intra de zeci de ori pe zi în prăvălie.

Aproape nu-l mai recunoscui, atât îmbătrânise. Barba **l** era pe trei sferturi albă, deși n-avea încă cincizeci de ani. Era potrivit de talie și bine legat, vestminte curate. Așa cum îi era obiceiul, se purta în vestă și cu mânecile cămășii puțin sumese, de sub care apărea flanela. Ne aduse ceaiurile. Eu îmi ținui fața cam ferită, deși voiam bucuros să-i strâng mîna.

— Îl cunoști pe „negustorul” ăsta ? îl întreabă Abesalon, arătîndu-mă.

El mă recunoscuse îndată.

— Ei, uite haimanaua brăileană !... Și-mi prinse mîna între mîinile sale cărnoase, stringîndu-mi-o cu prietenie. Apoi se așază pe un scaun lângă mine și mă prididi cu întrebările : Ce-i cu tine ? Iar în Egipt ? De unde vii, din țară ?

Vrusei să-i răspund, dar Abesalon căruia îi plăcea mult să vorbească de „ramazan”, mi-o luă înainte :

— Vine din țara macaroanelor bune... dar n-are aerul să le fi gustat nici pe cele mai rele !

Winder înțelese că nu stau pe trandafiri, îmi privi îmbrăcămintea rămasă cam înapoia... modei, și clătină din cap cu tristețe :

— Bați și tu drumurile în lung și în lat, parcă te-ai fi gonind turcii... De ce nu stai în țară să-ți faci un rost ? Ori ai vreun scop ?

— Poate că am vreunul... Cine știe ! zisei în glumă.

— Și care ?

— De pildă, să mă îmbogățesc.

— Să te îmbogățești... repetă el cu neîncredere. Cu ce ?... Cu reumatisme ?

— Așa e soarta lui, interveni Abesalon cu gravitate. Iacă, el nu-i „jidău” și nici nu fuge de militarie : de ce se pedepsește prin străinătăți ? Asta dovedește că e un destin păcătos care-l urmărește. Și are să umble peste tot pe unde-i e scris să calce ; pe urmă are să se oprească.

El vorbea cu încredințare, privind fix în pămînt, ca și cum ar fi văzut „destinul” meu la picioarele sale.

Winder nu era de părerea lui :

— Ce tot bați capul, mă, cu „destin“, „soartă“ și „scris“ ! Fleacuri ! Cum îți așterni, așa dormi...

— Ba, deloc : dumncata îți așternuseși bine într-o vreme și acum dormi destul de rău, mi se pare.

— Așa am voit eu, zise Winder cu un fel de resemnare.

— Asta eu n-o mai cred ! Nimeni nu sare în puț de bunăvoie. Ți-a fost dat să tragi targa pe uscat, la bătrînețe.

— Dar nu trag nici o targă !... Am vrut să trăiesc pe poșta mea și trăiesc... Ori tu-ți-nchipui că eram mai mulțumit atunci decât acum ? Și întorcându-se spre mine : Înțelegi tu ? Fiindcă aveam o firmă românească, trebuia să rabd batjocura tuturor „pușlamalelor“ de la vapoarele românești. De îndată ce se îmbătau, începeau să-mi strige că mă îmbogățesc cu „Sentinela română“ și îmi cărau în prăvălie pe toți „pezevenghii“ din Alexandria care le plăteau de băut, că nu mai putea să intre la mine nici o familie de oameni cumsecade, din cauza injurăturilor și murdăriilor ce se vorbeau. Ori, eu am părăsit țara și m-am surghiunit în urgia asta arăbească, numai ca să nu mai aud „măi jidane“ și injurături ca la ușa cortului. Voiam să trăiesc liniștit. Crezusem în tinerețe că e de-ajuns să fii om cinstit și să-ți iubești țara în care te-ai născut, pentru ca să fii respectat. Am văzut mai târziu că eram greșit. Am venit aci și am deschis prăvălia pe care o știi. Am pus firma „La Sentinela română“, așa cum fac toate națiile, căci doar aveam de gând să fac negoț cinstit și am trăit în pace, pînă au început cursele vapoarelor poștale românești. Din-tru-ntîi, crezînd c-o să am lume de dreptă, nu șnapani, am sărit în sus de bucurie și am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să am în prăvălie tot ce e pe gustul românesc ; dar repede am băgat de seamă că m-am păcălit. Uitasem că lupul își schimbă numai părul, nu și năravul. Aveam pînă atunci numai clientela liniștită și eram căutat mai ales de familii. Nu făceam vreo mare pricopsală, dar nici nu căutam așa ceva.

În primele cîteva săptămîni, băieții mei și-au mai ascuns arama, dar în curînd au dat-o prin tăvăleală ! Nu mai eram stăpîn la mine ! Învățat cu oameni pașnici, mi se părea că sunt într-un balamuc. Totuși, am răbdat timp de doi ani, crezînd că s-or mai lustrui și ei în atingere cu lumea de afară, dar cînd am văzut că au început să-mi

Aducă „întreținuți“, „muieri“, ba chiar să se ia la bătaie și **mi** spargă în prăvălie, m-am hotărât să închid. Închi-
pulți-vă că, într-o scară, au sărit la mine, om bătrîn ! Și
dacă nu scoteam revolverul să mă apăr, m-ar fi bătut.
Așa, m-am gândit că decît să ajung prin pașcării, la vreme
de bătrînețe, mai bine să mă retrag într-o cocioabă ca
asta și să trăiesc pe cheful meu.

Abesalon fu încredințat că pățania lui Winder îi dă
dreptate lui :

— Ei, asta dovedește că n-ai noroc, că te persecută
soarta, altfel ai fi răbdat toate batjocurile și ai fi strîns
lire galbene, așa cum fac toți cîrcumarii... C'e tot îmi spu-
neți mie că omul face cum vrea ! Nu-i adevărat, omul
face așa cum e silit să facă. Uite, de multe ori m-am
gîndit să fac și eu ca „haldeii“¹ ăia care ar fi în stare să
se sfîșie cu dinții, să se bată în fața lumii, numai să puna
mîna pe un călător ce li se pare „gras“, dar mîna fost
peste puțință.

(Manuscris neterminat)

¹ Ei mîncea haldei pe ceilalți dragonanți (n. a.).

SILUETE ROMÂNE DE RAZBOI

EVADATUL DE PESTE RHIN

L-am întâlnit acum câteva zile pe scările Consulatului român. Eu coboram, el urca însoțit de un domn de la „Crucea roșie internațională“.

Îl întrebai în treacăt.

— Ești român ?

— Da ! Îmi răspunse scurt și figura-i de țăran necăjit se luminează o clipă.

— Din ce parte ? mai adăugai.

— Din Valca Oltului...

— Și cum ai ajuns aici ?

— Am trecut Rhinul înot, cu patru francezi.

— Bine, du-te sus, eu te aștept la ieșire.

Și așteptându-l, mă gândeam că printre atâtea alte naționalități, care și-au găsit scăparca pe pământul Elveției, a fost scris ca și două depărtate brațe românești să lupte cu valurile reci ale Rhinului, întinzînd grumajii încordați de groaza morții spre malul liberator.

După un timp oarecare, îl revăzui coborînd împreună cu tot Comitetul nostru de ajutor, doamne și domni, și fiindcă era amiază, ni se făcu cînstca de-a fi poștiți să luăm masa împreună. Cum eram curios să-i aflăm odiseea, tăbărîi pe el cu întrebările, dar el îmi răspundea rar, cu greutate și privea mereu pământul. Recunoșteam pe țărănul român, gînditor, econom la vorbă și liniștit în mișcări.

nașă cum îl descrie cu multă competență domnul Eugène Pittard.

La restaurant — *dans le fracas d'une épouvantable vaisselle*¹ — își pierdu cumpătul, bineînțeles, dar fără ridicul. Nu știa numai ce să facă cu atâtea tacâmuri și, profitînd de un moment prielnic, îmi șopti privind mereu în jos :

— Pe masa asta sunt mai multe farfurii decît în toată Slătioara !

Fu servit, apoi copleșit cu întrebările. Era și firesc. A trebuit omenirii catastrofa de azi², pentru ca să ajungă un țăran român să înfrunte înot valurile Rhinului. Și să ne fie iertat, dacă îndrăznim să umplem o coloană sau două de ziar elvețian, împărtășind și altora cîte ceva din impresia procluză asupra noastră de acest umil crou, frîntură depărtată a unui dezastru fără semăn, poate, chiar în războiul de astăzi.

Fost-a povestea lui mai mișcătoare, mai eroică sau mai zguduitoare decît a celorlalte mii de evadați sau internați care umplu azi solul Elveției ? Nu voim să spunem așa ceva. A fost însă mai dureroasă, fiindcă era vorba de o rană săpată adînc, mortal, pe corpul nostru. Și această durere devenea cu atît mai simțitoare cu cît ea era descrisă, nu de un ofițer de elită și cu cuvinte alese, nici chiar de un lucrător orășcan, dar de unul dintre acei cumpătați țărani a căror profundă simțire sufletească nu se trădează decît spectatorului psiholog, călătorului avizat în arta de a bănuî ce se ascunde sub o haină de piele de oaie. Durerea lui Hamlet e mai ușor de înțeles decît sbuciumul intern, ascuns și stăpînit al acestui sălbatic țăran.

Și el rămîne nepătruns, nu fiindcă nu vă crede demni de a-i împărtăși necazul, așa cum o fac blazații palizi de pe strazile marilor orașe, ci fiindcă așa i-e firea, pur și simplu : fiindcă, în sat la dînsul, el e înțeles numai după chipul cum dă bună-ziua, cum își poartă căciula sau cum privește pămîntul și zarca depărtată. Dacă e adevărat că

¹ La zgomotul asurzitor al farfuriilor (în franțuzește în original), (c.c.).

² Este vorba de primul război mondial 1914—1918 (n.e.).

„cuvîntul a fost dat omului ca să-și ascundă gîndirea”, apoi țăranul acesta din Valea Oltului nu avea nevoie de acest cuvînt.

— Am făcut parte din regimentul 21 infanterie și ne-am bătut la Turtucaia, spunea el, simplu, fără emoție aparentă. Bulgarilor le-am ținut noi piept, fără mare greutate, pînă a sosit neamțul, dar după asta s-a isprăvit... Nu știu cum se făcea, dar ghiulele lor cădeau tot în grămadă, parcă le-ar fi arătat cineva cu degetul unde ne aflăm. Cînd se spărgea un obuz, ne strivea cu sutele... așa cum ai da cu palma într-o grămadă de muște, adunate pe o bucățică de zahăr. Ofițerii au murit cu toții și am rămas repede fără comandament, iar dintre ai noștri, care scăpau cu viață, erau făcuți prizonieri. Ne-au pus apoi în vagoane de marfă, unul peste altul ca niște saci și, după șase zile de drum, am auzit că ne aflăm în lagărul din München.

În urmă, am dus-o și noi cum am putut. Iarna lucram la mine de cărbuni, iar vara la cîmp. La cîmp, o duceam mai bine, căci hrana era mai bună și erai mai bine hrănit, dacă vedeau că știi să muncești pămîntul. Eu eram, păzeam vacile și le mulgeam. Supravegherea era slabă. Asta ne-a și înlesnit fuga. Eu n-aș fi știut, cit e lumea, încotro s-o iau, dar francezii m-au îndemnat. Ei bănuiau pe unde trebuie să mergem. Mergeam numai prin păduri și tot noaptea. Dar foamea ne chinuia rău. Un francez, cu pantaloni largi ca o fustă (zuav), se suia pe copaci ca o maimuță și aducea jos fructe sălbătice, pe care le mîncam. Așa am mers trei săptămîni, pînă am ajuns la o apă ¹, cam repede, pe care am trecut înot, numai în cămăși. Unul din tovarăși a fost prins de niște sloiuri și era să se înece, dar i-am sărit în ajutor și am ajuns cu chiu cu vai la malul celălalt, unde țărani elvețieni ne-au adăpostit și ne-au încălzit, căci tremuram așa de tare, încît ne mușcam limba în gură cînd voiam să scoatem o vorbă. Apoi ne-au căpățuit cu cîte o haină, pantaloni și ne-au arătat jandarmeria, care ne-a trimis pe toți la Lausanne, de unde am venit aici.

. . . : : : : : : : : : : : : : : :

¹ Rhinul (n. e.).

Cu cuvinte restrinse, acesta-i povestea lui.

De trei ani încoace, care dintre noi n-a ascultat zilnic pe atîția fugiți sau internați, povestindu-și fiecare aventura lui ? Francezul și italianul, în general vorbind, se aprind în povestire și înclină repede spre exagerare, apoi se potolesc și, de multă repetiție a aceleiași povești, se dezgustă. Englezul e rece. Țăranul nostru nu are nici calitățile, nici defectele celor de mai sus. El nu-și va repeta povestea decît cu mare greutate și atunci va fi la fel de interesant ; nu se va aprinde, dar va fi mereu mișcat ; și nu va fi niciodată dezgustat de ea, fiindcă o simte prea puternic, e prea adevărată și nenorocirea-i atît de mare, chiar și mormîntu-i — nu mult mai tăcut decît dînsul — o va povesti urmașilor săi de-a lungul vremilor ce vor veni.

Ne-am despărțit de domnii din Comitet și el se simți, în stradă, ceva mai la largul lui, dar tot nu vorbea. Privea mereu spre vîrfurile ghetelor și părea că nimic nu-l interesează. Lumea lui nu era aici, era departe, așa de departe și omenirea așa de răscolită, încît mintea lui refuza de-a concepe ceasul întoarcerii printre ai săi. E om de treizeci și patru de ani, are nevastă și patru copii, și un țăran român nu se simte bine decît acasă la el, sau în mormînt.

Îl întrebai :

— Te gîndești acasă ?

— Aș vrea să nu mă mai gîndesc ! îmi răspunse fără să mă privească. Apoi desfăcu brațele într-un gest de nedumerire și adăugă : S-au mai bătut ai noștri și altădată. La '77 s-a dus și taica și alți oameni din satul nostru, dar ei au isprăvit-o repede și, ori sau întors, ori au murit. Ca să lîncezești însă prin țări străine, atîta amar de vreme... asta n-o pricep !

Se înscruse. El aruncă o privire spre vitrinele luminate și, oprindu-se brusc, mă fixă drept în ochi. Fața-i era aprinsă și pieptul i se ridica sub o lungă trăsătură de aer. Îmi zise aproape fără voce :

— Dacă aş avea măcar un fluier... Aş mai zice cîte o doină de pe la noi şi mi-ar trece.

— Un fluier ? Ştii să cînti din fluier ? exclamai.

El mă privi cu mirare. Părea că se îndoieşte că aş fi român.

— Dacă ştiu să cînt din fluier ? Să păzeşti oile şi să nu zici doina din fluier... Nu ţi se pare pămîntul pustiu ? !

Şi el mă privea, mă privea mereu, dar nu se uita la mine, desigur, nici nu mai era lângă mine decît cu corpul : inima, sufletul, trebuie să-i fi fost la el, la Slătioara. Fusesi atît de mişcat de disperarea lui înăbuşită, încît mi se umeziră ochii şi mă grăbii să-i spun :

— Vrei să-ţi cumpăr un fluier ?

— Să-mi cumperi un fluier ? Şi clătină din cap, cu un zîmbet de deznădejde : Un fluier de tinichea. Mie îmi trebuie Valea Oltului, cuţitul cu care injunghiam micii şi o ramură de soc... Atunci o să am fluier ! Doina nu se cîntă decît la noi şi cu fluier făcut de mina ciobanului...

Eram pătruns pînă la lacrimi de stăpînitul zbucium sufletesc al bietului om, transplantat cu brutalitate în nişte regiuni unde viaţa lui se va topi ca o luminare.

Autorul acestor modeste linii a avut norocul să vadă, jucînd pe mari scene, artişti de mare renume, dar întrecînd profunda sinceritate în durere ce se degaja din toată atitudinea omului ce-l avea în faţă şi între aceea simulată pe scenă, el nu poate face o apropiere. Pentru ca să-i găsească egal, a trebuit fără voie să dezgroape din amintiri pe sfiosul cioban tesalian care-şi plînge dorul pe două coarde, cu meştesug atinse, sau şi mai departe, pe beduinul temător din împrejurimile Damascului, căzut în contemplarea religioasă a unui amurg de purpură roşie, ori pe felahul Egiptului de Sus, rechemînd în lacrimi o dragoste pierdută de-a lungul Nilului bogat în legende.

.

Ne vom întoarce într-o zi în ţară, şi dintre cîţi străini vă cer astăzi să le faceţi parte din bucata voastră de pîine, ţăranul ce vi-l prezintă va fi cel dintîi să povestească cu aceeaşi adîncă simţire, copiilor adunaţi în juru-i, chipul

cum țăranul elvețian e totdeauna pe malul Rhinului, ca să culeagă pe un fugit de război și, cu tot numărul lor mare, să găsească întotdeauna în lada-i o haină și o pereche de pantaloni cu care să-i încălzească oasele înghețate.

Românul iartă pe dușmani și nu uită niciodată pe prieteni.

Genera, ianuarie 1918.

LA UN „RACCORD“

Acum doi ani, prin luna august, lucram vopsitoria la Paris și anume la liceul Saint-Louis, imensă cazarmă de învățat carte.

Șantier mare : vreo cincizeci de lucrători, dintre care vreo zece specialiști, iar restul, jumătate mediocri, jumătate adunătură din toate meseriile și din toate națiile, mai ales derbedei furnizați de sfărîmăturile armatei lui Wranghel. Între aceștia din urmă și cîțiva comuniști francezi se încingeau adesea discuții violente, cînd pensulele deveneau simple măciuci amenințătoare.

„Contrometrul“, un om bun și capabil, trecea printre beligeranți, îi calma cu un cuvînt blînd și le reamintea că certurile în șantier sunt în dauna muncii, de care el era responsabil. Aveam multă stimă pentru dînsul. Mai tîrziu am devenit chiar prieteni. Își detesta rolul de „șef“, pentru care nu se simțea chemat. Era un visător, veșnic melancolic, picta cu talent și pasiune peisagii singuratice de prin împrejurimile Parisului, citea mult și nu avea relații. Rîdea rar. Vorbea puțin. Cînta însă cu duioșie, cînd se știa izolat în vreo aripă pierdută a clădirii, unde, de obicei, executa o lucrare delicată. Nu supraveghea decît cu mare discreție și niciodată prin surpriză, dar știa cu exactitate cine e conștiincios la lucru și cine se lasă pe tînjală. Cînd se convingea că un lucrător nu-și „cîștigă supa“, căuta să afle dacă o face din neputință ori din șiretlenie. În cazul întîi, era tolerant ; în al doilea, îi

spunea, domol, împricinatului : „La sfîrșitul acestei săptămîni, d-ta vei fi remerciat“ ¹.

Concedierile astea neplăcute se făceau întotdeauna fără martori, ca să fie menajată susceptibilitatea celui interesat. Mîi se întîmpla, totuși, să fiu uneori martor involuntar și neobservat. Atunci îl vedeam îndreptîndu-se spre o fereastră, care da în grădină ori în bulevard ; sta nemișcat, luma tăcut și privea țintă în fața lui. Apoi dispărea ceasuri întregi.

„Contrometrul“ Bouvet iubea cu patimă preparatul vopselelor, adică tocmai ceea ce e mai neplăcut în vopsitorie, mai ales atunci cînd trebuie să prepari două sute de kilograme în fiecare zi. Ceruza, care formează baza tuturor nuanțelor, e o otravă violentă. (Carbonat de plumb.) În Franța, puțin numeroși sunt lucrătorii care să nu-i fi simțit consecințele funeste, căci, oricît te-ai feri, ea pătrunde în corp chiar prin porii pielei dacă nu direct prin gară, fumînd ori mîncînd cu mîinile murdare de vopsea. Din cauza asta, marile șantiere sunt dotate cu un „frecător de vopsele“ : *broyeur*, muncitor necalificat, care umblă toată ziua dintr-o bina într-alta, adunînd materiale și frecînd culori sub ordinele șefului de șantier, care supraveghează operația.

Bouvet n-avea *broyeur*. Butoiașele de ceruză, grele de cincizeci de kilograme, erau minuite de el singur, vopseaua preparată, pensulele și oalele curățate, totul ținut în ordine. Dependința din curte, care servea de atelier și de garderobă lucrătorilor, în loc să fie ca de obicei un grajd înapușit, era asemănătoare unui laborator sever. Putinile cu vopsele, ulcelele proaspăt scoase din baia de potasă, pensulele cu arămuri strălucitoare, toate erau alinuate ca într-o farmacie, gata să fie întrebuințate de viesparul meșteșugarilor.

În mijlocul acestei drogherii, Bouvet, cu poalele bluzei sumecate la brîu, curat ca un chimist, robotca cu mișcări econoame, evolua ca o pasăre sigură de elementul ei. Aci își petrecea el trei sferturi din orele de muncă ale zilei.

¹ Adică : concediat. (Politeța franceză mulțumește, cînd vrea să dea afară.) (n. a.)

Lucrătorii intrau și ieșeau ca albinele într-un stup, aducând oale și pensule înecate în vopsea, plecând cu altele curate.

„Contrometrul”, din atelier, urmărea în gând progresiunea lucrului pe care roiul de vopsitori, pierduți în labirintul liceului, îl ducea la bun sfârșit, conformându-se ordinelor sale. Când vreunul dintre noi venea să-i spună că a terminat porția de muncă ce i se încredințase, el știa dacă această porție a fost executată în timpul potrivit, mai repede sau mai încet decât se cuvenea.

Mulți credeau că-l păcălesc, dind lucrul peste cap și ascunzându-se apoi prin umblători sau prin poduri, ca să-și treacă vremea fumând. Bouvet nu le făcea nici un fel de observație, ci se mulțumea să-i încadreze între lucrătorii corecți, destoinici. Nu l-am văzut niciodată să se pună în fruntea unei echipe și să facă pe grozavul, muncind ca un turbat timp de-o oră, așa cum fac mai toți șefii de echipe. De asemenea, însoțind pe patron în inspectarea șantierului, nu era slugarnic și nu ieșea din vorba-i domoală.

Patronul nostru era un tânăr domnișor care moștenise de curând una din cele mai vaste întreprinderi de vopsitorie ale Parisului. Nu cunoștea deloc la meserie, dar ambiționa să devie cât mai puternic, să acapareze cât mai multe lucrări. Îmbrăcat după ultima modă, fercheș ca un *dandy*, automobilist snob, el voia să pară lucrătorilor un om amabil și cu vederi înaintate, dar în fond ne disprețuia cu fățarnicie. Lua lucrări mari — în majoritatea lor, ordinare — întrebuița cât mai puțini lucrători de categoria întâi și cât mai mulți din masa celor siliți să facă orice pentru o bucată de pîine. Vizitele sale aveau loc, aproape regulat, în momentele de slăbiciune a muncii: zece minute după ora fixată pentru intrarea în lucru, un sfert de ceas înainte de ieșire, adică atunci când unii lucrători vin cu întârziere sau se grăbesc să-și spele mîinile prea de vreme — meschinării nedemne pentru un lucrător de-a le practica și nedemne pentru un patron de-a le lua în seamă. Ele otrăveau pe Bouvet, care iubea exactitatea, disprețuia micimile profesionale, și se vedea zilnic tamponat între două antagonisme deopotrivă de absurde.

Doream de mult să cunosc gindurile acestui om interesant, dar atitudinea sa rezervată mă oprea să-l chem. **Blondez.**

Într-o zi, dorința îmi fu satisfăcută mai mult decât mă așteptam.

Mă chemase, în după amiaza-aceea, să-i ajut la preparatul unei mari cantități de vopsea. Profitai de împrejurare și-l observai cu discreție.

Bouvet era un om de patruzeci de ani, bine făcut, de statură mijlocie, blond incolor. Capul său, rotund ca un pepene, se ținea drept și se mișca cu încetineală, ai fi zis : cu un fel de oboscală. Trăsăturile feței erau muncite, accentuate, ca la toți oamenii de simțire, dar fără multă mobilitate : o forță lăuntrică părea să le domine. Fruntea, larg prelungită de un început de chelic, se ținea mereu senină, deși cutreierată de zbîrcituri. Singuri ochii, grise-verzui, trădau, prin expresiunea lor vioaie, inteligența activă a acestui om tăcut și cu înfățișare molatică. Mâinile erau bine întreținute, ca ale unui funcționar, iar bluza de lucru, cu toate că era expusă la cele mai murdare treburi, se afla simbăta aproape în aceeași stare de curățenie ca luna, cînd o îmbrăca proaspăt venită de la spălătorie.

Nu mă puteam sătura de a-i admira siguranța cu care conducea lucrările șantierului. Nici o șovăire. Totul era gândit, cunoscut cu amănunțime și decis de mai înainte. Mă întrebam dacă nu cumva se gîndește și noaptea la ce era de făcut în ziua următoare.

Un lucrător intra, depunea uneltele și aștepta ordinul. Bouvet îi dădea timp să răsufle, să fumeze o țigare, îl întreba „cum a ieșit” munca pe care o sfîrșise, apoi :

— Uite colo chitul preparat pentru sala de matematici. **Plafonul e coșcovit. Să razi bine și să chituești la nivel.**

Omul pleca. Altul venea :

— Trebuie umplute cu ghips găurile din relectoar. **Să uzi. Să nu întrebuintezi ghips „mort”.**

Unui al treilea :

— Ia vopseaua asta și fă numai peretele pe care l-ai reparat acum trei zile în dormitor. Să „dai gros”. Să nu lași „borduri”.

Cîte un teleleu intra vijelios.

— Uf ! am „împins“ zdravăn acolo !...

Voia să fie admirat. Bouvet îl privea în ochi cu gravitate :

— Cînd ai început ?

— La zece ? Mi se pare c-ai început la nouă. În orice caz, ai fi putut să termini pînă acum, fără să „împingi“. Eu nu ți-am cerut să te sfîrșești.

Cu lucrătorii serioși, el era plin de recunoștință.

— Gata deja ?... întreba el pe cîte unul, care sosea vădit obosit. Ha ! Bucata aia, într-adevăr, era grea de „făcut“ : poziție incomodă. Acum am să-ți dau ceva să te compenseze, să meargă „ca untul“.

Bun, crezător cu bieții oameni care nu erau de meserie și pe care îi știa prost plătiți :

— Caută să întinzi vopseaua mai bine ; cam curge pe-alocurea. Nu-i nevoie să te grăbești. D-tale nu ți-se poate cere, ce se pretinde unui lucrător de categoria întâi.

Bouvet nu tutuia pe nimeni. N-avea obiceiul acesta, aproape universal al lucrătorului, care te tutuiește de la prima vorbă, crezînd că astfel îți dovedește cine știe ce mare ispravă.

Ne aflam la strecuratul culorilor, cînd orologiile bătură trei. Era ora de „raccord“¹. Echipelc părăsiră lucrul. Grupuri de lucrători reuniți pe categorii, pe simpatii, ori pe națiuni, se îndreptau în grabă spre cîrciumile din cartier. „Contrometrul“ îmi zise :

— Mergi să bem ceva ?

Nu mă duceam decît rareori, cînd mi-era sete sau cînd vreun prieten insista. Răspunsei :

— Nu mi-e sete.. Și, ca să-l ațîț la vorbă, adăugai : ...Și-apoi, drept să-ți spun, sfertul acesta de ceas de la „raccord“ mă cam umilește, mai ales de se întîmplă să

¹ Cuvîntul franțuzesc „raccord“, în afară de cele două definiții, pe care i le dă dicționarul *Larousse*, mai are o a treia, neînregistrată de domnii academicieni, care o ignorează : e sfertul de ceas, cuprins între ora 3—3 și un sfert, cînd „lucrătorii de bi-nale“, care dejunează între 11 — 12, lasă lucrul și se duc la cîrciumă ca să bea un pahar cu vin, o bere, ori o cafea (n. a.).

dau ochii cu patronul, ducindu-mă ori venind de la circiumă.

— Ai perfectă dreptate ! făcu Bouvet. Păcat numai că sunt așa de rari lucrătorii care simt ca d-ta. Sfertul de ceas de la „raccord“ e un obicei de pe vremea când ziua de lucru dura douăsprezece ore. Pe-atunci, opream munca și luam o gustare la opt dimineața și la trei după-prînz. Când însă ziua de lucru s-a coborît la zece ore, gustarea de dimineață a fost suprimată. Unele „case“¹ au suprimat chiar și „raccordul“, plătind, în schimb, ceva mai bine ora de lucru. Mă aflam tocmai într-o asemenea casă și eram mulțumit ; pe lingă jena pe care am simțit-o întotdeauna de-a gusta la ora când patronul putea să fie de față, — faptul de-a mă opri din lucru, uneori, la al cincilea etaj, de-a coborî și urca o sută de trepte, de a-mi spăla mîinile, de-a căuta o circiumă prin împrejurimi, toate acestea făcute într-un sfert de ceas, nu-mi conveneau deloc. Inconveniente erau mai mari decît avantajele : și mulți lucrători, din legiunea adevăraților meseriași de altădată, judecau la fel ca mine.

Mai întîi, nu totdeauna poți trînti pensula și pleca, așa, fiindcă a bătut ora trei ; se întîmplă să ai în mînă un lucru care trebuie musai isprăvit : un panou, o jumătate de ușă, un fragment de perete, ceva care îți cere încă cinci minute de lucru. Când e vorba de prînz ori de sfîrșitul zilei, ci bine ! e permis să te „aranjezi“, să nu începi o bucată prea mare, s-o lași mai domol, după cum uneori ești obligat să dai mai iute. Dar să ai grija asta și pentru sfertul de ceas de la „raccord“, mai mare daraua decît ocaua.

În al doilea rînd, e cunoscut că patronul, în genere, e un om avid de cîștig, gata să-ți scoată ochii pentru cea mai mică concesie pe care ți-o face. Și... ia să fim dreپți ! Nu știe oare patronul că sfertul de ceas de la „raccord“ nu e sfert, ci *jumătate* ? căci lucrătorul mai pierde un sfert preparîndu-se pentru „raccord“ și „tîrînd piciorul“ la reluarea lucrului după „raccord“. De asemenea, nu știe

¹ Întreprinderea care execută lucrarea, denumită curent „*Maison X*“ (numele patronului) (n. e.).

oare patronul că dimineața și seara, la intrare și la ieșire, se mai pierde alte două sferturi ? Or, un ceas din zece, pierdut de fiecare lucrător, însemnează pentru patron să piardă un om la fiecare echipă de zece.

Mi se va spune că, judecând astfel, apăr foarte bine interesele patronului. Știu să le apăr și pe-ale lucrătorului.

Bouvet își răsuci pe îndelete o țigare, tăcând tot timpul, o aprinse și reluă cu un fel de amărăciune în grai :

— Da, știu să le apăr și pe ale lucrătorului. Pe lucrătorul acesta luminat, care vede în mine un contrometru, aş vrea să-l întreb dacă interesul lui e să „ciupească“ pe patron, ori să-i reclame un drept sfânt : dreptul muncii sale ? Dar mai înainte de orice reclamație : există oare un drept sfânt al muncii, un *drept universal* ? Eu nu cunosc decât un *drept individual*, care e sfânt : *acela al omului conștiincios*. Restul nu mă interesează ; restul e o cohortă sălbatică, inumană, trăind în chip parazitar. Și nu știu pe cine să disprețuiesc mai mult : pe patronul care se înbogățește pe spinarea lucrătorului cinstit, ori pe camaradul lipsit de conștiință, care compromite cauza celui drept.

De treizeci de ani mă aflu cu mâinile în vopscle. La vârsta de paisprezece ani, la Lyon, aduceam tatălui meu, bătrîn paralic, cei cîțiva gologani, un franc și zece cen-time pe care îi cîștigam curățînd oale, frecînd culori, transportînd unelte, de la șase dimineața la șapte seara. Apoi, pe la douăzeci de ani, am devenit lucrător bun ; era o ambiție pe vremea aceea, o chestiune de demnitate, de amor propriu, să fii *lucrător bun*, altfel, cei dinții care te disprețuiau erau camarazii tăi. Patronii fiind mai puțin bogați erau și ei mai omenoși, recunoșteau pe omul merituos și-l răsplăteau.

De-atunci și pînă azi, nu știu dacă, în afară de duminici și sărbători, am pierdut mai mult de douăzeci de zile pe an. M-am însurat, m-am înhămat la căruță și-am tras din răspuțeri. Am mai îndrăznit să visez la lucruri frumoase. Rezultatul a fost că „lucrurile frumoase“ m-au privat de lucrurile strict necesare ; nu e permis să visezi, cînd ești sărac.

Sute de clădiri, mii de apartamente, nenumerate butoaie de ceruză și de ulei au trecut prin aceste două mâini. Ei bine, știi cu ce mă răsplătește societatea ? Cu douăzeci și cinci de centime pe oră mai mult de cât ai d-ta, lucrător de categoria întâi. Și doar, de cincisprezece ani, eu port în acest cap grija conducerii, de care mă achit cum nu se poate mai bine. Eu sunt aici inginer, nu lucrător. Conducând o uzină, aș câștiga cu o sută la sută mai mult decât un muncitor de sub ordinele mele ; conducând un șantier de vopsitorie — care are tot atita răspundere și cere tot atita competență — nu câștig decât cu zece la sută mai mult decât camaradul meu.

„Camaradul meu“.

Ce camaraderie poate să existe între omul conștiincios și cel fără conștiință ? Camaraderia adevărată este sfărșirea comună pe care o face o parte din omenire ca să se elibereze de sclavia milenară a exploatării omului de către om. Or, din experiența mea, pot să afirm cu precizie, că trei sferturi din lumea exploatată nu aspiră să se elibereze prin muncă și conștiinciozitate, ci prin șiretlic, exact cum fac patronii ; în orice șantier, majoritatea lucrătorilor sunt gata să devie patroni, neputînd-o face își bat joc de muncă. Cu chipul acesta se sabotează efortul spre liberare al idealiştilor.

Idealist e numai omul capabil și cinstit. El e și revoluționar.

Dreptatea pe pămînt se va înlăptui cînd lumea muncitoare va deveni, în majoritate, capabilă și cinstită. Singure munca și cinstea pot dărîma exploatarea. Întreg eșafodajul de silnicie al tuturor societăților de pînă azi a fost și e bazat pe incapacitatea exploatatilor. Acest eșafodaj e construit de cei capabili și de cei șireți. Șireții și capabili fără conștiință și-au dat mina ca să stăpînească lumea. Banul le servește de pîrghie celor dintii ; capacitatea neonestă, celor din urmă. Ca să-i dărîmăm, noi, lumea exploatată, trebuie să fim capabili și drepti.

Proletariatul — care pe zi ce trece devine o pradă singeroasă a exploatării și a masacrelor — trebuie să fie cea dintii pătură socială în istoria omenirii, care să vorbească în numele unei morale publice. Noi trebuie să pro-

clamăm ca o rușine publică supravegherea omului de către om. Atîta timp cît omul va avea însă nevoie să fie supravegheat, dreptate socială nu poate exista.

Privește acest șantier : din cincizeci de lucrători, am exact șase oameni care n-au nevoie să fie nici *conduși*, nici *supravegheați*. Din ceilalți patruzeci și patru, cam vreo jumătate sunt oameni de treabă, aproape cinstiți, dar au nevoie să fie *conduși*. Restul e o turmă sălbatică, incapabilă, leneșă, șireată. Acestora nu le lipsește decît banul, pentru a deveni patroni feroci.

Ce vrei d-ta să faci o mină de idealisti, cu o hoardă condusă de instincte barbare ? Omenirea nu e de-o calitate egală. Unii oameni sunt mai înapoiași decît o vită. Majoritatea nici nu știe ce înseamnă să fii bun, drept, priceput. Cum ne-am putea, deci, aștepta ca o astfel de lume. să-și aleagă *conducători*, cînd ea nu-i în stare să-i *recunoască* ? Conducere, în sens revoluționar, trebuie să însemneze : dragoste, dreptate, capacitate. Or, lumea se lasă cucerită de fraze și de interese personale, nu de *idealism*. Azi i se închină lui Robespierre, mâine lui Napoleon, poimîine celui care dărîmă pe Napoleon.

Omenirea a fost întotdeauna și este, nu *condusă*, ci *stăpînită* ; totul e barbarie și haos. Chiar și libertățile de care ne bucurăm sunt haotice ; unele dintre ele se întorc împotriva vieții și o distrug.

Nu libertate absolută îi trebuie omenirii, ci *conducere*, adică : *dragoste și pricepere în funcție publică*. Aceste calități sunt astăzi înecate într-un ocean de barbarie. Pentru ca să ne impunem lumii, lupta trebuie dusă *nu atît ca să dărîmăm ceea ce este, ci ca să construim ce va fi*.

Două forțe se opun astăzi la această construire : *aviditatea societății capitaliste și inerția lumii muncitoare*. Cea dintîi, ca să dăinuiască, are nevoie de haos și-l creează prin toate mijloacele pe care le are la îndemînă. Cea de-a doua, ca să se miște și să iasă din haos, are nevoie de timp.

Într-o ameliorare a vieții prin *evoluție*, nu se mai poate spera, căci forțele obscurantiste sunt mai puternice decît voința puținilor *idealiști*. Se vor scurge multe secole pînă în ziua cînd idealistii vor deveni majoritate.

Rămîne ca cînslea și capacitatea să fie impuse prin forță, așa cum necînslea și incapacitatea guvernează aștăzi grație forței. Asta e o sarcină mai grea decît aceea de-a voi să ridicăm cîte o piramidă egipteană în fiecare an.

Și nimeni nu ne vine în ajutor.

Un ajutor eficace am avea dreptul să-l așteptăm — în numele civilizației de mîine — de la breasla artistică. Artistul e omul care se bucură de cea mai durabilă notorietate, căci el face să vibreze cel mai delicat motor al vieții : *emoția*, — această pîrghie care poate să se măsoare cu puterea Banului. Ușa care se închide aroganței Banului, se deschide largă majestății Frumosului, și creierul cel mai refractar progresului uman se lasă înduplecat în urma unei simțitoare pledoarii ce vine de la inimă. Arta a putut să ridice monumente pe care toate armatele barbare ale veacurilor n-au putut să le dărîme. Tot ea are datoria să înalțe singurul monument binefăcător, pe care-l așteaptă umanitatea : *Dezrobirea omului de sub jugul omului.*

Aici stă învinuirea pe care o aduc eu, în special oamenilor de litere, arta cea mai pe înțelesul tuturor. Literații ne cer să ne sacrificăm timpul și economiile ca să le ascultăm spusele ; în afară de foarte rare excepții, spusele lor, ingenios ticluite, nu fac (cînd o fac) decît să ne distreze. Or, adevărata artă trebuie să fie revoluționară, *adică* : pe lîngă *distracție*, ea mai trebuie să ne și *instruiască*, să ne *civilizeze*, să ne deschidă ochii asupra metehnelor unei lumi care bîjbîie orbește, lume mai mult proastă decît rea, și care-și vatămă existența, își suprimă propriile ei valori, mai mult din neștiință decît din răutate.

Artistul, dacă nu știe să fie un factor de progres, un preot voluptuos al bucuriilor de mîine, se reduce el singur la rolul de zbîrnîitoare sentimentală.

Omenirea se va dezrobi într-o zi, cu sau fără concursul artiștilor, căci forțele vieții sunt mai puternice decît ale morții. În ziua aceea, însă, istoria va spune contemporanilor : „În vremurile de urgie umană, cînd *omul tortura și umilea pe om, nimeni nu voia să vie în ajutorul idealiştilor, care credeau în dezrobire, nici chiar*

artiştii, aceşti posesori ai unei forţe care putea să se măsore cu însăşi puterea Banului“.

Atunci, scoborîtorilor din părinţi artişti au să le fie ruşine de strămoşii lor care nu şi-au înţeles timpul.

„Contrometrul“ Bouvet se uită la ceasornic :

— Haide acum să ne facem datoria către omul care ne exploatează, dar căruia nu trebuie să-i dăm dreptul de-a ne mai şi umili.

ADDENDA

NOTE

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

În „prefața” la *Chira Chiralina*, Panalt Istrati își previne cititorul că „așteptînd să ajungă la propria-i poveste”, Adrian Zografi va face să fie ascultate „poveștile altora”, întîlniți în drumurile sale peste mări și țări.

Promisiunea prinde viață în perioada anilor 1930—1935, cînd Ist continuă opera, cu un nou și ultim „ciclu” : *Viața lui Adrian Zografi*.

Acești ani sînt însă cei mai încărcați, mai dificili, din viața sa. O încercare de-a relua scrisul în continuarea operei, la Paris, ratase. În vara anului 1930, părăsește definitiv Occidentul și se întoarce acasă, în orașul natal Brăila, ca să-și reface forțele și, dacă va mai avea timp, să-și rela drumurile abandonate.

Dar și aici, la Baldovinești și Brăila, grele confruntări îl așteaptă, stînd la pîndă, să-l înșface... Pe cîteva pagini dramatice, rămase inedite, el reconstituie întîmplările acelor ani. Să-l ascultăm : „...mă gîndesc la *Adrian Zografi*, pe care mi-am promis să-l scriu. Pentru cine ? Pentru ce ? N-are importanță. Trebuie s-o fac !

O șterg din Paris, mă retrag undeva la țară și atac primul volum ; dar, nu merge : cînd mă înaltez din «vinătorile» mele în pădurea Larousse-ului, dau peste un cap gol, o minte obosită. Nu mai pot turna în «tipare» nimic. «Metalele», în fuziune, se solidifică între degetele mele. Pentru prima oară, mă aflu pe un drum greșit, de-a lungul a o sută de pagini.

Abandonez. Arunc manuscrisul.

Dar, o stare de nebunie îmi stăpînește sufletul : ce o să devin ?

Mă aflu fără adăpost și nici un ban. Sînt sclavul editorilor mei, care mă retribuiască periodic, cu condiția să scriu. Și iată că nu mai pot scrie !

Ce o să deviu ?

Un om care la ai săi patruzeci de ani, și-a ris de bani și de un culcuș, care n-a avut niciodată o pîine asigurată, nici trei cămăși în stare bună. — acest om e îngrijorat de situația sa materială, într-un moment cînd, ocazional, drepturile sale de autor se urcă la nesperată sumă de o sută cincizeci de mii de franci ! Pricepeți așa ceva ?

Îmi dau seama că asta începe să miroase a descompunere.

Repede, mă întorc la Brăila. Și din aprilie 1930, încep să construiesc : vreau să mă ocup cu creșterea animalelor, nu mai vreau să scriu cîțiva ani.

În pragul iernii, căsuța lui moș Dumitru, la Baldovinești, (aproape de Brăila), a devenit o micuță fermă, iar în mahalaua orașului meu natal am un adăpost : două camere, pe terenul unui vechi prieten¹. Dar toate veniturile mele au fost înghițite și viitorul îmi e împovărat cu datorii, cu dobînzii mari². Recolta e proastă. Porcii se vînd în tîrg, mai ieftin decît cei pe care îi cresc eu.

Culmea nenorocirii : dărnicia mea face să fiu socotit «milionar». Geloziile se aprind. Satul, cu autoritățile în frunte, se răscoală împotriva «intrusului». Un lung interogatoriu, la jandarmerie, vrea să mă scoată dezerter. Instanțele superioare se pretează mascaradei și iată-mă în mai 1931, om în vîrstă de patruzeci și șapte de ani, recrutînd cu tinerii acestei «clase», în fața consiliului de revizie. Din fericire, nu sînt decît un slăbănog tuberculos, cu care nu au ce face : *dispensă medicală*³.

Adio fermă și vis de viață țărănească !

¹ Transformă locuința vechiului său prieten, Nicu Constantinescu, coafor, construind încă două camere spațioase, luminoase, introducînd apă curentă și lumină electrică. Un an mai tîrziu, în primăvara lui 1932, Nicu Constantinescu îi alungă din locuință, pretextînd că a destinat-o unui „muzeu Panait Istrati“, confiscîndu-i lucrurile, cărțile, corespondența etc.

² „Sînt îndatorat actualmente la o bancă locală, cu dobîndă de 25⁰/₀. Sărăcie crîncenă în toată țara ; oameni demni de milă bat la ușa mea și nu-i pot refuza, cîtă vreme pe masa mea se află o bucată de pîine“. (Scrisoare către poetul elvețian François Franconi, datată : Brăila, 11 februarie 1931.)

³ La Baldovinești a vrut să facă și un Ateneu popular, care să poarte numele mamei sale *Joita Stoica Istrati*. A cumpărat imobi-

Retras la Brăila, trebuie să reîncep scrisul, în timp ce creanțele pîouă cu nemiluita.

Aici am ajuns.

Din vina mea !

M-am lăsat prins în capcana existenței, construită pe bani, nu pe piine (chiar dacă nu e zilnică), cum o făcusem totdeauna. Ori, nu poți câștiga bani și să-ți păstrezi sufletul. Cu cît câștigi mai mult, cu atît ți-e frică să nu-ți lipsească. Și atunci, cine cedează ? Bineînțeles, sufletul.

Trăim în secolul unde, din acest punct de vedere, sufletul cedează pînă și la conștiințele cele mai curate. Omul nu mai are încredere în aproapele său, nici în viitorul omenirii. Fiecare se zăvorește în sinea sa sau în mijlocul alor săi și devine circumspect, tot fălindu-se cu o probitate morală ce nu mai înșală pe nimeni, tot vorbind ca și cum ar fi plin de încredere.

Acastă înfățișare nu mai poate înșela pe nimeni. A devenit un meșteșug, un mijloc de a-ți câștiga viața, pe picior mare. Beneficiind de complicitatea breslei și a sus-puselor pături ipocrite ale publicului, minciuna artelor — sulemenite cu frumusețe morală — durează încă și continuă să adape pe cei sinceri. Dar, se apropie ziua cînd masele, năvălind în templu, își vor da seama de odloasa înșelăciune.

Deoarece am și ajuns la ziua cînd *a câștiga bani, a-ți agonisi o viață îmbelșugată, a te asigura de ziua de mîine, prin orice mijloc*, în timp ce mulțimile sînt pustiite de foame și frig, va constitui cea mai odioasă dintre crime. Sute de milioane de oameni, aplecați pe brazdă, seamănă grăunțe ca să recolteze vînt, chiar și atunci cînd anul este îmbelșugat. Alte milioane de oameni, «raționalizați» în industrie, pier de prea multă perfecțiune tehnică unită cu prea multă nepăsare umană. Și se află — în lumea capitalistă ca și în cea sovietică, în nasul tuturor infometăților, — scriitori, artiști și moraliști ce-și permit să «creeze opere de artă» ce

lier, un bogat fond de cărți pentru bibliotecă, un aparat de radio, antena instalată pe acoperiș. Nădăjduia că astfel localnicii să fie scoși din cîrciumă și viața satului să se umanizeze. Dar autoritățile locale sînt împotriva. Îl declară „periculos siguranței statului”, că a instalat antenă de radio ca să între în legătură cu „bolșevicii de la Moscova”. Acuzat că s-a sustras serviciului militar, se dovedește pînă la urmă că fusese dispensat de armată în 1905, cînd recrutase

aduc autorilor, chiar pe pământul sovietic, de zece ori salariul unui bun mecanic.

Asta-i moartea omenirii, stăpînă astăzi, moartea negustorului de Frumusețe artistică și a clientului său, oricine ar fi și unul și altul.

Nici eu nu fac excepție, în ciuda voinței mele de a-mi trăi altfel viața. Sunt prizonierul unei ordini sociale viciată, falsă, egolstă, necinstită, pe care flămînzii trebuie s-o doboare”.¹

Din noua „serie” a operei sale Panait Istrati n-a scris decît patru cărți : *La Maison Thuringer*, *Le Bureau de placement, Méditerranée — lever du soleil* și *Méditerranée — coucher du soleil*, care au apărut la editura „Rieder”, în colecția „Prozatori francezi contemporani”.

În românește, el n-a transpus decît trei cărți : *Casa Thuringer*, *Bioul de plasare* și *În lumea Mediteranei — apus de soare*, apărute la editura „Cartea românească”.

Despre ceea ce trebuia să fie în continuare seria *Viața lui Adrian Zografi*, există o scrisoare a autorului, trimisă de la Mănăstirea Neamț (10 februarie 1933), adresată editorului francez :

„Aflindu-mă într-o stare morală mai bună și oarecum chiar fizică², am o poftă nebună de lucru. Este adevărat, că nu o dată am spus că mă voi omorî în ziua cînd tuberculoza mă va pironi șase luni la pat.

Cele șase luni au trecut și iată că n-am poftă să mor. De ce ? Pur și simplu, pentru că la fel cu toți imbecilii de artiști imi

¹ În decembrie 1931, Panait Istrati a scris la Brăila, *Prefața la Adrian Zografi sau mărturiile unui scriitor din vremea noastră*, care se află anexată manuscrisului *La Maison Thuringer*.

Partea finală a acestei prefete, pe care o reproducem mai sus (în traducerea noastră), nu figurează în volumul *La Maison Thuringer*, editions Rieder, 1933. Ea a fost înlocuită printr-un alt text, scris la Mănăstirea Neamț, în vara lui 1932. *Prefața la Adrian Zografi*, din volum, poartă dealtfel data : Mănăstirea Neamț, Iulie 1932.

² Avea leziunile închise la ambii plămîni. Inima, însă, un început de miocardită. „Sîngele meu nu se poate oxigena — spune într-o scrisoare — fiindcă plămînul stîng s-a calcificat, sclerozat, iar dreptul îl urmează încetul cu încetul, dar sigur. Sunt însă mulțumit că am sucit gîtul tuberculozei. Nu pot vorbi decît stînd lungit în pat, nici să merg sau să stau în capul oaselor. Imediat, inima o ia razna cu o sută douăzeci de bătăi pe minut. Dar puțin îmi pasă. Sunt mulțumit că am rămas un om cinstit și că lupt, ca ultimul pîrlit, pentru o bucată de pîine”.

chipui că am o operă de făcut. Este o stupiditate, dar nu-mi dă
pace. Mă obsedează. Și nu de-acum. Din totdeauna.

În clipa de față, trei cărți sunt gata în capul meu și care mă
înfruntă : *Méditerranée*, volumul 3 (Adrian și Mihail vagabon-
dează timp de cinci ani pe malurile Mediteranei. O fecerie ce va fi
povestită de însuși Adrian Zografi) ; volumul 4 *Dérive* (Mihail
murind, Adrian devine o epavă între 1909—1919, când își pierde
mama și-l descoperă pe *Jean-Christophe*) și volumul 5 *La Mère*,
roman semițărănesc, semiorășenesc al vieții unei biete mame).¹

Se mai află încă două volume, care vor povesti cum a devenit
Adrian Zografi, alcătuită din romane, unde el înfățișează, între
altele, și el, ca să moară (1919—1929).

Dar în acest răstimp, Adrian și-a notat totul. El a lăsat o operă
— de cinci-șase volume — intitulată *Operele postume ale lui
Adrian Zografi*, alcătuită din romane, unde el înfățișează, între
altele, muncitorul ajuns la cîrma puterii, spunînd și lucruri bune
și rele, lucruri destul de noi pentru această «lume nouă» care a
început să se «învechească».

Toate aceste proiecte nu se înfruntă. Panait Istrati trece
„sur l'autre rive“, înainte ca volumul *Méditerranée* — *cocher du
soleil* să apară în librării. Fapt presimțit chiar de el, nu o dată,
în scrisorile adresate prietenilor. Ca, de pildă, lui Romain Rolland.
„Dacă mor acum² partea capitală a operei mele se află încă în
burta mea. *Viața lui Adrian Zografi* și *Operele postume ale lui
Adrian Zografi*, două serii cu un total de 12—15 volume, unele din-
tre ele fiind însăși justificarea prezenței mele în literatură“.

În cărțile din noua serie a operei sale, Panait Istrati face „auto-
biografie și biografie în proporție de nouăzeci la sută“. Iar în
„introducerea“ la ediția română a Casei Thuringer el precizează
că povestea vieții lui Adrian Zografi „e mai cîrînd un film epi-
sodic decît un roman, mai ales că falmoasa psihologie e cu totul
absentă“ ca și „acel soi de «documentație» care e la îndemîna oricui
și nu folosește la nimic“ ; că năzuiește să realizeze „o vastă frescă
realistă“, bîzuindu-se „mai mult pe elementul autobiografic, pe
faptul trăit, cunoscut de toți și care nu poate fi contestat auto-
rului, decît nici oroulul său“.

¹ Evocarea vieții mamei sale.

² Scrisoare datată 29 ianuarie 1935.

În ce privește pe Adrian Zografi, sintem preveniți că „nu va fi modelul luptătorului idealist contemporan“, ci „un exclus al tuturor curentelor sociale din vremea noastră, un singuratic“ ; că felul său de a gândi „nu va avea ecou decât mult mai târziu“, în perspectiva timpului.

Pentru prima oară, el anunță pe cititor că Adrian Zografi este însuși autorul. „Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, dorința mea de dreptate. Documentul, — eu, cuvântul meu“.

Prima carte care deschide „seria“ *Viața lui Adrian Zografi* este *Casa Thuringer (La Maison Thuringer)*.

Manuscrisul ediției originale a fost început la Brăila (decembrie 1931) și terminat la Mănăstirea Neamț (sfârșitul anului 1932).

Versiunea în limba română, de autor, a fost făcută la Nisa (octombrie-noiembrie 1933), avînd o introducere care-l prezintă pe „erou“ cititorului din țara noastră. Această versiune este indicată de autor ca un model de traducere pentru restul operei sale, cînd nu va mai fi în viață.

Préface à „Adrian Zografi“ ou les aveux d'un écrivain de notre temps precede textul francez al *Casei Thuringer*.

Ca într-un film aievea se desfășoară pe dinaintea ochilor noștri secvențele vieții sale de om și de artist, — tot atât de pasionantă ca și opera sa. De-o frumusețe antologică în evocare, cu o luciditate și profunzime de gândire în analiza drumului său în literatură, vizionar în ce privește rolul artelor și artiștilor cinstiți, în făurirea unei omeniri asemenea, fără exploatare și guvernată de inimă — această „prefață“ a avut un puternic ecou în epocă, provocînd vii dispute și comentarii. Presa franceză a apreciat-o drept una din cele cîteva profesii de credință, de răscruce ale literaturii universale.

O prezentăm, în traducerea noastră, convinși fiind că cititorul român va fi ajutat să-și întregască imaginea acestui scriitor cinstit și de geniu, care onorează „brazda“ noastră în universalitate.

PREFAȚĂ LA „ADRIAN ZOGRAFI“ SAU MARTURISIRILE UNUI SCRITOR DIN VREMEA NOASTRĂ

Povestea vieții lui *Adrian Zografi*, în șase volume, ar fi trebuit să constituie, la origină, *întreaga* mea operă. O operă literară dublată de mărturia unui om matur. Împlineam patruzeci de ani,

Cînd, în vara anului 1924, apăru *Chira Chiralina*, întâia mea carte Desigur, nu-i o vîrstă la care se debutează în meseria de scriitor -- am spus-o dealtfel în prefața *Chirei* mele. Pe atunci, însă, nu eram hotărît decît să povestesc un caz. Și n-am făcut-o decît împins de Romain Rolland.

Dar, de îndată ce m-așternui la scris, pasiunea temperamen-
tului meu îmi luă mințile, așa cum vîntul ia un fulg. Străluceam
de bucurie, plîngeam în hohote de fericire, la gîndul că un prieten
de un soi și o dimensiune, încă necunoscute mie, voia ca eu să
scriu, ba chiar în *limba franceză* ! Și ce franceză ! Am mai pove-
stit-o și altădată : un ciripit, a cărui melodie armonioasă mă scosese
din minți și pe care o descoperisem singur, descifrînd cu dicționarul
pe Fénelon, Jean-Jacques și alți cîțiva clasici. Căutam un mijloc
rudimentar, care să mă ajute să fiu înțeles de colegii mei, zu-
gravi elvețieni. M-am trezit cîntînd dintr-un flaut, ale cărui
sunete îmi minunau auzul. Și deoarece un ascultător ca Romain
Rolland îmi striga : „Dă-i drumul !“ m-am supus, ca să-i fac
plăcere, cu o încredere oarbă ; dar scăpai de printre degete firul
călăuzitor al Ariadnei mele și mă rătăcii într-un labirint de po-
vestiri nănunate.

Cînd am vrut să mă înapoiez, la al meu Adrian Zografi, la
viața lui adevărată sau verosimilă, am observat că flautul meu
plesnise. *Mihail* își pleda rău marca sa cauză : *prietenia*. Încurcai
realitatea și visul. Îmi lipsea oare suflul ? Încercai să mă conving,
cîntînd *Veranțula* și *Ciulini* *Bărăganului*. Și am fost foarte
aplaudat.

Dar viermele îndoielii se strecurase în ceea ce era mai bun
în mine. Mă temeam de contactul cu sufletul operei mele. Ca să
îndepărtiez spiritul rău, am aruncat între mine și el un mănunchi
de fișe de viață : *Pescuitorul de bureți* și apoi ultimul meu chiot :
Tata Minca, care începe cu elanurile de altădată, spre a se stinge
îndată ca un „cîntec de lebedă“.

Și-acum, iată-mă cu brațele bălăbînde dinaintea vieții lui
Adrian Zografi, care trebuie să fie uimitoare, dar pe care o pri-
vesc cu un ochi rece. Mi-e slăb de el. Pentru el nu mai am un
flaut, ci un condei, ca toți scriitorii din vremea mea, care nu
scriu din pasiune, ci pentru a-și câștiga existența, cu „arme“ pe
care, spre paguba mea, nu le am : întîi, ei știu a face cărți, în
timp ce eu sunt un nepriceput ; și apoi ei scriu în limba maternă,
pe cînd eu bîjbîi ca un orb, dîndu-mă cu capul de pereții unor
reguli gramaticale din care nu cunosc o iotă.

Nimeni să nu-și inchipule că eu fac aceste mărturisiri ca să cerșesc nu știu ce indulgență a cititorului sau a posterității. Nu alții mă vor învăța ceea ce sunt, ceea ce pot sau nu. De asemenea, când pomenesc de „scăderile” mele, trebuie să se înțeleagă prin ele, *eroismele* mele. Și-acum, iată dovada, pe care o supun mai cu seamă la examenul acestui tineret, care-mi scrie ca să mă întrebe *cît sunt de fericit* :

Dacă a scrie e o dramă pentru cel ce-și transformă vocația în cult, chiar când jonglează cu limba sa maternă, — ce trebuie să însemne asta pentru mine care, într-o franceză întâmplătoare, sunt nevoit încă și acum să deschid de-o sută de ori pe *zi Larousse-ul*, pentru a-l cere să-mi spună — de exemplu — când se scrie *amener* și când *emmener* ? Dar asta-i chinurile iadului ! Înaintez ca o cîrțiță, obligată să urce o scară incandescentă. Și sufăr cu vîrf și îndesat, neștiind aproape niciodată cînd îmi ameliorez și cînd îmi înrăutățesc textul.

Val de soarta celor așa ca mine ! Înainte de-a fi scriitor, am cunoscut binecunoscut muncile cele mai grele, dar nu bănuiam atunci că-mi rămînea să cunosc și pe cele mai inumane dintre toate : acelea care se practică în admirația oamenilor și la capătul cărora sufletul și trupul ți se vlăduiesc de moarte. Da ! acest suflet pe care l-am apărut atîta de jugul nevoilor imediate și care era înțila mea fericire ! Astăzi, el mă părăsește încetul cu încetul, fără să pot — ca pe vremea cînd eram un biet salahor — să-l salvez de la o moarte păcătoasă. *Condamnat să scriu*, — iată eroismul meu întors pe dos.

L-am voit oare cituși de puțin ? Nu ! Spre diferență de *Martin Eden*, n-am trimis niciodată vreun manuscris unui editor sau om de litere, și cel care mi le trimite azi pe ale lor, reamintindu-mi „marele meu noroc”, nu știe că Roman Rolland s-a războit cu mine din ianuarie 1921 pînă în mai 1922, ca să mă hotărască să scriu. E prima dovadă de eroism, ce am cunoscut la dînsul : „*Lucrează, striga el omulul ce părăsise spitalul din Nisa. Eu datoresc muncii salvarea mea !*”

Pînă atunci, abandonasem încercările literare la pagina treizeci sau cel mult patruzeci. Și asta în românește, la cîțiva ani depărtare una de alta. Aveam groază de munca literară, care *nu mergea de la sine*. Îmi inchipuiam că romancierii scriu așa cum cîntă privighetoarea. Era dealtfel o gîndire comodă, ce se împăca cu al meu dulce *farniente*. Nu-mi plăcea efortul.

Glasul de la Villeneuve m-a impresionat cu accentul său deosebit : atunci când ai ceva de spus și darul de a exprima, renunțarea este o crimă, iar lenea o rușine.

M-am supus, deci, cu tot elanul. Dar, necunoașterea limbii m-a făcut să plătesc, încă de la început, bucuria de a scrie, *de a scrie în limba franceză*. Îmi simțeam pieptul ca un furnal plin cu metale în fuziune, ce căutau o leșire și nu găseau tipare gata să le primească. Stăvileam, la fiecare pas, materia incandescentă, ca să văd dacă e vorba de doi l sau un e grav, de doi p sau unul singur, de un feminin sau masculin. Nu știu cum de n-am înnebunit în acea vreme. Și ce de aur frumos, risipit pe pământ !

În felul acesta mi-am scris toate cărțile și întreaga-mi corespondență. Fost-a oare vreodată, în istorie, un alt scriitor atît de înghesuit ca mine ?

Totuși, cîtă vreme dogoarea interioară s-a menținut la maximum, suferințele nașterilor mele chinuite fură suportabile. Eram aidoma trubadurului neștutor, sau mai degrabă a țiganului lăutar de la Brălla care încasează injurături și bătăi la toate nunțile țărănești, numai din plăcerea de a vedea pe meseni, zi și noapte, cu privirile agățate de buzele și arcușul său. Am cunoscut și curatari ochi care ascultă, ochi pe care i-am iubit. Ei sînt cei ce au făcut din mine un povestitor.

Dar, vai ! într-o zi farmecul s-a destrămat !

Mă amestecai în treburile lumii și discutai cu prietenii mei despre ideile și problemele din vremea mea. Am fost, mai întii, dojenit, cu delicatețe, apoi, fiindcă stărulam, mă brustulă : „Cismarule, vezi-ți de ghetete tale“ ! Atunci, mă supărai. Uitau oare, că Adrian Zografi a fost mai mult un revoltat decît un povestitor ? Nu uitaseră ; dar ei voiau ca revolta lui să fie cu zgardă. Ceca ce mă supăra, la culme. Ne certarăm. La înapoierea din Rusia, mă despărții de cel mai mari prieten ai mei.

Și în timp ce Egiptul mă respingea de la granița sa, iar Italia mă arunca într-una din închisorile sale din Triest, «binevoitorii» anunțau „trădarea“ mea Europei muncitoare, clasei mele : „agent al Siguranței române“, „vîndut burgheziei“. Au făcut tot ce le-a stat în putință, în mijlocul unei tăceri care-mi dovedi cît de singur este omul pe pământ.

Deșertăciunea deșertăciunilor...

Dar asta nu-i totul. Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură, ci, totdeauna, bine întovărită.

În singurătatea mea, mereu crescîndă din acești ultimi ani, îmi rămăsese totuși, unul sau doi prieteni vechi, dintre acei care au jucat un rol ideal în existența mea. I-am pierdut și pe aceștia, într-un fel, de nemărturisit, din cauza banilor !

Desigur, cărțile mi-au adus ceva bani, pe care îi împărțeam, pe măsură ce veneau, cu oricine — prieten sau necunoscut — care mi se adresa. Nu făceam cu asta decît să continui o practică de totdeauna, care nu era numai a mea. În Orient, mai ales, intra ajutorarea prietenescă, ca și ajutorul dat unui necunoscut sunt lucruri banale. Lor le dădoresc că n-am crăpat de mizerie. În direcția aceasta, Orientul însuși a fost destul de generos cu mine.

Ei bine ! Cei mai buni prieteni ai mei au numit *risipă* acest fel al meu de-a fi. Se pare că acești bani blestemați trebuiau păstrați, ca să-i mîncăm în familie.

Aci, cearta noastră a fost orientală : dezgustătoare, murdară, definitivă. De-o parte și de alta, sufletele s-au prăbușit sub povara ocărilor.

Dar, asta-i totul ? Nu, mai trebuia și colacul.

A fost femcia.

Numeroase au fost femeile în viața mea. Le-am iubit. M-au iubit. Și despărțirile noastre au fost totdeauna suportabile. Avînd oroare de suferința, care vine de pe urma cărnii înșelate — cea mai îndobitocitoare dintre toate ! — am făcut chiar imposibilul, pentru ca în timpul unei rupturi răul să nu fie ucigător pentru nici una din părți.

Da, făceam chiar imposibilul... Și reușeam, pentru că eu țineam hăturile. Dar veni ziua cînd o femeie — cea mai mare dintre toate cîte am cunoscut : *femeia tovarășe de viață* — îmi subtiliză conducerea nebunului echipa!. Presimțînd dezastrul, ah ! de cîte ori n-am implorat-o să mă lase să mă duc dracului, cît mai era timp ca răul să poată fi egal suportat !

— Nu... nu ! striga ea. Nu pot trăi fără tine ! Ucide-mă, mai bine !

Atunci, plecai capul și-i trecui hăturile.

M-a dus pe marginea prăpastiei, m-a scuiat în față, și m-a prăvălit în abis, pe neașteptate. N-a suferit deloc. Era ocupată de altceva.

A fost o femeie de mare caracter. Mi-au spus-o cei mai distinși dintre prietenii mei. Și chiar eu eram convins de acest lucru.

Doamne ! Dă-i bărbatului ciumă, lepră și orice altă năpastă de pe lumea asta, dar nu-l blagoslovi cu o femeie de „mare caracter“

Eu eram să-mi pierd mințile.

Asta s-a întâmplat în vara lui 1930.

Nici un ideal social. Nici o credință în artă. Nici o prietenie. Nici o femeie — tovarășe de viață.

Singur, lungit în patul meu, cu ochii fixați pe tavanul altor căsuțe mele din Brăila, am trăit zile și nopți în luptă cu nebunia și sinuciderea. Nu voiam să mă prăbușesc. Voiam să înțeleg. Să înțeleg monstruozițiile existenței !

Credeam că invinsesem. Încă o dată ! Dar, nu. Un alt dușman mă pindea : tuberculoza ! Ea m-a înjunghiat pe la spate, când nu mă așteptam.

O nouă luptă, dar fără nici un succes.

În starea asta, mă aflau acum.

Retras, în clipa de față, în această veche minăstire din Carpații moldoveni, de unde și scriu aceste rânduri, mă răzvrătesc — pare-mi-se zadarnic — împotriva soartei mele. Nu mai am pentru a respira decît baza plămînilor. De patru luni, îmi petrec trei sferturi din timp în pat. Nu pot face decît două sute de pași și nici să vorbesc cinci minute, fără să nu mă sufoc. Iar trupul meu, ars de febră, nu cîntărește mai mult de cincizeci de kilograme. Tuberculoza — vechea mea cunoștință — nu m-a adus niciodată în halul ăsta.

Și asta-i grav.

Cu toate astea, nu pot să mor !

Partea cea mai serioasă, cea mai cinstită a operei mele, se află mereu în burta mea. Nu mă simt născut să distrez pe oameni. Ei să-i instruiesc frățeste, deoarece experiența mea de viață e una dintre cele mai generoase. Să nu mi-se spună că oamenii nu vor să fie instruiți. Ba da ! ei o vor, dar dîndu-le exemplul.

De ce suntem atît de simțitori la triumful binelui asupra răului ? Pentru ce ne bucurăm de înfrîngerea celui rău ? Pentru că ne-am născut buni. Dar acest triumf și această înfrîngere nu trebuie s-o arătăm oamenilor doar prin romane, la teatru sau la cinematograful, ci trebuie să le-o dovedim în viață, și iată ceea ce nu se face decît rareori.

Destul de rar, din două motive : mai întâi, fiindcă omul destul de rar s-a născut bun, el este în același timp o făptură orgolioasă, seacă și egoistă ; apoi, fiindcă e foarte greu să fii generos în viață, cîtă vreme enorma majoritate a oamenilor face contrariul.

Ei bine, de-a lungul vieții mele — care-i una dintre cele mai dureroase — singura comportare, îndeplinită cît mai perfect posibil, a fost tocmai aceea de a fi învins greutatea de-a te comporta ca un om generos. Da ! astăzi, cînd viața mi-e la cherecul celei mai ușoare răceli, pot să strig în fața tuturor : răscoliți-mi existența, veți găsi în ea tot ce vreți împotriva mea, dar nu veți putea găsi nici o urmă din defectul care-i nenorocirea omenirii : *egoismul*, cumplitul egoism care-l face pe om nesimțitor la nenorocirea aproapelui.

Aici se află, în întregime, al meu *Adrian Zografi*.

Adrian va dovedi, cu exemplul vieții sale că nu-i neapărat necesar să ai un suflet stoic sau virtuos, pentru a putea și a trebui să trăiești generos. E, pur și simplu, pentru că generozitatea oferă sufletului mai multe satisfacții decît egoismul.

Viața nu este frumoasă numai cînd ești la adăpost de mizerie în mijlocul suferinței universale ; sau cînd trăiești într-o vilă măreață, înconjurat de femei frumoase, de prieteni linguștori, de automobile superbe și de cîini frumoși, așa cum o fac cei mai mulți dintre artiștii și lupii moraliști ai veacului nostru apocaliptic.

Viața poate fi mult mai frumoasă, murind pe un pat de scînduri, fără ranchiună, cu conștiința ușurată de orice povară rușinoasă, — *cu toate că ai avut și tu ocazia și chiar pofta, uneori, să faci ceea ce face aproape toată lumea.*

Omenirea poate trăi fără drumuri, fără electricitate și chiar fără igienă corporală, moare însă dacă nu are suflete curate.

Adrian va trăi și va muri poate pe un pat de scînduri, pentru că, avînd credință totală în generozitate, viața l-a răsplătit din belșug.

Aceasta se plătește. Se plătește cu singele tău.

Cum ar fi putut el să-și sfîrșească viața într-un palat și soț al unei americance bogate, cînd el a țintit la descoperirea unui Romain Rolland și a unui Gheorghe Ionescu și cînd viața, cea atît de bogată în miracole, l-a dat și pe unul și pe celălalt ?

Oh, da !... Se va putea despărți, într-o zi, de amîndoi. Nu numai moartea desparte pe oameni, mai sînt, de asemenea, neîn-

telefericele și nimicurile temperamentelor noastre. Dar asta nu contează. Se uită de-a lungul secolelor. Ceea ce contează și nu se uită niciodată, în memoria generoasă a oamenilor, sînt marile prietenii, creatoare de miracole.

Unul din aceste miracole e frumoasa clipă a întîlnirii noastre, tu și eu, în noaptea adîncă a eternității.

Iată mîna mea... Și să murim fiecare în patul ce ni-e drag !

Am înțeles acest lucru, după ce am trăit șase-sprezece luni în U.R.S.S. și după ce am biruit gîndul sinuciderii și nebuniei. Am înțeles că „nimeni nu poate sări mai sus de borul pălăriei sale“, așa cum spune nu mai știu cine.

Totuși, trebuie să încerci a merge mai departe. Oricît de puțin. Dar să încerci.

Deoarece se află în fața noastră, ca un cadavru rău-mirositor, teribila viață a oamenilor, — a oamenilor care se sfîșie unul pe altul. În sfîrșit ! Nu-i oare adevărat că, de cînd îi lumea, orice pumn care se ridică deasupra omenirii, din orice parte ar veni el, de sus ori de jos, nu zdrobește decît semenul slab ? Ei bine ! unde stă scris că asta trebuie să se continue astfel pînă la sfîrșitul veacurilor ?

Știu : savanți-prieteni îmi reamintesc neîncetat biologia și legile ei. Nu ! nu ! dacă universitățile nu propovăduiesc decît asta — la pămînt cu ele ! Eu refuz să mă consider o pasăre de pradă, care se hrănește cu sîngele fîrtatelor ei. Eu sînt om, adică singura ființă animală care suferă la priveliștea suferinței semenilor ei. Nu trebuie să fiu confundat cu un biet uliu.

Atunci ? La ce servesc oare toate aceste științe, toate aceste arte, tot bălegarul filozofiilor voastre milenare, de vreme ce n-am ajuns încă să interzicem — sub pedeapsa cu moartea — de-a trăi din sîngele aproapelui nostru ? De ce, de la înălțimea catedrelor voastre de morală și religie voi propovăduși Frumosul, Binele, Dreptatea, de vreme ce toți — pînă la ultimul — nu faceți în practică decît să ascultați de legile biologice ale uliului ?

Dar toate aceste lucruri s-au mai rostit și atît de bine încît mulțimile, totdeauna însetate de dreptate, se dau în vînt după ele. Și din toți iconoclaștii, ele și-au făurit noi idoli.

Ce-a ieșit din toate astea ? Nimic.

Sau, mai degrabă, da ! a apărut o nouă meserie, cea mai oribilă dintre toate : meseria, destul de bănoasă a artistului sau moralistului care se hrănește cu singele sfintei revolte a învinșilor.

Acum, s-a sfârșit !

Văd apărind în stradă un om nou, un golan. Un golan care nu mai crede în nimic, dar care are încredere totală în forțele vieții, și de pe patul meu de suferință — care îmi poate deveni în toamna asta un sicriu — eu îi spun acestui golan ceea ce Adrian Zografi n-o să mai aibe timpul necesar. Îi spun următoarele :

După ce am crezut în toate democrațiile, în toate dictaturile și în toate științele, și după ce am fost pretutindeni dezamăgit, ultima nădejde de dreptate socială mi-am călăuzit-o spre arte și artiști. Dat fiind marea lor influență asupra maselor, mă așteptam, gândindu-mă la ceea ce țîșnește din cărțile lor de urlași revoltați, ca toți să coboare în stradă în fruntea crucladei împotriva civilizației bestiale, demascînd toate ipocriziile : democratice, dictatoriale, religioase, științifice, pacifiste sau moralizatoare.

Nu s-a văzut nimic din toate acestea, după cum știți. *Arta* e o escrocherie, la fel ca toate celelalte pretinse valori. Eu însumi am făcut artă și n-am brodit-o rău, deci am tot dreptul să spun : încă o escrocherie. Artistul face la fel ca omul bisericii : predică sublimul, dar adună la gologani, cît poate mai mulți ; te abandonează în gura lupului și se retrage să-și ronțăie „agoniseala”, perfect apărat de chiar acele mitraliere ce-ți cere ca tu singur să le distrugi.

Iată ce sînt artele și artiștii care-ți răscolesc măruntaiele. Niște șarlatani !¹

: . . . : : : : : : : : : : : :

Cititorule, tu care erai obișnuit cu arta mea, părăsește-mă ! Nu mai am chef de artă și chiar dacă mă vindec, renunț să o mai fac.

Dar *Jean-Christophe* m-a învățat, ceea ce n-am învățat în toți scumpii mei Balzaci. *Am învățat să vorbesc cînstit cu omul care crede în mine.*

¹ În originalul francez urmează în continuare cincisprezece-douăzeci de rînduri despre „omul care nu aderă la nimic”, și pe care nu le-am reprodus în prezenta ediție, depășindu-i profilul. Ar fi însemnat să ne angajăm în dezbaterile de proporții, din epocă.

Am socotit că acest text se încadrează mai bine în profilul ediției *Cum am devenit scriitor*, partea a doua, pe care o avem în lucru.

În paginile acestui *Jean-Christophe* pe care-l citeam acum treisprezece ani, vopsind tractoare la Geneva, în acest *Jean-Christophe*, despre care un Georg Brandes înu seria mai târziu că „nu-i o operă de artă”, eu am înrățat ceea ce trebuie să fie un scriitor *ciustit* și un cititor *ciustit*.

Asta nu-i puțin ! E ceva mult mai mult decât toate aceste părbi de *Divina Comedie* și chiar *Faust* Da, da... Mult mai numeroase sunt operele de artă care vizează zenitul, decât cele care vă învață cum să vă conduceți *ciustit* în viață. Merg mai departe : e mult mai ușor să te înflăcărezi, decât să ai, pur și simplu, *bun-simț* - - *ciustitul* și rarul *bun-simț*. Și apoi, este nevoie ca fiecare epocă să-și gasească ceea ce are nevoie și eu cred că epoca noastră care-i cea mai săracă în opere care țintesc zenitul, a ajuns în situația asta, fiindcă duce lipsă de opere care să învețe pe oă să fie *ciustit*, fără de care lumea va pieri.

Iată ceea ce mă face să amintesc exemplul lui *Jean-Christophe* (Să nu credeți că vreau să-l flatez pe Romain Rolland. Ne știți prieteni. Aflați că nu mai sintem, de trei ani. De ce ? Oh ! toți acești „de ce” ! Ce importanță pot să aibă ? Trist este ca nu mai suntem prieteni).¹

Voi scrie deci un *Adrian Zografi* *ciustit*, unde va fi și mai puțină artă decât în *Jean-Christophe*, și nici o documentare. Nici o asemănare, afară de cea sufletească.

Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, dorința mea de dreptate. Documentul. — eu, *curintul* mea.

Iată-te prevenit cititorule.

La acest început de serie nu-ți mai spun ceea ce se obișnuiește : că trebuie „să ai răbdare”, că trebuie „să aștepți” urmarea, sfârșitul sau alte gogoși literare.

Nu. Nu trebuie să aștepți nimic. Tu trebuie să-ți găsești ceea ce cauți, în fiecare volum sau să mă părăsești de îndată !

Romain Rolland a fost entuziasmat de reușita noii serii a *Vieții lui Adrian Zografi*, îndeosebi de *Méditerranée* (În lumea Mediteranei, titlul în românește dat de autor) :

„Am citit *Méditerranée*. E una dintre cele mai bune cărți ale dumitale. Niciodată arta, stilul dumitale n-a fost mai neîncărcat, mai mlădios, mai despuat de orice retorică și înflorituri. (Arta cea mare, cea mai apropiată de natură.) Dar, în același timp, natura

¹ Vor relua relațiile de prietenie, în noiembrie 1934.

e văzută cu ochi mai puțin amari și mult mai limpezi decât în ultimele duminicile cărți, al căror naturalism era adesea greoi și neplăcut.

Ceea ce mă înduioșează, mai ales, este un accent de omenie deziluzionată, atât de sfîșietor și de înțelegător, neîntîlnit în nici una din cărțile duminicale. Desigur, nu fără mare pagubă pentru vechii prieteni, ca de pildă Mihail (dealtfel, destul de aspru încondeiat în cartea precedentă). Ce cădere ! Și dacă dintre toți el nu cade cel mai jos, apoi se rostogolește de foarte de sus ; și rostogolirea lui este cea mai jalnică dintre toate... Sărmane Mihail !... Dar, mai bine să spun : sărmane Panait ! Deoarece, ca să ajungi să ai asemenea ochi dezamăgiți, a fost nevoie de multe lacrimi. Se ghicesc...

Dar, în ciuda a tot ce au putut să te coste încercările, sînt fericit că ai izbutit să dai la iveală o inimă și o artă dintre cele mai adevărate, dintre cele mai omenești și mai bune. (...) Știi oare — da ! se și vede că o știi — că toată această Odisce a lui Adrian Zografi consacră falimentul, fără drept de apel, al tuturor acestor aventurieri ai independenței, care refuză „căpăstrul” societății și care sfîrșesc prin a îndura și accepta robia ei, oricît de degradantă ar fi ea.” (Scrisoare din 13 decembrie 1934.)

În semn de sinceră prețuire, Romain Rolland îi cere manuscrisul acestei cărți, ca amintire. Primindu-l îi mulțumește cu tandră afecțiune, nedezmînițită.

„Sînt fericit și emoționat ! Nu poți să-ți închipui cu ce bucurie l-am citit. Deși nu-mi pare egal de reușit în întregul lui, ca volumul precedent¹, atinge totuși cote mult mai înalte, mai ales în paginile nemuritoare despre prietenie, cu care se începe ultimul capitol².”

¹ *În lumea Mediteranei — răsărit de soare.*

² *Chemarea Apusului.* Romain Rolland comunică același entuziasm și prețuire, academicianului Jean Guéhenno, redactor șef în epocă la revista „Europe”. Îi sugerează chiar, să publice în revistă *Cine este autorul lui „Hamlet”*, cu aprecierea că „este de un comic, cu neputință să-l povestești. E uimitor — adaugă el — cum acest om bolnav, aproape muribund, are atari zvicniri de vervă”.

Despre *Chemarea Apusului*, scriitorul francez adaugă : „Se află deasemenea cîteva pagini admirabile, demne de a sta alături de ale lui Montaigne, despre prietenie”. (Scrisoare datată 7 ianuarie 1935.)

Astfel, la „*Fonds Romain Rolland*“, de la Paris, se află primul și ultimul manuscris al lui Panait Istrati : *Kyra Kyralina* și *Méditerranée — coucher du soleil*.

La noi, academicianul Șerban Cioculescu se înscrie pe aceeași linie a admirației entuziaste, deși unii critici au subapreciat valoarea acestei cărți :

„Scriitor sponlan, Panait Istrati nu era dintre acele spirite autocritice, care o iau înaintea cititorilor, ca să-și judece cu severitate neizbutirile. Fost-a însă în adevăr acest volum¹ o carte slabă ? (...) Am luat cu grijă din biblioteca mea volumul incriminat și l-am deschis la întâmplare. Mărturisesc păcatul. Nu eram dispus să-l citesc în întregime. (...) M-au furat însă, pe de o parte, talentul povestitorului în lucrurile cele mai mărunte ale vieții de toate zilele, pe de alta, același accent de pasionată participare din cartea lui de început *Kyra Kyralina* (1924). Astfel m-am trezit că iau cartea de la început, în ceas tirziu de seară și nu o las din mână până nu-i dau de capătul final. (...) Desigur, mi-aminteam foarte vag de conținutul ei, după aproape patruzeci de ani de la întâia lectură. (...) Dacă primele pagini mi s-ar fi părut anodine, n-aș fi statăruit cu citirea până la capăt. Iată însă că o carte făcută din bucăți (...) mi s-a părut totuși unitară prin timbrul ei, sau cum se spune de critica franceză de astăzi, prin „vocea“ autorului care te fură și nu te lasă să i te sustragi.

E o adevărată vraje lectură lui Panait Istrati. Am verificat această veche impresie și mi-am întărit-o cu experiența din noaptea trecută, care ar fi fost, desigur, albă, dacă textul mai dezvoltat ar fi fost tipărit mai dens. Așa însă, farmecul a durat două ceasuri și mi-a închis pleoapele cu bucuria de-a fi reluat dialogul cu omul pe care îl cunoscusem numai în treacăt“. (*România literară*, 31 mai 1973.)

Despre cărțile apărute în seria *Viața lui Adrian Zografi* se află o mare cantitate de articole sau simple ecouri în presa timpului, în Franța și aiurea. Mai puține la noi.

Vom reproduce câteva fragmente mai reprezentative :

J. B. S e v e r a c : „... Câteva pagini ne fac să gândim la primele cărți ale lui Gorki, la acele povestiri unde mișună «drojdia societății» și care sînt poate tot ceea ce-i mai bun în opera marelui scriitor. Totuși, trebuie reținut că Panait Istrati este pentru perso-

¹ În lumea Mediteranei — apus de soare.

najele sale o tandreță pe care Gorki n-a avut-o niciodată. Poetismul din povestirile lui Gorki se datorește cadrului natural și nicidecum vagabonzilor zugrăviți de el și despre care acest autor a spus — în mai multe ocazii — cu nu merită nici o simpatie.

Prăpădiții din *Biroul de plasare* — și Adrian Zografi este unul dintre ei — sînt mult mai umani. Nenorocirile nu-i înăspresc iremediabil. Dacă au vicii, n-o fac din cinism: ei se lasă lîrși de ele, nu le premeditează.

Și, nu-i un spectacol lipsit de măreție, faptul că acest scriitor, după o viață din cele mai agitate și mai vagabonde din cîte cunoaștem, depășindu-și acum anii tinereții într-o mînăstire din Carpați, unde luptă fără speranță cu tuberculoza, — acest om a păstrat, în ciuda unor răsenteimente legitime, încrederea în om și în generozitatea funciară a inimii omenești." (*La Révolution prolétarienne*, 10 mai 1933.)

N o ŕ i Sabord: „...Prinul volum al *Vieții lui Adrian Zografi* nu-i un roman, ci un început de autobiografie, adică Panait Istrati el însuși. În *Casa Thuringer* îl vedem, totodată, conducător sindicalist incarcat și la urmă un narlor înduioșat de ruina armatorilor, împotriva cărora a luptat. El a văzut că bogatilor ruinați nu le rămîne decît să moară. (...) În luptele feroce care divizează lumea, opera acestui muribund, care a visat atîta și a suferit nu mai puțin, cade ca un fel de evanghelie a disperării". (*Paris-Midi*, 6 martie 1933.)

Eugène Dabit: „...Apelul ce se face auzit în *prefață* se prelungește în paginile cărții *Casa Thuringer*. Cuvintele lui Istrati le auzim prin gura lui Adrian. Și mîine, le vom reîntîlni în cea de-a doua carte a sa, *Biroul de plasare*. Se află oare acolo adevărul, singura dramă, aceea a unui om? Dramă care disimulează această lume, ce misună pasionată în cărțile lui Istrati. E mai mult decît o dramă. Apeliuri deznădăjduite, solitare. Mîini care vor să înșlăce viața, sub toate formele ei, în toate straturile și nu reușesc. (...) O operă nouă, care prin esența ei este aceea a unui povestitor admirabil și atît cît trebuie, spre bucuria noastră." (*Europe*, 15 aprilie 1933.)

Le Mois: „Iată ultima carte a lui Panait Istrati, pe care a terminat-o în ajunul morții sale. Este nararea spovedaniei aceluia care a lui Adrian Zografi, începută acum cîțiva ani cu *Casa Thuringer* și care nu va mai fi terminată niciodată.

Regăsint în *In lumea Mediteranei* — *apus de soare*, magnificul dar de povestitor al lui Panait Istrati, forța verbului său și incomparabila strălucire a imaginilor sale.

Il vedem pe Adrian Zografi din nou la Damasc, vagabondînd iarăși printre zdrențele omenești ale Mediteranei, pătuchloși, „pești”, vagabonzi de toate felurile. O lucră împetricită care coleăie în aceste pagini de răa plenitudine și unde viața pare extraordinar de căsă”. (1 septembrie 1935.)

Nikos Kazantzaki a urmărit cu un interes deosebit, activitatea lui Panait Istrati după separarea lor la Moscova, în februarie 1929. El nu și-a consemnat parerile — după cite știu — în vreun articol, tipărit în epocă. A făcut-o însă în dialogul epistolar al anilor 1932—1935, care a risipit neînțelegeri aparente, cimentînd o prietenie frățescă.

Reproducem două fragmente din această corespondență: care n-au nevoie de nici un comentariu din partea noastră :

.....Am citit cartea ta, dintr-o dată¹. Îmi place mult, este vie, profundă, omenească. Dar ceea ce iubesc și mai mult este introducerea², care este în întregime Panait : vehementă, insolentă, profetică, însetată de dreptate și... nedreaptă.

Nedreaptă față de Bilili ; ai fost foarte dur cu ea, sau, dacă vrei, prea drept, ceea ce față de femei este suprema nedreptate. Tu știi bine că femeile au un alt univers — material, moral, intelectual. Sufletul lor este împovărat, invadat de partea fizică (carnea) : ele sînt nevinovate chiar în cele mai mari infidelități (mai ales în cazul acesta), deoarece ascultă de un puseu subteran, foarte puternic. Totdeauna, ele sînt credincioase acestui puseu. Și aici stă marea și trista lor virtute. Bărbatul poate fi liber, cîteodată, într-o clipă de eroism, de beție ; femeia niciodată. O atare libertate, care-i onorează bărbatului, ar însemna pentru ele o nesupunere în fața destinului lor, un viciu. Iată de ce găsește nedreaptă minia ta împotriva lui Bilili. Și-apoi, nu trebuie oare să iertăm totul unei femei, care ți-a dat o clipă de fericire ?

Iată-l, de pildă, pe Hasan, un alt musulman care a murit. Ingerul morții îl întrebă :

Unde ai vrea, Hasan, să te duc ?

-- Unde ? În rai !

¹ Casa Thuringer.

² Prefață la Adrian Zografi.

— Dar, tu n-ai mîngîiat niciodată sinii Zuleicai ?

— Da... da...

— Sărmane Hasan, nu există alt rai !

Să iertăm, dragă Panaitaki, totul femeilor, fiindcă ne lasă, din cînd în cînd, să le mîngîiem sinii". (Scrisoare din 15 martie 1933.)

„...Am citit articolul tău din *Les Nouvelles Littéraires*¹ și mi-a plăcut mult. Tu ești flacăra, tu înțelegi tot ceea ce o flacăra poate să vadă. Misiunea ta nu e să faci teorii de hîrtie mozolită, ci să arzi.

Tu arzi și te calcinezi, tu îți îndeplinești datoria de flacăra, cum foarte puține suflete pe acest pămînt. Iată pentru ce te prefer luminilor atît de limpezi și așa de reci, gen Romain Rolland. Aceste lumini sînt pure, dar se acomodează prea bine cu confortul vieții ; li-e teamă să se agile, să se cheltuiască, să se istovească, să se atingă de noroi. Mănușile lor sînt prea albe, iar ei au aerul unor pastori rigizi, cinstiți și de nesuferit.

Tu ești, Panaitaki, un om adevărat, cald, fără mănuși, care se risipește ca un haiduc.... Dacă ai părăsi pămîntul, el s-ar răci simțitor. Rămii, consumă-te, mobilizează-ți forțele și gîndește-te ca mine, la miracol". (Scrisoare din 1 mai 1933.)

Încheiem notele noastre, cu aprecierile unui scriitor român, bucuros că Panait Istrati a revenit acasă, că „e printre noi și aproape de noi — și această vecinătate constituită, la adresa noastră, un privilegiu“ :

Dragoș Vrînceanu : „*La Maison Thuringer* este mai puțin străbătută de emoție, dar conținutul ei nu e deloc, credem, secăt de seva de sensibilitate brută care încheagă faptele, povestite, din viața lui Adrian Zografi (...) Panait Istrati își simte viața prin pinza unor experiențe noi, care l-au slăbit puterile de imediatce ale reconstituirii. Dar romanul n-are numai o latură afectivă. În aspectul faptelor ei, viața lui Adrian Zografi are ceva veridic, real, mai concentrat. În jurul familiei Thuringer, care este mediul propriu-zis al faptelor, cele două amoruri ale eroului, evoluția lui sufletească, apoi politică, prinsă pe fondul acestei respectabile familii de burghezi, și caracterizările lumii portului Brăila și ale atmosferei timpului, care umple orizonturile laterale ale romanului, sînt lucruri prinse într-un efort unic. Toate flancurile romanului sînt asigurate și în centru viața lui Adrian Zografi e la adăpost de orice falsificare.

¹ *L'homme qui n'adhère à rien* (n.e.).

...Panait Istrati e un artist. Citiți *Chira Chiraliina*, unde e mai inspirat, citiți *Maison Thuringer*, unde e mai epic. Veți înțelege cum acest om, uns cu harul unui mare talent, are un căpătii frumos, să se odihnească după zbuciumul vieții". (*Libertate și des-nădejde la Panait Istrati*, în vol. *Materia literară și ideile ei*, editura Eminescu, București, 1976).

Reperc bibliografice

● *Casa Thuringer (Viața lui Adrian Zografi)*, versiune de autor, a apărut la editura „Cartea românească”, în anul 1933. Nu s-a reeditat.

● *Biroul de plasare (Viața lui Adrian Zografi)*, versiune de autor, a apărut la editura „Cartea Românească”, în anul 1934. Nu s-a reeditat.

● *În lumea Mediteranei — apus de soare (Viața lui Adrian Zografi)*, versiune de autor, a apărut la editura „Cartea Românească”, în anul 1936 (postum). Nu s-a reeditat.

● *Musa*, scrisă direct în românește la Nisa (noiembrie 1925), publicată în revista *Viața românească*, nr. 11, noiembrie 1925. Republicată în vol. *Pentru a fi iubit pământul*, București, Editura Univeretului, 1969, (pp 280—308).

Ediții originale și reeditări în Franța :

● *Vie d'Adrien Zograffi. La Maison Thuringer*, Paris, éditions „Rieder”, 1933, coll. „Prosateurs français contemporains”.

Reeditări : Paris, Arthème Fayard éditeurs, 1936 (*Le livre de demain*) ; *Oeuvres de Panait Istrati. III Vie d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1969. (pp. 7—173 : *La Maison Thuringer*).

● *Vie d'Adrien Zograffi. Le Bureau de placement*, Paris, éditions „Rieder”, collection „Prosateurs français contemporains”.

Reeditări : Arthème Fayard éditeurs, 1936 (*Le livre de demain*) ; *Oeuvres de Panait Istrati. III Vie d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1969. pp 175—343 : *Le Bureau de placement*).

● *Vie d'Adrien Zograffi. Méditerranée—coucher du soleil*, éditions „Rieder”, 1936, collection „Prosateurs français contemporains”.

Reeditări : Paris, Arthème Fayard éditeurs, 1939. (*Le livre de demain*) ; *Oeuvres de Panait Istrati. III. Vie d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1969. (pp 407—592 : *Méditerranée—coucher du soleil*).

PROFESIUNI DE CREDINȚĂ AUTOBIOGRAFICE

TRECUT ȘI VIITOR

Este cartea de debut în literatura română, apărută în vara anului 1925, la editura „Renașterea”.¹ „Mă aflu — mărturisește ea în primele pagini ale aceste cărți — în clipa asta, pe cale de-a păși pragul unei case sfinte : mă înfățișez cititorilor din România (...) cu un volum de „pagini autobiografice”, în loc de *pagini pur literare*”.

Paginile autobiografice — pe care în corespondența cu Romain Rolland le apreciază „profesiuni de credință” — sînt : *Trecut și viitor* (care dă și titlul volumului), *Crezul meu*, *Cum am debutat eu*, și *Între artă și deosebire*, confesiune epistolară, adresată pictorului Alexandru Vodă, de la Ploiești, cu care se afla în prietenie și nutrea aceeași pasiune pentru socialism.

Trecut și viitor apare în vara anului 1925, tipărit în opt mii de exemplare, ce se vînd „ca pîinea caldă”. Succes explicabil, deoarece „debutantul”... debutase cu un an înainte ca scriitor și publicist român. În vara anului 1924, editura „Rieder” trimisese la București *Kyra Kyralina* — două mii de exemplare — ce se epuizează fulgerător, stîrnind o agitație fără precedent, alimentată de invidie, de rea-credință și vindictă politică. Tot în vara

¹ Înființată în iunie 1924, împreună cu J. Rosenthal, fost director general al ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*, editura „Renașterea” își propune tipărirea „înainte de toate” a operelor lui Parahâi Istrati. „acest mare literat român, ale cărui scrieri sînt încă și astăzi aproape cu totul necunoscute la noi, precum și lucrările altor scriitori români și străini”, între alții, Simona Bacalbașa și Conrad Bercovici, scriitor american, născut la Beăila. „unul dintre cei mai cu vază și mai populari scriitori ai Americii”.

peeluiasi an. Panait Istrati isi incepe colaborarea la *Adevărul literar și artistic*, unde publică două povestiri inedite, serise în românește (*Pescuitorul de bureți* și *Sotir*), câteva confesiuni și precizări de poziție, precum și viguroase riposte polemice, în urma atacurilor lui Nicolae Iorga și Al. Cazaban, care-i negau orice valoare literară și-i refuzau apartenența la cultura noastră.

„Activitatea mea la *Adevărul literar* — notează el într-o scrisoare adresată lui Romain Rolland — atât de combătută de unii, a avut un astfel de răsunet, încât satisfacția procurată a întrecut pe însăși aceea adusă de succesul serierilor mele în străinătate (...) Voiau să zăgăzuiască entuziasmul popular, care a îmbrățișat deschis intrarea mea în arena și în același timp sa distrugă lansarea *Chirei**, în românește, discreditând-o ca antinațională (...) Riposta mea a avut un răsunet nebănuit.

«Tirajul *Adevărului literar* a atins douăzeci de mii de exemplare ! Ești omul cel mai iurat de la noi și cel mai admirat. Dă-i înainte, bandituie ! De astăzi în șapte luni, ai să fii șeful unei școli», îmi scrie Rosenthal.

«Pe Sărindar se smulge pur și simplu revista din mină», îmi comunica un necunoscut.

Dar ceea ce e și mai trunfos, e că am eu mine și pe studenți, ba chiar și pe cei mai mari scriitori de la noi, ca Sadoveanu, Eftimiu, foști directori ai Teatrului Național, pe Pătrășcanu, Agârbiceanu și alții.

A fost pentru mine o adevărată consultare populară, necesară. Sute de scrisori — dintre care pe cele mai caracteristice-am păstrat — s-au revarsat asupra mea ca un val naprasnic, ca să-mi spună că eu exprim gândurile unui popor sugrumat, că scrisul meu este ca un oxigen !

Răspund, într-un tempo de zece scrisori pe zi. Entuziasmul atinge peroxisumul. Muncitori necăjiți îmi scriu : «M-am lipsit de pâine, ca să dau optzeci de lei pe *Chira*». Pun în scrisori banenote de zece franci, răspunzându-le : «Alta dată să-mi ceri cartea, coșghiobule». Am fost divinizat. Nu fac demagogie ! O spun cu mîna pe inimă».²

¹ Editura „Adevărul” a tipărit în toamna lui 1924 o traducere românească a *Chirei* Chiralina, aproximativă și fără a indica numele traducătorului.

² Vezi : Panait Istrati — *Cum am devenit scriitor*, Editura „Serisul româneesc”, Craiova 1961, pp. 307—328, cap. *Revăntre în patrie după zece ani...*

Apariția volumului *Trecut și viitor* se înscrie, deci, necesară. El avea să prezinte un scriitor, a cărui viață era „adesca tot atât de pasionantă ca și opera lui“. Să-I prezinte, cui? În nici un caz apărătorilor unei societăți nedrepte, bazată pe exploatarea omului de către om, pe egoism și ignoranță, ci „mulțimii de jos“, omului slab în lupta eternă „cu semnul său născut lup (...) care se zbate în ghearele acestei vieți și care caută scăpare“.

Și ca o concluzie a profesunilor sale de credință :

„Această societate, artistul trebuie s-o combată și să conștateze la dărîmarea ei. Fie-mi îngăduit să mă enumăr și eu printre luptătorii pentru dreptate. Și deschizîndu-mi inima, celor cu inimă, să-i las să vadă ce simt“.

Reacțiile confrăților, în epocă și mai tîrziu, au fost și bune și rele, în funcție de onestitate, de dragoste pentru frumosul artelor, puse în slujba celor deznădăjduiți și dezamăgiți.

„Programul său, pentru mulți ani, și l-a trasat în *Trecut și viitor*, seria acad. Șerban Cioculescu, în *Viața literară* (2 octombrie 1928). El poate umple o viață de om și în acest imperativ vedem cea mai bună cheazășie a marel sale cariere de literat“.

Patruzeci de ani mai tîrziu, același prestigios critic avea să exprime în *România literară* (14 august 1973) această dreaptă judecată : „Identitatea morală a lui Panait Istrati trebuie căutată în volumul *Trecut și viitor* (...) De la primele pagini, Panait Istrati își dezvăluie firea de revoltat și hotărîrea să se numere «printre luptătorii pentru dreptate», ca să contribuie la dărîmarea unei societăți iniece (...) Om din popor, Panait Istrati se adresează poporului (...) a cunoscut în adîncime infernul uman, denunțat de Victor Hugo în *Miserabilii*, și s-a zbatut cît a trăit să aducă lumii o notă nouă de omenie, răscolindu-i inerția, zguduind-o prin tablouri nimicitoare de modernă *Halima*. Inchis farmecului muzical al naturii, mai puțin poet decît Mihail Sadoveanu, autorul lui *Moș Anghel* a desferecat simțirile tănuite ale celor «umiliți și ofensați», în numele cărora a scris, năzuind să contribuie la edificarea unei lumi mai bune. (...) Într-o tirzie noapte, începută către asfințit la masa unui birt și încheiată pe străzi cu alba zilei, l-am ascultat și însoțit, alături de alți profesioniști ai scrisului, pînă în pragul casei. Era plămădit dintr-un alt aluat decît noi toți. Îl puteam înțelege și simți, dar nu l-am fi putut urma, în căutarea Chimerei care i-a rătăcit ultimii pași. Ceasul său începe abia acum să bată iarăși“ ..

Acum, în pragul centenarului nașterii sale, am adăuga noi:

Repere bibliografice: profesiunile de credință *Crezul meu* și *Cum am debutat eu*, incluse în volumul *Trecut și viitor* au apărut mai întâi în presa timpului. Prima, avînd ca titlu *O scrisoare către cititorii mei din România*, în *Adevărul literar și artistic*, 13 iulie 1924; a doua este un răspuns al autorului la o *Anchetă asupra debuturilor scriitorilor noștri*, apărută în *Rampa*, 16 martie 1925.

Trecut și viitor, *Crezul meu* și *Între artă și dezrobire* au fost publicate în volumul *Trecut și viitor*, editura „*Renașterea*”, 1925, republicate în volumul *Pentru a fi iubit pămîntul*, București, Editura Uneretului, 1969. (pp. 35—59).

PAGINI DE CARNET INTIM

La 10 august 1934, Panait Istrati împlinește cincizeci de ani. Se afla de patru ani revenit acasă...

Patru ani de împotrivire înverșunată: tuberculozei care nu-i da răgaz; asaltului cotidian al calomniilor, terfelit în mocirla neadevărurilor de chiar unii dintre mai marii săi prieteni. Dificultăți bănești, editorul de la Paris aflîndu-se în pragul falimentului.

Într-o scrisoare, adresată în acei ani scriitorului suedez Ernst Bendz, el notează: „Înapoiat în România, am fost acoperit cu insulte. La Paris, același comportament¹. Între insulta nemeritată

¹ Aluzie la campania denigratoare a lui Henri Barbusse — repetată de acoliții săi — care îl acuza de „trădare”, de „conversiune la fascism”, de „agent al Siguranței”. Această campanie a fost analizată acum cinci ani în ziarul *L'Humanité* (21 aprilie 1978), în articolul *Sur le nouveau Gorki balkanique* de Claude Prévost, care respinge ca nefondate acuzățiile lui Barbusse, recunoscînd lui Panait Istrati „rolul glorios (dar ingrat!) de pionier”, în lupta pentru o omenire mai bună.

Publicînd în revista *Manuscriptum* (nr. 3/1974), dosarul de la Siguranță al lui Panait Istrati, descoperit în arhiva C.C. al P.C.R. (fond 95, dosar 5796), Al. Oprea scrie, între altele, că documentul atestă „negru pe alb” nu numai că Panait Istrati n-a fost un „vîndut”, un „trădător”, un „agent”, dar că „Siguranța l-a supus unei supravegheri nemiloase, ca pe un ins de-o pericolozitate extremă pentru siguranța statului burghez”, concludînd că „dosarul” reprezintă „noi dovezi, pe care le invocăm în fața tribunalului imparțial al istoriei, în vederea unei definitive și drepte judecări a cazului său”.

și elogiul dezgustător, nici un loc liber pentru aîne. Doamne, ce este de greu să rămîi un om sincer pe acest pămînt blestemat ! (...) Nu mai pomenesc nimic despre sănătatea mea, care se află la pămînt, nici ce trebuie să cred despre prieteni, al căror ajutor în această împrejurare s-a dovedit inexistent. Am devenit un om singur. Accept situația. Cei mai buni oameni din ziua de azi sunt și ei singuri, numai că singurătatea lor este total diferită de a mea și destul de confortabilă“.

Ce a însemnat această singurătate a lui Panait Istrati, în propria sa patrie, ne-o reconstituie înseși spusele sale într-un articol polemic, apărut cu puțin înaintea morții sale.

„TOATĂ LUMEA știe :

1 Că în vreme ce cîrțile mele erau traduse în toate limbile civilizate, în țara mea n-am putut, timp de zece ani, să plasez mai mult de patru volume, din douăzeci.

2 Că o tăcere de mormînt, de la extrema stîngă la extrema dreaptă, a făcut ca nici pînă azi să nu se știe exact la noi care este importanța operei mele : iar cînd „*praful de pușcă*“ Marton Hertz a voit vara trecută să încheie cu mine un contract general pentru tipărirea în ediții ordinare și de lux a tuturor scrierilor mele, toate cotarițele stîngiste, centriste și dreptiste s-au repezit să-i muște de fese și să-l facă să renunțe la acest lăudabil efort.

3 Că în 1929, ca să pot vizita țara, un ucaz „cître Siguranța Generală și toate jandarmeriile din țară“ a fost lansat de dl. Vaida — ucaz faximilat de *Viitorul*, care a publicat atunci o mare caricatură în pagina I, unde figurom ca ...*„Mis Turcia*“.

4 Că tot în toamna lui 1929, în urma calomniilor presei de dreapta, am fost împiedicat, să țin o conferință, de cuziști, care au agățat pe B-dul Elisabeta afișe scrise de mînă, purtînd inscripția „*Jos jidanul Pinchas Istrati*“, pe cînd eu, baricadat în casa rîsposatului Zamfir Arbore, vegheam înarmat, pînă ce o mașină a prefecturii a venit să mă ia pe sus, și să mă ducă la gară, deși un român nu poate fi scos cu forța din țara lui, nici împiedicat să intre, ci numai să iasă.

5 Că în ianuarie 1931, ca să pot ține o conferință la Iași, alături de Mihail Sadoveanu, Topîrceanu și alții, a trebuit ca armata să ocupe piața Unirii și împrejurimile sălii „*Trianon*“ (...)

6 Că în mai 1933, cu prilejul „săptămîinii cîrții“, ducîndu-mă să semnez dedicații la librăria Alcalay, o ceată de huligani a năvălit peste mine și am fost silit să mă apăr, amenințînd cu

revolverul. fapt care a fost trîmbiţat în toată presa mare europeană, începînd cu *Le Temps* şi *Journal de Genève* şi sfîrşind cu organele nemţeşti, dar la noi nici un ziar n-a suflat o vorbă.

7 Ca în momentul acesta chiar, atît editura «Hertz» cît şi «Cartea românească», nu pot obţine, cu plată, inserarea unui anunţ al cărţilor mele, nici în presa din Sarindar, nici în cea din Brezolanu.

TotuşI, dl. Vlădescu afirmă, afirmă şi dovedeşte, dovedeşte pe dracu !

«Triumf ...Credit nelimitat... nu ştiu dacă s-ar fi putut face mai mult !»

«Panait Istrati în ţara noastră n-a avut neîndatată să sufere pentru ideile lui.»

Dar înfumurarea acestui cronicăraş de la *Gîndirea* nu se opreşte aici.

Dacă eu vorbese într-un «fragment de jurnal intim» despre «moartea sufletului meu, care bijbăie într-un întuneric de nepătruns», dl. Vlădescu sare de colo : «Întunericul acesta noi l-am priceput de mult.» (...)

Dar poate crede lectorul că numai pe mine dl. Vlădescu mă consideră atît de nepriceput. Deloc ! Tolstoi a fost şi el tot un bou. Ascultaţi : «De cîte ori tristeţile lui Panait Istrati mai ales, nu m-au jăcut să mă gîndesc la prinţul Nechlador, care a căzut şi el, învins de oamenii pe care şi i-a închipuit că iubirea lui numai i-ar fi putut ridica ! Ignorînd ca şi Tolstoi materialul uman, pe care nu-l priveşte decît printr-un fel de oglindă interioară, gîndirea lui Panait Istrati este tot atît de penibilă, tot atît de goală.»

Ca a lui Tolstoi ! Ei, cel puţin sunt în bună tovărăşie !¹

În acest climat, Panait Istrati îşi face bilanţul unei vieţi, în care inima a condus paşii destinului său. Pagini magistrale despre ceea ce a însemnat pentru acest scriitor, «durerea şi fecicirea lui de-a fi om».

În seara lui 10 august 1934, cineva a bătut la uşa lui Panait Istrati, dintr-un bloc de pe strada Palcoşilor. Era un comisionar,

¹ Răspuns unui... dreptist de la *Gîndirea*, în *Cruciada românismului*, 14 martie 1935. Toma Vlădescu publicase în *Gîndirea* (februarie 1935), articolul *Răspuns lui Panait Istrati sau între anarhie şi comunism*, afirmînd între altele că «Panait Istrati „neîndatată, în ţara asta, n-a avut de suferit pentru ideile sale”.

cu un buchet de garoafe roșii, trimise de la Stockholm, din partea scriitorului-prieten Ernst Bendz, însoțite de o urare...

Din țară, tăcere deplină, „confortabilă” pentru neprieteni și chiar prieteni. Abia în decembrie același an, într-un ziar bucureștean se putea citi : *Panait Istrati a implinit cincizeci de ani !*¹, iar către sfârșitul anului, un alt cotidian îi publică „paginile de carnet intim.”

A fost vorba atunci și de un proiect al unui „comitet de prieteni și prieteni” ieșeni, ca scriitorul brăilean să fie sărbătorit la Iași. El trimite lui Mihail Sadoveanu textul „paginilor de carnet intim”, însoțite de câteva rânduri ce exprimau dorința sa :

„Mihail,

Eu n-am să pot la Iași, nu vorbi, dar nici măcar citi ceva. Așa că am să te rog pe tine să citești în locul meu paginile acestea, care îmi par a fi potrivite momentului.

Al tău, Panait”

Huliganii străzii încep agitația, instigați din umbră de reacțiune. Proiectul „sărbătoririi” cade. Și toată lumea a răsuflat ușurată...

Panait Istrati avea în intenție să-și continue „Carnetul intim”, în anii următori. N-a putut-o face, timpul „nemaiavind răbdare” și în cazul lui.

Repere bibliografice : *Pagini de carnet intim* au fost publicate în ziarul *Credința* (24 decembrie 1934). Republicat, cu titlul *Carnetul intim al lui Panait Istrati. — O impresionantă spovedanie în fața morții* — și anunțat cititorilor ca „manuscris inedit” (? ?), în „Almanahul ziarului *Momentul*”, pe anul 1946.

¹ Al. R(obot) : *Cu scriitorii despre el : Panait Istrati a implinit cincizeci de ani !* — „O vîrstă la care nu credeam să ajung !”, în *Rampa*, 5 decembrie 1934.

MANUSCRISE PUBLICATE POSTUM

Panait Istrati este, poate, un caz rar în literatura noastră. În arhiva sa nu s-au găsit manuscrise sau clorae, referitoare la continuarea operei sau variante ale vreuneia din cărțile sale. Explicația este simplă : nu se așternea la scris, decît cînd „subiectul” era dospit în sufletul și mintea sa. Numeroase sînt confesiunile, de cum l-au chinuit unii eroi ai cărților, care nu „leșeau” așa cum îl voia. Cărți scrise, apoi, ca și cum ar fi fost dictate de-o voce lăuntrică sigură.

În scrisorile sale cu Romain Rolland, el mărturisește însă, nu o dată, despre existența unor „caiete” sau „manuscrise”, în care și-a însemnat întîmplările sau reflecții, pentru a le folosi cîndva. Din păcate, majoritatea s-au pierdut în cele două cataclisme ce l-au zguduit viața : moartea mamei sale (în 1919) și tentativa de sinucidere, la Nisa (în 1921), cînd lucrurile l-au fost cotrobăite de poliție sau vecini, după internarea în spital.

Așa se explică apariția în perioada de după moartea sa a unor manuscrise sau articole, deținute de diverși particulari sau prieteni și care normal ar fi trebuit să fie găsite în arhiva personală. Printre acestea, s-au dat la iveală trei manuscrise din perioada cînd se afla în Elveția, în timpul primului război mondial : *Moș Popa* (cincizeci și șase de pagini), *Frații săraci* (cincizeci și șapte de pagini) și *Evadatul de peste Rhin* (unsprezece pagini), actualmente conservate în fondurile Centrului de documentare „Panait Istrati”, de la Universitatea din Nisa.

Scrise în anul 1918, în limba română, ele consemnează interesante întîmplări cu caracter autobiografic sau unele date despre

destine omenești neobișnuite, cu care și-a încrucișat pașii în ani de vagabondaj peste mări și țări. Satisfacția „de-a găsi suflete mari și de a le iubi” l-a ajutat — după propria-i mărturisire — să poată înfrunta „monștrii singurătății”, să suporte banalitatea sufocantă a luptei pentru pîine, tot continuîndu-și vagabondajul prin „universalitatea visului”, considerat de el însuși „cea mai bună substanță a vieții.”

Gîndul de-a integra în structuri epice mai ample aceste secvențe decupate din realitate l-a preocupat perseverent pe Panait Istrati, după cum o spune el însuși într-unul din aceste manuscrise (*Moș Popa*); „Să spun și eu un cuvînt, ori mai bine să tac? Dar ce să spun? Basme? Căci eu nu am întîlnit în viață ceea ce pretind literații; iar dacă am întîlnit, totuși, ceva deosebit, apoi aceasta e ceva prea omenească pentru a putea fi numit *literatură*”. Adică ceea ce *literaturizează* viața, măimutărind adevărul. Totdeauna, pentru Panait Istrati, arta a însemnat „*ceea ce creează viața (...) aceea care luptă să introneze dreptatea pe pămînt, să facă pe oameni mai buni*”, scriitorii trebuind să fie „*oglinzi proprii loar opere*”.

AMINTIRI DIN BRAILA

„MOȘ POPA”

Nu este o povestire, ci un episod real din viața lui Panait Istrati, la Braila, în preajma primului război mondial. Personajul a existat: era un bătrîn, cu apucături de sihastu, care muncea în port. A murit de tifos, în timpul războiului, pe cînd Istrati se afla blocat în Elveția.

Întîlnirea cu moș Popa are loc în primăvara anului 1914, după înapoierea din prima călătorie la Paris (decembrie 1913—aprilie 1914), unde aflate de moartea lui Ștefan Gheorghiu. Deznădăjduit de pierderea prietenului, revoltat că partidul social-democrat n-a făcut nimic pentru salvarea acestei „mîini revoluționare, dezinteresată, devotată pînă la sacrificiu”, el încetează colaborarea la *România muncitoare*, se claustrează, ferecat în odaia sa, citind și recitind scrisorile primite de la Ștefan Gheorghiu. Pe-o filă aparte, de la sfîrșitul manuscrisului *Moș Popa*,

Panait Istrati și-a rezumat astfel starea sufletească, din acea perioadă : „Aș vrea să mă răzuiesc cu toată lumea, apoi cu omul, în parte“. E ceea ce și face în *Tribuna transporturilor* (din 8/19 martie 1915) unde, evocînd prietenia și drama lui Ștefan Gheorghiu, își „varsă veninul pe șase pagini“, împotriva celor ce-i trădaseră iluziile despre idealismul oamenilor și capacitatea lor de a realiza „acea frăție, aceea dezinteresare și contopire a sufletelor“.

Întreaga sa viață, Panait Istrati a fost un pasionat „vînător“ de oameni. Din această nepotolită sete de prietenie, de înfrățire cu ființa necunoscută ce se predă fără înconjur, s-a născut galeria figurilor nemuritoare ce-i încheagă opera : Mihail, Codin, Sotir, Bakir, Stavru, Kir Nicola, Musa... „Iubesc omul cînd poartă în sine — mărturisește Istrati — încă de la naștere, dragostea pentru prietenie. Îmi caut norocul cu furia cartoforului. Mă dăruiesc cu frenezie, fără să mă tocmesc... Dar, cînd cîștig, pun mina pe-o comoră“.

Moș Popa a fost una din aceste comori de simțire, pe care el a căutat-o aprig, iar întîmplarea i-a oferit-o cu generozitate. O confirmă el însuși cînd spune : „Moș Popa e urît pe dinafară, dar e plin pe dinăuntru“. Aflînd de existența bătrînului „ciudat, înțelept, cu apucături de sihastru“, îndată i se aprinde în suflet convingerea că se află în preajma unui „vînat“ rar.

Manuscrisul *Moș Popa* redă nu numai împrejurările și prima întîlnire cu mult doritul prieten, dar îi dezvăluie și identitatea pe care acesta și-o tănuia. Personajul se încheagă într-un volum de relatări ale unor cunoscuți comuni. Gradarea interesului crește treptat, de pe planuri diferite, dar în aceeași tonalitate esențială, încît întîlnirea mult așteptată, din Docuri, apare ca o legitimă recompensă a unei dragoste și prețuiri meritate, atît de căutător, cît și de cel căutat.

În același timp, acest manuscris ne oferă unele informații complementare despre viața lui Panait Istrati, în anii cînd desfășura activitatea gazetărească și sindicală, la Brăila. O figură nouă, în acei ani, este pentru noi : *Gheorghe Zotinca*, zis „Bulangier“, despre care Istrati afirmă că l-a ajutat în documentarea necesară scrierii seriei de reportaje *Lipitorile porturilor*, apărute în ziarul *Dimineața* (17—26 martie 1909). El l-a procurat cifrele, cu prețul a nopți întregi pierdute, l-a inițiat în „funcțiile complicate ale mașinii muncitorești, în port“.

„Dacă Zotinca n-ar fi făcut decît atît — subliniază Istrati — şi tot merita admiraţia mea şi poate chiar şi recunoştinţa lucrătorilor“.

Moş Popa este evocat după tipicul Istratian : povestirea lui Zotinca este inclusă în povestea lui Moş Popa, corelată cu aceea a lui Samoilă Petrov, — şir de povestiri ce se înmănunchează în chip armonios şi cu naturaleţe, ocazionînd cititorului să re trăiască atmosfera şi imaginea unei lumi de altădată, care credea în slova tipărită, ştiindu-l pe scriitori drept oameni integri în viaţa de fiecare zi.

În această lume a amintirilor, ce stîrnesc nostalgia autorului, pictorul-sobar Samoilă Petrov este şi el un „vînat“ de zile mari, amestec ciudat de aspiraţii şi pasiuni : adorator pînă la divinizare al artelor şi literelor, dar şi de femei şi „pălăvreală pe trotuar, ce-i furau multă vreme preţioasă“. Portretul ce-i face aci Panait Istrati este mult mai cuprinzător şi mai în adîncime decît cel apărut în *Adevărul literar şi artistic* (14 septembrie 1924).

Manuscrisul *Moş Popa* se întrerupe odată cu „banchetul prietenilor“, reuniţi la „o masă a lui Epicur“, în odăiţa rezervată intimilor“, din cîrciuma lui „Armeanu“, ca într-un ospăţ al haiducilor... Se discută cu pasiune despre menirea artelor şi artiştilor, despre „mîzgălitori de pînză“ şi „mîzgălitori de hîrtie“. Sînt vehiculate idei, pe care le vom regăsi mai tîrziu în publicistica lui Panait Istrati.

Panait Istrati a evocat figura lui moş Popa şi în conferinţa-pledoarie *Artele şi Umanitatea de azi*, cu care a efectuat un turneu prin Austria şi Germania, în februarie 1932. El invocă exemplul lui moş Popa, ca un argument al dragostei pentru Frumosul artelor, singura cale care apropie pe om de culmea perfecţiunii — „piscul vieţii omeneşti“.

Portretul lui moş Popa este întregit cu elemente noi, biografice şi aduce în plus informaţii asupra prieteniei ce s-a înfiripat între amîndoi, unele discuţii despre rolul artelor şi artiştilor, ca şi înfrurirea pe care a avut-o acest personaj misterios în perioada de formare a scriitorului de mai tîrziu. Dar, iată textul respectiv :

„Dintre toate divinităţile pe care le născocesc inima omului şi cărora el se dăruieşte sclav pentru toată viaţa, Frumosul este acela care conţine cea mai mare putere de înţelegere. El se află pe culmea Creaţiei. E fără egal, deoarece numai pe calea Frumosului

omul atinge perfecțiunea. Și asta se întâmplă atunci când el renunță la toate și se însingurează. Grelele lipsuri materiale nu-l mai tulbură. El știe că fericirea comună și bucuria spirituală nu merg niciodată împreună. Prima este pe de-a-ntregul nedreaptă, nu satisface decât orgoliului cărnii și nu se obține decât strivindu-ți aproapele. A doua este o lumină voluptuoasă. Întreaga omenire s-ar putea înfrupta din ea, fără a comite cea mai mică nedreptate. Și totuși, atât de puțin este numărul celor care-l rămân credincioși.

Am cunoscut pe unul dintr-aceștia. Îl chema moș Popa. Muncea ca hamal în port. N-avea prieteni și părea că nici nu le duce dorul. Tovarășii săi de muncă vorbeau despre dînsul ca de un om drept, aloateștiutor. În certurile lor zilnice — iscate mai ales de greaua treabă a împărțirii banilor cîștigați în devălmășie — se duceau buluc să-l caute, făceau apel la judecata lui dreaptă și-l ascultau orbește. A fost văzut, adesea, înconjurat de studenți, în vreun ungher întunecos de prin cîinăriile Brăilei. Îi ajuta în problemele grele de matematici și cîteodată le făcea chiar tezele de licență în drept sau în filozofie. Cum era sărăcăcios la înfățișare, zdrențaros și păduchios, unii studenți înstăriți îi ofereau bani, în schimbul serviciilor făcute. Moș Popa le arăta cu degetul paharul de ceai ce-l avea în față și întreba cine vrea să-i plătească consumația. I s-au făcut propunerile să fie plasat într-un loc pe măsura marilor sale aptitudini. Moș Popa se mulțumea, atunci, să-și lumineze calmul feței cu un zîmbet ce-l întinerea. Uneori răspundea : „Voi nu vedeți că am locul cel mai învidiat ?”

Mulți îi luau spusele drept o vorbă de duh. Nici unul nu fu capabil să-l înțeleagă.

M-am apropiat de dînsul prima dată, într-un chip stîngaci, rostindu-mă ca un amorezat și oferindu-i prietenia mea. M-a ascultat, privindu-mă cu seninătate. Apoi, rîzînd în barbă cu zîmbetul său luminos, mă respinse cu blîndețe : „Te înțeleg, dar nu țin să leg prietenii”.

Devenii, la rîndul meu, un obișnuit al cîinăriilor de noapte, unde moș Popa asculta răbdător tot ce i-se îndruga. Nu-și deschidea gura decât ca să răspundă la întrebări obișnuite și precise. Nu făcea teorii și nici filozofie. Pricepui că socotea aceste flecăreli total absurde. Mă ferii să mă amestec. Îmi observă rezerva și, după cîtva timp, într-o zi cînd ne aflam singuri, mă întrebă pe neașteptate :

— Ce ți-ar plăcea, să devii în vîlă ?

Răspunsei dintr-o dată :

— Un om ca dumneata !

Mă ținui cu frumoasa sa figură de episcop inteligent, fără nici o mișcare. Mai târziu, când aproape ne împrietenisem, mi-a mărturisit că deșteptata sinceritate a răspunsului meu îi curmase respirația. Îi vorbii atunci de Mihail. I se deschise pofta. Și, din aceea zi, spiritul regretatului meu prieten ne înlesni o rapidă înțelegere mutuală. Dar, vai ! izbucni războiul și moș Popa muri de tifos exantematic, în timp ce mă aflam în Elveția.

N-aș putea spune, dacă omul acesta m-a iubit, nici dacă iubea căuși de puțin. Dar dacă *dragostea* înseamnă *înțelegerea* supremă a existenței, eu siguranță că a fost un îndrăgostit total.

Moș Popa își îngropase adevăratul nume, a doua zi după ce-și lăuse doctoratul în matematici și venise la Brăila, ca să care saci în spănare. De ce ? Nu l-am întrebat niciodată și nici n-a adus vorba. Mi-a vorbit, în schimb, de legi care cîrmuiesc viața omului, robit de Frumos și înțelesei că simțise nevoia imperioasă de a se supune acestor legi.

Moș Popa este acela care mi-a infiltrat dezgustul de a scrie romane, încă de la aceea vîrstă. Prețuia atât de puține cărți și scriitori, încît mă rușinai. Pentru el, nouă zecimi din ceea ce era categorisit „*opere de artă*“, erau doar „*flecăreală*“ și „*negustorie*“. Cu aceeași asprime judeca toate celelalte pretinse „*valori*“ umane.

Dar, celor pe care le prețuia, le dăruise toată viața sa. Și aici voiam să ajung. Moș Popa îmi spunea cu dreptate :

— Viața este alcătuită din două părți : *Frumos* și *Urît*. Ultimul a înghițit aproape toată omenirea, deoarece nu cere omului nimic. El își permite totul, pentru că nedreptatea este elementul său. Pe cînd Frumosul este perfecțiunea, nu-i poți reproșa nimic, piscul vieții omenești. Este tiresc, deci, ca cel atins de acest har să nu-și mai iubească hîrea păcătoasă. Și, bineînțeles, un atare om se va trezi total dezarmat în fața celui-lalt om. De aici suferința.

Iată ce tel de oameni am cunoscut, la sfîșitul ultimului secol și care a fost școala mea. Viața acestor oameni era pe măsura celei a creatorilor de artă din același neam. Demni, unii față de ceilalți. Între artist și admiratorul său nevoiaș, legătura indivizibilă închegea o credință comună, care înălța cît mai sus posibil devotamentul amîndurora. Un Beethoven spunea : „ați văzut cît voi avea un ban în buzunar, nici unul dintre prietenii mei nu

va' muri de foame." Şi cind Tolstoi, octogenar, fugea din căminul său putrezit de imbuibare şi se ducea să moară într-o izbă, toată omenirea de „moşi Popa", mari şi mici, risipită pe întreg pământul, ştia pentru ce şi pentru cine făcuse legământ cu sărăcia.

Arta şi artistul erau pe atunci slujitorii unei frumuseţi justi-
fiare, care impunea respectul fiinţei omeneşti în faţa josniciei,
de care gemea pământul." ¹

Repere bibliografice : *Moş Popa* a fost publicat în revista *Manuscriptum*, VIII, nr. 4 (29), Bucureşti, 1977.

PAGINI DE CALĂTORII

FRĂȚII SĂRACI

Este cel de-al treilea manuscris din perioada geneveză. A fost conceput ca un roman-cielu de proporții al peregrinărilor sale în Egipt, prevăzut să aibe mai multe volume.

Pe-o filă aparte, manuscrisul are indicată schema primului volum, alcătuit din trei părți, cu un total de zece capitole :

PAGINI DE CALĂTORII : FRĂȚII SĂRACI

Volumul întâi

Partea întâi : *A besalon Dragomanul*

- I Debarcarea — Oamenii fără noroc — „Hôtel de la Poste“.
- II La Winder — Dragomanii — „Mișka“ — Ibrahim — „Lume de toată mina“.
- III Negustorul de vechituri — Cerșetorii — Hotelul „La ploșnița de aur“ — Scriitorul.
- IV Croeze olandezul — Orbul — Pescuitorul de bureți — Ilie Motrogan — Vopsitorul de trăsuri.

Partea a doua : *Revoluționarul*

- I „Gurghi“ — Croitorul — Mitzi italianca — Loteriile — „Cutia de ajutor“.

¹ Panait Istrati : *Les Arts et l'Humanité d'aujourd'hui*, in *Europe*, Paris, 15 iulie 1932.

II Lotul — Trecătorii — Lucrătorii de binale — Familia din Beiruth.

III Sinuciderea — Manifestul — Întrunirea — Dezamăgirea.

Partea a treia: Artemiza

I Bambina — La „Alcazar” — Americanul.

II Amantul — Adio „Gurghi” — Vestea tristă.

III Necunoscutul — Matei — Fuga — Epilog.

Manuscrisul are ca semnătură pseudonimul : Alexe Pribeagu.

Paginile scrise la Geneva epuizează cam un capitol și jumătate din partea întâi. Nu există nici o indicație, că ar fi avut intenția de a-l continua. De reținut, că proiectul acestui roman nu este menționat nici în discuțiile epistolare cu Romain Rolland, din perioada 1921—1923, referitoare la încheierea *Povestirilor lui Adrian Zografi*.

Manuscrisul *Frații săraci* începe cu debarcarea autorului în Alexandria Egiptului, la începutul lui februarie 1907 după „escala” forțată la Neapole, povestită în *Diretissimo*, din volumul *Pescuitorul de bureți*. (Prima tentativă de a ajunge în Franța, via Pireu—Marsilia. Îmbarcat clandestin, este descoperit și debarcat forțat la Neapole. O lună de mizerie neagră.) Pachebotul H., care-l aduce de la Neapole, este *Hohenzollern*, al companiei maritime „Norddeutscher Lloyd”, care circula fără oprire pînă la Alexandria. Și pe acest pachebot de lux, el se strecoară tot fără bilet; descoperit de personalul de bord, este ascuns, hrănit și transportat „diretissimo da Napoli a Alessandria”, lăsându-le la debarcare... bastonul, în semn de amintire recunoscătoare.

Unele capitole ale acestui proiect de roman au fost reuate mai apoi în povestiri de sine stătătoare: *Pescuitorul de bureți* (scris mai întâi în limba română și publicat în *Adevărul literar*, 15 iunie 1924); *Mitzi italianca* a devenit *O serată teatrală la Damasc* (apărută în volumul *În lumea Mediteranei — apus de soare*); *Revoluționarul* (își va schimba titlul în *Agitatorul* — proiect anunțat nu o dată lui Rolland și care avea să-l evoce pe Ștefan Gheorghiu).

În ce privește personajele din *Frații săraci* (oamenii pe care îi înfrățește această soartă hapsină, aceeași mizerie, în ciuda inimii care se dăruiește, generoasă), parte din ele vor apare mai târziu în scrierile sale. Astfel :

Winder nu este altul decît *Herman Binder*, bătrînul socialist originar din Galați, expatriat din cauza prigonirii rasiale. Figura

acestui prieten nedespărțit va fi evocată de Panait Istrati în cărțile : *Trecut și viitor*, *Familia Perlmutter* și *În lumea Mediteranei*.

Despre Herman Binder, Istrati scrie și emoționantul articol *Muninc „Faci” cu puine*, publicat în gazeta lui N. D. Cocca (17 mai 1925) și care dezvăluie dimensiunile emoționante ale prieteniei sale cu Binder. În ianuarie 1931, Panait Istrati, împreună cu Bilili și scriitorul olandez A. M. de Jong, pornesc într-o călătorie în Egipt ; el dă de veste lui Herman Binder, care se afla bolnav, bucuros să poată re trăi amintiri duioase din vremea cind frecventa, împreună cu Mihail, locanta „La Dorobanțul român”, de pe strada Khandak din Alexandria. Călătoria se ratează : ajuns la Alexandria, autoritățile îi interzic debarcarea, refulându-l în Italia, ca „indezirabil politic”.

Ilie Motrogan este țiganul lăutar, originar din Ploiești, care cânta melodii populare românești (în special *Ciocîrlia*) în circiuma lui moș Binder, pînă noaptea tirziu, spre zori, neîntrecut în arta de-a improviza. Și el era un fugărit de huligani și se refuglase la Alexandria, devenind o celebritate pînă și printre arabi (vezi vol. *Familia Perlmutter*).

„Gurghi” este numele „arab” al lui Ștefan Gheorghiu. Amîndoi petrec, la Alexandria, iarna lui 1912. Gheorghiu venise să-și îngrijească sănătatea. Banii promiși din țară nevenind, se ratează totul și este obligat să se întoarcă acasă, cu peripeții. (Dardanelele închise, din cauza războiului ruso-turc.) Drama acestei șederi la Alexandria este descrisă de Panait Istrati în gazeta *Tribuna transporturilor* (6 martie 1915), la un an de la moartea lui Ștefan Gheorghiu¹.

Numele „Gurghi” l-l dase un băiețandru arab, Ibrahim, angajat la prăvălia lui Binder și care nu putuse rosti cuvîntul „Gheorghiu”.

Se știe că hotărîrea de-a scrie o carte despre Ștefan Gheorghiu a fost o veche dorință a lui Panait Istrati. A scris în țară, celor ce l-au cunoscut, să adune material documentar, însărcinîndu-le cu cheltuiala editării acestei cărți. „Beneficiul net — scria el (în 1925) — va fi vărsat în întregime unui fond de ajutorare a clasei muncitoare ; sper să adun sumele necesare, ca să fac la

¹ Vezi și vol. Panait Istrati : *Cum am devenit scriitor*, Scrieri românești, Craiova, 1981, (pp. 143—164 : *Dramă cu un prieten revoluționar*.)

Brăila, apoi aiurea, ospătării, populare, unde să găsească hrană, și adăpost aceia care mai sînt și azi pe drumuri, așa cum am fost eu pînă mai ieri !

Dar cartea *Agitatorul*, ca și *Alama* — merca prezente în proiectele sale — au rămas nescrise, din cauza morții sale premature.

Repere bibliografice : *Frații săraci* a fost publicat în revista *Manuscriptum*, VI, nr. 3(20), București, 1975.

SILUETE ROMÂNE DE RĂZBOI

EVADATUL DE PESTE RHIN

Către sfîrșitul anului 1918, Panait Istrati găsește de lucru în uzina de muștiuoi Picard-Pictet, din Geneva. În orele de răgaz, cutreieră străzile orașului, în cîntarea unei inimi de prieten, care să-i îndulcească amărăciunea unei singurătăți istovitoare, dublată de-o existență ca vai-de-lume... Întîmplarea face ca într-o zi să întâlnească un român, care evadase din lagărul de prizonieri de la Mînchen. Vederea a „două depărtate brațe românești“, care au întîlnit „groaza morții“, în lupla nebună cu valurile Rhinului spre „malul eliberator“ al Elveției, îl impresionează pînă la lacrimi. Și amîndoi se înfrățesc în suferință și în dorul de patriă îndepărtată.

Evadatul de peste Rhin este istorisirea acestei întîlniri scrisă cu intenția de a o publica într-un ziar. Proiectul nu s-a realizat. Trebuie însă reținută intenția lui Panait Istrati de a-și continua activitatea de publicist și dincolo de hotarele patriei.

Deși nu avem de-a face cu o povestire de proporții, spiritul istratian de observație, de descripție a figurilor omenești, de subliniere a esențialului se face simțit cu prisosință în epopeea *Evadatului de peste Rhin*. Și poate că, evocînd dorul țărânului înstrăinat, din Slătioara, după fluierașul de soc și Valea Oltului, anima lui Panait Istrati va fi zburat spre meleagurile copilăriei, la Baldovinesti, unde l-a legănat fluierul lui moș Danăitru și prive-lisrea fără seamăn a Dușarii mult iubită.

Repere bibliografice : *Evadatul de peste Rhin* a fost publicat în revista *Analele Brăilei*, nr. 3, decembrie 1971.

LA UN „RACCORD”

Apariția *Chirei Chiralina* în revista *Europe* (15 august 1923) nu schimbă condiția socială a lui Panait Istrati, obligat să continue lupta pentru existență. În toamna aceluiași an și în poezia „felicităților din partea unor oameni, demni de stimă”, el practică meseria de zugrav la Paris.

Într-o scrisoare adresată lui Romain Rolland (28 august 1923), el reconstituie împrejurarea :

„...de cînd m-am înapoiat, acum zece zile la Paris¹, eu nu încetez să mă ure zilnic pe o scară de zugrav, înalta de opt metri. Și în fiecare zi, timp de zece ore în șir, cîmpănesc și spoiesc pereții liceului „Saint-Louis”, din bulevardul Saint-Germain nr. 44, ca să-mi câștig cei treizeci și doi de franci și cînelzece de centime.

Tovarășii mei de lucru habar n-au de dubla mea identitate. Dimpotrivă, sînt îndreptățit să cred că ei mă disprețuiesc, văzîndu-mă la birtul nostru, mulțumindu-mă cu o „zeamă” de douăzeci și cinci de centime și o bucațică de carne de vacă (mai degrabă de drac împielită), de un franc, și atât de tare că toala după-amiaza surlu ca un șarpe-bor, care se îi înghită un crocodil. Tovarășii mei mă disprețuiesc, dar îi iert ; ei nu cunosc de ce fac această economie crîncenă (...) Sudoarea frunții mele o trimit în Alsacia”².

Pe acest șantier, el are o convorbire cu „contrometrul” Bouvet, pe tema : „dezrobirea omului de sub jugul omului” și „concursul” artelor și al artiștilor care trebuie să fie „un factor de progres, un preot voluptuos al bucuriilor de mîine”. În vorbele lui Bouvet, putem descrie anticipată însăși credința lui Panait Istrati despre rolul artelor și artiștilor, în făurirea unei omeniri mai bune și pe care el o va dezbate în tulburătoarea conferință—conferința *Artele și umanitatea de azi* (februarie 1924).

Accastă „secvență” a biografiei sale, Panait Istrati o așterne pe hîrtie, doi ani mai târziu. Manuscrisul, în limba română, este datat 25 martie 1925. Originalul se află în arhiva soției scriitorului.

Reper bibliografice : *La un „raccord”* a fost publicat post-mortem, în revista *Cruciada românismului*, 25 decembrie 1935.

¹ De la Saint-Malo, unde practicase fotografia ambulantă.

² La Masevaux, unde se afla prietena sa Anna Munsch, cu care se căsătorește în vara anului 1924.

BIBLIOGRAFIA OPEREI LUI PANAIT ISTRATI

I. ÎN LIMBA FRANCEZĂ

a. La editura „Ricder“, colecția „Prozatori francezi contemporani“ :

Les récits d'Adrien Zograffi

Kyra Kyralina, Paris, 1924 (Prefață : *Un Gorki balcanique de Romain Rolland*).

Oncle Anghel, Paris, 1924.

Les Haidoucs : I. Présentations des Haidoucs, Paris, 1925.

Les Haidoucs : II. Domnita de Snagov, Paris, 1926.

Enfance d'Adrien Zograffi.

Codine, Paris, 1926.

Adolescence d'Adrien Zograffi

Mikhail, Paris, 1927.

Vers l'autre Flamme

Après seize mois dans l'URSS, Paris, 1929.

Vie d'Adrien Zograffi

La maison Thüringer, Paris, 1933.

Le Bureau de Placement, Paris, 1933.

Méditerranée — lever du soleil, Paris, 1934.

Méditerranée — coucher, du soleil, Paris, 1935.

Le Pêcheur d'éponges. (pages autobiographiques), Paris, 1930.

Tsatso Minnka, Paris, 1931.

b. La alte editări :

- La Famille Perlmutter**, Paris, Librairie Gallimard—NRF, 1927, (în colaborare cu Josué Jéhcuda).
- Isaac, le tresseur de fil de fer**, Strasbourg, Joseph Heissler librairie, 1927.
- Le refrain de la Fosse (Nerrantsoula)**, Paris, Grasset, 1927, (Prezentare : Apostelis Monastirioty).
- Mes Départs**, (pages autobiographiques), Paris, Librairie Gallimard—NRF, 1928.
- Les Chardons du Baragan**, Paris, Bernard Grasset editeur, 1928.
- Pour avoir aimé la terre**, Paris, Editions Denoel et Steele, 1930. (Cu un frontispiciu de Jean Texcier.)
- En Egypte**, Paris, Editions des Cahiers libres, 1931.

c. Retipăriri (1968—1983) :

- Oeuvres de Panaït Istrati. II. La jeunesse d'Adrien Zograffi** (Kyra Kyralina, Oncle Anghel, Présentation des Haïdoucs, Domnitza de Snagov), Paris, Gallimard, 1968, (Prefață : Joseph Kessel) ; ediția a II-a, 1978.
- Oeuvres de Panaït Istrati II La jeunesse d'Adrien Zograffi** (Codine, Mikhaïl, Mes Départs, Le Pêcheur d'éponges), Paris, Gallimard, 1968 ; ediția a II-a, 1978.
- Oeuvres de Panaït Istrati III. Vie d'Adrien Zograffi** (La Maison Thüringer, Le Bureau de Placement, Méditerranée—lever du soleil, Méditerranée—coucher du soleil), Paris, Gallimard, 1969.
- Oeuvres de Panaït Istrati. IV. Les Chardons du Baragan** (Tsatsa Minnka, Nerrantsoula, La Famille Perlmutter, Pour avoir aimé la terre, Confiance), Paris, Gallimard, 1970.
- Les Chardons du Baragan**, Paris, éditions Grasset-Fasquelle, collection „Diamant”, 1972.
- Les Chardons du Baragan**, Paris-Genève, Editions Famot-François Beuval, 1974.
- Vers l'autre flamme. Après seize mois dans l'URSS**, Paris, Union générale d'editions, collection 19/18, 1980.
- Kyra Kyralina**, Paris, Gallimard, 1980, collection „Folio”.
- Oncle Anghel**, Paris, Gallimard, 1981, collection „Folio”.

lecția „Biblioteca pentru toți copiii”. (Cuvânt înainte de Boris Buzilă.)

Cum am devenit scriitor (Reconstituire pe bază de texte autobiografice, alesc, traduse și adnotate de Alexandru TALEX). Craiova, editura „Scrisul românesc”, 1981.

Chira Chiralina (Moș Anghel, La stăpin. Codin, Pescuitorul de bureți, Tața Mîncă). București, Editura Minerva, 1982.

ALEXANDRU TALEX

CUPRINS

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

Notă asupra ediției	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	5
CASA THURINGER	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	9
BIROUL DE PLASAIE	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	139
IN LUMEA MEDITERANEI — RĂSĂRIT DE SOARE	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	279
Masa	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	281
IN LUMEA MEDITERANEI — APUS DE SOARE	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	311
I O seară teatrală la Damasc	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	313
II Cine e autorul lui „Hamlet“	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	326
III Călugări de la Sfânta-Munte	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	345
IV Pășuni la Lacul Sărat	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	356
V Moartea lui Mihail	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	389
VI Chemarea Apusului	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	406

PROFESIUNI DE CREDINȚĂ AUTOBIOGRAFICE

TRECUT ȘI VIITOR	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	413
Trecut și viitor	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	415
Cum am debutat eu	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	426

Lei 11,50